N. N. JAKOVLEV

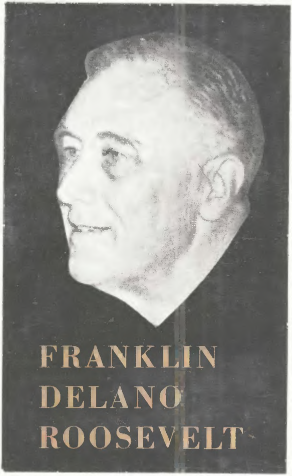

FRANKLIN DELANO ROOSEVELT

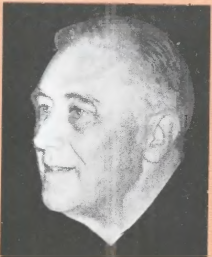

FRANKLIN
DELANO
ROOSEVELT

2004-7.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Nik-os Körzet Vezetősége

2004-7.

N.N. Jakovlev:

Franklin D. Roosevelt

MAGYAR SZOCIALISTA

Ára: 6 fillér

3. r. sz. Könyvkártya
ÁKV Könyvtárellátó
Közl. Ny.

N. N. JAKOVLEV

FRANKLIN DELANO ROOSEVELT

N. N. JAKOVLEV

FRANKLIN DELANO ROOSEVELT

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1967

A mű eredeti címe:

Н. Н. Яковлев
Франклин Рузвельт — человек и политик
Издательство
„Международные отношения"
Москва 1965

FORDÍTOTTA: NYILAS VERA

Amikor a harmincas évek közepén Emil Ludwig hozzáfogott Franklin Delano Roosevelt életrajzának megírásához, találkozott az elnökkel. Azt mondta neki: „Számomra ez új és nehéz feladat. Könnyebb volt megírnom Napóleon, Bismarck, Goethe és Bolívar életrajzát. Önt nehezebb felmérni, ön – él.”

Roosevelt melegen megszorította Ludwig kezét és elnevette magát. „Ebben az esetben azt javaslom – mondotta –, várjon vele száz évig!”

Roosevelt halála óta húsz esztendő telt el, de Nyugaton a róla írt könyvek már egész könyvtárat megtöltenének. S az irodalom árja nem apad. Franklin Delano Roosevelt életére és tevékenységére vonatkozóan több felfogás áll szemben egymással, s ez már magában véve is indokolttá teszi az alaposabb vizsgálódást.

A SZERZŐ

„Nem barátom, ebből aztán elegem van. Az életrajzom olyan, mint bárki másé. Az életrajzokat általában úgy írják meg, hogy nemcsak megtévesztők, hanem egyszerűen hazugok. A »Burke élete« című könyv szerzője Burke-öt csodálatos hőssé változtatja. Felnagyítja érdemeit és hallgat hibáiról. A szerző annyira buzgó, annyira felmagasztalja Burke cselekedetét, hogy végül csaknem elhisszük: Burke nem követett el egyetlenegy hibát sem, soha kudarcot nem vallott életében. Azon csodálkozom, Billy, hogy a könyvkiadóknak meg a könyvkereskedőknek nem jutott még eszükbe életrajzsémákat bevezetni, amelyek szükség esetén kéznél lennének. Akkor, ha meghal valaki, örökösei vagy barátai, akik az elhunyt emlékét meg akarják örökíteni, megvehetnék a már megírt életrajzsémát. Az üresen hagyott helyeket tetszésük szerint kitölthetnék fellengzős dicséretekkel. Ez a módszer nagyon megfelelő lenne, mert az életrajzok a legtöbb esetben úgyis a hazugságot örökítik meg, s lehetetlenné teszik, hogy az utókor megtudja az igazságot."

ABRAHAM LINCOLN

WILLIAM HERNDONNAK

KIK A ROOSEVELTEK

I

Az Egyesült Államok népe általában ismeri az elnököt, aki az ország alkotmány szerinti megszemélyesítője. Franklin Delano Roosevelt négy ízben tette le az elnöki esküt, s ez már magában is elegendő ok volt arra, hogy felkeltse honfitársainak élénk érdeklődését. Az emberek mindent tudni akartak: miért került be a Fehér Házba, mit tud, mire képes s természetesen: milyen származású. A sajtó és a rádió már 1932-ben, Roosevelt első választási hadjárata idején sok mindenről beszámolt, de az érdeklődés nem hagyott alább. Az elnök népszerűségének növekedésével egyes amerikai csoportok, amelyeket üzleti, vallási vagy nemzeti kötelékek fűztek egybe, kijelentették, hogy FDR – ahogyan amerikai szokás szerint a nevét rövidítették – „a mi emberünk”.

1935-ben az amerikai zsidóság körében nagy izgalmat keltett az a hír, hogy az elnök zsidó származású. Ph. Slomovitz, a „Jewish Chronicle” című detroiti zsidó lap szerkesztője, meg is kérdezte erről Rooseveltet. Az elnök válasza nem késett; a szerkesztő levele 1935. március 4-én, Roosevelt válasza pedig március 7-én íródott.

Ezt írta Slomovitznak: „Köszönöm Önnek március 4-i érdekes levelét. Sejtelmem sincs róla, milyen forrásból származnak azok az információk, amelyek, mint Ön közli, régi barátomtól, Chase Osborne-tól indultak ki. Az amerikai Roosevelt család eredetére vonatkozó ismereteim arra szorítkoznak, hogy a család minden ága nyilvánvalóan Claes Martensen van Roosevelttől származik, aki nem sokkal 1643 előtt – a pontos évet nem tudom – jött át Hollandiából. Fogalmam sincs róla, hogy Hollandiában hol élt, és kik voltak a szülei.

Harminc-negyven esztendővel ezelőtt egy szigeten, a holland partok mellett még élt egy család, amely ezt a nevet viselte, magában Hollandiában pedig több ilyen nevű család is lakott. De, őszintén szólva, sohasem volt rá sem időm, sem kedvem, hogy megkíséreljem nyomon követni családunk genealógiáját az Atlanti-óceán túlsó oldalán, a csaknem háromszáz éve történt elvándorlását megelőző időkben.

A Rooseveltek valamikor régen lehettek zsidók vagy katolikusok vagy protestánsok; de ennél sokkal jobban érdekel az, hogy jó állampolgárok voltak-e, és hittek-e Istenben. Remélem, hogy igen."[1]

Ezzel ki is merülnek Roosevelt ismeretei családfájára vonatkozóan, legalábbis a nyilvánossággal nem közölt többet. Egyébként az amerikai elnök a nemzet egységének jelképe, az Egyesült Államok pedig a nemzetiségek olvasztótégelye. Hiszen Roosevelt a „tiszteletbeli indián" nevet is viselte, s elnöksége idején nemegyszer sastollakból készült pompás fejdíszben jelent meg a nyilvánosság előtt.

Az amerikai történészek, így életrajzírói is Roosevelt példáját követik, és az elnök őseiről csak attól az időponttól kezdve számolnak be, amikor az első van Roosevelt a XVII. század negyvenes éveiben New Amsterdamben Amerika partjaira lépett. Claesról és fiáról, Nicholasról nem sokat tudunk, csak annyit, hogy létezésük történelmi tény, és hogy közös ősei a Roosevelt család két ágának, amelyek közül az egyikből Theodore Roosevelt elnök, a másikból Franklin Roosevelt származott a XX. században. Nicholas idősebbik fia, Johannes volt az előbbi, Jacob (1692—1776) az utóbbi ág őse. Jacob fiának, az 1726-ban született Isaacnak az utódai vállalkozó szellemű s általában véve középszerű üzletemberek voltak. A nekrológokban a család minden férfitagját következetesen „a régi iskolából való gentlemannek" nevezték, s az elsőszülött fiúk neveit néhány nemzedéken keresztül kihívó konzervativizmussal választották meg: Isaac (1726—1796), James, Isaac, James, s végül csak a XIX. század végén – szakítottak a tradícióval – nem egy Isaac, hanem egy Franklin látta meg a napvilágot.

„Franklin fiam a Delanókra üt, s legkevésbé sem hasonlít a Rooseveltekhez" – mondogatta anyja, Sara Delano. Lehetséges, hogy az anyának a családfa iránti érdeklődése – a Delanók szerették Hódító Vilmostól származtatni magukat! – nyilvánult meg a neveknek a családban hagyományos egymásutánjától való eltérésében. De akármilyen büszkék voltak is a Delanók előkelő származásukra, tény, hogy ennek a családnak az útja Amerikában nem sokban különbözött a Rooseveltekétől. Ezek is, azok is szívesen beszéltek családjuk arisztokratikus eredetéről, s amennyiben a pénzeszsák arisztokratizmusáról van szó – joggal.

---

[1] The Real F. D. R. C. Kinnaird kiadása. New York 1945. 9. old.

Az első Isaac Roosevelt cukorgyárat alapított New Yorkban, a mai Wall Street környékén. Az akkor még gyarmati helyzetben levő Amerikában csak az angol hatóságok által bevezetett különféle korlátozások megkerülésével lehetett nyereségre szert tenni. Isaac jelentékeny tőkét gyűjtött össze, amellyel lerakta a Rooseveltek családi vagyonának alapjait, s amely kritériuma forradalmiságának. Pedig erre a forradalmiságra a Rooseveltek nagyon büszkék voltak.

Franklin Roosevelt tökéletesen tisztában volt vele, hogy miért találjuk Isaacot azoknak a lelkes forradalmároknak a soraiban, akik a XVIII. század végén a függetlenségi háborúban harcoltak. Amikor 1939-ben az amerikai lapok azokról a történelmi kapcsolatokról cikkeztek, amelyek a Roosevelteket Angliához és Franciaországhoz fűzik, Roosevelt szükségesnek tartotta kiigazításukat. E. Lindley cikkével kapcsolatban például, Isaac Rooseveltre hivatkozva megjegyezte: „Ha a szerző alaposabban tanulmányozta volna a »családi kötelékek« kérdését, megállapíthatta volna, hogy a Roosevelt család cukorkereskedelmet folytatott Nyugat-Indiával, s így hosszú éveken át kénytelen volt ezeken a szigeteken az angol és francia érdekeltségek ellen harcolni; ez az oka annak, hogy 1776-ban a Rooseveltek inkább forradalmárok voltak, mint a toryk."[2] F. Freidel, aki jelenleg Roosevelt legtekintélyesebb életrajzírójának számít, helyesen jegyzi meg ezzel kapcsolatban: „FDR a franciákat csak a dolog szépítése végett iktatja be; nem kétséges, hogy Isaac igen nagy nyereséget zsebelt be a velük folytatott illegális kereskedelemből."[3] Akárhogyan áll is a dolog, Isaac forradalmisága elég jelentékeny osztalékokat hozott: New York állam első szenátusának tagjává választották, ahol a szövetségi alkotmány ratifikálására szavazott.

---

[2] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. Boston 1952. 7. old.

James Roosevelt (1760–1847), Isaac fia, már princetoni diplomával a zsebében folytatta apja üzletét. Isaac csak pénzügyi kérdésekben volt kérlelhetetlen; az a tény, hogy barátja, Abraham Walton a tory párthoz tartozott, nem volt akadálya annak, hogy James nőül vegye ennek a megrögzött royalistának a lányát. James, miután tagja volt New York állam törvényhozó testületének, kiábrándult a politikából, és a továbbiakban az öröklött cukorgyár vezetésével, valamint lótenyésztéssel és telekspekulációval foglalkozott. A második Isaac Roosevelt (1790–1863) igen elégedett volt önmagával és azzal, hogy gazdag lányt vett feleségül. Egész életét a botanikának és a lótenyésztésnek szentelte.

Franklin apja, James Roosevelt 1828-ban született. Életének legnagyobb részét családi házukban töltötte, amely a Hyde Parkban, a Hudson-folyó partján emelkedett, félúton New York és Albany között. A helybeliek higgadt gentlemannek ismerték, akinek legfőbb gondja a kellemes és bensőséges otthon biztosítása volt. James Roosevelt a Hyde Parkban ragaszkodott a polgári társadalmi formákhoz, de egészen más embernek bizonyult New York üzleti világában, ahol az elsők között volt, ha nem is tőkéjét, de vállalkozó szellemét tekintve. Anyai örökségképpen stabil jövedelmet húzott több szénbányától és szállítmányozási vállalattól, amelyeknek elnöke vagy alelnöke volt. Ezek a tisztségek alkalmasak voltak arra, hogy eltartsa családját, de nem kötötték le James-t.

A XIX. század utolsó harmadát az Egyesült Államokban a monopóliumok rohamos növekedése jellemezte. Az országban gomba módra szaporodtak el a különféle vállalatok, részvénytársaságok. Ezek közül néhány lerakta a finánctőke jelenlegi gigászvállalatainak alapját, de sok közülük már régen feledésbe merült – elpusztult a konkurrenciaharc dzsungelében. James Roosevelt nyakig belemerült ebbe a tevékenységbe, ott állt az amerikai monopoltőke bölcsőjénél. Miért nem hagyott hát maga után mesébe illő vagyont?

---

[3] Ugyanott.

Az amerikai történetírók, akik James vagyonát élete végén 300 000 dollárra becsülik, meglepően egyetértenek abban, hogy James Roosevelt különös ember volt. Nem az üzleti tevékenység végső eredménye, a pénz érdekelte, hanem a pénz felhalmozásának folyamata. James anyagi törekvései véleményük szerint nem irányultak többre, mint arra, hogy a Hyde Park-i szeretett ház lakóinak gondtalan életét biztosítsa. Ezek szerint James fáradozásai egyszerűen érthetetlenek.

Egész életében nagyvonalú terveket szövögetett. Nem sokkal a polgárháború befejeződése után néhány üzletemberrel együtt létrehozta a Consolidated Coal Companyt, széntermelési monopóliumot, amelynek 1868-ban elnöke lett. Az 1873-as válság megrendítette a társaság anyagi helyzetét, s 1875-ben a felbőszült részvényesek kitették Jameset az igazgatóságból. A konszern új vezetői hamarosan biztosították maguknak a megígért nagy profitot. Az első nagy kudarc nem csüggesztette el Jameset. 1872-től a déli vasutak társaságának elnöke volt. New York-i barátai meg ő elhatározták, hogy monopolizálják az ország délkeleti részének vasúti hálózatát. Már csaknem elérték céljukat, valamennyi vasútvonal a társaság kezében volt, amikor egy újabb válság a nyereség minden reményét szertefoszlatta. A társaság csődbe ment.

A nyolcvanas években James Roosevelt és fáradhatatlan barátai még grandiózusabb vállalkozásba fogtak. Lesseps akkor vezette az Atlanti-óceán és a Csendes-óceán közötti csatorna építését. James Roosevelt Lesseps vetélytársaként lépett fel. 1887-ben megalakult a Nicaraguai Tengeri Csatorna Társaság, amely megkapta a kis köztársaság megfelelő koncesszióját. 1889-ben James Rooseveltet a társaság elnökévé választották, ő kieszközölte, hogy a kongresszus elfogadja a társaság bejegyzésére vonatkozó törvényt. Barátja, Cleveland elnök, a törvényt szívesen aláírta. A 6 millió dollár tőkével rendelkező társaság hozzákezdett az előzetes munkálatokhoz. Eredményei nem lepnek meg bennünket, ha ismerjük a James nevével összekapcsolt előző vállalkozásokat: az 1893-as válság mindent semmivé tett.

Az Egyesült Államokban sokan azt tartották, hogy az apa balsikerei bizonyos előítéleteket plántáltak Franklin Rooseveltbe a tőzsdei és más spekulációkkal szemben. Ezt nehéz megítélni. Franklin Roosevelt életében és tevékenységében ezt az állítást semmi sem támasztja alá: jól megfért a multimilliomosokkal. De egész életében mélységesen gyűlölte a gazdasági válságokat, amelyek annyi katasztrófát okoztak, és örökre kirekesztették apját a gazdasági élet maroknyi kiválasztott fejedelmének köréből.

Az anyai ágon szerzett tapasztalatok Franklin szemében csak a saját felfogása helyességét igazolták. Anyai nagyapja, Warren Delano Kínával folytatott kereskedelmet. Franklin Roosevelt élete alkonyán, a negyvenes években, egyszer a következőket mondotta: „Kínához fűződő barátságunk már sok-sok esztendeje fennáll. E barátságos érzelmek egy részét a misszionáriusok javára írom. Nekem személyes kapcsolatom is van Kínával; nagyapám járt ott – Santouban meg Kantonban 1829-ben, sőt Hankouba is eljutott. Ő megtette, amiről akkoriban minden amerikai ábrándozott: megkeresett egymillió dollárt, s amikor visszatért hazájába, ezt az összeget befektette a nyugati vasutakba. A következő nyolc év során mindent elvesztett az utolsó dollárig. Ha-ha-ha! 1856-ban ismét elment Kínába, a háború időszakában végig ott élt (az Egyesült Államok polgárháborújáról van szó. – *N.J.*), és újra keresett egymilliót. Ezúttal kőszénbányákba fektette a pénzt, s az első osztalékot két évvel a halála után fizették. Ha-ha-ha...”[4]

Warren Delano valóban energikus üzletember volt; üzleti és családi ügyeit egyaránt kemény kézzel irányította. Tizenegy gyermek apja volt. Ifjúkorában jelentős tőkét kuporgatott össze, s amikor az 1857-es válság idején komoly veszély fenyegette vagyonát, ismét elutazott Hongkongba, ahol vesztesége kamatostul megtérült az ópiumkereskedés révén. Az Egyesült Államokban akkor folyt a polgárháború, és a kórházaknak égető szükségük volt ópiumra. Méltatlan gyakorlat méltó igazolása! Sara Delano nagy bőségben, de apja szigorú ellenőrzése alatt nőtt fel.

---

[4] *W. Stilwell:* The Stilwell Papers. New York 1948. 251. old.

1880-ban Theodore Roosevelt New York-i házában Sara találkozott James Roosevelttel. A lány 26 éves volt, James 52 éves. Sara jól ismerte a köréhez tartozó emberek társadalmi életét, s James teljesen megfelelt a gentlemanről alkotott elképzeléseinek. Delano becsülte James Rooseveltet, üzlettársak és szomszédok voltak – az ő háza is a Hyde Park és a Hudson-folyó közelében volt. A republikánus Warren Delano azt mondotta: „Nem állítom, hogy minden demokrata lókötő, de úgy látszik, minden lókötő demokrata." A demokrata Jamesszel lebonyolított üzleti vállalkozások kigyógyították Warrent pártelfogultságából, de előítéletei újra feléledtek, amikor észrevette, hogy James voltaképpen Sara kedvéért kezd járni a házához. Nemcsak pártelfogultsága, hanem józan esze is azt súgta neki: James 52 éves, özvegy; elhalt első feleségétől – Rebecca Howlandtől 1854-ben született egy fia, abban az esztendőben, amikor Sara meglátta a napvilágot. „Nem és nem" – mondogatta Warren. Sara engedelmeskedett, mint mindig, de szerényen emlékeztette apját, hogy már nem egy férfit elutasított, aki felajánlotta kezét és szívét, s hogy egy 26 éves lány már nem olyan fiatal. 1880 októberében James és Sara házasságot kötöttek. Sara hozománya körülbelül egymillió dollár volt.

1882. január 30-án a család életében nagy esemény következett be: fiú született, aki a Franklin nevet kapta, Sara fivérének nemrég elhunyt fia után. Sok esztendővel később az anya ezt írta fiának, Franklinnek: „Rendkívül szerencsés asszony voltam. Előbb nagyapád, majd apád szeretetét és oltalmát élveztem, öregkoromban pedig te biztosítottad számomra azt az érdekes életet, amelyet most élek."

II

Franklin Delano Roosevelt olyan időben született, amikor Amerika urai a haladást a kapitalizmus szinonímájának tartották, s azt hitték, hogy a kapitalizmus örökkévaló. A Hudson szép völgyében a folyó menti legjobb földeket tizenhárom birtok foglalta el – átlagosan kétszáz hektár kiterjedésűek –, köztük a Roosevelt család Hyde Parkja. Tulajdonosaik rendezett életet éltek, amely az angol középbirtokosok életmódjára emlékeztetett. Mezőgazdasággal is foglalkoztak kellemes időtöltésként; a földek bő termést adtak, a jószág pedig pompás fajtájú volt. De ez végül is mind semmiség volt, s a férfiak érdeklődését nem kötötte le. Száz egynéhány kilométerrel keletre, a hatalmas New Yorkban pezsgett az élet, s a Wall Streeten Amerika sorsáról döntöttek. Az élet zárt körben folyt: amikor Franklin apja elment dolgozni, a Wall Streetre ment, amikor hazatért, a Hyde Parkba érkezett, ahol ugyanazok az emberek voltak a szomszédai, mint a Wall Streeten; a Rooseveltektől nem messze laktak a Vanderbiltek és az Astorok, a Rogersek és az Ogdenek, – az üzleti világ színe-java, dúsgazdag emberek.

Franklin a világban tett első lépéseitől kezdve állandóan azt hallotta apjától és anyjától, hogy a kiválasztottak köréhez, az amerikai társadalom elitjéhez tartozik. Különleges kioktatásra ebben az irányban nem volt szükség: a dolgok és a környező emberek puszta létezésükkel nap mint nap emlékeztették erre a kis Franklint: a Hyde Parkban a lakályos, tágas ház, amelyhez akkor még nem építették hozzá a két szárnyat a keskeny verandával, a ház körül az óriási, sudár fák – bükkök, szilfák, juharfák, gesztenyefák. Ezek a fák, a Hyde Park szerves alkotórészei, egész életére bevésődtek Franklin emlékezetébe. Távolabb, a réteken túl, megművelt szántóföldek, pompás legelők húzódtak. Csaknem mindaz, amit a ház első emeletén levő gyerekszoba ablakából látni lehetett, a Roosevelt család tulajdona volt.

Az apa igen korán megmagyarázta fiának, hogy nem a vad bozót a szép, hanem az a táj, amelyen meglátszik az emberi kéz nyoma. Az ember a föld gyümölcseiből él, de kötelezettségei vannak a földdel szemben. A füstös város az iparával sehogysem illett bele ebbe a pedagógiai sémába, amely inkább a Jefferson-féle demokrácia alapvető posztulátumaira emlékeztetett. Agrár idill. ... Csakhogy Jefferson rabszolgatartó volt.

A XIX. század végén az Egyesült Államokban a rabszolgaság már a múlté volt, az osztálykülönbségek azonban éppoly élesek maradtak, mint Jefferson idejében. A Rooseveltek azok közé tartoztak, akik inkább származásuknál, mint vagyoni helyzetüknél fogva a társadalmi piramis csúcsán álltak. A kisfiú a korára jellemző megfigyelőképesség révén könnyűszerrel megbizonyosodhatott a társadalmi hierarchia létezéséről: apját, anyját s őt magát láthatatlan, de világosan érzékelhető korlátok választották el a nevelőnőktől, ezek pedig más helyet foglaltak el a házban, mint a szakácsok és a szolgálók, ez utóbbiak viszont lenézték a kocsisokat meg a mezőgazdasági munkásokat. Amikor a Roosevelt házaspár télen a behavazott utakon elegáns orosz szánon siklott végig (amely eredetileg III. Napóleon részére készült, s amelyet James 1862-ben hozott Párizsból), semmi kétség sem férhetett ahhoz, hogy a felső tízezerhez tartoznak.

Amerikában mindenki dolgozott, de a munka ellenértéke különböző volt. Franklin mindenesetre hozzászokott ahhoz, hogy semmi rendkívülit se lásson abban, hogy apja munkája lehetővé teszi a Hyde Park fenntartását. Ha a család elutazott, nem jegyeket váltottak, hanem feltétlenül külön szalonkocsit béreltek, függetlenül attól, hogy üdülésről vagy üzleti útról volt szó. James Roosevelt olykor üzleti ügyekben elutazott Wisconsin államba, s néhányszor magával vitte fiát. A vonatkerekek kellemes kattogása, a szalonkocsi enyhe ringása, mindent megmagyarázó idős édesapjának közelsége kitörölhetetlen benyomást tett Franklinre. Később az Egyesült Államok elnöke számára az volt a pihenés egyik legkedveltebb formája, ha vonaton utazott, óránkénti 50 kilométert meg nem haladó sebességgel.

Franklin gyermekkorában keveset érintkezett a vele egykorúakkal; többnyire felnőttek társaságában töltötte idejét. Testvérbátyja 28 évvel volt idősebb nála, és atyai érzelmeket táplált iránta. Az idős apa imádta fiát, s féltékenyen ügyelt arra, hogy Franklin meg ne ossza mással szeretetét. James Roosevelt sok tekintetben a gentleman példaképének minősülhetett osztálya felfogása szerint. Választékos modorú férfi volt, mélykék szeme barátságosan tekintett az emberekre, s mindig volt az erszényében ötszáz arany dollár. James természetszerűleg meg tudta nyerni fia szeretetét. Az apa üzleti ügyei, persze, a család érdeklődési körén kívül estek. Franklin csak otthon ismerte apját. James megmagyarázta a kisfiúnak – tiszteletben tartva a gyermek egyéniségét –, hogy mi illik a gentlemanhez: tapintatos viselkedés a társaságban és feltétlenül sport (nyáron lovaglás, kerékpározás; télen korcsolyázás és vitorlásszán a Hudson jegén).

Az anya bálványozta fiát. Húsz éven át feljegyezte naplójába a legapróbb részleteket minden tettéről, szinte minden lépéséről és mozdulatáról. Az anyát nagyon foglalkoztatta legdrágább kincsének fejlődése; minden, ami Franklint körülvette, minden, ami vele kapcsolatban volt, titkos jelentőségre tett szert a szemében, szentséggé lett... Ahogy a fiú növekedett, csaknem vallásos áhítattal gyűjtötte össze ingecskéit, cipőcskéit, térdharisnyáit, s gondosan becsomagolta őket, megjelölve, mikor viselte fia ezeket az „értékes" holmikat. A ruhácskák mind a mai napig megmaradtak, s a Hyde Park-i Franklin D. Roosevelt-múzeum és könyvtár látogatói tulajdon szemükkel láthatják a tárlókban ezeket az anya számára nagyértékű relikviákat.

Ha a történetíró effajta epizódokkal találkozik annak az életében, akiről írni akar, nagy csábítást érez arra, hogy már a kicsi fiúcskában, aki az akkori divat szerint szoknyát viselt, a zsenialitás jegyeit keresse, vagy legalábbis megállapítsa, hogy a szülők már szinte csecsemőkorától fogva előkészítették őt a politikai vezető pályájára. Mindez persze ostobaság. Franklin olyan volt, mint a legtöbb gyermek, s az üzletemberek a politikai pályát nem tartották túlzottan tiszteletre méltónak. Egy ízben az apa elvitte ötesztendős fiát a Fehér Házba, és bemutatta Cleveland elnöknek. Az elnök fáradtnak és elgyötörtnek látszott. Kezét a gyermek fejére tette, és ezt mondotta: „Kis emberke. Talán különös, de azt kívánom neked – hogy sohase légy az Egyesült Államok elnöke."

Az 1932-es választások után Sara Delano Roosevelttől megkérdezték: gondolta-e valaha a család, hogy Franklinből elnök lesz. Hevesen felkiáltott: „Soha, soha! Mindenre inkább gondoltam, mint arra, hogy a fiam politikával fog foglalkozni!"

Sara minden bizonnyal őszinte volt. Az államférfiúi tevékenység s mindaz, ami az állammal kapcsolatos, nem vonzotta a burzsoákat. Kamaszkorában Franklin bejelentette apjának, hogy haditengerész lesz, és elvégzi az annapolisi haditengerészeti akadémiát. James Roosevelt előbb megrémült, majd élénk színekkel ecsetelte előtte, milyen szegényes az elegáns egyenruhába bújtatott tiszt élete az egyszerű öltözékű üzletember életmódjával szemben. A fiúnak nem esett nehezére a választás.

Franklin hétéves lehetett, amikor anyja erélyesen hozzáfogott taníttatásához. Tizennégy éves koráig otthon tanult. Szülei pontos időbeosztást állapítottak meg számára: felkelés hétkor, reggeli nyolckor, azután délig két-három leckeóra. Pihenés egy óráig, ekkor ebéd, majd ismét tanulás délután négy óráig. Az anya tájékozva volt fia életének legapróbb részleteiről is; a nevelés vezető elvének azonban nem a túlzott gyámkodást tartotta, hanem a felelősségtudat és az önbizalom kialakítását. A kis Franklin nagyon szerette az állatokat. Nos, kapott szüleitől ajándékba egy skót pónit meg egy fajtiszta angol vizslát. A fiú öröme határtalan volt; de kedvesen közölték vele, hogy mostantól kezdve mindkét állat teljesen az ő gondjaira van bízva, neki kell ápolnia a pónit is. „Szörnyű nehéz munka" – vallotta be a felnőtt Franklin D. Roosevelt.

James és Sara gondosan óvták fiuk kicsiny világát a nagyvilág izgalmaitól, amelyeket az amerikai gyermekek úgyszólván dedós koruktól kezdve ismernek. Valaki epésen megjegyezte, hogy Franklin ismeretsége Huckleberry Finn-nel alig volt több, mint egy kézszorítás Mark Twainnel. Az egyszerű emberek életéről és mindennapjairól csak hallomásból tudott.

Reinhardt, Franklin első nevelőnője, elég eredményesen tanította Franklint a német nyelvre és az elemi iskolai ismeretekre. A Reinhardttal való tanulás csakhamar abbamaradt, mivel a nevelőnőnek ideggyógyintézetbe kellett mennie. Helyét Mademoiselle Sandos foglalta el, aki Svájcból jött, hogy jómódú amerikai családok gyermekeit tanítsa. Bizonyos homályos elképzelései voltak a szociális igazságról, és jól ismerte francia anyanyelvét. Nagyon jól megtanította növendékét franciául. Franklin D.

Roosevelt még 1944-ben is francia nyelven tartott beszédet a nyilvánosság előtt, amikor egy torpedórombolót ünnepélyesen átadtak Franciaországnak. Feltűnést keltett jó kiejtése. Két idegen nyelv alapos ismerete előnyösen különböztette meg Rooseveltet a többi amerikai politikustól.

Bárhogyan igyekezett is az anya, Franklin sikeres ellenállást tanúsított a kis lord Fauntleroy stílusában történő neveléssel szemben. Soha nem tanult meg sem zongorázni, sem rajzolni. A gyermek rendkívül leleményesen eszelt ki különféle ürügyeket, hogy kibújjon a gyűlölt zeneórák alól. Szülei szeretetét eléggé kihasználta: a templomlátogatás perspektívája, főként hideg téli napokon, „rosszullétet" idézett elő nála, amit már előző este közölt anyjával. Tizenkét éves korában már olyan rendszeresen jelentkeztek ezek a „rosszullétek", hogy Sara felállította a diagnózist: vasárnapi fejfájás. Egyébként a kis amerikaiak elé mind a mai napig példaképpen állítják a Franklin D. Rooseveltet már gyermekkorában jellemző példás vallásosságot.

Nyáron a család mindig Európába utazott. Párizst, Londont, Németországot – apja rendszeresen német fürdőhelyeken gyógyíttatta szívbaját – Franklin hamarosan éppolyan jól ismerte, mint New Yorkot. Sőt, talán még jobban. Egyik németországi utazásuk során a tízesztendős Franklint szülei beadták hat hétre egy elemi iskolába, hogy tökéletesítse német nyelvtudását. Egy évvel idősebb volt osztálytársainál. Anyja maga is mulatságosnak találta azt a gondolatot, hogy a fia német iskolába jár, s kételkedett abban, hogy ott valamire is megtanítják. Franklint roppantul szórakoztatta, hogy – mint kifejezte magát – „kis majmok" tömegével együtt jár iskolába, s ott németül tanul. Ezt az iskolai életet semmivel sem tudta összehasonlítani, hiszen eddig nem járt iskolába.

A Hyde Parkban volt ugyan iskola, de Jamesnek meg Sarának soha eszébe sem jutott, hogy fiuk együtt tanuljon az egyszerű nép gyermekeivel. Tizennégy éves korában Franklin tanárával együtt kerékpártúrát tett a Rajna völgyében. 1939-ben Roosevelt ezt mondotta: „Gyermekkoromban Németországot sokkal jobban ismertem, mint Franciaországot és Angliát. Mindenesetre sokkal melegebb érzelmeket tápláltam az ismert Németország, mint Anglia és Franciaország iránt."

Az iskolai tanulmányok nem adnak képet egy serdülőről. Olykor többet árul el róla más irányú érdeklődése, amely nem kapcsolatos a kötelező tananyaggal. Ami az otthoni tanulást illeti, Roosevelt felnőtt korában szívesen emlegette, hogy első tanítónője elmegyógyintézetbe került, a második pedig sürgősen férjhez ment. Nem valószínű, hogy ez miatta történt, de Franklin kétségtelenül érezte fölényét. Sokat olvasott. Még tízesztendős sem volt, amikor érdeklődésének iránya már világosan megmutatkozott: Franklin mindent elolvasott, sőt többször is elolvasott, ami a tengerre vonatkozott; a tenger ellenállhatatlan vonzerőt gyakorolt rá.

Az anya csodálkozva tapasztalta, hogy fia komoly könyveket olvas. Franklin már kilencéves korában minden folyóirat közül a „Scientific American"-t szerette a legjobban, amely a vele egykorúak túlnyomó többségét aligha érdekli. Egy esős napon Sara azt látta, hogy fia szótárt olvas. Egy ízben az anya egy könyvből olvasott fel fiának, miközben Franklin bélyeggyűjteményét rendezgette (tízéves korától szenvedélyes gyűjtő volt); Franklin látszólagos figyelmetlenségére éles megjegyzést tett. A fiú nyomban elismételte az utolsó néhány mondatot, s némi gőggel hozzáfűzte: „Szégyellném, ha nem tudnék egyidejűleg két dologgal foglalkozni." Környezete mindig csodálkozott azon, hogy Roosevelt egész életében a szó szoros értelmében falta a könyveket.

Rooseveltnek a tenger iránti szeretetét nemcsak a könyvek táplálták. Nem sokkal születése után apja kis – kb. két hektárnyi – telket vett a kanadai Campobellóban, Eastport (Maine állam) közelében, a Fundy-öböl egy kis szigetén, amelyet nagyon kedveltek. Itt, a hideg és viharos óceán partján nyaralót építettek. A kilencéves Franklin alig tudott hová lenni örömében, amikor apja vett egy tizenhét méteres jachtot, a „Half Moon"-t, az elsőt az ilyen nevű jachtok sorában. A világ minden kincséért sem volt hajlandó elhagyni a hajócskát. Amikor Franklin nagyobb lett, s valamivel már magasabb volt a kormánykeréknél, hosszú órákat töltött a jachton, s anyja volt egyetlen utasa.

A tizenhat éves Franklin már hajótulajdonos volt: egy hétméteres jacht, a „New Moon" tulajdonosa. Hajóján hol egyedül, hol barátaival hosszú éveken át tanulmányozta a Fundy-öböl minden zegét-zugát, megismerte veszélyes vizének szeszélyes áramlatait, dagályait és apályait. Franklin D. Roosevelt élete végéig a tenger szerelmese maradt.

Így növekedett a múlt század végén egy vagyonos család gyermeke. A szülők azt hitték, hogy Franklinből üzletember lesz. A fiú nem mondott ellent nekik. Tizennégy éves volt, amikor végre elhatározták, hogy iskolába küldik. A magányos kamasz, aki kissé angolos kiejtéssel beszélte anyanyelvét, végül is összekerült kortársaival egy privilegizált iskolában.

GROTON, HARVARD, ELEANOR ÉS A JOGTUDOMÁNY

I

Endicott Peabody New England egyik leggazdagabb családjának sarja volt. Apja Angliában képviselte a Morgan-konszern érdekeit, s Endicott Peabody ott nevelkedett. Tanulmányait Cambridge-ben fejezte be. Mély benyomást gyakoroltak rá a kiválasztottak kiszolgálását célzó nevelési rendszer, a toryk reformista tevékenysége és az anglikán egyház kánonjai. Az Egyesült Államokba visszatérve a fiatal Peabody közölte családjával azt az elhatározását, hogy nem lépi át a pénzváltó iroda küszöbét, hanem a szószéket választja. Pap lett, de miután egy fél évet töltött Arizona állam egy kis bányavárosában, felismerte, hogy őt csak a kiválasztottak érthetik meg.

1883-ban Grotonban, egy Bostontól hatvan kilométernyire levő kisvárosban iskolát alapított, amelyben „alapvetően keresztény szellemű" fiatalembereket szándékozott kiképezni. Az iskola céljaira szükséges telket a gazdag James Lawrence bocsátotta rendelkezésére, amiért is beválasztották a felügyelő bizottságba J. Pierpont Morgannal és a pénzérdekek más képviselőivel együtt. Grotont hamarosan széles körben az Egyesült Államok legelőkelőbb iskolájának tartották. A tanulmányi időt hat évben állapították meg. Tizenkét éves fiúkat vettek fel, s ezek tizennyolc éves ifjakként hagyták el az iskolát.

Amikor a tizennégy éves Franklin átlépte az iskola küszöbét, és mindjárt a harmadik osztályba került, Endicott Peabody harminckilenc éves volt. 1940-ben az Egyesült Államok elnöke ezt írta az öreg Peabody rektornak: „Több mint negyven esztendővel ezelőtt ön az iskolai kápolnában tartott prédikációjában arról beszélt, hogy egész életünkben meg kell őriznünk ifjúkorunk eszményeit. Ilyen szellemben nevelkedtünk mi Grotonban. Igyekeztem nem elfelejteni ezeket az eszményeket; az ön szavai még mindig élnek bennem és a »fiúk« százaiban." 1934-ben Franklin Roosevelt ezt mondotta: „Amíg élek, dr. Peabodynak és Mrs. Peabodynak a befolyása többet jelent számomra bárki másnak a befolyásánál, apám és anyám kivételével." Ez korántsem egyszerű udvariasság volt az elnök részéről. Arra törekedett, hogy a Fehér Házban minden ünnepélyes vallási szertartást Endicott Peabody végezzen el. Mi a titka annak, hogy a rektor ilyen nagy sikert ért el Franklinnél?

Peabody mindenek fölé helyezte az ország szolgálatát, amit a XIX. század végi liberális tory szellemben értelmezett. Számtalan lángoló, de egyszerű prédikációban, amelyek összhangban voltak külső megjelenésével – a nép erőteljes fiaként hatott –, azt hirdette, hogy az amerikai politikát meg kell tisztítani a mocsoktól, hogy Groton neveltjei soha az életben nem köthetnek kompromisszumot a Gonosszal. Ez a kereszténység elvontan szép elveinek meghirdetése volt; de a rektor, jóllehet lefekvés előtt minden este kezet fogott mind a 110 növendékével, valahogy elfelejtette megmondani nekik külön-külön vagy valamenynyinek együtt, hogyan váltsák valóra e vonzó elveket.

Az iskola eléggé távol állt az élettől, s ez a magyarázata annak, hogy 1936-ban a sok ezer Grotonban végzett diák közül csak tíz működött politikai pályán (köztük Franklin D. Roosevelt, Sumner Welles, Joseph Grew, Averell Harriman, Dean Acheson). A politikai pályán valóban nem nagyon járult hozzá a sikerhez az a szokás, amelyet a grotonisták az iskolában rendszerint elsajátítottak, tudniillik, hogy „miközben olyan emberrel beszélgettek, akivel nem voltak közelebbi ismeretségben, a beszélgetés alatt mereven egy-két hüvelykkel az illető feje fölé bámultak". Franklin D. Rooseveltnek nagynehezen sikerült megszabadulnia ettől a grotonistához illő, de politikus számára kétségtelenül felesleges szokástól.

Az iskolai élet ahhoz az élethez hasonlított, amelyet Peabody a cambridge-i és oxfordi college-okban megismert. Minden növendék kapott egy kétszer három méteres kamrácskát, amelynek bútorzata ágyból, asztalból, székből állott, a szekrény helyett pedig fogasok voltak a falba illesztve. A hangsúlyozottan egyszerű, csaknem spártai életmódot – reggelenként hideg fürdő, mosdás jéghideg vízben – az a szabály egészítette ki, hogy a vacsoránál estélyi öltözetben kellett megjelenni, kemény galléros ingben, lakkcipőben.

Peabody őszintén hitte, hogy az angol iskolákéhoz hasonlóan a rangidősség rendszerének bevezetése a diákok között egy nagy családdá fogja változtatni Grotont. A rendszer a szükségszerű eredménnyel járt: az idősebbek mértéktelenül zsarnokoskodtak a fiatalabbak fölött. A jó családok sarjai rendkívüli leleményességről tettek tanúságot: az újoncokat úgy „fegyelmezték", hogy arra kényszerítették őket: görnyedjenek össze, majd ilyen testhelyzetben bezárták őket az éjjeliszekrénybe. Ez általános szokás volt. Ha pedig az idősebb tanulók úgy vélték, hogy ez vagy az a fiú nem alkalmazkodik az iskola „hangneméhez", akkor „felpumpálták": a szerencsétlent a legközelebbi mosdóba vonszolták, fejét hátranyomták a kagylóba, s addig öntötték a vizet a szájába, amíg fuldokolni nem kezdett. Franklinnel szemben azonban ezeket a nevelési rendszabályokat sohasem alkalmazták. Sőt, ő maga hamarosan rosszul leplezett megvetéssel kezdte szemlélni a szerencsétlen flótásokat. Szüleihez írt levelében erről számol be: „A Biddle fiúnak egyszerűen elment az esze. Újonc és buta, már többször bezárták az éjjeliszekrénybe, és nemegyszer megfenyegették azzal, hogy felpumpálják."

Franklin az iskolában az első perctől kezdve ösztönösen helyes hangot ütött meg társaival szemben, ami pedig éppen az ő számára nem volt könnyű feladat. Tizenhatodiknak került az osztályba a harmadik tanévben, amikor már kialakultak a szimpátiák és antipátiák. Bátyjának fia egy osztállyal feljebb járt, mint ő, s Franklinre hamarosan ráragadt a nem túlságosan hízelgő gúnynév: „Frank bácsi". Ráadásul unokaöccse roppant népszerűtlen volt, s az iránta táplált ellenszenvet könnyen átvihették volna Franklinre. Csakhogy ő gyorsan észrevette, mi a legfontosabb az iskolai életben: hogy ne tűnjön ki. Helyesnek vélte, hogy minden esetben a többség oldalán álljon, és ne csatlakozzék a kisszámú lázadóhoz.

Az első hónapokban Franklin buzgón nekilátott a tanulásnak, s a legjobb tanulók közé került. De hamarosan felfedezte, hogy ez a legbiztosabb út ahhoz, hogy társainak szemében veszítsen értékéből. Év végén, amikor végül megkapta az első rossz osztályzatot, ujjongott. A körültekintő fiú ezt írta haza: „Ma megkaptam az első elégtelent, s nagyon örülök neki, mert eddig azt tartották rólam, hogy nincs bennem közösségi érzés. Barbarossa, ez a vén idióta, beírt nekem egy elégtelent, amiért fecsegtem óra alatt." Ettől kezdve Franklin ellenőrzőkönyvét gondosan adagolt elégtelenek tarkították, de nem akkora számban, hogy kinyílt volna előtte a rektor dolgozószobájának ajtaja, s az dorgatóriumban részesítette volna – ehhez ugyanis hat elégtelen kellett.

Peabody pedagógiai nézeteinek rendszere nem volt túlságosan bonyolult: vallás, jellemnevelés, sport és tanulás (fontossági sorrendben felsorolva). Franklin helyesen mérte fel az iskola mellett elterülő három labdarúgópálya jelentőségét, és nagy erőfeszítéseket tett az irányban, hogy futballista lehessen. A későn fejlődő ifjú azonban gyöngének bizonyult, és nem ért el figyelemreméltó sikereket. Ez némileg hozzájárult jellemének alakulásához: kívül maradt a közösségen, mivel dicsőséget csak a sport hozott.

Ami a tanulást illeti, a grotoni tanterv nemcsak sajátos volt, hanem elavult is. Peabody arról ábrándozott, hogy utánpótlást nevel az Amerikát vezető elitnek. Azt tartotta, hogy a konzerv- és bádogkirályok, a margarin- és vasmágnások körét kiválóan képzett emberekkel kell bővíteni. Ezért a grotonistákat buzgón oktatták a latin, az ógörög, a francia és a német nyelvre. Napjainkban az amerikai burzsoázia ideológusai azt hangoztatják, hogy hazájuk nem a szokásos úton fejlődött, hanem rendkívüli utat tett meg; a XIX. század végén Peabody sokkalta józanabbnak mutatkozott ennél: a tanulók csaknem kizárólag az európai országok történelméből szereztek alapos ismereteket.

Mindenekelőtt és mindenekfölött pedig a templom állt. Minden nap istentisztelettel kezdődött és végződött. Franklinnek általában „B" osztályzata volt (ami nálunk megfelel a négyesnek), s az évek során egyre fokozódott a vallás iránti érdeklődése. Úgy látszik, hogy az egész iskolai élet ebbe az irányba hajtotta: látszólag barátkozó természete ellenére négy éven át lényegében magányos volt. De hozzájárult ehhez Peabody befolyása is. Franklin aligha értett volna egyet Averell Harrimannel, aki így nyilatkozott apjának Peabodyról: „Tudod, a rektor egyszerűen elbűvölő lenne, ha nem volna olyan borzasztóan nagy keresztény.” Franklin a rektor külön unszolása nélkül részt vett a környező kis falvakban végzett egyházi munkában, és a nyári szünidő egy részét azzal töltötte, hogy a szegények gyermekeivel foglalkozott. Peabody ezek számára tábort szervezett Groton közelében.

Grotonban Franklin szert tett bizonyos vitakészségre. Az iskola utolsó esztendejében a nyilvános viták távol álltak az akadémizmustól. 1897 elején az Egyesült Államokon végigsöpört a sovinizmus hulláma, érlelődött a Spanyolország elleni háború. Nyilvánvaló volt, hogy a küszöbönálló harcokat a hajóhad fogja eldönteni. Franklin akkoriban alaposan tanulmányozta Alfred Mahan tengernagy munkáit; az ő elmélete szerint mindenekelőtt a tengeri fölény szükséges ahhoz, hogy valamely ország világhatalom rangjára emelkedjék.

Franklin rendkívül aktívan vett részt a következő iskolai vitákban: „Az Egyesült Államoknak növelnie kell hadiflottáját” és „Az Egyesült Államoknak azonnal annektálnia kell a Hawaii-szigeteket”. Amikor a hadműveletek megkezdődtek, Franklin két másik fiúval együtt elhatározta, hogy megszökik Grotonból és belép a flottába. De az iskolában vörhenyjárvány tört ki, s ez hosszú időre ágyhoz kötötte a „hadfit” is. Meg kellett elégednie azzal, amit a betegágy mellett ülő anyja a háborúról felolvasott.

1899 júniusában a tizenhét esztendős Franklin befejezte grotoni tanulmányait. A megfontolt fiatalember kilépett az életbe. Már az iskolában csíptetőt kezdett viselni, mert úgy találta, hogy ez jobban illik neki, mint a pápaszem; férfiasságát pedig a cigaretta hangsúlyozta. Tanulmányi eredményeit Shakespeare műveinek negyven kötetes gyűjteményével jutalmazták. Peabody, amikor Franklin megvált tőle, ezt írta bizonyítványába: „Derekasan tanult, és az iskolában mindvégig a közösség értékes tagja volt.” Amikor 1932-ben, közvetlenül elnökké választása után, Franklin D. Roosevelt a sajtó reflektorfényébe került, a megingathatatlan rektor a nyilvánosság előtt kijelentette: „Most sokat írnak arról, hogy milyen fiú volt Franklin Roosevelt Grotonban. Véleményem szerint többet is írnak róla, mint érdemes, ha azt nézzük, milyen emléket hagyott maga után az iskolában. Csendes fiú volt, olyan, mint a többi, csak valamivel tehetségesebb társainál, osztályában kitűnt, de korántsem volt kiemelkedően jó tanuló. Fizikailag gyönge volt, és ezért a sportban nem tudott sikereket elérni. Mindannyiunknak tetszett.”

II

A Harvard Egyetem Cambridge-ben van, Boston közelében, a Charles-folyó túlsó partján. Az egyetem, bár büszke saját hagyományaira, nem választható el Boston életétől és történetétől, amelyet a bostoniak „Amerika Athénjének”, a „föld közepének” neveznek. Ennek a tanintézetnek a falai között találkoztak az ország kiváltságos iskoláiból kikerült ifjak.

1900 őszén grotoniak is kerültek az egyetemre, köztük Franklin Roosevelt. Az egyetemen pezsgő élet folyt, de a magániskolákban végzettek köre nem keveredett a többiek közé. Ezek az ifjak szorosabb kapcsolatot tartottak Boston legelőkelőbb családjaival, mint a heterogén szociális származású diáksággal. Nem ok nélkül nevezték az elégedetlenek Bostont Harvard „szociális piócájának”. A szigorú differenciálódást fenntartotta a kiválasztottak diákklubjainak rendszere is, amelyeken keresztül az ifjak bekerültek a város legjobb társaságába.

Franklin Lathrop Brownnal, grotoni barátjával együtt egy háromszobás lakást vett ki Westmorly Courtban, a drága penziók és divatos klubok negyedében, amelyet „aranypartnak” neveztek. A mesterségesen egyszerű grotoni életmódnak vége szakadt, az anya gondoskodott a lakás elegáns berendezéséről.

Sara Delano minden idejét fiának szentelhette: 1900. december 7-én váratlanul elhunyt a hetvenkét éves apa. Az özvegy a Hyde Parkban, magányosan töltötte a telet, majd Bostonba költözött, hogy közelebb legyen fiához. Okos asszony lévén csak a szellemi közelséget kereste, s Franklin lakásától eléggé távol eső városnegyedben lakott. Az évek során Sara jellemében bizonyos hatalmaskodó vonások fejlődtek ki; az a meggyőződése, hogy az ő feladata James akaratának végrehajtása – fiát arra a pályára kell irányítania, amelyen az apa működött – nehéz probléma elé állította Franklint. A fiú becsülettel oldotta meg a problémát: nem tárta fel lelkét Sara előtt, de nem is sértette meg anyja érzelmeit. Anyja házában ő fogadta a vendégsereget, eljárt más házakba, táncolt, ebédelt, vacsorázott, mulatott a piknikeken, de udvariasan másról kezdett beszélni, mihelyt Sara kedvelt témájára fordította a beszélgetést: a Roosevelt család helyére az életben. Az anya kívánsága természetesen sohasem teljesült; meg kellett elégednie azzal, hogy a fia lelkéért folytatott harc útja sohasem zárult le előtte. Makacsul folytatta ezt a harcot késő öregségéig, még akkor is, amikor Franklint elnökké választották...

Az egyetemen Franklinnek újfajta gondokkal kellett megküzdenie tanulmányaiban – Harvard nem Groton! –, s fokozódtak a középiskolából már ismert nehézségek: milyen viszonyt alakítson ki társaival; érhet-e el sikereket a sportban? A harvardi diák tekintélyét az utóbbi szempontok határozták meg, nempedig a tanulmányi eredmények. Franklinnek nem sikerült valamelyest is tekintélyes helyet kivívnia a sport-elitben, noha jó néhány kék foltot szerzett a heves labdarúgó mérkőzésekben. Származása ellenére, ismeretlen okból nem vette fel tagjai közé a legelőkelőbb harvardi klub, a Porcellian, s meg kellett elégednie a kevésbé jónevű Fly Klubbal. A kudarc nemcsak hogy elkedvetlenítette Franklint, de évekig sajgó sebet ütött rajta. Felesége, Eleanor, később hangsúlyozta, hogy e kudarc Franklinben kisebbrendűségi komplexust alakított ki, és bizonyos mértékig demokratikusabb irányban befolyásolta a gőgös grotonit.

Franklin maximális számú kollégiumot vett fel az egyetemen, főleg a humán tudományok köréből. Hallgatott angol és francia irodalmat, latin nyelvet és geológiát, paleontológiát és szónoklástant s vagy egy tucat történettudományi kollégiumot. Elég sok időt és fáradságot fordított a fiatal Roosevelt az államjog és a gazdaságtan tanulmányozására is.

A harmincas években Roosevelt az államjogi kollégiummal kapcsolatban megjegyezte: „Olyan volt, mint egy villanylámpa, de zsinór nélkül." A gazdaságtanról több ízben kijelentette: „Négy éven át bifláztam a gazdaságtant az egyetemen, s mindaz, amit tanultam, helytelennek bizonyult." Talán Roosevelt azért tett szert a gondolkodó politikus hírére, mert diákkorában három hét után abbahagyta a filozófiai előadások látogatását. Mindent egybevéve, az egyetemen nyugodt, udvarias és alkalmazkodó volt. Sohasem szállt vitába a tanárokkal tanulmányi eredményeinek értékelését illetően.

Roosevelt fennmaradt szemináriumi dolgozatait józanul konzervatív nézetek hatják át. Így például 1902-ben nagyon bántotta őt, hogy Theodore Roosevelt beavatkozott a bányászsztrájkba, mert ez – írta egyik egyetemi dolgozatában – „a végrehajtó hatalom erősödését jelenti a Kongresszus rovására, ami igen sajnálatos". A rövidlátó történelemprofesszor óráján elkövetett diákcsíny, amikor Franklin egész csoportjával a tűzoltólétrán át elszökött az előadóteremből, magaviseletében kivétel volt, nem pedig szabály.

Franklin D. Roosevelt megérdemelte átlagos tanulmányi eredményét, amely „a közepesnél valamivel jobb" volt. Tanárainak egyhangú véleménye szerint nem is törekedett arra, hogy átlagos osztályzata „négyes alá" legyen. A Harvard Egyetemen végzett hallgatók közlönye 1945. április 18-i számában szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy „Roosevelt már egyetemi hallgató korában sem igyekezett megkerülni a nehézségeket; nem a hírhedt könnyű tantervet választotta, amelynek alapján az egyetemi sportemberek folytatták tanulmányaikat". A kollégiumok, amelyeket felvett – állapította meg a folyóirat –, „futballista mértékkel mérve... igen nagy munkát követeltek".

Roosevelt tanulmányi eredményei egyszerűen csodálatra méltók, ha számításba vesszük más irányú elfoglaltságát és kötelezettségeit. Amikor le kellett mondania arról az ábrándról, hogy a sport terén szerez babért, Franklin elhatározta, hogy az egyetemi elképzelések szerint másodrendű, de mégis tiszteletnek örvendő területen – az újságírásban – fog kitűnni.

A Harvard Egyetemen rendszeresen megjelent egy „Crimson" című diákújság. 1900 őszétől Franklin is dolgozott a lapba, s igen hamar kiemelkedett ama hatvannyolc egyetemi hallgató közül, akik ezzel a régi mesterséggel próbálkoztak, s csaknem professzionista újságíróvá lett. A „Crimson" íratlan etikája szigorúan tiltotta, hogy a munkatársak interjút kérjenek az egyetem rektorától. Franklin áthágta a szabályt. Az 1900. évi elnökválasztás előtt meginterjúvolta Eliotot, az egyetem rektorát, aki közölte, hogy a republikánusokra – William McKinleyre és Theodore Rooseveltre – fog szavazni. 1913-ban Franklin Roosevelt részletesen elmondta egy riporternek az interjú történetét:

„– Ön kicsoda? – kérdezte a rektor.

Válaszoltam, s minden további huzavona nélkül feltettem a kérdést.

– Azért jöttem, rektor úr, hogy megkérdezzem, kire fog szavazni: McKinleyre vagy Bryanra?

Csak akkor értettem meg, milyen helyzetbe kerültem, s forró imát mondtam magamban azért, hogy magától kinyíljon az ajtó, s valahogy eltűnhessek a megmentő sötétségben. De azért jöttem, hogy választ kapjak kérdésemre, s ott maradtam a dolgozószobában. Mr. Eliot figyelmesen nézegetett.

– Miért akarja tudni? – szólalt meg végre.

– A „Crimson" részére kérem a nyilatkozatot – feleltem.

Eliot megadta magát, s azt a szenzációs közlést tette, hogy McKinleyre fog szavazni. 1913 novemberében Franklin Roosevelt, az Egyesült Államok tengerészeti államtitkára, amikor emlékezetes hőstettét elmondotta a „New York Telegraph" tudósítójának, érthető módon büszkén idézte fel ifjúságát. A lap 1913. november 30-án közölte az interjút. Múltak az évek. Amikor 1945-ben napvilágot látott „Az igazi FDR" című, gyönyörű kiállítású, népszerű kiadvány, Ph. Fonernek, a tekintélyes történésznek az előszavával, a fenti történet bekerült a „Szerkesztő és keresztesIovag" című fejezetbe, a következő megfogalmazásban: „Még elsőéves volt, amikor sikerült bejutnia Eliothoz, a Harvard Egyetem rektorához, s megkérdezte tőle: hogyan lehetséges, hogy McKinleyre és az imperializmusra szavaz?"[1]

---

[1] Lásd The Real F. D. R. 10. old.

Ámde 1931-ben Roosevelt egy magánlevélben ezt írta: „Valahogy úgy alakult, hogy évek óta nekem tulajdonítják azt a dicsőséget, hogy meginterjúvoltam Eliot rektort, kire fog szavazni 1900 őszén. Valójában az interjút Albert W. Derood készítette, aki ma New Yorkban jogászkodik; a dicsőség jog szerint őt illeti, nem engem.”[2] Bámulatos tréfákra képes az emberi memória! 1931-ben Roosevelt jobban emlékezett az 1900-ban történtekre, mint 1913-ban!

Franklin újságírói hírnevét alighanem az alapozta meg, hogy módjában volt Theodore Roosevelttel, az alelnökkel és későbbi elnökkel érintkezésbe lépni. 1901 tavaszán – mondotta el később Roosevelt – „felhívtam nagybácsimat, hogy megkérdezzem, mikor kereshetem fel. »Ne gyere ide – felelte. – Úgyis találkozunk majd, amikor előadást tartok nálatok Lowell professzor államjogi kollégiumán.«” Teddy bácsi rokoni alapon közölte unokaöccsével az előadás napját és óráját. Franklin ezt az egyetemen elsőként közölte a „Crimson” hasábjain. 1901 nyarán beválasztották a lap öt szerkesztője közé.

1902 tavaszán az angol–búr háború idején Harvardba látogatott két búr. Elmondták, hogy mennyit szenvednek a bur asszonyok és gyermekek. Franklin két társával együtt a távoli harcosok segítségére sietett. Létrehoztak egy „búr segélyalapot”. 1902 májusában 336 dollárt küldtek Fokvárosba, a bostoni újságok pedig igen meleg hangon írtak a „Crimson” egyik szerkesztőjének érző szívéről.

1903-ban Franklin tiszta hármas eredménnyel befejezte egyetemi tanulmányait, és a többi végzett hallgatóval együtt sapkával és köpenyben ünnepélyesen a Sanders Színházba vonult, ahol a diplomakiosztás szertartása lezajlott. Baccalaureus (a legalsó tudományos fokozattal rendelkező. – *Szerk.*) lett. Most milyen úton haladjon tovább? Két lehetőség állt előtte: az aspirantúra és a jogi kar. Franklinnek jobban tetszett az előbbi, bár komolyan sohasem gondolt arra, hogy megszerezze a magister artium tudományos fokozatot (ez ma Amerikában megfelel a bölcsészvégzettségnek. – *Szerk.*). A választást mellékkörülmények döntötték el: 1903 nyarán megválasztották a „Crimson" főszerkesztőjének, és még egy évig az egyetemen maradt.

---

[2] F. *Freidel:* Franklin D. Roosevelt. I. köt. The Apprenticeship. 56. old.

Franklin igyekezett megérteni a tömegek – az adott esetben a diáktömegek – igényeit, igyekezett vezetni őket, irányítani érdeklődésüket. A vezércikket mindig a főszerkesztő írta. Az év elején FDR megmagyarázta az elsőéveseknek: komolyan kell venniük „kötelességeiket, az egyetemet, csoportjukat és önmagukat. Hogy megfeleljünk a kívánalmaknak, mindig aktívnak kell lennünk. A lehetőségek csaknem korlátlanok: először is itt a sport – ennek tucatnyi válfaja – és a sport irányítása; az egyetem kiadványaiban és általában a sajtóban végzett irodalmi tevékenység; filantropikus és vallási tevékenység és még sok-sok más." A részletes felsorolás a tanulást, természetesen, nem említette.

Lehet, hogy Lathrop Brownhoz, a harvardi labdarúgó-csapat akkori kapitányához fűződő barátsága, de az is lehet, hogy a Franklin által ismert diákcsoport érdeklődésének figyelembevétele volt az oka annak, hogy a lap, amely mindig az idénynek megfelelő sporttal foglalkozott a legtöbbet, határozottan előtérbe helyezte a labdarúgást. Az egyik mérkőzés után a „Crimson" azon kesergett, hogy az egyetemi szurkolók „nem támogatták kellőképpen a csapatot kiabálásukkal". A következő mérkőzésen a főszerkesztő maga járt elöl a jó példával. De anyjához intézett levelében ezt írta: „Tiszta hülyének éreztem magam – kézzel-lábbal kellett hadonásznom néhány ezer nevető néző szeme láttára."

Franklin tudta, mire törekszik. Önként kemény iskolát járt ki. Teddy bácsi példáját követte. 1903-ban Theodore Roosevelt, aki McKinley meggyilkolása után átvette az elnöki tisztet, ezt mondotta az utolsó éves grotonistáknak: „Sokat adunk nektek, s ezért jogunk van sokat követelni tőletek." Ezek a gondolatok összhangban voltak a fiatal Franklin nézeteivel. Családja történetén elmélkedve, ezt írta egyik szemináriumi dolgozatában: „A Rooseveltek életképességének alapvető oka demokratikus szellemükben rejlik. Sohasem gondolták, hogy amiért vagyonos családból származnak, ölbe tett kézzel élvezhetik az életet. Ellenkezőleg, azt tartották, hogy mivel jómódú családban látták meg a napvilágot, semmi sem mentheti fel őket az alól, hogy teljesítsék kötelességeiket a társadalommal szemben. Éppen, mert ezt a gondolatot kora gyermekkoruktól beléjük plántálták, a Rooseveltek jó állampolgárok voltak." Bár a „demokrácia" fogalmának ilyen értelmezését sajátosnak kell minősítenünk, Franklin gondolatmenete világos: nem óhajtott ölbe tett kézzel ülni, hanem eltökélt szándéka volt, hogy kivívja helyét a nap alatt. Milyen helyet?

Rexford Tugwell hosszú évekig dolgozott Franklin Roosevelt elnök mellett, s számára az elnök neve szent. 1957-ben megjelent Roosevelt-életrajzában Tugwell ezt írja: „Franklinről már mint harvardi diákról meg kell állapítanunk valamit, ami még fokozottabb mértékben vonatkozik Roosevelt elnökre, tudniillik azt, hogy senki előtt sem nyitotta meg legbenső énjét. Vonatkozik ez anyjára, Sara Delanóra, Eleanorra s éppúgy a többiekre, Lathrop Brownra, akivel már Grotonban összebarátkozott és együtt lakott Harvardban, s akivel baráti viszonyban maradt Washingtonban is. Gyakran hallani, hogy a zárkózottság a diszkrét angol ember jellemvonása. Az a nevelés, amelyet Franklin gyermek- és ifjúkorában kapott, s amelyben apja, tanárai, Peabody meg barátai vettek részt, éppen ezt eredményezte. Nem szabad megmutatni olyan érzéseket, amelyek elárulhatják belső nyugtalanságunkat. A fájdalmat, a nehézségeket és a balsikereket Franklin irigylésre méltó sztoicizmussal viselte el, korán megtanulta, hogy ne lobbanjon lelkesedésre s ne essen kétségbe. Ámde zárkózottsága sokkal nagyobb mértékű volt annál, mint amit nevelése eredményezhetett. Nézetem szerint Franklin elrejteni igyekezett természetének gyöngeségeit, elleplezve a legsebezhetőbb pontokat, elrejtve merész, de egyelőre még határozatlan ábrándjait. Franklin egyik legjelentősebb és legfigyelemreméltóbb gyöngesége az volt, hogy későn érett férfivá. Ennek folytán jellemében sok minden érthetetlen maradt. Tudta, hogy ilyen vagy olyan eseményeknek be kell következniük, de nem tudta pontosan, miért. S nem akarta, hogy tudjanak belső bizonytalanságáról. Franklin óriási erőfeszítéseket tett azért, hogy ezt a bizonytalanságot elleplezze. A Harvard Egyetem befejezésekor zárkózottsága valóban határtalanul nagy volt."[3]

Régóta tudott dolog, hogy a legügyesebben azok álcázzák igazi céljaikat, akik látszólag végtelenül nyíltak, alkalmazkodók. Jóllehet Franklin nem követte anyja tanácsait a tanulmányaira vonatkozóan, s anyja ezt tudta, Sara Delanónak szilárd meggyőződése volt, hogy ismeri gyöngéd és szerető fia lelkét, és jó előre tudni fogja választottja nevét is. S ami a fő — az uralkodni vágyó anya azt hitte, hogy nemcsak tudni fog fia választásáról, hanem bele is fog szólni. De ebben nagyot tévedett.

III

Franklin régóta ismerte Eleanort. A kétéves Eleanornak hallatlan élvezetet okozott, ha az ötéves Franklin hátán lovagolhatott a Hyde Park-i gyerekszobában. Alighanem akkoriban voltak a legközelebb egymáshoz azon évek alatt, amelyek megelőzték a Roosevelt család két távoli ágának egyesülését, az ötöd-unokatestvérek házasságát. Eleanor Elliottnak, Theodore Roosevelt öccsének volt a lánya. Gyermekkora homlokegyenest ellentéte volt Franklin felhőtlen ifjúságának. A fiú uralkodott a családban, míg a kislány pária volt.

Az apa határtalanul szerette leányát, de amikor Eleanor hatéves volt, külön költözött családjától. Elliott nagyon szép férfi volt, sportember, de megrögzött korhely. A család ismerősei úgy vélték, hogy Elliott felesége természete miatt tévedt rossz útra. Anna Hall igen vonzó külsejű nő volt, de valóban kellemetlen természettel áldotta meg az ég. A maga módján nevelte leányát. Eleanort kora gyermekkorában apácákhoz küldte iskolába. Valami ártatlan hazugság miatt az apácák szégyenszemre kizárták az iskolából. Az anya a csöpp leánykát ettől fogva megrögzött bűnözőnek tekintette, a legkülönbözőbb gúnynevekkel illette. Végül is rajtaragadt a „nagyanyó" név. „Milyen furcsa gyermek – mutatott leányára a vendégek előtt –, olyan régimódi.” Anna szigorúan büntette Eleanort a legkisebb vétségért is, s szüntelenül azt hajtogatta, hogy szégyent hoz anyjára. Ez megrendítette az amúgy is félénk gyermek önbizalmát. Eleanor úgy tudta, hogy ő, mint minden rossz kislány, csúf.

---

[3] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. New York 1957. 50. old.

Nem csoda, ha ilyen körülmények között a létező, de láthatatlan apa alakja gigászi méreteket öltött a gyermek lelkében. Amikor nagyritkán találkozott lányával, a „kicsi, aranyfürtű Nell-lel”, az apa sugárzott az örömtől és a boldogságtól. A kislány szenvedélyesen, fájdalmasan vágyódott apja után. Minden gondolatát az irányította. „Amikor elábrándoztam – mondta sok évvel később Eleanor –, mindig együtt voltunk. Arra vágytam, hogy az ábrándok világában élhessek, ahol én voltam a hősnő, ő a hős.” Nyolcéves korában Eleanor elvesztette anyját, aki difteritiszben halt meg. Nem nagyon bánkódott emiatt. „Mindent elhomályosított az a tudat, hogy visszajön apám, s nemsokára vele leszek.” Az anya előre látta ezt a lehetőséget; halála előtt úgy rendelkezett, hogy lányának és fiának a nagyanyjuk viselje gondját. Két évvel később Eleanor értesült apja haláláról. Árván maradt, de álmaiban továbbra is ott volt mellette az apja, vele továbbra is el tudott beszélgetni.

Tizenöt éves korában Angliába küldték tanulni egy olyan iskolába, amelyet francia nő, Mademoiselle Souvestre vezetett. Három év úgy elrepült, akár egy nap, s a vadóc amerikai kislány jól nevelt, vidám európai leánnyá serdült. Hazatérése után a bájos Eleanor anyja rokonainak házába került. Tivoli, a Hall család birtoka, ahogy az illett, a Hudson völgyében volt, valamivel a Hyde Park fölött. Az itt lakó család patológiai szempontból kétségkívül érdekes volt, de körében a fiatal lánynak nem volt könnyű élete.

A vidám Vallie bácsi éjjel-nappal tökrészeg volt, s ittas állapotban garázdálkodásra hajlott. A másik bácsi – Eddie – sem volt sokkal különb. Hallék New York-i házában Pussie néni lakott, egy érett korban levő hölgy, aki mégis számos szeretőt tartott. Sietett szemébe mondani Eleanornak, hogy ő az első csúnya lány a Hall családban, s minden bizonnyal vénlány marad.

A legkevésbé sem leplezte unokahúga előtt sikerekben és kudarcokban bővelkedő számos szerelmi viszonyát. Egyszóval Hallék ragyogó társaságbeli emberek voltak, akik jóval anyagi lehetőségeik felett éltek, s akiknek viselkedése Eleanort rettegéssel töltötte el a jövőt illetően.

Az ottani körülmények – vallotta be sok évvel később Eleanor – „megedzettek, ahogy az acélt megedzik". Öccsét Grotonba küldte, ő maga pedig egyre nagyobb mértékben vett részt New Yorkban mindenféle filantropikus tevékenységben.

1902 tavaszán Franklin a vonaton találkozott Eleanorral. Egy irányban utaztak nyaralóikba. Franklin megállapította, hogy remekül lehet beszélgetni a lánnyal. Akik Eleanort abban az időben ismerték, azt tartották, hogy egyetlen fénykép sem ad fogalmat a fiatal lány szépségéről. Attól kezdve rendszeresen találkoztak. Sara Delano nem szimatolta meg a veszélyt, mert barátságukat a rokoni érzés megnyilvánulásának tekintette.

Franklin beleszeretett Eleanorba, s a lány viszonozta érzelmeit. Belőle és családjából – mondotta Eleanor – „olyan biztonságérzetet merítettem, amilyet addig sohasem ismertem". Franklin megkérte a kezét, s ő boldogan mondott igent. 1903 őszén Franklin mindent elmondott anyjának. Sara le volt sújtva. Egyébként a tényeket egybevetve – s korántsem volt ostoba asszony – rájött, hogy minden a szeme előtt folyt le. Csak a huszonkét éves Franklin és a tizenkilenc éves Eleanor álnokságán csodálkozott. Az anya mégis megkísérelte megakadályozni a készülő házasságot. Arra emlékeztette fiát, hogy apja első ízben harminchárom éves korában nősült, „olyan férfiként, aki nevet és pozíciót szerzett magának, s tudott valamit nyújtani egy asszonynak".

Anyjához írt levele fényt derít Franklin néhány jellemvonására. „Szeretett anyácskám – írta. – Megértem, milyen fájdalmat okozok neked, s tudom, hogy sohasem tenném ezt, ha másként cselekedhetnék!... Ismerem magam, régóta ismerem, és tudom, hogy sohasem tudnék másképp gondolkozni. Az eredmény: én vagyok most a világ legboldogabb embere s a legszerencsésebb is. Drága anyácskám, tudnod kell, hogy soha semmi sem változtathatja meg azt, amit mi egymásnak jelentettünk. Csak éppen most két gyermeked lesz, akiket szeretsz és akik szeretnek téged."[4] Az anya kezdetben nem engedett fia jól kiszámított ékesszólásának; csakhogy – mint Roosevelt egyik életrajzírója megjegyzi – „ebben a nagyfontosságú kérdésben a kötelességtudó fiú, aki sok éven át mindent megtett, hogy eleget tegyen anyja kívánságainak, most megmutatta, hogy ő is nyakas Delano, és konokabbnak bizonyult anyjánál is."[5] Sara hosszú harc után beismerte, hogy vereséget szenvedett. Az esküvőt 1905 tavaszára tűzték ki.

Franklin egyre növekvő ragaszkodása Eleanorhoz, sok más kötelezettsége mellett, pontot tett harvardi tanulmányaira. Amint az várható is volt, Franklin nem szerezte meg a magister artium liberalium fokozatot, s 1904 őszén búcsút mondva Harvardnak, beiratkozott a New York-i Columbia Egyetem jogi karára.

Megismétlődött az ismert história. Átlagban hármasok, néhány bukás az első év végi vizsgákon. Franklin a legcsekélyebb lelkesedést sem mutatta a jogtudomány iránt. Egyébként már hozzászokott ahhoz, hogy hidegvérrel fogadja a vizsgaeredményeket.

1905. március 17-én Theodore Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke New Yorkba utazott, hogy Szent Patrick napján fogadja a díszszemlét és férjhez adja húgát, Eleanort. A szerelmespár erre a napra tűzte ki az esküvőt, mert ez felelt meg az elnöknek. A méltóságteljes Theodore személye mindenki mást elhomályosított a szertartáson, noha a menyasszony egy fejjel magasabb volt nagybátyjánál. Az elnök közvetlen védelmére kivezényelt hetvenöt rendőr impozáns kiegészítése volt a meghívottak tömegének. Theodore Rooseveltre pillantva, amint Eleanorral karján ünnepélyesen elvonult, az egyik rokon ezt az epés megjegyzést tette: „Amikor esküvőre megy, ő akar lenni a menyasszony, amikor temetésen vesz részt, ő akar lenni a hulla." Csakugyan úgy látszott, mintha a vendégek az elnökkel való találkozásra gyűltek volna egybe, nem pedig esküvőre. A jegyeseket Peabody adta össze, aki Grotonból jött el. A menyasszony hozománya 100 000 dollár volt.[6]

---

[4] *F. D. R.:* His Personal Letters. 2. köt. New York 1947. 518. old.

[5] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. 66–67. old.

Az elnök nagyságának fénye a fiatal párra is rávetődött. Háromhónapos európai útjukon pedig a szó szoros értelmében sütkéreztek Theodore Roosevelt dicsőségének fényében. Angliában bemutatták őket Sidney és Beatrice Webbnek; Franklin Sidney Webb-bel a harvardi oktatási módszerekről beszélt, Eleanor pedig Beatrice-szel a háztartási ügyeket tárgyalta meg. A fiatal párt ámulatba ejtette Velence; Eleanor úgy találta, hogy a női fürdőruhák meglehetősen rövidek. A fiatal férj a következő táviratot küldte anyjának az Egyesült Államokba: „Egyébként körülbelül 60 000 dollárért meg lehet venni egy régi palota berendezését, faburkolatát és mozaik padlóit. Ha meg akarod vásárolni, táviratozz." Franklin úgy gondolta, hogy a mozaikot és a régi faburkolatot felhasználhatja a Hyde Park-i ház átépítésénél. Sara nevetett az ötleten.

Ősszel hazautaztak New Yorkba. Két év múlva, amikor Sara befejezte a 65. utcai, két szomszédos ház építtetését, a fiatalok beköltöztek saját házukba. Jöttek a gyerekek: először Anna, aki 1906 májusában született, majd a következő tíz évben öt fiú, közülük az egyik még csecsemő korában meghalt. Fiának háztartását Sara vezette, s a gyermekeket inkább saját gyermekeinek tekintette, mint Eleanoréinak. A fiatal anya sikertelenül lázadozott a zsarnok anyós ellen. Franklin, aki kevés időt töltött otthon, nem látott ebben semmi különöset. Eleanor igyekezett minél közelebb kerülni férjéhez. Meg akart tanulni kocsit vezetni, az eredmény az volt, hogy kis Fordjával nekiment egy oszlopnak. Nem volt több szerencséje a lovaglással sem. A fiatalasszony sok időt fordított arra, hogy megtanuljon golfozni. Végre rászánta magát, s férjével együtt kiment a zöld gyepre. Franklin, miután néhány percig figyelte, azt a jó tanácsot adta neki, hogy hagyjon fel a reménytelen próbálkozással. Eleanor megfogadta a tanácsot.

---

[6] *D. Fusfeld.* The Economic Thought of Franklin D. Roosevelt and the Origins of the New Deal, New York 1956. 108. old.

Eleanor jellegzetes példája volt annak, hogyan nevelték akkoriban a gazdag szülők leányait, akiknek nem kellett felkészülniük arra, hogy gyermekeiket dajkálják vagy elkészítsék ebédjüket. El sem tudta képzelni otthonát legalább öt szolgáló nélkül, és nem tudta rendbe hozni magát, csak a szobalány segítségével; szakács híján pedig a fiatal házasok alighanem éhen haltak volna. Amellett szörnyen tudatlan volt. Eleanort még negyven év múltán is kínos érzés fogta el, amikor eszébe jutott, hogy egy alkalommal nem tudta megmagyarázni egy angolnak, mi a különbség az Egyesült Államokban a szövetségi és a helyi hatóságok között.

Egy ízben Eleanor toalettasztala előtt ült, amelyet Sara választott ki számára, s keservesen zokogott. „Férjem megdöbbenve kérdezte, mi történt velem. Azt feleltem, hogy nem szeretek olyan házban élni, amelyik nem az enyém, aminek építésében és berendezésében semmi részem nem volt, és amelyik nem olyan, mint amilyennek elképzeltem."[7]

Franklin vállat vont. Egyáltalán nem értette a dolgot. Az otthoni dolgokban lelkileg rövidlátónak mutatkozott, és nem tett tanúságot olyan éles megfigyelőképességről, mint a politikában. Különválasztotta a családi életet és a pókerezést a klubban. Mindent a maga idejében.

IV

1907-ben Franklin Roosevelt befejezte tanulmányait a jogi karon, de nem kapta meg ügyvédi oklevelét. Úgy döntött, hogy nem teszi le az egyetemen a vizsgákat, s a jogászok New York-i testületének vizsgáira szorítkozik. A megfelelő gyakorlat elsajátítása végett ügyvédbojtárként elhelyezkedett a Carter, Ledyard és Milburn tekintélyes ügyvédi irodában, amely New Yorkban, a Wall Street 54. szám alatt működött. A feltételek a szokásosak voltak: az első évben az ügyvédbojtárt nem díjazták, a második évben pedig igen szerény fizetést kapott. Franklint nem nagyon bántotta, hogy nem szerzett ügyvédi diplomát. A Columbia Egyetem rektora évek múlva ugratni akarta Rooseveltet, s kijelentette: „Sohasem nevezheti magát értelmiséginek, ha nem jön vissza a Columbia Egyetemre, és nem teszi le a jogi vizsgákat.” Roosevelt nevetve válaszolta: „Az én példám azt mutatja, hogy a jogtudománynak a legcsekélyebb jelentősége sincs.”[8]

---

[7] *E. Roosevelt:* This is my Story. New York 1948. 162. old.

A polgári jog, amikor közelebbről megismerkedett vele, roppant unalmas dolognak bizonyult; kevés köze volt azokhoz a nagy jogi elvekhez, amelyekről Franklin olyan sokat hallott az egyetemen. Az elvont sémák nem sok táplálékot nyújtottak az elmének, nem ébresztettek gondolatokat. FDR őszintén megutálta az íróasztal melletti munkát, de nagyon szívesen intézte az ügyeket a törvényszéken, tárgyalt a felperesekkel, alperesekkel, tanúkkal. Bár a Carter, Ledyard és Milburn cég nagyvállalatok ügyeit vitte, Rooseveltre, a rangban legfiatalabb joggyakornokra csak erejéhez mért ügyeket bíztak. Összekerült olyan emberekkel, amilyenekkel sem a Hyde Parkban, sem Grotonban, sem Harvardban nem találkozhatott. Franklin Roosevelt megismerte a szegénységet és a nyomort.

Gyakran kellett foglalkoznia olyan pörökkel, amelyeket egyes személyek indítottak nagyvállalatok ellen. Egy alkalommal a tárgyaló teremben egy volt egyetemi társa képviselte az ellenfelet, egy asszonyt, aki keresetet indított egy nagy vállalat ellen, amelytől 300 dollár kártérítést követelt. A kereset indokolása gyönge volt, a tényleges kár pedig alig haladta meg a 18 dollárt, de az ügyvéd azért vállalta az ügyet, mert arra számított, hogy a megítélt összeg 50 százalékát ügyvédi honorárium fejében megkapja. Az ügy kapcsán Roosevelt felkereste lakásán az ügyvédet. Nem találta otthon; a lakás nagyon szegényes volt, s az ügyvéd felesége szemébe mondta Rooseveltnek, mi a véleménye róla. Franklin hagyott ott egy ajánlatot, hogy egyezzenek ki 35 dollárban, s egy 150 dolláros csekket kölcsönképpen. Ez az ügy nem annyira jogi ismereteit, mint inkább saját országára vonatkozó ismereteit gyarapította.

---

[8] *H. Coon:* Columbia Colossus on the Hudson. New York 1947. 99. old.

Noha Roosevelt mint ügyvéd nem aratott különösebb babérokat, néhány pert igen ügyesen megnyert. Az egyik ilyen esetre FDR később szívesen emlékezett vissza. A dolog a következőképpen történt. Franklin ellenfele, egy igen tapasztalt ügyvéd, arról volt híres, hogy nagy befolyást tudott gyakorolni az esküdtekre. Beszédét hallgatva Roosevelt úgy látta, hogy ő maga itt már nem sok sikert arathat. De észrevette az ügyvéd egy taktikai hibáját: beszéde egy óránál is tovább tartott. Az esküdtek már órájukat nézegették, és nyugtalanul fészkelődtek. Hiszen még Franklin Roosevelt beszédét is meg kellett hallgatniuk! Roosevelt felállt és ezt mondta: „Uraim! Önök ismerik az ügy aktáit. Meghallgatták kollégámat is, a kiváló ügyvédet. Ha neki hisznek, nem pedig az aktáknak, akkor az ő javára kell dönteniük. Több mondanivalóm nincs." Az esküdtek visszavonultak, és öt perc alatt meghozták a döntést Roosevelt ügyfele javára. Franklin azáltal nyert, hogy a figyelmet teljesen a formára összpontosította, s nem vette figyelembe a lényeget. Ez nem rossz módszer a politikában.

Akkoriban mintha álomvilágban élt volna; inkább automatikusan végezte munkáját, miközben mindig másra gondolt. Egy ízben tétlenül ténfergett a joggyakornokok szobájában. A szobába lépő Ledyard arra kérte, adjon meg neki valamiféle adatot. „Persze, persze" – felelte Franklin készségesen, anélkül, hogy odafigyelt volna. Ledyard dühösen kirohant a szobából, azt tanácsolva Franklinnek, hogy ne jöjjön be részegen a munkahelyére.

A legalaposabb amerikai Roosevelt-életrajz szerzője, F. Freidel, hangsúlyozza: „Roosevelt annak a nemzedéknek a tagja volt, amely az üzleti és a társadalmi sikert nem tekintette elsőrendű fontosságúnak. Az új kor a tengeren túli birodalmak építőinek, az emberi viszonyok reformátorainak és a politikusoknak tapsolt. Roosevelt korának gyermeke volt. Elegendő jövedelemmel rendelkezett, és ezért nem érdekelte vagyona gyarapítása, különösen, ha ehhez unalmas munkát kellett végeznie. Harvardban fő célkitűzése az volt, hogy megfelelő társadalmi pozíciót vívjon ki magának; miután nőül vette Roosevelt elnök unokahúgát, bekerült a legmagasabb társadalmi körökbe. Mindezeken a területeken már nem volt teendője, nem nyílt lehetősége, hogy nagy népszerűségre tegyen szert, őt pedig a versengés vágya és olthatatlan becsvágy hajtotta.”

1907-ben egy ízben a fiatal joggyakornokok beszélgetéssel rövidítették meg a vég nélküli munkanapot. Elárulták egymásnak titkos ábrándjaikat. Amikor a huszonöt éves Rooseveltre került a sor – mint az egyik jelenlevő elmondotta –, „elbűvölő őszinteséggel” közölte társaival, hogy nem óhajt örökké ügyvédi gyakorlatot folytatni, hanem elnök lesz. A fiatalemberek felfigyeltek a meghökkentő közlésre, és érdeklődtek, hogyan lesz valakiből elnök. Franklin tudta a sorrendet: előbb az állami törvényhozás tagja, azután tengerészeti államtitkár, majd New York állam kormányzója lesz. „Bárki, aki ezt a tisztet betölti – jelentette ki oktató modorban Franklin –, ha szerencséje van, jó esélyekkel rendelkezik arra, hogy elnökké válasszák.” Ezen a meredek úton került annak idején Theodore Roosevelt is a Fehér Házba.

A POLITIKAI EMELKEDŐKÖN

I

1910 elején John Mack, New York állam Dutchess kerületének ügyésze megjelent a Carter, Ledyard és Milburn cégnél bizonyos okmányok aláírása végett. Beszélgetni kezdett Franklinnel. Mack, aki a Demokrata Párt lelkes híve volt, azt ajánlotta a fiatal jogásznak, hogy jelöltesse magát szenátornak New York állam törvényhozási választásain. Franklin Roosevelt gondolkodás nélkül ráállt. Néhány nap múlva elutazott Poughkeepsie-be, ahol bemutatták a Demokrata Párt helyi vezetőinek. FDR megtetszett nekik: a politikai üzletemberek számításba vették a Roosevelt név varázsát, azonkívül úgy gondolták, hogy Franklintől egy vidéki szervezet méreteihez képest csinos összeget kaphatnak a pártkassza számára.

Franklin D. Roosevelt akkoriban még elég felszínes politikai tapasztalatokkal rendelkezett. Az, hogy ki melyik párthoz tartozik, lényegében közömbös volt számára. 1898-ban, amikor a republikánus Theodore Rooseveltet New York állam elnökévé választották, Franklin ezt írta haza Grotonból: „Szörnyen örültünk Teddy megválasztásának." 1900-ban Franklin a republikánusok harvardi klubjának tagja volt, s részt vett abban a fáklyásmenetben, amely a Köztársasági Párt jelöltjeinek – McKinleynek és Rooseveltnek – a megválasztása mellett tüntetett. Franklin 1904-ben első ízben lett választójogosult, és Teddy bácsira szavazott. Nem magasabb szempontok, hanem az ajánlatok beérkezésének sorrendje határozta meg Franklin Roosevelt párttagságát. S mivel az első ajánlatot a Demokrata Párt tette, Franklin demokrata lett.

A választási hadjárat előkészítése nem volt túlságosan bonyolult, csak előbb ki kellett békíteni Teddy bácsit. Theodore Roosevelt, az akkor éppen munka nélküli államférfiú, egyetlen kellemetlen megjegyzéssel tönkretehette Franklin politikai karrierjét. Theodore megígérte, hogy politikai beszédeiben hallgatni fog unokaöccséről, bár nem helyeselte, hogy az a Demokrata

Pártot választotta. Amikor a kerületben ismeretessé vált a demokraták jelölése, a „Poughkeepsie Eagle" című helyi lap 1910. október 11-i számában megjegyezte: „A demokraták új és értékes felfedezést tettek: felfedezték Franklin D. Rooseveltet... Mr. Roosevelt a Harvard Egyetemen végezte tanulmányait, és az első lépést teszi a politikai pályán. Feltételezhető, hogy a választási kampányhoz való hozzájárulása jelentékeny négyjegyű számban fog kifejeződni, ezért értékes a felfedezés... Meggyőződésünk, hogy Schlosser szenátort nem fogja nyugtalanítani Mr. Roosevelt jelölése." Franklin Roosevelt 2500 dollárt fizetett be a választási alapba.

Mindig a haladás erőivel szövetkezett. Az 1910-es kampányban a kerület egyetlen lángvörös autója testesítette meg a haladást. Nem volt rajta szélvédő üveg, s a Maxwell-cég óriási réz autólámpáival volt ellátva. Franklin kibérelte. A maradiak, mihelyt meglátták az autót, magabiztosan megjósolták az egész vállalkozás szánalmas kudarcát: az autó meg fogja ijeszteni a lovakat meg a választók többségét alkotó farmereket, s ezek boszszúból megbuktatják Rooseveltet a választáson. Franklin azonban hitt a haladásban.

Fellobogózta az autót, beleült, s vakmerőn sietett a sors elé. Milyen sebességgel? Az életrajzírók ebben az utókor szempontjából fontos kérdésben különböző nézeteket vallanak. Arthur Schlesinger konzervatív módon azt tartja, hogy az autó „óránkénti húsz mérföld sebességgel haladt". F. Freidel, ahogyan ez FDR életének legkitűnőbb ismerőjéhez illik, az aranyközéputat választja: „Megtehettek huszonkét mérföldet óránként." James Burns, akinek könyvét Roosevelt legjobb politikai életrajzának tartják Amerikában, ezt állítja: „A kocsi óránként huszonöt mérföldet tett meg, és nagy érdeklődést keltett."[1]

Az életrajzírók egy tényt pontosan megállapítottak: amikor farmerek meg lovak voltak a közelben, a Maxwell kellő időben bedöglött. Elébe kellett fogni a lovakat, hogy a szenátorjelöltet kihúzzák a csávából. Közben persze tréfálkoztak. A választók konkrétan meggyőződhettek róla, hogy a leendő szenátort a kezükben tartják, s a végsőkig kihasználták azt a lehetőséget, hogy a nem gyakorlatias városi előtt a ló előnyét bizonygassák az automobillal szemben. Franklin Roosevelt minden esetben figyelmesen és udvariasan hallgatta meg őket.

---

[1] *A. Schlesinger:* The Crisis of the Old Order 1919–1933. London 1937. 342. old.; F. *Freidel:* Franklin D. Roosevelt. I. köt. The Apprenticeship. 91. old.; *J. Burns:* Roosevelt: The Lion and the Fox. New York 1956. 33. old.

Falusi idill, vidéki pásztorjáték volt ez. Vénasszonyok nyara volt, s a napsugár pompás színekre festette az utakat szegélyező fákat. Franklinék reggelenként korán indultak a Hyde Parkból, és az egész napot a választók között töltötték. Roosevelt rövid beszédeket tartott az útkereszteződéseknél, pajtákban vagy akár egy-egy véletlenül összeverődött csoport előtt. Hamar elsajátította az amerikai politikus szokásait: automatikusan széles mosoly és erős kézszorítás. „Szólíts egyszerűen Franklinnek, én meg téged úgy szólítalak, hogy..." Tom, Bill, John stb. Vagy: „Nem vagyok szónok, de azért, barátaim..." Az egyik gyűlésen, miután bemutatták, Franklin így kezdte beszédét: „Én nem Teddy vagyok..." Persze, kacagás fogadta. „Tegnap egy huncut fiúcska azt mondta, tudja, hogy én nem Teddy vagyok. Kérdeztem, honnan tudja? Ezt válaszolta: »Mert maga nem mutogatja a fogait.«" A tömeg ujjongott. Mindamellett Franklin csapnivalóan rossz szónoknak bizonyult. Eleanor a kampány vége felé rászánta magát, hogy meghallgassa férje politikai beszédét. Franklin óriási szüneteket tartott, s ilyenkor a szerető feleség megrémült, hogy nem fogja tudni folytatni.

Franklin Roosevelt beszédei nem tűntek ki tartalmuk különös mélységével. Franklin támadta a New York állam közigazgatási szerveiben tapasztalható „bossizmust", vagyis azt, hogy a hatalmat maroknyi korrupt politikus ragadta magához. A Chatham kerületi L. Pan például a választások idején a halottak neveit is beírta a választói jegyzékekbe. Amikor a csalás kiderült, megmagyarázta, hogy nem lát ebben semmi rosszat: hiszen tudta, hogyan szavaztak volna az illetők, ha nem halnak meg. Franklin Roosevelt nem hangsúlyozta a pártok közti különbséget, hanem kijelentette, hogy a „tiszta" politikai erkölcsökért vívott harcban igényt tart a „jó" republikánusok támogatására.

Franklin Roosevelt voltaképpen éppen azért indította automobilturnéit, hogy az egyébként köztársaság párti választókat is megnyerje magának, a demokraták jelöltjének. Poughkeepsie maga nem jelentett problémát: ebben a városban mindig a demokraták győztek; gondot inkább a 25 000 négyzetmérföld területű falusi körzetek okoztak. Roosevelt éppen ezért a farmerekre fordította a fő figyelmet. A republikánusok, akik kezdetben nem tulajdonítottak jelentőséget a fiatal Rooseveltnek, később kaptak észbe. Csak a választási hadjárat végén hozták fel ellene azt a vádat, hogy egy Wall Street-i ügyvédi iroda alkalmazottjaként óriási vállalatokat képvisel. „Hát aztán — így okoskodott a republikánus választók konzervatív része —, legalább ezt a fiatal demokratát nem rontották meg Bryan eszméi, tehát közelebb áll hozzánk, mint saját pártjához."

Bár a rossz nyelvek teljesen alaptalanul azt állították, hogy Franklin Roosevelt csak azért győzött, mert a választás napján esett az eső, és sok farmer nem szánta rá magát arra, hogy bemenjen a választókörzetbe, a valóság az, hogy Roosevelt sikere a Demokrata Párt országos előretörését tükrözte vissza. Franklin Roosevelt 15 708 szavazattal 14 568 ellenében legyőzte Schlossert (aki 1908-ban 2070 szavazattöbbséggel győzött). A Demokrata Párt országszerte megerősítette pozícióit: a képviselőházban megszerezte csaknem a mandátumok háromötödét, többségbe került New York állam törvényhozó testületének mindkét kamarájában, Woodrow Wilsont pedig megválasztották New Jersey állam kormányzójának.

Barátai igen nagyra tartották Franklin Roosevelt sikerét: a polgárháború óta ebben a kerületben csak másodszor választottak meg demokrata jelöltet. Franklin Wall Street-i kollégái megértő mosollyal vették tudomásul, hogy a huszonnyolc éves politikus meg akar mérkőzni az államhatóságok korrupciójának százéves sárkányával. Egyikük kissé gunyorosan írta Franklinnek: „Ha a »tőzsdei klikk« gratulációja nem sérti gyöngéd politikai érzelmeit, akkor fogadja szívből jövő gratulációmat..."

– mire Franklin ezt válaszolta: „A Wall Street egészében véve korántsem olyan rossz, amint azt négyéves ott-tartózkodásom alatt megállapíthattam.”

II

New York állam törvényhozó testülete egy kicsiny városban működik, Albanyban, az állam fővárosában. A küldöttek – a szenátorok és a képviselőház tagjai – szerény díjazást kaptak: évi 1500 dollárt. Ezért és más, nem kevésbé nyomós okoknál fogva a törvényhozók nem laktak Albanyban; csak az ülésszak idején tartózkodtak ott, s ilyenkor nem túlságosan drága penziókban szálltak meg. Feleségeik és gyermekeik természetesen otthon maradtak. 1911 januárjában az egész Roosevelt család Albanyba költözött. Franklin havi 400 dollárért bérelt egy kétemeletes házat a States Streeten. Meg volt elégedve új lakásával. Az akkoriban őt jellemző sznobizmussal kijelentette: „Kellemes dolog nem ötemeletes, hanem kétemeletes házban lakni.”

Nem kellett sokáig keresnie az alkalmat, hogy kitűnjön a politikai pályán. Abban az időben New York államból nem a lakosság, hanem a törvényhozó testület tagjai választották meg a szenátorokat a szövetségi szenátusba. A Demokrata Párt New York-i szervezetének pártgépezete – a Tammany – W. Sheehan jelölését javasolta. Ez az elég sötét múltú üzletember tulajdonképpen maga kínálkozott fel, bőkezűen megfizetve a Tammany majdani szolgálatait. A becsvágyó Sheehan úgy vélte: ha tagjává válik a „milliomosok klubjának” – akkoriban így hívták a szenátust –, új méltósága lemossa róla a kétes üzletek mocskát, és tiszteletre méltó idős gentlemanné változtatja.

Sheehan jelölésével különböző okokból szembehelyezkedtek a vidéki kerületek egyes demokrata képviselői és szenátorai. Ezek közé tartozott Franklin is; világosan felismerte, hogy a Tammanyval való szembefordulást jó szemmel fogják nézni kerületének javarészt republikánus választói. Franklin izzó filippikákkal támadt Sheehanre és Ch. Murphyre, a Tammany főboncára. Ez vakmerő, de korántsem meggondolatlan lépés volt, hiszen végső soron a Tammany nem gyakorolt befolyást Roosevelt választókerületére.

Az ellenzékiek a Roosevelt-házat alkalmasnak találták a rendszeres tanácskozásokra, s Franklin nagyon hamar csoportjuk vezetője lett. Helyzetét megszilárdította az a körülmény, hogy csakhamar a Roosevelt-házat tekintették az összeesküvők fészkének; mivel címe ismert volt, az újságírók is könnyen tudtak interjút kérni tőle. Igaz, hogy a könyvtárszobából – ahol az igazságért harcoló demokraták főhadiszállása volt – áradó szivarfüst miatt a gyerekszobát az első emeletről a másodikra kellett áttelepíteni. De az otthoni kényelmetlenségek mit sem számítottak ahhoz képest, hogy milyen gyorsan gyarapodott Franklin politikai tapasztalatokban. Eleanor is eleget hallgathatta a politikai vitákat; a vendégek többnyire jóval éjfél után távoztak, a háziasszonynak pedig, természetesen, gondoskodnia kellett frissítőkről.

A titánok harca ádáz veszekedéssé fajult. Az ifjú szenátor megállta a helyét; ami a vita lényegét, a „tiszta politikáért", a „bossizmus" ellen folyó harcot illeti, „a szemben álló erők nagy csatája helyett a harc lassanként arra emlékeztetett, ahogyan Lev Tolsztoj ábrázolta a háborút: egyes emberek és csoportok egymásba gabalyodó közelharcaira".[2] A harc kimenetele siralmas volt: az ellenzékiek végül beleegyeztek James O'Gorman bíró jelölésébe, aki sokkal szorosabb kapcsolatban állt a Tammanyval, mint Sheehan. Mindkét fél győzelmet ült.

Az eredményeket összegezve, Franklin Roosevelt közölte választóival: „Csak egy eszköz áll rendelkezésünkre. Charles F. Murphyt és a vele egyívásúakat gyökerestül ki kell irtani, mint a kártékony gazt... Annak, aki szereti a vadászatot, már nem kell elutaznia Kanada sziklás hegyei közé vagy Afrika dzsungeleibe, New York államban jobb vadászatra nyílik alkalma... S ez a vadászat folyik, a ragadozók már kezdenek elhullani. Az amerikai polgár ismét verekszik szabadságáért." A Tammany nem késlekedett a válasszal. Murphy ügynöke arról tájékoztatta a lapokat, hogy mindez „egy korlátolt és öntelt ifjú ostoba kérkedése..., aki éppoly távol van egy politikustól, mint egy kis üveggolyó a bűvész varázsgolyójától". Az ellenzék néhány tagja, akinek anyagi érdekei a Tammany hatáskörén belül voltak, vagyis New Yorkhoz fűződtek, borsos árat fizethetett szabad gondolkodásáért. Franklin Roosevelt eredményként könyvelhette el, hogy jóval New York állam határán túl is ismertté vált a neve.

---

[2] *J. Burns:* Roosevelt: the Lion and the Fox. 79. old.

A Sheehan elleni harc mérlegét Franklin D. Roosevelt elnök vonta meg, amikor Frances Perkins munkaügyi miniszternek kijelentette: „Most maga is láthatja, hogy aláváló fickó voltam, amikor először jelentem meg a politikai porondon."[3]

A kortársak nem láttak elítélendő tulajdonságokat Franklin Roosevelt szenátorban, legfeljebb úgy gondolták, hogy haladó politikusnak szörnyen arisztokratikus. Gőgösnek tartották; a lapok rendszerint csak egyik fényképét hozták: fején cilinder, orrán csíptető, s savanyú, megvető képet vág. A látszólag roppant magabiztos politikus valójában igen hiú, érzékeny és félénk fiatalember volt. Nem lehet elvitatni Franklin őszinteségét, amikor azzal tért ki egyes szónoklatok megtartása elől, hogy nem tud a nyilvánosság előtt jól beszélni.

Franklin Roosevelt politikai arculata szenátorságának két esztendeje alatt határozatlan maradt. Némi ingadozás után amellett foglalt állást, hogy a nők is kapják meg a választójogot, harcolt azért, hogy a szegény családok gyermekei jobb minőségű tejet kapjanak, és hogy a külföldi tengerészek New York kikötőjében jobb ellátásban részesüljenek; ellenezte a professzionista bokszolást és a vasárnapi baseball mérkőzéseket. Harcolt azellen, hogy a 16—21 éves fiatalok munkahetét 54 órára korlátozzák. Követelte, hogy a szakszervezetek ne folyamodjanak bojkotthoz a munkáltatók és a munkavállalók közötti konfliktusokban, és helyesnek tartotta a sztrájkok erőszakos letörését. Akkortájt kevés jelentkező akadt a nemzetőrségbe. Rendszerint ezt vetették be a sztrájkok letörésére, s ezért nehéz volt utánpótlást toborozni. Kevesen óhajtottak belépni abba a szervezetbe, amely megtorló rendszabályok végrehajtásával beszennyezte hírnevét. Franklin azok közé tartozott, akik a törvényhozó testületben támogatták azt a javaslatot, hogy külön államrendőrséget hozzanak létre a szervezett munkásmozgalom elleni harc céljából.

---

[3] *F. Perkins:* The Roosevelt I Knew. New York 1948. 13. old.

Vajon miként lehetséges, hogy ilyen szolgálati jegyzék mellett Franklin Rooseveltet haladó gondolkodású szenátornak tartották? Minden a helytől és az időponttól függ, s ami a legfontosabb: Roosevelt gyorsan változtatta nézeteit, az ország hangulatának megfelelően. Abban az időben az Egyesült Államokban rohamosan erősödött a baloldal, fokozódott a monopóliumok túlsúlya elleni harc. Hogy az uralkodó osztályoknak ezzel feltétlenül számolniuk kellett, azt a trösztök elleni törvények elfogadása bizonyítja. A kongresszus – legalábbis szavakban – szemben állt a monopoltőke rabló báróinak undorító visszaéléseivel. Másként nem is tehetett. Amerika forrongott. Az 1912-es elnökválasztás előtt, a választási kampány közeledésekor a szocialisták összegyűjtötték erőiket. Eugene Debsnek, az amerikai szocialisták vezérének lángoló beszédei országos visszhangra találtak, s az amerikai munkásmozgalomban megnövekedett a harcos elemek befolyása. Az opportunisták mesterkedései ellenére William D. Haywood, Charles E. Ruthenberg, William Z. Foster és mások nevei nem csupán az élenjáró munkások előtt váltak ismertté. Fáradhatatlan, lelkes tevékenységük az amerikai munkásmozgalom történetének egyik legszebb lapja.

L. I. Zubok professzor, a szovjet amerikanisztika veteránja, ezen időszakkal foglalkozó nagy tanulmányában a következőket írja róluk: „Mindamellett nem tudtak döntő befolyásra szert tenni a szocialista mozgalomban. Ennek magyarázata főként az, hogy a baloldaliaknak nem volt egységes, harcos, marxista, forradalmi programjuk. Összetételük eléggé heterogén volt. Voltak közöttük ipari szocialisták a Világ Ipari Munkásai (Industrial Workers of the World – IWW) szövetségéből és a szindikalista ligából; fő irányvonaluk szindikalista volt; a szocialista párt baloldali tagjai viszont felismerték, hogy a proletariátusnak szüksége van harcos, forradalmi pártra és önálló politikai akciókra. A baloldaliak között nem voltak következetes marxisták: nem értették meg a proletariátus diktatúrájáért való harc szükségességét. A baloldaliak többsége azt tartotta, hogy a munkásosztály hatalomra jutása után nyomban megalakul az ipari köztársaság."[4]

Jack London, aki 1907-ben megírta a „Vaspatá"-t, 1910-ben pedig a „Forradalom" című könyvét, a proletariátus osztályharcáról és egyesülésének szükségességéről szólott. Lázadó eszmék kavarták fel Amerika szellemi életét, elsöpörve a régi konzervativizmust és az együgyű provincializmust. Nyilvánvaló volt, hogy az Egyesült Államok politikai porondján egyre inkább polarizálódnak az erők, s jóllehet a marxizmus pozíciói kétségtelenül gyöngék voltak az Újvilágban, legalább a jacksonizmus (Jackson elnök [1829–1837] eszméi – *Szerk.*) újjászületése és a „szemét széthányóinak" tevékenysége – Lincoln Steffenstől Theodore Dreiserig – tisztító viharként hatott az amerikai társadalom pszichológiai légkörében. Vlagyimir Iljics Lenin 1912-ben, „Az amerikai munkások sikerei" című cikkében, csak egy tényt állapított meg: az „Appeal to Reason" című amerikai szocialista lap példányszáma elérte az egymilliót. „Ez a szám – hangsúlyozta Lenin –, az, hogy egymillió példányban jelenik meg az a szocialista lap, amelyet az amerikai bíróságok szemérmetlenül üldöznek és hajszolnak, és amely az üldözés tüzében nő és erősödik – hosszú érveléseknél szemléletesebben mutatja, milyen fordulat közeleg Amerikában."[5]

Mind a Demokrata, mind pedig a Köztársasági Párt vezetői érezték, hogy megváltoztak az idők, és megértették, milyen „fordulatot" vesznek az események. Woodrow Wilson 1912 nyarán ezt mondotta: „Az óriási lappangó elégedetlenség bármikor kirobbanhat. A republikánusok Taftot jelölik, s ha a demokraták nem állítanak olyan jelöltet, akire a nép úgy tekinthet, mint tiltakozásának kifejezőjére, meg fog alakulni egy harmadik, radikális párt, s a választások eredménye folytán közel kerülünk majd a forradalomhoz."[6] Teddy bácsi nem versenyezhetett a finom politikai elemzésben Wilsonnal – aki csak nemrégiben cserélte fel a princetoni egyetem történelemtanszékét a kormányzói székre –, de azzal már régen tisztában volt, hogy korán vonult vissza a politikai pályáról. Theodore Roosevelt megindította a kampányt, hogy elnökké választassa magát. „Mi a szabadságot akarjuk" – kiabálta a nagygyűléseken –, „de az elnyomottak szabadságát..." Nem tudta megállítani őt egy fanatikusnak a merénylete sem, akit felháborított, hogy Theodore Roosevelt szakítani akart a hagyománnyal, és harmadszor meg akarta választatni magát elnökké. Roosevelt golyóval a mellkasában hörögte: „Elmondom ezt a beszédet, vagy meghalok." Teddy elmondotta a beszédet, de amikor az 1912-es választási hadjáraton jelöltként lépett fel, szakadást idézett elő a Köztársasági Pártban, amelynek akkor már másik jelöltje is volt.

---

[4] *L. I. Zubok:* Ocserki isztoriji rabocsevo dvizsenyija v SZSA, 1865–1818. Szocekgiz 1962. 503–504. old.

[5] *Lenin Művei.* 18. köt. Szikra 1955. 334. old.

A politikai óriások – amerikai mértékkel mért óriások – viszálya természetesen közelről érintette Franklint, aki már jól szemügyre vette Woodrow Wilsont. Nem kerülhette el a figyelmét a kedélyek forrongása sem; az eszmei fegyverek zaja betöltötte az egész országot. S bár ezek a fegyverek korántsem voltak nemesacélból, a lárma annál nagyobb volt. Franklin is leadta a maga obulusát. 1912-re esik első politikai-filozófiai természetű fellépése, amikor megkísérelte megmagyarázni, milyen okokból fakad a dolgozók széles körének elégedetlensége és a radikális eszmék e kései virágzása Amerikában.

1912. március 3-án a New York állambeli Troyban tartott beszédében megállapította, hogy „a konkurrencia csak meghatározott időpontig hasznos; jelenleg együttműködésre kell törekednünk, amely ott kezdődik, ahol a konkurrencia végződik". Franklin gondosan kerülte azokat a terminusokat, amelyeket az akkori amerikai szocialisták használtak, ezért az említett együttműködést jobbnak tartotta úgy meghatározni, hogy „az inkább a társadalom szabadságáért, mint az egyén szabadságáért vívott harc". Ezekkel az elegáns terminusokkal jelölte Roosevelt a monopóliumok és a nép közti éles konfliktust is, amelyet a marxisták a termelés társadalmi jellege és a munka termékeinek egyéni elsajátítása közötti ellentmondásként ismernek.

---

[6] R. *Baker:* Woodrow Wilson, Life and Letters. 3. köt. New York 1930. 225. old.

Roosevelt, attól tartva, hogy esetleg radikalizmussal vádolhatják, nyomban megmagyarázta, hogy az „együttműködés" a monopolista gyakorlatot illetően a következőképpen alakul. „Ha ezt a módszert szabályozásnak nevezzük, akkor az emberek rémülten csapják össze a kezüket és ilyeneket kiabálnak: »amerikaellenesség« vagy »veszélyes«, de ha ugyanezt a folyamatot együttműködésnek nevezzük, akkor a bölcsek kijelentik majd: »pompásan csinálják«. Az ilyen jellegű együttműködés a monopóliumot időszerűtlenné teszi. Most tudjuk, hogy egy tröszt méretei önmagukban nem szükségképpen okoznak bajt. A tröszt annyiban okoz bajt, amennyiben kevesek érdekében monopolizál, és addig okoz bajt, ameddig ez tart; a társadalomnak ezt a gyakorlatot meg kell szüntetnie." Az efféle filozófia kétségkívül nagyszerű fogadtatásban részesült volna a Gyáriparosok Országos Szövetségében.

Franklin Roosevelt elmélete a gyakorlatra támaszkodott. Franklin a társadalom érdekében való „együttműködés" igen fontos részének tekintette a természeti kincsek megóvását. Troyi beszédében ezt mondotta: „Ha ma előreláthatjuk azt, hogy az állam (más szóval a nép egésze) nemsokára meg fogja szabni az egyénnek, hány fát vághat ki, akkor miért ne jósolhatnánk meg – anélkül, hogy radikálisokká lennénk –, hogy eljő az idő, amikor az állam kényszeríteni fog minden farmert, hogy művelje meg a földet, tenyésszen szarvasmarhákat vagy lovakat? Hiszen, ha nekem, tegyük fel, van egy száz acre területű farmom, s ezt nem használom ki, és a földet ellepi a gaz, vajon nem intézek-e ugyanúgy támadást a közösség szabadsága ellen – szabadságon a boldogságot és a jólétet értjük –, mint az az erős férfi, aki munka nélkül lebzsel és nem hajlandó dolgozni?"[7]

1912-ben Franklin Roosevelt szenátor tevékenysége New York állam természeti kincsei megóvásának jegyében folyt le. Kérésére Gifford Pinchot, az Egyesült Államok főerdésze előadást tartott a törvényhozó testület tagjainak az erdővédelem szükségességéről. Pinchot bemutatott egy 1500-ból való régi kínai képet, amely a favágó baltájától éppen csak megérintett, gyönyörű zöld völgyet ábrázolt. Mellette ugyanennek a völgynek a mai fényképe: napégette kövek, kopár dombok, a széltől felkavart homok. Franklin Roosevelt törekvése, hogy New York államban széles körű rendszabályokat léptessenek életbe a természeti kincsek, elsősorban az erdők védelme érdekében, általában nem bizonyult eredményesnek: a hatalmas fakitermelő és fafeldolgozó vállalatok szembehelyezkedtek vele. „Képtelen vagyok megérteni – tört ki Franklin –, hogy az olyan emberek, akik valamely vállalkozásban anyagilag érdekeltek, még hat hüvelykkel sem látnak tovább az orruknál."

---

[7] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. 132–133. old.

Az emberi munkaerő is a természeti erőforrások fogalmi körébe tartozik, s a fordulat, amelyet Roosevelt tett a szociális törvényhozás támogatásának irányában, bizonyos fokig éppen ezzel magyarázható; bár a lökést a dolgozók széles körű elégedetlensége adta. Kétéves szenátorsága végén sok olyan törvényjavaslatot támogatott, amelyek a munkaviszonyok javítására irányultak. Roosevelt most már síkraszállt a fiatalok 54 órás munkahete mellett. A törvényjavaslat megvitatásának utolsó szakaszában, a szavazás előtt, nem volt meg a szükséges létszám: távol volt az egyik szenátor, akit a törvény hívének ismertek. Nyugodtan aludt a lakásán. Elküldtek érte, s hogy megakadályozzák az ülés berekesztését, ami a törvényjavaslat elvetését jelentette volna, Franklin szólásra emelkedett. Tipikus obstrukcióhoz folyamodott: részletekbe menő ornitológiai előadást tartott. FDR gyermekkora óta foglalkozott a madarak életével, és kitűnő tárgyismerettel rendelkezett ezen a téren. Az egyik jelenlevőnek azt az ingerült megjegyzését, hogy mindennek semmi köze sincs a munkástörvényekhez, Franklin a következőképpen hárította el: „Megkísérlem bebizonyítani, hogy maga a természet kívánja a rövidebb munkanapot." Eközben az álmos szenátor is megjelent az ülésteremben, és a törvényjavaslatot elfogadták.

Ez idő tájt Franklin – leküzdve Sara makacs ellenállását, aki azt akarta, hogy a Hyde Park olyan maradjon, mint amilyen férje életében volt – újabb földvásárlásokat eszközölve gyarapította birtokát, és a háztól a folyóig húzódó lejtőkön évente fákat ültetett, főleg nyárfát és fenyőt. Barátai ezt nem hozták kapcsolatba elméleti nézeteivel, hanem az arisztokrata családokban oly gyakori földszeretet megnyilvánulásának tekintették.

III

1910-ben Woodrow Wilsont, a Morgan-házhoz közel álló George Harvey ezredes erőfeszítéseinek eredményeképpen, megválasztották New Jersey állam kormányzójának. A multimilliomosok a konzervatív történettudóst az elnöki tisztséghez vezető lépcső első fokára helyezték. 1912-re azonban, úgy látszik, kiábrándultak az önálló politikából, és alkalmazkodóbb politikust akartak elnökké választani. Bárhogy állt is a dolog, Franklin Roosevelt szívvel-lélekkel Woodrow Wilsont támogatta, akinek az volt a híre, hogy az Egyesült Államok leghaladóbb kormányzója. 1911 őszén elzarándokolt Wilsonhoz és megígérte neki, hogy mindent elkövet azért, hogy New York állam őt támogassa. Ha számításba vesszük, milyen viszonyban volt Franklin a mindenható Tammanyval, akkor az ígéret túlzott önbizalomról tanúskodik.

1912 június végén a demokraták elárasztották Baltimore-t. Ott gyűltek össze, hogy „kijelöljék a leendő elnököt". Franklin New York állam küldöttei közül nem nagy, de igen hangos frakciót szervezett. Murphy, aki az állam képviselőinek többségét kezében tartotta, nem vett tudomást a frakcióról. A gyűlés céljaira kibérelt hatalmas teremben napokon át viharzottak a szenvedélyek. Eleinte a jelöltek közül a Missouri államból való Champ Clark vezetett. De Wilson hívei óriási munkát végeztek, s kiadták a jelszót: „Jelöljük Wilsont – ez a lényeg!" Szavazás szavazást követett, de döntő eredmény nélkül. Clark ügynökei felbéreltek mintegy két és fél ezer embert, akik megtöltötték a karzatot. Erőfeszítéseikért – egy órán át tüntettek Clark mellett füttyel és kiabálással – díjazást kaptak. Az ajtóknál álló őröket is megvásárolták, s azok nem engedtek be a terembe senkit, aki nem viselte Clark híveinek jelvényét.

E nehéz feltételek között Franklin Roosevelt az amerikai politikai harc alapos ismeretéről és nagy szervezőkészségről tett tanúságot. A döntő napon már a 46. szavazás folyt, amely az utolsónak bizonyult. Roosevelt bevezette a terembe embereit. Mindegyiknek a mellén érme volt, Clark nevével. Alighogy a szószékről elhangzott Wilson neve, a vadul üvöltő tömeg előrerohant, követelve, hogy szavazzanak Wilson mellett. Az élen Franklin vonult, óriási plakátot lobogtatva: „New York állam!" Murphy és elvbarátai helyükön maradtak, hiszen tudták, hogy a tüntetők nem képviselik az állam pártgépezetét. A bejáratokat eltorlaszoló ismeretlen személyek között a bostoni szállodák livrés küldönceit is fel lehetett fedezni, akiket a névbitorlók az utolsó pillanatban verbuváltak. A Demokrata Párt Wilsont jelölte elnöknek.

Franklinnek most saját dolgaival kellett foglalkoznia. Woodrow Wilson elnökké választása még mindig problematikus volt; azért a jogért, hogy a Fehér Házban levő elnöki széket elfoglalhassák, többen harcoltak: Taft, aki szerette volna magát újjáválasztatni, Theodore Roosevelt és Eugene Debs. Biztosítania kellett hát magát arra az esetre is, ha Wilson kudarcot szenved. Franklin kampányt indított, hogy újra beválasszák New York állam szenátusába. Ez a kampány éppúgy telve volt ellentmondással, mint az előző. Franklin megbetegedett hastífuszban, és csak a betegágyból intézhetett lángoló felhívásokat választóihoz.

Ám azt a körülményt, hogy a jelölt nem jelenhetett meg a gyűléseken, teljesen kompenzálta új barátjának és lelkes hódolójának fáradhatatlan aktivitása. Franklin Roosevelt életébe 1911-ben lépett be a negyvenéves Louis Howe, aki haláláig (1936) őszinte barátjának tudhatta Franklint; Eleanor viszont ki nem állhatta Howe-t, s ellenszenve csak évek múltán szűnt meg.

Louis Howe akkoriban a „New York Herald" tudósítója volt Albanyban. Az alacsony termetű, rendkívül csúnya férfi sikertelen ember volt, bár a nagypolitikáról álmodozott. Szentül hitt a nagy ember történelmi küldetésében. Rendkívül éles elméjű ember lévén, tisztában volt azzal, hogy ő maga nem számíthat sikerre a politikai pályán, s ebbe bele is törődött. Kihívóan hangsúlyozta csúnyaságát: „Egyike vagyok New York állam négy legrútabb emberének, ha ugyan embernek nevezhető az, ami megmaradt belőlem. Kiszáradtam és meggörnyedtem, akár Dickens hősei. Szemem kidüllедt, mert sokat láttam. Ha az utcán meglátnak a gyerekek, rémülten elmenekülnek." Nem csoda hát, hogy amikor Louis Howe megjelent a Roosevelt-házban, mint a mesebeli manó – szarkasztikus vonású ajkai közt az örök cigarettával –, Eleanort igen kellemetlenül érintette. Gyűlölte rendetlen ruházatát, olajosan csillogó szemét, visszataszító modorát, s nem ment a fejébe, mi kapcsolhatja össze őt férjével.

Franklin viszont hamar észrevette Louis értékes tulajdonságait: a hajlékony elmét, az éles szemet, a hihetetlen munkaképességet. Roosevelt őt tette meg főkortesévé a választási kampányban. Louis Howe el volt ragadtatva: megtalálta azt a nagy embert, akiért érdemes élni és dolgozni. Hódolatába, mindamellett, némi szarkazmus is vegyült. A Wilsonért vívott csata idején ezt írta Rooseveltnek Baltimore-ba: „Kedves és Tisztelt Leendő Elnök! Emlékeztetem arra az ígéretére, hogy elmegyünk együtt hajókázni."

Louis Howe kitűnően lebonyolította Franklin Roosevelt választási hadjáratát, s komolyan gondolta, hogy mostantól fogva egy elnök megformálásának feladata vár rá. Ő eszelte ki a hadjárat fő jelszavát: harcot kell indítani a mezőgazdasági termékek értékesítését közvetítő vállalatok ellen, amelyek kifosztják a farmereket. Minden farmer – Roosevelt választói – külön levelet kapott; a levelek sokszorosítógépen készültek, de olyanok voltak, mintha írógépen írták volna őket. A szenátor a levélben megkérdezte a farmert, hogy véleménye szerint milyen törvényt kell elfogadtatni a törvényhozó testülettel a termelők érdekeinek megvédése céljából. A Hudson mentén élő halászok ugyancsak személyes leveleket kaptak a jelölttől. Louis Howe a választókerületet különféle ígéretekkel árasztotta el, s ezeket a következő megjegyzés kíséretében jelentette be Rooseveltnek: „Minthogy ön tette ezeket az ígéreteket, úgy hiszem, illik, hogy esetről esetre tájékoztassam, milyen ügyekbe sodortam bele." Ilyenek voltak például a standardizált edény bevezetése alma és szilva mérésére, a nők választójoga stb.

Louis Howe dolgozta ki azt a módszert, amely később Franklin Roosevelt kipróbált fegyverévé lett: a politikus külön fordult minden egyes választóhoz. A technika fejlődésével a szenátornak a választókhoz intézett személyes leveleit az Egyesült Államok elnökének heti „kandalló melletti beszélgetései" váltották fel.

1912. november 5-én megtörténtek a választások. Woodrow Wilson 6 293 019, Theodore Roosevelt 4 119 507, Taft 3 484 856, Eugene Debs 901 873 szavazatot kapott. Franklin Roosevelt szenátort 15 590 szavazattal 13 889 ellenében újraválasztották. A Demokrata Párt kormányra jutásával hatalmas távlatok nyíltak meg előtte.

1913 január közepén Wilson beszélgetésre hívta meg Franklin Rooseveltet. Hamarosan felajánlották neki az államtitkári tisztet az Egyesült Államok tengerészeti minisztériumában. Roosevelt szívesen elfogadta. New York állambeli hívei nem értették a dolgot: a progresszív szenátor, mielőtt keresztülvitte volna az almák standardizált mérőedényére vonatkozó törvényt, felcseréli Albanyt Washingtonra! „Ez a progresszív eszmék ellenfeleinek fondorlata; kérem, maradjon régi helyén, New York államban. Szükségünk van önre" – könyörgött egy farmer választója.

Daniels, az új tengerészeti miniszter New York állam szenátorainál érdeklődött államtitkáráról. Elihu Root, republikánus szenátor összeszorította az ajkát, majd így szólt: „Mi az, ön nem ismeri a Rooseveltteket? Ha egy Roosevelt lovagol, akkor feltétlenül a csapat élén fog lovagolni."[8]

---

[8] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. 156. old.

A TENGERÉSZETI MINISZTÉRIUM

I

A húszas években az amerikai történészek többsége, akik Wilson hivatali apparátusáról írtak, nemigen tettek említést a tengerészeti államtitkárról. Az Egyesült Államok történeti tankönyveinek egyáltalán nem ártott ez a mulasztás. Napjainkban természetesen másként alakul a kép: a hivatásos történészek hajlanak az események átértékelésére, és Franklin Roosevelt későbbi érdemei révén igen jelentős helyet vívott ki magának Woodrow Wilson közigazgatási tisztviselői között, háttérbe szorítva még azokat is, akik az 1913–1920-as években nála magasabb tisztségeket töltöttek be. A prezentizmus végső soron nem jelent hasznot a kutató és az olvasó számára, hanem a történeti perspektíva összezavarásához vezet.

1913 márciusában tehát az alig harmincéves Franklin tengerészeti államtitkár lett, ami miniszterhelyettesi rangot jelentett. Ugyanahhoz az íróasztalhoz ült le, amelynél tizenöt évvel előtte egy másik Roosevelt – a harcias Theodore – készítette el a spanyol–amerikai háború első hadműveleteinek terveit. A nagybácsi és az unokaöcs pályájának párhuzamba állítása önként kínálkozott, s Franklin nem mulasztotta el az alkalmat, hogy ezt hangsúlyozza. Hivatalba lépése után néhány nappal, felhasználva a miniszter távollétét, újságírókat hívott magához. Dolgozószobájában gyűltek össze. A mosolygó államférfi így kezdte beszédét: „Ma ismét egy Roosevelt ül ezen a helyen... Emlékeznek arra, mi történt, amikor legutóbb egy Roosevelt töltötte be ezt a funkciót?" A Roosevelt család Washingtonban bérbe vette a „kis Fehér Házat", azt az épületet, amelyben annak idején Theodore lakott, amíg a meggyilkolt McKinley elnök családja kiköltözött a Fehér Házból.

Első pillantásra a Roosevelt család igen gazdagnak látszott: Franklin és Eleanor évi jövedelme 27 000 dollárra rúgott. Ebből 5000 dollár a tengerészeti államtitkári fizetés volt, 7500 dollár pedig Eleanor előnyösen befektetett hozományából származott.

Roosevelték azonban nagy lábon éltek, s a 27 000-ből alig futotta a nagy háztartásra. A washingtoni társaságban fenn kellett tartani a családi renomét; olykor tíz szolgát is tartottak, s ez sok pénzt emésztett fel. Franklin tudta, hol és mennyit költsön; Sara megtanította a fiát a takarékosságra. S ő személyes kiadásait igyekezett csökkenteni. Szeretett otthon ebédelni, s ez olcsóbb is volt; több évig is viselt egy öltönyt; villamoson járt, mert a taxiköltséget fölöslegesnek tartotta. A család csak használt autókat vásárolt. S mindezt nem azért, hogy szerénységét fitogtassa – a Roosevelt család csakugyan nehezen élt meg jövedelméből. Minden pénzbe került; többek között a tengerészeti államtitkárság is költségekkel járt.

Washingtonban sokan, akik ismerték Franklint, azt jósolták, hogy pályafutása nem lesz hosszú a tengerészeti minisztériumban. Josephus Daniels csakugyan egészen másfajta ember volt, mint ő: húsz évvel idősebb Franklinnál, s homlokegyenest az ellentéte. Daniels vállán nehéz volt felemelkedni a politikai hierarchiában. Pályáját egy vidéki kisvárosban kezdte mint lapszerkesztő. A külsőleg egyszerű, régimódi öltözékű Danielsnek az volt a híre, hogy pacifista, híve a szesztilalmi törvénynek és lelkes hódolója Bryannak, aki a Wilson-kormányban a külügyminiszter tisztjét töltötte be. A tengernagyok az első pillanattól kezdve nem kedvelték a szomorkás, puritán minisztert. Franklin „roppant szórakoztató falusi fickónak" tartotta, s az első időkben meghökkentően tapintatlan feljegyzésekkel fordult hozzá. Felvette azt a szokást, hogy kigúnyolja miniszterét, s társaságbeli ismerősei körében mulatságosan utánozta Danielst. Végül a belügyminiszter, Lane, rápirított Franklinre, kijelentve, hogy vagy lojális valaki a minisztere iránt, vagy lemond. Daniels nagyon jól látta, mit csinál a helyettese. De első pillanattól kezdve szerette Franklint, s az öreg politikus, aki kitűnően ismerte az embereket, a jövőre gondolt. Franklin Roosevelt jó viszonyt tudott kialakítani a kongresszussal, ismerte a flottát. Ami az államtitkár becsvágyó reménységeit illeti, a miniszter úgy vélte, hogy mindig helyes irányba tudja majd terelni. S jóllehet Franklin a Danielsszel való együttműködés folyamán nemegyszer túlságosan kezdeményezőnek bizonyult, igen jól összehangolódtak; hét és fél évig dolgoztak együtt a tengerészeti minisztériumban, s ezalatt nem merült föl közöttük komoly konfliktus. Daniels szelíden tréfálkozott helyettesének becsvágyán, Franklin pedig az évek során őszintén megszerette az öreget. Egyszer együtt fényképezték le őket a Fehér Házzal szemközt levő tengerészeti minisztérium erkélyén. Amikor megmutatták nekik a képeket, Daniels ezt kérdezte:

„Franklin, mi az oka annak, hogy olyan széles mosolyra húzza a száját, olyan megelégedettnek látszik, mintha az egész világ a magáé volna, míg én nyugodtnak és boldognak látszom ugyan, de az arcomon nincs ilyen széles mosoly?"

Franklin azt felelte, nem hiszi, hogy ennek valami különösebb oka volna, egyszerűen úgy viselkedett, ahogy a fényképezőgép lencséje előtt illik.

„Akkor megmondom, mi az oka" – jelentette ki huncut mosollyal Daniels. „Mindketten a Fehér Házra tekintünk, s ön, aki New Yorkból származik, azt gondolja magában: »Egyszer még én is lakom majd ebben a házban«; míg nekem, a déli származásúnak, meg kell elégednem azzal, ami van."[1]

Nevetve köszöntek el egymástól. Az évek során viszonyuk egyre jobban az apa és fiú közötti viszonyra emlékeztetett. Barátok maradtak egészen Roosevelt haláláig (Daniels három évvel élte túl őt), gyakran találkoztak, és élénk levelezésben álltak egymással.

Franklin Rooseveltet mérhetetlen boldogsággal töltötte el, hogy a tengerészeti minisztériumba került. Gyermekkora óta szerette a tengert és a flottát, mondhatni, egész addigi életében mostani politikai tevékenységére készült fel. Annak idején nyakig belemerült New York állam szenátusának politikai ügyeibe, noha az állam nem rendelkezett hajóhaddal. 1913-tól az Egyesült Államok haditengerészete gyakorlatilag az ő irányítása alatt állott, akkortájt pedig a hajóhad és a tengerészgyalogság kétségkívül túlsúlyban volt az eléggé kicsiny hadsereg fölött. Roosevelt arra törekedett, hogy az országnak még nagyobb hajóhada legyen. A tengeri hatalom Mahan-féle elméletén nevelkedett, s gyakorlati tevékenységében még tovább akart menni, mint ahogy azt a teoretikus maga ajánlotta.

---

[1] Roosevelt and Daniels. A Friendship in Politics. C. Kilpatrick kiadása. The University of North Carolina Press, 1952. 6. old.

1914 januárjában Franklin Roosevelt így tanította honfitársait: „Honvédelmünknek át kell fognia az egész nyugati féltekét, zónájának ezer mérföldnyire kell benyúlnia a nyílt tengerbe, magában kell foglalnia a Fülöp-szigeteket és mindazokat a tengereket, ahol amerikai kereskedelmi hajók közlekednek. Ahhoz, hogy megtartsuk a Panama-csatornát, Alaszkát, az amerikai Samoa-szigeteket, Guamot, Puerto Ricót, Guantánamo tengeri támaszpontot és a Fülöp-szigeteket, sorhajókra van szükségünk. Nemcsak saját partjaink és birtokaink védelméhez kell a flotta, hanem azért is, hogy háború esetén megvédjük kereskedelmi hajóinkat, bárhol legyenek."[2] Pedig az Egyesült Államokban amúgy is rémüldöztek a hajóhad nagysága és a tengerészgyalogság óriási száma miatt. A 65 000 főnyi személyi állomány az adófizetőknek évi 144 millió dollárjukba került. Még Daniels is azt tartotta – nem szólva Bryanról –, hogy a hajóhad szörnyen fel van duzzasztva.

A nagy hajóhadért küzdő legbefolyásosabb szervezet, az Egyesült Államok tengerészeti ligája lelkesen üdvözölte a fiatal tengerészeti államtitkárt. A liga voltaképpen az acélmágnások és a hajóépítő ipar, a fináncoligarchia érdekeit képviselte, mert a flotta adta akkoriban a legtöbb állami megrendelést. A liga elnöke Robert Thompson volt, egyben az International Nickel Co. igazgatóságának elnöke, a liga egyik elnökhelyettese pedig G. Saturly, P. Morgan veje. Roosevelt igen jó viszonyba került velük. Felkérték őt, hogy elnököljön a liga évi gyűlésén, s a liga terveit a tengerészeti államtitkár hivatali dolgozószobájában tárgyalták meg.

1914-ben az Egyesült Államok agressziót hajtott végre Mexikó ellen: amerikai csapatok szálltak partra Veracruzban. Franklin Roosevelt úgy látta, hogy nyilvánosan kijelentheti a következőket: „Nem akarok háborút, de nem tudom, miképp lehetne elkerülni. Az Egyesült Államoknak előbb vagy utóbb be kell avatkoznia és rendeznie kell a mexikói zűrzavart. Véleményem szerint ezt haladéktalanul meg kell tenni." Ilyen kijelentések csak a főparancsnok szájából hangozhattak volna el, ez pedig az alkotmány alapján az elnök. Mindamellett sem Wilson, sem Daniels nem tartották szükségesnek rendreutasítani a tengerészeti államtitkárt, aki azt ajánlotta, hogy avatkozzanak be. Miért? Rexford Tugwell ezt így magyarázza: „Aligha állíthatnánk, hogy csupán a vele egy nézeteket valló közönség hallgatta ezt a féktelen Rooseveltet, aki minden lehetőséget megragadott írásbeli és szóbeli fellépésekhez abból a célból, hogy minden vonatkozásban kifejtse azt a teljes imperialista doktrínát, amelynek megvalósításához „a világon páratlan" flotta szükséges. S ebben az esetben nem keresztezte kimondottan fölötteseinek akaratát, vagy pedig azok tudatosan adtak neki szabad kezet, mert Wilson nem bánta, ha ez az álláspont is kifejezésre jut Daniels pacifistább felfogása mellett. Az elnökök gyakran folyamodnak ilyen módszerekhez. Magával a tengerészeti államtitkárral, amikor már elnök volt, senki sem vehette fel a versenyt abban a művészetben, hogy idegen kéz által bocsáttasson fel kísérleti léggömböket."[3] Ha ez így van – márpedig Tugwelltől aligha lehet elvitatni, hogy Rooseveltet szereti is, ismeri is – akkor a tengerészeti államtitkár ellenzékisége Wilson kormányzatával szemben egészen más megvilágításba kerül. Elmondhatjuk róla hogy nemcsak fegyelmezett, hanem gyors felfogású hivatalnok is volt.

---

[2] *E. Lindley:* Franklin D. Roosevelt: A Career in Progressive Democracy. New York 1931. 120. old.

Tevékenysége során Roosevelt szembekerült egy olyan problémával, amelyet addig nem ismert: a szervezett munkásmozgalom problémájával. Foglalkoznia kellett a hajóépítő és a hajójavító hadiiparral, amelyben a háború előtt ötvenezer munkás dolgozott, akik közül sokan tagjai voltak az AFL (American Federation of Labor) műhelyszervezeteinek. Rooseveltnek igen hamar sikerült jó viszonyt kialakítania a szakszervezeti vezetőkkel, s elérte, hogy amíg ő a minisztériumban volt, a hajógyárakban egyetlen komoly sztrájk sem folyt le. Abban az időben az amerikai iparban már széles körben bevezették a kizsákmányoló Taylor-rendszert, s bár Roosevelt pozitívan ítélte meg a termelés fokozásával kapcsolatos lehetőségeit, igen okosan nem erőltette a rendszer bevezetését a hajógyárakba, mert a munkások élesen szembehelyezkedtek vele. Minthogy az ország minden részén voltak ilyen vállalatok, Roosevelt ezzel országszerte megalapozta hírnevét.

---

[3] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 100. old.

A vállalkozókkal való viták természetszerűleg megszilárdították Rooseveltnek mint haladó államférfiúnak a presztízsét, amely egyenes arányban növekedett a flotta megnövelésére tett erőfeszítéseivel. Több hajót akart, de a költségkereteket a kongresszus által megszavazott összeg határozta meg. Minthogy minden dollárért a lehető legnagyobb ellenértéket igyekezett kapni, a tengerészeti államtitkár dühösen szembehelyezkedett az árak felsrófolásának monopolista gyakorlatával. Politikailag ezt könnyen meg lehetett magyarázni más indítékokkal: FDR-nek a trösztök elleni, állítólag veleszületett ellenszenvével. Ilyen módon szerzett hírnevét senkivel sem kellett megosztani: a többi minisztériumtól eltérően a tengerészeti minisztériumban csak egy államtitkár volt.

Washingtonban egészen a második világháborúig emlegették, hogy Roosevelt, felhasználva államtitkári tisztjét, arra kényszerítette a flottát, hogy nagyon rossz szenet vásároljon azoktól a bányáktól, amelyekben rokonai érdekelve voltak. A szállítók körének ilyen jellegű bővítését azzal magyarázta, hogy le kell törni a képtelen, monopolisztikus szénárakat. Roosevelt életrajzírói felháborodva utasítják vissza ezeket a vádakat, arra hivatkozva, hogy mihelyt Rooseveltnek jelentést tettek a szén rossz minőségéről, nyomban felbontotta a szóban forgó szerződéseket.

Roosevelt Louis Howe-t kineveztette helyettesévé, s a hét és fél év során mindvégig értékes segítséget és józan tanácsokat kapott tőle, elsősorban munkaügyi kérdésekben. Howe szolgálatai egyszerűen felbecsülhetetlen értékűek voltak Washington politikai labirintusában. Howe a tehetséges közhivatalnokot megtanította a lehetőségek művészetére, s főleg arra, hogy tudjon várni, és ne kompromittálja magát népszerűtlen intézkedésekben való részvétellel.

A puritán Daniels buzgón szolgálta a maga istenét; ezért, valamint a katonai fegyelem megszilárdítása érdekében megtiltotta a szeszes italok felszolgálását még a hajók tiszti étkezőiben is. A tengerészek ezt a flotta szent tradíciói ellen irányuló hallatlan merényletnek tekintették, sőt, egyesek azt állították, hogy ez az intézkedés aláássa a tengerészek harci szellemét. A rendelet kiadásakor Roosevelt igen okosan a Csendes-óceán partján volt hivatalos kiküldetésben. Az epés Howe ezt írta neki Washingtonból: „Tudom, sajnálja, hogy nincs itt, és nem oszthatja meg a dicsőséget (ti. a rendelet kiadásáért). A tudósítókkal természetesen csak ennyit közlök: Ön nincs Washingtonban, s így nem tud semmiről."

A tengernagyok szívesebben fordultak az államtitkárhoz, mint magához a miniszterhez. Roosevelt abban az illúzióban ringatta magát, hogy ő könnyebben megtalálta velük a közös nyelvet, mint Daniels. A ravasz udvaroncok támogatták őt ebben a kellemes tévedésben, s különféle túlzott követeléseikkel rendszerint akkor álltak elő, ha Daniels nem tartózkodott Washingtonban. Alighogy Daniels kitette a lábát, a kérelmezők tömege megrohanta Franklin Roosevelt tengerészeti államtitkárt. Ő pedig komolyan flottaparancsnoknak tartotta magát. Amikor kiderült, hogy a tengerészeti államtitkárnak nincs zászlója (az elnöknek és a miniszternek volt), Franklin Roosevelt azonnal készíttetett egyet magának saját rajza alapján. Ettől fogva, mihelyt egy hadihajó fedélzetére lépett, 17 ágyúlövéssel üdvözölték, az árbocra pedig felhúzták a zászlaját. De a tengerészeti államtitkár mégsem volt mindenható, és semmiképpen sem sikerült arra kényszerítenie a tengerészeket, hogy tudomásul vegyék Howe parancsait.

„Tudja, mi fog történni, ha Howe megjelenik egy hajón?" – mondotta Rooseveltnek valamelyik kapitány, amikor Roosevelt közölte vele azt a szándékát, hogy Howe-t ellenőrző körútra küldi. – Mihelyt a hajóra lép, megfogják, levetkőztetik, és homokkal meg szappannal lemossák.” Howe-t magát nem érdekelte a tengerészek véleménye: a katonák a választásokon nem szavazhattak, a szervezett munkásmozgalom ellenben erőt jelentett a politikában. Ezért inkább a munkásmozgalmi vezetők véleményével számolt.

Roosevelt szakmai szempontból tiszteletet ébresztett a tengerészekben. Nem egy ízben átvette a hadihajók parancsnokságát, és a gyakorlatban mutatta meg, hogy képes nehéz vizeken vezetni gyorsjáratú torpedórombolókat. A fiatal FDR jól megismerte a flotta nem kevésbé fiatal tisztjeit: William D. Leahyt, William F. Halsey-t, Harold R. Starkot és Husband E. Kimmelt; valamennyien (Kimmel kivételével, aki Pearl Harborban csúnyán szégyent vallott) ott voltak azok közt, akik harcba vitték az amerikai hajóhadat a második világháború éveiben.

Végül Franklin Roosevelt jól ismerte a flottának mint belpolitikai propagandaeszköznek a jelentőségét. 1913-tól a július 4-i nemzeti ünnepen minden évben kikötött egy hadihajó a Hudson-öbölben, a Hyde Park és Poughkeepsie városa közelében. 1913-ban egy új sorhajó, a „North Dakota” kapott parancsot arra, hogy július 4-én kössön ki a Maine állambeli Eastport városnál. A hajó tisztjei elátkozták azokat az okosokat, akik elszakították őket családjuktól az ünnepen – ezen a napon ugyanis a flottabázison szoktak maradni. De Eastport város közelében volt egy kis sziget – Campobello –, s ott várta a sorhajó érkezését a tengerészeti államtitkár. A perzselő forróságban a sorhajó egyik tisztje vállrojtos díszegyenruhában, karddal oldalán sietett végig Eastport utcáin. Jelentenie kellett FDR-nek a sorhajó megérkezését. Egy fiatalember szaladt elébe, nyitott ingben és bő flanell nadrágban. A tiszt irigykedve nézett rá, s megkérdezte tőle: „Mondd csak, hol találom meg azt a Roosevelt nevű fickót?” Kitűnt, hogy a fiatalember FDR. Azt üzente a kapitánynak, hogy felmegy a hajóra, és megszemléli a legénységet. S bár nincs megfelelő öltözékben, díszsortüzet kíván a tengerészeti államtitkár tiszteletére. A város lakosai örülnek majd az ágyúdörgésnek.

Amikor a hajón felvillantak a vaklövések tüzei, a város lakossága meggyőződhetett az Egyesült Államok flottájának erejéről és a tengerészeti államtitkár mindenhatóságáról.

II

Ha valaki az Egyesült Államokban, a szövetségi kormányban magas funkciót tölt be, ez, többek között, együtt jár azzal az előnnyel, hogy beleszólhat „a zsákmány elosztásába”, s így módja van megjutalmazni hűségükért régi elvbarátait, és új barátokat is szerezhet. A szövetségi hatóságok rendszerében a tisztségek elosztását a győztes párt hajtja végre. Az 1912-es választások után megkezdődött a republikánusok tömeges leváltása. Helyükbe demokraták kerültek. Franklin Roosevelt igen tevékenyen részt vett ebben a játékban. Pozíciója lehetővé tette számára, hogy eleget tegyen számos szenátor és kongresszusi tag kívánságának, akik a tengerészeti minisztérium hatáskörén belül jó állásokat akartak szerezni barátaiknak és rokonaiknak. De FDR elsősorban azoknak akart segédkezet nyújtani, akikkel New York államban együtt dolgozott.

Mivel az államából való kérelmezők száma légió volt, Rooseveltnek saját lehetőségein kívül fel kellett használnia azt is, hogy jó viszonyban volt Albert Burleson postaügyi miniszterrel és McAdoo pénzügyminiszterrel. A Tammany urai nagyon hamar észrevették, hogy Roosevelt nemcsak azért jár el készségesen ilyen ügyekben, mert szívességeket akar tenni, hanem jól átgondolt terv is vezeti: saját embereit akarja pozíciókba helyezni, hogy ilyen módon New York államban előkészítse a talajt saját politikai tevékenysége számára. A Tammany rosszat sejtett. Attól félt, hogy Roosevelt ellenőrzése alatt konkurrens politikai szervezet formálódik ki.

Éppen akkoriban tört ki New York államban egy olyan botrány, amelyhez hasonló elég gyakori volt az amerikai politikai életben. „Őszinte Billy” – Sulzer, akit a Tammany kormányzói tisztségre emelt – fellázadt. „Őszinte Billy”, aki nemrég még engedelmes eszköze volt a Tammanynak a Roosevelt szenátor elleni harcban, a kormányzósági rezidenciát elnevezte a Nép Házának, s offenzívát indított Murphy és emberei ellen. Roosevelt a kulisszák mögül bátorítani kezdte az önálló gondolkodású kormányzót, de Sulzer túlbecsülte erejét. A Tammany könynyűszerrel be tudta bizonyítani, hogy a kormányzó a választási alapból vett pénzzel tőzsdespekulációkba bocsátkozott. A dolog rossz fordulatot vett Sulzerre nézve, s az Roosevelthez fordult. Arra kérte, járjon közben érdekében Wilsonnál. De Howe őrködött FDR érdekein, s „Őszinte Billy" a tengerészeti államtitkártól szép, de semmitmondó választ kapott (a nice pussy — footed answer). Sulzert elmozdították tisztjéből, és büntetőjogi felelősségre vonták. A botrány végső eredménye eléggé váratlan volt. New York állam derék polgárai megundorodtak nemcsak a Tammany, hanem általában a demokraták piszkos mesterkedéseitől. Murphy bukása és a republikánusok győzelme elkerülhetetlennek látszott. Roosevelt úgy látta, hogy ütött az ő órája, s megkérte Wilsont, bízza meg azzal, hogy helyreállítsa New York államban a Demokrata Párt megrendült tekintélyét. Wilsonnak nem volt nehéz kitalálnia, mire pályázik az éveinek számához képest nagy tapasztalatokkal rendelkező FDR: kormányzó akar lenni a kulcshelyzetet elfoglaló államban. Másfelől: Franklin Roosevelt párthűsége gyanú felett állt, s úgy látszott, hogy kizárólag a demokraták érdekeivel törődik. Wilson ravaszkodott. Ködösen arra célzott, hogy támogatni fogja FDR-t. Még azt is megígérte, hogy fogadja a New York állambeli demokrata vezetőket a Fehér Házban, ámde különböző ürügyekkel kezdetben halogatta, majd nem teljesítette ígéretét.

Az elnök látszólagos támogatására felbátorodott FDR terjeszteni kezdte azt a hírt, hogy New York állam kormányzójává választják. Hamarosan a lapok is írtak erről. Roosevelt azt remélte, hogy a Murphy-klikk korruptsága által keltett felháborodás majd a kormányzói székbe fogja juttatni. Ámde a Tammany összegyűjtötte erőit. 1914. július 23-án John Fitzgerald, a képviselőház igen fontos bizottságának, a pénzügyi bizottságnak az elnöke, nyilvánosan kifejezésre juttatta húsz, New York várost képviselő kongresszusi tag felháborodását: „Egyes rágalmazók, akik azt mondják, hogy a kormányzat nevében beszélnek, bérenceknek, gazembereknek, rablóknak és kalandoroknak akarnak feltüntetni bennünket.” Wilson, aki régóta megbocsátotta a Tammanynak Baltimore-t, világosan látta a helyzetet: a képviselőházban húsz szavazatnak összehasonlíthatatlanul nagyobb súlya volt, mint egy tengerészeti államtitkárnak, aki saját becsvágyó terveinek megvalósításán fáradozott.

Másnap az amerikaiak a „New York Times”-ben Wilson nyilatkozatát olvashatták: „A legjobb véleménnyel vagyok Mr. Fitzgeraldról, és sohasem értettem egyet a Tammany kongresszusi tagjainak olyan jellemzésével, hogy azok gazemberek, rablók és kalandorok képviselői.” Rooseveltnek le kellett mondania arról a reményről, hogy kormányzóvá választják. Sikerült megóvnia a külszínt: a sajtóban felháborodva cáfolta meg azokat a híreket, amelyek szerint erre a tisztségre akarta jelöltetni magát.

Howe tanításai ellenére Roosevelt még mindig „zöldfülű” politikus volt. Felhasználva, hogy mestere szabadságra utazott, Franklin nyomban a cáfolat után nyilatkozatot tett közzé, hogy jelölteti magát New York állam szenátorául, a szövetségi szenátusban. Louisnak táviratot küldött. Azzal mentegetőzött, hogy „még nem tanult meg uralkodni magán”, s közölte azt is, hogy lépését „fontos politikai szempontok” követelik. Ezen megint Wilson támogatását értette, aki megígérte, hogy „megjavul”, és ezúttal Roosevelt mellett lesz.

Jóllehet Howe-t rossz előérzetek gyötörték, FDR-t nem lehetett megfékezni: erélyes kampányt indított az állam demokrata szervezetében. A Tammany urai megőrizték jeges nyugalmukat, s miután meghányták-vetették a dolgot, a maguk részéről James Gerardot, az Egyesült Államok németországi nagykövetét jelölték. Gerard az első világháború kitörésekor az amerikai állampolgárok érdekeit védelmezte Európában, s ezt a tevékenységét az Egyesült Államokban igen széles körben ismerték. Gerard természetesen nem hagyhatta el Berlint, s a külügyminisztérium útján érdeklődött az elnöknél, helyes-e, ha beleegyezik a jelölésbe. Washingtonból igenlő választ kapott. Így tehát a szenátusba való jelölésre az állam demokrata pártszervezete részéről ketten tartottak igényt; a Tammany nyíltan, Wilson pedig leplezetten Gerard mellett szállt síkra.

Franklin nem tudott eligazodni a helyzetben. Nagy hévvel tett fel vetélytársának szónoki kérdéseket: ha Gerardot megválasztják, aláveti-e magát Murphynek, és, ha elhúzódik a háború, hol kíván a szenátor eleget tenni kötelezettségeinek – Washingtonban vagy Berlinben? A németországi amerikai követség hallgatott. „Nehéz hadjáratot viselni vakondokok ellen" – panaszkodott Franklin a gyűléseken. „Murphy tanácsára jelöltjei nem hajlandók kimászni a lyukukból, és a nyílt választási hadjárat szellemében kifejteni elveiket." FDR elkövette azt a hibát, hogy úgy igyekezett feltüntetni a dolgot, mintha a kormányzat jóváhagyta volna jelölését. Szemérmetlenül hízelgett a kormánynak. „A murphysített Albany és a wilsonizált Washington között akkora a különbség, mint a völgy és a hegycsúcsok között"[4] – jelentette ki. De hiába volt minden.

Roosevelt vesztett. Gerard az októberi jelöltválasztáson 210 765 szavazatot kapott, Roosevelt 76 888-at. De a választások tovább folytak, s a novemberi szenátorválasztásokon a republikánusok jelöltje vereséget mért Gerardra.

A párt vezetősége megleckéztette Rooseveltet. A lecke hasznára vált: megértette, hogy a Tammany nélkül nem sokra megy. A Tammany urai pedig láthatták Rooseveltet akcióban. Olyan embernek ítélték, akire lehet számítani. A Gerard elleni választási kampányban, amelyet lényegében egyedül folytatott, igazán nem dolgozott rosszul.

III

Az imperialista háború előestéjén az Egyesült Államok vezető körei lépten-nyomon emlékeztették az óvilágot arra, hogy a tengerentúli köztársaság világhatalommá lépett elő. Európa szkeptikus álláspontra helyezkedett az amerikaiak igényeivel szemben. Kétségtelen, hogy az Egyesült Államok igen fejlett iparral rendelkezik, de hol van a katonai ereje? Nem, a katonai tradíciók hordozója csak Európa lehet, amely már sok száz háborút végigküzdött. Az amerikaiak jó munkások, kereskedők, de ez minden.

---

[4] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. kot. The Apprenticeship. 186. old.

Már Theodore Roosevelt igyekezett elnöksége alatt ráébreszteni a világot Amerika megnövekedett erejére. 1907—1909-ben világkörüli útra küldte az amerikai flottát. 16 sorhajó, a díszlövések dörgése közepette, a földteke minden óceánján meglengette a csillagos lobogót. A „fehér flotta" demonstrációjára – a sorhajók fehér zománcfestékkel voltak bevonva – Theodore Roosevelt élete végéig büszke volt. A Wilson-kormány, bár kisebb arányokban, folytatta azt, amit ő elkezdett.

1913. október 25-én Franklin Roosevelt útjukra bocsátotta az amerikaiak újabb katonai demonstrációjának résztvevőit: kilenc sorhajó indult hathetes útra a Földközi-tengerre. „Amikor az Egyesült Államok jelenlegi hajóhadának képviselőiként útjukra bocsátjuk önöket – mondotta –, reméljük, megmutathatjuk az Óvilágnak, hogy a múlt eredményeit és hagyományait a ragyogó jövő érdekében megőrizzük és továbbfejlesztjük." A hajóraj útját az amerikai sajtóban az önimádat és sovinizmus nagyhangú megnyilvánulásai kísérték. Csak egy-két lap gúnyolta ki az út önelégült szervezőit. A Galvestonban megjelenő „News" megjegyezte: „A gondolkodó ember, ha ezekben a sorhajókban egyáltalán valaminek a szimbólumát látja, akkor tisztában van azzal, hogy mi, akár más nemzetek többsége, olyan középkori nézeteket vallunk, hogy a nemzetközi viták eldöntésének eszköze még ma is az öldöklés és a pusztítás. Véleményünk szerint kissé nevetséges dolog jó szándékunk bizonyítására csatahajókat felvonultatni idegen népek előtt." Franklin D. Roosevelt, a fővárosi lakos, természetesen nem érthetett egyet a vidéki lap szerkesztőjének véleményével.

Az európai háború kitörése – 1914. augusztus 1. – a szokásos munkája közepette érte Rooseveltet: a nagy hajóhad propagálásával foglalkozott, jóllehet kissé szokatlan körülmények között. Egy John Rothermel nevű kongresszusi képviselő városa, Reading számára szerzett egy régi vasmacskát a „Maine" sorhajóról. A helybeli hazafiak az amerikai hajóhad erejének jelképeként egy téren felállították a vasmacskát. Ám a választási hadjárat során Rothermel ellenfele arcátlanul kijelentette, hogy a horgony nem is sorhajóról való, hanem isten tudja honnét szedték elő. A legnemesebb érzelmeiben megsértett képviselő (újjáválasztása egy hajszálon függött) Franklin Rooseveltet hívta segítségül. A tengerészeti államtitkár a képviselő segítségére sietett, és lelkes beszédben győzte meg a városka lakosait a vasmacska valódiságáról: „Csak nem gondolják, hogy olyan nagyszerű országnak a kormánya, mint az Egyesült Államok, képes volna önöknek hamis vasmacskát küldeni?" Majd hangsúlyozta, milyen nagy fontosságú az Egyesült Államok tengeri erejének növelése.

FDR, miután teljesítette hazafiúi kötelességét (jóllehet a képviselőt mégsem választották meg újra), hazautazott Washingtonba. A vonaton szerzett tudomást az óriási európai tűzvész kitöréséről. Lángoló tettvággyal érkezett a tengerészeti minisztériumba, ahol a nyári szabadságolások idején szokásos álmos légkör uralkodott. Viszolyogva írta Eleanornak: „Az olyan derék embereknek, mint W. J. B. (Bryan) és J. D. (Daniels), csupán annyi fogalmuk van arról, hogy mit jelent egy általános európai háború, mint Elliottnak (Roosevelt négyéves fiacskája. – *N. J.*) a felsőbb matematikáról." Majd lejjebb: „Mr. Danielset főleg az szomorítja el, hogy az emberi természetbe, a civilizációba és egyéb idealista badarságokba vetett hitét szörnyű csapás érte. Ezért egyedül kell munkához látnom és elkészítenem a terveket a hajóhad teendőire vonatkozóan."[5]

Az amerikai történetírók véleménye szerint Franklin Roosevelt az európai háború első napjaitól kezdve egyszerűen csodát művelt Washingtonban, míg Danielsen meg másokon nagy levertség lett úrrá. Tehetséges ember egyszerre két dologgal is tud foglalkozni: augusztus derekától szeptember végéig Roosevelt a már említett szenátorválasztási kampánnyal volt elfoglalva, és állandóan New York államban tartózkodott. Életrajzírói azt nem magyarázzák meg, hogy szeretett flottája ügyét miért volt hajlandó feláldozni egy szenátusi mandátum kedvéért.

---

[5] *F. D. R.:* His Personal Letters. 2. köt. 238. old.

Csak R. Tugwell meri a régi harcostárs jogán megkockáztatni ezt a cinikus feltevést: „A fellegekben élt, és egyszerűen képtelen volt lemondani a szenátusi mandátumért való harcról. Még a flotta iránti szeretete sem gátolta őt ebben. Sajnálkozás nélkül otthagyta volna a flottát annak a kedvéért, amit politikai emelkedésnek – előre tett lépésnek – tartott."[6] A New York államban elszenvedett vereség nyomán FDR az égből lepottyant a földre, s 1914 késő őszén már csak közvetlen minisztériumi ügyeivel foglalkozott.

Franklin Roosevelt rokonszenve teljes egészében az antanthatalmak mellett volt. A háború legelején közölte Danielsszel a hadműveletek kibontakozására vonatkozó prognózisát: „Remélem, hogy nem húzódik el a háború, hanem Anglia is kiveszi majd belőle a részét, és Franciaországgal meg Oroszországgal együtt békét diktál Berlinnek!" Nem egyedül Roosevelt tévedett; a háború végét még nem lehetett látni. Bár az Egyesült Államok proklamálta semlegességét, Roosevelt már korán megkezdte a harcot az ország fokozott katonai felkészüléséért. Wilson azonban azt követelte honfitársaitól, hogy ne csak tetteikben, hanem gondolataikban is semlegesek legyenek. Nehéz volt nyilvánosan kiállni az antantért – az amerikai plutokrácia el volt tökélve arra, hogy degeszre tömje zsebét, amíg a két küzdő fél kimerül; ami az Egyesült Államok háborúba lépését illeti, az a jövő kérdése maradt.

Franklin Roosevelt lehetőségei nem terjedtek túl a tengerészeti államtitkár funkcióin. Javaslatokat tehetett Wilsonnak arra vonatkozóan, hogy hozzon létre nemzetvédelmi tanácsot, vezesse be az általános hadkötelezettséget; Danielsnek ajánlhatta, hogy haladéktalanul kezdje meg egy nagy hajóhad építését. Nem hallgattak rá. 1915 elején Franklin így panaszkodott feleségének: „Jól tudom, hogy mennyire semlegességellenes mindaz, amit teszek." Kezdte nyíltan kimutatni Spring-Rice angol nagykövethez és Laboulaje francia követségi attaséhoz fűződő kapcsolatait (az utóbbival kötött barátságának tulajdonítható, hogy Roosevelt elnöksége idején Laboulaje-t küldték Washingtonba követnek). A tengerészeti államtitkár végül merész lépésre szánta el magát: visszaélve hivatali beosztásával, titkos információt adott az amerikai flotta állapotáról H. Lodge szenátornak és más republikánusoknak, a Wilson-kormányzat dühödt kritikusainak. Így remélte meggyorsítani a tengerészeti program megvalósítását.

---

[6] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 106. old.

1915. május 7-én egy német tengeralattjáró elsüllyesztette a „Lusitania" nevű angol hajót, amelyen 1198 ember pusztult el, köztük 128 amerikai. Ez a katasztrófa jelentősen megerősítette Roosevelt pozícióját. Bryan külügyminiszter lemondott. Az Egyesült Államokban erősödött a soviniszta propaganda. A flotta növelésére és a nemzetvédelmi tanács létrehozására vonatkozó javaslat most már a Fehér Háztól indult ki. Amikor 1916 augusztusában létrehozták ezt a tanácsot, Franklin Roosevelt joggal érezhette, hogy ebben neki is része van.

A tengerészeti minisztérium keretein belül Roosevelt nem sokat tehetett. Mindenesetre az ő erőfeszítéseinek eredményeképpen hoztak létre 1916 nyarán 50 000 főnyi tengerésztartalékot, és a tartalékosok egy csoportja részt vett a flotta hadgyakorlataiban. Franklin Roosevelt nem egykönnyen tudta rávenni a hajóhad parancsnokait, hogy ezeket a személyeket felvegyék a hajókra; ellenállásuk leküzdése érdekében szívesen beszélt az általa szervezett kiképző hajózásról, amely fokozta a haditengerészeti erők harci készültségét. A lapok viszont közölték a résztvevők névjegyzékét – amely nem volt túl hosszú –, s kimutatták, hogy Roosevelt gazdag barátainak, a jachtklubok tagjainak sétahajózásáról volt szó.

Roosevelt alakja főleg azon beszédei és cikkei nyomán nőtt naggyá, amelyek a hajóhad felkészítésével foglalkoztak. Rápirított az amerikaiakra: többet költenek évente rágógumira, mint a hadseregre, az autógumik pedig többe kerülnek, mint a hajóhad. A harcias tengerészeti államtitkár tevékenysége egyébként összhangban van a kormányzat politikájával: 1916. június 14-én Washington utcáin a „készültségi díszfelvonulás" (preparedness parade) résztvevői között ott menetelt maga Woodrow Wilson is.

A mexikói fejleményekkel kapcsolatban – Pancho Villa újabb sikereket ért el – az elnök parancsot adott a nemzetőrség alakulatainak, hogy vonuljanak a mexikói határhoz.

Franklin Roosevelt New Yorkban, a tartalékos tengerészek bankettjén mondott beszédében kijelentette, hogy rájuk is szükség lehet majd a határon. Jóllehet a bankett résztvevői nemigen értették, mit csinálnak majd a tengerészek a szárazföldön, lelkes hurrával fogadták a bankett szervezőjének Franklin Rooseveltre mondott pohárköszöntőjét. A lapok azt írták, hogy Rooseveltből jobb tengerészeti miniszter lesz, mint amilyen Daniels.

A miniszter és helyettese közötti összeütközést jórészt a hírlapírók idézték elő. Valójában a következőkről volt szó. „Be kell lépnünk ebbe a háborúba" – hangoztatta gyakran Franklin, amikor megjelent Daniels szobájában jelentéstétel végett. „Remélem, erre nem kerül sor" – válaszolta ilyenkor nyugodtan a miniszter. E bevezetés után elmerültek a folyó ügyek tárgyalásába.

Az európai háború nem változtatta meg az amerikai politika naptárát – 1916 az elnökválasztás éve volt. A Demokrata Párt jelszava így hangzott: „Ő (Wilson) tartott vissza bennünket a háborúba lépéstől." Franklin is ebben a szellemben beszélt: őszintén sürgette az ország katonai felkészülését, és őszintétlenül bizonygatta a semlegesség szükségességét. A kormányzat nézetei és az ő felfogása közötti belső összeütközés a magyarázata annak, hogy abban az időben Roosevelt igen nagy érdeklődést tanúsított a történelem iránt. Egyik beszédében, amelyben megindokolta, hogy miért nem lépett be az Egyesült Államok a háborúba, hatásos részletet olvasott fel egy történeti műből, amely dühös támadásokat intézett W... ellen. Azután megmagyarázta, hogy az idézet Thomas Paine egyik pamfletjéből való, aki bírálta George Washingtont, amiért a XVIII. század végén az angol–francia háborúban semleges maradt.

Roosevelt megszerezte valahonnan James Monroe egy 1814-ben írt memorandumának a kéziratát, amelyben a szerző megindokolta, miért kell az Egyesült Államoknak részt vennie az európai háborúkban. A tengerészeti államtitkár elküldte a kéziratot az elnöknek. Pozícióját féltve, nem merte másképp kifejezésre juttatni nézeteit.

A választási hadjárat felkorbácsolta a szenvedélyeket, s ez hasznos volt Franklin Roosevelt egyéni politikai érdekeinek szempontjából. Franklin, miután felismerte, hogy a Tammany elleni harca szélmalomharc volt, már 1915-ben erőfeszítéseket tett a kibékülés érdekében. Apróságokkal kezdte a dolgot, John Fitzgeraldnak, a hiú képviselőnek a fiai díszhelyeket kaptak a nézők soraiban, amikor a „California" sorhajót New Yorkban a brooklyni dokkon vízre bocsátották. Azonkívül Roosevelt támogatni kezdte a Tammany jelöltjeinek különböző állami tisztségekbe juttatását. Az 1916-os választási hadjárat során Franklin már nyíltan a Tammany vezetőivel együtt lépett fel.

A választáson Woodrow Wilson győzött: újra elnökké választották 9 129 606 szavazattal, míg a republikánusok jelöltje, Charles Hughes 8 538 221 szavazatot kapott. A siker egybeforrasztotta a Demokrata Pártot: 1917. július 4-én Franklin Roosevelt volt az ünnepi szónok azon a gyűlésen, amelyet a Tammany rendezett New Yorkban az Egyesült Államok függetlensége 128. évfordulójának megünneplésére. Sara nagyon aggódott; könyörgött fiának, hogy tartsa távol magát ezektől a tisztességtelen politikusoktól. Hiszen ő maga is éveken át szidta őket! „Ne nyugtalankodj a július 4-i beszédem miatt – felelte Franklin anyjának –, hiszen New York államban mindenki ismeri az álláspontomat." De, hogy minden kétséget eloszlasson, Franklin a Tammany uraival – Charles Murphyvel és John Voorhisszel – együtt lefényképeztette magát. A tengerészeti államtitkár csíptetője és csokornyakkendője remek összhangban volt azokkal a komikus jelvényekkel, amelyeket a Tammany vezetői ünnepi alkalmakkor viseltek.

IV

A tengerészeti minisztérium azokban az években közvetlen feladatain túl felelős volt az Egyesült Államok tengerentúli birtokainak kormányzásáért és mindazon területekért, ahol amerikai tengerészgyalogság tartózkodott. A távoli vidékeken felmerült különféle problémákat a tisztek katonai egyszerűséggel oldották meg, figyelmen kívül hagyva a helyi szokásokat. T. Moore parancsnok, Samoa kormányzója például 1907-ben kiadta a 6. számú parancsot, amely hatályon kívül helyezte „azt a pogány és barbár szokást”, hogy az apák a menyasszony lányaikat megfosztják szüzességüktől. Ilyen problémákat hagyott Rooseveltre elődje.

Amikor 1915-ben újabb nehézségek merültek fel Samoában, a tengerészeti államtitkár az őt jellemző tisztánlátással kijelentette: a flottának ügyelnie kell arra, hogy „kormányzónak mindenkor tapintatos és józan gondolkodású férfit nevezzenek ki”. Rámutatott, hogy az amerikai annexiók fő célja az Egyesült Államok védelme; az Egyesült Államoknak viszont fel kell fegyverkeznie, hogy megvédje tengerentúli birtokait, nehogy az agresszor megzavarhassa „azt a nagy humanitárius művet, amelyet Panamában már csaknem befejeztünk a mi pénzünkön, az emberiség érdekében”. De ugyanez érvényes a „Hawaii-szigetek, Puerto Rico, a közép- és dél-amerikai országok vonatkozásában is, amelyeket úgy tekintünk, mint amelyek ugyanazon szabadságeszméket akarják megvalósítani, mint mi”. Az európai háború kitörése után az Egyesült Államok különösen nagy figyelemmel fordult a Panama-csatornához vezető Karib-medence felé.

Roosevelt azon az állásponton volt, hogy ebben a zónában ki kell bővíteni az amerikai birtokokat. Minthogy a kubai Guantánamót nehéz volt a szárazföldről megvédeni, úgy vélte, hogy újabb szigeteket kell elfoglalni. Az Egyesült Államok éppen akkoriban vette meg Hollandiától azokat a szigeteket, amelyeket Virgin-szigeteknek keresztelt át. Franklin Roosevelt nagyon meg volt elégedve, és ő akart lenni az első amerikai államférfi, aki meglátogatja az új amerikai birtokot, hogy ott kitűzze az amerikai lobogót. FDR nagyon ragaszkodott valamennyi új hódításhoz...[7]

1915 nyarán amerikai tengerészgyalogság szállt partra Haitiban. Bár formálisan helyén maradt az elnök és a kormány, az ország az Egyesült Államok protektorátusává lett. Mindent a washingtoni tengerészeti minisztérium irányított; a minisztertanács ülésein félig tréfásan így üdvözölték Danielset: „Dicsőség Haiti királyának!" Ám a megszállás tömérdek olyan problémát vetett fel, amelyeket nehéz volt Washingtonból megoldani, s ezért 1917 januárjában Franklin Rooseveltet ellenőrzés céljából Haitiba küldték.

Útközben Roosevelt ellátogatott Kubába, s Havannában találkozott M. Menocal elnökkel. A kubai államférfi mély benyomást tett amerikai látogatójára. „Nyilvánvalóan gentleman — írta róla Roosevelt —, a szokásos haladó típusú üzletember, s egyetlen ellenfele sem vonhatja kétségbe becsületességét... Nézetem szerint Kubának a »szabályozott haladás« folytatására, nem pedig radikalizmusra van szüksége." Roosevelt elégedetten folytatta útját, Kubában pedig néhány nappal később forradalom tört ki. Az Egyesült Államok — német ügynökök aknamunkájára hivatkozva s a „szabályozott haladás" megmentése érdekében — tengerészgyalogságot küldött Kubába, s 1922-ig megszállva tartotta a szigetet.

Haitiban Franklin Roosevelt hamar népszerűvé vált a sziget vezető rétege körében. Állhatatosan „udvariassági látogatásnak" nevezte útját — jóllehet a Port-au-Prince-öbölben vagy 50 amerikai csatahajó horgonyzott —, s buzgón igyekezett fenntartani

---

[7] Franklin Roosevelt még 1919-ben is javasolta a Honduras partjai közelében fekvő Swan-sziget megszállását. A külügyminiszterhez intézett hivatalos levelében ezt írta: „Arra gondolok, hogy talán odaküldhetnénk egy hadihajót, kitűzhetnénk az amerikai zászlót, partra szállítanánk bizonyos anyagkészleteket és a United Fruit Company rádiótávírászát megbíznánk a hajóhad képviseletével. Néhány év múlva aztán ezt a szigetet valamiképpen megemlítenénk az évi tengerészeti költségvetési törvényben. Más szóval: attól tartok, ha akárcsak formailag is birtokunkba vennők a szigetet, jóllehet egyetlen más nemzet sem tartott igényt rá, ezért megbírálhatnának bennünket, a közép-amerikai országok tiltakoznának, vagy vita robbanna ki a Kongresszuson." (*F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. 274. old.)

Dartiguenave elnök „szuverenitásának” fikcióját. A fiatal tengerészeti államtitkár leckében részesítette a sziget amerikai katonai hatóságait. Az elnök meg ő be akartak ülni egy gépkocsiba, hogy hivatalos körutat tegyenek a szigeten. Dartiguenave elsőnek akart beszállni a kocsiba, Smedley Butler vezérőrnagy, a szigeten állomásozó amerikai csapatok parancsnoka azonban galléron ragadta és visszatuszkolta, hogy utat engedjen Franklin Rooseveltnek. Ez utóbbi azonban kiszabadította a remegő elnököt a buzgó hadfi kezei közül, és udvariasan előreengedte.

A szigeten Franklin Roosevelt főként a tengerészgyalogság vezetésével elért „haladás” iránt érdeklődött. Meghallgatta az amerikai katonaság vérengzéseiről szóló beszámolókat, átvette a bebörtönzöttek szabadlábra helyezésére vonatkozó kérvényeket, de nem engedte szabadon a foglyokat; ellenben Washingtonba visszatérve tevékeny részt vállalt Haiti alkotmányának megszerkesztésében. Ennek az alkotmánynak az volt a legfőbb jellemzője, hogy megengedte az idegeneknek a földbirtoklást Haitiben. Később ezt a csodálatos dokumentumot „Roosevelt-féle alkotmánynak” nevezték el. Igaz, FDR mindig tagadta, hogy a szóban forgó rendelkezés a National City Bank kívánságára került be az alkotmányba. A tengerészgyalogság sikeresen lebonyolította Haitiban a népszavazást, amelynek eredményeképpen az alkotmányt 69 377 szavazattal 355 ellenében elfogadták. Mindazonáltal a szigeten állomásozó amerikai csapatok parancsnoka szükségesnek tartotta, hogy terjedelmes memorandumot küldjön Washingtonba, s „megmagyarázza”, hogyan sikerült elérni a helyi lakosság meglepő egységét a tengerészgyalogság beavatkozása nélkül.

V

1917. február 1-én Németország bejelentette a korlátlan tengeralattjáró-háborút. Ezzel adva volt a rég keresett ürügy az Egyesült Államok hadbalépéséhez. Franklin Roosevelt úgy vélte, hogy lejárt a várakozás ideje. 1939-ben elmondotta: „Március első hetében voltunk. Jelentkeztem az elnöknél és megkérdeztem: »Wilson elnök, megengedi, hogy visszarendeljem a hajóhadat Guantánamóból, s a New York-i dokkokba irányítsam a hajókat azzal, hogy felkészítsék őket a hadműveletekre háborúba lépésünk esetére?« Az elnök így válaszolt: »Nagyon sajnálom, Mr. Roosevelt, de nem engedhetem meg.« Erősködtem, de ő indokolás nélkül visszautasította kérésemet, s kijelentette: »Nem, nem akarom, hogy a flottát északra helyezzék át.« A flottában szolgáltam, így hát katonásan feleltem: »Igenis, uram« – és az ajtó felé indultam. Wilson visszahívott és így szólt: »Meg akarom magyarázni magának azt, amit nem óhajtok nyilvánosan elmondani. Nem akarok semmi olyat tenni... a katonai előkészületek terén, amit a majdani történetírók határozottan úgy értelmezhetnének, mint barátságtalan lépést a központi hatalmak irányában.«”[8]

Az amerikai burzsoázia a rá jellemző képmutatással igyekezett minél előnyösebb színben feltüntetni az Egyesült Államok hadba lépését. Jóllehet a washingtoni felső körök már szilárdan elhatározták, hogy háborúba lépnek, hivatalosan az amerikai kormány mindent megtett annak érdekében, hogy úgy tüntesse fel a dolgot, mintha „kényszerűségből” fogna fegyvert.

Később Franklin Roosevelt nemegyszer hangsúlyozta, hogy a hadüzenetet megelőző hónapokban (1917. február 3-tól, amikor az Egyesült Államok megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Németországgal) csak saját kockázatára készíthette fel a hajóhadat. Valójában semmit sem tett, amit az elnök és a tengerészeti miniszter eleve ne helyeselt volna. A kormányzattal való hadakozást Franklin Roosevelt évekkel később maga találta ki. Ilyen és ehhez hasonló kijelentései: „Február 6-tól március 4-ig olyan cselekedeteket hajtottunk végre a flottában, amelyekért 999 év börtönbüntetéssel sújthattak volna és sújthatnának még most is minket” – nem vehetők komolyan.

1917. március 18-án hírek érkeztek arról, hogy német tengeralattjárók három amerikai hajót elsüllyesztettek. Március 20-án a kormány elhatározta, hogy hadat üzen Németországnak. Április 6-án a kongresszus proklamálta, hogy az Egyesült Államok hadiállapotban van Németországgal.

---

[8] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. 1939. 117. old.

A tengerészeti minisztérium munkája jelentősen megnövekedett. A flotta személyi állománya megsokszorozódott; a háború végéig 497 000 főre emelkedett. FDR az óriási hivatal katonai vezetői közé tartozott, s ez lehetővé tette számára, hogy nagymértékben gyarapítsa közigazgatási tapasztalatait. Jóllehet nem a felelősség alól igyekezett kibújni – ellenkezőleg: inkább örült annak, hogy a minisztérium funkciói kiszélesedtek –, Franklin arra gondolt, hogy belép a hadrakelt seregbe. Amikor megpendítette a dolgot Wilson és Daniels előtt, ezek kereken elutasították kérését: részben, mert szükség volt rá a maga helyén, főleg pedig, mert nem kívánták előmozdítani FDR népszerűségének további növekedését. Beszédeivel, amelyeket azért mondott el, hogy országos hírnévre tegyen szert, a kormányzat már megbékült. Végül is, önmagát reklámozva a Demokrata Párt tekintélyét is fokozta. De azt már nem akarták megengedni, hogy megismételje Theodore Roosevelt pályafutását, aki az amerikai–spanyol háború alatt a hadseregben harcolt. Annak idején a katonai dicsőség egyenesen az elnöki székbe emelte Theodore Rooseveltet.

Az az erélyes tevékenység, amelyet Franklin Roosevelt a hajóhad kibővítése, a tartalékok mozgósítása, a búvárnaszádok elleni védekezés terén kifejtett, hamarosan súrlódásokhoz vezetett közte és a lassú Daniels között. Franklin nem vitte nyílt kenyértörésre a dolgot főnökével, aminek eredménye az lett volna, hogy lemond, és megvalósul az álma: beléphet a hadseregbe. Inkább újságcikkeket íratott Daniels ellen. 1917. május 11-én például a „Wall Street Journal" megállapította: „Ki viszi előre a dolgokat? A válasz egyszerű: Franklin D. Roosevelt." Franklin elég józan volt ahhoz, hogy elhárítsa a Tengerészeti Liga nyílt ajánlatát: kampányt kezd annak érdekében, hogy elmozdítsák Danielset, és Rooseveltet nevezzék ki tengerészeti miniszternek. Ugyanakkor felbujtotta Winston Churchillt, egy Wilsonhoz közel álló újságírót, hogy tájékoztassa a Fehér

Házat a tengerészeti minisztériumban uralkodó bürokratizmusról. Churchill teljesítette a megbízást, hozzáfűzve: ha a minisztériumban nem fognak gyorsabban menni a dolgok, a lapok és a republikánusok fognak foglalkozni vele. A hatás nem maradt el: Wilson utasította Danielset, hogy tanúsítson több erélyt.

Franklin Roosevelt az első világháború alatt elért egyik legnagyobb eredményének az északi-tengeri aknazár megvalósítását tartotta Angliától Norvégiáig, amely elzárta a német tengeralattjárók előtt a kijáratot az Atlanti-óceánra. Fél millió aknát kellett elhelyezni, s ez csaknem 500 millió dollárt emésztett fel. Rooseveltnek a munka során sokféle ellenállást kellett legyőznie, s nemcsak a tengerészeti szakemberek részéről. Balfour angol külügyminiszter rámutatott arra, hogy a norvég felségvizekre való behatolás kényes kérdéseket vet majd fel, amelyeket a nemzetközi jog szabályoz. Franklin Roosevelt erre így válaszolt: „Ha Norvégia nem tudja teljesíteni kötelezettségeit, s nem tudja megakadályozni, hogy német tengeralattjárók átjussanak a partjai melletti keskeny sávon... akkor teljesen méltányos, ha ezt a kötelességet mi teljesítjük helyette." Ez a nemzetközi jognak kétségkívül igen önkényes értelmezése volt.

Az aknazárak lerakása csak 1918 augusztusában kezdődött meg; a háború végéig 70 000 aknát helyeztek el, ami 80 millió dollárba került. Az aknazár nem játszott jelentősebb szerepet; a konvojrendszer bevezetése, a tengeralattjárók felderítésére szolgáló készülékeknek és a mélységi bombák konstrukciójának tökéletesítése jóval nagyobb jelentőségű volt, mint a tengerészeti államtitkár extravagáns terve. Roosevelt más véleményen volt. Évekkel később, amikor már beköltözött a Fehér Házba, azt tartotta, hogy „a német tengeralattjáró-hajóhadban 1918 október elején kezdődött az elégedetlenség, ez átterjedt a sorhajókra és cirkálókra, és óriási befolyást gyakorolt a német flottában kitört lázadásra. Éppen ezért túlzás nélkül állítható, hogy az északi-tengeri aknazár, amelyet az amerikai tengerészet kezdeményezett, és a szó szoros értelmében rákényszerített az angol tengerészetre, jelentős szerepet játszott a német flotta lázadásában, majd a hadsereg ezt követő felkelésében és a világháború befejezésében."[9] A történészek, mint tudjuk, mindezeket az eseményeket egészen másként magyarázzák.

A háború éveiben Franklin Rooseveltnek sokat kellett foglalkoznia munkaügyi konfliktusokkal. Tagja volt annak a kormánybizottságnak, amely elhatározta, hogy a munkabéreket csak tíz százalékkal engedi emelni. Az AFL kötelezte magát: a háború alatt eltekint annak az elvnek a betartásától, hogy az üzemekben csak szakszervezeti tagok dolgozhassanak. Csakhogy az ácsok szakszervezete, akik a hajóhad megrendeléseit teljesítő vállalatoknál dolgoztak, szembehelyezkedtek ezzel az állásponttal. Roosevelt azzal fenyegetőzött, hogy a közszolgálatban álló személyekhez fordul. Általában úgy vélekedett, hogy a háború idejére rendkívüli intézkedéseket kell foganatosítani. „A haza szolgálatának minden férfira és nőre vonatkoznia kell, nemcsak azokra, akik bevonultak a hadsereghez vagy a hajóhadhoz. Minél hamarabb megértik ezt, annál jobb" – írta 1917-ben. Maga Franklin Roosevelt, mint látjuk, nem fogta fel, mit jelentene ennek az „elvnek" a megvalósítása. Érthető, hogy sem a kormányban, sem a Kongresszusban nem vették figyelembe ezeket a szokatlan javaslatokat.

Franklin Roosevelt csak az általános hadkötelezettség elvét védelmezhette nyilvánosan. 1917 áprilisában a „Fra" című lap – Roosevelt ezzel kapcsolatos számos felszólalására célozva – így írt: „Amikor X. úr ostoba és nagyképű fejtegetéseit olvasom, aki túlzott hazafiúi hévvel a kötelező katonai szolgálat bevezetését követeli minden amerikai fiatalra vonatkozóan, sorait lelkesítő naivitásnak kell minősítenem! Micsoda gyönyörű igazolása lenne e tézisnek, ha X. úr öt fiával együtt felkapaszkodna a sorozó hivatal piszkos lépcsőin és... jelentkezne a hadseregbe. Egyévi szolgálat után jöjjenek el, és mondják meg, milyen előnyökhöz jutottak." FDR a cikket azonnyomban elküldte a főügyész helyettesének azzal, hogy „a firkászt és egész bandáját életük végéig zárják be az atlantai börtönbe". Az igazságügy-miniszter hivatalosan válaszolt: nincs olyan törvény, amelynek alapján felelősségre lehetne vonni valakit efféle cikkekért.

---

[9] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. 317. old.

A tengerészeti minisztérium a háború idején temérdek megrendelést eszközölt, amelyeken a szállítók jól kerestek. Roosevelt rendjénvalónak tartotta a magánvállalkozókkal való kapcsolatokat, míg Daniels mindenképpen igyekezett bővíteni az állami hajógyárakat. Roosevelt álláspontja természetesen nagyon megfelelt a monopolistáknak. A miniszter és helyettese közötti nézeteltérésekről a Kongresszusnak jó információi voltak.

1916-ban Franklin Roosevelt, Danielsszel szembehelyezkedve, közölte a képviselőház haditengerészeti bizottságával: „Nem hiszem, hogy a hajóhad részére mindent az állami vállalatoknak kellene termelniük, a magáncégek kizárásával." 1917 januárjában a miniszter és helyettese ellentétes álláspontra helyezkedtek, amikor ugyanabban a bizottságban a hajóépítő cégek túlzott profitjairól nyilatkoztak. Roosevelt egyáltalán nem minősítette rendkívülieknek a nyereségeket, jóllehet Daniels számadatokkal bizonyította az állami hajóépítés nyereséges voltát. Franklin mindent elkövetett annak érdekében, hogy meggátolja az állami üzemek és hajógyárak termelési kapacitásának bővítését, s inkább a monopóliumoknak akart megrendeléseket adni.

Roosevelt azt hangoztatta, hogy az állami vállalatok funkciója háború idején a magánipar kiegészítése, békében pedig az, hogy közvetlen rendeltetésük mellett afféle laboratóriumokul szolgáljanak, amelyek meghatározzák a termelési költségeket, nehogy a monopolárakat diktáló szállítókat túlfizessék. Eszerint logikailag a következő lépés az lett volna, hogy fellépjen a gigászi trösztök ellen és helyreállítsa a szállítók között a szabad versenyt. FDR éppen ellentétes gyakorlatot követett. A tengerészeti minisztérium bőven adott rendeléseket azoknak a részvénytársaságoknak, amelyeknek vezetői ismeretségben állottak Franklin Roosevelttel. Az ezzel kapcsolatos botrányok nem tűntek fel túlságosan a háborús nyerészkedés ama orgiájában, amely Washingtonban tombolt. Valaki, aki tájékozott volt arról, hogy a tengerészeti minisztérium milyen elv alapján köti a szerződéseket, megjegyezte: Franklin Roosevelt „szerencsét hozott mindenkinek, aki valaha együtt tanult vele... Az emberek értékét a gazdagság vagy magas társadalmi állás növelte".

Mindez nem különböztette meg Rooseveltet a többiektől, ellenkezőleg: hozzájárult ahhoz, hogy ne üssön el társaitól a burzsoázia ügyeit intéző bizottságban, amely az Egyesült Államok kormánya volt.

VI

A háború távol volt. Egyes amerikai fiatalok már megismerkedtek vele Franciaország véres lövészárkaiban; Franklin Roosevelt csak egy revolvert hordott magánál, amelyet 1917-ben a titkosszolgálat adott neki. Híre járt, hogy német ügynökök meg akarnak gyilkolni néhány amerikai államférfit. 1917 nyarán Eleanor a gyerekekkel elutazott Campobellóba, s Franklin egyedül maradt otthon. Éjjel a földszintről valami zaj hallatszott, s mint másnap feleségének megírta, „úgy rémlett, hogy betörtek a házba. Fél óráig ültem kezemben a revolverrel. Kiderült, hogy a tettes – a macska."[10] Franklin D. Roosevelt azonban nagyon vágyott arra, hogy részt vehessen igazi harcokban és ütközetekben.

Ennek érdekében feláldozta azt a lehetőséget, hogy megválasszák New York állam kormányzójának. A Tammanyval való viszonya rendeződött. Wilson úgy vélte, hogy nem szabad elutasítania azt az ajánlatot, hogy jelölik a kormányzóválasztásokon. De Franklin hallani sem akart erről. „Világosan tudatában volt annak, hogy politikai karrierjéhez hiányzik egy igen fontos elem. Akkor, amikor százezrek egyenruhát viseltek, ő nem volt katona. Még a tengerentúlon sem tartózkodott."[11] 1918 nyarán Franklin kieszközölte, hogy különleges megbízatással Európába küldjék. Feladata az volt, hogy meglátogassa az amerikai hajóhadnak az európai vizeken tartózkodó kötelékeit, s az antanthatalmak kormányaival megtárgyaljon bizonyos technikai kérdéseket.

Jóllehet utazhatott volna kényelmesen is, a háború áldozatokat követelt. 1918. július 9-én Franklin Roosevelt felszállt egy új amerikai torpedórombolónak, a „Dyer"-nek a fedélzetére. A kapitány átadta kajütjét a magas állású vendégnek, az árbocra felhúzták a tengerészeti államtitkár zászlaját, s megkezdődött Franklin huszonegyedik útja az Atlanti-óceánon át. Nagy konvojjal mentek, időnként megváltoztatva az útirányt, gyakran fújtak riadót, tengeralattjáró-veszélyt jelezve. Ha éjjel került sor riadóra, a vezénylőhídon mindig megjelent Roosevelt pizsamában, készen arra, hogy személyesen vezesse csatába a hajót. Nappal saját tervezésű öltözékében sétált a hajón: terepszínű bricseszben, bőrkabátban. Minthogy konvojban hajóztak, nem volt ok különösebb nyugtalanságra; a riadók vaklármának bizonyultak. Igaz, egy ízben véletlenül elsült a torpedóromboló egyik négyhüvelykes ágyúja, s a lövedék a vezénylőhídon állók feje fölött süvített el.

---

[10] *F. D. R.:* His Personal Letters. 2. kot. 348. old.

[11] *J. Burns:* Roosevelt: the Lion and the Fox. 65. old.

A háború borzalmai a „Dyer"-t az Azori-szigeteknél várták, ahova a torpedóromboló, a konvojtól elszakadva, üzemanyagért ment. A szigetek közelében elromlott a hajógépezet, s körülbelül egy óráig, amíg javították, a torpedóromboló egy helyben vesztegelt. Amikor a kikötőbe érkeztek, a kapitánnyal közölték, hogy rádiógram érkezett egy ötven mérföldnyire levő hajótól, amelyet üldözőbe vett egy tengeralattjáró. Danielshez intézett jelentésében Roosevelt erre a tényre hivatkozott annak bizonyítására, hogy az Azori-szigeteken levő támaszpontra „vadászokat" kell küldeni a tengeralattjárók ellen. Másról nem tett említést. Eleanornak azt írta, hogy „a tengeralattjáró közel volt a kikötőhöz, de nem mert támadni!"

Ám minél messzebbre tűnt az emlékezetes nap, annál közelebb került – FDR beszámolója szerint – a „Dyer"-hez a vészterhes tengeralattjáró. Már 1918 őszén azt mondotta, hogy a tengeralattjáró személyzete látta a „Dyer"-t, de ez nem támadott, mert félt a torpedórombolótól. 1920-ban FDR közlése alapján a lapok így írtak a történtekről: a „Dyer" csatahajóvá alakult át. „A német tengeralattjáró felbukkant a »Dyer« egyik oldalán, majd eltűnt. Azután látták a másik fedélzetről, majd végleg eltűnt szemeik elől." A lapok hajlottak arra, hoyg az esetet a tengerészeti államtitkár tűzkeresztségének tekintsék. Hogy a történeti jelentőségű napot megörökítse, FDR egy festőnél rendelt egy képet, amelynek ezt a címet adta: „A »Dyer« nevű amerikai torpedóromboló, a tengerészeti államtitkár zászlóshajója, Ponta del Gada kikötőben, Azori-szigetek, 1918 július.” A képet azután a Hyde Park-i ház könyvtárszobájának falára függesztette.

Franklin Roosevelt július végén érkezett meg Angliába, ahol a tengerészeti hivatal képviselőivel tárgyalt az amerikai és az angol flotta akcióinak koordinálásáról. Július 29-én fogadta őt a király, s ugyanaznap egy ebéden találkozott első ízben Winston Churchill-lel, aki akkor Anglia tengerészeti minisztere volt. Miután elváltak, mindketten teljesen megfeledkeztek erről a találkozásról, s csak a második világháború idején emlékeztek vissza arra, hogy személyes ismerősök. Lloyd George Roosevelttel folytatott beszélgetése során panaszkodott amiatt, hogy a sztrájkok megnehezítik az országban a hadiipari termelést. Franklin Roosevelt biztosította a miniszterelnököt, hogy az AFL „aligha rokonszenvezik a brit szakszervezetekkel... Ezzel szemben, ha a brit kormány határozottabb magatartást tanúsítana, az Egyesült Államok ezt melegen üdvözölné”.

Július 31-én Roosevelt végre a franciaországi frontra indult. Szemlét tartva az amerikai csapatok felett, a hadműveleti zónához közeledett. Augusztus 4-én egy 115 milliméteres amerikai üteg lövegállásán tartózkodott. Egy fülsiketítő robbanás a jelenlevők közül néhányat arra késztetett, hogy a földre vessék magukat; de a robaj csak egy jól álcázott közeli ágyú lövése volt. Ez a háborús nap örökre bevésődött Franklin emlékezetébe. 1944. december 11-én visszaemlékezve rá, a következőket mondta róla: „Miután együtt nevettünk a lövegkezelőkkel, odamentünk az üteghez. A tüzértiszt az északi irányban 12 mérföldnyi távolságban fekvő, német kézen levő vasúti állomást vette célba. Meghúztam az elsütő zsinórt, s a tüzérség repülőgépe jelentette, hogy az első lövés nem talált célba, de a második talált, és nagy zavart okozott. Sohasem tudtam meg, hány hunt öltem meg!” A nemrég lefolyt harcok színhelyének meglátogatása – felszaggatott mezők, kitépett fák, rombadőlt falvak – nagyon felkavarta Rooseveltet. Mindent látni akart, s az őt kísérő tiszteknek komoly erőfeszítésébe került annak megakadályozása, hogy ellenséges tűzbe kerüljön. Az adjutáns, aki biztonságos helyekre akarta őt kalauzolni, kegyvesztett lett FDR-nél, és kis híján múlt, hogy el nem bocsátották a tengerészettől.

Franciaországból Roosevelt Olaszországba utazott, ahol szerfölött magasztalta azokat a sikereket, amelyeket az angolok az Atlanti-óceánon a német tengeralattjárók elleni küzdelemben elértek. Azt javasolta az olaszoknak, hogy vegyék át az angolok módszereit, s főleg, hogy angol tengernagyot nevezzenek ki főparancsnokul a Földközi-tengerre. Ebből diplomáciai bonyodalom is keletkezett, amelynek a híre Washingtonba is eljutott. Szeptember 10-én Wilson felszólította Danielset, hogy ezentúl előre közölje azoknak a személyeknek a nevét, akik Európába mennek, mert „túlságosan sokan mennek át, és úgy tesznek, mintha a kormány nevében beszélnének."

Hazatérése előtt Franklin Roosevelt ellátogatott Saint-Nazaire-be, ahol megtekintett egy amerikai nehézüteges csoportot: éppen 14 hüvelykes haditengerészeti ágyúkat raktak vagonokba. A lövegek megragadták Franklin fantáziáját: tengerészek kezelték őket, hamarosan részt fognak venni a harcokban; lőtávuk 40 kilométer volt. FDR megbeszélte a parancsnokkal, hogy korvettkapitányi rangban lép a csoportba. Roosevelt szándéka nyilvánvalóan komoly volt.

Szándékának megvalósításában azonban meggátolta betegsége. Hazafelé utazva Franklin megbetegedett influenzában, amelyet tüdőgyulladás súlyosbított. Szeptember 19-én hordágyon vitték a hajóról New York kikötőjébe, ahonnan kórházba szállították. Csak október közepén mehetett be ismét hivatalába. Első dolga az volt, hogy Wilsonhoz sietett, s arra kérte, ossza be a hadrakelt seregbe. Az elnök lakonikusan közölte vele, hogy elkésett: már megkapták Miksa badeni herceg fegyverszüneti kérelmét. 1918. november 11-én véget ért az első világháború.

1921 júniusában Franklin Roosevelt meghallotta, hogy Grotonban összeállítják azoknak a jegyzékét, akik részt vettek a háborúban, s a jegyzéket az iskolaépületben külön táblára fogják kifüggeszteni. Ezzel kapcsolatban a következőket írta az illetékeseknek: „Jóllehet nem viseltem egyenruhát, nevemet az első rubrikába kell beírni, azok között, akik »szolgáltak«; főképp azért, mert az Atlanti-óceán túlsó oldalán szolgáltam, megkíméltek a torpedók és a lövedékek, s lényegében én irányítottam a flotta katonai ügyeit Európában, amíg ott voltam." Egyidejűleg közölte, hogy belép az Amerikai Légióba.

VII

Franklin Roosevelt nem mulasztotta el a grandiózus színjátékot – a párizsi békekonferenciát. A szó szoros értelmében kierőszakolta Daniels beleegyezését újabb európai útjához, ahova ezúttal Eleanor kíséretében ment – formailag azért, hogy felügyeljen a hajóhad személyzetének és a tengerészgyalogságnak a leszerelésére és az Egyesült Államokba szállítására. FDR előbb Párizsban tartózkodott, látta a konferencia vezetőit, illetőleg megismerkedett velük, majd beutazta Franciaországot, s ellátogatott a Rajnához is, ahol amerikai alakulatok állomásoztak. A csataterekről töméntelen trófeát vitt magával: sisakokat, gránáthüvelyeket stb. Az amerikaiak franciaországi felszerelésének likvidálása a franciákkal való hosszas alkudozásokkal járt együtt. Ha az utóbbiak nem is követeltek pénzt azért a földért, ahol az amerikai katonák sírhantjai emelkedtek – ahogy azt Washingtonban mondották –, FDR-nek nem csekély fáradozásába került az anyagi viták rendezése.

A Párizsban megtárgyalt nagy politikai kérdésekről Rooseveltnek csak külső megfigyelőként volt tudomása. Ha akarta volna, sem engedték volna be a konferencia legfelsőbb tanácsaiba. Az éles elméjű FDR megértette, mitől rémültek halálra a párizsi békeangyalok: a tömegek világszerte megnyilvánuló forradalmi hangulatától, az oroszországi Októberi Forradalomtól és a szovjethatalomtól. Kétségtelen, hogy arról, ami Oroszországban végbement, FDR-nek a leghomályosabb és legelfogultabb elképzelései voltak. Szívesen hallgatta a bolsevikok „vadállati kegyetlenkedéseiről" szóló meséket; Párizsban akkor igen sok orosz ellenforradalmár volt. Miután Wilsonnal együtt 1919 február végén visszatért az Egyesült Államokba, FDR helyesnek tartotta, hogy ezekről a nyilvánosság előtt is beszéljen. Március 1-i beszédében például kijelentette, hogy Oroszországban „erkölcstelen céllal államosítják a nőket". Bizonyos Eva A. Frank ezt írta Rooseveltnek e vérfagyasztó felszólalása után: „Múlt szombaton a Népszövetség tiszteletére adott ebéden Ön megvetőleg nyilatkozott azokról, akik nem hajlandók elhinni, hogy az oroszországi szovjetek államosítják a nőket. Ha ez igaz, akkor erről szomorúan kell beszélnünk, nem pedig kárörömmel — úgy, mintha a nálunk szokásos lincselésekről beszélnénk."[12]

Az alatt a néhány nap alatt, amíg FDR Európában járt, az Egyesült Államokban jelentős változások mentek végbe. Wilson és közvetlen környezete meg volt elégedve az Egyesült Államoknak a háborúban elért eredményeivel; Párizsban az elnök elérte, hogy a konferencia magáévá tegye a Népszövetség gondolatát. Az országon belül viszont növekedett az általános elégedetlenség, bár a különböző osztályok elégedetlenségének különböző okai voltak. Az amerikai burzsoázia azt tartotta, hogy Wilsont egész egyszerűen lóvá tették, professzori szemlélete, „idealizmusa" folytán nem látott át az európai politikusok nem túlságosan bonyolult mesterkedésein. Anglia, Franciaország, Olaszország, sőt Japán felosztották maguk között a világot, az Egyesült Államoknak pedig udvariasan felajánlottak egy helyet a Népszövetségben. Amikor Wilson azt bizonygatta, hogy a népszövetségi tagság lehetővé teszi majd az Egyesült Államok számára a világ irányítását, a szemébe nevettek. A szélsőséges reakciósok nem is vették maguknak a fáradságot, hogy Wilson politikájának indítékait kutassák.

1919. február 1-én a milliomos Edward L. Doheny kijelentette az újságíróknak, hogy Amerikát óriási veszély fenyegeti: a szocializmus, a kommunizmus és a bolsevizmus. „Az Egyesült Államokban a legtöbb főiskolai tanár — mondotta — szocializmusra és bolsevizmusra tanít... William Boyce Thompson bol-

---

[1] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 2. köt. The Ordeal. New York 277. old.

sevizmusra tanít, és még a végén megtéríti Lamontot, a J. P. Morgan és Társa cég tagját. Vanderlip – bolsevik, Charles R. Crane szintén... Henry Ford is az, s bolsevik annak a vagy száz történészprofesszornak többsége is, akiket Wilson magával vitt külföldre (a legnagyobb monopoltőkésekről van szó. – *N. J.*)"[13] Doheny egyszerűen ostoba volt, de az Egyesült Államokban abban az időben valóban tapasztalható volt egy belső okokból fakadó forradalmi fellendülés.

Az amerikaiakat azzal vitték a háborúba, hogy áldozatot kell hozniuk, mert nagyszerű hivatásuk a „demokrácia megmentése". De amikor a háború befejeződött, a nép azt látta, hogy lényegében a gazdagoknak a profitszerzésre való jogát, a szegényeknek pedig a nyomorúságos tengődésre való jogát védte. Az 1914–1918-as években az országban tíz-húszezerrel növekedett a milliomosok száma, s ugyanakkor a dolgozók 90 százaléka még a létminimumot sem tudta megkeresni. Közben nyugtalanító hírek érkeztek más országokból: Oroszországban a dolgozó nép vette kezébe a hatalmat; Európa forrongott; Ázsiában erősödött a nemzeti felszabadító mozgalom. Azok a népek, amelyek végigharcolták a háborút, nemcsak követelték a jobb életet, hanem ki is akarták azt vívni.

Az Egyesült Államok sem maradt ki ebből a folyamatból: 1919-ben sztrájkmozgalom ragadta magával az országot. Minden ötödik munkás sztrájkolt. Haladó szervezetek alakultak. 1919. augusztus 31-én–szeptember 1-én megalakult a Kommunista Párt. Az élenjáró amerikai dolgozók erélyesen tiltakoztak Wilson politikája ellen, aki részt vett a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres intervencióban.

A háborúból a békére való átmenetnek e napjaiban a szocialisták szenvedélyesebben és elszántabban harcoltak a jobb jövőért, mint valaha. Az öntudatos proletariátus, a haladó értelmiség szemében a győztes Szovjet-Oroszország az emberiség tavaszát testesítette meg. Néhány türelmetlen amerikai már kész volt arra, hogy felgyűrve ingujját, nyomban nekilásson Szovjet-Amerika felépítésének. A monopolkapitalizmus nem késett a válasszal: a mesterségesen felfújt „vörös rém” behatolt a nyárspolgárok otthonába. A Federal Bureau of Investigation (FBI) – a Szövetségi Nyomozó Iroda –, a rendőrség, az „önkéntesek” hada rátámadt a haladó szervezetekre.

---

[13] *A. Schlesinger:* The Crisis of the Old Order 1919–1933. 49. old.

Mindenfelé letartóztatták azokat, akiket haladó nézetekkel gyanúsítottak, bebörtönözték vagy kitoloncolták őket az országból. „Amerikában – mondotta Lenin –, abban az országban, amelyet régebben a legszabadabb országnak neveztek, a börtönök zsúfolva vannak szocialistákkal.”[14] 1918 novemberi beszédében Lenin hangsúlyozta: „Ne feledkezzünk meg arról, hogy Amerika ugyan a legszabadabb, a legdemokratikusabb köztársaság, de ez semmiképpen sem akadálya annak, hogy ott az imperializmus ugyanolyan bestialitásokat kövessen el, hogy ott ne csak meglincseljék az internacionalistákat, hanem a csőcselék kivonszolja őket az utcára, anyaszült meztelenre vetkőztesse, szurokkal öntse le és meggyújtsa őket.”[15] Ezek a bűncselekmények nem egyes megvadult pogromlovagok kilengései voltak, hanem megfeleltek az amerikai kormány politikájának, mert a kormány arra törekedett, hogy gyökerestül kiirtsa a „bolsevik ragályt”. Nem véletlen, hogy ezek az események mint „Palmer-féle hajtóvadászatok” kerültek be az amerikai történelembe, nevüket az akkori amerikai igazságügy-miniszterről, Palmerről kapták.

A rendőri önkény és provokáció viszonyai között a burzsoá Amerikában a jó modorhoz tartoztak a kommunizmus elleni ádáz kirohanások. FDR kitűnő nevelésben részesült, és mindig figyelembe vette saját köre nézeteit. Nem helyezkedett szembe – nem is akart szembehelyezkedni – az árral, de azért nem ragadta magával az akkori hisztéria. Franklin Roosevelt úgy gondolta, hogy a baloldali eszmék ellen nem lovasrohamokkal kell harcolni, hanem válaszképpen minden szinten meg kell szilárdítani az államot a hagyományos amerikai kormányzati forma keretében.

---

[14] Lenin: Beszéd a Butirki-kerületi gyűlésen, 1918. augusztus 2-án. Lásd *Lenin Művei.* 28. köt. Szikra 1952. 28. old.

[15] Lenin: A moszkvai pártfunkcionáriusok gyűlése 1918. november 27. Lásd *Lenin Művei.* 28. köt. 208–209. old.

1919 augusztusában, a Columbus Lovagjai nevű reakciós szervezet tagjai előtt mondott beszédében FDR kijelentette: „Ma világszerte nyugtalanság tapasztalható, más országokban még sokkal inkább, mint nálunk. A nyugtalanság egyik eleme egyeseknek az a törekvése, hogy valamit ingyen kapjanak." Mi a teendő? FDR úgy gondolta, hogy meg kell tanítani az embereket a takarékoskodásra vagy a részvényvásárlásra, s akkor a kapitalizmus minden hibája magától eltűnik. Vagyis, az ő szavaival élve, „ha minden egyes családnak lenne egy, legalább 100 dolláros, állami kötvénye vagy ilyen értékű részvénye valamely törvényesen bejegyzett cégnél, akkor nem beszélnének többé a bolsevizmusról, s ugyanakkor valamennyi problémánkat demokratikusabban oldanók meg". De azt már nem magyarázta meg a szónok, hogy a könyörtelenül kizsákmányolt amerikai honnan veszi majd a pénzt az említett kötvények vagy részvények vásárlásához.

A radikalizmus elleni harcnak azok az eszközei, amelyeket akkor az Egyesült Államokban széles körben alkalmaztak, nem tetszettek Rooseveltnek. 1919 decemberében, ugyanakkor, amikor New York állam törvényhozó testülete törvénytelenül kirekesztett a képviselők közül öt szocialistát, a bostoni állami hajógyár igazgatója azzal a kéréssel fordult Franklin Roosevelthez, hogy hagyja jóvá négy gépész „biztonsági okokból" történő elbocsátását. A tengerészeti államtitkár, miután az ügyet megvizsgálta, a négy közül háromra vonatkozólag ezt válaszolta: „Sem ön, sem én nem tehetünk az utcára senkit azért, mert történetesen szocialista. A Szocialista Párt az Unió csaknem minden államában szerepel a választásokban részt vevő pártok hivatalos listáján." Ami a negyediket illeti, „azt állítják, hogy olyan forradalmi irodalmat terjesztett az üzemben, amely a szovjet kormányformát propagálta, és ezzel, véleményem szerint, támadta a mi kormányformánkat. Ez egészen más dolog."[16] A gépészt az utcára tették.

---

[16] F. *Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 1. köt. The Apprenticeship. 31. old.

A rend biztosítása érdekében FDR állhatatosan gyökeres változtatásokat követelt az Egyesült Államok kormányzati rendszerében. A legkülönfélébb – kis és nagy – problémákkal kapcsolatban támadtak mentő ötletei. 1919 nyarán Washington néhány napra komoly zavargások színhelyévé lett, amelyeket a fajgyűlölők garázdálkodásai idéztek elő. Roosevelt „még lövöldözést is hallott" az utcán. Nyilvánvaló irigykedéssel és szomorúsággal írta egykori harvardi diáktársának Little Rockba: „Neked, aki Arkansas államban olyan nagy tapasztalatokat gyűjtöttél az afrikaiak kezelésében, ide kellene jönnöd és a rendőrség élére állnod." Nem egy ízben nyilvánosan is gúnyolta a Kongresszus s általában a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti viszonyt.

A kongresszusi bizottságban FDR felszólalásában közölte az elképedt bizottsági tagokkal, hogy jóllehet a kormány a legnagyobb üzletember az országban, „a Kongresszus úgy intézi ügyeit, hogy a magánvállalkozás kritériumai szerint egy hét alatt csődbe kellene mennie... Ez a rendszer a jelenlegi amerikai viszonyokhoz képest legalább száz esztendővel elmaradt." Javasolta a végrehajtó hatalom szerveinek haladéktalan átszervezését is, nevezetesen, hogy kevesebb hivatalnok legyen, de több fizetést kapjanak, ami végső soron bőségesen megtérülne. A tengerészeti minisztérium tízezer tisztviselője közül „kétezernek vagy kórházban vagy a sírban volna a helye, engem pedig a törvény arra kényszerít, hogy felhasználjam őket" – panaszkodott Roosevelt.

A Roosevelt-féle recept szerint átszervezett Egyesült Államoknak szerves része lett volna az általános hadkötelezettség. „Szükségünk van rá – kiáltott fel FDR –, az anarchia meg a bolsevizmus ellen, az osztálygyűlölet ellen, a sznobizmus ellen; megteremti a fegyelmet, a jó kollektív szellemet, a rendet és a szélesebb körű amerikanizmust." Tengerészeti államtitkári tisztét felhasználva Franklin Roosevelt arra törekedett, hogy – szakadatlan díszfelvonulásokat szervezve – minél több amerikait tudatára ébresszen a katonai szolgálat varázsának. Mindez nem használt politikai reputációjának, de FDR képtelen volt megváltozni – szívének kedvesek voltak a katonai zenekarok és a menetelő katonák, sőt, amikor 1919 áprilisában a Fehér Háznál fogadta a díszszemlét, amely a szokásos csizmadübörgés nélkül folyt le, a hajóhad kisegítő női zászlóalja is bemutatta készültségét. „Szilárd meggyőződésem – mondotta Franklin Roosevelt 1920. február 26-án –, hogy ha saját portánkon nem teremtünk rendet, és az amerikai alkotmány nyújtotta eszközökkel nem teszszük saját kormányunkat éppoly hatékonnyá, mint amilyenek magánvállalataink... akkor olyan tanok fognak elterjedni, amelyeket felhasználva egyesek nem alkotmányos módszerekkel akarnak változásokat elérni."

FDR nemcsak beszélt, hanem cselekedett is a tengerészeti államtitkári tisztsége által biztosított előjogok keretein belül. Az első világháború végén az Egyesült Államokban még nem volt kereskedelmi rádióleadó; a hajóhad kezében volt az összes rádióállomások 85 százaléka. FDR Danielsszel együtt igyekezett elfogadtatni a kongresszussal egy olyan törvényt, amely szerint minden rádióadónak az állam kezében kell lennie. Ezt nem sikerült elérnie, a rádióállomásokat eladták magánvállalatoknak. Kudarcot vallottak azok az erőfeszítései is, hogy a fegyveres erők új formáját – a légierőket – a flottának rendeljék alá. 1919 áprilisában Franklin Roosevelt a külügyminisztériumhoz részletes tervet nyújtott be arra vonatkozóan, hogy hozzanak létre a hadügyminisztérium, a tengerészeti minisztérium és a külügyminisztérium képviselőiből egy közös szervet, amely majd kidolgozza az Egyesült Államok nemzeti politikáját. 1947-ben valóban létesítettek egy olyan szervet az országban, amely funkcióit tekintve hasonlít ahhoz, amelyet Franklin Roosevelt akart létrehozni (Nemzetbiztonsági Tanács). 1919-ben levelét véletlenül a külügyminisztérium latin-amerikai országokkal foglalkozó osztályára küldték, ahol olvasatlanul a levéltárba helyezték.

1919-ben sztrájkhullám hömpölygött végig az Egyesült Államokon. FDR szigorúan elítélte a sztrájkoló bányászokat és acélöntőket. Azt javasolta, alakítsanak helyi és országos döntőbizottságokat a munkaügyi konfliktusok rendezésére, és síkraszállt a burzsoá gyámkodásnak a haladó munkások előtt gyűlöletes doktrínája mellett. Jóllehet hangoztatta, hogy a munkaügyi konfliktusok szabályozott rendezése „újabb eszköz arra, hogy csapást mérjünk a szovjet módszerekre”, terve nem vált valóra.

1917-ben Daniels megjavította a portsmouthi haditengerészeti börtön foglyainak ellátását. 1919-ben Roosevelt bizottságot alakított azzal a feladattal, hogy a haditengerészet newporti központjában harcoljon az erkölcstelen jelenségek – a homoszexualitás – ellen. Mindkét, lényegében jó szándékú reform hallatlan botrányba fulladt. A Kongresszuson megvádolták FDR-t, hogy a börtön már nem javít, és a bűnösök, anélkül, hogy tettüket megbánták volna, tovább szolgálnak a flottában, az általa kijelölt bizottság tagjai pedig munkájuk során – provokációs célból vagy más okból – az említett erkölcstelen hajlamú személyek rendelkezésére állnak, erről pedig a tengerészeti államtitkárnak tudomása van. Ennek folytán a szenátus albizottságot küldött ki az ügy kivizsgálására; minthogy a bizottság többsége republikánus volt, és a bizottság 1920-ban – a választási hadjárat évében – tevékenykedett, nem volt nehéz előre látni az eredményt.

A mindenre kiterjedő vizsgálat befejezése után a „New York Times” 1920. július 20-i száma öles betűkkel közölte: „A flottában kitört botrányért Franklin Rooseveltet vonják felelősségre. A részletek nem alkalmasak a nyilvánosságra hozatalra.” Az albizottság összegyűjtött anyaga több mint hatezer oldalt tett ki.

A felháborodott FDR visszautasította a rágalmakat. Kijelentette, hogy az albizottság e monumentális műve a pártközi harc gyümölcse, barátaival pedig tőle egészen szokatlan hangon közölte: „Akik engem megszégyenítenek, azok mocskos cselekedeteikért haláluk után, a túlvilágon meg fogják kapni, amit megérdemelnek.” Többet nem tehetett az amerikai politikai dzsungelben. Más komplikációk is felmerültek: a Kongresszus elemezte a győztes háborút. A tengerészeti minisztérium működésében sok hibát talált. Azokat, akik ezeket a vizsgálatokat végezték, egyébként nem a múlt érdekelte, hanem a jövő: politikai tőkét akartak kovácsolni maguknak a választásokra. Daniels ezt jegyezte be naplójába: „FDR már nem persona grata Wilsonnál”. De Wilsonnak akkor már nem volt nagy súlya.

POLITIKAI GYŐZELEM A LEHETŐSÉGHEZ KÉPEST

I

Az 1919—1920-as években a Demokrata Párt a bomlás állapotában volt. Bálványát, Woodrow Wilsont, aki nem is olyan rég nemcsak funkciójánál fogva, hanem a szellemi életben is az ország vezetője volt, ledöntötték a piedesztálról. Szélütés érte, s az a férfi, aki a Fehér Ház hálószobájában utolsó hónapjait élte, nem elnök volt már, hanem egy súlyosan beteg öregember, aki a külvilággal felesége és orvosa, Grayson tengernagy útján érintkezett. Lelkiismeretét megbocsáthatatlan vétkek terhelték, s jóllehet ezekért az Egyesült Államok vezetői együttesen voltak felelősek, mégis Woodrow Wilson nevéhez kapcsolódtak. Wilson, aki hangzatos nyilatkozatokat tett arról, hogy az Egyesült Államok a demokrácia megszilárdítása érdekében visel háborút, részt vett a haladó mozgalmak elfojtásában az egész világon. Amerikai katonákat küldött Szovjet-Oroszországba, hogy a szovjet emberek ellen harcoljanak, s G. V. Csicserin, az OSZFSZK külügyi népbiztosa teljes joggal írhatta akkoriban a Wilson nevéhez adott jegyzetben: „Az arhangelszki betörés és a szibériai invázió elnökéről van szó...”[1]

Magában az Egyesült Államokban a Wilson-kormány az ocsmány Palmer-féle hajtóvadászatokkal járatta le magát. Az 1920-as esztendő első napján a rendőrség 6000 embert tartóztatott le. Ilyen arányú rendőri önkényt az ország még nem ismert. Bár a „százszázalékos hazafiak” azt ordítozták, hogy csak így lehet megmenekülni a „bolsevizmustól”, sőt Palmer úgy vélte, hogy rendőri tevékenysége révén bekerülhet a Fehér Ház elnöki székébe is, az amerikai nép egyre nagyobb ellenszenvet tanúsított a Demokrata Párt iránt, amely teljesen diszkreditálta magát. Az emberek kivezető utat kerestek, s ezt a kétpártrendszer hagyományainak megfelelően készséggel megmutatta nekik a Köztársasági Párt. A tömegek felháborodásának hullámát a két polgári párt egymás közötti viszálykodásának alkotmányos keretébe terelték. A viták elsősorban Wilson külpolitikája körül folytak, amellyel az Egyesült Államok vezető körei teljesen érthető okokból igen elégedetlenek voltak. Röviden összefoglalva álláspontjukat, azt tartották, hogy a párizsi békekonferencián az antanthatalmak megrövidítették az Egyesült Államokat, Wilson pedig — akit elkápráztatott az „amerikai évszázadról" szőtt álom — professzori rövidlátásával ezt elősegítette.

---

[1] Dokumenti vnyesnyej polityiki SZSZSZR. 1. köt. Goszpolitizdat 1957. 537. old.

1919 végén a szenátus megtagadta a versailles-i békeszerződés ratifikálását. Wilson kijelentette, hogy az 1920-as elnökválasztás „ünnepélyes népszavazás" lesz a ratifikációval kapcsolatban. Továbbra is kitartott amellett, hogy az Egyesült Államoknak be kell lépnie a Népszövetségbe. A republikánusok ezt ellenezték. A két párt között éles szópárbaj tört ki. FDR, figyelemmel kísérve az eseményeket, nem ringatta magát abban a reményben, hogy pártja sikert ér el. Mindamellett hű maradt hozzá.

Első nagy politikai beszédét voltaképpen 1919-ben a Demokrata Párt országos bizottságának chicagói bankettjén mondta el. Franklin Roosevelt az idők szellemét próbálta bevinni a pártok közti harcba. Nem vesztegette az időt a nemzetközi kérdések taglalásával, hanem kijelentette, hogy a republikánusok pártja „a nagyiparosok maroknyi csoportjának pártja", s csak az a gondja, hogy „megkönnyítse ama szerencsétlenek sorsát, akiknek évi jövedelme meghaladja az egymillió dollárt". Ezzel szemben „a Demokrata Párt a jelenlegi válság közepette megmarad a liberalizmus, a józan idealizmus, az építés, a haladás pártjának".

FDR erőfeszítései nem voltak hiábavalók. Kezdtek úgy beszélni róla, mint a Demokrata Párt új csillagáról. A demokraták választási platformjának súlypontját azonban nem tudta áthelyezni a külpolitikára. Megpróbált úgy segíteni a dolgon, hogy a Demokrata Párt Herbert Hoovert léptesse fel elnökjelöltként, aki nyilvánosan síkraszállt amellett, hogy a versailles-i szerződés ne legyen pártharcok tárgya, hanem fenntartásokkal ratifikálják. Ebben az időben az Egyesült Államokban jól ismerték Hoovert, mint az Európának nyújtott amerikai segély szervezőjét. „Egyszerűen csodálatos ember, s szeretném, ha az Egyesült Államok elnökévé választanák. Jobb elnököt nem találhatunk" – így nyilatkozott FDR Hooverről. Hoover azonban kereken elutasította az ajánlatot.

Franklin Roosevelt ezután igen borúlátón ítélte meg a választások kimenetelét, és 1920 elején már nem volt szándékában, hogy valamelyest is aktívabban részt vegyen bennük. Egyik tisztelőjének ezt írta: „Őszintén szólva, jövő ősszel nem óhajtom a korai kereszténység mártírjának szerepét vállalni, mert ez a republikánusok sikerének esztendeje lesz." Döntése azonban túlságosan korai volt.

1920 június végén San Franciscóban összeült a Demokrata Párt elnökjelölő pártgyűlése. A küldöttek között volt Franklin Roosevelt is. Az első naptól kezdve a figyelem középpontjába került. Egy Wilson melletti, jól előkészített tüntetés során New York állam küldöttsége ülve maradt. A tüntetők, akik a bejáratokat eltorlaszolták, heves szemrehányásokkal illették a New York-iakat, de ezek, engedelmeskedve a Tammany akaratának, helyükön maradtak.

FDR Jeremia Mahoney bíróhoz rohant, aki az állam zászlaját tartotta, s megragadta a zászló rúdját. A bíró erősen fogta a zászlót, de idős, kövér ember lévén, nehezen állhatta a sarat az izmos Franklinnel szemben. A kezdődő dulakodásban mindkét harcos erősítést kapott társaitól; a bíró és a tengerészeti államtitkár erős ökölcsapásokat mértek egymásra. FDR-nek, meglehetősen zilált állapotban, sikerült kijutnia a verekedők közül a zsákmánnyal: diadalmasan vitte magával az állam zászlaját. Ettől fogva a történelmi relikvia a megfelelő felirattal ott díszelgett a Hyde Park-i ház dolgozószobájában. Ez az epizód nem rontotta meg FDR és Charles Murphy jó viszonyát; a gyűlésen egymás mellett ültek és barátságosan beszélgettek.

A szavazásnak csak a negyvennegyedik fordulóján választották meg az elnökjelöltet: Ohio állam kormányzóját, James Coxot. A küldöttek elfáradtak, s voltaképpen már közömbös volt számukra, kit jelölnek elnökhelyettesnek. Coxnak felsoroltak néhány nevet, köztük Franklin Rooseveltét is. Cox nem ismerte személyesen FDR-t, de rá esett a választása, főleg azért, mert a jelölt New York államból való volt. Mégis, mielőtt a gyűlés elé terjesztette volna az elnökhelyettes-jelölt nevét, kikérte Charles Murphy véleményét. Murphy jól tudta, hogy a demokratáknak nem nagy reményeik vannak a sikerre, és kijelentette Cox emberének: „Nem szeretem Rooseveltet. Nem ismerik elég jól az országban. Ám ez az első eset, hogy egy demokrata elnökjelölt udvarias velem. Ezért az ördögre is szaváznék, ha Cox úgy kívánná. Mondd meg neki, hogy az első szavazáskor be fogjuk hozni Rooseveltet."[2]

A gyűlés befejezése előtt megtörtént FDR jelölése az alelnöki tisztre. Jelölésében jelentős szerepe volt a véletlennek, s ő maga, visszatérve a Hyde Parkba, őszintén megmondotta: „Harminc másodperccel előbb még fogalmam sem volt róla, hogy jelölni fognak."

A tengerészeti minisztériumban Rooseveltnek el kellett intéznie a függő ügyeket. Ez mintegy négy hetet vett igénybe. Ezután rövid pihenésre Campobellóba ment. Bostonból hajózott oda a „Hatfield" torpedórombolón, s maga kormányozta a hajót a veszélyes vizeken. FDR büszke volt rá, hogy rekordidő alatt tette meg az utat, de megfeledkezett arról, hogy a választási hadjárat már megkezdődött. A „New York Journal", a Hearst-konszern egyik lapja hírül adta, hogy az alelnök-jelölt saját jachtjaként használt egy hadihajót, s hogy a maga 165 font súlyát Campobellóba szállítsa, annyi szenet használt fel, amennyiből egy ötven család által lakott házat egész télen át fűthetnek. FDR-nek ezzel kapcsolatban Danielsre kellett gondolnia: az öreg nemegyszer tett neki szemrehányást a hivatali állásából fakadó előnyök kihasználásáért. A Roosevelt-család tagjai hozzászoktak, hogy ingyen utazzanak csatahajókon.

1920 augusztus elején a tengerészeti minisztérium bejárata előtt több mint kétezer alkalmazott gyűlt össze. Tanúi voltak annak, amint FDR meghatva búcsúzott Danielstől. A minisztérium dolgozói a hivatalától megváló Rooseveltnek egy ezüst serleget adtak emlékül. FDR meleg szavakkal mondott köszönetet Danielsnek, amiért „bölcsen megtanította a földön járni akkor, amikor ő az egekbe törekedett”.

---

[2] *J. Burns:* Roosevelt: The Lion and the Fox. 73. old.

Augusztus 9-én a Hyde Park-i ház lépcsőjén az összegyűlt szomszédok előtt mondott beszédével Roosevelt megkezdte választási hadjáratát. Külpolitikai téren azt követelte, hogy az Egyesült Államok ne zárkózzék el fallal a világ többi részétől; a belpolitikában pedig „aranyszabályként tűzte az állami tisztviselő elé azt, hogy ugyanúgy vagy még lelkiismeretesebben és hatékonyabban dolgozzon hivatalában, mintha személyes ügyeivel foglalkoznék. Semmi sem indokolja, hogy a szövetségi kormány ne működjék legalább olyan jól, mint egy jól megszervezett magánvállalat”.

Az 1920-as elnökválasztáson a Köztársasági Párt Warren Hardingot, Ohio állam szenátorát jelölte, jelszava pedig a „normális időkhöz való visszatérés” volt. Erre FDR ezt mondotta: „Egyesek manapság kijelentik: »Belefáradtunk a haladásba, vissza akarunk fordulni, csak saját dolgainkkal foglalkozni, visszaállítani a normális időket.« Tévednek. Amerika nem ezt akarja. Nem fordulhatunk vissza. A »régi aranykor« örökre a múltba tűnt. Tekintetünket a jövőre, a szebb napokra szegezzük.” A beszéd után Roosevelt megkezdte háromhónapos körútját az Egyesült Államokban.

A Demokrata Párt alelnökjelöltje kétszer keresztül utazott az országon az óceántól kiindulva, s volt nap, amikor tíznél több beszédet tartott. Összesen mintegy ezer beszédet mondott. Személyesen megismerkedett a Demokrata Párt összes helyi vezetőivel. Az utazás igen kényelmesen folyt le: Franklin Roosevelt általában külön vasúti kocsiban utazott. Állandóan vele volt két hivatásos újságíró, Stephen Early és Marvin McIntyre, akik segítettek neki a beszédek megírásában. Louis Howe Washingtonban maradt, mivel a tengerészeti minisztériumban volt elfoglalva. Bár Franklin sokat és energikusan szónokolt, McIntyre úgy vélte, hogy az alelnökjelölt a dolgot nem veszi túlságosan komolyan, inkább sportemberként fogja fel, mint politikusként.

FDR olykor egy-egy felszólalás helyett inkább egy pókerpartit játszott.

Ámde FDR politikai harcot vívott. A republikánusok egyik fő érve a Népszövetségbe való belépés ellen az volt, hogy az Egyesült Államokat, ha egyedül lép fel, egyszerűen leszavazzák. Angliának domíniumaival együtt hat mandátuma volt a Népszövetségben az amerikaiak egyetlen mandátumával szemben. Franklin Roosevelt nem köntörfalazott, hanem szarván ragadta meg a bikát. Augusztus 18-i beszédében kijelentette: „Az Egyesült Államoknak jóval több mint hat szavazata van, mert vannak államok, melyek jóban-rosszban mindig velünk fognak tartani. Például, feltételezi-e valaki, hogy Kuba, Haiti, Dominika, Panama, Nicaragua és más közép-amerikai államok másképp fognak szavazni, mint az Egyesült Államok?" Itt eltért az előkészített szövegtől, és közölte megrendült hallgatóival: „Tudják, hogy volt némi közöm néhány kis köztársaság irányításához. Tény az, hogy magam írtam Haiti alkotmányát, és ezt azért is mondom el, mert igen jó alkotmánynak tartom."

Harding nyomban kihasználta Roosevelt baklövését. Kijelentette, hogy ha elnökké választják, „nem fogja felhatalmazni a tengerészeti államtitkárt arra, hogy nyugat-indiai tehetetlen szomszédainknak alkotmányt szerkesszen, és az amerikai tengerészgyalogság szuronyaival tömje bele a gyomrukba".

Botrány fenyegetett. FDR még nem ébredt tudatára, mennyire ártott nemcsak pártjának, hanem az Egyesült Államoknak is. Augusztus 23-án San Franciscóban megismételte: „Hát aztán, az elmúlt hét éven át kormányoztam Haitit vagy Dominikát." Ezek a megdöbbentő beismerések időben egybeestek a „Nation" című burzsoá liberális lap kampányával. A lap már néhány hónapja közölt olyan cikkeket, amelyek az amerikai szoldateszka haiti garázdálkodásait leplezték le, többek között hírt adva békés lakosok értelmetlen legyilkolásáról. Daniels segíteni próbált Rooseveltnek, s utasítást adott arra, vizsgálják ki, mennyire megalapozottak a „Nation" vádjai. A vizsgálatot vezető tengerészgyalogsági tábornok igazolta a lap közléseinek valódiságát. Roosevelt ekkor felajánlotta Danielsnek, hogy megszakítja a választási hadjáratot, és visszatér Washingtonba az ügyek tisztázása érdekében. Ha erre nem is került sor, Rooseveltnek cáfolatot kellett kiadnia. Kijelentette, hogy a Haitira vonatkozó állításait a tudósítók pontatlanul közölték. Emellett a továbbiakban is kitartott.[3]

Minél távolabb került Roosevelt New Englandtól, annál jobban rábízta magát a helyi politikusokra beszédei témájának megválasztását illetően. Így esett, hogy elvetette a sulykot. A dolog az Egyesült Államok észak-nyugati részén történt, a Washington állambeli Centralia városban. Körülbelül egy évvel azelőtt a kisvárost véres bűncselekmény kavarta fel. Az Amerikai Légió pogromlovagjai megtámadták a faipari munkások szakszervezetének klubhelyiségét. Az összetűzés során mindkét részről voltak halottak; W. Everest volt frontharcost, szakszervezeti tagot, a rendőrség letartóztatta és bebörtönözte.

Éjjel a lincselők kihozták Everestet a börtönből, kasztrálták, és felakasztották a hídra. A még élő Everest próbált megkapaszkodni a híd szélében, de a lincselők cipősarkukkal széttaposták ujjait, majd fényszórókkal megvilágították és agyonlőtték. A bíróság, természetesen, a centraliai szakszervezeti vezetőket találta bűnösöknek a vérengzésben, s különböző tartamú – 25-től 40 évig terjedő – börtönbüntetésre ítélte őket. A legionáriusok garázdálkodása a szervezett amerikai munkásmozgalomban nagy felháborodást keltett. Számos szakszervezet, köztük a nagy bányászszakszervezet, tiltakozásul kizárta soraiból a legionáriusokat.

A centraliai tragikus események még frissen éltek az amerikai nép emlékezetében, amikor 1920 augusztus végén FDR a városban tartott beszédében említést tett róluk. Hangsúlyozta, hogy centraliai útját úgy tekinti, mint „zarándoklást az Amerikai Légió azon mártír hőseinek sírjához, akik életüket áldozták az amerikanizmus szent ügyéért." FDR patetikusan kijelentette:

---

[3] Amikor 1928-ban a „Nation" ismét említést tett a Haitinak adott „Roosevelt-féle alkotmányról", FDR ezt írta a lap szerkesztőségének: „1. Sohasem jelentettem ki nyilvánosan, hogy a haiti alkotmány a létező legjobb. 2. Sohasem mondottam, hogy én írtam ezt az alkotmányt. 3. Tudatosan hazudik, aki ezt Roosevelt-féle alkotmánynak nevezi." (*F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 2. köt. The Ordeal. 82. old.)

„Áldozatuk ráirányította a nemzet figyelmét az amerikai intézményeket fenyegető szörnyű belső veszélyre. Haláluk nem volt hiábavaló, mert egy nagy nemzet fiait harcra mozgósította azért, hogy megtisztítsák az országot az idegen anarchistáktól, a bűnös szindikalistáktól és más hasonló amerikaellenes elemektől. Itt, az önök által annyira tiszteletben tartott elhunytak sírjánál esküszöm a nemzet előtt, hogy eltökélt szándékunk folytatni ezt a hazafias munkát azért, hogy földünk mindenütt égjen azoknak a lábai alatt, akik erőszakkal meg akarják semmisíteni az alkotmányt és az amerikai intézményeket." Bármilyen hatást gyakorolt is a beszéd a helybeli reakciósokra, a gondolkodó amerikaiak legalábbis értetlenül álltak szemben Roosevelttel.

Turnéja során FDR mindig újból visszatért a Népszövetségre. Minden szempontból megvilágította, taglalta a kérdést, és egyenesen követelte a választóktól: szavazzanak a demokratákra, hogy az Egyesült Államok beléphessen a Népszövetségbe. A Népszövetségre – mondotta FDR – azért van szükség, hogy biztosítsuk az Egyesült Államok vezető szerepét a világon. Az Egyesült Államok nélkül a Népszövetség az Egyesült Államok elleni Szent Szövetséggé válhat, vele együtt viszont „védőbástyául szolgál majd az oroszországi forradalmi eszmék terjedése ellen", s lehetővé teszi, hogy megmeneküljünk a „vörös zászlótól". FDR, hogy a nyárspolgárokkal megértesse a Népszövetség megalkotásának jelentőségét, tűzoltó csapathoz hasonlította. „De egy csapatnak parancsnokra van szüksége, s ez az Egyesült Államok lesz."

Franklin Rooseveltnek az 1920-as kampányban kifejtett erőfeszítései a párt számára hiábavalónak bizonyultak. A választók személy szerint szívesen fogadták őt, kétségkívül tetszett nekik, különösen a nőknek, akik az ország történetében első ízben kaptak szavazati jogot és vettek részt a választásokon. De az amerikai nép egészében véve elutasította a Demokrata Pártot. 1920. november 6-án Harding 16 152 220 szavazatot kapott, a Coxra leadott 9 147 533 szavazattal szemben.

FDR nem esett kétségbe a fejlemények miatt. Ezt mondotta Stephen Earlynek: „Hála Istennek, még viszonylag fiatalok vagyunk!" Egyik barátjának, Louis Wehle-nek a választás után így írt: „Csak egy valamitől félek: a régi reakciós klikk úgy fogja intézni az ügyeket, hogy sok liberális radikálissá lesz, s ez az óriási többség a legnagyobb zavart fogja okozni az országban. Csak abban reménykedhetünk, hogy mindez nem következik be."[4] Roosevelt nagyobb éleslátásról tett tanúságot, mint a Washingtont elárasztó republikánus vezetők tömege. Egy másik hívének, Thomas Lingnek ezt a rejtélyes megjegyzést tette: „Tom, a mi évünk 1932 lesz." Valószínű, hogy ezeket a szavakat csak vigasztalásnak szánta, kiegészítésül ajándékához, a közvetlen harcostársainak a választási hadjárat emlékére adott arany kézelőgombokhoz. Mással nem jutalmazhatta őket – FDR magánszeméllyé lett.

II

A haza Daniels útján ezüstserleggel jutalmazta Franklin Rooseveltet tízéves működéséért. A Wall Street hálája kézzelfoghatóbb volt: Van-Lear Black, FDR klubtársa, bostoni milliomos, alelnöki és igazgatói tisztet ajánlott fel neki a Fidelity and Deposit Company of Maryland New York-i részlegében (Brodway 120). Ez a pénzügyi részvénytársaság – nagyságát tekintve a harmadik az Egyesült Államokban – azzal foglalkozott, hogy a részvények kibocsátásánál gondoskodott a biztosítékokról: ellenőrizte az ügyfelek fizetőképességét, megbízhatóságát stb. Franklin Roosevelt elfogadta az ajánlatot, és az ezt követő nyolc éven át, amíg New York állam kormányzójává nem választották, ezt a hivatalt töltötte be évi 25 000 dollár fizetéssel, ami éppen ötszöröse volt tengerészeti államtitkári fizetésének.

Ugyanakkor T. Emmettel és L. Marvinnel együtt FDR ügyvédi irodát nyitott, amely a Wall Street 52. számú házában bérelt helyiséget. „Örülök, hogy újból visszatérhetek az igazi munkához – írja Felix Frankfurternek. – A tevékenység e két fajtája, úgy látom, pompásan kiegészíti egymást." Már 1920 november végén a tengerészeti minisztérium alkalmazottai csodálkozva húzták fel szemöldöküket, amikor a folyosón Franklin Roosevelttel találkoztak. Az England Oil Corporation nevű olajvállalat ügyeiben járt a minisztériumban. Alig egy év telt el azóta, hogy Franklin D. Roosevelt tengerészeti államtitkár jelentékeny mennyiségű olajat rendelt ennél a cégnél a hajóhad számára. A cég alacsonyabb árakat ígért, de valójában még drágábban adta el a hajóhadnak az olajat, mint más szállítók. Daniels Franklint küldte el Woodburyhez, az új tengerészeti államtitkárhoz, hogy tisztázza az ügyet. Woodbury igen barátságtalanul viselkedett elődjével. A minisztériumban tudták, hogy FDR, amikor megrendeléseket akart szerezni az England Oil Corporationnak, barátai érdekében járt közbe, és – jóllehet erre vonatkozólag nem rendelkeztek pontos adatokkal – maga is anyagilag érdekelve volt az England Oil Corporationnél. A Woodburyvel folytatott beszélgetés nyilván nem elégítette ki FDR-t, mert utána röviden kijelentette utódjáról, hogy „vagy gazember vagy tökfej”.

---

[4] *L. Wehle:* Hidden Threads of History. Wilson through Roosevelt. New York 1953. 88. old.

1921. január 7-én Franklin Rooseveltet nagy megtiszteltetés érte. A Wall Street urai bankettet rendeztek, hogy megünnepeljék a „fiatal kapitalista” – ahogy most FDR nevezte magát – belépését a kiválasztott pénzmágnások körébe. Az ünnepi szónok William P. G. Harding, a Federal Reserve Board elnöke volt. A banketten részt vett Adolph S. Ochs, a „New York Times” kiadója, Edward R. Stettinius, a United States Steel egyik vezetője, Owen D. Young, a General Electric elnöke, Daniel Willard, a Pennsylvania Railroad képviseletében s Amerika más koronázatlan királyai.

Franklin Roosevelt új minőségében bekapcsolódott különféle szervezetek munkájába, és újabb tisztségeket ajánlottak fel neki. Tagja lett a Harvard Egyetem felügyelő tanácsának, igazgatója a tengerészek egyházi intézetének (Seamen’s Church Institute) elnöke a haditengerész klubnak és a New York-i cserkészklubnak, egyik kezdeményezője a Woodrow Wilson alapítványnak, tagja a közel-keleti országok megsegítésére alakult bizottságnak, az amerikai földrajzi társulatnak stb.

Ahogy az jelentős üzletemberhez illik, Franklin Roosevelt igen józan nézeteket kezdett vallani. 1921 márciusában ezt írja:

„Egyáltalán nem értek egyet azoknak a véleményével, akik azt követelik, hogy nekünk legyen a legnagyobb hajóhadunk a világon." FDR ügyesen tágította ismerőseinek és kapcsolatainak körét az üzleti világban. Nem feledkezett meg a politikáról sem – már régen elmúlt az az idő, amikor „lázadónak" tekintették a demokraták New York állambeli pártszervezetében. Most ezt hirdeti: az egységben az erő, természetesen Charles Murphy vezetése mellett. Franklin Roosevelt arra készül, hogy az 1922-es választásokon New York állam szenátorának jelöltesse magát.

III

1921 augusztus elején Black felajánlotta Rooseveltéknek, hogy elviszi őket a jachtján Campobellóba. A sűrű ködben Franklin állt a kormányhoz, és mesteri módon vezette a jachtot a célhoz, de a nehéz út roppantul kimerítette. Másnap a jachton halásztak. Franklin elvesztette az egyensúlyát, és leszédült a fedélzetről. Bár csak néhány percig volt a vízben, a hideg víztől egész teste megdermedt. Hamar kihúzták, de sokáig rosszul érezte magát, s egész testében reszketett.

Augusztus 10-én délelőtt Franklin nagyobb fiaival hajózni ment „Vireo" nevű kis jachtján. Az egyik szigeten erdőtüzet vettek észre, és partra szálltak, hogy eloltsák, Franklin és fiai néhány órán át fojtogató füstben harcoltak a tűz ellen. Végül sikerült eloltaniuk. A fáradtságtól támolyogva, a koromtól feketén, égési sebekkel és horzsolásokkal borítva álltak a tűzvész helyén. FDR kijelentette, hogy a legjobb mód a fáradtság megszüntetésére a hideg vízben való fürdés. A szót tett követte, utána pedig nedves fürdőruhában mentek haza. Otthon az aznapi posta várta Franklint. Annyira fáradt volt, hogy nem volt kedve átöltözni, hanem leült újságot olvasni. Igen rosszul érezte magát, s korán aludni tért. Másnapra állapota még rosszabbodott: csak nehezen tudott felkelni és húzta a ballábát. Belázasodott. Az aggódó Eleanor orvost hívott, aki megállapította a diagnózist – erős hűlés –, és ágyba fektette a beteget.

Augusztus 12-én Franklin már nem tudott felkelni. Egész testében fájdalmat érzett, estére pedig lába felmondta a szolgálatot. Mellkastól lefelé megbénult, sőt ceruzát sem tudott a kezébe venni. Louis Howe azonnal odautazott, és súlyos depresszióban találta Franklint. Louis alig tudta visszafojtani könnyeit. Ott ült a beteg ágyánál, lábát és hátát masszírozta, Franklin pedig gépiesen ismételgette mindig ugyanazt a mondatot: „Nem értem, mi történt velem, Louis, egyszerűen nem értem." Eleanor és Howe tapasztalt orvos után néztek; kiderült, hogy a közelben üdül dr. W. Keen, egy neves philadelphiai diagnoszta. A tekintélyes ősz hajú orvos megvizsgálta a beteget, és a törzs alsó részének véredényeiben trombózist állapított meg. Erős masszázst ajánlott, s két nap múlva elküldött egy 600 dollár összegű számlát a vizitért. A masszázs elviselhetetlen fájdalmakat okozott Franklinnak, és tovább rontotta állapotát. Sokkal később FDR bevallotta a hozzá közelállóknak, hogy a betegség első napjaiban a kétségbeesés szélén állt: isten elhagyta. Végül azzal a gondolattal vigasztalódott, hogy a gondviselés csapást mért rá, de életben hagyta – ismeretlen célból.

Augusztus 25-én egy másik orvos megállapította a diagnózist: gyermekbénulás, poliomyelitis. Leállította a masszázst, és meleg fürdőket ajánlott gyógymódként. Franklin lelki egyensúlyát helyreállította az orvos véleménye, aki azt tartotta, hogy a betegség könnyű lefolyású, és a gyógyulás belátható időn belül bekövetkezik.

Sara megérkezett Európából, és szeptember 1-én meglátogatta fiát. Másnap ezt írta fivérének: „Azonnal bementem bátor, mosolygó, szép fiamhoz. Azt mondta: »Örülök, hogy itt vagy, anyácskám, már vártam a találkozást.« Maga borotválkozott meg, s nagyon derűsnek és érdeklődőnek látszik. Deréktól lefelé béna. Lábát állandóan mozgatni kell, mert fáj, ha sokáig van egy helyzetben. Ő meg Eleanor elhatározták, hogy megőrzik vidámságukat. A házban derűs légkör uralkodik, így hát követem nagyszerű példájukat... Most érkezett dr. Bennett és ezt mondotta: »Meg fog gyógyulni«. Bementek a szobájába, és hallom, hogy mind nevetnek, élükön Eleanorral." De ebbe a nevetésbe mégis könnyek vegyültek.

Louis Howe elsősorban azon gondolkodott, miképp lehetne meggátolni azt, hogy FDR betegsége befolyásolja politikai pályáját. Franklin osztozott Howe aggodalmában, s betegsége legnehezebb heteiben is folytatta politikai levelezését, mintha mi sem történt volna. De a beteget New Yorkba kellett szállítani. Howe úgy intézte a dolgot, hogy Franklint hordágyon az ablakon át vitték be a vagonba, s a búcsúztatására egybegyűlt tömeg csak akkor látta meg őt, amikor már kényelmesen elhelyezkedett az ablaknál. A bámészkodók tulajdon szemükkel győződhettek meg róla, hogy a beteg nincs is olyan rossz állapotban. New Yorkban FDR-t kórházba vitték, Howe pedig közölte a sajtóval, hogy egy könnyű paralízis folytán Franklin lába térdig mozgásképtelen. Ugyanakkor az orvosok komolyan tartottak attól, hogy FDR még ülni sem fog tudni többé.

A makacs Howe ezt nem azért tette, mintha bátorságot akart volna önteni a betegbe, aki olvasta a lapokat. Howe semmiképpen sem akarta feladni álmát, hogy Rooseveltet az Egyesült Államok elnöki székében lássa. Egy magánvállalatnál jó állást ajánlottak fel neki, magas fizetéssel. Elutasította, s teljesen a rokkantnak szentelte magát. „Ha törik, ha szakad, Franklin elnök lesz, lábbal vagy láb nélkül" – hajtogatta. Vagy egy másik példa. Így beszélte rá Franklint, hogy fogyassza el reggelijét: „Ettől erősödni fogsz, én meg majd gondoskodom róla, hogy az Egyesült Államok elnöke légy." De egyelőre Sara támadását kellett visszavernie.

Az anya, akit mélységesen megrázott fia betegsége, erélyes kísérletet tett arra, hogy birtokába vegye legdrágább kincsét. Franklin tehetetlensége új erőt öntött az energikus asszonyba. Előbb szelíd rábeszéléssel, majd a legkülönbözőbb ravasz fortélyokkal próbálta Franklint kiszakítani a politizáló New Yorkból, amellyel torkig volt, s elrejteni a csöndes Hyde Parkban. Tudta, hogy fia nagyon szereti szülőházát. Sara fáradhatatlanul ismételgette, hogy engedményeket tett neki: a Hyde Park-i házat még 1915-ben átépítették fia kívánsága szerint.

Akkor Franklin nagyon büszke volt rá, hogy maga volt a tervező. A ház méretei majdnem megkétszereződtek, déli részéhez könyvtárat építettek, amely Franklin kedves dolgaival volt tele. A relikviák között ott volt az az asztal, amely mellett Woodrow Wilson a Népszövetség különböző tervezeteit készítette. Minden, amit Franklin összegyűjtött és szeretett – könyvek, a flottára vonatkozó régi kéziratok, tengeri tájképfestők képei, bélyeggyűjteménye – a Hyde Parkban volt. Sara ezt állandóan emlegette. Végül arról próbálta meggyőzni Franklint, hogy ideje véget vetni a „demokratizmusnak”, annak, hogy sehonnai politikusokkal barátkozik, s vissza kell térnie abba a körbe, ahol felejthetetlen apja tiszteletreméltó életet élt és nyugodtan halt meg.

Sarával nehéz volt harcolni, s Howe maga aligha boldogult volna Eleanor nélkül. Egységfrontot alkottak Sarával szemben, attól tartva, hogy ha Franklin visszavonul a politikától, akkor visszavonul az élettől is. Howe és Eleanor úgy hitték, hogy a betegség ellen legjobb orvosság a munka. Ilyen körülmények között Sarának azokat az erőfeszítéseit, hogy kiüldözze Howe-t a házból, nem koronázta siker. Pedig ő megtett mindent; még a tizenöt éves Annát is meggyőzte arról, hogy igazságtalanság, ha fiatal lány létére egy kis szobában lakik a harmadik emeleten, míg az undok Howe-nak kitűnő lakrésze van fürdőszobával a másodikon, amit pedig igazán nem használ. Anna próbálkozása, hogy anyjával megbeszélje a dolgot, azzal végződött, hogy a lány könnyekbe tört ki. A Franklinnel történt szerencsétlenség közelebb hozta egymáshoz Howe-t meg Eleanort. Eleanor most már látta Louis értékes tulajdonságait, elsősorban Roosevelt iránti határtalan odaadását.

Jóllehet Howe igen finom érzésű ember volt, a Roosevelt családot mégis fő céljának szemszögéből nézte, ez pedig az volt, hogy Franklinből elnököt csináljon. Ha Franklin lehetőségei időlegesen korlátozottak, miért ne próbálkozzék ezen a pályán Eleanor, hogy a Roosevelt név sohase tűnjön le a politikai horizontról? – gondolta Howe. S hozzálátott, hogy Eleanorból politikust faragjon. Howe irányításával csodálatos változás ment végbe Eleanorban, bár a tanulás Howe olykor zsarnok keze alatt korántsem volt könnyű dolog.

Eleanor első ízben 1917-ben lépett ki a szorosan vett családi ügyek köréből, amikor menzákat szervezett a katonák részére. 1920–1921 telén megtanulta a gyors- és gépírást, a gépkocsivezetést, s pótolta neveltetésének hiányait – még főzni is tanult. Howe megtanította, hogyan kell fellépnie a nyilvánosság előtt, a Demokrata Párt New York állami szervezete által rendezett különböző gyűlések elnökségében, s végül, hogyan kell nyilvánosan felszólalni. Ez utóbbi volt a leggyötrelmesebb. Howe többnyire Eleanor háta mögé ült. Első felszólalásai után Howe a maga barátian nyers modorában ezt mondotta: „Rettenetes volt. Hiszen nem volt min nevetni, minek kacarászott? Beszéljen folyékonyabban, s az istenért, hagyja abba az ostoba nevetgélést!” Eleanor kezdetben nem volt eléggé ura saját magának a szószéken, s nemegyszer hisztérikusan nevetni kezdett felszólalás közben. 1924-re azonban az oktatás nagyjából befejeződött: Eleanor tekintélyes helyet vívott ki magának a Demokrata Pártot támogató női választók körében. Louis Howe stratégiai manővere kitűnő volt: Eleanor révén Franklint megismerték a választók felét alkotó nők; a többi fiatal amerikai politikus nemigen tudta, hogyan férkőzzön a szívükbe, hiszen a nők csak akkor kaptak választójogot.

Ezekben az években FDR körül kialakult a megbízható segítőtársak köre, amelyben a fő szerepet, természetesen, Howe játszotta. Eleanor fokozatosan férjének szemévé és fülévé lett. Stephen Early és Marvin McIntyre, akik 1920-ban elkísérték Rooseveltet választási körútjára, továbbra is híven kitartottak mellette. Howe, hogy felvidítsa a beteget, megszervezte az Arany Kézelőgomb Klubot, annak az ajándéknak emlékéül, amelyet FDR 1920-ban adott munkatársainak. A megajándékozottak minden évben egybegyűltek Roosevelték házában FDR születésnapján. Közülük teljesen pótolhatatlannak bizonyult a bájos Missy, Marguerite LeHand, Franklin Roosevelt személyi titkárnője.

IV

Franklin nagyon hamar tisztában volt azzal, hogy súlyos betegség támadta meg, és csak minden erejének latbavetésével birkózhat meg vele. Dr. P. McIntyre – később a Fehér Ház orvosa – azt mondotta: „Soha senki sem látta, hogy elhagyta volna magát.” 1922 februárjában FDR lábára csípőtől lábfejéig érő acél ortopéd készülékeket helyeztek; mindegyik kb. két és fél kilót nyomott. Lábán a szerkezettel, mankókra támaszkodva, ismét megpróbált járni. Ez eleinte szánalmas, szívettépő látvány volt, Franklin csak idegen segítséggel tudott megállni a lábán.

A ház udvarán kézi korlátot állítottak fel, s Franklin órákon át trenírozott. Mankóira támaszkodva és lábát vonszolva valahogy képes volt mozogni. Nagyon türelmetlen volt, s fennállott a veszély, hogy a megerőltető tréning többet árt, mint használ a lábának. Igaz, a szüntelen testgyakorlás rendkívül izmossá tette felső testét és karját. Csípőn felül valóságos atlétának látszott.

Az orvosok mozgásképességének visszaállítása érdekében nyomatékosan ajánlották az úszást. S FDR órákat töltött a vízben. „A víz sodort bele ebbe a dologba, a víz fog kisegíteni belőle” – ismételgette. A Hyde Parkban úszómedencét állítottak fel. Franklin naponta megvizsgálta lábát, hátha az életnek legalább a szikráját felfedezi benne. Alapos anatómiai tanulmányokat végzett, több órás magyarázatot tudott tartani az emberi test minden egyes izmának szerepéről, s boldog volt, amikor úgy vélte, hogy könnyű remegést érez lábujjai hegyében. Bár nem golfozhatott, barátainak minden évben megígérte, hogy „jövőre” majd lepipálja őket. Az egykor annyira kedvelt Campobellóról nem tett említést, s csak a harmincas évek közepén látogatott el oda ismét.

Minden lehető alkalommal megpróbálta bebizonyítani, hogy állapota javult. A beteg embert – s Franklin az volt – kétségkívül jogos büszkeséggel tölthette el az egészségesek nyilvánvaló borzadállyal vegyes tisztelete. A Roosevelt család egyik ismerősének felesége igen szemléletesen írta le Franklinnek a betegség elleni küzdelemben elért eredményeit: „Két-három órán át igyekezett előrehaladni, az udvaron felállított korlátba fogódzva. Ráfeküdt a korlátra, két kézzel kapaszkodott, beszélt, nevetett, maga után húzva a lábát... Egyik este Franklin és Eleanor meglátogatott bennünket. Két férfi karosszékben az asztalhoz tolta Franklint, aki arra kérte őket, hogy ne jöjjenek vissza fél tíz előtt. Mi úgy gondoltuk, hogy az ebédlőben ülve fogja tölteni az estét. Amikor a vacsora befejeződött, Franklin megfordult a karosszékkel és azt mondta: »Nézzétek, hogy megyek át a másik szobába.« A földre ereszkedett és négykézláb, a kezére és térdére támaszkodva, átmászott. Maga ült be a másik karosszékbe. Dr. McDonald nyilván így tanítja járni a betegeit, hogy szükség esetén külső segítség nélkül is boldoguljanak."

Egészsége helyreállításához napfényre volt szüksége. FDR jobban hitt a nap gyógyító erejében, mint a különféle szabadalmazott szerekben, amelyekkel az orvosok tömték és amelyeket jóakarói ajánlgattak. 1923-ban Angliából újabb „csodálatos hatású elixírt" küldtek. Franklin úgy döntött, hogy ezekből elege van. Ezt írja egyik orvosának: „Lehet, hogy az elixír majommirigyből vagy egy kihalt háromujjú orrszarvú aszalt szeméből készült. Önöknek, doktoroknak, kétségkívül van fantáziájuk! De miért nem gondoltak még arra, hogy Tutenkámen fáraó tetemét desztillálják? Ez a szérum segítené néhány közös barátunkat abban, hogy helyreállítsa erejét! Én pedig elutazom Floridába, hadd foglalkozzon velem a természet, öreg természetanyánk!" Előbb jachtján, majd a nagy „Larooco" jachton, amelyet közösen vett a hasonló betegségben szenvedő John Lawrence-szel, FDR hosszú nyári hajóutakat tett a Mexikói-öbölben.

A „Larooco" három nyáron át, 1924-től 1926-ig szelte Florida partjai körül a meleg vizeket. A jachton tréfás tengerészeti rituálét vezettek be, Franklin Roosevelt „admirális" hajónaplót vezetett stb. Rendszerint elkerülte a fürdőhelyeket, különösen Miamit; jobban szeretett a néptelen partokon kikötni. A jachton több hetet töltöttek különféle vendégek, s voltak közöttük érdekes személyiségek is. William Green, az AFL elnöke (1924. december 19-től. – *Szerk.*), és egy „bűbájos pár" – ahogy FDR nevezte őket –, Sir Oswald és Lady Mosley Angliából. Persze, azokban az években Mosley még nem volt a brit fasiszták vezetője. Franklin igyekezett jó hangulatot teremteni a hajón, de igen nagy fáradságába került, hogy gondtalannak és boldognak mutatkozzék. Missy azt írja, hogy voltak napok, amikor Franklin csak dél felé jelent meg a fedélzeten, miután leküzdötte depressziós rohamát.

A „Larooco" igen sok pénzbe került, s FDR belátta, hogy nem tarthatja fenn a jachtot. Eladni nem tudta. A problémát egy heves orkán oldotta meg 1926 szeptemberében. A jachtot letépte a horgonyról, s az a parttól néhány mérföldnyire levő fenyőerdőben talált végleges kikötőhelyet.

A víz és a nap jótékony hatása nem maradt el: Franklin már 1924 nyarán külső segítség nélkül meg tudott állni vállig érő vízben. 1924 őszén George Foster Peabody felhívta a figyelmét egy elhanyagolt fürdőhelyre, Warm Springsre, az Egyesült Államok déli részén, Georgia államban. A fürdőhely a Peabody család tulajdonában volt. Ott, egy domboldalon, a Fenyőhegy közelében meleg források voltak, amelyek egy kis medencébe folytak. Franklin 1924 őszén látogatott első ízben Warm Springsbe. A fürdőhely igen elhanyagolt állapotban volt: a szálloda félig rombadőlt, körülötte néhány házacska. A környéken egyetlen orvos sem volt. A víz csakugyan csodálatosnak bizonyult. Telítve lévén ásványi sókkal, könnyen fenntartotta a testet, s roppant frissítően hatott. FDR egészségi állapotában már egy hónap után is jelentős javulás mutatkozott. Saját szisztémája szerint gyógyította magát: órákon át fürdött a sós vízben. 1921 augusztusa óta első ízben érezte a lábfejét.

A ráérő újságírók, mihelyt meghallották Roosevelt gyógyulásának hírét, csapatostul megrohanták Warm Springset, és részletes cikkeket közöltek, amelyekben színesen ecsetelték, miképpen „ússza egészségesre" magát a meleg medencében Franklin Roosevelt. 1925 kora tavaszán FDR ismét elutazott Warm Springsbe. A néptelen fürdőhely eltűnt: a természetes vizű medencét béna férfiak és nők tucatjai töltötték meg. FDR, aki lényegében elsőként kísérletezett a gyógyvízzel, igen élénk érdeklődést tanúsított életmódjuk és gyógymódjuk iránt. Szívesen ismertette a betegekkel azt a vízi tréninget, amelyet maga dolgozott ki, s a betegek engedelmesen követték tanácsait. Warm Springs feléledt. 1926-ban FDR kezdeményezésére szakorvosok egy csoportja gondosan tanulmányozta Warm Springs forrásainak hatását a poliomyelitisen átesett betegekre, s pozitív szakvéleményt adott.

Warm Springsben forrt a munka. Franklin nemcsak a „főorvos" funkcióit vette magára, hanem vezetése alatt a kis fürdőhely hamar át is alakult. „Díjtalan tanácsokat adok — írta — az építésznek és a tervező mérnöknek az épületek áthelyezésére, utak építésére, faültetésre és a szálloda modernizálására vonatkozóan. Kidolgozzuk (mármint a részvénytársaság plusz FDR) a vízellátás új rendszerét, terveket készítünk a fásításra, egy halastó létesítésére vonatkozólag, s holnap tartjuk a Fenyőhegy Klub alakuló ülését. A klubban lesz táncterem, teázó, lesz megfelelő hely piknikek tartására, golfpálya, s lehetőség nyílik más sportokra is mind zárt helyen, mind a szabadban. Szeretnék találni a földtekén csak egy talpalatnyi helyet, ahol nem látnám elengedhetetlenül szükségesnek valamiféle új építkezés tervezését. Ilyen lehetne, mondjuk egy homokos földnyelv az óceánban, de alighanem gátat kezdenék építeni körülötte, hogy turkálhassak a homokban, és ott megtaláljam a kalózok kincsét."

FDR-t nagyon fellelkesítették a Warm Springs-i lehetőségek, s tárgyalásokat kezdett a források és a mellettük levő parcella megvételéről. Ehhez mintegy 200 000 dollárra volt szüksége. Jóllehet Franklin 1927-ben 100 000 dollárt örökölt unokafivérétől, a vásárlás személyi vagyonának nagy részét igénybe vette. Ez volt az első és egyetlen alkalom, amikor Eleanor pénzről beszélt férjével. Félt, hogy ezen a vásárláson minden vagyonát elvesztheti, és nem tudják taníttatni fiaikat. Franklin biztosította feleségét, hogy Warm Springs jó kilátásokkal kecsegtető üzlet, s még ha tönkremennének is, „anyácska biztosan gondoskodik majd a gyerekekről". 1927. február 1-én Warm Springs átment a Roosevelt által szervezett Georgia Warm Springs Foundation tulajdonába. Összeválogatták a fürdőhely orvosi személyzetét, gyógyintézetet építettek, s már az év végéig 150 beteget kezeltek.

Warm Springs Franklin Roosevelt második otthonává lett. Körülbelül 600 hektár területű farmot is vásárolt a Fenyőhegynél, ahol állattenyésztéssel és régi kedvtelésével, a faültetéssel foglalkozott. 1932-ben elkészült a Roosevelt család új háza, amelyet később „kis Fehér Háznak" neveztek. Franklin nagyon megszerette Warm Springst, és az elkövetkező években sok időt töltött ott. Pihent, és helyreállt a lelki nyugalma, de leghőbb vágya – hogy ismét megtanul járni – nem vált valóra. A források gyógyereje is korlátozott volt.

A betegség mélyreható változásokat idézett elő Franklin Roosevelt lelki világában. Nem mondhatjuk, hogy más emberré lett, de ahogy a nagyon megerősödött kar valamelyest kompenzálta a láb betegségét, úgy a testi mozdulatlanság is hatalmas lökést adott az intellektusnak. Egyik korai életrajzírója, Ernst Lindley, alighanem megragadta a dolog lényegét. Lindley még 1931-ben ezt írta róla: „Roosevelt hamar felfedezte, hogy a mozgásképtelenség előnyöket is rejt magában, amelyek az idő során roppant értékessé váltak. Azelőtt mindig nyugtalanul dolgozott – gyakran felugrott helyéről, ide-oda szaladgált túláradó fizikai energiája következtében. Mindig szerette az erős testmozgást, s minthogy rendkívüli életerővel rendelkezett, ritkán fáradt el. Most, hogy székéhez volt láncolva, egész energiája szükségképpen munkájára összpontosult. Minthogy megszabadult a felesleges kapkodástól, teljesen mentesítette magát sok apró izgalomtól és az idegfeszültségtől, amely a városi embert annyira kimeríti. Mozgáskorlátozottsága kitűnő ürügy volt arra, hogy ne tegye azt, amihez nem volt kedve, s ugyanakkor nem folyamodhatott a szokásos fogáshoz – a nehéz probléma alól való kibújáshoz. Mindenki őt kereste fel, s ő nem fecsérelte erejét különféle értekezletek látogatására."[5]

Ezekben az években igen sokat olvasott, különösen Amerika történetéről. Eleanor vállalta a szükséges irodalom beszerzését. Az eredmény kitűnő volt. Ha valamelyik könyv valóban érdekelte férjét, megkeresték a szerzőt és meghívták magukhoz.

---

[5] *E. Lindley:* Franklin D. Roosevelt: A Career in Progressive Democracy. 207. old.

A szerzőkkel folytatott beszélgetések jobban megvilágították azok gondolatait; Franklin nyilvánvalóan sokat nyert ezekből a beszélgetésekből. A húszas évek közepén elhatározta, hogy terjedelmes értekezés formájában megírja az Egyesült Államok történetét. Franklin úgy találta, hogy mindazon történeti műveknek, amelyeket elolvasott, fő hibájuk az, hogy nincs központi gondolatuk, nem világítják meg az amerikai nemzet fejlődését, holott az amerikai nemzet meghatározott, bár őelőtte egyelőre még nem világos irányban halad.

FDR írni kezdett. Rengeteg időt töltött az írással, de nem jutott tovább az amerikai kontinens első felfedezőinél. Csalódottan állapította meg, hogy nincs tehetsége az íráshoz, és a tizennegyedik oldalon okosan abbahagyta a munkát. A megmaradt töredék, amely számtalan javítástól tarkállik, Roosevelt nagy munkaerejét bizonyítja, s ugyanakkor sajnálatosan tanusítja annak a képességnek a hiányát, hogy összefüggő elbeszélést adjon.

V

Amikor Franklin megrokkant, Van-Lear Black egy pillanatig sem gondolt arra, hogy leváltsák őt a Fidelity and Deposit Company of Maryland New York-i fiókjának igazgatói tisztségéből. Betegségének első hónapjaiban Roosevelt, természetesen, egyáltalán nem dolgozott, de azután fokozatosan mind többet foglalkozott közvetlen kötelezettségeivel, amelyek évi 25 000 dollárt biztosítottak számára. Kezdetben hetente kétszer, majd háromszor, végül négyszer ment be a cég irodájába. Jelentékeny nézeteltérések mutatkoznak annak megítélésében, mennyi haszonnal járt munkája a cég számára, és hogy igazolta-e Black bizalmát; de egy dolog kétségtelen: Franklin Roosevelt eredményesen használta fel nagy ismeretségi körét a cég klientúrájának kibővítésére.

Többek között sikerült bevonnia a cégbe W. McAdoot. A Fidelity and Deposit – FDR és Louis Howe erőfeszítéseinek eredményeként – megszerezte New York állam értékpapírjainak jelentős részét. Franklin Roosevelt, felhasználva régi ismeretségét az AFL vezetőivel, elérte, hogy vállalata intézhesse e szervezet ügyeinek egy részét. Sikerült a Fidelity and Deposit kliencéül megnyernie Doheny olajmágnást is. Üzleti levelezésében Roosevelt úgy nyilatkozott róla, mint „jó barátjáról”. Nem sokkal e hízelgő nyilatkozat után Edward Doheny „országos hírre” tett szert, mivel megvesztegette a Harding-kormány belügyminiszterét, hogy törvénytelen úton megkapja az állam részére fenntartott olajmezőket.

A Fidelity and Deposit cégnél mondogatni kezdték, hogy a rokkant FDR keveset dolgozik, mert napokon át nem jár be a hivatalba. Szárazon válaszolta annak az alkalmazottnak, akitől a bírálat kiindult: mielőtt vádolna, „meg kellene ismerkednie jó néhánnyal a New York-i vezető emberek közül. Ők javarészt személyes barátaim, és ide jönnek lunchölni az irodámba. A magam részéről mindent elkövetek, hogy megnyerjem őket a vállalat részére.” 1928-ban FDR nem minden büszkeség nélkül közölte, hogy az utolsó öt év során a New York-i fiók forgalma két millió dollárról négy millióra emelkedett. Figyelembe véve az akkori tőzsdei hosszt, nehéz lenne megállapítani, vajon ez az általános konjunktúrának, vagy pedig FDR egyéni sikereinek következménye volt-e. Nem feledkezett meg bizonyos speciális érdekekről sem: a Tammany vezetőinek fiai jövedelmező állásokat kaptak a cégnél.

1920-tól FDR T. Emmettel és L. Marvinnel együtt közös jogi irodát tartott fenn. Ez a munka – különféle okmányok kiállítása – nem elégítette ki Franklint. Unalmasnak tartotta, mert nem nyújtott lehetőséget a szellemet lebilincselő tranzakciókra, és általában „halálosan unta”. Marvin úgy vélte, hogy „Franklin az idő nagy részét politikai ügyekkel és az ezekkel kapcsolatos levelezéssel töltötte. Nem emlékszem rá, hogy aktívan foglalkozott volna jogi kérdésekkel.” 1924-ben FDR elhatározta, hogy megválik a cégtől. Ismerőseinek és barátainak megmagyarázta, hogy elege van az aktákkal való vesződésből. Amiatt is panaszkodott, hogy nehezen tud eljutni a cég Wall Street 52. alatti hivatali helyiségébe, ahová meredek lépcső vezetett, s FDR nem akarta, hogy bárki lássa, amint őt oda felviszik. Blackhez írt levelében az említett érveken kívül még egyet felhozott: „Egyetlen centet sem keresek a velük való együttműködéssel, míg ha másokkal és másként dolgoznék, időnként kereshetnék valamit."

1924 decemberében FDR újabb ügyvédi irodát létesített, amelynek neve – F. Roosevelt és O'Connor – az előzőétől eltérően „az én nevemmel kezdődött, nem pedig végződött". Irodája ugyanabban az épületben volt, amelyben a Fidelity and Deposit, a Broadway 120-ban. O'Connor garantálta FDR-nek a 10 000 dollár minimális évi jövedelmet. Valóban így is lett. A cég nagyvállalatoknak adott jogi tanácsokat.

A húszas években az Egyesült Államokat spekulációs láz kerítette hatalmába. A profithajsza során gomba módra nőttek ki a földből és ugyanilyen gyors ütemben mentek csődbe a legkülönfélébb vállalatok, részvénytársaságok stb. Aki ügyes volt, az degeszre tömhette a zsebét dollárral, a naiv kistőkések pedig tönkrementek. FDR, jóllehet már két tekintélyes pozíciót betöltött, amelyekből évi 35 000 dollár jövedelmet húzott, belevetette magát a spekulációkba. Életének ezt az időszakát különféleképpen magyarázzák: egyesek a betegségtől meg nem tört életerő túláradásának bizonyítékát látják akkori tevékenységében, mások a meggazdagodás szenvedélyes vágyát. Franklin mögött az üzletemberek jó néhány nemzedéke állott.

A Németországnak nyújtott amerikai kölcsönök következtében az Egyesült Államok pénzpiacát elárasztották a német értékpapírok. A márka elértéktelenedett, s a szörnyű infláció, úgy látszott, korlátlan nyerészkedési lehetőségeket nyit meg az ügyes spekulánsok előtt. Megalakult a United European Investors nevű kanadai részvénytársaság, amely 19 német vállalatnak – energetikai, robbanóanyag-gyártó vállalatoknak, gépgyáraknak stb. – a részvényeit vásárolta meg. Elnöke Roosevelt lett, évi 10 000 dollár illetménnyel. A cég két évig működött a németországi infláció legakutabb időszakában. Amikor a márka árfolyama stabilizálódott, FDR eladta a maga részét – több mint ezer részvényt – részvényenként 10 000 márkáért.[5]

---

[5] Lásd *D. Fusfeld:* The Economic Thought of Franklin D. Roosevelt and the Origins of the New Deal. 112., 279. old.

1927-ben Franklin Roosevelt igazgatósági tagja lett az International Germanic Trust Companynek, amelyet az amerikai és a német tőke egyesítésére hoztak létre. A társaság fő célját így fogalmazták meg: „olyan személyek érdekeit szolgálni, akik ösztönzik Németország fejlődését." Az első igazgatósági ülés FDR hivatali szobájában folyt le. A vállalat nem volt hosszú életű. Franklin Roosevelt egy fél év múlva még a kellő időben lemondott igazgatósági tagságáról, s a nagy célokra törő vállalat hamarosan csődbe ment.

Franklin Roosevelt számos bankvállalatban volt érdekelve – többek között a Compo Bond Corporationban, az Associated Bankers Corporationban –, valamint számos iparvállalatban – köztük a Montocal Oil Companyban, amely eredménytelenül kutatott olaj után, és a Hudson Navigation Corporationban, amelynek viszont az volt a célja, hogy megszervezze a teherszállítást New Yorkból Chicagóba egy csatornarendszeren és a Nagy Tavakon keresztül. 1923-ban Roosevelt Owen Younggal és Benedict Crowell volt hadügyi államtitkárral együtt megalapította a General Air Service nevű jelentékeny vállalatot. Azt remélték, hogy New York és Chicago között megszervezhetik a kormányozható léghajó-közlekedést. Az eredmény siralmasnak bizonyult: a kormányozható léghajók nem tudtak versenyezni a repülőgépekkel. Összeomlottak azok a tervek is, hogy az Egyesült Államokban olyan fürdőhelyhálózatot építsenek ki, amelyet egyetlen vállalat tart kézben. FDR vállalkozásainak nagy része kudarcba fulladt ugyan, de néhány közülük mégis hozott pár ezer dollárnyi nyereséget.

Franklin D. Roosevelt hetyke behatolása az üzleti életbe némi riadalmat keltett a tekintélyes pénzügyi körökben. FDR az üzletekhez végeredményben jó hangzású nevét adta, amelyet felhasználtak a spekulánsok, akik azokban az években úgy elszaporodtak az Egyesült Államokban, akár a legyek, s a hiszékeny betéttulajdonosok rászedésére törekedtek. Amikor 1923 nyarán Franklin egy különösen kétes vállalattal lépett kapcsolatba, F. André, a pénzügyi ismeretek terjesztésére alakult társaság (Society for Promoting Financial Knowledge) főtitkára ezt írta neki:

„Nagy aggodalommal látom, hogy az Ön nevét felhasználják újabb részvények eladásánál, ami, még ha tisztességes elgondoláson alapszik is, üzletileg rendkívül kockázatos... Nem tudom, felhívták-e az Ön figyelmét arra a körülményre, hogy ezeket a részvényeket a közönségnek rendkívül »megbízhatókként« ajánlják... Igen sajnálatos, hogy az ön előkelő és tiszteletre méltó nevét efféle kereskedelmi ügyletek címkéjéül használják fel akkor, amikor olyan sok lehetőség nyílik rá, hogy tekintélyét valóban közhasznú ügyekben használja fel." Franklin Roosevelt így válaszolt: „Önnek tudnia kell, hogy az olyan embernek, aki valamiféle közéleti tevékenységgel foglalkozott, mennyire nehéz elkerülnie, hogy nevét fel ne használják tudta nélkül különböző vállalkozásokban; de majd igyekszem, hogy éber legyek ezekben a dolgokban."[6] Szavai azonban üres ígéretek maradtak.

New Yorkban a gazdag emberek kedvelt étele volt a homár, s ezt Franklin jól tudta. Elhatározta, hogy monopolhelyzetre tesz szert a homárszállításban. A számítás első pillantásra kifogástalannak látszott: egy monopolista vállalat homárokat fog, raktározza őket, s azután, amikor az árak felemelkednek, besöpri a hasznot. A terv első részét sikerült megvalósítani. A homárokat kihalászták és elszállították a raktárba. Nehezebbnek bizonyult a ragyogó terv második részének megvalósítása. Az a körülmény, hogy az étlapokon kevés homár szerepelt, nem vezetett a kereslet fokozásához és az ennek megfelelő áremelkedéshez. A felkapott éttermek látogatói nagyon jól megvoltak homár nélkül. Az eredmény – 26 000 dollár tiszta veszteség – a legnagyobb veszteség volt, amely Rooseveltet üzleti tevékenységének éveiben egyáltalán érte. A büntetés kemény volt, s a veszedelmes Louis Howe nem tartozott azok közé, akik könnyen felejtenek. Ettől kezdve, mihelyt FDR szóba hozott valami kétes üzletet, amelyben részt akart venni, Louis nyomban azt a tanácsot adta, hogy támogassa anyagilag a nemes kezdeményezést oly módon, hogy befekteti a csődbement homárhalászati és -eladási vállalat részvényeit.

FDR a homárok révén elfecsérelte forgótőkéjének jó részét, egy másik vállalkozásban pedig némi politikai tőkéjét tékozolta el. 1928-ban idősebb Henry Morgenthauval megalakította a Camco vállalatot, amely az automatákat eladó üzleteket egyesítette, az ifjabb Henry Morgenthauval pedig a Fotomaton céget, amelynek üzleteiben, vasúti állomásokon és más forgalmas helyeken fényképészautomatákat állított fel. Őszintén hitték, hogy lépést tartanak a technikai forradalommal, amit igazolt az, hogy az automatákból szép jövedelem folyt be. De az 1929-es válság során mindkét vállalat a csőd szélére került. S bár Franklin Roosevelt, amikor megválasztották New York állam kormányzójának, lemondott a Camco és a Fotomaton igazgatói tisztjéről, mégis felhozták ellene azt a vádat, hogy az automaták kiszorították az embereket és fokozták a munkanélküliséget.

---

[6] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 2. köt. The Ordeal. 147. old.

Mi több, Franklin Roosevelt elnök 1934-ben kirohanást intézett a „szerencsétlen évtized" ellen, „amelyet a meg nem szolgált kincsek utáni veszett hajsza" jellemzett. A „Chicago Tribune" című lap válaszul kárörvendve ismertette a Camco folyó ügyeit. „Annak idején a társaság óriási nyereséget ígért, hogy magához vonzza a tapasztalatlan tőkéseket. Részvényeit 18 dollárral jegyezték. Nemrég 25 centért vásárolhattunk egy pár ilyen részvényt... s a vállalat most hitelezőinek a számlájára akarja átszerveztetni magát... 1928-ban az igazgatók között volt Franklin D. Roosevelt is." A szemrehányás teljesen jogosan éri azt, aki nem első az egyenlők között az üzleti világban. A tőkés sajtó nem szereti a balkezeseket.

FDR megismerte az egyenlő lehetőségek minden gyönyörűségét abban az országban, amelyet azok, akik ott jól élnek, így neveznek „isten országa, meg az enyém". Felhalmozott tapasztalatainak mértékét nehéz megítélni. 1925 januárjában Franklin Roosevelt, az üzletember, egy aukción eladta a tengeri tájképfestők általa annyira kedvelt képeinek egy részét. A bevétel ezer dollárt sem tett ki. „Fogalmam sem volt arról – mondotta Eleanor –, hogy mennyi jövedelme van a férjemnek." Franklin viszont semmit sem tudott anyja pénzügyeiről, és nem érdeklődött feleségének anyagi lehetőségei iránt, aki külön vagyonnal rendelkezett. A családot nem kereskedelmi érdekek forrasztották egybe.

VI

Franklin Roosevelt, akár sikeres üzletember volt, akár nem, mindenekelőtt politikus maradt. S jóllehet az 1921—1928-as években nem töltött be politikai tisztséget, s nem is törekedett erre, neve nem merült feledésbe az országban, ellenkezőleg, az évek során egyre nagyobb súlya és híre lett. Szívesen megengedte, hogy nevét a legkülönbözőbb alkalmakkor felhasználják különféle – helyi és országos – kampányokban; elnöke volt például annak a bizottságnak, amely pénzt gyűjtött a New York állambeli régi házak fényképeinek kiadására, s ugyanakkor elnöke volt az Amerikai Légió alapjának. Mindez együtt járt azzal, amit az Egyesült Államokban „publicity"-nek neveznek: neve a lapok első oldalán szerepelt, s még banálisabb megnyilatkozásait is nyilvánosságra hozták.

Franklin Roosevelt betegsége ellenére is a New York állambeli cserkészek ifjúsági szervezetének vezetője maradt. Felhívta a háborús veteránokat arra, hogy dolgozzanak együtt a cserkészekkel, s azt követelte, hogy az állam cserkészszervezetének legalább 100 000 tagja legyen. A cserkészek között – mondotta – a fiatalok jobb állampolgárokká válnak, és felkészülnek a haza védelmére. A százszázalékos hazafiak tovább fejlesztették a tételt, s azt javasolták, hogy a cserkészek közé csak a „tősgyökeres" amerikai családok sarjait vegyék fel, mire FDR nyomban kijelentette: „Ezer meg ezer cserkész az amerikaiak második nemzedékéhez tartozik." Franklin Roosevelt a nemzeti és vallási türelem mellett foglalt állást, s ez eleven visszhangra lelt bizonyos csoportok körében.

FDR más elnöki tisztségei mellett elnöke volt az amerikai építési tanácsnak, s ezért az építőipar „királyának" és „diktátorának" is nevezték. De ez óriási túlzás volt. Franklin Roosevelt nyilvánvalóan nem gyakorolhatott jelentősebb befolyást az építési ügyekre; funkciója arra korlátozódott, hogy tanácsokat adott, amelyeknek inkább politikai, mint üzleti jelentőségük volt. Egy szerkesztőhöz írt levelében FDR szinte könyörgött: „Az ég szerelmére, ne használják a »diktátor« szót. Én inkább a tájékoztató és a tényekkel és körülményekkel foglalkozó referens szerepét töltöm be." Roosevelt 1922-ben lett a tanács elnöke; a következő hat esztendő során, mialatt ezt a tisztet betöltötte, voltaképpen egyetlen feladatot igyekezett megoldani: bevinni a tervezés elemeit a húszas évek építkezési konjunktúrájának káoszába.

Azok az erőfeszítései, hogy megnyerje a kormány támogatását, Hoover kereskedelmi miniszternél jeges fogadtatásban részesültek. A republikánus kormányzat mereven ragaszkodott hagyományos elvéhez: „minél kisebb legyen a kormány szerepe az üzletben, s minél nagyobb az üzlet szerepe a kormányban." Sőt, valaki még FDR „szocialista eszméiről" is fecsegni kezdett, amelyek azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy a magánkezdeményezés a washingtoni bürokraták ellenőrzése alá kerül. Ez már bosszantó volt. Franklin Roosevelt megmagyarázta, hogy ő a magánkezdeményezés híve, de a rendezett magánkezdeményezésé, amely lehetővé teszi az egyenletes foglalkoztatottságot az építőiparban, amellyel ilyen vagy olyan mértékben 11 millió bérmunkás van kapcsolatban. Nem tarthatjuk magunkat ahhoz az elvhez – mondotta Roosevelt –, hogy „mindenki törődjék magával, s az ördög törődjék a többiekkel". FDR be akarta bizonyítani, hogy az Egyesült Államok jóléte az igazi munkának, nem pedig a bank- és tőzsdemanipulációknak köszönhető. Néhány, a nyilatkozataiból vett idézet elegendő álláspontjának illusztrálására.

„Nagy köztársaságunkat a szó betű szerinti értelmében őseink keze munkája hozta létre. Ha a puritánok, az alapító apák, letelepedtek volna a plymouthi parton és ingatlanforgalmi irodát nyitottak volna, vagy várostervezési hivatalt és más elméleti intézményeket alapítottak volna, ahelyett, hogy fát vágjanak az erdőn és vizet hordjanak, meggyőződésem, hogy nemzetünk előrehaladása nagyon meglassult volna." Vagy: „Úgy vélem, mindent el kell követnünk annak érdekében, hogy feltámasszuk a céhszellemet. Kétségtelen, hogy a céhek virágzása idején elért csodálatos mesterségbeli tudásnak az a magyarázata, hogy a társadalomban a mester köztiszteletben állott. Miként is várhatnánk napjainkban, hogy tehetséges ifjak termelőmunkára adják a fejüket, ha magunk is azt tartjuk, hogy a heti 10 dollárt kereső alkalmazott magasabb fokon áll a társadalmi ranglétrán, mint a 60 dollárt kereső szakmunkás?... Remélem, sikerül meggyőznünk a colledge-okat arról, hogy a fiatalokkal meg kell értetniük: több ész kell egy kéttonnás gépkalapács kezeléséhez, mint ahhoz, hogy gépiesen összeadjuk a számoszlopokat az üzleti könyvekben."

Az efféle intelmek, jóllehet eredményük csaknem a nullával volt egyenlő üzleti szempontból, politikailag felbecsülhetetlen értékűek voltak, mert gyarapították FDR-nek mint az ország sorsát szívén viselő férfiúnak a hírnevét. Számára az üzlet a politizálás eszköze volt.

A húszas években Franklin Roosevelt támogatta a Demokrata Pártban ismert Alfred Smithet. Ennek a politikusnak, aki vallására nézve katolikus, meggyőződésére nézve pedig „nedves" volt (vagyis az ún. „száraz" törvény, azaz a szesztilalmi törvény hatályon kívül helyezésének híve), gyorsan ívelt felfelé a pályája. FDR tartósan az ő szekeréhez kötötte magát, s már 1922-ben lelkesen küzdött azért, hogy Alfred Smithet újra megválasszák New York állam kormányzójának. Ez óriási szótöbbséggel meg is történt. FDR gyakran emlegette, hogy a „kedves Al" úgyszólván a Sheehan elleni harc óta barátja, s hogy ő már 1918-ban is megtette a magáét annak érdekében, hogy Smithet első ízben New York állam kormányzójává válasszák. A valóságban 1918-ban FDR Louis Howe-val együtt igen rugalmas álláspontot foglalt el. A húszas évek elején azonban Smith, aki győzelemről győzelemre haladt, szívesen hitt a „kedves Franknek."

Az 1924-es választások közeledtével FDR nélkülözhetetlenné lett Smith számára. Abban az esztendőben az Egyesült Államokban La Follette, Wisconsin állam szenátora erős harmadik pártot alakított. A párt progresszívnak nevezte magát, és valóban több millió elégedetlen választót sikerült megnyernie. Jóllehet ez az új, erős mozgalom végleg meghiúsította a demokraták gyönge reményeit a győzelemre, FDR készségesen vállalta Smith elnökjelölési kampányának vezetését. Franklin még nagyobb reputációra törekedett, s a La Follette-tel való vetélkedés lehetővé tette számára, hogy a nemzetet a legprogresszívabb szónoklatokkal rázza meg. Ezenkívül FDR pótolhatatlan pártszervezővé lett, legalábbis New York államban. Charles Murphy nem sokkal az 1924-es választások előtt meghalt, s a Tammanynak nagy szüksége volt vezetőre.

Ilyen módon FDR a demokraták választási hadjáratának élére került. Kortársai Smith érdekében kifejtett fáradhatatlan munkáját úgy tekintették, mint önfeláldozást „a kedves Frank részéről a kedves Al érdekében", mert betegsége megfosztotta FDR-t attól a reményétől, hogy maga fusson be politikai karriert. FDR magánbeszélgetésekben tett megjegyzését – „ha nem volnának ezek a mankók, magam is részt vennék a dologban" – a fentebb említett hű szolgálat bizonyítékaként idézték. S ha valaki még kételkedett, akkor utaltak arra, hogy FDR nem volt hajlandó jelöltetni magát sem szenátornak, sem alelnöknek. Hiszen ezt válaszolta Lewis Stevensonnak: „Nem akarok alelnök lenni. A szenátus jelenlegi összetétele mellett négy éven át elnökölni hálátlan, utálatos és teljesen felesleges munka lesz." FDR életrajzírói kissé másként ítélik meg ezt a kérdést. Ahogy a minden prót és kontrát mérlegelő Freidel megjegyzi, „ez a kampány az 1922-es manőver megismétlése volt. Akkor is saját érdekében támogatta Smithet – azért, hogy az állam vezető politikusaként megerősítse pozícióját. 1924-ben Smith lehetőséget nyújtott neki arra, hogy ezt országos méretekben vigye véghez."[7]

Valóban, amikor a férfias külsejű Franklin D. Roosevelt a Demokrata Párt elnökjelölő gyűlésén mankóval megjelent a szószéken, a teremben óriási lelkesedés tört ki. A tapsvihar néhány percig tartott. Amikor lecsillapult, FDR erős, csengő hangján beszélni kezdett Alfred Smith érdemeiről, aki a politikai ütközetek „szerencsés harcosa" (a kifejezés William Wordworth amerikai költőtől származik), s akit progresszív eszméiért „mindenki szeret hazánkban". FDR meggyőzte a jelölő gyűlést saját kitűnő szónoki képességeiről, de Alfred Smithet mégsem jelölték. Smith csaknem száz szavazás után megbízta FDR-t, hogy vonja vissza a jelölését. A demokraták más jelölttel indultak, de az 1924 novemberi választáson ismét a republikánus Calvin Coolidge futott be, aki 1923-ban Harding halála után került az elnöki székbe.

---

[7] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt, 2. köt. The Ordeal. 169. old.

Jóllehet az 1924-es választások során FDR ismét aktív politikussá lett – a jelölő pártgyűlésen mondotta el első nagy beszédét betegsége óta –, korántsem elégítette ki őt egyéni sikere. Az ország minden sarkából érkeztek hozzá gratulációk. Mindez azonban csak még inkább hangsúlyozta a Demokrata Párt szánalmas állapotát. Az 1924–1928-as években Roosevelt állhatatosan kutatta, mi az oka annak, hogy a demokraták nem kaphattak többséget. A diagnózis, amelyet felállított, nem érdektelen: arra a következtetésre jutott, hogy az okot az objektív körülményekben kell keresni, de maga a párt is követett el hibákat.

1924 decemberében FDR ezt írta: „1920-ban, amikor a választásokon megbuktattak bennünket, azt mondottam barátaimnak, hogy nézetem szerint a nemzet nem fog demokratát megválasztani mindaddig, amíg a republikánusok komoly gazdasági depresszióba és nagy munkanélküliségbe nem taszítanak bennünket. Azt hiszem, ez az elemzés ma is helytálló.” 1926-ban FDR egyik beszédében ezt mondotta: „A világháború utáni úgynevezett fellendülésünk a politikusok erőfeszítései ellenére, nem pedig azok eredményeként következett be. A világ aranytartalékának jó része birtokunkban van, s ezért könnyen, túlságosan könynyen kapunk hitelt. Az építkezés, a közlekedés javítása, a termelés minden ágának bővítése a háborús években bekövetkezett kopás miatt sürgető szükségességgé vált. Vegyük hozzá mindehhez az új szükségleteket kielégítő dolgokat: olcsó gépkocsik, rádiók, különféle villamos készülékek, a villamosenergia-termelés növekedése, a jó utak hálózatának kibővülése és – utoljára de nem utolsóként említem – a vásárlóerőnek a hitel bővüléséből következő megnövekedése, s akkor világossá válik, hogy a Köztársasági Párt, amely hatalmon van, azt a vétket követi el, hogy hamis ürügyekkel ki akarja sajátítani azt, ami a mások – adott esetben az amerikai nép – érdeme.

Ennélfogva gazdasági válságra kell várni, s a párt vezetői nem ülhetnek ölbe tett kézzel. FDR terveket készített a Demokrata Párt alapos újjászervezésére. A párt csüggedt vezetői közti véleménykülönbségeket FDR ijesztőnek tartotta. Úgy vélte, hogy a párt feléledhet, ha visszatér alapítóinak, elsősorban Jeffersonnak és Jacksonnak a politikájához. 1921-ben Roosevelt hangsúlyozta, hogy Jackson jelentősége a húszas évek Amerikája számára abban rejlik, hogy ez a nagy elnök (1829–1837) „őszintén törekedett arra, hogy kormányunk ellenőrzését kiragadja a hivatásos üzletemberek kezéből, és, ahogy azt őseink is akarták, magának a népnek a kezébe adja". Ez a megállapítás kétségkívül egyoldalú. Jackson minden tehetsége és látszólagos demokratizmusa mellett mégis csak rabszolgatartó volt; azt pedig, hogy az Egyesült Államok alkotmányát a gazdagok alkották meg a gazdagok számára, már 1913-ban meggyőzően kimutatta Charles Beard. FDR egyébként sohasem volt hivatásos történész, 1921-ben pedig még nem sok monográfiát olvasott.

Néhány évvel később már jóval képzettebb volt. Az állandó olvasás, a különféle foglalkozású emberekkel való érintkezés folytán FDR világosabban látta hazája problémáit, s ennélfogva pártja feladatait is. Információs forrásai a legkülönfélébbek voltak. A Roosevelt családdal ismeretségben álló Mrs. Hamlin 1925 novemberében egy este találkozott FDR-nél egy fiatalemberrel. „Az ifjú távozása után – írta naplójába Mrs. Hamlin – Franklin elmondotta nekem, hogy ez egy New York-i zsidó szabó. Előző este érkezett meg, és az egész napot náluk töltötte. Franklin azt mondta, hogy ilyen módon lehetősége nyílik arra, hogy sok mindent első kézből megtudjon a fiatalember életéről, a fiatalok klubjairól, szervezeteiről. Úgy vélte, hogy le kell hatolnia a dolgok gyökeréig, megtudnia, mi az, amit meg lehet és meg is kell változtatni: a botrányos lakásviszonyokat, a munkaviszonyokat, az iskolákat, az egyházat, a családi életet."

FDR azt tartotta, hogy Jefferson elveinek felélesztése üdvös javulást eredményezne az amerikai életben. 1925 decemberében Franklin Roosevelt ezt írta: „Nehéz lesz szakadást előidéznünk a republikánusok soraiban, amíg az anyagi prosperitás tart.

A republikánusok minden tétet a gazdasági konjunktúra folytatódására tettek fel, de ez a prosperitás nem az ő erőfeszítéseiknek köszönhető, hanem a háború utáni világgazdasági helyzetnek. Olyan időszakhoz közeledünk, mint amilyen az 1790—1800 közötti időszak volt, amikor Alexander Hamilton a szövetségi kormány ügyeit elsősorban a kereskedelmi kamarák, a spekulánsok és a nemzeti kormányon belüli szűk klikk érdekeinek megfelelően vezette. Hamilton mélységesen hitt a gazdagság és a hatalom arisztokráciájában – Jefferson visszaadta a hatalmat az egyszerű választó kezébe, ragaszkodva az alapvető elvekhez és az egyszerű választók neveléséhez. Nekünk most hasonló nevelési kampányra volna szükségünk, s talán ráakadunk egy új Jeffersonra."

Ha FDR így gondolkodott – márpedig a fenti idézetek és több más kijelentése alapján nem fér kétség hozzá, hogy őszintén meg volt győződve a „prosperity" illuziórius voltáról –, akkor rideg realista volt. Az amerikai Kommunista Párt éppen ezekben az években hangoztatta, hogy a „prosperity" homokra épül. Az amerikai kommunisták hihetetlenül nehéz helyzetben voltak. „Az ég felhőtlen volt – írta William Foster –, s csak kevés elégedetlen és bizalmatlanná lett kommunista mondogatta, hogy a »prosperity« nem más, mint kártyavár, amely az első világháború után maradt romhalmazra épült."[8]

Roosevelt nem olvasta a Kommunista Párt kiadványait, és távol állott a kommunizmustól, de elég józan ésszel rendelkezett ahhoz, hogy realista következtetésekhez jusson. Sürgette a Jefferson elveihez való visszatérést, és hangoztatta, hogy a Demokrata Pártnak fel kell készülnie azokra a válságos időkre, amikor a „prosperity" véget ér. Jóllehet azokban az években a polgári sajtó kárörvendően közölte az amerikai szervezett munkásmozgalom hanyatlására, az Egyesült Államok Kommunista Pártjában dúló szakadatlan frakcióharcokra mutató tényeket – s ezek megfeleltek a valóságnak –, FDR tudatában volt annak, hogy az amerikai népben óriási demokratikus potenciál rejtőzik, s arra törekedett, hogy a Demokrata Párt ezt egyedül használja fel.

---

[8] *William Z. Foster:* Az amerikai földrész rövid politikai története. Szikra 1952. 500. old.

Amikor a La Follette-mozgalom 1924-es kudarca után azt a kérdést intézték Franklin Roosevelthez, nem kellene-e a Demokrata Pártnak blokkra lépnie La Follette híveivel, FDR kategorikusan elutasította a gondolatot. Ezt írta: „Az ország egyetlen haladó pártja a Demokrata Párt, de ez nem radikális párt, s remélem, sohasem is lesz az, mert egészen más." Továbbá: „Csakis akkor érhetünk el haladást, ha minden egyes lépésünket szilárd és kipróbált talajon tesszük meg. Ha vaktában rohannánk végig azon az ösvényen, amelyet egyes radikális barátaink az utópiához vezető országútnak neveznek, akkor reménytelenül megfeneklenénk a téves politikai elméletek és kivihetetlen kormányzási doktrínák futóhomokjában. Ez nem haladás lenne, hanem demoralizálódás. Az egyetlen eredmény pedig hazánk olyan szenvedése és boldogtalansága lenne, mint amilyet néhány más országban tapasztalhattunk, amelyek merőben elméleti kormányzási koncepciókkal kísérleteztek, mielőtt ezek helyességét és megvalósíthatóságát megvizsgálták volna."[9]

Ezekben a nézetekben – és csakis ezekben – kell keresnünk Franklin D. Roosevelt úgynevezett liberalizmusának és progresszív felfogásának magyarázatát. FDR az átlagos burzsoá politikusok tömegével szemben azzal az előnnyel rendelkezett, hogy érzékenyen reagált arra, ami körülötte történt, és a kellő időben realisztikus, a dolgok tényleges állásának megfelelő következtetéseket tudott levonni. Ami az igazán progresszív nézeteket illeti, hogy is lehetett volna ez másként?[10] A XX. század azzá a korszakká vált, amikor a kapitalizmus azelőtt megrendíthetetlen igazságaira minden oldalról súlyos csapások zúdultak, és az élet lépten-nyomon igazolta a marxizmus igazságát.

---

[9] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 2. köt. The Ordeal. 204. old.

[10] Samuel I. Rosenman, aki Roosevelt munkatársa volt 1928-tól haláláig, FDR-ről írt könyvének elején ezt a meghökkentő megállapítást teszi: „Időnként próbáltam megtalálni korai liberalizmusának okát... Megkíséreltem ezt megtudni tőle magától. Megkérdeztem régi barátait és családtagjait. Sohasem kaptam kielégítő és teljes választ. Arra a következtetésre jutottam, hogy adott esetben nem lehet szó a szokásos külső hatásokról. Az ok vele együtt született: ennek a férfiúnak a szívében és agyában kell keresni, a nép iránti szeretetében, szociális igazságérzetében, abban, hogy gyűlölte a kapzsiságot és a gyöngék kizsákmányolását, megvetette a zsarnokokat – akár

Jóllehet Roosevelt a kapitalizmus erődjében, az Egyesült Államokban élt, látnia kellett, hogy ennek az erődnek a falait alámossa és pusztítja a világforradalmi folyamat, az embereknek az a törekvése, hogy már saját nemzedékük élete jobbá váljék, aminek lehetőségét az oroszországi október bebizonyította! FDR világosan látta, hogy a haladás erőinek támadásával szembehelyezkedni nem csupán nehéz, hanem lehetetlen. Feladatát másban látta: abban, hogy megkíséreljen a Demokrata Párttal együtt a hullámhegy hátára kerülni; ahhoz pedig, hogy a hullámhegy hátán maradhasson, át kellett szerveznie a pártot. „Erősen agyunkba kell vésnünk – írta Roosevelt –, hogy a politikai szervezet valamiféle formája nélkül nem sokra mehetünk.”[11]

A húszas évek második felében a Demokrata Párt országos bizottságának egész fizetett tisztviselőkara két kellemes hölgyből állott, akik egy szobában dolgoztak. Roosevelt igyekezett megmagyarázni a Demokrata Párt vezetőségének, hogy ez tűrhetetlen állapot.

Howe segítségével FDR körlevelet küldött szét az aktív pártmunkásoknak. Beleegyezésüket kérte a következő javaslatokhoz: az országos bizottság dolgozzék állandóan, nem pedig az egyik választási kampánytól a másikig; a bizottság létesítsen szoros kapcsolatot a helyi szervezetekkel, szervezze meg a pártaktivisták gyakori megbeszéléseit, biztosítsa a párt szilárd pénzügyi helyzetét. Amikor a körlevélre pozitív válaszokat kapott, FDR megkísérelte a dolgot előbbre vinni, s 1925-re össze akarta

---

Hitler vagy Mussolini volt az, akár egy munkásnyúzó üzem tulajdonosa vagy a gyermekmunka kizsákmányolója.” (*S. Rosenman:* Working with Roosevelt. New York 1952. 28. old.)

Ezek a sorok a szerző Roosevelt iránti őszinte szeretetét s egyben burzsoá szűklátókörűségét mutatják. Rosenman sehogysem képes megérteni, hogy az események alakítják az embereket, s ez kulonosen állt FDR-re.

[11] *T. Greer:* What Roosevelt Thought. The Social and Political Ideas of Franklin D. Roosevelt. Michigan State University Press, 1958. 114. old.

hívni a Demokrata Párt országos konferenciáját. Az egyes vezetők közti éles vetélkedés miatt tervét nem sikerült valóra váltania.

FDR mindamellett a politikusok politikusának hírnevére tett szert. A demokrata pártgépezet vezetői, bár terveit irreálisnak tartották és elengedték a fülük mellett, egy – véleményük szerint – reális tervet készítettek azok helyett: azt akarták, hogy maga FDR jelöltesse magát az Egyesült Államok szenátusába, kilátásba helyezve számára, hogy országos fórumon védelmezheti majd a párt ügyét, FDR visszautasította az ajánlatot, részben, mert attól tartott, hogy ha a szenátusba beválasztják, nem lesz módja befejezni gyógykezeltetését, s főleg, mert nem akart a pártközi viszályok kapcsán a sajtónak a Capitolre irányított reflektorfényébe kerülni. Howe nagyon helyeselte Franklin magatartását. 1926-ban, New York állam demokrata szervezetének értekezlete előtt ezt írta Franklinnek: „Megtudtam, hogy a terv elkészült. Fel fogják kérni magát, hogy tartson beszédet, s azután majd azt követelik, egyezzen bele, hogy szenátornak jelöljék ezzel az egyhangú felkiáltással: »Franklint akarjuk!« Ez természetesen csupán lehetőség, s remélem, el tudja majd hitetni velük, hogy még két évig a halál küszöbén fog állni. Igyekezzék sápadtnak, fáradtnak és megviseltnek látszani, amikor a kongresszuson beszél, hogy nagyobb nehézség nélkül elintézhesse őket azzal a kijelentéssel, hogy egészségi állapota miatt még legalább két évig nem vehet részt a választásokban." FDR így is járt el.

1928 nyarán, a soron következő elnökválasztás küszöbén, összehívták a Demokrata Párt elnökjelölő gyűlését. FDR ismét Alfred Smith jelölését javasolta, s ezúttal el is fogadták javaslatát. Franklin Roosevelt ezen a gyűlésen egészen másként jelent meg, mint 1924-ben. Akkor mankó segítségével is alig tudott mozogni, most viszonylag könnyen járt, botra és fia karjára támaszkodva. A jelölőgyűlés után FDR Warm Springsbe utazott, a pártvezérek pedig hozzákezdtek, hogy előkészítsék jelölését New York állam kormányzói tisztjére.

FDR szeptemberben kapta meg Howe első nyugtalanító táviratait, aki kifejezetten azt kívánta, hogy ne egyezzen bele a jelölésbe. Eleanor egyetértett Howe-val. Franklin elismerte, hogy igazuk van. Az ügyes pártemberek bevonták a dologba FDR leányát, Annát, aki ezt sürgönyözte apjának: „Eleve add beleegyezésedet." FDR így válaszolt: „Verést érdemelsz. Szerető apád." Maga Smith is táviratokkal kezdte bombázni Warm Springst. Howe kommentárja: „Félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is." Majd egy másik táviratban: „Ha bűnbakot keresnek, ám áldozza fel magát Wagner szenátor." Howe tanácsára Franklin a jól bevált érvhez folyamodott – egészségi állapotára hivatkozott. Smith felhívta telefonon FDR-t, s a beszélgetés során kiderült, hogy Rooseveltet anyagi problémák is nyugtalanítják: nyakig elmerült a Warm Springs Foundation ügyeibe, s kormányzóvá választása csökkentené jövedelmét.

A paralízis gyógyíthatatlan volt, a pénzügyi nehézségeken viszont lehetett segíteni. Smith tárgyalt John Raskobbal, az Egyesült államok egyik leggazdagabb emberével, aki közelállt du Pontékhoz, s vezetője volt a General Motors konszernnek. John Raskob 1928-ban bőkezűen finanszírozta a demokraták választási hadjáratát. Alfred Smith megkérte őt, hogy néhány más milliomossal együtt vezesse le választási hadjáratát. A továbbiakat Ernest Lindley beszéli el:[12] Október 1-én John Raskob telefonált Rooseveltnek Warm Springsbe. „Raskob lágy hangja a hallgatón át olyan tisztán szólt, akár egy csengettyű. Kérte FDR-t, egyezzen bele jelöltetésébe, hogy országos méretekben segítse a pártot."

Roosevelt ellenvetéseket tett. Neki – mondotta – a Warm Springs Foundationnel kell foglalkoznia. „Az ördögbe a Foundationnel – felelte Raskob. – Azt magunkra vállaljuk." Majd kertelés nélkül megkérdezte Roosevelttől: mennyi? Roosevelt 250 000 dollárban jelölte meg az összeget. A kagylót átvette Smith, s FDR-től mint „személyes szolgálatot" kérte, hogy jelöltesse magát. Roosevelt nagynehezen beleegyezését adta. Másnap két dolog történt: Raskobtól kapott egy 250 000 dollárra szóló csekket[13], New Yorkban pedig a demokrata pártértekezleten jelölték az állam kormányzói tisztjére. „Nem ismerek olyan férfiút, aki nagyobb áldozatot hozott volna a pártnak, amikor segítségére sietett" – írta Raskob Rooseveltnek.

---

[12] *E. Lindley:* Franklin D. Roosevelt: A Career in Progressive Democracy. 19. old.

Védence hirtelen elhatározásáról értesülve Howe már semmit nem tehetett. Az ég felé emelte kezét, és a következő táviratot küldte FDR-nek: „Gratulációképpen ássa ki azt a táviratot, amelyet akkor küldtem, amikor részt vett az első szenátorválasztáson" – New York államban, 1914-ben. Franklin Roosevelt jelölésének híre villámsebességgel terjedt el.

A republikánus lapok rámutattak arra, hogy Alfred Smith, aki csillapíthatatlanul vágyik a hatalomra – holott sohasem fogja megérni, hogy elnökké válasszák –, a politikai harc tüzébe utolsó tartalékként beveti Rooseveltet, a szerencsétlen rokkantat. A tudósítók FDR barátaira hivatkozva közölték, hogy aki szereti Rooseveltet, az ellene szavaz, ha nem akarja, hogy ez az elbűvölő férfi a kormányzóság terhe alatt elpusztuljon. A republikánusok, hogy „felvilágosítsák" a választókat, olyan híreket is terjesztettek, hogy FDR mozgásképtelen, még pedig nem a gyermekbénulás miatt, hanem egy újabb megbetegedés következményeként.[14]

Alfred Smith kivédte a támadást: „A kormányzónak nem kell akrobatának lennie. Nem azért választjuk meg, mert hátrafelé kettős szaltót tud csinálni vagy a kezén jár."

---

[13] New Yorkba visszatérve, FDR visszaküldte a csekket Raskobnak, azzal a megjegyzéssel, hogy neki elegendő az a tudat, hogy szükség esetén számíthat Raskob segítségére. Az ezt követő három év alatt Raskob 100 000 dollárt költött a Warm Springs Foundationre. (Lásd *J. Flynn:* The Roosevelt Myth. New York 1948. 270. old.)

[14] Lásd R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. An Intimate History. 1. köt. New York 1950.

AZ „EMPIRE STATE" „FÉLSZÁZALÉKOS" KORMÁNYZÓJA

I

Az ország első államában, New York államban minden nagyvonalú, beleértve az „Empire State" megjelölést is. Itt van az Egyesült Államok igazi fővárosa, a köztársasági pénzügyi-ipari központja. Az állam kormányzója a siker reményével pályázhat az elnöki székre. Az 1861–1865-ös polgárháború utáni időszakban megválasztott tizenhat elnök közül kilenc egy vagy más időpontban New York állam kormányzója volt. A kormányzói tisztért indult hát harcba FDR október közepén, bár tisztában volt azzal, hogy 1928-ban országos viszonylatban ismét a republikánusok győzelmére kell számítani. Herbert Hoover, a Köztársasági Párt elnökjelöltje az utóbbi évek párját ritkító gazdasági fellendülésére hivatkozott, és azt ígérte az amerikaiaknak, hogy mindennap tyúk fő majd a fazekukban, garázsukban pedig egy pár autó fog állni.

Hoover azt ígérte, hogy isten segítségével és a hagyományos republikánus politika útjain haladva „hamarosan kiűzi a szegénységet az országból".

A New York államban tett 1300 mérföldes utazásának első három napján Franklin Roosevelt általános kijelentéseket tett, támadta a republikánusokat és ecsetelte Alfred Smith érdemeit. Különösen fontosnak tartotta annak hangsúlyozását, hogy vallási kérdések – Smith katolikus volt – nem léphetnek a pártharc helyébe. Harmadnap este a párt vezetősége Franklin Rooseveltet a szövetségi politika egéből New York állam földjére helyezte. FDR segítőtársai a következő táviratot kapták a párt országos bizottságától: „Mondják meg a jelöltnek, hogy nem az elnöki székre, hanem a kormányzói tisztségre pályázik. Korlátozza felszólalásait az állam ügyeire."

Franklin Roosevelt ekkor a fegyvert közvetlen ellenfele, Alred Ottinger ellen fordította. Ottinger, a Köztársasági Párt jelöltje tapasztalt politikus volt, aki ügyesen folytatta a választási kampányt, nem feledkezve meg arról, hogy New York a nemzetiségek olvasztótégelye. FDR könnyűszerrel be tudta bizonyítani, hogy a nemzetiségi kérdésben mindkét párt egyaránt elfogulatlan. A kormányzóhelyettesi tisztségre a demokraták Herbert Lehman bankárt jelölték, aki jelentős anyagi segítséget nyújtott Alfred Smithnek.

Tehát „korlátozza felszólalásait az állam ügyeire". Roosevelt tematikailag csoportosított beszédeinek előkészítésében felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtott új, harminckét éves munkatársa, Samuel Rosenman, akit Alfred Smith ajánlott neki. Rosenman jogász volt, és rendkívül precíz ember. Terjedelmes dossziét állított össze az állammal kapcsolatos minden kérdésről: a munkaügyi törvényhozásról, a mezőgazdaságról, a pénzügyekről stb. Együttműködésük triviálisan indult. „Sam – mondotta Franklin Roosevelt –, most rohanok, találkoznom kell néhány helybeli politikai elvbarátunkkal. Attól tartok, az est nagy részében el leszek foglalva. Mi lenne, ha maga készítene egy vázlatot arról, amit véleménye szerint holnap este mondanom kell, s odaadná nekem reggel. Holnap együtt átnézzük." Látva Rosenman arcán a meghökkenést, Roosevelt bátorítóan mosolygott, s hívta az inast, aki a kerekes széken átvitte a másik szobába, hogy átöltözzön.

Samuel Rosenman lelkiismeretesen eleget tett a megbízatásnak; megírt egy tényekkel telizsúfolt beszédet arról, hogy a republikánusok New York állam törvényhozó testületében miképpen szegik meg a munkaügyi törvényekkel kapcsolatos ünnepélyes ígéreteiket.

Rosenman bedugta a kéziratot Roosevelt hálószobájának ajtónyílásán, majd aludni tért, s korántsem volt meggyőződve arról, hogy munkája tetszeni fog. FDR másnap átnézte az anyagot és kitűnőnek, bár egy kicsit száraznak találta. Néhány beszúrással „színesebbé" tette a beszédet, s este elmondotta. Taps. „Pompás, Sam, jól csinálta" – jegyezte meg a gyűlés után FDR. Így kezdődött.

Együtt utazták be az államot: elöl a jelölt személyautója, utána két autóbusz. Az egyikben a tudósítók, a másikban FDR munkatársai utaztak. Rosenman fáradhatatlanul dolgozott. Beszédvázlatokat készített, Roosevelt futólag átnézte, kijavította és elmondotta őket. A választók barátságosan fogadták. Miért? Miről beszélt Franklin D. Roosevelt?

„Tudja – mondotta visszaemlékezve a múltra –, a mai helyzet nem sokban különbözik azoktól a napoktól, amikor 1911-ben és 1912-ben a szenátusban ültem. Al Smith, Bob Wagner, Jim Foley meg én akkor a szociális és munkatörvényekért küzdöttünk. Emlékszem, szocialistának meg radikálisnak neveztek bennünket. Milyen dühös volt szegény anyám, amikor azt gondolta, hogy a fiából szocialista lett!" Ez kedvelt témája volt Rooseveltnek mindig, amikor későbbi programjait valaki szocialistának vagy kommunistának nevezte. Ami „szocializmus" volt 1911-ben, az vitathatatlan amerikanizmussá lett 1928-ban. Ugyanígy: „az 1933-as »kommunista és radikális New Deal« nagy része 1944-ben a republikánus platform egy részévé lett"[1] – írta Samuel Rosenman.

Az 1928-as választásokon a baloldali szervezetek befolyása teljesen jelentéktelen volt, de FDR szükségesnek tartotta, hogy New York állam problémáit – a bírósági eljárás, a helyi közigazgatás megjavítása, a farmereknek nyújtandó támogatás, a vízi energia felhasználásának állami ellenőrzése stb. – összekapcsolja az általános problémákkal, úgy tüntetve fel a választást, mint a haladás erőinek harcát a reakció ellen. Csak egy példát nézzünk erre. Alfred Smith kormányzó múltbeli tevékenységére hivatkozva Roosevelt ezt mondotta: „Ha a nők és gyermekek heti munkaidejének csökkentésére irányuló programja szocialista, akkor mindnyájan szocialisták vagyunk; ha az állami kórházak és börtönök helyzetének megjavítására irányuló programja szocialista, akkor mindnyájan szocialisták vagyunk. És ha egészségvédelmi programja, a népművelés nagymértékű fellendítése szocialista, akkor mindnyájan szocialisták vagyunk, és ezt büszkén valljuk... A közéletben minden olyan embert, aki előre halad és a reformokat védelmezi, radikálisnak neveznek. A Demokrata Párt ebben az államban előre haladt és a reformokat védelmezte, s kiérdemelte a radikális nevet itt és más államokban.”

---

[1] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 32. old.

FDR most már kitűnő szónokká fejlődött, és rendkívül előnyös benyomást tudott kelteni hallgatóiban. Beszédei tartalmi és formai szempontból egyaránt kitűnőek voltak. Minden felszólalása végén kérte a hallgatókat, győződjenek meg róla, milyen egészségi állapotban van. FDR mindenképpen igyekezett elkerülni, hogy rokkantnak tekintsék. Az egyik kis városban a választási gyűlés céljaira bérelt teremnek nem volt külön bejárata az emelvényhez, s csak a központi bejáraton át lehetett odajutni, a széksorok között végig haladva. FDR nem akart szánalmat kelteni; a tűzoltó létrán mászott be az épületbe, s úgy ment fel az emelvényre. Roppant nehezen tudott felmászni, hiszen csak a kezét használhatta. De a teremben ülők közül senki nem gyanított semmit.

FDR New York állambeli sikeres kampánya nem javíthatott a párt helyzetén országos viszonylatban. Az ország felzárkózott Hoover mögött. Alfred Smith, aki a választási hadjárat fő jelszavaként a még nagyobb fellendülést hirdette, csak ígéreteket tehetett, a republikánusok viszont tényekre támaszkodtak. Minthogy a pártok az anyagi kérdéseket hasonló erővel vetették fel, a szellemi szférában adódó különbséget lehetett volna hangsúlyozni, ahogy Roosevelt tette. Smith nem így járt el. Ennek folytán a választási hadjárat nem tudott valóban kibontakozni, s a viták részben a vallás körül folytak, részben pedig a szesztilalmi törvény körül. A republikánusok egészen komolyan kijelentették, hogy ha a katolikus Smith lesz az elnök, az Egyesült Államokban az összes protestáns házasságok hatályukat vesztik, az ilyen házasságokból származó gyermekeket törvényteleníteni fogják, s az ország legfőbb ura a római pápa lesz. A szesztilalmi törvényt illetően azt harsogták, hogy a demokraták véget vetnek a „nemes kísérletnek”, vagyis hatálytalanítják a szeszes italok árusítására vonatkozó tilalmat (amelyet az alkotmány 1920. évi 18. módosításával vezettek be), és ezzel az erkölcsileg tiszta amerikaiakat a világ többi részének részeg mocsarába sülylyesztik.

FDR elkeseredve figyelte, hogy jut zsákutcába a demokraták választási kampánya. Keserűen tréfálkozva írta egyik barátjának: „Köszönöm, hogy elküldted jobbik felem szörnyű fényképét. Úgy látszik, éppen egy legyet szemlél a mennyezeten, s igyekszik eldönteni, lehet-e az ember egyszerre nedves is, száraz is." Eleanor újsütetű rigorizmusában „száraz" volt, s teljesen száműzte a szeszesitalokat házából, ami meglehetősen bosszantotta. Franklint, aki híve volt a koktélok mértékletes élvezetének.

FDR meglehetős aggodalommal szemlélte Raskob tevékenységét, aki a Demokrata Párt országos bizottságának elnöke lett. Az a körülmény, hogy egy milliomos töltötte be ezt a tisztet, nehezen volt összeegyeztethető az olyan állításokkal, miszerint a Demokrata Párt a „haladás" pártja. Raskob túl sokat beszélt, hogy ellensúlyozza a kellemetlen benyomást. FDR egy másik milliomoshoz fordult, Bernard Baruch-hoz. Raskob és Baruch fizették be a legnagyobb összegeket a Demokrata Párt kasszájába. A Dél-Karolinából származó zsidó Baruch jobban megértette az eszmék jelentőségét, mint Raskob. Ő fogalmazta meg a kampány megindulása előtt ezt a jelszót: „A világnak választania kell Woodrow Wilson konstruktív radikalizmusa és Lenin destruktív radikalizmusa között."[2] FDR és Baruch erőfeszítései nem vezettek jelentősebb eredményhez, nagyon későn, csak november 4-én sikerült az ingadozó McAdoot, a tekintélyes demokrata politikust rávenniük Smith feltétlen támogatására. Ez már mit sem változtatott a kampány lefolyásán.

November 6-án lezajlott a választás. FDR és munkatársai a New York-i Biltmore Szállóban várták be a szavazás menetére vonatkozó közléseket. Jóllehet a demokraták 7 millió dollárt költöttek a kampányra, mindössze két millióval kevesebbet, mint a republikánusok, ez kidobott pénznek bizonyult. Már dél felé nyilvánvaló volt, hogy a demokraták az egész országban vereséget szenvedtek. Ami New York állam kormányzójának megválasztását illeti, számos körzetből késett az adatok közlése. FDR és tanácsadói jól ismerték az amerikai politikai életet, és nem sokáig találgatták a késedelem okait: egyes körzetekben a végleges országos döntést várták, hogy saját eredményüket kicsit „megkozmetikázzák". Roosevelt ekkor merész lépésre, lényegében blöffre szánta el magát. Telefonon felhívta azoknak a körzeteknek a rendőrfőnökeit, ahonnan nem futottak be a választások eredményeire vonatkozó adatok.

---

[2] *J. Daniels:* The End of Innocence. Philadelphia 1954. 326. old.

„Itt Franklin Roosevelt beszél – mondotta. – A New York-i Biltmore Szállóból figyelem a szavazást. Az ön körzetéből nem futottak még be az adatok, s ez nem tetszik nekem. Ha ez továbbra is így megy, lesz gondom magukra, és ön személyesen felel azért, hogy ne legyen csalás a szavazatszámlálásnál. Ha a rend fenntartása vagy a helyes számlálás biztosítása érdekében segítségre van szüksége, közölje velem, és én kérni fogom a kormányzót, hogy hagyja jóvá a nemzetőrség alakulatainak felhasználását." Közölte a rendőrfőnökkel azt is, hogy „száz jogász" megy ki a körzetekbe a választások tisztaságának ellenőrzésére. (Ez később meg is történt, s a visszaélések jelentéktelennek bizonyultak.) Roosevelt manőverének megvolt a hatása.

Franklin Rooseveltet New York állam kormányzójává választották, 2 130 193 szavazattal az Ottingerre leadott 2 104 629 szavazat ellenében. Smith ugyanebben az államban 100 000 szavazattal kevesebbet kapott, mint Hoover, s a republikánusok az egész országban nagy túlsúlyban voltak. Roosevelt sikere az 1928-as választásokon kivételes, személyes siker volt, nem pedig pártgyőzelem. Mindamellett 25 000-es többsége igen csekély volt.

FDR a következő két évben nem ok nélkül nevezte magát barátai körében tréfásan „félszázalékos" kormányzónak.

II

„Egy évig sem fogja húzni" – jegyezte meg FDR-ről Alfred Smith, akit négyszer választottak meg erre a tisztségre, s így tudta, mit beszél. A kormányzói funkció betöltése Albanyban, ahol a kormányzói rezidencia volt, nemcsak szellemi, hanem nagy testi erőfeszítést is igényelt. Az Empire State lakossága már akkor meghaladta a 12 milliót, az államapparátus pedig rendkívül nehézkes volt, és állandó ellenőrzést igényelt. A törvényhozó testület éveken át a republikánusok kezében volt, nem szólva a Tammanyról, amely New York Cityben saját politikáját folytatta.

Alfred Smith meg volt győződve arról, hogy Franklin Roosevelt New York államban az ő – végső soron – sikeres tevékenységét fogja tovább folytatni. A húszas évek végére már némileg feledésbe merült, hogy FDR bőséges közigazgatási tapasztalatokkal rendelkezik. Úgy beszéltek róla, mint okos emberről, aki azonban főként teoretikus. Smith szobát bérelt az egyik albanyi szállodában, hogy onnan irányítsa az új kormányzót, és azt ajánlotta neki, hogy ne hajtson végre semmiféle személycserét az állami vezetők között. FDR egyetértett vele, de azután elmozdított állásából két olyan tisztviselőt, akikre Smith támaszkodott: Belle Moskowitzot, a kormányzó titkárnőjét, és Robert Moses államminisztert. Az előző FDR-t a választási kampány alatt lekezelte, az utóbbival pedig régebben több ügyben is összeütközésbe került. A feldühödött Smith Roosevelt eljárását sötét hálátlanságnak tekintette, de még mindig nem jött rá, hogy rosszul ítélte meg utóda egyéniségét. Raskob felajánlotta Smithnek az Empire State Building igazgatói pozícióját New Yorkban. Smith elfogadta. FDR egyedül maradt Albanyban.

A kormányzói palotába beköltözött az új gazda, a negyvenhat éves Franklin Roosevelt. Ekkor már tapasztalt politikus volt, kialakultak benne azok a vonások, amelyek változatlanul jellemezték elnöksége alatt is. Környezetének tagjai továbbra is hajlottak arra, hogy mindenekelőtt nagy optimizmusát, túláradó életkedvét lássák meg benne; időnként túl koros cserkészre hasonlított. A betegség nehéz megpróbáltatásai, úgy látszott, nem ásták alá derűjét, pedig járni csak bottal tudott, vagy még inkább valakinek a karjára támaszkodva.

A hozzá közelállók úgy látták, hogy FDR mintha új emberré lett volna betegsége után: régi kellemetlen tulajdonságai – a nagyképűség és a rosszul leplezett gőg – eltűntek. Emberibbé vált. Azelőtt Roosevelt szétforgácsolta erejét, most megtanulta erejének koncentrálását. Azokat, akik beszélgettek vele, meglepte Franklin széles körű tájékozottsága a legkülönbözőbb területeken. Megmagyarázta valakinek: „Ti, akik használjátok a lábaitokat, szabad időtöket golffal, kacsavadászattal stb. töltitek, míg én kizárólag könyvekkel tölthetem."

A választásokon aratott győzelem FDR szemében a betegség feletti győzelem volt. Szilárdan hitte — bár általában kerülte az erre vonatkozó beszélgetést — hogy a sors valamiféle feladatra szemelte ki. Amikor FDR leküzdötte betegségét, meg volt győződve arról, hogy a gondviselés akaratát követi. „De a külső burok — írja Schlesinger — egy másik embert takart: egy erősebb, szilárdabb, becsvágyóbb, kicsinyesebb, kegyetlenebb, haragtartóbb, mélyebb, bonyolultabb, érdekesebb embert. Csak legközelebbi barátai látták meg Rooseveltnek ezeket a jellemvonásait, és ők is csak egyes, olykor ijesztő megnyilvánulásait figyelhették meg. Barátságos, de áthatolhatatlan tekintete, nyájas, de semmire sem kötelező mosolya, nyílt, de kifürkészhetetlen modora belső hozzáférhetetlenségére utalt. Szerette az embereket, de ritkán nyílt meg előttük. Zárkózottsága mesterré avatta a politikában és a számításban s olykor kegyetlenné az emberekkel való kapcsolatokban. Akik a legjobban szerették, azokat különösen kegyetlenül gyötörte. Úgyszólván mindenkit képes volt feláldozni. Amennyire nemtörődöm és felszínes tudott lenni intellektuálisan, annyira ravasz és köntörfalazó tudott lenni morálisan. Lágynak és szolgálatkésznek látszott, valójában azonban ijesztően kemény volt."[3]

A környezetéhez tartozó emberekben FDR főleg a hűséget becsülte. Ezen elv szerint, valamint szakmai képességeik alapján választotta meg munkatársait Albanyban. Samuel Rosenman, aki csak néhány hónapja ismerte Rooseveltet, nagyon meg volt lepve, amikor kinevezték a kormányzó tanácsadójának. Roosevelt nyíltan megmondotta neki: „Hamar megismerem az embereket s elég jól megértem őket. Olykor az ösztön hasznosabbnak bizonyul a hosszas és sokirányú vizsgálódásnál." Ifjabb Henry Morgenthaut a mezőgazdasági bizottság elnökévé nevezte ki. A Morgenthau család mindig bőkezűen finanszírozta FDR politikai vállalkozásait. Az államminiszter Edward Flynn lett, bronxi hivatásos politikus, aki a Tammany cinikus hagyományain nevelődött. Ezzel FDR megadta ennek a szervezetnek is azt, ami járt neki. Iparügyi biztosnak Frances Perkinst nevezte ki – az állam történetében először került nő ilyen felelős posztra. FDR az ő kinevezését azért tartotta szükségesnek, hogy bebizonyítsa a női választók előtt a nők tényleges egyenjogúságát.

---

[3] Ehhez a jellemzéshez Schlesinger a következő jegyzetet adja: „Ezeket a — természetesen szubjektív — ítéleteket Roosevelt körének számos tagjával folytatot beszélgetéseim alapján, valamint Sherwood, Perkins, Moley, Stimson és Bundy Freidel, Rosenman, Gunther, Tugwell, Lindley és mások könyvei és cikkei alapján alakítottam ki." (*A. Schlesinger:* The Crisis of the Order 1919—1933. 409—410., 534. old.)

Franklin Roosevelt a legkisebb kétséget sem hagyta munkatársaiban az iránt, hogy a fő döntéseket ő fogja hozni, a munkatársaknak pedig csak tanácskozási joguk van. „Nekem New York állam kormányzójának kell lennem, s magam leszek az" – mondotta Frances Perkinsnek, amikor az átvette hivatalát. Igen hamar megmutatkozott FDR-nek egy másik vonása is: nem tudta elviselni a kritikát. „Franklin – írja Rexford Tugwell – már akkor hajlott arra, jóllehet külsőleg jó képet vágott a dologhoz, hogy a bírálatot a legjobb esetben barátságtalan cselekedetnek, a legrosszabb esetben pedig kártevésnek minősítse. Egyáltalán nem tűrte, ha megkísérelték kétségbe vonni szándékait vagy tisztázni indítékait... Azt tartotta, hogy a bírálat felett áll. Azokat, akik nem ismerték el vagy nem biztosították számára ezt a helyzetet, emlékezetébe véste. Valósággal az elefánt képességével emlékezett azokra, akik ártottak neki. Egy szép napon a vétkes csodálkozva tapasztalta, hogy ilyen vagy olyan javakban nem részesült. Végső soron sok ilyen személy akadt. Semmiféle könyörgés sem változtathatott helyzetükön, és nem kerülhettek be a bizalmas munkatársak sorába. Ami Franklint illeti, örökre osztracizmussal sujtotta őket."[4]

---

[4] R. *Tugwell:* Democratic Roosevelt. 192. old.

Még annak is, aki ismerte FDR-nek ezeket a tulajdonságait, roppant nehéz volt együtt dolgoznia vele. Minden egyébtől eltekintve – jegyzi meg lakonikusan Byrnes – „nem volt két olyan ember, akikkel szemben Franklin Roosevelt egyforma magatartást tanúsított volna".[5] Szándékairól végső soron még a hozzá közelállóknak is csak feltevéseik lehettek.

III

Albanyban Franklin Roosevelt úgy startolt, hogy majd Washingtonban a Fehér Házban finiselhessen. Útjában igen nagy akadályt jelenthetett az 1930-as esztendő, amikor megbízatása lejárt, és el kellett érnie, hogy újraválasszák. Ennélfogva előnyös színben kellett feltűnnie és – főleg a New York-iakra – jó benyomást kellett gyakorolnia. Az ő szavazócéduláik általában a Fehér Házba szóló belépőjeggyé váltak.

Az őszinteség egy ritka percében Franklin Roosevelt ezt mondotta Rosenmannek: „Tudja-e, mit kell tennie mindenekelőtt az elnöknek, hogy jó törvényeket hozhasson? Először is el kell érnie, hogy megválasszák! Ha ma is közönséges polgár volnék a Hyde Parkban, igen keveset tehetnék. Ezért ne riasszon el hebehurgya módon szavazatokat, ha erre nincs alapos oka. Először meg kell kapnia a szavazatokat, s csak azután csinálhat jó dolgokat." A választásokon „jó, pozitív liberális programmal és jó pártszervezettel" lehet sikert elérni. FDR fáradhatatlanul törekedett e két feltétel megvalósítására, egyidejűleg hangoztatva, hogy kormányzósága az államban megnyitja az „egyetértés időszakát", két párt együttműködésének korszakát.

Tisztségbe lépésekor, 1929. január 1-én Franklin Roosevelt üzenettel fordult a törvényhozó testülethez, amelyben megfogalmazta programját: az államháztartás egyensúlyának biztosítása, a farmerek támogatása, a parkok rendezése, a bíróságok munkájának szabályozása stb. A „prosperity viszonyai között nyilvánvalóan nem lehetett ennél nagyobb célokat kitűzni. FDR

---

[5] *J. Byrnes:* All in One Lifetime. New York 1958. 281. old.

Albanyban az első napoktól kezdve érezte a kormányzó vállára nehezedő munka terhét, mert nem akarta az ügyek vezetését beosztottjaira bízni. Naponta átlag 250 levelet kapott, közülük 50-re személyesen kellett válaszolnia. Az állam tulajdonában levő ingatlanok értékét 1929-ben kb. 1 milliárd dollárra becsülték, s az állami költségvetés alapján évente több mint 80 millió dollárt fordítottak új építkezésekre. FDR azon volt, hogy mindent figyelemmel kísérjen, és kielégítő módon megvalósítsa az építés vezetésére vonatkozó elgondolásait. Dolgozószobájának falát táblák borították, amelyeken minden héten megjelölték a 150 épülő új létesítmény építésének menetét. Ha bármelyiknél átlépték a kitűzött határidőket, a kormányzó személyesen avatkozott be a dologba.

Roosevelt ellenséges, republikánus többségű törvényhozó testülettel került szembe. A testület tagjai jórészt minden hájjal megkent hivatásos politikusok voltak, akiknek a szívét nem lehetett meglágyítani a legmeggyőzőbb beszédekkel sem, noha FDR nyilvános beszédeit most jól megválogatott munkatársak készítették, élükön Samuel Rosenmannel. A törvényhozó testület eltökélte, hogy minden néven nevezendő „progresszív" intézkedést blokkolni fog, mert ezeket nem az állam jólétéről való gondoskodásnak tekintette, hanem a pártérdekek érvényesítésére irányuló kísérletnek. A Demokrata Párt apparátusának megszilárdítása két szempontból volt fontos: egyrészt mert így lehetett kapcsolatot létesíteni az egyszerű választókkal a törvényhozók feje fölött, másrészt pedig, s ez volt a fő dolog, az államban mindenkinek tudomást kellett szereznie a kormányzó és a törvényhozó testület harcáról, ha az valóban megindul. „Erkölcsi kötelességünk a Demokrata Párt evangéliumát terjeszteni" – tanította FDR –, aki a modern tömegtájékoztatás minden eszközét a nagy cél szolgálatába állította.

Már 1929 januárjában sajtóirodát állítottak fel Albanyban; a demokrata szervezet 100 000 dollárt utalt ki erre a célra. Ettől fogva az állam valamennyi lapját elárasztották a kormányzó tevékenységéről szóló hírek. FDR megállapította: „Míg öt évvel ezelőtt a választók 95 százaléka a lapokból merítette az információt, most a választóknak legalább a fele a kandallónál ülve hallgatja a két párt politikusainak beszédeit, s ítéletét nem az olvasottak, hanem a hallottak alapján alkotja meg." Kezdetképpen a Demokrata Párt az állam minden adóállomásánál havi egy óra adásidőt bérelt, s 1929. április 3-tól Franklin Roosevelt maga tartotta a mikrofon előtt a „beszélgetéseket a kandallónál". Ezeket igen gondosan előkészítették. Most már adva voltak a a lehetőségek arra, hogy kommentálják a törvényhozó testületben küszöbönálló összecsapást, amely nem soká váratott magára.

Az állami költségvetést régóta igénybe vették a pártszükségletek kielégítésére, s így nem ok nélkül tárgyalták a törvényhozó testület bizottságainak zárt ülésein. A republikánusok uralma alatt nyilvánvaló volt a bizottságokban a költségek célirányos felhasználása. FDR erélyes lépéseket tett ennek a rendszernek a megszüntetésére. Először is megvétózta a költségvetést, másodszor síkra szállt az állami pénzügyek megvitatásának teljes nyilvánossága mellett. Ezt bonyolult küzdelem követte, többek között a bíróságokon is. Vita folyt a végrehajtó és a törvényhozó hatalom előjogainak értelmezése körül. FDR állást foglalt amellett, hogy a törvényhozó testületnek nincs joga beavatkozni a költségvetés felhasználásába, amely teljes egészében a kormányzó hatáskörébe tartozik.

Rekedtre ordították magukat. A törvényhozó testülettel folytatott vita tetőfokán Roosevelt egy, a rokonaihoz intézett levélben elnézést kér azért, hogy kézzel írja a levelet, nem pedig gépen. Ám erre nincs lehetőség addig, „amíg az ostoba, régi, republikánus törvényhozó testület nem érti meg, hogy ideje hazautazni és engedni, hogy nyugodtan foglalkozhassak az állam ügyeivel". Végső soron a bíróságok az ő álláspontja mellett döntöttek. Ellenfelei szégyent vallottak, hiszen a jogi hatóság a végrehajtó hatalom funkcióinak szilárdsága mellett foglalt állást.

FDR rájött, hogy a kormányzónak joga van használni az „Inspector" nevű kis folyami jachtot. 1929 nyarán családjával és számos munkatársával elindult a csatornákon, hogy szétnézzen New York államban. Rendkívül szórakoztató látványt nyújtottak: a fedélzeten annyian voltak, hogy egy gombostűt sem lehetett leejteni, közülük kiemelkedett a kormányzó impozáns alakja, a csatornával párhuzamosan futó legközelebbi úton pedig csigatempóban ünnepi menet haladt: a kormányzó gépkocsija és motorkerékpáros rendőrök. FDR különféle állami intézményeket tekintett meg: iskolákat, kórházakat, börtönöket, menhelyeket stb. Eleanor férjének szeme és füle volt, bár az első napokban FDR kérdéseire adomába illő válaszokat adott. Például, a menükártya alapján következtetett az élelmezés megfelelő voltára, vagy nem gondolt arra, hogy a helyiségek túlzsúfoltak, mert nem sok ágyat látott. „Csacsi! – kiáltott fel Franklin. – Meg kellett volna nézni, nem raktak-e be ágyakat a raktárba, vagy nincsenek-e az ajtó mögé rejtve, s be kellett volna nézni a fazékba." Eleanor, becsületére legyen mondva, igen hamar megtanulta, hogyan kell megállapítani a valóságos helyzetet.

Ez volt a kormányzó első olyan nyári utazása, amelynek politikai célja volt. Látszólag nem tett különbséget a helyi politikusok – a demokraták és a republikánusok – között. Ezek is, azok is szívesen látott vendégek voltak a kis hajón. A kormányzó értett hozzá, hogy megnyerje magának az embereket. A vele folytatott hosszas eszmecsere után a helyi politikusokat fontosságuk tudata töltötte el. FDR úgy tudta folytatni a beszélgetést, hogy az emberek megértették: az állam gazdájával állnak szemben. De kétségtelenül mindenkinek tetszett, hogy a hozzáértő FDR tüzetesen megtárgyalta velük a helyi ügyeket, a vetés állását, az utakat, az erdőültetést, az iskolák és a jóléti intézmények helyzetét.

Roosevelt erőfeszítései, amelyek nyilvánvalóan az országos hírnév megszerzésére irányultak, nem ok nélkül nyugtalanították a Köztársasági Pártot. Jóllehet maga Franklin Roosevelt nemegyszer nyilvánosan kijelentette, hogy nem kívánja elnöknek jelöltetni magát, ezt egyetlen józan gondolkodású politikus sem hitte el neki. A republikánusok, valamint FDR rosszakarói a Demokrata Párton belül nem kímélték a fáradságot, hogy tökéletesen lejárassák Rooseveltet. Elhatározták, hogy a csapást a legsebezhetőbb pontra mérik: a kormányzónak a Tammanyhoz való viszonyára.

A republikánus stratégák ördögi leleményessége tagadhatatlan. A Tammany korrupt volta közmondásossá lett: még a „New York Times” is úgy nyilatkozott erről a szervezetről, hogy „első a háborúban, első a békében és elsőnek nyúl a polgártársai zsebébe”. Ezért, amikor 1929 őszén a republikánusok azzal a követeléssel álltak elő, hogy vessenek véget New Yorkban a Tammany garázdálkodásának, semmiféle jelentős felfedezést nem tettek. Csak az volt az új, hogy a republikánusok hisztérikusan ragaszkodtak ahhoz, hogy Roosevelt kormányzó vizsgálatot indítson. Ezzel az erkölcsök tisztaságának bajnokai elárulták igazi céljaikat.

Elgondolásuk egyszerű s ugyanakkor bonyolult volt. FDR politikai karrierje az Albanyban kifejtett tevékenységétől függött. Ha az 1930-as választáson megbukik, illetve, ha nem választják meg újból kormányzónak, akkor ez további politikai pályájára nézve súlyos következménnyel járt volna. Ám a választások sikere csak a Tammany támogatásával volt biztosítható. A szervezet ügyeinek bármilyen komolyabb kivizsgálása Roosevelt esélyeit a nullával tette volna egyenlővé a választásokon. Ugyanakkor, ha Roosevelt kormányzó nem mutatott volna hajlandóságot arra, hogy komolyan foglalkozzék a Tammany sok esetben valóban bűnös tevékenységének vizsgálatával, ezzel nyomós érveket szolgáltatott volna ahhoz, hogy az ország szemében a New York-i korrupt politikai vezetők cinkostársának tüntessék fel; ez pedig felmérhetetlen kárt okozott volna neki az esetben, ha megkísérli elnöknek jelöltetni magát. FDR ellenfelei előre diadalmaskodtak: úgy vélték, hogy a progresszív politikus megjelölésre igényt tartó kormányzó zsákutcába került.

A helyzet csakugyan komoly volt. 1929 végén került sor New Yorkban a polgármester-választásra. Az akkori polgármesternek, James Walkernek, egy részeges, züllött alaknak, igen rossz híre volt. A választáson egyik vetélytársa, La Guardia nyíltan azzal vádolta a polgármestert, hogy a rendőrség nem folytatott szabályos nyomozást Rothsteinnek, az ismert gengszternek a meggyilkolása ügyében. A másik jelölt, a szocialista Norman Thomas rámutatott arra, hogy Rothstein egy bronxi bírót 20 000 dollárral megvesztegetett. La Guardia is, Thomas is tétlenséggel vádolta Rooseveltet. De neki még legalább egy évre volt szüksége. FDR hivatalosan kijelentette, hogy csak abban az esetben indíthat vizsgálatot, ha pontos tényeket közölnek vele. Hogy ez vizsgálat lefolytatása nélkül hogyan lehetséges, azt nem mondta meg. Közvetlen munkatársaival pedig közölte: szükség esetén magához hívja La Guardiát és a többi vádlót, és „gyorsíró jelenlétében felszólítja őket, hogy támasszák alá követeléseiket tényekkel, mert ha nem, akkor mindkettőjüket idiótáknak fogják tekinteni".

Természetesen nem kellett ehhez az eljáráshoz folyamodnia. Walkert újra megválasztották polgármesternek, de az a tény, hogy Norman Thomas 175 000 szavazatot kapott, a New York-iak elégedetlenségének mértékét mutatta. FDR nyilvánvalóan csúnyán szerepelt a dologban, ami a becsületes embereket őszintén nyugtalanította. Nem szólva a pártviszálytól sugallt cikkekről, a közvélemény mégiscsak arra a nézetre hajlott, hogy a Tammany bandája szabadon garázdálkodhat New York államban. Franklin meglepő módon próbálta igazolni eljárását: minden úton módon az amerikai demokrácia buzgó hívének igyekezett magát feltüntetni.

Egyik barátjának, akire ez az érvelés nem hatott, ezt írta: „egyáltalán nem a Tammany és a kormányzó közötti viszonyról van szó", hanem „csakis az alkotmányos kormányzás és a politikai kampány közötti különbségről".[6] Az a tény, hogy FDR az amerikai polgári politikai pártok arzenáljának nehéztüzérségét használta fel az első pillantásra kicsinynek tetsző célpont ellen, azt mutatja, hogy nagy fontosságot tulajdonított a Tammany korrupciója elleni kampánynak saját politikai pályája szempontjából.

Roosevelt mindig arra tanította elvbarátait, hogy ne vegyék fel a harcot olyan pozíciókban, amelyeket az ellenfél választott. Ha az ellenség érzékeny pontra mérte csapásait, jobb ezekről a csapásokról hallgatni, akármilyen súlyosak voltak is, és más kérdésekben kell kezdeményezést mutatni. A Tammany-korrupció kivizsgálásának követelése, amely megmérgezte Roosevelt életét az Albanyban töltött évek alatt, szemében újabb érv volt amellett, hogy az állam ügyeiben bátran hajtsa végre a progresszív programot. Csak a progresszív intézkedések szilárdíthatták meg a Fehér Ház megostromlására kiépített hídfőállását és semlegesíthették a Tammany-beli bűnösökkel szembeni engedékenység teljesen megalapozott vádját. Egy szóval, Roosevelt úgy gondolta, hogy a cél szentesíti az eszközt.

---

[6] *J. Burns:* Roosevelt: the Lion and the Fox. 121. old.

IV

Nem Roosevelt egyéni erőfeszítéseinek, hanem az Egyesült Államokban 1929–1933 között kialakult helyzetnek tulajdonítható, hogy Roosevelt programja és az államban kifejtett gyakorlati tevékenysége lelkes visszhangra talált. A „prosperity" felhőtlen ege alatt kezdte meg működését, a szokásos liberális óhajoknak adva hangot; javítani kell ezen, fel kell figyelni arra stb. Egyetlen nagyvonalú terve az állam határát alkotó Szent Lőrinc-folyó energiájának hasznosítására vonatkozott. Bár ez első pillantásra merőben technikai problémának látszik, FDR szociális szempontból rendkívüli fontosságot tulajdonított neki. Ez utóbbi körülményre először nyilván Felix Frankfurter, a Harvard Egyetem professzora hívta fel a figyelmét, aki később Roosevelt egyik legbefolyásosabb tanácsadója lett. Röviden, az volt a helyzet, hogy az országot villamos energiával ellátó monopóliumok képtelen díjszabásokat állapítottak meg, és kegyetlenül megsarcolták a fogyasztókat.

Roosevelt azt javasolta, hogy a Szent Lőrinc-folyó energiáját a következőképpen használják fel: a vízi erőművek legyenek az állam tulajdonában, a villamos energia elosztását viszont magántársaságok végezzék. Terve népszerűsítésére aktív propagandahadjáratot indított. „Az egyik legnyomósabb érv amellett, hogy a szövetségi hatóságok vagy az állam fejlesszék ki az energiaforrásokat az – mondotta –, hogy ez esetben mindig tudni fogjuk, mibe kerül a villamos energia előállítása." Roosevelt emlékeztetett arra, hogy az állam mindössze három olyan nagy erőforrással rendelkezik, ahol vízi energiát lehetne termelni: mégpedig a Szent Lőrinc-folyón, a Muscle Shoalsnál és a Boulder Damen. „Ha az Egyesült Államokban teljesen kisiklik kezünkből az energia feletti ellenőrzés, akkor ezt más szabadságok ellen intézett támadás fogja követni”, mert „nagyon hatalmas pénzcsoportok kívánják a villamos energiát saját cégeik számára felhasználni.”

Minthogy előre látta, hogy óhatatlanul „nem amerikai” gondolkodásmóddal fogják vádolni, FDR szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy azokat, akik az energiagazdálkodás állami kifejlesztése mellett szállnak síkra, „nem kell bolsevikként vagy veszélyes radikálisként kezelni, mert végeredményben ezek csak a legrégibb elvekhez való visszatérésre törekszenek, és meg akarják védeni az átlagember ésszerű szükségleteit”. FDR erőfeszítéseit nem koronázta siker – a monopóliumok egységesen szembehelyezkedtek tervével. Nap mint nap újabb nehézségek merültek fel. Sem Roosevelt kormányzó, sem Roosevelt elnök nem tudta a holtpontról elmozdítani ezt a vitathatatlanul hasznos tervet. Csak 1954-ben kezdődött meg a Szent Lőrinc-folyó vízi energiájának gyakorlati felhasználása, természetesen egészen másként, mint ahogyan azt Franklin Roosevelt tervezte.

FDR harca ebben a speciális kérdésben teljesen megfelelt régi elgondolásainak, tudniillik, hogy az ország természetes erőforrásait mindenképpen védelmezni kell. 1931-ben Franklin Roosevelt ezt mondotta: „Valódi kincseink – akár anyagi érdekekről, akár az emberek egészségéről és boldogságáról van szó – megvédésének tágabb értelemben vett feladata olyan széles körű, hogy a kormány funkcióit teljes egészében le kell kötnie.” Albanyban Roosevelt építő kormányzó akart lenni. Sikerült elfogadtatnia a törvényhozó testülettel egy igen korlátozott hatáskörű törvényt, amely lehetővé tette az államnak, hogy nem nagy áron parcellákat adjon el városi szegényeknek. Ez az utópikus intézkedés – amely csak igen csekély eredménnyel járt – voltaképpen a szegényeknek a városból való kitelepítését célozta.

1931-ben Roosevelt elérte New York állam alkotmányának olyan irányú módosítását, hogy 19 millió dollár keretben az állami hatóságok kimerült és elhagyott földeket vásárolhassanak meg. Ezeken erdőket ültettek. Az okos kezdeményezés érthető módon öregbítette FDR jóhírét mint a választók által rábízott állami tulajdon serény gazdájáét. Intézkedései ugyanakkor fokozták a szélső reakciós politikusok elégedetlenségét vele szemben. Léptennyomon vissza kellett vernie a „veszélyes radikalizmus" vádját.

1928 december végén, néhány nappal kormányzói tisztségének elfoglalása előtt, Franklin Roosevelt egy sajtóértekezleten ezt mondotta: „Úgy vélem, a jövőben az állam – s amikor »államot« mondok, nem csupán New York államra gondolok – jóval nagyobb szerepet fog játszani az állampolgárok életében. Az egészségvédelem nézetem szerint az állam gondja, s azt hiszem, az államnak a köz javára végzett tevékenysége ki fog szélesedni. Az állam felelős polgárai gyermekeinek oktatásáért. Miért ne végezzük hát ezt jól? Néhányan azt fogják mondani, hogy ez szocializmus. Válaszom az, hogy ezek szociális, de nem szocialista intézkedések."

Általában nem szokás beszélni Franklin Roosevelt filozófiai nézeteiről, hiszen, természetesen, nem volt filozófus a szó akadémiai értelmében. A húszas évek vége felé kifejezésre juttatott nézeteinek összessége azonban eléggé egységes koncepcióra mutat, amelyben a központi helyet az evolúció és a revolúció egymáshoz való viszonya foglalta el. Már 1926-ban, a Milton Akadémián tartott felolvasásában hangsúlyozta, hogy minden társadalomban elkerülhetetlenek a változások, s hogy a társadalomban észlelhető nyugtalanság „az egészség jele"; a szociális zavarokat pedig éppúgy előidézik „azok, akik félnek a változásoktól, mint azok, akik forradalomra törekszenek". Az Egyesült Államokra nézve nem a radikalizmus jelenti a veszélyt, hanem „a tétlenség túlságosan hosszan tartó időszaka vagy a reakció uralma". Az 1929. július 4-i nemzeti ünnepen mondott beszédében Roosevelt az Egyesült Államok akkori helyzetével foglalkozott. A republikánusok, akik nem látták a „prosperity" hamarosan bekövetkező végét, lelkesen magasztalták a nagy „business" jótéteményeit. FDR e tekintetben nem csupán szkepszist tanúsított.

„Teljes joggal feltehető a kérdés – mondotta –, nem fenyeget-e bennünket az a veszély, hogy visszasüllyedünk a troglodíták idejébe, hogy kialakul egy újabb feudális rendszer, hogy a nagyiparosok olyan magas koncentráltságú ellenőrzést hoznak létre, amely újabb Függetlenségi Nyilatkozat elfogadását teszi szükségessé?" Ha az amerikaiak nem kelnek fel az „új gazdasági feudalizmus" ellen, úgy, mint elődeik a függetlenségi háború idején, akkor végső soron a tulajdon kevesek kezében összpontosul, „a nép túlnyomó többsége pedig rabszolgává lesz". Szerencsére – tette hozzá FDR – az Egyesült Államok népének lehetősége nyílik arra, hogy megvédje jogait, mégpedig „inkább szavazócédulákkal, mint muskétákkal". A beszéd országszerte igen nagy visszhangot vert, gyakran hivatkoztak rá a demokrata politikusok, ha nem is úgy, mint a párt evangéliumára, mindenesetre úgy, mint FDR hitvallására.

Amikor 1930 derekán az egyik képviselő a nyilvánosság előtt ismét visszatért erre a beszédre, FDR egy levélben megmagyarázta neki, mire gondolt: „Nem fér kétség ahhoz... hogy a kommunista eszmék az egész országban erőre fognak kapni, ha nem tudjuk a demokrácia régi eszményeit és eredeti céljait támogatni. Tudom, hogy ön egyet fog érteni velem abban, hogy az Egyesült Államokban nemcsak a kommunizmus veszélyével kell szembenéznünk, hanem azzal a veszéllyel is, hogy az egész gazdasági és politikai hatalom azoknak a kezében összpontosul, akiket a régi görögök oligarcháknak neveztek."[7]

Amíg tartottak a „normális idők", a húszas években, az amerikai gazdaság addig precedens nélkül álló növekedésének időszakában, FDR csak a monopolisták lelkiismeretére appellálhatott. Ám ez csupán pusztába kiáltó szó volt. Csakis a gazdasági helyzet gyökeres megváltozása és az ezzel együtt járó szociális és politikai nehézségek kényszeríthették ki a baljós figyelmeztetésekről a tettekre való áttérést. S ez az idő 1929 őszén jött el.

---

[7] *F.D.R.:* His Personal Letters. 3. köt. Kiadta E. Roosevelt. New York 1950. 119–120. old.

V

Jóllehet Franklin Roosevelt nemegyszer megjósolta a spekulációs konjunktúra összeomlását, az 1929–1933-as válság kitörése őt is éppoly váratlanul érte, mint más amerikai politikusokat. FDR, a politikus, mindenkor kemény szavakkal illette az uzsorásokat és a vámszedőket, de Rooseveltnek, a kormányzónak a tettei nem mindig voltak összhangban ezekkel a szavakkal. Albany sohasem tiltakozott hivatalosan a Wall Street tisztességtelen mesterkedései ellen, a New York állambeli hatóságok pedig semmit sem tettek azért, hogy a New York-i tőzsdén megfékezzék a spekulánsok garázdálkodását, noha a pénzpiac szabályozása az állam hatáskörébe tartozott.

1929 október közepén a New York-i tőzsdén hirtelen zuhanni kezdett a részvények árfolyama. Október 24-én, a „fekete csütörtökön" 12,9 millió részvényt adtak el. A tőzsdekrachot néhány nappal elodázta a legnagyobb pénzemberek Morgan vezette csoportja által sebtiben létrehozott pénzügyi alap, de az ezt követő kedden, október 29-én már ismét 16 millió részvény került eladásra a tőzsdén. Egy hónap alatt a részvények értéke összesen majdnem 16 milliárd dollárral csökkent, ami a spekulációba belesodort sok ezer kis- és középrészvényes tönkremeneteléhez vezetett.

Roosevelt – a többi amerikai vezető politikushoz hasonlóan – nem mérte fel azonnal a katasztrófa arányait. Akárcsak Hoover, ő is úgy gondolta, hogy időleges dekonjunktúráról van szó, amelyet a spekulánsok esztelen manőverei idéztek elő. A „fekete csütörtököt" követő napon FDR Warm Springsből ezt táviratozta egy New York-i lapnak: „Nem ismerem a részleteket, de szilárd meggyőződésem, hogy az ipar és a kereskedelem alapjában egészséges." Ám a válság tovább mélyült, országszerte mind több üzem szüntette be a munkát, nőtt a munkanélküliek száma. FDR nem tartotta rendkívülinek a helyzetet. Hoover november végén felhívást intézett a kormányzóhoz, hogy bővítsék a közmunkákat. FDR válaszában közölte, hogy New York államban folyik a kórház- és börtönépítési program megvalósítása, „ennek arányait csak a lehetséges bevételek korlátozzák, az adókat nem emeljük". Ez volt minden.

Herbert Hoover, amikor átvette a kormányzást, megígérte, hogy véget vet az országban a szegénységnek. 1929—1930 telén, a szegénység felszámolásának második évében több mint 4 millió amerikai volt munka nélkül.

Abban az időben az Egyesült Államokban semmiféle szociális törvény nem volt. A munkanélküli csak saját magára számíthatott. Ezer meg ezer szerencsétlen hiába keresett munkát, a csupán részlegesen foglalkoztatottak pedig rettegve gondoltak a jövőre. A munkanélküliek száma napról napra nőtt. A magánjótékonykodás, a gazdagok alamizsnája csöpp volt a tengerben, s inkább csak bosszantotta, felbőszítette a munka lehetőségétől megfosztott embereket.

A kormány egyelőre azon az úton haladt, amelyet Washingtonban a legkényelmesebbnek tartottak: a miniszterek, minthogy nem ismerték fel a válság okait, és nem láttak lehetőséget leküzdésére, kollektíve vagy egyénileg csaknem minden héten megnyugtató nyilatkozatokat adtak ki. A középkori asztrológusokhoz hasonlítottak, akiknek jövendöléseit az élet nyomban megcáfolta. Az amerikai dolgozók jobban tudták, mit kell tenniük.

1930 tavaszán mutatkoztak a népi elégedetlenség első fenyegető jelei. Március 6-án a Kommunista Párt jelszavaival csaknem másfél millió tüntető ment ki az utcára, munkát és kenyeret követelve. A rendőrség a legkegyetlenebb módon lépett fel ellenük. New York, a haladó Roosevelt kormányzó állama sem volt kivétel. Itt 35 000 tüntető hallgatta meg a kommunista szónokok beszédeit a Union Square-en. William Foster felhívta a tömeget, vonuljon a városháza elé. A tömeg megindult, s a rendőrség abban a pillanatban rohamot intézett a tüntetők ellen. A burzsoá „New York Times" tudósítója azt írta, hogy a rendőrök gumibotokat használtak, s „a vérző arcú és fejű asszonyok és férfiak jajgatása hallatszott. A rendőrök által lebunkózott emberek a téren hevertek."

A rendőrség megtisztította az utcákat a tüntetőktől, de az elégedetlenség okait nem lehetett gumibotokkal kiküszöbölni. A Fehér Ház 9 százalékra becsülte a foglalkoztatottság csökkenését 1930 tavaszán. Albanyban jól tudták, hogy ez hamisítás: azok az adatok, amelyeket Frances Perkins FDR megbízásából szerzett be, 15 százalékot mutattak. A segélyért folyamodó személyek száma megkétszereződött, a hajléktalanok ezrei megtöltötték az éjjeli menedékhelyeket, óriási sorok álltak ingyen levesért a jóléti intézmények előtt. A városi hatóságok megengedték a hajléktalanoknak, hogy a New York-i kikötőben horgonyzó uszályokon töltsék az éjszakát. Fokozódott a nyomor, s ezzel együtt az elégedetlenség. A válság kitörése után fél évvel FDR már másként gondolkodott, mint 1929 őszén. „A helyzet komoly — ismerte be 1930 márciusának végén —, s itt az ideje, hogy higgadtan és konstruktív módon foglalkozzunk vele, hasonlóan a tudóshoz, aki a halált hozó baktériumokat vizsgálja a kémcsőben, s arra törekszik először is, hogy megismerje jellegüket, az okok és okozatok összefüggését, majd legyőzésük útját és a tőlük származó bajok elhárításának technikáját."

Mindemellett Roosevelt kormányzó még mindig hajlott arra, hogy az országot sújtó katasztrófát időleges ingadozásnak tekintse. Az állami hatóságokat utasította, hogy minden útonmódon segítsék elő a foglalkoztatottság emelkedését, rendszeresítsék a segélyeket, s az Egyesült Államokban első ízben bizottságot alakított a foglalkoztatottság időleges ingadozásainak megszüntetésére irányuló módszerek tanulmányozása céljából. A törvényhozó testülettel elfogadtatott egy törvényt, amely korlátozta a bíróságok beavatkozását a munkaügyi konfliktusokba, és jóváhagyatott néhány intézkedést, amely a kizsákmányolás enyhítésére irányult. Roosevelt nyilvánosan síkraszállt a munkanélküli-segélyek bevezetéséért. Mindez elég szerény kezdeményezés volt, de Roosevelt kormányzó cselekedett, míg az állami és társadalmi vezetők túlnyomó többségén a csüggedés lett úrrá. New York állam az országban mintaképül szolgált.

A politikai kommentátorok hangsúlyozták, hogy a demokraták előtt fényes lehetőségek nyíltak meg. De William Allen White, a higgadt publicista, aki a liberálisok lelkiismeretének számított, joggal írta: „Nagy napok virradnak rátok, demokraták. De ne legyetek túlságosan magabiztosak. Ha a régi vitorlás jövőre akár az ügyes kormányzás folytán, akár a szelek és hullámok változása folytán újra egyensúlyba kerül, a nép elfelejti, hogy valaha is felborult. Ám egytől félek: ha a hajó nem nyeri vissza egyensúlyát, a legénység kiugrik és kidobja az összes tiszteket – demokratákat, republikánusokat, mindenkit." FDR teljes egészében egyetértett ezzel az elemzéssel.

Amikor egy ortodox közgazdász azt az akadémikusan szenvtelen tanácsot adta, hogy az országot csupán egyetlen módon lehet változásokra késztetni, ha megvárjuk, amíg az állam hajója teljesen zátonyra fut, FDR hidegen válaszolta: „Az emberek nem barmok, ezt tudhatná!" Egy 1930 végén írt magánlevelében nyíltan beismerte: „Semmi kétségem atekintetben, hogy az ország számára elérkezett az ideje annak, hogy egy egész nemzedékre radikálissá váljék. A történelem azt mutatja, hogy ahol ez megtörténik, a nemzetek megszabadulnak a forradalomtól."

Az Empire State kormányzójának radikalizmusa a válság mélyülésével egyenes arányban fokozódott. Egyre gyakrabban és gyakrabban ostorozta nyilvánosan az amerikai gazdasági rendszer fogyatékosságait, amelyekre a válság ébresztette rá a népet. Felszólalásai megfeleltek a tömegek hangulatának; politikailag pedig kétségkívül elengedhetetlenül szükségesek voltak. FDR nem a néptribün illuzórikus hírnevére törekedett, hanem reális célt követett – azt akarta, hogy újra megválasszák kormányzónak. Az általános gazdasági problémákkal való foglalkozás azért is roppant fontos volt, mert az 1930-as választásokon a republikánusok az egész figyelmet a New York Cityben burjánzó korrupcióra összpontosították.

Kormányzó-jelöltjük, Charles Tuttle, a város déli részének ügyésze, éppen a vesztegetők és a sikkasztók elleni harcban vált ismertté. A kampány kibontakozása során Tuttle egyre újabb felfedezéseket tett. Kiderült, hogy a Tammany nyíltan kereskedik a bírói tisztségekkel. Egy New York-i bíró ismeretlen forrásból 190 000 dollárt kapott, a másik elfogadott egy gengsztertől 30 000 dollár baksist, a harmadik, amikor vizsgálatot indítottak ellene, rejtélyes módon eltűnt, és sohasem találtak rá stb. Tuttle dühösen kérdezte: „Miért tétlenkedik a kormányzó, miért csak fakarddal fegyverzi fel a nyomozókat?"

Roosevelt azonban úgy folytatta a kampányt, mintha korrupció nem is létezne. Futólag megjegyezte Tuttle-lal kapcsolatban: „Hadd közöljem vele, hogy nem adtam a nagy Zsűrinek sem fakardot, sem bármiféle más fegyvert. Az igazságszolgáltatás fegyvere az igazságosság mérlege és az igazság kardja, hogy megvédje az ártatlanokat és lesújtson a vétkesekre..." Amilyen mértékben a teljesen megalapozott vádak halmozódtak, FDR közölte a lapokkal: „Időt engedek Mr. Tuttle-nak arra, hogy elmondjon mindent, amit a Tammanyról tud. Jómagam liberális vagyok. Lehet, hogy két órára lesz szüksége ahhoz, hogy mindent elmondjon. Én adok neki két hetet. Ennek leteltével – ez meggyőződésem – az állam kész lesz meghallgatni azokat az igazi kérdéseket, amelyek a kampány középpontjában állnak."

Közben FDR ügyesen propagálta azokat az eseményeket, amelyeket kormányzósága alatt elért. Az Egyesült Államokban gyártott első hangosfilmek között volt a „Mit csinált Roosevelt?" című, amely filmszerű túlzásokkal ecsetelte a kormányzónak New York államban kifejtett tevékenységét. A filmet 1930-ban mutatták be. FDR egyre gyakrabban beszélt a rádióban. Október elején nagy hűhót csaptak a kormányzó egészségi állapotának megvizsgálása körül, amelynél 22 biztosító társaság képviseltette magát. Az orvosok megállapították, hogy a 48 éves Roosevelt olyan makkegészséges, mint egy harmincéves férfi, s a biztosító társaságok 560 000 dollár értékű életbiztosítási kötvényt adtak ki neki, de ha úgy kívánja, hajlandók lettek volna az összeget 1 millió dollárra emelni, holott akkoriban az életbiztosítási kötvények általában nem haladták meg az 50 000 dollárt.

Az FDR kormányzóvá választásával kapcsolatos kampány szilárd pénzügyi alapon folyt le: noha válság dühöngött, 207 000 dollárt költöttek rá, valamivel kevesebbet, mint 1928-ban. Lehman és Morgenthau fizették be a legnagyobb összegeket a jelölt kasszájába. Az anyagi támogatást nyújtó többi személy jegyzéke is eléggé ékesszóló: Vincent Astor, John Raskob, William Woodin, Ralph Pulitzer, Felix Warburg és más nagy üzletemberek. Támogatást nyújtott Rooseveltnek a szakszervezeti bürokrácia is: augusztus végén William Green, az AFL elnöke hivatalosan kifejezte egyetértését FDR jelölésével.

Roosevelt beszédeinek lényege a következő volt: azzal vádolta a republikánus kormányzatot, hogy nem tett intézkedéseket az 1928—1929. évi spekulációs konjunktúra megfékezésére, amikor pedig kitört a válság, hazug kijelentésekkel igyekezett a nép figyelmét elterelni, s végül „nem cselekedett, hanem szavakra szorítkozott" akkor, amikor erélyes intézkedésekre lett volna szükség a katasztrófa leküzdésére. Buffalóban mondott beszédében FDR idézte a republikánusok felszólalásait, akik a válság előestéjén a „prosperity" folytatódását jósolták: majd szünetet tartva megjegyezte: „Ezek a kijelentések ma furcsán hangzanak." Rochesterben a közmunkák kiszélesítésének programja mellett szállt síkra, Syracuse-ban pedig visszatért kedvelt témájához: hogyan ürítik ki a monopóliumok a fogyasztók zsebeit, felsrófolva a villamos energia árát. FDR beszédeinek vezérmotívuma ez volt: cselekedni és cselekedni.

Washingtonban helyesen mérték fel FDR erejét. New York államba küldték Henry Stimson külügyminisztert, Ogden Mills pénzügyminiszter-helyettest és Patrick Hurley hadügyminisztert. Az elnök azt a megbízást adta nekik, hogy mérjenek megsemmisítő csapást a kormányzóra. A washingtoni zarándokok azonban nem tudtak okosabbat kitalálni, mint hogy támogatták Tuttle kampányát, aki azzal vádolta FDR-t, hogy elnéző a Tammany korrupciójával szemben. Roosevelt, utasítva munkatársait a válaszbeszédek elkészítésére, hangsúlyozta: „Az a fő, hogy ne tegyünk olyan benyomást, mintha mentegetőznénk vagy védekeznénk."

November 1-én FDR a Carnegie Hallban mondott beszédében döntő csapást mért ellenfelére. Beszéde szónoki művészetének magas fokáról tanúskodott, az időpont pedig igen alkalmas volt — a gyűlés elnökségében ott ült a Tammany egész vezetősége, s ez csak szította az emelvényen álló FDR szónoki hevét. Beszédét azzal kezdte, hogy vádolta a kormányt: el akarja leplezni saját belpolitikájának kudarcát, ezért a New York-i helyzetet elferdítve tünteti fel. Mi több, Washington azt akarja elhitetni a város lakosaival, hogy a 220 bíró nagyobbik részében nem lehet megbízni. „Ha vannak, bíróságainkon tisztességtelen bírák, azokat el fogjuk bocsátani – jelentette ki FDR. – El fogjuk bocsátani őket alkotmányos úton, de nem inkvizíció útján, nem a sajtó ítélete, hanem a törvény ítélete alapján."

Azután Roosevelt gunyorosan nyilatkozott a New Yorkban megjelent washingtoni trióról, amely nem ismeri az állam problémáit. „Ők és pártjuk, az ország jelenlegi kormányzata, két évvel ezelőtt ezen állam lakosainak szavazatát kérték, különféle nyilatkozatokat, ígéreteket téve és különféle jóslatokba bocsátkozva. Úgy tüntették fel magukat, mint az ország virágzásának megteremtőit... Az ő uralmuk alatt mindig is prosperitás volt és lesz. A szegénység eltűnőben van – mondották. Nincs szükség arra, hogy bizonyítsam önöknek, milyen hamisak voltak ezek a nyilatkozatok, ezek az ígéretek és ezek a jóslatok. Nincs szükség arra, hogy részletezzem, amit, sajnos, az országban csaknem minden férfi, nő és gyermek tapasztalt. Én azt mondom ezeknek az uraknak: Hálásak leszünk, ha visszatérnek helyükre Washingtonba, s erőiket és idejüket azon problémák megoldására fordítják, amelyek miatt az önök kormányzata alatt az egész nemzet szenved. Legyenek meggyőződve arról, hogy mi az Empire State-ben magunk is tudunk és fogunk is foglalkozni problémáinkkal."[8]

A beszéd zárószavai nyomán tapsvihar tört ki. Különösen a Tammany vezetői tomboltak örömükben. FDR valóra váltotta legmerészebb reményeiket.

Az 1930-as választás jelentős mérföldkő volt az állam történetében: Franklin Rooseveltet 725 000 szavazattöbbséggel újraválasztották. Jóllehet a republikánusok országszerte komoly vereséget szenvedtek, vereségük seholsem volt annyira katasztrofális, mint az Empire State-ben.

---

[8] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 54–55. old.

A NEW DEAL.
A LEGRÖVIDEBB ÚT A FEHÉR HÁZBA

I

A válság időszakának 1930–1931-es hideg telén az országban katasztrofálissá vált a helyzet: a munkanélküliek száma közel járt a tízmillióhoz, s ezek családjaikkal együtt a legnagyobb nyomorban éltek. Nehéz szavakat találni e milliók szenvedéseinek leírására. Hallgassuk meg Arthur Schlesinger polgári történetírót, aki aligha érdekelt abban, hogy túlságosan vastagon rakja fel a színeket: „S akkor új munka után kell nézni – előbb energikusan és telve reménnyel; majd higgadtan; azután kétségbeesetten; a hosszú sorok a munkaközvetítő hivatalok előtt, a krétával teleírt táblákra reményt keresve szegeződő szemek, a vég nélküli vándorlás az egyik üzemtől a másikhoz, a várakozás egész éjszakákon át, hogy reggel elsőnek jelentkezzenek az esetleges munkára. S a kérlelhetetlen, rövid szavak, amelyek személytelenség mögé rejtik a félelmet:

»Nincs szükség munkásra«... »Nem kell senki...« »Menj, Mac, menj el innen...«

S tovább folyik a munkakeresés, a ruha elkopik, a cipő elszakad. Az ing alá tett újságpapír véd a téli hidegtől, kartonból új belső talp készíthető, a cipő sarkába tett vatta megkönnyíti a járást a kövezeten, a láb köré tekert vászonzsák megrövidíti a gyárkapu előtti ácsorgás hosszú óráit. Közben a megtakarított pénz egyre fogy. Az apa már nem derűs, sok időt tölt otthon, ingerült, bűntudatos, kissé ijedt... A hús eltűnik az asztalról; szalonna helyettesíti a vajat... Az apa ritkábban megy el hazulról, ijesztően csöndes... A sötét, hideg szobákban megnőnek az árnyak, az apa dühös, tehetetlen és szégyenkezik, a megzavart gyerekek sokszor éhesek vagy betegek, s az anya, aki olyan határozott nappal, éjszaka, amikor végül elcsendesedik a ház, álmatlanul hánykolódik ágyában, s halkan zokog."[1]

---

[1] *A. Schlesinger:* The Crisis of the Old Order 1919–1933. 167–168. old.

A városok peremén ijesztő települések jöttek létre — a „Hooverville”-ek. Dobozokból és mindenféle kacatból építettek nyomorúságos kalyibákban, régi autók karosszériáiban húzódtak meg a munkanélküliek családjukkal. Az elcsigázott emberek a szemétdombokon vagy szemétládákban turkáltak, rejtett dühvel vagy közönyösen kéregettek. Nemegyszer a börtön kapuja elé gyűltek, s éjjeli menedéket kértek. Sok gyermekaz iskolában a tanítás alatt elájult az éhségtől. Megnőtt az öngyilkosok száma. S az éhező Amerika mellett ott élt egy másik Amerika. Az utcákon továbbra is fényes autók száguldtak, az üzletek tömve voltak áruval. Az üzlet, persze rosszul ment, a lapok telve voltak csődökről szóló hírekkel; de mégsem a vagyonos osztályok viselték a nyomasztó terheket. Nem nélkülöztek, bár a félelem az uralkodó elit házaiba is belopózott. A kormány tétlen volt, Herbert Hoover, a „nagy mérnök” nyilvánvalóan kudarcot vallott.

New York államban, ahol sok százezerre rúgott a munkanélküliek száma, Franklin Roosevelt kormányzó második hivatalba lépésének első napjától kezdve cselekedett. Lemondott a kormányzó megválasztását kísérő szokásos pompáról — a kivilágításokról, a falragaszokról stb. A ceremónia 3500 dollárba került, 21 000 dollár helyett. A megtakarított pénzt közmunkákra fordították. FDR az állami szerveket szigorú takarékoskodásra utasította. De mindez csak csöpp volt a tengerben.

1931. március 2-án az „éhségmenetben” részt vevő munkanélküliek egy oszlopa Albanyba vonult. Ezek nem törvénytisztelő, absztrakt amerikaiak voltak, akik meghajolnak az apáknak, a köztársaság alapítóinak nagy árnyai előtt, s akiknek az akaratára a burzsoá politikusok lépten-nyomon hivatkoznak beszédeikben. Az állam fővárosába a nép ment el. A rongyos, éhes emberek nem kértek, hanem követeltek, mégpedig erélyesen követeltek. Betörtek a törvényhozó testület épületébe, és kijelentették: azonnal munkát és kenyeret akarnak. A régi terem bolthajtásai alatt először hangzott fel az egyszerű nép hangja. A kezdetben meglepett állami hatóságok gyorsan észbe kaptak; a rendőrség rávetette magát a tüntetőkre, s agyba-főbe verte az embereket. Sokat letartóztattak, 18 sebesültet kórházba szállítottak.

Az albanyi menetelés egy volt a sok közül. Gyakorlatilag valamennyi állam fővárosa és maga Washington is egy vagy más időpontban „éhségmenetek" színhelyévé vált. A tömegek szemlátomást türelmüket vesztették. Bár a burzsoá propaganda, ahogy az az Egyesült Államokban szokás, mindenben a kommunisták művét látta, az országban fokozódó nagy elégedetlenséget az amerikai viszonyok idézték elő. William Allen White-nak a burzsoá osztály szempontjából kétségkívül igaza volt, amikor 1931-ben azt írta, hogy a hatóságok tényleges segítsége a munkanélkülieknek nyújtott tényleges támogatás lenne „az egyedüli eszköz annak elkerülésére, hogy ezen a télen barikádok emelkedjenek az utcákon és erőszakhoz kelljen folyamodni, ami felbőszítené az amerikai munkásokat, és egy nemzedékre forradalmivá változtatná őket." FDR kétségtelenül osztotta ezt az álláspontot. Ezekben a hónapokban gyakran ismételgette Macaulay ismert mondását: „Ha fenn akartok maradni, hajtsatok végre reformokat." A munkanélküliek mozgalma, amely lassanként szervezett jelleget öltött és túllépte a polgári törvényesség kereteit, megmutatta, hol kell elsősorban reformokat végrehajtani.

1931 március végén FDR New York állam törvényhozó testületének azt ajánlotta, hogy alakítson bizottságot a munkanélküli-segély bevezetésére. A reakciósok dühödt támadásokkal válaszoltak a javaslatra, s Rooseveltet ismét szocializmussal vádolták.

1931. augusztus 28-án a törvényhozó testület rendkívüli ülést tartott, amelyet a kormányzó hívott össze. Roosevelt üzenetet olvasott fel, amelyet néhány hónapi gondos munkával állított össze. Ebben kifejtette társadalomfilozófiáját, gyakorlatilag az összes érveket, amelyekkel a reformok szükségességét megindokolta. „Mi az állam? – kérdezte FDR. – Megfelelő módon létrehozott szerv, amely az emberi lények szervezett társadalmát képviseli, s amelyet ezek kölcsönös védelmük és jólétük érdekében teremtettek meg. Az »állam« vagy a »kormány« tehát csupán olyan apparátus, amelynek útján ez a kölcsönös segítség vagy védelem megvalósul. A barlanglakó a létért olyan feltételek közt küzdött, amikor mások nemcsak hogy nem segítettek neki, hanem még szembe is szálltak vele. Most viszont államunk legszerényebb polgára is kormánya egész hatalmának és erejének oltalma alatt áll... Az állam kötelessége a polgáraival szemben nem más, mint a szolga kötelessége gazdájával szemben...

Az állam egyik kötelessége, hogy gondoskodjék azokról a polgárairól, akik kedvezőtlen körülmények áldozatai, s így meg vannak fosztva annak lehetőségétől, hogy mások segítsége nélkül megkapják azt, ami létükhöz elengedhetetlenül szükséges. Ezt a kötelességet minden civilizált ország elismeri...

A segítséget pedig ne alamizsna formájában nyújtsa a kormány e szerencsétlen állampolgároknak, hanem szociális kötelessége teljesítéseképpen."[2]

Roosevelt azt javasolta, hogy New York államban hozzanak létre egy ideiglenes rendkívüli segélyhivatalt, s irányozzanak elő céljaira 20 millió dollárt. A szükséges anyagi eszközöket a jövedelmi adó 50 százalékos emelésével akarta biztosítani. FDR javaslatait elfogadták, s létrejött a TERA (Temporary Emergency Relief Administration). Első elnökévé Jesse Straust nevezték ki, aki hamarosan nyugalomba vonult, s ekkor a szervezet élére helyettese, Harry Hopkins került. Hopkins roppant kezdeményezőnek bizonyult nehéz tisztségében, a TERA zökkenőmentesen működött, s ami a legfontosabb Hopkins hamar felismerte FDR vezetésének alapvető vonásait: a beosztott megkapta a feladatot, de annak végrehajtása során csaknem teljesen szabad kezet kapott. Neki kellett gondoskodnia a kormányzó terveinek valóra váltásáról, a részletek teljes egészében a végrehajtó hatáskörébe tartoztak.

A TERA név fel-felvillant a lapok hasábjain. Hamarosan New York állam lakosságának csaknem 10 százaléka kapott tőle segélyt. Ez a segély, persze, igen csekély mértékű volt – átlag havi 23 dollár családonként –, de mégis elég az éhhaláltól való megmeneküléshez. De minden viszonylagos: más államokban a jótékonysági egyesületek családonként havi 2–3 dollárt utaltak ki. A New York-iak a koldusok közt gazdagoknak tekinthették magukat. A következő hat év alatt a TERA különböző időpontokban az állam 5 millió lakosának nyújtott támogatást, összesen 1155 millió dollárt fordítva erre a célra.

---

[2] Idézi R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. I. köt. 31. old.

A New York állam által nyújtott, viszonylag széles körű segély s az az óriási reklám, amellyel FDR kísérte, nagy hatást gyakorolt az amerikaiakra. Az egyszerű ember szükségképpen szembeállította a kormányzó szervezőképességét a szövetségi hatóságok tétlenségével. Roosevelt pedig hangoztatta, hogy a segélyezést országos méretekben kell megszervezni. Felszólalt az államok kormányzóinak tanácskozásán, interjút adott a tudósítóknak, s elbeszélgetett az Albanyba látogatókkal. Ha New York állam nem lett is a társadalmi törvényhozás Mekkájává, mindenesetre szert tett a kutató laboratórium hírére. Az ország vezetőinek – hangsúlyozta FDR – „új, progresszív, bátor, de nem radikális" programot kell kidolgozniuk.

II

A nyilvánosság előtt Roosevelt egyelőre olyan rejtélyes volt, mint egy szfinx, ha elnökjelöltsége került szóba. De 1931 januárjától teljes erővel és országszerte megindult a kampány mellette. Külsőleg úgy látszott, hogy FDR tisztelői és hódolói irányítják, valójában azonban a kulisszák mögül ő maga irányította a lelkesedés spontán megnyilvánulásait, erősen kezében tartva ennek az önkéntes kampánynak valamennyi emeltyűjét. Nehogy idő előtt megijessze politikai irigyeit és konkurrenseit, FDR rámutatott arra, hogy érvényben marad 1930-ban tett nyilatkozata. Akkor közölte a sajtó képviselőivel: „Semmi másra nem gondolok a kormányzói tisztség betöltésén kívül. Ismétlem ezt – minden félreértés elkerülése végett. Vonatkozik ez mindenfajta jelölésre: országosokra vagy egyebekre az 1932-es választáson." Ezt elhitte neki majdnem mindenki, elhitték még a „New York Times" minden hájjal megkent szerkesztői is.

Eközben mintegy varázsütésre az amerikai politikai életben teljesen új szervezetek keletkeztek: országszerte megalakultak a Roosevelt Barátai egyesületek. Tagjaik szenvedélyes propagandát folytattak New York állam kormányzója mellett, és követelték, hogy polgártársaik válasszák meg FDR-t elnöknek. Az önzetlen önkéntesek főhadiszállása New Yorkban, a Madison Avenue 331. számú ház hatodik emeletén volt. A helyiséget Louis Howe bérelte ki, aki itt szervezte meg a szeretett FDR-je mellett folyó agitáció központját. Az alkalmazottak, akiket felvett — főleg nők —, remegtek, ha Howe megjelent. Tört-zúzott, s az alkalmazottak minden erejét kiszipolyozó munkarendet vezetett be: az országot el kellett árasztani FDR-re vonatkozó anyaggal. Howe véleménye szerint maga FDR sem volt elég aktív, megengedte magának olykor a pihenést. Howe rémült munkatársai hallották, amikor Louis telefonon azt kiabálta a kormányzónak, aki el akart menni úszni: „Menj csak, átkozott! Imádkozni fogok, hogy megfulladj!”

A lelkesedés, mint ismeretes, nagy erőfeszítést igényel, és ösztönzés nélkül gyorsan csökken. A Roosevelt Barátai céljaira állandóan pénz és pénz kellett. FDR munkatársai nem láttak ebben semmi rendkívülit. Az Egyesült Államokban a politikai buzgóságot általában jól megfizetik, s aki fizet, az nem filantrop, hanem beruházó, aki azt reméli, hogy a befektetett összeggel bombaüzletet csinál. Sok nagy üzletember bőségesen finanszírozta a Roosevelt Barátait. Azok között akik 2000 dollárnál nagyobb összeget adtak, megemlíthetjük James Gerardot, Joseph Kennedyt, Herbert Lehmant, idősebb Henry Morgenthaut, Laurence Steinhardtot, Frank Walkert és William Woodint. Ezek a nevek elválaszthatatlanul egybekapcsolódnak Franklin D. Roosevelt kormányzatával...

Howe mellett a szervezés munkájából James Farley és Edward Flynn is részt vállalt. Kapcsolatba léptek az egykori Wilson-kormány tagjaival, és biztosították ezek támogatását Roosevelt számára. Az öreg House ezredes egyenesen el volt ragadtatva New York állam kormányzójától, és latba vetette jelentős befolyását új hívek verbuválása érdekében. 1931 márciusában az Egyesült Államokban — Massachusetts államtól Washington államig — mintegy 50 Roosevelt Barátai Klub működött. 1931 nyarán James Farley csaknem az egész országot beutazta, hogy megállapítsa, mit kell még tenni Roosevelt mágikus nevének további népszerűsítésére. Azt tapasztalta, hogy a politikai klíma csaknem mindenütt kedvező. A nép elégedetlen Hooverrel. A helyi demokrata szervezetek, amelyek már belefáradtak az országos választásokon elszenvedett vereségekbe, erősen reménykednek, hogy Franklin Roosevelt meghozza a győzelmet s ezzel a kormányzó pártnak kijáró előnyöket. Farley az utazás során bizalmasan közölte FDR-rel: New Yorkba visszatérve kész olyan lelkes nyilatkozatot tenni, hogy „akik elolvassák, azt gondolják majd, elmegyógyintézetben a helyem". A nyilatkozat érthető okokból nem jelent meg – enélkül is volt gond elég.

Alfred Smith fellázadt. Régóta szemlélte albanyi utódának politikai karrierjét. 1931-ben, amikor egy tudósító FDR-hez való viszonyáról érdeklődött, Smith kirobbant. Felugrott, dühösen toporzékolt és ezt kiabálta: „Az ördög vigye el, amióta kormányzó, semmiben sem kérte ki a tanácsomat! A velem szemben ellenséges forrásokból származó rossz tanácsokra hallgatott! Engem semmibe sem vett!" Smith ellenségességének tetőfoka az a kijelentése volt, hogy jelöltetni kívánja magát az elnökválasztáson. Jóllehet az 1928-as kudarc után nem volt reménye a sikerre, mégis fennállott az a veszély, hogy az elnökjelölő pártgyűlésen megoszlanak a szavazatok. Smith hívei – s számuk tekintélyes volt – dühödt kampányt indítottak ezzel a jelszóval: „Állítsátok meg Rooseveltet!"

Csaknem ezzel egyidejűleg 1931 végén – 1932 elején, a hatalmas újságkirály, William Hearst kijelentette, hogy azt kell elnöknek választani, akinek fő szempontja: „Amerika mindenekelőtt!" A Hearst-konszernhez tartozó lapok emlékeztettek arra, hogy Roosevelt az 1919–1920-as években a Népszövetségbe való belépésért harcolt, és ezért nem alkalmas elnökjelöltnek. Míg Smithet főképp személyi motívumok hajtották, és megvolt a lehetőség rá, hogy FDR a jelölő gyűlésen győzelmet arasson felette, a Hearst elleni harc jóval nehezebb volt. Hearstöt a Demokrata Párthoz tartozónak tekintették. Lapjait az amerikaiak milliói olvasták. A Hearst-sajtó számtalan cikkben bizonygatta: a válság súlyosságának magyarázata abban rejlik, hogy az Egyesült Államok adósai – az első világháború antantblokkjához tartozó hatalmak – nem fizetik meg adósságaikat. Ilyen körülmények között Roosevelt nem hallgathatott tovább: állást kellett foglalnia az összes országos kérdésekben. Késlekedés esetén az egész előkészítő munka hiábavalónak bizonyult volna.

1932. január 22-én Roosevelt hivatalosan kijelentette, hogy jelölteti magát az elnöki tisztre. Azonnal újabb nehézségek merültek fel.

III

1932 január végén Roosevelt egy közvetítő útján megkísérelte rávenni William Hearstöt, hogy támogassa őt. Bizalmasan közölte az újságkirállyal, hogy most már minden kapcsolatot ellenez az Egyesült Államok és a Népszövetség között. Január 31-én Hearsték egyik lapja, a „New York American” közölte a választ: „Ha Mr. Roosevelt olyan értelmű nyilatkozatot óhajt tenni, hogy nem internacionalista, akkor ezt meg kell mondania mindenkinek nyilvánosan, s nemcsak nekem... Nyilvánosan ki kell jelenteni, hogy megváltoztatta véleményét, és az őseink által kivívott nemzeti függetlenségünk megóvása mellett foglal állást, hogy most ellenzi a Népszövetségbe való belépést vagy a Nemzetközi Bíróságot... Ha nem akarja nyilvánosan közölni véleményét, mert attól tart, hogy ártana vele jelölésének, akkor, természetesen nincs benne kellő bátorság, s ha privátim jó fiú akar lenni – a miénk is, a tietek is, pontosabban: jó egyesekhez, Júdás másokkal szemben –, akkor persze nem méltó sem a társadalmi, sem az egyéni bizalomra.”[3] Hearst kijelentette, hogy elnöknek a déli származású John Garner, a képviselőházi demokrata frakció vezetője lenne alkalmas.

Akkortájt kezdte támadni FDR-t Walter Lippmann is. A „New York Herald Tribune”-ben cikksorozatot tett közzé róla, amely a burzsoá liberálisok felfogását tükrözte. A tekintélyes publicista nézete szerint FDR bebizonyította azt a képességét, hogy kitérjen a pontos kijelentések elől, „mert a politikusok új, háború utáni iskolájához tartozik, akik nem tartják szükségesnek nézeteik megfogalmazását, hacsak rá nem kényszerítik őket erre". Hogy FDR merre tart – balra vagy jobbra –, azt Lippmann, mint őszintén beismerte, nem tudta megállapítani. „A dolog úgy áll – mentegetőzött a publicista –, hogy Franklin D. Roosevelt rendkívül impulzív természet, az államügyekben nincs szilárd fogózója, és nincsenek mély meggyőződései... Kellemes ember, hajlik a filantrópiára, de igazából nem veszélyes ellensége semminek. Túlságosan szeret kellemes lenni... Franklin D. Roosevelt korántsem keresztes lovag. Nem néptribun. Nem ellensége a gazdagoknak. Egyszerűen kellemes ember, aki nagyon szeretne elnök lenni, bár nem rendelkezik az ehhez szükséges adottságokkal."[4]

---

[3] *C. Beard:* American Foreign Policy in the making 1932–1940. Yale University Press, 1958. 73–74. old.

A Hearsttel egy pártba tartozó Lippmann-nak, a liberális újságírónak a cikkei igen kellemetlenek voltak. Roosevelt nem tudta, hogyan védekezhetne ellenük. Az újságoknak joguk van megírni mindent, amit csak akarnak! Farley konstruktív tanácsot adott Franklinnek: ne olvassa Lippmann utálatos cikkeit reggelenként, nehogy egész napra elrontsa velük a hangulatát, hanem hagyja őket estére. Roosevelt bevallotta, hogy erre már maga is rájött, „s ennek eredményeként ma reggel fáradtan keltem fel, mert egész éjjel le sem hunytam a szememet". A Hearst-sajtó ellen a házi szerek alkalmatlannak bizonyultak. „Ez rendkívül aljas támadás – mondta Howe Rooseveltnek –, a kampány megindulása előtt nyilatkozatot kell adnod, különben szörnyű lármát fognak csapni." 1920 óta először kellett FDR-nek külpolitikával foglalkoznia, addig elkerülte az erre vonatkozó konkrét kijelentéseket.

Azokban az években az Egyesült Államokban felülkerekedett az izolacionista hangulat, amelyet a kormánykörök ügyesen szítottak. E hangulat részben az amerikai burzsoázia ama százados hagyományában gyökerezett, hogy a tengerentúli tűzvészek lángjánál melegedjék, részben Wilson versailles-i vereségének emlékeiből táplálkozott. A hivatalos amerikai történetírás általában azzal szokta magyarázni, hogy az Egyesült Államok békeszerető ország, amely tárt karokkal fogadta a húszas években világszerte tért hódító pacifizmus korszakának beköszöntését.

---

[4] *W. Lippmann:* Interpretations 1931–1932. New York 1932. 257–259. old.

Ezek a magyarázatok persze nem tárják fel a fő okot: a világon akkor uralkodó erőviszonyok közepette, az Egyesült Államok óriási gazdasági túlsúlya mellett az amerikai imperializmus a békés terjeszkedést tartotta célszerűnek. Jóllehet a válság sokmindent megváltoztatott, s már akkor megkezdődött a készülődés az új, fegyveres összecsapásra, 1932-ben még nagy volt a passzivitás. Az izolacionizmus egyelőre megfelelt az amerikai monopóliumok érdekeinek, a nép pedig, egészen más indítékokból szintén támogatta. Az ár ellen úszni Hearst követelésére vagy anélkül, azt jelentette volna Roosevelt számára, hogy tulajdon politikai halálos ítéletét írja alá.

Február 2-án Roosevelt beszédet mondott New Yorkban, s ebben a beszédében válaszolt Hearstnek. Minden szempontból elemezte a Népszövetség tevékenységét, s megállapította, hogy az „olyan fórummá lett, amelyen kizárólag az európai országok nehézségeit tárgyalják meg. Ezekben a tárgyalásokban az Egyesült Államoknak nem kell részt vennie... Ellenzem Amerika belépését a Népszövetségbe." A szövetségesek adósságainak kérdését érintve (az európai adósok a válság következtében beszüntették adósságaik visszafizetését az Egyesült Államoknak) FDR szigorúan megjegyezte: „Európa tartozik nekünk. Mi nem tartozunk neki. Ezért nálunk, nem pedig Európában kell összehívni adósaink értekezletét, s megállapodásra kell bírnunk őket." Beszéde befejezéseképpen ezt mondotta: „A legnemesebb amerikai ideál azt követeli, hogy Washington elveivel szigorú összhangban megőrizzük szabadságunkat a nemzetközi porondon, és ugyanakkor felajánljuk vezetésünket a szenvedő emberiségnek."[5]

---

[5] Franklin Roosevelt munkáinak hivatalos gyűjteménye az Egyesült Államokban a tizenhárom kötetes „Franklin D. Roosevelt állami okmányai és beszédei" című kiadvány, amelynek megjelentetése 1938-ban magának FDR-nek és Samuel Rosenmannak a szerkesztésében indult meg. Az első kötet előszavában Rosenman azt írta, hogy nem minden anyag kerül közzétételre, hanem „csupán azok, amelyek a legvilá-

A frontváltoztatás nem kavart különösebb vihart az „internacionalisták" és Wilsonnak már nem nagyszámú tisztelői körében. Ezek már nem jelentettek túlságosan nagy veszedelmet. Jóval fontosabb volt az, hogy Hearst ettől fogva támogatta FDR jelölését. Az amerikai nép figyelmét teljesen lekötötte tulajdon nyomorúságos helyzete, s Franklin Roosevelt elhatározta, hogy általában nem foglalkozik külpolitikai problémákkal, eltekintve az általános frázisoktól és a vámtarifa megvitatásától. A republikánusok is gondosan kerülték a külpolitika érintését. Mindkét párt vezetői hallgatólagosan megállapodtak abban, hogy külpolitikai kérdésekkel foglalkozni akkor, amikor dühöng a válság, olyan fényűzés, amelyet nem engedhetnek meg maguknak.

IV

A jogász Rosenman analitikus gondolkodásmódja felbecsülhetetlen értéket jelentett Roosevelt számára. Rosenman mindent gondosan mérlegelt. A helyzet nem volt könnyű. FDR albanyi tanácsadói elég jól eligazodtak az állam ügyeiben, de most az egész országot kellett meghódítani. Most – ha nem is minőségileg, de mennyiségileg – más módszerekre volt szükség, az országos problémákat átfogóbb szempontból kellett vizsgálni, nem a New York-iak specifikus szempontjából. Az elnökjelöltnek átfogó ismeretekre volt szüksége. Rosenman nem becsülte túl sem magát, sem kollégáit. Saját tehetetlensége sugalmazta a megoldást.

Egy este szokatlan beszélgetést folytatott Roosevelttel. „Úgy vélem, eljött az ideje annak – mondotta Rosenman –, hogy új adatokat gyűjtsünk gazdasági életünk nehézségeiről, a legfájóbb problémákról, némi terveket készítsünk a teendőkre vonatkozóan. Ha magát holnap elnöknek jelölnék, s tíz nap múlva meg

gosabban megmutatják Roosevelt politikájának fő vonalait és céljait." Az 1932. február 2-i beszédből fentebb idézett részletek a kiadványban nincsenek felvéve, ott csak a beszéd bevezető része szerepel, amely hasonló, de jóval enyhébb érveket tartalmaz. (Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. I. köt. New York 1938. 157. old.)

kellene kezdenünk a választási hadjáratot, a helyzet roppant nehéz lenne. Nem lenne világosan körvonalazott és teljesen pozitív programja." FDR kénytelen volt ezzel egyet érteni, de ki adhatna jó tanácsot? Rosenman határozottan elvetette a nagyiparosok, a pénzemberek és a politikusok segítségét.

Igyekezett meggyőzni FDR-t arról, hogy „ezek semmi konstruktívat nem tudnának találni, aminek révén a mai zűrzavaros helyzetben megoldásra bukkanhatnánk. Azt gondoltam: miért ne fordulnánk az ország egyetemeihez? Magának már voltak jó tapasztalatai főiskolai tanárokkal. Azt hiszem, azok nem félnének új utakra lépni csak azért, mert ezek az utak újak. Ők el tudnak szakadni a régi sémáktól, s véleményem szerint ez a fő."[6]

Roosevelt kapva kapott az ötleten. Megállapodtak abban, hogy a professzorokat a legszigorúbb titoktartásra kötelezik; ebben a stádiumban a nyilvánosság csak árthatna. Ezenkívül díjtalanul kell dolgozniuk, az egyetlen ösztönző mozzanat az lehet számukra, hogy tanúi lehetnek majd dédelgetett álmaik megvalósulásának, ha FDR-t elnökké választják. Az igazi entellektüel ennél szebb jutalmat úgysem tud elképzelni. Ami az egyetem kiválasztását illeti, a Columbia Egyetem volt a legközelebb; odafordult Rosenman, aki már ismeretségben volt az egyetem sok professzorával.

A csoport munkájának szervezési részét Rosenman vállalta, valamint O'Connor, akivel a húszas években FDR-nek közös ügyvédi irodája volt. Szellemi vezetőjük Raymond Moley, a büntetőjog professzora lett, nézeteit tekintve konzervatív realista, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy a reformok híveit – az idealistákat – kinevesse. Moley sohasem becsülte sokra az idealisták realizmusát. Ő választotta ki a csoport többi tagját. Mezőgazdasági kérdésekben Rexford Tugwell professzor adott tanácsokat; a pénzforgalom és a hitel szakértője Adolf Berle professzor volt. Ez az öt férfiú – jóllehet állandóan bevontak a munkába más szakembereket is – alkotta az elnökjelölt elméleti tanácsadóinak csoportját. Eleinte tréfásan „titkos tanácsnak" nevezték magukat, később „agytrösztnek” nevezték őket, s ezzel a névvel kerültek be a történelembe.

---

[6] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 64–65. old.

Tugwell és Berle professzoroknak az „agytrösztbe” való bekapcsolódásukkor viszonylag világos elképzeléseik voltak a válság okairól és kiküszöbölésének módjairól. Tugwell, aki 1932-ben negyvenkét éves volt, a polgári liberális szokásos fejlődésének útját tette meg. Ifjúkorában a radikális eszmékben hitt; a húszas években, hátat fordítva ifjúkori tévelygéseinek, az amerikai ipart és mezőgazdaságot a körültekintő polgár szemszögéből kezdte vizsgálni. Felháborította a gazdasági életben uralkodó káosz és tervszerűtlenség. E gazdaság történetében szerinte az egyetlen világos folt „a háborús időszak amerikai szocializmusa volt”, vagyis az 1917–1918-as évek gazdasága, amikor a haditermelés irányította az országot. 1927-ben Tugwell néhány közgazdásszal együtt a Szovjetunióba látogatott. A szovjet tervgazdaság igen mély benyomást tett rá. A Szovjetunió és az Egyesült Államok helyzetét összehasonlítva ezt írta: „Oroszország a mi, konkurrencián alapuló rendszerünknél hamarabb megvalósítja azt a célt, hogy ne maroknyi ember dúskáljon, hanem mindenkinek legyen meg az, amire szüksége van.”

Tugwell azt tartotta, hogy az Egyesült Államokban kirobbant válság törvényszerű eredménye az amerikai gazdasági rendszernek, s csak úgy lehet enyhíteni rajta, ha az Egyesült Államok kormányzási módszereiben jelentős változtatásokat eszközölnek. A jövő – írta 1932-ben – a tervgazdaságé. „Oroszországban már látjuk a jövőt, de a mi jelenünk ezzel éles ellentétben áll; az amerikai politikusok, teoretikusok és milliomosok, úgy látszik, összeesküdtek a túlságosan is türelmes nép lázadásának provokálására.” „Végezhetünk kísérleteket, de addig kell ezt megtennünk, amíg nem késő. Ellenkező esetben minden bizonnyal kitör a forradalom.” Tugwell a forradalom ellen volt, hangsúlyozva: „A liberálisok át akarják építeni az állomásokat, de nem akarják megszüntetni a vasúti forgalmat. A radikálisok fel akarják robbantani az állomásokat, s meg akarják szüntetni az egész forgalmat mindaddig, amíg ki nem alakul az új közlekedési rendszer.”

Ha az alternatíva csak ez volna: kommunizmus vagy szabad vállalkozás – írta Tugwell –, „akkor a kísérletező igazán nem tehetne semmit. Szerencsére, nem így áll a dolog." A professzor azt tartotta, hogy a reformok láncolatában a legfőbb láncszem a vásárlóerő helyreállítása, mindenekelőtt a farmereké, akik már régóta szenvednek az „agrárolló" miatt.

A harminchat éves Berle úgy vélte, hogy Amerikában a legnagyobb baj az ipar túlságosan nagy koncentrációja. Számításai szerint az Egyesült Államokban az egész termelést gyakorlatilag 6000 vállalati igazgató ellenőrzi. Ez pangáshoz vezetett, mivel a „trösztrendszer" nem sokkal jobb a feudalizmusnál, amely gúzsba kötötte a társadalom termelőerőit. Berle a monopolizáció társadalmi következményeire összpontosította figyelmét. Véleménye szerint a nagy monopolistákat már régóta nem csupán az osztalék és az üzlet érdekli, hanem hatalomra áhítoznak; „jobban hasonlítanak fejedelmekre és miniszterekre, mint vállalkozókra és kereskedőkre". Indítékaikat könnyebben megérthetjük macedóniai Sándor uralkodásának, mint Adam Smith gazdasági elméletének tanulmányozása alapján. Berle a legkevésbé sem volt ellensége a nagyvállalkozásnak mint olyannak, de azt tartotta, hogy a gazdasági élet fejedelmeit az állam ellenőrzése alá kell vonni, mert a köztük dúló szakadatlan háború, a gyilkos konkurrencia a válság örvényébe taszította az országot.

Ha ezeket a reformokat – írta Berle – „nem hajtjuk végre viszonylag rövid időn, mondjuk húsz éven belül, akkor az amerikai rendszer és az orosz rendszer nagyon fog hasonlítani egymásra. Nem nagy különbség, hogy az egész gazdasági életet a népbiztosok bizottsága vagy az igazgatók maroknyi csoportja irányítja". Berle abban látta Amerika jövőjét, hogy megteremtenek egy „merőben semleges technokráciát", amely a gazdaságot „a kommunizmus nélküli kollektivizmus" alapján vezeti.

Ilyen elméleti útravalóval rendelkeztek azok a professzorok, akik megjelentek Albanyban és kifejtették elgondolásaikat FDR-nek. Az „agytröszt" tagjai hetente többször összegyűltek a kormányzó dolgozószobájában. Majdnem mindig az utolsó New York-i vonat indulásáig üléseztek, sőt, nemegyszer addig vitatkoztak, míg lekéstek az utolsó vonatról is, és Albanyban töltötték az éjszakát. A tanácskozások rendje valahogy önként adódott. Tugwell és Berle egyre újabb és újabb ötleteket vetettek fel, O'Connor a józan ész álláspontjáról támadta őket, Rosenman az advocatus diaboli (az „ördög ügyvédje" – *Szerk.*) szerepét játszotta, Moley pedig ügyesen irányította a vitát. Amikor valamiféle speciális kérdés merült fel, meghívták vacsorára New Yorkból a soron következő áldozatot. Moley leírása szerint a következőképpen szoktak lefolyni ezek az esték:

„Az asztal melletti beszélgetés kellemes, hétköznapi és általában tartalmatlan volt. De mihelyt átmentünk az ebédlővel szomszédos dolgozószobába, az üres fecsegésnek vége volt. Roosevelt, Sam vagy én feltettük a kérdést a meghívottnak, s azt gondos (eszmei) megkopasztásnak vetettük alá. A kormányzó egyidejűleg volt tanítvány, ügyész és bíró. Néhány percig feszült figyelemmel hallgatta a vendéget, azután félbeszakította őt egy kérdéssel, amelynek élességét jellegzetes módon tompította egy adomaszerű bevezetés vagy a beszélővel való rokonszenvező egyetértés kifejezése. Csakhamar valamennyien nekiestünk a vendégnek. De Roosevelt pontos kérdései az esti metronom ketyegései voltak. A köztük levő időközök egyre rövidültek. Maguk a kérdések egyre világosabbak, egyre mélyebbek lettek – ami megbízható mutatója volt annak, mi mindent tanult Roosevelt az est folyamán. Éjféltájban, amikor elérkezett az ideje annak, hogy a New York-i vonathoz siessünk, Sam, Doc (O'Connor) meg én már teljesen kimerültünk, a vendég (aki általában nem vette észre, hogy úgy kifacsarták, akár egy citromot) többnyire kissé fáradtnak látszott, a kormányzó pedig nem kívánt feltenni több kérdést, hanem a megvitatott témáról igen határozott összefoglaló megállapításokat tett, s cigarettaszipkájával kopogtatva húzta alá a legfontosabb tételeket."[7]

Az „agytröszt" tagjai szívesen dolgoztak együtt Roosevelttel. Nagyon tehetséges tanítványnak bizonyult, azonnal felfogta az új gondolatokat. Ez már magában is eléggé megjutalmazta a professzorokat önfeláldozó munkájukért. Úgy gondolták,

---

[7] R. *Moley:* After Seven Years. New York 1939. 20–21. old.

FDR egészében véve elfogadja gondolataikat. Gyorsan megértette a tömegek vásárlóereje és az ország termelő kapacitása közötti szakadékra vonatkozó magyarázatokat. Moley azt tanácsolta, hogy vessenek véget „a koncentrált gazdasági hatalom anarchiájának, mert az hasonló a vihar idején a fregatton elszabadult ágyúhoz, amely mindent, ami útjába kerül, összezúz a fedélzeten”. FDR egyetértett ezzel is éppúgy, mint azzal, hogy még csak gondolni sem lehet a konszernek feldarabolására. Mindamellett – ismeri el Tugwell – „annak a politikának a szövedéke, amelyet kidolgoztunk, a mester elgondolásának felelt meg, ám erről a leghalványabb fogalmunk sem volt”. Az „agytröszt” lényegében az építőanyagot szállította, az építész pedig Franklin Roosevelt maradt.

Az „agytröszt” eszméi, amelyeket Roosevelt elfogadott, 1932. április 7-i, az országos rádióhálózat által továbbított beszédben estek át a tűzkeresztségen. Az alkalom jelentéktelen volt – az adást egy dohánygyár szervezte, amely a „Lucky Strike” cigarettát reklámozta –, de az esztendők során ez a tízperces beszéd emlékezetessé vált és bekerült az olvasókönyvekbe. „Azt mondják, Napóleon azért vesztette el a waterlooi csatát, mert megfeledkezett gyalogságáról, s a tétet kizárólag a mutatósabb, de kevésbé fontos lovasságra helyezte. A jelenlegi washingtoni kormány nagyon hasonlít hozzá. Vagy elfeledkezett gazdasági »hadseregünk« gyalogságáról, vagy nem akar emlékezni rá. A jelenlegi nehéz időkben olyan tervekre van szükségünk, amelyek a gazdasági hatalom elfelejtett, szervezetlen, de elengedhetetlenül szükséges elemeire épülnek, olyan tervekre, amelyek a reményt azokba az elfelejtett emberekbe vetik, akik a társadalmi piramis alapját alkotják” – mondotta FDR, majd figyelmeztetően kijelentette: „Egyetlen nemzet sem létezhet, ha félig csődbe ment. A Main Street, a Broadway, a gyárak, a bányák bezárnak, ha a vásárlók fele nem tud vásárolni.”

Növelni kell a népesség felének vásárlóerejét, különösen a mezőgazdasági körzetek népességéét; meg kell előzni a további elnyomorodást és a farmok elárverezését; nagyobb hiteleket kell nyújtani a farmereknek és a kisvállalkozóknak; csökkenteni kell a vámokat, hogy más országokban adhassuk el az árufelesleget. „Eljött az ideje annak, hogy férfiasan beismerjük: olyan rendkívüli állapotban vagyunk, amely legalább 'olyan súlyos, mint a háború. Mozgósítsuk erőinket, hogy megbirkózzunk vele."[8]

Az „elfelejtett emberre" való apellálás és e kifejezés beiktatása az amerikai politikai lexikonba FDR részéről mesterfogásnak bizonyult. Eljött a nemzet rég várt vezetője. Az elvakult politikusok háborogtak. „Kész vagyok utolsó leheletemig küzdeni azon jelölt ellen – szónokolta Smith –, aki demagóg módon az ország megsemmisítésére buzdítja a dolgozó tömegeket, osztályt osztállyal, a gazdagokat a szegényekkel szembeállítva." Smith bakot lőtt; csak néhány tökfilkó vállalt szolidaritást vele. Arthur Mullen, a Demokrata Párt országos bizottságának tagja április 16-án ezt írta FDR-nek: „Azoknak a barátainknak, akik panaszkodnak az osztályok szembeállítása miatt, meg kell érteniük, hogy ma az országban olyan a hangulat, hogy a tömeg szemben áll egy osztállyal. Azoknak, akik úgy vélik, hogy a Manhattan déli vége (a Wall Street. – *N. J.*) irányíthatja az Egyesült Államok politikáját, hibás elképzelésük van napjaink közhangulatáról. Az egyszerű ember az Egyesült Államokban azt tartja, hogy a jelenlegi siralmas viszonyokért a felelősség jórészt az úgynevezett iparmágnásokat és a nagy kereskedelmi intézményeket terheli."[9]

V

Az elnökjelölt eszmei gazdagodásával párhuzamosan haladt a kitűnően irányított szervező munka. A párt számos tagja – a szélső jobboldaliaktól a liberálisokig – kijelentette, hogy támogatni fogja Rooseveltet az elnökjelölő gyűlésen. A hatvanéves Cordell Hull, Tennessee állam szenátora, azzal segítette elő Roosevelt sikerét, hogy egyesítette a déli államok képviselőit.

---

[8] A beszédet Moley írta. Az „elfelejtett ember" kifejezést William Graham Sumnertől vette át, aki ezt 1883-ban használta, némileg más embercsoportra célozva, mint FDR. William Sumner a középosztályt nevezte „elfelejtettnek".

[9] *F. Freidel:* Franklin D. Roosevelt. 3. köt. The Triumph. 269–270. old.

Louisiana állam szenátora, Huey Long – kétségtelenül fasiszta irányzatú politikus –, valamint Charles Coughlin, a detroiti demagóg pap, magasztalták az erős lelkű férfiút, akire oly nagy szüksége van Amerikának. Mint az várható volt, a Tammany ingadozott; vezetője, Curry, Smithet támogatta, FDR viszont számíthatott a város Flynn ellenőrzése alatt álló északi részének a szavazataira. Szilárdan Roosevelt oldalán álltak azok, akik a Kongresszusban „baloldaliaknak" számítottak: Burton Wheeler szenátor Montana államból, George Norris szenátor Nebraskából, Robert La Follette szenátor Wisconsin államból, Edward Costigan szenátor és sokan mások.

A választási küzdelemhez pénzre volt szükség. Ez a legkülönfélébb forrásokból gyűlt össze, még Sara Delano is kénytelen volt tőkéjéhez nyúlni. Ötezer dollárt adott, és őszintén megírta fiának: „Ha nem választanak meg, nem fogok sírni, de a pénzt hiába költöttük el!" Nem ment a fejébe, hogy a pénz éppen azért kell, hogy biztosítsák a pártgyűlésen a jelölést. Farley és Howe is költségekbe verték magukat. Az előbbi számtalan levelet küldött szét, az utóbbi a jelölőgyűlés minden küldöttjének elküldte Roosevelt dedikált fényképét, továbbá egy hanglemezt, „amelyben a kormányzó külön önhöz fordul". Chicagóban, a küszöbönálló elnökjelölő pártgyűlés színhelyén Howe meg Farley helyiséget béreltek, és hozzáláttak a küldöttek „megdolgozásához". Farley kifüggesztette a falra az Egyesült Államok nagy térképét, s bejelölte, hol és ki áll FDR mellett; a térképet azonnal elnevezték „Farley hadvezér térképének".

Farley egyes küldötteket és csoportokat tanácskozásra hívott magához. Abban a teremben, ahol a tanácskozások folytak, mikrofont és megafont helyeztek el; aki akart, közvetlen összeköttetésbe léphetett Roosevelttel, aki így láthatatlanul állandóan jelen volt. Roosevelt sok ember nevére emlékezett, érdeklődött egészségük felől, családtagjaik egészségéről stb., megmagyarázta a politikai kérdésekben elfoglalt álláspontját. Ez a páratlanul eleven kapcsolat különösen azokra a politikusokra tett mély benyomást, akik isten háta mögötti zugokból érkeztek.

Előzetes számítások alapján Farleynak az volt a meggyőződése, hogy FDR jelölése megejthető az első szavazáskor, egyszerű szótöbbséggel. Csakhogy az elnökjelölő pártgyűlés ügyrendje kétharmados szótöbbséget szabott meg. Roosevelt hívei előbb megkísérelték, hogy érvénytelenítsék ezt a szabályt, de törekvésüknek csaknem végzetes következményei lettek: azok a hírek, hogy FDR mindenáron el akarja érni jelöltetését, végre reális alapot nyertek. Vissza kellett vonulniuk.

A jelölő gyűlés június 27-én kezdődött. Elfogadták a Demokrata Párt platformját, amelyet a hírhedt Mitchell Palmer írt Cordell Hull közreműködésével, FDR nézeteivel összhangban. A platform különböző ígéreteket tartalmazott. A küldöttek nem sokáig foglalkoztak vele, de lelkesen helyeselték azt a részt, amely a „száraz törvény" hatályon kívül helyezését javasolta. Türelmetlenül várták június 30-át, amikor megkezdődött a jelölés. Ezen a napon a pártgyűlésen 11 jelöltet állítottak, köztük Rooseveltet, Smithet, Garnert, Bakert. Július 1-én reggel 5 órakor megkezdődött az első forduló. FDR 666 szavazatot kapott, s így valamivel több mint száz szavazat hiányzott a kétharmados többséghez. Még két forduló következett, s a kép nem változott. Bár a közvetlenül utána következő jelöltnek, Smithnek mindössze 200 szavazata volt, a pártgyűlés zsákutcába került.

Reggel kilenc órakor az ülést berekesztették. Farley és Howe Chicagóban, Rosenman Albanyban kétségbe voltak esve, mert ilyen esetekben az Egyesült Államokban általában egy „sötét lovacska" jelenik meg – egy kompromisszumos, színtelen jelölt –, akit nagy szótöbbséggel megválasztanak. Úgy látszott, minden elveszett.

Albanyban Rosenman félig-meddig meg volt győződve arról, hogy az idő, amelyet FDR pártgyűlési beszédének összeállítására fordít, kárba vész. Az éjszakát a kormányzósági palotában töltötte. A kis szobában egy pillanatra sem kapcsolták ki a rádiót, FDR a telefon mellett ült, s csaknem állandóan összeköttetésben volt Chicagóval. Sara Delano és Eleanor Roosevelt szintén virrasztottak, a karosszékben mélyen aludt FDR fia, Elliott Roosevelt, a pamlagon Missy meg a másik titkárnő, Grace Tully szundikált. A telefonhívások közti időben Roosevelt megpróbálta megírni beszédének a végét, de ez sehogysem sikerült. Maga a beszéd is túl hosszú volt, több mint félórás, FDR pedig ebben az időben már követte azt a szabályt, amelyet élete végéig alig hágott át: nem beszélt fél óránál tovább.

Az álmatlan éjszakától elgyötört Rosenman átment a másik szobába, hogy megkísérelje megírni a beszéd végét. Fáradt agyában felmerült ez a két szó: „New Deal" – új irány; Rosenman leírta az utolsó mondatot: „Megfogadom, hogy »New Deal«-t kezdek az amerikai nép számára." A fáradt FDR megnézte az utolsó bekezdést, és egyetértett vele. „Fogalmam sem volt róla – írja Rosenman –, hogy ezek a szavak mennyire el fognak terjedni; nem gondolt rá a kormányzó sem, amikor elolvasta és átjavította azt, amit írtam. Mi több, semmiféle jelentőséget sem tulajdonított ennek a két szónak."

Az amerikai történetírók gondosan kikutatták a „New Deal" terminus genezisét. Nagy csalódással állapították meg: az a legvalószínűbb, hogy Mark Twain „Egy jenki Arthur király udvarában" című könyvéből származik, amelyet jól ismert és szeretett maga FDR is.

Július 1-én reggel FDR és barátai sápadtan és kedvetlenül vonultak hálószobáikba. Néhány órai alvás után az ebédlőasztal mellett gyűltek egybe. Roosevelt kérte, hogy az asztalt tolják odébb, mert megszokott helyéről különben nem éri el a telefont. Külsőleg semmivel sem árulta el izgalmát, s nyugodtan magyarázta, hogy nem akarja „elveszíteni szerencséjét" azzal, hogy más helyre ül. Senki sem tréfálkozott ezen, mert a családtagok és a közeli barátok jól tudták, hogy FDR babonás, és sok jelnek tulajdonít fontosságot. Nem szerette például, ha hárman gyújtottak rá egy gyufáról, nagyon bántotta, ha tizenhárman ültek az asztalnál, sohasem indult útra tizenharmadikán stb.

Megszólalt a telefon. FDR felvette a kagylót, arca felragyogott. „Pompás" – mondotta. Amikor az asztalnál ülők felé fordult, azok az ismert FDR-t látták maguk előtt – a vidám, derűs FDR-t. Missy huncutul megjegyezte: „FD, ön olyan mint a macska, aki éppen most evett meg egy kanárit." Roosevelt elmosolyodott és hallgatott. Nem kételkedett a győzelemben.

Farley és Howe Chicagóban kétségbeesett kísérletet tett, amely sikerrel járt: elérték Hearstnél, hogy Garner lemondjon jelöltetéséről FDR javára: ennek fejében Garnernek felajánlották az alelnöki tisztséget. Garner, az öreg texasi, nem vágyott különösebben a hatalomra, szeretett reprezentálni, türelmetlenül várta a „száraz" törvény hatályon kívül helyezését, és egyáltalán nem égett a munkavágytól. Aligha gondolt komolyan arra, hogy megválasztják elnöknek. Elfogadta az ajánlatot, s ezt üzente FDR-nek: „Mondják meg a kormányzónak, hogy ő a gazda, s mi, ha kell, a pokolba is elmegyünk utána, de ha túlságosan messzire megy radikális eszméinek megvalósításában, akkor majd kitapossák a beleinket."

Július 1-én este, a negyedik fordulónál, Rooseveltet 945 szavazattal elfogadták a Demokrata Párt jelöltjének. Jelölése csak azért nem történt egyhangúlag, mert Smith nem engedte meg, hogy a neki alárendelt New York állambeli küldöttek a pártgyűléssel együtt szavazzanak.

A régi amerikai politikai tradícióknak megfelelően az elnökjelöltnek a jelölő gyűlés után még 60 napig nem volt szabad semmiféle kezdeményezést tanúsítania. Csak e határidő lejárta után jelent meg nála a párt jelölő gyűlésének küldöttsége, közölve az újságot, mintha nem tudta volna: elnöknek jelölték. Roosevelt eleve elhatározta, hogy szakít ezzel a szokással. Július 2-án reggel, 7,25-kor hárommotoros repülőgép startolt Albanyból Chicagóba. A gépen FDR utazott feleségével, két fiával – Elliott-tal meg Jamesszel –, Rosenmannal, a titkárnőkkel és a titkos rendőrökkel. Az Egyesült Államok történetében ő volt az első elnökjelölt, aki repülőgépet használt.

Egy ellenszél a gépet néhány órán át feltartóztatta, s Chicagóban a vezetők csak nehezen tudták visszatartani a küldötteket; a teremben szakadatlanul játszott a zenekar, énekesek léptek fel. Végül megérkezett a gép Chicagóba. Lelkes fogadtatás – a baráti ölelések során leverték FDR kalapját és csíptetőjét. Roosevelt fellépett a gyűlés szószékére. A beszédet jelentékenyen lerövidítették utazás közben, amikor látták, hogy késni fog a gép. Rosenman bánkódott: „Sok gyöngyszemet kellett kidobni a repülőgép padlójára." De a beszéd egészében véve jól sikerült.

„Azok a férfiak és nők, akikről az utóbbi években a kormány politikai filozófiája megfeledkezett, országszerte azt várják tőlünk, hogy irányítást adjunk nekik, s hogy a nemzeti gazdaságból igazságosabban részesítsük őket. A farmokon, a nagyvárosokban, a vidéki városkákban és a falvakban polgártársaink milliói azt remélik, hogy régi életmódjuk és gondolkodásmódjuk nem vész a múltba. Ezek a milliók nem várhatnak hiába, s nem is fognak hiába várni.

Megfogadom önöknek, megfogadom magamnak, hogy »New Deal«-t nyitok meg az amerikai nép számára. Legyünk mi, akik itt összegyűltünk, a hozzáértés és a bátorság új rendjének prófétái. Ez több politikai kampánynál, ez fegyverbe hívás. Ne csak abban segítsetek engem, hogy szavazatokat szerezzek, hanem abban is, hogy győzzek a keresztes hadjáratban, amely vissza akarja adni Amerikát tulajdon népének."

Másnap az egyik lapban megjelent egy humoros rajz: Egy elgyötört farmer, kapájára támaszkodva, reménykedve tekint Roosevelt felette elszálló repülőgépére. A repülőgép szárnyára ez van írva: „New Deal". A jól csengő jelszó megkezdte diadalmenetét.

Roosevelt John Raskob helyére James Farleyt nevezte ki a párt országos bizottsága elnökévé. Közte és Moley között a felelősség pontosan el volt határolva. Farley megjegyezte Moleynak: „Az én feladatom az, hogy szavazatokat gyűjtsek neki és kész. Maga meg ő (Roosevelt) döntsék el, mit kell mondani, ez nem az én dolgom." A főhadiszállást New Yorkban rendezték be. A szempillantás alatt létrehozott intézményben több mint 600 ember dolgozott. FDR és Farley elhatározták, hogy megkerülik az állami és körzeti pártbizottságokat, amelyek a tapasztalatok alapján tehetetleneknek bizonyultak, és közvetlen, csaknem személyes kapcsolatot létesítenek a párt 140 000 aktivistájával, akiket az előző hónapok során kutattak fel.

Az „agytröszt" beszédeket készített. Tagjai közé bevonták az ötvenéves Hugh Johnson tábornokot. Johnson, a merész hadfi, aki sztentori hanggal rendelkezett, a washingtoni hivatalokban teljesített katonai szolgálatot, a háború idején pedig a haditermelés igazgatásában képviselte a hadsereget. A válság idején tönkrement, és ezért a Hoover-kormányzattal személyes számadása volt. Amikor első ízben megjelent a kormányzói palotában, FDR-t és tanácsadóit egészen elbűvölte a republikánusokat leleplező Johnson határozott hangja. Csak Moley, aki mindezt már korábban is hallotta tőle, vonult el közben pihenni, de az első emeleten sem volt menekvés: a tábornok hangja betöltötte az egész házat. Johnson erélyesen védelmezte a Tugwell és Berle szívéhez közel álló tételt: „a gazdasági fellendülés alapvető feltétele a fogyasztás, ez pedig vásárlóerőt kíván". Megtalálták a közös nyelvet.

Ámde a választási kampány megindítása előtt FDR-nek foglalkoznia kellett a régi fekéllyel: a Tammany korrupciójával. A republikánusok ezt politikai okokból követelték. A becsületes emberek pedig országszerte figyelték, miként birkózik meg a kormányzó az üggyel, mert ebben látták az államférfiúi tevékenységre való erkölcsi alkalmasságának próbakövét.

FDR még 1931 közepén beleegyezett, hogy a törvényhozó testület bizottsága vizsgálatot indítson a New York-i bíróságok ellen. Azt remélte, hogy a vizsgálat, mivel a többségében republikánus törvényhozó testület bizottsága folytatja, nem hívja ki ellene a Tammany haragját. Reménye nem vált be. 1931 őszén a bizottság vezetőjének, Samuel Seaburynek az előterjesztése alapján kénytelen volt felmenteni állásából egy seriffet, akiről bebizonyították, hogy hét év alatt 87 000 dollár fizetést vett fel, a bankba pedig 396 000 dollárt tett be saját nevére. 1932 májusában a fáradhatatlan Seabury kikezdte Walkert, New York polgármesterét. A város atyját felkérték, magyarázza meg, hogyan tudott a Walker ügyvédi iroda könyvelője, aki heti 60 dollár fizetést kapott, 961 000 dollárt betenni a bankba, amelyből a polgármester kiadásait fedezte? Miért adott a taxivállalat 26 000 dollárt a polgármesternek? Miért adott neki 246 000 dollárt egy könyvkiadó, amikor a polgármester egyetlen centet sem fektetett be az üzletbe? Walker azt a homályos választ adta, hogy barátainak „bőkezűségéről" van szó.

Az 1932-es nyár elején FDR így panaszkodott: „Ennek a Seaburynek csak azon jár az esze, hogy politikai tréfákkal elgáncsoljon engem. Vizsgálata mélységes csalódást keltett azokban, akik őszintén törekszenek arra, hogy New York Cityben jobb vezetési módszereket honosítsanak meg, arra fordítva a figyelmet, ami a lényeges, és nem törődve a politikai fecsegéssel." Seabury válaszul minden kommentár nélkül elküldte neki a polgármester ellen összegyűjtött terhelő adatokat. FDR erkölcsileg igen nehéz helyzetbe került: a Walker-ügy Damoklész kardjaként függött feje felett. Az a körülmény, hogy Smith – s ennélfogva a Tammany – a jelölőgyűlésen fellázadt ellene, leegyszerűsítette a problémát. Augusztus 5-én a kormányzó közölte, hogy Walkert 11-ére Albanyba idézik kihallgatás céljából. A republikánusok erre a napra tűzték ki elnökjelöltjük, Herbert Hoover első beszédét.

A választási küzdelem idején Roosevelt három hetet töltött Albanyban egy fülledt szobában, személyesen hallgatva ki Walkert. Méltóságteljesen vezette a kihallgatást, bár a feszültség napról napra erősödött közöttük. Az albanyi vizsgálatról szóló közlemények nem kerültek le a lapok első oldalairól, s a kommentárok találgatták, milyen fokú büntetés vár Walkerre: elmozdítja-e őt tisztségéből a kormányzó, vagy csupán szigorú megrovásban részesíti. FDR nem tudott határozni. Ekkor Walker távirati úton maga közölte, hogy lemond állásáról. FDR minimális politikai ráfizetéssel lábalt ki a kényes helyzetből. A sajtó magasztalta a kormányzó igazságszeretetét, csak egyre nem adott magyarázatot: miképp történhetett, hogy a vizsgálat alatt Walker érdekeit a jogász O'Connor, az „agytröszt" tagja képviselte? FDR amerikai életrajzírói erről a tényről vagy hallgatnak, vagy csak futólag tesznek említést.

A Tammany vezetője, Curry mégis bosszút esküdött. Mivel magára FDR-re nem mert többé kezet emelni, meghiúsította Rosenman kinevezését New York állam Legfelsőbb Bíróságának tagjává, pedig Samnek ez régi álma volt. Roosevelt megnyugtatta Rosenmant: „Ne felejtsd el, hogy jó a memóriám és hosszú a kezem, ha a barátaimról van szó.” Egy év sem telt bele, s Rosenman elfoglalta a kívánt tisztséget, Curryt pedig leváltották a Tammany vezetőségéből.

VI

Az Egyesült Államok politikai éghajlatát 1932-ben nem a politikai intrika határozta meg, hanem a tömegek hangulata; a tömegek a válság minden hónapjával balra tolódtak. Milliókat fenyegetett az éhhalál nem is esetleges, hanem teljesen reális veszélye, országszerte leálltak a gyárak, miközben a farmereket a túltermelési válság fojtogatta. Az amerikaiak saját keserű tapasztalataik alapján győződtek meg arról, hogy a szörnyű katasztrófa okát a tőkés rendszerben kell keresni, amely megoldhatatlan ellentmondások harapófogójába került. A munkásosztály élcsapata – a Kommunista Párt – ezt már a „prosperity” éveiben hangoztatta, most pedig az üres tányér bárkit meggyőzhetett róla. Még a „New York Times” is ezt írta 1931. szeptember 14-i számában: „A nyugtalanító gazdasági jelenségek nemcsak minden eddigi hasonlónál nagyobb arányúak, hanem pusztulással fenyegetik magát a tőkés rendszert is.”

Az országban gyors ütemben növekedett a munkanélküliek mozgalma, akiknek száma akkor 17 millióra rúgott, vagyis csaknem a munkásosztály fele maradt munka nélkül. Bár a sztrájkmozgalom nem volt nagy, mert a foglalkoztatottak lényegében a szakszervezeti bürokraták szigorú ellenőrzése alatt álltak, az üzemekben is fokozódott a baloldali hangulat. A helyzet, egészében véve, nem volt ugyan forradalmi, de kétségtelenül ilyen irányban fejlődött. Magának a kapitalista rendszernek a léte vált kérdésessé. Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának taglétszáma akkor valamivel 10 000 felett volt; a szakszervezeti egység kommunista ligája, amely a szakszervezetekben dolgozott, befolyását tekintve nem tudott ugyan versenyezni az AFL-lel, de szintén erős volt.

A munkanélküliek 1930-ban alakult országos tanácsának vezetésével egyre gyakrabban zajlottak le tüntetések, ahol nem egy esetben félmillió ember is részt vett. A tüntetők ellen mozgósították a katonaságot és a rendőrséget. Az 1929—1933-as években az összecsapások során 23 munkanélkülit öltek meg. 1932. március 7-én Dearnbornban, a Ford-gyár kapuja előtt géppuskából tüzeltek egy háromezer főnyi tüntető tömegre. A négy elesett munkás temetése félelmet keltően zajlott le: óriási zászlóval takarták be őket, amelyen Lenin arcképe volt, a zenekar orosz forradalmi indulókat játszott, s a munkások ezrei kísérték el utolsó útjukra elesett elvtársaikat.

1932 nyarán az ország minden szegletéből az első világháború 25 000 veteránja vonult Washingtonba. Azért mentek, hogy kenyeret követeljenek. A volt katonák menetét egyáltalán nem a baloldaliak szervezték. A menet vezetői vasfegyelmet követeltek, két „kommunizmussal" gyanúsított veteránt bestiális kegyetlenséggel meggyilkoltak. Önhatalmú bíróságok testi fenyítékkel sújtották a baloldali agitátorokat: katonaszíjjal 15 ütést mértek a hátukra. A menet résztvevőinek közlönye, a „kommunizmus" veszélyére figyelmeztetve, ezt a jelszót adta ki: „Előre nézz, ne balra!" A veteránok szentül hitték, hogy a „százszázalékos amerikanizmus" proklamálásával engedményeket tudnak majd kicsikarni. Mintegy két hónapig várakoztak a fővárosban, időnként a rendőrség engedélyével törvénytisztelő tüntetéseket rendezve. A kormány semmiképpen sem tudott ürügyet találni a veteránok szétkergetésére, akik Washington mocsaras elővárosában, Anacostia Flatsben mindenféle kacatból kalyibákat eszkábáltak össze maguknak.

Július 28-án elérkezett a rég várt nap: a rendőrök két veteránt lelőttek és többet megsebesítettek. A kormány nyomban elhatározta, hogy kivezényli a szövetségi katonaságot. Az amerikai hadsereg vezérkari főnöke, Douglas MacArthur tábornok magához rendelte szárnysegédjét, Dwight Eisenhower őrnagyot, felpattant a lovára, és személyesen vezette a csapatokat. A tankok, a lovasság, az ércsisakos, feltűzött szuronyú katonák kikergették a veteránokat a fővárosból. Amikor leszállt az éjszaka, a csapatok döntő rohamra készültek az ellenség erődje — az Anacostia

Flats-i nyomorult kunyhók és viskók – ellen. A vitézek reflektorfény mellett vetették rá magukat ellenfeleikre. Bátran és erélyesen támadtak, könnyfakasztó bombákat vetve a vityillók lakóira, szuronyt és puskatust használva azok ellen, akik nem vonultak vissza. Egy hétéves fiút, aki a zűrzavarban játékát kereste, szuronnyal megsebeztek, egy csecsemőnek a gáz halálát okozta. A győzelem teljes volt: a veteránokat elkergették, a települést felperzselték.

MacArthur tábornok, aki Anacostia Flatsnél győzelmet ült, utólag azt állította, hogy a „tömeget" „forradalmi eszmék" lelkesítették. A kormány nyilatkozatot adott ki arról, hogy a harc „bűnözők és kommunisták" ellen folyik. Zsürit jelölt ki a vád bizonyítására, de a vád összeomlott. Egész Amerikában ismertté vált egy Joe Angelo nevű veterán esete, aki a lovassági rohamot vezető tisztben felismerte George Pattont. 1918-ban Angelo megmentette a tiszt életét, amiért kitüntetést is kapott. „Kétségtelen, hogy ez az ember megmentette az életemet" – ismerte be Patton az újságírók előtt.

Közép–Nyugaton[10] 1932 nyarán a sztyeppe-tűz sebességével terjedt a farmerek sztrájkmozgalma. A farmerek követelték a mezőgazdasági termékek árának emelését a közvetítő cégek mesébe illő profitjainak megnyirbálása útján, az ínségesek segélyezését és azt, hogy szüntessék meg a tönkrement farmerek ingóságainak elárverezését. A harc központjává a kukoricatermelő övezet lett, mindenekelőtt Iowa állam. A farmerek nem szállítottak több élelmiszert a városokba, őrcsapataik visszafordulásra kényszerítették a gépkocsikat, megállították a vonatokat. A sztrájkba bekapcsolódtak Nebraska, Minnesota, Wisconsin, Illinois, Észak- és Dél-Dakota államok farmerei is. A városok munkanélkülijei kezdték egybehangolni erőfeszítéseiket a farmerekkel, akcióbizottságok alakultak. A hatóságok terrorja nem vezetett észrevehető eredményhez. A mozgalmat azzal sikerült megállítani, hogy felhasználták a farmerek közötti szakadást, amelyet az elnökválasztások utáni reformok ígérete idézett elő. A farmerek egyelőre hittek az ígéretekben, de kijelentették: ha rászedik őket, 1933 tavaszán országos sztrájk fog kirobbanni.

---

[10] Közép–Nyugat (Middle-West) – az Egyesült Államoknak az a része, amelyet keleten az Alleghany, nyugaton a Sziklás-hegység, délen az Ohio-folyó, valamint Missouri és Kansas államok déli határai fognak körül. – *Ford.*

Az ország legkülönbözőbb részein kirobbanó, többnyire spontán és eredménytelen zavargások a szellemi életre is rányomták bélyegüket. Az értelmiség eszméinek forgatagában egyre erősebben érezhető volt az az irányzat, amely nemcsak rokonszenvezett a kommunizmussal, hanem kifejezetten egyet is értett mind elméletével, mind gyakorlatával. Stewart Alsop, aki azokban az években a Yale Egyetemen tanult, így emlékszik vissza arra az időre: „A marxizmus nagyszerű logikája mindent olyan ragyogóan világossá tett a jelenkori történelemben." Waldo Frank 1932-ben így ír: „A világ válságba került, s nincs vesztegetni való idő. A forradalmi holnapot ma kell előkészítenünk. Különben esetleg túl későn jön el, túl későn ahhoz, hogy megmentse az emberiséget a kapitalista háború pusztításától, s ami még rosszabb, a kapitalista béke erkölcsi szifiliszétől." E. Nilson hangsúlyozta: „A Szovjetunió a világ erkölcsi csúcspontja, ahol sohasem huny ki a fény." William Allen White elismerte, hogy Oroszország „a legérdekesebb hely ezen a bolygón". S ráadásul – hangsúlyozta Will Rogers – „pompás ötleteik vannak... Képzeljünk el egy olyan országot, ahol mindenkinek van munkája". Így beszéltek és írtak akkor az amerikai értelmiség képviselői, akik addig nem lelkesedtek a Szovjetunióért. Most egyetértettek Lincoln Steffensszel, a Szovjetunió régi barátjával, aki egy San Franciscó-i tömeggyűlésen tizenötezer ember előtt kijelentette: „Napjainkban minden út Moszkvába vezet."

1932 októberében a kultúra és a tudomány kiváló művelőinek egy csoportja kijelentette, hogy támogatják a Kommunista Pártot. „Kultúra és válság" címmel nyilatkozatot adtak ki. Ebben ezt írták: „Mint felelős értelmiségi dolgozók kijelentjük, hogy a nyíltan forradalmi kommunista párt, a munkások pártja mellett állunk." Míg az összes burzsoá pártok képtelenek megbirkózni a válsággal – írták –, a kommunisták az egyetlen reális megoldást javasolják: „annak a rendszernek a megdöntését, amely az összes válságokért felelős”. Olyan eszmény ez, „amely gyakorlati és megvalósítható, amint azt a Szovjetunió bebizonyította”. „A kapitalizmus – állapítja meg befejező részében a nyilatkozat – elpusztítja a kultúrát, a kommunizmus viszont igyekszik megmenteni a civilizációt és kulturális örökségét attól a katasztrófától, amelybe a világválság sodorja.” A nyilatkozatot a következő írók írták alá: Theodore Dreiser, Sherwood Anderson, John Dos Passos, Erskine Caldwell, Waldo Frank; a következő kritikusok: Edmund Wilson, Newton Arvin, Malcolm Cowley, Granville Hicks; a következő egyetemi tanárok: Sidney Hook és Frederick L. Schuman; a következő újságírók: Lincoln Steffens, Matthew Josephson, Elia Winter (itt csak a legismertebb aláírókat soroltuk fel).

A burzsoázia mindenért a kommunistákat vádolta. Az Egyesült Államok Kommunista Pártja kigúnyolta ezeket a fantasztikus rágalmakat. William Foster beszédeiben világosan rámutatott arra, hogy a válság csak igazolta a marxistákat, akik régen megállapították, hogy a kapitalizmus túlélte önmagát. Az olyan próbálkozások képtelensége, hogy a nép elégedetlenségének fokozódását a kommunista agitációval magyarázzák, még azok előtt is nyilvánvaló volt, akik korántsem vallottak progresszív nézeteket. Edward McGrady, az AFL vezetőségének tagja, 1932 tavaszán kijelentette a szenátusi bizottság előtt: „Az utóbbi hat hónap alatt több városban sporadikus zavargásokra került sor, s majdnem minden esetben megállapították, hogy a kommunisták irányították őket. Lehetséges, hogy valóban voltak ott kommunisták, ám a résztvevők legnagyobb része soha még csak nem is hallott a kommunizmusról. Az emberek kenyeret akartak.” A monopoltőke ellen nagy tömegek indultak harcba.

A reakció is erőt gyűjtött. 1931 végén az Amerikai Légió határozatilag kimondta: a válság „nem oldható meg gyorsan és hatékonyan a meglevő politikai módszerekkel”. Hogy a légió megrögzött reakciós vezetői mire törekedtek, nem volt titok. Virgil Jordan konzervatív közgazdász a Kereskedelmi Kamara 1931 végén tartott rendes kongresszusa után így jellemezte az üzleti világ hangulatát: „Mindössze néhány hónap, s egy gazdasági Mussolini ráveheti őket arra, hogy vörös-fehér-kék ingben meneteljenek, bármiféle új szimbólumot üdvözölve.” David Reed szenátor: „Ritkán irigylem más országokat kormányukért, de azt mondom, hogy ha az országnak valaha szüksége volt egy Mussolinira, akkor ma szüksége van rá.” Ezek az emberek nyilvánvalóan az olasz fasizmust irigyelték.

Ám a gazdag burzsoá köztársaságban az uralkodó osztályoknak megvolt a saját ideológiájuk, s nem volt szükségük importált ideológiára. Volt köztük épp elég különféle rendű és rangú reakciós. A Mussolinira való hivatkozások csak azt mutatták, mire irányulnak törekvéseik. Készek voltak arra, hogy szükség esetén totalitárius rendet vezessenek be az országban. Honnan vették volna a vezetőket? FDR, miután az 1932 augusztusában telefonon beszélgetett Huey Long szenátorral, s végighallgatta a nagy üzletemberekkel kapcsolatban állókra szórt szidalmait, a kagylót letéve komolyan mondotta a dolgozószobájában ülőknek: „Nevetséges, de Huey ma az Egyesült Államok két legveszedelmesebb emberének egyike. Foglalkoznunk kell majd vele.” „És ki a másik?” – kérdezte Tugwell. – „Douglas MacArthur” – felelte FDR. Huey Long féktelen demagóg propagandát folytatott, kijelentve, hogy egyesíteni fogja mindkét párt – a Demokrata és a Köztársasági Párt – radikálisait, és kényszeríteni fogja a gazdagokat arra, hogy megváljanak kincseiktől. MacArthur fejét az Anacostia Flats-i győzők babérkoszorúja ékesítette, s a burzsoázia a tettek emberét látta benne.

VII

FDR és azok, akik vele azonos nézeteket vallottak, úgy látták, hogy az Egyesült Államokban a kormányzás hagyományos módját balról is, jobbról is veszély fenyegeti. Hol a kivezető út? 1932 júliusában Max Gardner, Észak-Carolina kormányzója, aki korántsem volt radikális, ezt írta Rooseveltnek: semmiképpen sem szabad tagadni a változások szükségességét, mert ha nem ismerjük el, hogy elérkezett a változások ideje, akkor napirendre kerül „az erőszakos szociális és politikai forradalom. Az amerikai nép ellenzi a dolgok jelenlegi rendjét... Vakságnál is több lenne, ha úgy vélnénk, hogy a nép a status quót kívánja... Ha én volnék Roosevelt, liberálisabb lennék. Együtt haladnék a tömegekkel, mert azok mozgásban vannak; s csak úgy menthetjük meg a nemzetet, ha liberális értelemben fogjuk fel azokat az eszméket, amelyek az emberek szívét meghódították." FDR fenntartás nélkül egyetértett ezzel az állásponttal.

A választások előtt mondott beszédeit ez a gondolat hatotta át: szükség van változásokra; ámde ahhoz, hogy Amerika még amerikaibbá váljék, meg kell támasztani a kapitalizmus megingott pilléreit. Roosevelt, szokása szerint, a „haladó gondolkodásúakhoz" fordult, pártkülönbség nélkül, mert, mint mondotta, ők valamennyien a változás hívei. Hangsúlyozta, hogy nem a Köztársasági Párt ellen harcol, s a tűzet ennek – a válságért felelős – vezetősége ellen irányította. Politikája nagy visszhangra talált a republikánusok között: szeptemberben megalakult az országos haladó liga, élén Norris szenátorral. A liga munkájában tevékenyen részt vett Harold Ickes, Donald Richberg és Henry Wallace. A „progresszív republikánusok" felbecsülhetetlen szolgálatokat tettek FDR-nek, mert kampányt folytattak mellette a nyugati államokban. Stimson külügyminiszter, emlékezve az 1930-as eseményekre, mindenképpen igyekezett Hoovert rávenni arra, hogy ne lépjen fel Roosevelt ellen, s maga a barátságos semlegesség álláspontjára helyezkedett.

A választási hadjárat során Roosevelt tizenhat nagy beszédet mondott, amelyeket az „agytröszt" készített elő. Politikai filozófiáját – pontosabban Berle-ét, aki a beszédet írta – a legvilágosabban szeptember 23-án, San Franciscóban fejtette ki. Retorikai magaslatokon kezdte beszédét: „Amerika új ország. A változás és a fejlődés folyamatában van. A fiatalság óriási potenciáljával rendelkezik." A hallgatók elméjébe idézve az ország óriási múltbeli növekedésének emlékét, FDR rátért a jelenlegi helyzetre: „Már futó pillantásra is látható, hogy a lehetőségek egyenlősége, ahogyan azt ismertük, már nincs meg. Iparunk felépült; a probléma most az, nem építettünk-e túlságosan sok üzemet?

Az utolsó határvonalat réges-rég elértük, s nincs több szabad földünk. Népességünknek több mint a fele nem él már farmokon, s nem képes fenntartani magát saját földje megművelése révén. Már nem tekinthetők biztonsági szelepnek a nyugati prérik, ahol új életet kezdhettek azok, akiket a keleti gazdasági gépezet kiselejtezett. Népünk ma rosszul él... A független vállalkozó eltűnőben van... Ha ez a folyamat továbbra is ilyen ütemben halad, akkor a század végére tucatnyi tröszt tartja majd ellenőrzése alatt az egész amerikai gazdasági életet, amely talán mindössze száz ember irányítása alatt fog állni. Valóban a gazdasági oligarchia felé haladunk, ha ugyan már ma el nem jutottunk hozzá."

Az amerikai helyzet ilyen szívettépő leírása után fenyegetések és átkok voltak várhatók a monopóliumok irányában. De nem ez következett. FDR professzori-mentori hangnemben folytatta: „A mi feladatunk jelenleg nem új erőforrások feltárása és felhasználása vagy több áru termelése. Hétköznapi, egyáltalán nem drámai munkára van szükség: a meglevő erőforrások és vállalatok felhasználásának biztosításáról, felesleges termékeink külső piacainak visszaszerzéséről, a nem kielégítő fogyasztás problémájának megoldásáról, a termelés és a fogyasztás összhangjának megvalósításáról, a javak és áruk igazságosabb elosztásáról, a meglevő gazdasági szervezetnek a nép szükségleteihez való idomításáról." A kormányra váró feladatnak az a lényege, hogy megteremtse a gazdasági alkotmányos rendet, vagyis olyan szervezetet hozzon létre, amely helyreállítja az egyensúlyt, még ha ez egyes, az üzlettel foglalkozó személyek tevékenységének korlátozásával jár is majd.

Vajon ez a figyelemre méltó filozófia hogyan válik konkrét valósággá? FDR erre különféle, kitérő válaszokat adott. Portlandi beszédében közölte, hogy bevezetik a bankok és részvénytársaságok pénzügyi műveleteinek állami szabályozását. (A válság éveiben a pénzintézetek csődje következtében sok ezer kisbetét-tulajdonos minden megtakarított pénzecskéjét elvesztette.) Salt Lake Cityben FDR megígérte, hogy javítani fogja a vasúti társaságok ügyintézését. Topekában azt mondotta, hogy a farmerek könnyítéseket fognak kapni a vetésterület megtervezésében, és pénzügyi segítségre is számíthatnak. Detroitban FDR a szegénység felszámolásáról beszélt, de, minthogy a beszéd vasárnap hangzott el, a szónok nem közölte, hogy ez miképpen fog megtörténni, mert vasárnapokon nem szeretett túlságosan elmélyedni a politikában.

Egy szó mint száz, FDR beszédeiből mindenki azt hallhatta ki, amit akart.

Amint jóakarója, Elmer Davis megjegyezte, „egyetlen általános megállapítását sem lehetett kétségbe vonni. De hogy mit jelentettek, ha ugyan jelentettek egyáltalán valamit, azt csak Franklin D. Roosevelt meg a jóisten tudhatta." „Kaméleon csíkos takarón" – kommentálta dühösen és keserűen ellenfele felszólalásait Herbert Hoover.

A demokraták a választási kampány során tett ígéreteikben elég sok bakot lőttek. Így például a bányászok egyesült szakszervezetének képviselői felhívták FDR figyelmét arra, hogy a Demokrata Párt platformjában nem esik szó a kollektív szerződésekről, míg a republikánusok hangsúlyozták, hogy emellett az elv mellett szállnak síkra. Franklin Roosevelt közölte, hogy ő a maga részéről természetesen támogatja a kollektív szerződéseket, és beszélni is fog erről. Tökéletesen megfeledkezett ígéretéről, s egyetlen egyszer érintette a munkaügyi törvényhozást: egyik beszédében a munkaidő csökkentése mellett foglalt állást.

Szarvashibának kell minősíteni az október 19-én Pittsburghban mondott beszédet. Ehhez a beszédhez Hugh Johnson ragaszkodott, aki előzőleg olyan hévvel olvasta fel Rooseveltnek a tervezetet, hogy FDR, akit úgy látszik, elkápráztatott a forma, nem látta át, mit von maga után a beszéd tartalma: a szövetségi kormány költségvetésének 25 százalékos csökkentését, a költségvetés egyensúlyának biztosítását ígérte. Pittsburgh-ban FDR drámai pátosszal felkiáltott: „Nem kell külföldön keresnünk a bűnbakokat. Mi magunk rohantunk a gazdasági sztratoszférába, magasra emelkedtünk Hoover elnök ama, 1928-ban kifejtett új, nem ortodox elméleteinek szárnyán, amelyek teljes kudarca az 1931-es válsághoz vezetett." FDR megígérte, hogy egyszer s mindenkorra véget vet a deficites költségvetéseknek.[11]

Egy hat kocsiból álló különvonat utazta be az Egyesült Államokat. A vonat minden állomáson, a legkisebben is, megállt. Az egybegyűltek az utolsó kocsihoz nyomultak. Roosevelt kiment a peronra, fiának, Jamesnek a karján. A jelenetet pontosan betanulták, s több százszor, a legkisebb változtatás nélkül megismételték. FDR mosolygott, és így szólt: „Mennyire örülök, hogy megérkeztünk X...-be. Azért jöttem önökhöz, hogy lássak, tanuljak, halljak egyetmást."

Bemutatott két csinos szőke nőt is: a menyét, Betsy Cushingot és lányát, Annát. „Ez pedig a kisfiam, James, nekem több a hajam, mint neki" – és ellenállhatatlan kacagásba tört ki. James ugyanis korán kopaszodott. Raymond Moley megjegyezte, hogy minden mérföld után komorabb lett. FDR elmondott néhány mondatot legközelebbi beszédéből, a mozdonyvezető fütyült, s a vonat elindult. A peronon mindenki mosolygott, s Roosevelt is mosolygott.

Így folyt a választási hadjárat. „Láttam sok ezer amerikai arcát – mondotta Roosevelt egyik barátjának. – Olyan kétségbeesés ült rajtuk, mint eltévedt gyermekek arcán." FDR komolyan hitte, hogy az atyai tanács és a mosoly segít a nemzeten. Hoover egészen másként gondolkodott. Zaklatottan, fáradtan, száraz, pattogó hangon katasztrófát jósolt arra az esetre, ha az ország Rooseveltet követi. A Demokrata Párt – dörögte – „a kormányzásnak ugyanazt a filozófiáját követi, amely egész Európát megmérgezte... Ennek az ördögi katlannak a tüze Oroszországban ég." Ez „a tömeg, a csőcselék pártja, de – kiabálta kidülledt szemekkel Hoover – hála istennek, van még Washingtonban kormány, amely meg tud birkózni a csőcselékkel."

---

[11] A Roosevelt-kormány uralma idején megkezdődött az államadósságok hihetetlen mértékű növekedése. A költségvetés mindig jóval deficitesebb volt, mint Hoover kormányzása alatt. A republikánus támadásoknak ez a tény különösen kedvelt célpontot nyújtott. Az 1936-os választási hadjárat idején FDR megkérte Rosenmant, találjon „jó és meggyőző" magyarázatot 1932-es beszédére. Rosenman átnézte a beszédet, s azt mondotta az elnöknek: „ha ragaszkodik ahhoz, hogy utaljon a beszédre, megtaláltam az egyetlen lehetséges magyarázatot. Reménykedve s úgy hiszem, kissé meglepve nézett rám, s azt mondotta: »Remek, milyen magyarázatot adna?« Ezt válaszoltam: »Elnök úr, az egyetlen, amit erről a beszédről mondhat, az, hogy kategorikusan tagadja, hogy valaha is elmondta.«" (*S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 91. old.)

Nem erről van szó – vágott vissza Roosevelt. A republikánus hívei előtt mondott beszédében, közvetlenül a választások előtt, Coolidge-ot idézte, aki 1923-tól 1928-ig az Egyesült Államok elnöke volt. Coolidge ezt mondotta: „Ilyen vagy olyan okokból még a bölcs vezetőkkel rendelkező párt is megszűnik a nép akaratának kifejezője lenni, ha soká van hatalmon; s ha már nem fejezi ki többé a nép akaratát, nem hatékony eszköze a kormányzásnak. Sokkalta jobb az ilyen politikai párt számára – s természetesen az egész állam számára –, ha a kritikus szerepét kapja, s az ellenzéki politikai párt veszi kezébe a kormányzás gyeplőjét." FDR hozzáfűzte: „Minden szavával egyetértek." 1932-ben tehát a kétpártrendszer apostolaként lépett fel.

Később, mint elnök, FDR egészen másként gondolkozott. Amikor 1938-ban megjelentette beszédei hivatalos kiadásának első kötetét, kihagyta a Coolidge-idézetet, amelyet három ponttal helyettesített.[12] Nem csodálkozhatunk ezen: a hatalmon levő burzsoá párt szívesen megfeledkezik ellenzéki időszakának eretnek tévelygéseiről.

Roosevelt és a Demokrata Párt vezetősége biztos volt a választások kimenetelében. Az amerikaiak kétségkívül Hoover ellen – tehát Roosevelt mellett fognak szavazni. FDR ígérgetett, a Demokrata Párt gépezete óriási munkát végzett. James Farley közel kétmillió példányt küldött ki különféle körlevelekből; az agitációs anyagok példányszáma meghaladta a 42 milliót. A demokraták az országban több mint 10 millió olyan emlékérmét és jelvényt küldtek szét, amelyeken Roosevelt arcképe vagy iniciáléi voltak. 2,5 millió dollárt költöttek a választási hadjáratra (a republikánusok 2,9 millió dollárt.) Jóllehet a Demokrata Párt azt hangoztatta, hogy az „elfelejtett embereket" képviseli, az anyagi eszközök java része a nagy üzletemberektől származott. A legnagyobb összegekkel a következők járultak hozzá a demokraták kampányához: Bernard Baruch, William Woodin, Vincent Astor, John Raskob, William Hearst, Pierre du Pont, James Gerard, John A. Kennedy. Nem fukarkodtak; Kennedy egymaga 65 000 dollárt adott, „s lehet, hogy közvetve még további ezreket”.[13]

---

[12] Lásd The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. I. köt. 856. old.

Az 1932. november 8-i választáson Franklin Roosevelt fényes győzelmet aratott. 22,8 millió szavazatot kapott, míg Herbert Hoover 15,7 milliót. A többi párt együttesen csak 1 160 000 szavazatot tudott összeszedni. A New York-i főhadiszállást, ahol FDR a szavazás eredményeit várta, megrohanták a gratulálók. FDR boldogan fogadta őket. Mellette álltak a titkosszolgálat ügynökei, ettől kezdve haláláig állandó kísérői. Rajtuk kívül ott volt az a „kettő”, akiknek az Egyesült Államokban a legnagyobb részük volt a nagy győzelemben: Louis Howe és James Farley. Louis Howe egy üveg bort hozott; húsz évvel azelőtt tette el, megfogadva, hogy csak akkor nyitja ki, ha Franklint megválasztják elnöknek. FDR késő éjjel tért haza New York-i otthonába. Anyja már várta. Franklin megölelte. „Ez életem legnagyobb napja” – mondotta.

VIII

Akkoriban az Egyesült Államok elnöke, akit novemberben választottak meg, a következő év március 4-én lépett hivatalba. FDR-nek még négy hónapig magánembernek kellett maradnia. Eközben az országban hétről hétre rosszabbodott a helyzet. Hoover hajlandó volt mindezt úgy tekinteni, mint a kormány iránti bizalom válságát. Nemegyszer megkísérelte rávenni FDR-t arra, hogy adjanak ki közös nyilatkozatot. Roosevelt finoman, de határozottan elutasította ezt a javaslatot.

Roosevelt körültekintő magatartása teljesen indokolt volt. Hoover azt kívánta, például, hogy FDR tegyen olyan nyilatkozatot, hogy nem lesz infláció, a költségvetés egyensúlyban marad, a kormány nem vállalja magára a farmerek lejárt zálogleveleinek kifizetését, nem fog kölcsönöket folyósítani a községtanácsoknak közmunkák céljaira. FDR elolvasva Hoover egyik ilyen levelét, kitört: „Pimaszság!” Igaza volt. Hoover egyik magánlevelében bevallotta: „Ha az újonnan választott elnök megteszi ezeket a nyilatkozatokat, akkor ratifikálja a republikánus kormány alapvető programját, és az úgynevezett New Deal 90 százaléka elesik.”

---

[13] *John Burns:* John Kennedy. A Political Profile. New York 1961. 35. old.

FDR széles körű levelezést folytatott, s igen sok ember látogatását fogadta. Fogadta a Kommunista Párt küldöttségét is. De amikor a küldöttség egyik tagja megjegyezte: „Szeretnénk, ha megmondaná Hoover elnöknek, hogy a szövetségi kormánynak...”, Roosevelt félbeszakította: „Nem kérhetem meg az elnököt semmire sem. A szövetségi kormány szempontjából én ma csupán magánszemély vagyok.” Huey Long, aki ezekben a hónapokban különféle tervezetekkel ostromolta Rooseveltet, így panaszkodott: „Amikor beszélek vele, azt válaszolja: »Remek! remek! remek!«; de másnap elmegy hozzá, teszem azt, Joe Robinson, s annak is azt mondja: »Remek! remek! remek!« Nyilván mindenkinek azt mondja, hogy »remek!«” Roosevelt akkoriban valóban igyekezett kerülni az ügyek konkrét megvitatását.

„Összpontosítsuk erőfeszítéseinket egy dologra: az ország és a nép megmentésére, s ha ehhez naponta kétszer meg kell változtatnunk nézeteinket, ezt is megtesszük” – mondotta tanácsadóinak. Amikor Tugwell megjegyezte, hogy a gazdasági helyzet katasztrofális, FDR teljesen egyetértett vele: Igen, tudom, de mi nem tehetünk egyebet, mint hogy mindennap megkíséreljünk megbirkózni az adott időben felmerülő problémákkal. Milyen gyötrelmesen nehéz döntéseket kell majd hoznunk! S néha hibákat fogunk elkövetni!” Az újságírók mégis igyekeztek megtudni, miként akar hozzáfogni FDR a válság súlyos problémáinak megoldásához. Roosevelt tréfával ütötte el a dolgot: „Ez nem az én gyerekem.”

1932 közepén FDR azt tervezte, hogy a választások után Európába látogat. Érettebb megfontolás után azonban úgy határozott, hogy nem hagyja el az országot. Néhány hetet Warm Springsben töltött, majd Vincent Astor jachtján pihent, és a Tennessee-folyó medencéjében tartózkodott, ahol a vízi erőmű építését vették tervbe.

1933. február 15-én FDR Florida államba, Miamiba látogatott. Beszédet mondott, az autó hátsó ülésének támláján ülve. Miután beszédét befejezte, újságírók vették körül. Hozzá legközelebb Cermak chicagói polgármester állott. Hirtelen lövések dördültek el. Roosevelttől mintegy húsz méternyire egy ládán alacsony, napbarnított arcú férfi állt, s revolveréből lövéseket adott le. Cermak halálos sebet kapott, s még négy ember megsebesült. Roosevelt sértetlen maradt. Pánik keletkezett, de felcsendült az elnök érces hangja: „Nincs semmi bajom, nincs semmi bajom!" Azokat, akik jól ismerték Rooseveltet, meglepte az a nyugalom, amelyet a halálos veszély pillanatában tanúsított. Csak a haldokló Cermakkal törődött. FDR komornyikja, McDuffie ezt mondotta róla: „Fatalista volt. Azt tartotta, hogy aminek be kell következnie, az nem kerülhető el. Sohasem bánkódott túlságosan amiatt, ami elmúlt. Elmúlt és kész."

Mint kiderült, a merénylő Giuseppe Zangara volt, egy olasz származású munka nélküli kőműves. Nyolc dollárért vásárolta a revolvert egy miami üzletben. Zangara közölte, hogy gyomorfekélyben szenved, és gyűlöli „a gazdagokat és az uralkodókat... Reméltem, hogy ezúttal nagyobb szerencsém lesz, mint tíz évvel ezelőtt Olaszországban, amikor pisztolyt vásároltam, hogy meggyilkoljam Emánuel királyt... Nem személy szerint Rooseveltet gyűlölöm, hanem gyűlölöm az összes elnököket, függetlenül attól, hol kormányoznak, gyűlölöm az összes hivatalnokokat és általában a gazdagokat." Roosevelt csodálatos megmenekülése a haláltól megszilárdította a vallásos emberekben azt a meggyőződést, hogy ő a Gondviselés küldötte, amely megoltalmazta, hogy teljesíthesse rendeltetését. Zangara megkapta megérdemelt büntetését.

Időközben az országban hihetetlen arányú pénzügyi válság bontakozott ki. Az amerikaiak, akik kétségbeesve látták a bankok csődjét – 1933-ig több mint 5000 bank szűnt meg –, megrohanták a megmaradt bankokat, s kivették betétjeiket. Mivel nem hittek többé a tőke eme erődeinek megingathatatlanságában, jobbnak látták pénzüket otthon vagy külföldön tartani. A bankok természetesen nem tudtak mindenkit kielégíteni, aki ércpénzt, illetve elsősorban aranydollárt követelt tőlük. Február 14-én Michigan állam kormányzója bezárta az államban levő bankokat, amivel láncreakciót indított el. Február végéig az Egyesült Államok legtöbb bankját bezárták. Február 27-én Morgan tájékoztatta Rooseveltet, hogy „rendkívüli" állapot alakult ki. A Wall Street követelte, hogy a kormány azonnal nyújtson pénzügyi segítséget a bankoknak. Különös módon ezúttal a bankárok kértek segélyt, akik dühödten ellenezték a munkanélküliek és a nyomorgó farmerek megsegítését!

A pénzügyi válság miatt, amely odavezetett, hogy március elsején kivétel nélkül valamennyi bank végleg bezárt, az Egyesült Államok pénzmágnásai pánikba estek. A magánvállalkozás rendszere, amelyet képviseltek, kompromittálva volt. Joseph Kennedy (az elhunyt elnök atyja. – *Szerk.*), aki maga is óriási vagyont szerzett tőzsdespekulációkon, beismerte: „Az a hit, hogy Amerikában a legnagyobb vállalatokat tisztességes indítékok és nemes eszmények vezérlik, alapjában megrendült." Walter Lippmann kontrázott neki: „Az elmúlt öt esztendőben Amerika ipari és pénzügyi vezetői a befolyás és hatalom legmagasabb csúcsairól mély szakadékba zuhantak." Kénytelenek voltak beismerni csődjüket, s a monopoltőke egyetlen fejedelme sem tudott olyan konstruktív intézkedéseket javasolni, amelyek kivezethettek volna a válságból.

1933. március 1-én Reinhold Niebuhr professzor, az amerikai értelmiség egy egész nemzedékének szellemi vezetője, közzétett egy cikket „A kapitalizmus után mi következik?" címmel. Az a meggyőződés vezette tollát, hogy „a kapitalizmus haldoklik, és meg kell halnia". Ámde – hangsúlyozta jelentőségteljesen a professzor – „a történelemben semmi sem mutat arra, hogy az uralkodó osztály valaha is átengedi társadalmi pozícióit és kiváltságait csak azért, mert vezetését a tehetetlenség és az igazságtalanság jellemzi". Niebuhr ihletett szavait az olvasó és gondolkodó közönséghez intézte. Más amerikai személyiségek nyíltabbak voltak. Kereken kijelentették: az ország a forradalom küszöbén áll. New York új polgármestere, tisztébe lépve, biztosította a vagyonosokat: „Most határozott polgármesteretek van, meg fogom menteni a várost a vörös hadseregtől."

A szenátusi bizottságban William Green – az a szakszervezeti bürokrata, aki évtizedek óta elárulta a munkásosztály érdekeit — „általános sztrájkkal" fenyegetőzött arra az esetre, ha nem javítanak a dolgozók helyzetén. „Ez osztályháborút fog jelenteni?" — érdeklődött Hugo Black szenátor. „Akárhogy nevezzék is, ki fog törni... — felelte Green. — Az egyetlen nyelv, amelyet a vállalkozók többsége megért, az erő nyelve." A szenátusban Connally szenátor megkérdezte Patrick Hurley hadügyminisztertől, miért vontak össze csapatokat a nagyvárosok közelében. „A hadügyminiszter, szemében a rémület kifejezésével — írja beszámolójában Connally —, arra hivatkozott, hogy vörösök és esetleges kommunisták tevékenykednek az országban." „Igen, forradalom lesz... — jelentette ki egy Los Angeles-i bankár —, ha csak Roosevelt nem csinál valamit."[14] A fejvesztett uralkodó elit Franklin D. Rooseveltbe vetette minden reményét. Hát nem meglepő a személyiség kultusza egy olyan országban, amely azzal kérkedik, hogy polgárai századok óta tiszteletlen magatartást tanúsítanak az összes hatóságokkal szemben?

Aki így gondolkodik, az mélységesen téved. Sherwood a sikeres drámaíró mesterségbeli tudásával világította meg a problémát: „Mi, amerikaiak, sokkal inkább meghajlunk a hősök előtt, mint az angolok vagy a franciák. Szeretjük megszemélyesíteni eszményeinket és céljainkat... Tudatunkban mély gyökeret vert az a meggyőződés, hogy egy nagy elnök meg fog jelenni »bármikor, amikor valóban szükségünk lesz rá«. Az 1929—1933-as években állandóan aggódva kérdezgettük: »Hol van?«

Bizonyára egyetlen drámaíró sem készíthette volna elő jobban a színpadot egy új elnök – vagy egy új diktátor, egy új messiás — megjelenéséhez, mint ahogyan Franklin Delano Roosevelt számára elő volt készítve. Az irónia abban rejlik, hogy a színpadot nem barátai vagy hívei készítették elő ilyen jól számára – hiszen ezek akkor viszonylag jelentéktelen emberek voltak –, hanem azok, akik később legádázabb ellenségei lettek. A színészek nyelvén szólva, Herbert Hoovert rossz színésznek lehetne nevezni, aki után bármilyen más színész kitűnőnek látszhatott. Roosevelt nem fehér lovon jelent meg, hanem kerekes karosszéken. Ám a dobpergés és a mennydörgés, amely fogadta, valósággal wagneri volt, s ez nemcsak emocionális ösztönzést adott, hanem figyelmeztetett arra is, mi történhet az amerikai demokráciával, ha az új elnök olyasféle tulajdonságokkal van felruházva, mint Hitler vagy akár Huey Long."[15]

---

[14] *A. Schlesinger:* The Crisis of the Old Order, 1919—1933. 4. old.

Vajon megértette-e ezt Franklin D. Roosevelt? Nyilván megértette. Mint mondják, 1933 márciusában megjegyezte: „Ha rossz elnöknek bizonyulok, akkor alighanem az utolsó elnök leszek..."[16]

---

[15] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 39–40. old.

[16] *S. Alsop* and R. *Catledge:* The 168 Days. New York 1938. 15. old.

„SZÁZ NAP”

I

1933. március 4-e szeles és hideg nap volt. Erős északkeleti szél, alacsony felhők, borult égbolt, eső. Washingtonban borongós hangulat uralkodott. Dél felé, az új elnök hivatalba iktatásának szertartása előtt vagy százezer ember gyűlt össze a Capitolnál. Az emberek megtöltötték a teret, felmásztak a háztetőkre, néhányan felkúsztak a kopár fákra, amelyek hajladoztak a szélben. A levertség mindenre rányomta bélyegét. Kabátjuk gallérját felhajtva, az emberek fázósan topogtak a hidegben. Jóformán sehol sem beszélgettek. Hallgatagon álltak a díszszemlére kivezényelt katonák is, szakaszokba fejlődve.

Dél körül a Capitol kijáratánál megélénkült a tömeg, s Garner, az új alelnök és a Roosevelt család tagjai erősen dolgozva könyökükkel utat vágtak maguknak. Megjelent a Legfelsőbb Bíróság elnöke, Charles Hughes, fején fekete cilinderrel. Az ő kezébe kellett letennie az esküt az elnöknek. Hughes felment az emelvényre. A szél kíméletlenül cibálta az öreg bíró fehér szakállát és fekete palástját. Megtisztították a Capitoltól az emelvényig vezető utat. Pontosan tizenkét órakor megjelent Franklin Roosevelt. Sápadtan, nagyon komolyan, lassan ment a tribün felé James fia karján. Gyér taps, néhány üdvözlő kiáltás hallatszott. A tengerészgyalogság zenekara rázendített egy dübörgő indulóra, amelynek hangjai mindent túlharsogtak. „Az a hangulat, amely az Egyesült Államokban a kormányváltozást kísérte — írta Arthur Krock —, a háború alatt ostromlott fővárosban uralkodó légkörhöz hasonlítható.”

A zenekar elhallgatott. Hughes hangosan és érthetően felolvasta az eskü szövegét. A szokásos rövid „esküszöm” helyett FDR az egész esküt szóról szóra elismételte. Előtte egy régi családi biblia feküdt, amelyet a Hyde Parkból hozott. Miután az esküt letette, Franklin D. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke beszéddel fordult a néphez. Nyugodt és szilárd hangját a téren megafonok vitték szét, a rádió mellett pedig az amerikaiak tízmilliói hallgatták. „Ez a nap a nemzeti felszentelés napja – kezdte ünnepélyesen és komolyan Roosevelt. — ... Eljött az ideje, hogy megmondjuk az igazat, a teljes igazat, nyíltan és bátran... Az egyedüli dolog, amitől félnünk kell, az maga a félelem, a névtelen, értelmetlen, alaptalan rémület, amely megbénítja azokat az elengedhetetlen erőfeszítéseket, amelyek arra irányulnak, hogy a visszavonulást előnyomulássá változtassuk." Erélyes szavakkal támadta az elnök azokat, akik a válságért felelősek: az árucsere irányítóit. „Bukásukat tulajdon makacsságuk, tehetségtelenségük okozta; elismerték bukásukat és megfutamodtak... Nincs képzelőtehetségük, s ha ez nincs, a nép elpusztul. A pénzváltók elszaladtak civilizációnk templomában elfoglalt helyeikről." Ekkor hangzott fel először a tetszésnyilvánítás a tömegben.

Az elnök hangsúlyozta, hogy cselekedni kell, mégpedig gyorsan kell cselekedni. „Úgy kell előrehaladnunk, mint egy jól kiképzett és hű hadsereg, készen áldozatokra az általános fegyelemért, mert fegyelem nélkül lehetetlen az előrehaladás, és semmiféle vezetés sem lehet hatékony." Kijelentette: ha a Kongresszus nem alkotja meg a szükséges törvényeket, és a válság folytatódik, „kérni fogom a Kongresszust, hogy biztosítsa számomra az egyetlen, még fennmaradó eszközt a válság leküzdésére: a széles körű végrehajtó hatalmat, olyan meghatalmazást, amilyet akkor kapnék, ha valóban ellenség törne hazánkra". Roosevelt drámai erővel fejezte be beszédét: „A nép megkért, hogy teremtsek rendet, mutassam meg az utat, s vezessem ezen az úton. A nép akaratának eszközévé tett. Az ajándékot abban a szellemben veszem át, amelyben adatott. Alázatosan kérjük isten áldását. Oltalmazzon mindnyájunkat. S vezessen engem az elkövetkező napokban."

Amikor az elnök befejezte beszédét, felhangzottak a lovassági trombiták, jelezve a díszszemle kezdetét. Jelt adtak a csapatok indulására, ami a rádióban úgy hangzott, mint valami kürtszó. Az amerikaiak hallották a vezér hangját. A szertartás után a Fehér Házba visszatérő Eleanor Rooseveltet körülvették az újságírók, s megkérdezték a „first ladyt", mondja el benyomásait. „Nagyon, nagyon ünnepélyes és egy kicsit félelmetes volt

– mondotta. – Óriási tömeg gyűlt össze, és érezni lehetett, hogy az emberek mindent megtennének, ha megmondaná valaki, mit kell tenniük.”

Németország és Olaszország fasiszta sajtója az Egyesült Államok elnökének első beszédében újabb bizonyítékát látta a parlamentarizmus és a demokrácia haszontalanságának. A burzsoá liberális „New Republic” című lap kritikus éllel hangsúlyozta, hogy „ami Roosevelt beszédéből világosan kibontakozik, nem más, mint a diktatúra előcsarnokának körvonala”.

Hivatalba lépésének napján Franklin Roosevelt összehívta a kabinet tagjait. Reggel a Fehér Ház közelében levő templomban részt vettek az istentiszteleten. Az istentiszteletet Endicott Peabody tartotta, aki feljött Grotonból. A Fehér Ház ovális termében együtt tették le az esküt. Ezzel Roosevelt még egy tradícióval szakított. Eddig a miniszterek sohasem tettek esküt a Fehér Házban, méghozzá kollektívan. A politikai kabinet igen heterogén volt. Összeválogatásánál Roosevelt – amint azt Hearstnek megmagyarázta – „radikális” kormány megalakítására törekedett. „Egyetlen olyan tagja sem lesz a kormánynak, aki ismerné az utat a Wall Street 23-ba (Morgan székháza. – *N. J.*). Egyetlen olyan tagja sem lesz, aki bármiféle kapcsolatban állna az Egyesült Államok mágnásaival vagy valamely nemzetközi bankárral.” Ezek a szavak nagyon merészen, de nem túl őszintén hangzottak. A kormány összeállításában Roosevelt vezérelve az „FRBC” volt – „Roosevelt mellett Chicago előtt” (for Roosevelt before Chicago) – vagyis a hűségesek megjutalmazása. Azok közül, akik a párt chicagói elnökjelölő gyűlésén ingadoztak, egy sem kapott csak valamelyest is jelentősebb megbízatást.

Külügyminiszternek Cordell Hullt nevezte ki Roosevelt. A választékos modor, a kellemes hang, az állandóan lesütött szem és a külső puhaság harcedzett, öreg politikust takart. Hull a vámilletékek csökkentésének híve és külkereskedelmi szakértő volt. Kitűnő összekötő kapocsként szolgálhatott a konzervatív szenátorokhoz. Hull sok évet töltött a Capitolban, Tennessee államot képviselte a szenátusban. Pénzügyminiszter William Woodin lett, egy nagy iparvállalat feje. Sok éven át nagystílűen finanszírozta a Demokrata Pártot, s most kiadásai százszorosan megtérültek. Woodin éppen azoknak a kategóriájába tartozott, akiket FDR „uzsorásokként" és „pénzváltókként" ostorozott. S természetesen sohasem volt radikális. Daniel Roper, Roosevelt közeli barátja, a kereskedelmi tárcát kapta. Az excentrikus Henry Wallace, a republikánus kormány földművelésügyi miniszterének fia, apja helyét vette át a földművelésügyi minisztériumban. Az AFL vezetőségének tiltakozása ellenére Roosevelt, az amerikai történelemben először, egy nőt is kinevezett a kormány tagjává: Frances Perkins munkaügyi miniszter lett. FDR a belügyminiszteri tárca betöltésére Harold Ickest kérte fel. Az öreg chicagói liberális meg volt lepve, de Roosevelt meggyőzte arról, hogy „immár húsz esztendeje egy nyelven beszélünk". Ickes beleegyezett. James Farley postaügyi miniszter lett.

Az „agytröszt" tagjai kormánymegbízatásokat kaptak: Raymond Moley külügyminiszter-helyettes lett, Rexford Tugwell a földművelésügyi miniszter helyettese, Adolf Berle először a Reconstruction Finance Corporation feje, majd külügyminiszter-helyettes lett. Rosenman s hozzá hasonlóan az „agytröszt" más tagjai is azt tartották, hogy közigazgatási tisztségekbe való kinevezésük hiba volt. Az „agytröszt" éppen azáltal érte el sikereit, hogy a professzorok együtt dolgoztak, szabadon az eszmék birodalmában, s nem voltak kötve bizonyos tisztségek által. Roosevelt hivatalnokokká tette őket, s ez bizonyos következményekkel járt, nem szólva arról, hogy Moley, Tugwell és Berle közvetlen felettesei rosszul leplezett bosszúsággal vették tudomásul azt a körülményt, hogy beosztottjaiknak szabad bejárásuk van az elnökhöz.

Az „agytröszt" fogalmát alkalmazni kezdték mindazokra, akik egy vagy más időpontban közelálltak az elnökhöz. Ezek közé tartozott Harry Hopkins, Dean Acheson, Thomas Corcoran, William Woodin, Joseph Kennedy, Felix Frankfurter és mások. Louis Howe-t, akinek egészsége megrendült, az elnök titkárává nevezték ki, s beosztották hozzá Stephen Earlyt és Marvin McIntyre-t.

II

Az elnök történeti személyiség és naplót vezet – gondolta FDR. Elnöksége első két napján sokat írt naplójába. Azután végleg abbahagyta a naplóírást. Ezért arról, hogy mit tett Roosevelt március 4-én és 5-én, első forrásból van tudomásunk.

Március 5-én reggel Franklin a szokottnál korábban ébredt a szokatlan helyen, a Fehér Házban levő új hálószobájában. Ágyban reggelizett, majd felöltözött, s a komornyik bevezette az elnöki dolgozószobába. Egyedül maradt. Hoover az előző napon kiköltözött, a szoba üres volt, a falak meztelenek — a képeket mindig az elnök ízlése szerint akasztották fel. A fényesre politúrozott asztal is üres volt, nem talált rajta sem egy darab papírt, sem ceruzát. Kinyitotta a fiókokat – egyiket a másik után –, azokat is kiürítették. Kereste a csengő gombját, nem találta. Néhány percig dermedten ült, szívébe félelem lopózott. Egy csökkent mozgásképességű rokkant egy óriási állam hatalmi apparátusának központjában! Sokkal később is gyakran borzadva emlékezett vissza arra a hasonlatra, amely akkor eszébe jutott: gyermekparalízistől sújtott elnök egy bénult nemzet élén! Egy pillanatra szörnyű víziója támadt: az elnök nem tudja mozgatni sem a karját, sem a lábát, a központi vezetés nélküli ország széthullik. Különféle új mozgalmak indulnak, mások veszik át a hatalmat. Lidérces álom!

Roosevelt hátradőlt a karosszékben és kétségbeesetten kiáltozni kezdett. Tulajdon hangja és a titkárok – Missy LeHand és Marvin McIntyre – megjelenése visszatérítette a valóságba. Megkezdődtek a munkás hétköznapok.

Először a pénzügyek kérdése került napirendre. Az összes bankok zárva, sehol, még Washingtonban sem lehet beváltani egy csekket. Katasztrófa. Roosevelt, a politikai művész, úgy tudta feltüntetni azokat az intézkedéseket, amelyeket a bankigazgatók még elnöksége előtt hoztak, mint a New Deal nyitányát. Az elnök proklamációt adott ki arról, hogy március 9-ig bezárják a bankokat. Erre a napra összehívták a kongresszus rendkívüli ülésszakát. Az országban elterjedt az izgalmas hír: az elnök bezáratta a bankokat!

Március 9-én a Kongresszus tagjai és a szenátorok összegyűltek a Capitolban. Hajlandók voltak bármely törvényt megszavazni. La Follette és Costigan szenátorok előző este felkeresték az elnököt, s meg akarták győzni arról, hogy államosítani kell a bankokat. „Nem kell – felelte FDR –, a bankárok késznek nyilatkoztak az együttműködésre." A Kongresszus elé terjesztettek „egy rendkívüli törvényt a bankokról": ennek értelmében a szövetségi tartalékokból kölcsönöket nyújtanak a bankoknak, s a pénzügyminiszter meggátolhatja a betétek tömeges kivételét, s a bankokat csak akkor fogják újra kinyitni, ha állapotuk „egészségesnek" mondható. Az arany kivitelét megtiltották. A törvény megvitatása a képviselőházban még negyven percig sem tartott. Kiáltások hallatszottak: „Szavazzunk! Szavazzunk!" Egyhangúlag elfogadták a törvényt. Néhány óra múlva a szenátus is jóváhagyta, 73 szavazattal 7 ellenében. Ellenzék nem volt, a republikánusok szenátusi vezetője, Byrnes kijelentette: „Ég a ház, az Egyesült Államok elnöke azt mondja, hogy így olthatjuk el a tüzet" – és felszólította pártjának tagjait a kormány javaslatának támogatására.

Március 9-én este Roosevelt aláírta a törvényt, s az életbe is lépett. Az „uzsorások" és a „pénzváltók" megkönnyebbülve felsóhajtottak: a vihar elült. Roosevelt, bosszantó baloldali beszédei ellenére, a valóságban józan gondolkodású embernek bizonyult: nem sújtott le a bankokra, hanem állami segélyekkel szanálta őket. Bronson Cutting szenátor néhány évvel később a következő kommentárt fűzte ezekhez az eseményekhez: „Ha a március 4-i eseményekre gondolok, vérzik a szívem. Akkor... Roosevelt elnök államosíthatta volna a bankokat anélkül, hogy a tiltakozás egyetlen szava elhangzott volna. Az elnök komoly hibát követett el, amikor ezt elmulasztotta." A pénzemberek más véleményen voltak. Megerősítették váraikat, a pénzügyminisztérium pedig második otthonuk lett. Megúszták a dolgot az ijedtséggel, igaz, hogy nagy ijedtséggel.

A hitel a bizalmon nyugszik. Az erélyes törvény megnyugtatta az országot. Néhány nap múlva kezdték kinyitni a bankokat. A betéttulajdonosok már nem ostromolták a bronzlemezekkel bevont kapukat. De több mint kétezer bank nem kapott engedélyt tevékenysége további folytatására — nem ismerték el őket „egészségesnek”. A Reconstruction Finance Corporation útján adott kölcsön-injekció megszilárdította a tőke erődeit, azokat pedig, amelyek csődbe jutottak, senki sem sajnálta, legfeljebb a betéttulajdonosok, akik elvesztették megtakarított pénzüket. A tőke világában az erős és az ügyes marad fenn. Azután következett az elnöknek az a rendelkezése, amely megszüntette az aranyvaluta szabad forgalmát. Az aranyat be kellett váltani bankjegyekre, s aki a rendeletet megszegte, azt 10 évi börtönbüntetéssel és 100 000 dollár bírsággal sújtották.

A márciusi rendkívüli törvényhozást kibővítette és megerősítette a bankokról szóló Glass–Steagall-féle törvény, amely 1935. június 16-án lépett életbe. A beruházási és a kereskedelmi bankokat elkülönítették, ami véget vetett az olyasféle arcátlan spekulációknak, amilyenek a húszas években folytak, amikor a bankárok kockázatos vállalkozásokba fektették a rájuk bízott pénzt. Szövetségi társulatot alapítottak, amely ötezer dollárig biztosította a bankbetéteket. Úgy gondolták, ez módot nyújt arra, hogy végérvényesen kiküszöböljék az olyan nagy pánikot, amilyen 1933 február végén tört ki.

Rooseveltnek eredetileg az volt a szándéka, hogy a bankokról szóló törvény elfogadása után azonnal berekeszti a kongresszusi ülésszakot. De az első siker szárnyakat adott neki, s törvénytervezetekkel kezdte bombázni a Kongresszust. Március 10-én törvénytervezetet nyújtott be az Egyesült Államok kormányhitelének megóvásáról. Az elnök azt javasolta, hogy csökkentsék a szövetségi tisztviselők és a kongresszusi tagok fizetését, valamint a világháború veteránjainak nyugdíját. A javaslat elfogadásával „súlyos csapás zúdult a politikusoknak – a kongresszusi tagoknak – a szent tehenére, a veteránok vezetőségére”.[1] Öszszesen 750 millió dollár évi megtakarítást akartak elérni, ebből 300 millió dollárt a veteránok számlájára. Ez ellentétben állott azzal a hagyományos amerikai szokással, hogy a háborús veteránokról gondoskodjanak. A törvényjavaslat majdnem lázadást robbantott ki: a képviselőházban 206 szavazattal fogadták el 138 ellenében, s a szenátusban is éles ellenállással találkozott. Mindamellett március 20-án elfogadták.

---

[1] *D. Perkins:* The New Age of Franklin Roosevelt 1932–1945. The University of Chicago Press, 1957. 14. old.

A Kongresszus szabadelvűsége nem volt ínyére Rooseveltnek. Abban bízott, hogy mivel jelentékeny demokrata többséggel rendelkezik, mindkét kamarában, huzavona nélkül keresztül tud vinni mindent, amit akar. Valóban, a szenátusban 65 demokrata ült szemben 30 republikánussal, a képviselőházban pedig 310 demokrata volt, míg 117 republikánus. A törvényt csak azért hagyták jóvá, mert 69 republikánus kongresszusi tag mellette szavazott, de 90 demokrata ellene adta le szavazatát.

Roosevelt nem sokat teketóriázott, hanem rendet teremtett a demokrata képviselők között. Olyan bizottságot alakított amilyenre a Kongresszus történetében még nem volt példa. Az országot 15 körzetre osztották fel, minden körzet demokrata kongresszusi tagjai egy képviselőjüket delegálták a bizottságba, az pedig éles szemmel figyelte, ki hogyan szavaz. Hogy pedig senkinek se legyen kétsége afelől, hogy Roosevelt nem alszik, a demokrata frakcióval közölték: „Amikor a »Congressional Record« (az ülésekről készült gyorsírói beszámoló. – *N. J.*) Roosevelt elnök asztalára kerül, ő megtekinti szavazásunk eredményét; s az újonnan választottakat is figyelmeztetjük: vigyázzatok, ha nem úgy szerepeltek, ahogy kell.”[2] A válasz keserű sóhajtozás volt, de a lecke hasznosnak bizonyult. Az Amerikai Légió átkozódó vezetőinek őrhelyei messze voltak, az elnök viszont közel volt.

Roosevelt enyhítette a feszült légkört. Elnökségének második vasárnapján vacsora után megjegyezte: „Eljött a sörivás ideje.” Louis elővette a demokraták választási platformját, megírtak egy rövid — hetvenkét szavas – meleg hangú üzenetet a söreladás engedélyezéséről, s március 13-án elküldték a Kongresszusnak. A törvényhozóknak és az ország férfilakosságának általános ujjongása közepette az év végén engedélyezték az országban a szeszes italok fogyasztását, s ugyanakkor eladásukat elég nagy mértékben megadóztatták. A gengszterek, akik addig a szeszes italok törvénytelen gyártásával és behozatalával foglalkoztak, nem maradtak munka nélkül, hanem átálltak más vágányra: a betörések, a gyermekrablások stb. görbéje élesen felszökött.

---

[2] *W. Binkley:* President and Congress. New York 1948. 241–243. old.

Az első időszakban hozott New Deal-reformok közül a legszemélyesebb jellegű alighanem a CCC-nek, a Polgári Tartalék Hadtestnek (Civilian Conservation Corps) a megalakítása volt. Roosevelt — Eleanor Roosevelt tanúsága szerint — már régen dédelgette magában ezt a gondolatot, s szinte szívügyévé vált. Március 21-én javasolta a Kongresszusnak, hogy küldjenek munka nélküli fiatalokat erdei munkára. Ezzel az elnök elképzelése szerint, sikerül gyarapítani az ország természeti kincseit, megszilárdítani a fiatalság egészségét, s főképp — de erről Roosevelt a nyilvánosság előtt hallgatott — eltávolítani a városból némi gyújtóanyagot. A kabinet tagjai ismerték a CCC valódi célját. Mint Frances Perkins írta, „arról volt szó, hogy a nagyvárosokból kivonják a munka nélküli, nem kívánatos elemeket".

1933 májusában a veteránok másodízben vonultak Washingtonba. Egészen más fogadtatásban részesültek, mint Hoover idején. Roosevelt a rendelkezésükre bocsátott egy katonai tábort, intézkedett, hogy naponta háromszori étkezést biztosítsanak részükre, a kávéfogyasztásban ne korlátozzák őket, s még egy óriási termet is biztosított számukra, ahol vezetőik tanácskozhattak, amennyit csak akartak. Katonazenekar szórakoztatta a veteránokat, katonaorvosok gyógyították a betegeket. Végül Eleanor Roosevelt Louis Howe-val együtt ellátogatott a táborba. A szkeptikus Louis az autóban maradt és szundított egyet, az energikus Eleanor pedig bokáig érő sárban gázolva szétnézett a táborban, majd vezényelte a menet résztvevőinek karénekét. Az ellentét nyilvánvaló volt. Hoover katonaságot küldött ki ellenük, FDR a feleségét küldte. Az elnök melegen fogadta a veteránok küldöttségét, szívélyesen elbeszélgetett velük, s nem telt bele két hét, a menet résztvevőinek többsége belépett a CCC-be. A Fehér Ház ujjongott. Howe, nála némileg szokatlan romantikus szellemben, már felvázolta az őserdőkbe vonuló munka nélküli tömegek képét, természetesen zenekarral és zászlókkal. Ámde a gondolat merőben gyakorlati megvalósulást nyert.

A CCC-ről hozott törvény kimondta, hogy már a nyár elején táborokat kell létrehozni 250 000, segélyezett családokból való 18–25 éves korú fiatal, valamint munka nélküli veterán részére. A jelentkezők ingyen étkezést, szállást, egyenruhát és napi egy dollárt kaptak. A munkák mérnöki-műszaki személyzet ellenőrzése alatt folytak, minden egyéb vonatkozásban a fiatalok az amerikai fegyveres erők tartalékos tisztjeinek voltak alárendelve. A táborokban csaknem katonai fegyelmet vezettek be, beleértve a rendgyakorlatokat is. A szakszervezetek élesen elítélték a CCC-t, kijelentve, hogy a munka militarizálását és a munkabér csökkenését jelenti. William Green közölte a kongresszus egyesült bizottságával: „Ennek az eszmének fasizmus-, hitlerizmus-szaga van.” Olaj volt a tűzre Harry Woodring hadügyminiszterhelyettes 1934-ben tett kijelentése: „A CCC táborai a jövő grandiózus munkatáborainak előfutárai. Úgy vélem, ki kell szélesíteni és teljesen a hadsereg ellenőrzése alá kell rendelni őket”; a CCC-t a volt frontharcosokkal meg a munkanélküliekkel együtt „gazdasági rohamosztagokká” kell változtatni. A Fehér Ház kénytelen volt megcáfolni Woodring kijelentését.

A CCC, Roosevelt várakozásait is meghaladva, igen népszerűnek bizonyult. 1935-ben a táborok létszámát megkétszerezték, 500 000 főre emelték; a második világháborúig – amikor a Civilian Conservation Corpsot feloszlatták – mintegy 3 millió ember dolgozott a táborokban. A CCC jelentős munkát végzett: erdőültetést, erdőrendezést, talajjavítást, kútásást, parkok, hidak, utak javítását stb. FDR állandóan figyelemmel kísérte a CCC-t, s meglepően tájékozott volt tevékenységének legapróbb részleteiről is. A harmincas évek derekán azt javasolta, hogy létesítsenek erdővédő sávot a 100. délkör vonalán, Kanada határától a Texas állambeli Abilene-ig. A konzervatívok tiltakoztak, főleg arra hivatkozva, hogy ha isten nem akart fákat növeszteni a nagy síkságokon, akkor a New Deal tehetetlen lesz. A CCC bebizonyította ennek az ellenkezőjét, s a kijelölt vonalon több mint 200 millió fát ültetett el.

A CCC egyfelől gyarapította az ország természeti kincseit, másfelől pedig a fiatalok millióit katonai előképzésben részesítette. A CCC-ben kitűnt K. Marshall ezredes, aki az ország délkeleti részén 17 tábor megszervezését irányította.

III

1933 tavaszától a farmerek mozgalma, amely sohasem szűnt meg, új erőre kapott. A kistulajdonos minden erejét latba vetette adósságokkal megterhelt és túlterhelt ingatlana védelmében – a farmerek adósságait csaknem 12 milliárd dollárra becsülték. A farmer abban a reális veszedelemben forgott, hogy elveszti családja vagyonát, amelyet saját szorgalmának, apja és nagyapja verítékes munkájának köszönhetett. A farmerek millióit az elárverezés veszélye fenyegette.

A konzervatív farmerszervezetek a mezőgazdasági termékek árának emelésében látták a kivezető utat. Ezért követelték az „olcsó pénzt” mint a mezőgazdasági válság megoldásának eszközét. Rámutattak arra, hogy 1932-ben a mezőgazdaságból befolyó bevétel az 1929. évinek mintegy harmada volt, az iparcikkek és az élelmiszerek árának aránya pedig az 1929. évi 89-ről 55-re csökkent (1910–1914=100). A kongresszus rokonszenvezett az infláció gondolatával. A farmerek egy része, különösen azok, akik a Milo Reno vezetése alatt álló sztrájkegyesülésbe tömörültek, hangosan buzdítottak az erőszakos cselekedetekre, hogy így oldják meg a problémákat. A magántulajdon szentségének régi amerikai doktrínájára hivatkozva, szükség esetén készek voltak fegyverrel a kezükben megvédelmezni tulajdonukat – elsősorban farmjaikat – a bankok ellen. A New England-i bankároknak a farmer Nyugat ellen vívott hosszú harca kiújult. Nem volt benne semmi új az amerikai történelem ismerői számára, de a szenvedélyek magas hőfoka teljesen szokatlan volt.

Még Edward O'Neal, a farmerirodák szövetségének elnöke is figyelmeztette 1933 elején a szenátusi bizottságot: „Ha nem tesznek valamit az amerikai farmer érdekében, tizenkét hónapon belül kitör a falun a forradalom." A harcos farmerek nevettek az olyan kijelentéseken, hogy mindennek a túltermelési válság az oka, s nem kellett messze menniük bizonyítékokért: az országban az emberek milliói éheztek. Mint Milo Reno mondotta, „egy dolog kétségtelen: bajainkat nem a túltermelés, hanem az elégtelen fogyasztás okozza, ez pedig a monopolizálásnak és a közvetítők mesterkedéseinek az eredménye". A farmerek egyre hangosabban követelték, hogy a kormány alacsony kamattal refinanszírozza az egész farmeradósságot, idézzen elő inflációt, és ilyen módon emelje az árakat.

Roosevelt március 16-án kompromisszumos tervet terjesztett a Kongresszus elé. Eszerint a farmerek vásárlóerejének helyreállítása és a mezőgazdasági termékek árszínvonalának fenntartása céljából előirányozzák a vetésterület csökkentését, a kormány pedig garantálja a farmer-adósságok kamatainak kifizetését 2 milliárd dollár erejéig. A mezőgazdasági termékeket feldolgozó vállalatokra adót vetnek ki, amelyből a farmereknek a vetésterület csökkentéséért kártalanítást fizetnek. A terv körül nagy viták robbantak ki a Kongresszusban. A képviselőházban F. Britten felkiáltott: „A Kongresszus elé terjesztett törvénytervezet bolsevistább a Szovjet-Oroszországban érvényben levő bármely törvénynél." Igen – kontrázott neki a Kongresszus egy másik tagja, Joseph Martin –, „a Moszkva felé vezető úton haladunk". A Capitolban vég nélkül folytak a viták, a törvénytervezet megszavazása elhúzódott.

Míg a törvényhozók a „prókat" és „kontrákat" mérlegelték, a kérdésbe beleszólt az élet. A farmerek a szavakról áttértek a tettekre: az 1932. nyári események jóval fenyegetőbb formában megismétlődtek. Április 27-én Iowa állam egy kis városkájában, Le Marsban több mint ötszáz farmer behatolt a bíróság épületébe, ahol a buzgó bíró nem egy döntést hozott már a tulajdonnak adósságok fejében történő elidegenítéséről. A bíró felhívta a tömeg figyelmét arra, hogy a bíróság épületében „leveszszük a kalapunkat és nem dohányzunk". Válaszképpen megmagyarázták neki, hogy „a bíróság épülete nem az övé. Mi, farmerek, az adókkal megfizettük", s azután a bírót kivonszolták az utcára. Kötelet hoztak, letérdeltették, és azt mondták neki, imádkozzon halála előtt. Végül a farmerek mégis megkönyörültek a bírón és elmentek, az utca sarában hagyva a törvény félholtra vert őrét.

Amikor Iowa állam egy másik körzetében a farmertömeg szétkergette a hatósági közegeket, akik egy eladósodott szomszédjuk farmját akarták elárverezni, a kormányzó tucatnyi körzetben kihirdette a rendkívüli állapotot. A nemzetőrség tagjai elárasztották a községet, vagy százötven embert letartóztattak. Több államban meghiúsultak a farmok elárverezésére tett kísérletek: a felfegyverzett farmerek megjelentek az árverésen és nevetséges árat ajánlottak az ingatlanért. A komor, elszánt arcok láttán a vevőnek inába szállt a bátorsága, maga előtt látta a közeli fát, amelyre majd felkötik. A fillérekért megvett ingatlan azonnal visszakerült tulajdonosához. Az árveréseket mindenütt megszüntették. A farmerek sztrájktársulata pedig, amely eredetileg május 3-ra tűzte ki az országos sztrájk napját, utolsó határidőként május 13-at jelölte meg.

Bármit írtak is a burzsoá lapok dühödt firkászai, a farmerek lázadása a polgári köztársaság hagyományainak megfelelően fejlődött: a magántulajdon védelmében indultak hadba. Egy nappal az általános farmersztrájk kitörésének időpontja előtt a Kongresszus elfogadta a mezőgazdaság szanálásáról szóló törvényt, az Agricultural Adjustment Act-et (AAA). A törvény első része tüzetesen ismertette az árak visszaállítása érdekében a vetésterület és az állatállomány csökkentésére hozott intézkedéseket. A második rész rendkívüli intézkedéseket irányzott elő a farmeradósságok állami refinanszírozása érdekében. A harmadik rész az elnök április 19-i proklamációjával összhangban megállapította, hogy a dollár már nincs rögzítve az aranyhoz. Roosevelt elnök az infláció útjára lépett.

Míg az elnök eljárásmódja teljesen megfelelt a Wall Street koncepcióinak, amikor arról volt szó, hogy ortodox intézkedésekkel visszaállítsák az Egyesült Államokban a pénzügyi stabilitást, az AAA, elsősorban az inflációt előirányzó rendelkezéseivel, csaknem pánikot idézett elő. Lewis Douglas, a költségvetési iroda igazgatója, akit FDR nevezett ki, és aki lelkesedett az új elnökért, így kiáltott fel: „Ez a nyugati civilizáció végének kezdete.”[3] Roosevelt ledöntötte a piedesztálról Douglasnek és a régi iskolához tartozó pénzügyi szakembereknek a bálványát, az aranydollárt. Nem tudták megérteni, hogy FDR világosan különválasztotta a célokat az eszközöktől, s ez utóbbiak közé sorolta az inflációt.

Roosevelt kijelentette a Kongresszusnak: „Őszintén megmondom önöknek, hogy ez (az AAA) új és járatlan út, de ugyanilyen őszintén megmondom azt is: a precedens nélküli helyzet megköveteli, hogy új módszerekkel kíséreljük meg a mezőgazdaság megmentését. Ha a törvényről alapos közigazgatási felülvizsgálat után kitűnik, hogy nem hozza meg a várt eredményeket, elsőnek fogom ezt elismerni és közölni önökkel.”

Az AAA végrehajtását a földművelésügyi minisztériumra bízták. Az új farmer-hitelegyesület, élén Roosevelt régi barátjával, az ifjabb Henry Morgenthauval, már az év végéig 100 millió dollár összegű hitelt nyújtott a farmereknek. Az árverezések csaknem megszűntek, a zálogleveleket prolongálták. A bankárok háborogtak: a kormány beavatkozása azt eredményezte, hogy a kölcsönösszeg után 16 százalékos vagy még nagyobb kamat helyett csak 5 százalékot kaphattak.

IV

Roosevelt, amikor el akarta érni, hogy megválasszák elnöknek, munkát ígért az amerikaiaknak. 1933 tavaszára nem sok változás történt az országban, a munkanélkülieknek pedig sürgős segítségre volt szükségük. Március 21-én az elnök erélyes üzenetben követelte a Szövetségi Rendkívüli Segély Hivatal, a FERA (Federal Emergency Relief Administration) létrehozását, amelynek céljaira 500 millió dollárt kellett kiutalni. Ezt az összeget a szövetségi kormánynak az egyes államok rendelkezésére kellett bocsátania azzal, hogy segély formájában szétosszák a rászorultak között. Az állam minden szövetségi dollárhoz további három dollárt ad a saját eszközeiből.

---

[3] *E. Lindley:* The Roosevelt Revolution. London 1934. 109. old.

Roosevelt javaslatait a Capitol reakciósai a szokott fogadtatásban részesítették. Robert Luce szenátor kijelentette: „Ez szocializmus. Hogy kommunizmus-e vagy sem, azt nem tudom." Egy másik szenátor, C. L. Beedy: „Istenem! Mentsd meg az amerikai népet!"[4] Ez volt a véleménye a vaskalapos kisebbségnek, a Kongresszus azonban megszavazta a törvényt. A FERA a New York államheli TERA elvei szerint épült fel. Roosevelt Washingtonba rendelte Harry Hopkinst, akit május 22-én a FERA igazgatójának neveztek ki, s aki be sem várva, hogy íróasztalát a folyosóról bevigyék a dolgozószobába, munkához látott.

A segélyek könnyíthettek ugyan a nyomorgók helyzetén, de egy lépéssel sem vitték előbbre a foglalkoztatottság problémájának megoldását. FDR és tanácsadói jól tudták, hogy a FERA átmeneti jellegű intézmény. Az a probléma, hogy miképpen lehetne az amerikai ipar kerekeit ismét mozgásba hozni, továbbra is megoldatlan maradt. Abban egyetértettek, hogy minden baj oka a konkurrencia által előidézett káosz, de nem tudtak egységes következtetésekre jutni a káosz leküzdésének útjaira vonatkozóan. Eközben az országban különféle tervek merültek fel „a munka elosztására" vonatkozólag, sőt, a szenátus április 6-án törvényt hozott a munkahét 30 órára csökkentéséről, hogy növelje a foglalkoztatottságot. FDR ezt nem tartotta praktikus intézkedésnek: „S mi lesz, ha a tehenek fejési ciklusának megfelelően kell megállapítani a munkanapot?" — érdeklődött. A szenátus kezdeményezése még inkább növelte a zűrzavart.

A nagytőke régóta törekedett az ipari mammutvállalatok megerősítésére, a piacok elosztására közöttük és a trösztellenes törvények hatályon kívül helyezésére. Ezeket az eszméket a Gyáriparosok Országos Egyesülete és a kereskedelmi kamara propagálta, s Roosevelt is átvette. Hangoztatni kezdte az állam és a vállalkozók együttes „tervezésének" szükségességét, más szóval, az állammonopolista kapitalizmus megerősítése mellett szállt síkra. Raymond Moley óvatosan felhívta az elnök figyelmét arra, hogy ez homlokegyenest ellentétes a szabad vállalkozás dogmáival és az amerikai kapitalizmus alapvető filozófiájával, amire FDR józanul ezt válaszolta: „Ha ez a filozófia nem vallott volna kudarcot, ma Herbert Hoover ülne itt." Május elején, a kereskedelmi kamara ülésén, Roosevelt felhívta a kamara tagjait: „Ne engedjük meg a túltermelést, az igazságtalan bérezést és szüntessük meg a nem megfelelő munkafeltételeket." Ez igen csábítóan hangzott a vállalkozók számára: a dolgozókról való gondoskodás jegyében maga az elnök akarta kiegyenlíteni a konkurrencia feltételeit.

---

[4] *A. Schlesinger:* The Coming of the New Deal. New York 1958. 256. old.

A nemzeti ipar helyreállításáról szóló törvény, a NIRA (National Industrial Recovery Act), amely 1933. június 16-án lépett életbe, híven tükrözte, hogy a kormányzat mennyire nem látta világosan, milyen módon lehetne felélénkíteni a gazdasági tevékenységet. A törvény első része, amelynek címe „Az ipar helyreállítása", kinyilvánította, hogy az országban rendkívüli állapot van, amellyel a kormány és a nagyiparosok együttműködése révén lehet megbirkózni. A törvény valamennyi iparágban be akarta vezetni a „tisztességes verseny szabályait", vagyis kötelező normákat akart előírni a termelés volumenére, a technológiai folyamatok alkalmazására, a munkavédelemre stb. vonatkozóan. Nagy jelentőségű volt a törvény 7/a fejezete. Ez proklamálta a munkások jogát kollektív szerződések kötésére és szakszervezetek alakítására. A 7/a fejezet kétségkívül a dolgozóknak tett engedményt. A szabályzat megtiltotta a gyermekmunkát, megállapította a minimális munkabért és a maximális munkahetet. Minden szabályzatot az elnöknek kellett jóváhagynia.

A törvény második fejezete – „Közmunkák és új létesítmények" címmel – egy abban az időben valószínűtlen összeget, 3,3 milliárd dollárt irányzott elő közmunkákra; új hadihajók építésére, erdőritkításra, útjavításra stb. Ám egyetlen építkezést sem lehetett megkezdeni a katonai hatóságok jóváhagyása nélkül.

FDR igen előrelátóan alkotta meg a törvényt, s ugyanakkor az volt az elgondolása, hogy a sok milliárd dollár megoldja a közvetlen problémákat: növekszik a foglalkoztatottság, és ugrásszerűen emelkednek a gazdasági élet mutatói.

A NIRÁ-t két évre vezették be; az ennek alapján foganatosított rendszabályokat kivonták a trösztellenes törvények hatálya alól. A nagytőke – voltaképpen éppen ez ragaszkodott a NIRÁhoz – meg volt elégedve: a „tisztességes verseny szabályai" – azaz egyenlő szabályok alkalmazása a felszerelésüket tekintve nem egyenlő vállalatokra – kétségkívül lehetővé tették a leggyöngébb versenytársak legyőzését, a trösztellenes törvények hatályon kívül helyezésétől pedig remélhető volt a monopolizálódási folyamat gyorsulása. Nem egy nagy üzletember bizakodva tekintett most már a jövőbe, úgy vélve, hogy a törvény, amely nagyon hasonlított Mussolini korporatív államrendszeréhez, amerikai talajon ugyanolyan „csodákat" fog művelni, mint Olaszországban. A NIRA és a fasiszta Olaszország gazdasági szervezete közti analógia a válságos években nem aggasztotta Amerika vezetőit.

Freeman amerikai történész 1939-ben megkérte Roosevelt titkárát, Marvin McIntyre-t, hogy bizalmasan érdeklődjék az elnöknél: milyen nézeteket vallott a fasizmusról 1933 előtt? FDR nem tagadta meg a választ. Ezt felelte titkárának: „Nem szabad megfeledkeznünk róla, hogy Mussolini abban az időben még megőrizte a parlamenti kormányzás látszatát, és sokan, engem is beleértve, azt remélték, hogy miután a rendet és az erkölcsöt helyreállította Olaszországban, önként helyre fogja állítani a demokratikus intézményeket." Egyszóval – foglalta össze mondandóját Roosevelt –, a fasizmus 1933 előtt „még kísérleti stádiumát élte"[5]. Roosevelt született kísérletező volt.

Az ország haladó erői könnyen felismerhették ezeket a tendenciákat. A szervezett munkásmozgalom köszönetet mondott az elnöknek a NIRA 7/a. fejezetéért, de nem táplált megalapozatlan reményeket abban a tekintetben, hogy most már minden jóra fordul. A kollektív szerződéskötés és a szakszervezet-alakítás proklamált jogát csak harccal lehetett megvalósítani: a törvény csak az elvet szögezte le. A NIRA lényegét röviden így jellemezte a New York-i munkanélküliek tanácsa: „A vállalkozók, a kormány és az AFL szentszövetsége."

---

[5] *T. Greer:* What Roosevelt Thought. The Social and Political Ideas of Franklin D. Roosevelt. 32. old.

Roosevelt nagy optimizmussal kijelentette: „A történelem a nemzeti ipar helyreállítását célzó törvényről úgy fog megemlékezni, mint a legfontosabb és legmesszebb menő törvényről, amelyet a kongresszus valaha elfogadott." Johnson tábornok, a NIRA előkészítésének lelke, nem kételkedett abban, hogy rábízzák majd a törvény megvalósítását. Ám az elnök ekkor már jobban megismerte a tábornokot, akinek az önbizalma nem mindig felelt meg felkészültségének. Noha FDR már közölte Johnsonnal: „Hugh, neked kell majd elvégezned ezt a munkát", a tábornokot csak a NIRA hivatalos vezetőjének tette meg, míg az adófizetők 3,3 milliárd dollárjának elköltésével Harold Ickeset bízta meg. A közmunkaügyi hivatalt, a Public Work Administrationt (PWA) a belügyminisztériumnak rendelte alá. Johnson felháborodása nem ismert határt. A féltüdővel lélegző gazdaság – a NIRA – kimúlását jósolta. A tábornok nem értette meg, hogy FDR minden szálat kezében akart tartani, megosztva a felelősséget munkatársai között, s arra kényszerítve őket, hogy egymással versengjenek.

V

Elnöksége első hónapjainak lázában FDR az események befolyása alatt cselekedett. A kezdeményezésére hozott törvényeknek védelmi céljaik voltak: az amerikai kapitalizmus megerősítése és a válság társadalmi következményeinek elhárítása. Rendkívüli törvényhozás volt ez, amelyet a rendkívüli körülmények tettek szükségessé. Az egyetlen kivétel a Tennessee-folyó völgyi igazgatóságnak, a Tennessee Valley Authoritynek (TVA) a létrehozása volt; a TVA-ban a jobb Amerikát építő Roosevelt álmai öltöttek testet, s ő haláláig különösen büszke volt erre.

A Tennessee medencéjében az ország hét déli állama helyezkedik el. A múlt század első felében ezen a vidéken virágzó gyapottermelés folyt. A föld kíméletlen kizsákmányolása kimerítette a talajt, s a polgárháború után az erdőkkel folytatott rablógazdálkodás fokozta a megkezdődött eróziót. A sok esőzéstől megáradt patakok a földművelők csapásává váltak. A század elején a Tennessee-folyó völgye jól példázta, hova vezet a természetes kincsek lelketlen tékozlása. Mindez természetesen a kapitalizmus bűne volt, de az a körülmény, hogy ezt az egyszerű igazságot sokan felismerték, nem segített a völgy őslakosságán: a húszas években az ezen a vidéken élő családok jövedelme még a felét sem érte el az amerikai átlagnak.

Az első világháború idején a déli államokban tervbe vették a nitritgyártás kifejlesztését, a robbanóanyag-előállítás céljaira. Egy Alabama állambeli kis városban, Muscle Shoals-ban gátépítéshez kezdtek. A gátat Wilsonról nevezték el. A háború befejeződött, még mielőtt a gát megépült volna. A befejezetlen Wilson-gát, négy másik gát és több gyár az Egyesült Államok háborús erőfeszítéseinek emlékét őrizték. A gátak mellé tervezett vízi erőműveket ugyancsak nem építették fel. A húszas években a Kongresszus idejének legnagyobb részét a Tennessee-folyó vízi erejének kihasználásáról folytatott viták vették igénybe. A monopóliumok hajlandók voltak vállalni a folyó vízerejének „fejlesztését": azt tervezték, hogy az olcsó villamos energia révén megszervezik a műtrágyagyártást. George Norris szenátor, maga köré tömörítve a liberálisokat, meghiúsította ezeket a próbálkozásokat: 1928-ban, majd 1931-ben sikerült elfogadtatnia a Kongresszussal egy olyan törvényt, hogy a Tennessee vízi erejét a szövetségi kormány aknázza ki. Coolidge elnök, majd Hoover elnök is megvétózta a törvényt, mivel az a „szocializmust" vezetné be a magánvállalkozás áldott országában. A Norris-törvény – jelentette ki utálkozva Hoover – „civilizációnk alapjait tagadja".

Roosevelt régóta nagy rokonszenvvel figyelte Norris harcát. A húszas évek végén megismerkedtek egymással. Norris elgondolásai teljesen egybevágtak FDR nézeteivel: a kormány feladata a természeti kincsek megóvása és fejlesztése. Bár az elnök erejét halaszthatatlan ügyek vették igénybe, április 10-én üzenettel fordult a Kongresszushoz, javasolva, hogy a Tennessee-folyó medencéjében „alapítsanak egy olyan állami vállalatot, amely a magánvállalkozás rugalmasságával és kezdeményezőkészségével rendelkezik". Az elnök, izzó lelkesedéstől átfűtött üzenetében, arra hívta fel a szenátorokat meg a képviselőket, hogy „támasszák fel az első pionírok szellemét és vágyait". FDR megígérte, hogy a TVA-t hasonló, más vidékek fejlesztésére vonatkozó tervek fogják követni. Roosevelt elgondolása szerint a TVA-ra az a feladat várt, hogy megszervezze a villamosenergia-termelést, harcoljon az erózió ellen, gondoskodjék az erdősítésről, ellenőrizze azokat az ipari vállalatokat, amelyek felhasználják a Tennessee villamos energiáját, s végül segítse a szűkölködő farmereket. Általában a vidék gazdaságának komplex fejlesztését vette tervbe.

A nyerészkedés lovagjai dühödt ordítozásba kezdtek, élükön Wendell Willkie-vel, a déli államok villamos energiáját ellenőrző Commonwealth and Souther Co. elnökével. Az 1932-es választáson Willkie FDR-re szavazott, s most megtámadta az elnököt. „Ha elveszik piacunkat (a villamos energia felvevő piacát. – *N. J.*), az azt jelenti, hogy megfosztanak bennünket tulajdonunktól" – mondotta Willkie. Ám termeljen a kormány villamos energiát a Tennesseen, ha akar, de annak továbbítását és elosztását a magánvállalatoknak kell végezniük. A kapitalista sajtó mértéktelen propagandát csinált Willkie-nek, ami felbátorította és nyilvánvaló ostobaságok összehordására késztette őt. A villamos energia nem is találna fogyasztóra, az adófizetők pénzét hiába pazarolnák, a trágyagyártás pedig fantazmagória – állította. A képviselőházban a reakciósok már egy szétrongyolt madárijesztőt lobogtattak. Joseph Martin képviselő kijelentette: „a TVA pontosan a szovjet tervek képére és hasonlatosságára készült." Ch. Eaton képviselő kontrázott neki: „Ez a törvény és a hozzá hasonlók megkísérlik az orosz eszmék átplántálását az amerikai rendszerbe." Az ellenzék elvesztette a csatát. A képviselőház a TVA megalkotását 306 szavazattal 91 ellenében, a szenátus 63 szavazattal 20 ellenében jóváhagyta. 1933. május 18-án Roosevelt aláírta a törvényt.

A TVA a szabad vállalkozás óceánjában jött létre, s tevékenysége ilyen vagy olyan mértékben 640 000 négyzetmérföldet érintett. Az elkövetkező években a TVA átalakította ennek a nemrég még elfeledett és elhanyagolt vidéknek az arculatát. Az öt, már megkezdett tennessee-i gát mellé még további húszat építettek, s a folyó hajózhatóvá vált. A földművelés feltételeit jelentősen javították, megállították az eróziót, erdőket ültettek. A siker mutatója a Tennessee-medencében élők jövedelmének nagyarányú növekedése volt. A TVA és a magánvállalatok közötti verseny az utóbbiak vereségével végződött. 1939-ben a Willkie-féle Commonwealth and Southern Co. eladta vállalatait a TVA-nak. Ám azok az áldások, amelyeket a TVA hozott, korántsem egyformán oszlottak meg: a kis farmerek nem sokat kaptak, annál többet az árutermelő farmok, valamint a gyárosok, akik hasznát látták az állami vízi erőmű által szolgáltatott olcsó villamos energiának.

A TVA kísérlete – egy gazdasági övezet komplex fejlesztése – többé sehol sem ismétlődött meg az Egyesült Államokban. Útját állták a monopóliumok, de a washingtoni minisztériumokban is ferde szemmel nézték a helyi szervek önállóságát. Henry Wallace és Harold Ickes minden esetben ellenezték. Gyakran vádolták Rooseveltet azzal, hogy a TVA a „szocializmust" jelenti, és makacsul faggatták, hogy voltaképpen miféle elgondolások vezették, amikor ragaszkodott ennek a szervezetnek létrehozásához. FDR ezt válaszolta: „Nevezhetitek a TVA-t akár húsnak, akár halnak, de a Tennessee-völgy lakosainak nagyon ízlik." Így beszélt nyilvánosan. Elgondolásának mégis volt elméleti alapja. 1934-ben nagyon tetszett neki egy Ausztriából érkező amerikai elbeszélése arról, hogy azok a szocialisták, akiknek van egy darabka földjük, nem támogatják többé harcos városi elvtársaikat. „Flegmájuknak az a magyarázata – jegyezte meg FDR –, hogy földtulajdonosok lettek." Roosevelt úgy gondolta, hogy „a gyári munkásnak földet ad, s így gátolja meg

Amerikában a proletár gondolkodásmód kialakulását". A TVA éppen ezt tette.

„Nevezhetik a New Dealt szocializmusnak – fűzte hozzá –, de a New Dealnek az a célja, hogy az amerikai részvénytulajdonosok számát növelje. Ez talán szocializmus"? – kérdezte és nagyot nevetett.[6]

Most, amikor az évtizedek homokja már befedte azt a szakadékot, amely a harmincas években a „szabad" és az állammonopolista kapitalizmus hívei között tátongott, az Egyesült Államok burzsoáziája nem vonja kétségbe FDR indítékait. Ahogy Woods professzor, mai polgári történész írja, „Roosevelt, jóllehet a tőkések támadták, a kapitalizmus megmentője volt. Soha nem jutott eszébe, hogy aláássa az amerikai rendszer alapját; ez a rendszer az ő elnöksége alatt nem szenvedett kárt, hanem inkább megerősödött. Roosevelt ellenállt annak a csábításnak, hogy a már kialakult gazdasági szektorokban bevezesse a társadalmi tulajdon elvét. Nem gondolt a bankok államosítására, amikor azok kapuit bezárták, vagy a vasutakéra, amelyek javarészt csődbe mentek. Ugyanakkor létrehozta a Tennessee-folyó völgyének igazgatóságát, azzal a céllal, hogy megoldja azokat a problémákat, amelyeknek megoldása meghaladta a magánvállalkozás erejét."[7]

A TVA volt első olyan kísérlet, amely egy „beépített stabilizátor" létesítésére irányult – ez a terminus az Egyesült Államokban az ötvenes években bukkant fel –, azaz az állam beavatkozására az egész tőkésosztály érdekében, az állammonopolista kapitalizmus megszilárdítása céljából.

VI

1933. június 16-án a kongresszus tagjai megkezdték nyári szabadságukat. Franklin D. Roosevelt „száz napja" véget ért. Összegezni lehetett az eredményeket. Az ország gazdasági élete érezhetően megélénkült, jóllehet a fellendülést nem annyira reális tényezők idézték elő, mint inkább az FDR megválasztásával kapcsolatban felmerült optimista várakozások. Az ipari termelés hivatalos indexe a márciusi 56-ról júliusig 101-re, a mezőgazdasági termékek árai 55-ről 83 pontra emelkedtek, a kiskereskedelmi élelmiszerárak pedig 10 ponttal nőttek.

---

[6] *A. Schlesinger:* The Coming of the New Deal. 310. old.

[7] *I. Woods:* Roosevelt and Modern America. New York 1959. 174–175. old.

Bevásárlás közben minden háziasszony saját bőrén érezhette a „helyreállítás" árát. Ám a foglalkoztatottság júliusban 4 millió fővel haladta meg a márciusi színvonalat, 300 000 fiatal dolgozott a CCC táboraiban, és a szövetségi segélyek rendszerének gyors kiszélesedése reménységet öntött a munkanélküliekbe.

Bár Washingtonban tudták, hogy a gazdasági konjunktúrát a rendkívüli rendszabályoknak kell tulajdonítani, az országban megenyhült a légkör. „Nem esünk túlzásba, ha azt mondjuk – írta Rexford Tugwell –, hogy március 4-én két lehetőségünk volt: a szabályozott forradalom – békés és gyors eltávolodás a régi koncepcióktól – vagy az egész amerikai tőkés rend erőszakos megdöntése." Ki sem mondhatjuk – jegyezte meg Hugh Johnson –, „mennyire közel álltunk a csődhöz és a forradalomhoz. Nálunk könnyebben sor kerülhetett volna egy diktátor fellépésére, mint Németországban." A „száz napot" jellemezve, a „Collier's" című népszerű polgári folyóirat szerkesztőségi cikkben hangsúlyozta: „A mi forradalmunk lezajlott, s nekünk ez a forradalom tetszett."

Az üzleti világ, egyelőre kevés kivétellel, áldotta Franklin Rooseveltet, sőt, egyesek azt tartották, hogy Krisztusnál is többet tett. Bár maga FDR nyilvánvalóan nem törekedett a felhők fölé, a hasonlat túlzásán lemérhető, milyen nagy volt a monopoltőke félelme és kétségbeesése az új kormányzat funkcióba lépése előtt. Az elnök csupán politikájának időszerűségét hangsúlyozta. 1936-ban egy zárt sajtóértekezleten párhuzamot vont a Népfront Franciaországa és az Egyesült Államok között: „Képzeljék el egy pillanatra, hogy Hoover barátocskánk elnök maradt volna 1936 áprilisáig, s folytatva az előző négy év politikáját, nem tett volna egyetlen lépést sem a társadalombiztosítás, a farmerek megsegítése, a gyermekmunka felszámolása, a munkanap csökkentése, vagy az öregségi biztosítás bevezetése irányában. Ha ez így történt volna, akkor ez év áprilisában hazánk helyzete nagyon emlékeztette volna arra a helyzetre, amellyel Blum került szembe hatalomra jutásakor. A franciák huszonöt vagy harminc év alatt semmit sem tettek a szociális törvényhozás terén. Blum munkához látott, mert már kormányzásának első hetében általános sztrájk tört ki. A sztrájkolók a 48 órás munkahetet követelték... Blum elfogadtatott egy törvényt, amely csökkentette a munkanapot. Követelték a heti egy fizetett szabadnapot, azután követelték egy bizottság azonnali megalakítását az öregségi biztosításra vonatkozó terv elkészítésére. Blum kielégítette ezeket a követeléseket, de vajon nem késett-e el mindezzel?"[8]

Azokat a kísérleteket, hogy programjára címkéket ragasszanak, FDR egyszerűen kinevette. 1934 júniusában tartott rádióbeszédében ezt mondotta: „Néhány félénk ember, akik rettegnek a haladástól, új és furcsa neveket próbálnak találni arra, amit csinálunk. Olykor »fasizmusnak« hívják, olykor »kommunizmusnak«, olykor »parancsolgatásnak«, olykor »szocializmusnak«. Amikor ezt teszik, igen bonyolultnak és elméletinek próbálják feltünteti azt, ami valójában nagyon egyszerű és nagyon gyakorlati dolog. Én hiszek a gyakorlati magyarázatokban és a gyakorlati politikában. Hiszem, hogy az, amit ma teszünk, szükségszerű beteljesülése annak, amit mindig is tettek az amerikaiak — beteljesülése a régi és bevált amerikai eszményeknek."[9]

1944-ben, amikor negyedszer jelöltette magát elnöknek, Roosevelt még nyíltabban beszélt. Egy bostoni tömeggyűlésen elégedetten tartott szemlét a megtett út felett: „Ha volt idő, amikor népünk szellemi erői megpróbáltatáson mentek át, akkor ez az 1929—1933. évi szörnyű depresszió éveiben volt. Akkor megtörténhetett volna, hogy népünk idegen ideológiák felé fordul – olyanok felé, mint a kommunizmus vagy a fasizmus. Ámde demokratikus hitünk elég szilárd volt. 1933-ban az amerikai nép nem a demokrácia megnyirbálását, hanem kiszélesítését követelte. S ezt el is érte."[10]

---

[8] *T. Greer:* What Roosevelt Thought. The Social and Political Ideas of Franklin D. Roosevelt. 210—211. old.

[9] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 100. old.

Roosevelt mozgósítani tudta az amerikaiakat, hazájukba vetett hitükre, büszkeségükre apellálva, felidézve azoknak az időknek az emlékét, amikor a fiatal Egyesült Államok vakmerően ujjat húzott az óvilág zsarnokaival. Azt javasolta, hogy tisztítsák meg az amerikai örökséget a monopóliumoktól származó lerakódásoktól. Bár ezek csak szavak voltak, a nép hitt neki.

A Roosevelt-féle „forradalom" ereje, amely már az első „száz nap" alatt megmutatkozott, abban rejlett, hogy FDR minden javulást az amerikai rendszer eredményének tüntetett fel. Az amerikai nacionalizmusra támaszkodott, s egyben táplálta ezt a nacionalizmust. A harcos burzsoá sovinizmus szembeszállt az osztályharc eszméivel.

---

[10] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 43. old.

A „KÉK SAS" FELREPÜL ÉS LEZUHAN

I

A Roosevelt család úgy költözött be a Fehér Házba, mintha szülőházába menne vissza. Franklin és Eleanor jól ismerték az elnök rezidenciáját ifjúkoruk óta, s gyermekeiknek sem volt szokatlan a tágas ház – a Hyde Park óriási szobáiban nőttek fel. Theodore Roosevelt ideje óta a Fehér Házban nem uralkodott ilyen élénkség, azóta nem hancúroztak benne gyerekek. Ijesztően hivatalos légkör uralkodott benne Hoover idején, aki szenvedett az ünnepi vacsorákon, elfáradt a fogadásokon, és gyűlölte a hangversenyeket. Most minden megváltozott: a komor kripta, ahol suttogva beszéltek, népes család lakóházává lett.

A Fehér Házat elárasztották az életerős és hangos Rooseveltek. Frank és John fiai itt töltötték a szünidőt, a fiatalabbak, Jimmy és Elliott nem tudtak megülni egy helyben. Anna két gyermekével visszaköltözött szüleihez; házassága nem sikerült, elvált, és most velük együtt lakott. Mindenütt nyüzsögtek a rokonok, az első és másodfokú unokatestvérek. Nyáron, amikor beállítottak a szünidőre meghívott harvardi diákok, nem volt elég hálóhely. A hivatalos személyek Roosevelt elnökségének első hónapjaiban értetlenül vonogatták vállukat: a Fehěr Házban mindenfelől hangok hallatszottak, lábdobogás a lépcsőházból, sőt, micsoda szörnyűség – kutyaugatás! Azután hozzászoktak mindehhez.

A washingtoni hipokriták nem tudták megbocsátani a Rooseveltek behatolását a Fehér Házba. Ellenszenvük az évek során, a New Deal kibontakozásának arányában fokozódott, a család nyílt életmódja pedig a főváros előkelő társadalma körében vég nélküli pletykáknak és szapulásnak szolgáltatott anyagot. Az elnök lakásának földszinti részében Roosevelték nem cserélhették ki a berendezést – itt minden az állami szépművészeti bizottság felügyelete alá tartozott –, de az első és a második emeletet átalakították, elsősorban az elnök dolgozószobáját és hálószobáját. A pletykázók szemforgatóan rémüldöztek, szájról szájra adva:

Egy tisztviselő rendkívül fontos ügyben jelent meg az elnöknél. FDR nem sokat gondolkodott, kiadta az utasítást, majd azon kezdett töprengeni, hova kellene felakasztani apja kedvenc ügetőlovának a farkát — a hálószobába vagy a dolgozószobába? Nem tudni, mit válaszolt a tisztviselő, de a lófarok később az elnök hálószobájának egyik sarkát ékesítette. A hálószoba nagyobb volt a dolgozószobánál, s nehéz eldönteni, melyik keltette inkább dolgozószoba benyomását — mindkét szobát elárasztották a könyvek és az iratok. A falakon az elnök kedvelt képei függtek, mindenfelé emléktárgyak hevertek.

Mindazokra, akik találkoztak vele — s az elnök átlagosan tizenöt percenként fogadott —, FDR a demokratikus vezető benyomását tette, aki szívesen nevet egy jó tréfán, és minden kínálkozó alkalmat megragad a tréfálkozásra. Hobbyjai, kedvelt szórakozásai széles körben ismertek voltak: a pókerezés, a detektívregény olvasás, a koktélkeverés és a bélyeggyűjtés (a harmincas évek közepén 40 albumban 25 000 bélyege volt). Kiderült, hogy az elnök teljesen híján van az igazi műértésnek és a művészi ízlésnek. Képtelen volt megkülönböztetni a jó képet a rossztól, a művészi szobrot az ízléstelen utánzattól, a zenéhez pedig egyáltalán nem értett. A Fehér Ház új gazdájának bírálói kárörvendezve vették észre mindezt, és nem késlekedtek megírni az újságokban, milyen középszerű ember az elnök. Volt, aki kinevette FDR-nek a szentimentális történetek iránti gyöngéjét.

Roosevelték igen vendégszeretők voltak. Ez bizonyos következményekkel járt: a vendégek a házból apró tárgyakat vittek el magukkal emlékül. Hogy véget vessen a fosztogatásnak, FDR ráíratta a gyufaskatulyákra: „Rooseveltéktől loptam." Eleanor tőle telhetőleg igyekezett kellemessé tenni otthonát, de ez nehezen sikerült neki. Roosevelték barátai hozzászoktak ahhoz, hogy a házban zűrzavar és rendetlenség uralkodik. De nemcsak a merev vendégek, hanem a barátok is sok mindenen megütköztek. A Fehér Házban a vendégszobák bámulatosan kényelmetlenek voltak, az ágyak pedig — jegyzi meg Samuel Rosenman —, „persze, ez hálátlanság, de meg kell mondanom, mind egyformán rosszak voltak". Csak 1939-ben, amikor György király és Erzsébet királyné az Egyesült Államokba látogatott, tették a Fehér Házat valamivel lakályosabbá.

Eleanor a kormány által meghirdetett takarékosság szellemében férjének 19 centes reggeliket készített. FDR komor eltökéltséggel fogyasztotta el őket. Ez végül is az elnök magánügye volt. De a vacsorák! Mrs. Nesbitt, a Hyde Parkból áthozott szakácsnő azt tartotta, hogy az egyszerű és egyszerűen elkészített étel a legegészségesebb, de a vendégeknek bizony más ízlésük volt. Roosevelt elnöksége idején a Fehér Házban adott rossz vacsorák közbeszéd tárgyává lettek. Tugwell „szörnyűségesnek" találta a konyhát, Ickes, aki legkevésbé sem volt ínyenc, háborogva mondta az elnöknél elfogyasztott zártkörű vacsora után: „Második alkalom életemben, hogy ilyen pocsék pezsgőt ittam." FDR, aki értett a konyhához, csöndben kínlódott, szerette Eleanort és ismerte háziasszonyi korlátait. Nem voltak túlzottak a Washingtonban közszájon forgó mulatságos történetek arról, hogy az ország leghatalmasabb embere képtelen rendes vacsorát kapni. Nem a szerénység fitogtatása volt ez, hanem közönséges hozzá nem értés.

Az 1933–1945-ös években az elnök élete a támadások kedvelt céltáblája volt. A sznobok nevettek és csodálkoztak, az egyszerű emberek pedig éppen ezért úgy gondolták, hogy az elnök „az ő emberük". Ahogy Tugwell kifejti, az előkelő társadalom „a legnagyobb könnyedséggel jutott arra a meggyőződésre: elég felhívni a figyelmet arra, hogy sem Roosevelt, sem a családja nem való a Fehér Házba, s máris történik valami. Felháborodásukban mindenkinek osztoznia kell. Ezek a pletykák, amelyeket a washingtoni zártkörű vacsorákon vagy a régi házak sötét szobáiban adott uzsonnákon terjesztettek, csak megerősítették Rooseveltèk helyzetét, amit a reakciósok sohasem tudtak megérteni. Franklinnek sokat használt, hogy a sajtó, a szemleírók és a rádió hírmagyarázói javarészt dühödten támadták. Szerencséje volt az is, hogy saját „osztálya" árulónak tekintette. A választóknak éppen az kellett, hogy McCormick–Scripps–Howard–Gannett lapjai úgy beszéljenek valakiről, mint az üzleti világ ellenségéről. Az egyszerű emberek rokonszenveztek Rooseveltékkel, akiket kiközösített a „társaság”, hiszen ezt az igazi demokraták mindig gyanakvással és megvetéssel kezelték.[1]

FDR valóban nagyon egyszerű ember volt. Egy ízben Ickest korán reggel az elnökhöz hívták. FDR, miközben borotválták, a hálószobával szomszédos fürdőszobában fogadta őt. Az elnök észrevette, hogy az öreg miniszternek kényelmetlen állva megtenni jelentését, s szívélyesen javasolta, üljön le a WC ülőkéjére. S folytatták a nagyfontosságú államügyek megbeszélését. „Ismét bámulatba ejtett — írta Ickes naplójában — ennek a férfiúnak hamisítatlan egyszerűsége és ellenállhatatlan varázsa”.

A harmincas évek derekán a Broadway-n nagy népszerűségnek örvendett a „Szerettem volna jobboldali lenni” című zenés vígjáték, amely humoros színekkel ábrázolja Rooseveltet a „száz nap” idején. A Rooseveltet alakító színész szuggesztív hangon diktálta a törvényeket a gyorsírónak, ahelyett, hogy a törvénytervezeteket a Kongresszus elé terjesztette volna. Roosevelt maga nem látta az előadást, de amikor barátaitól hallott róla, elismerőleg nyilatkozott a drámaíró szellemességéről. Különösen megtetszett neki az a mondat, amellyel az FDR-t játszó színész a gyorsíróhoz fordult: „Mac (célzás McIntyre-re. — *N. J.*), jegyezz le egy törvényt!” Ettől kezdve az üléseken FDR gyakran fordult Grace Tullyhoz: „Grace, jegyezz le egy törvényt!” — és különböző rendelkezéseket mondott tollba. Az elnök szavai mindig enyhítették a légkört, megmosolyogtatták a jelenlevőket. Így került az „egyszerű elnök” hírébe.

Ám ezek külsőségek voltak. FDR látszólagos közvetlensége áthághatatlan akadályt állított azok elé, akik megkísérelték megfejteni, mi rejlik a vidám demokrata álarca mögött. Talán a család rendszertelen életmódja adta meg a kulcsot a megfejtéshez: Roosevelt a politikának élt, ezenkívül semmi sem érdekelte őt igazán. Mindig egyenletes és nyugodt volt, soha sem kelt ki magából, és szinte sohasem mutatkozott ingerültnek. Fegyelmezett maradt akkor is, ha fáradt volt, csak megnőttek a karikák a szeme alatt, és keze kissé remegni kezdett. „Ez családi vonás – mondogatta FDR –, a fiaimnak éppígy remeg a kezük."

---

[1] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 302. old.

Mindig olyan volt, mint a színész a színpadon. Soha senkinek sem sikerült váratlanul rajtaütni, a belépő mindig „egy nagy, rutinos színész ördögien okos szemének ártatlan tekintetével találkozott" – ahogyan az elnök egyik közeli munkatársa megjegyezte. „Sohasem tudtam, mire gondol" – panaszkodott Sherwood, aki pedig hosszú éveken át dolgozott Roosevelt mellett. Az orvosok az elnök pompás fizikumát, egészségi állapotát hangsúlyozták. „Csupa erő – mondotta dr. Young, aki 1936-ban megvizsgálta Rooseveltet –, kiváló, de kifürkészhetetlen elme, igen kíméletlen, roppant hajlékony intellektus, döntéseit nem lehet előre látni."

Ickes, Morgenthau, Richberg, Johnson és sokan mások egyetértettek abban, hogy Roosevelthez nem lehet közel férkőzni, nem lehet megérteni belső indítékait. S vajon hogy állt a dolog Eleanorral, aki a legközelebb állott Roosevelthez? Régen a múltba tűntek azok az idők, amikor az ifjú házastársak között sehogy sem tudott szellemi közösség kialakulni. Roosevelt mindig a legnagyobb tisztelettel beszélt feleségéről. A kabinet tagjai gyakran hallhattak tőle – írja Grace Tully – „hosszú fejtegetéseket arról, hogy feleségem ezt vagy azt mondotta nekem" (többnyire arról volt szó, miről számolt be Eleanor Franklinnek egy-egy utazásáról visszatérve). Ugyanakkor Eleanor nem ismerte FDR legfontosabb döntéseinek indítékait. Azt például, hogy fellép az elnökválasztáson, nem tőle tudta meg, hanem Louis Howe-tól. „Franklin – írja – az étkezéseknél vagy családi körben igen keveset beszélt munkájáról."[2] Tugwell nagy rokonszenvvel nyilatkozott Eleanorról: „Osztozott Franklinnel abban, amiben osztoznia megengedtetett, s teljesen feltárta hűséges szívét, igyekezve kielégíteni kívánságait és szükségleteit. Ámde Franklinnek nem volt kulcsa saját, nem tudatos zárkózottságához, és korántsem viszonozta Eleanor nyíltságát... Amikor elnökké választották, Eleanor nem tudott sokkal többet férje szándékairól, mint környezetének többi tagja.”[3]

---

[2] *E. Roosevelt:* This I Remember. New York 1949. 65., 161. old.

FDR közömbös volt saját biztonsága iránt, s ezzel sok gondot okozott testőrségének. Szeretett nyitott gépkocsiban vagy lassú vonaton utazni. „Semmi sem vidította fel annyira férjemet a Hyde Parkban vagy Warm Springsben – mondotta Eleanor –, mint ha megszökhetett a titkosszolgálat ügynökeinek gépkocsija elől, akik mindig kísérték őt.” Amikor a titkosrendőrség vezetője 1934-ben azt javasolta neki, hogy más vonatra szálljon, mint ahogy eredetileg tervbe vette (híre járt, hogy merényletet terveznek ellene), FDR képtelenségnek minősítette az óvintézkedést. „A kormány fejének megjelenése a nyilvánosság előtt mindig bizonyos kockázattal jár – állapította meg szomorúan FDR. – S ha valaki meg akar gyilkolni, nincs lehetőség ennek meggátlására, legfeljebb a második lövés elhárítására van mód.”

Az elnökség első évében Howe, aki szintén beköltözött a Fehéz Házba, Roosevelt bizalmas tanácsadója maradt. De Louis Howe nagyon megöregedett, az 1932-es kampány során végzett megfeszített munka összetörte. Szemlátomást összement, bár lélekben nem tört meg. Egyszer FDR komornyikjával, McDuffievel egy kis cédulát küldött Louisnak. Louis dühösen ráordított a küldöncre: „Mondd meg az elnöknek, hogy menjen a pokolba.” McDuffie megrémült, és nem merte átadni Louis üzenetét. Felesége, aki szobalány volt a Fehér Házban, elvállalta a kényes missziót: „Elnök úr – mondotta –, Howe úr azt mondja, hogy pokolian sokat kell dolgoznia.” Roosevelt megértően elnevette magát: „Howe nem ezt mondotta, Lizzie. Azt tanácsolta nekem, hogy menjek a pokolba.” FDR továbbra is ragaszkodott Louishoz, és sokat adott véleményére, különösen a kinevezésekkel kapcsolatban.

1934 végén Howe súlyosan megbetegedett, de a világért sem akarta elhagyni a Fehér Házat. Az elnököt mindennap bevitték egy karosszéken a szobájába. A kiaszott Howe, aki elnyúlva feküdt ágyán, szinte gyermeknek látszott. Továbbra is tanácsokat adott, és káromkodott egyre gyengülő hangján. Amikor már igen súlyosra fordult az állapota, átszállították a katonai kórházba. A beteg szobája és az elnök dolgozószobája között közvetlen telefonösszeköttetést létesítettek. FDR minden héten személyesen is meglátogatta Howe-t. Az egészségesek élete gyorsan folyik, s a halálosan beteg Howe tanácsai egyre kevésbé voltak időszerűek. Roosevelt ezt sohasem éreztette vele. 1936. április 18-án Howe elhunyt. Néhány nappal halála előtt ezt dünnyögte: „Most Franklin mindent a saját feje szerint fog csinálni." Az Egyesült Államok elnökének életéből és környezetéből eltávozott az egyetlen ember, aki ellent tudott mondani neki, és szenvedélyesen védelmezte álláspontját. Senki sem foglalta el a helyét Franklin szívében.

---

[3] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 65. old.

„Louis halála után – tanúsítja Eleanor –, ilyen vagy olyan oknál fogva, senki sem tudta betölteni azt az űrt, amelyet ő ösztönösen igyekezett betölteni; az újonnan érkezők sorban eltűntek, olykor haraggal, amelyet meg tudtam érteni." Raymond Moley-nek 1935-ig igen nagy befolyása volt, azután FDR és Moley útjai szétváltak. A harmincas évek második felében az FDR-hez közel álló tanácsadók Rexford Tugwell és Henry Morgenthau voltak. Majd fokozatosan kiszorította őket Harry Hopkins.

Egyre újabb és újabb arcok jelentek meg az elnök környezetében. A választási győzelem után Washingtonba tóduló éhes demokraták közül verbuválta őket Frankfurter professzor, akit Roosevelt igazságügyi miniszterhelyettesnek nevezett ki. Frankfurter, egy Bécsből bevándorolt zsidó, a liberális értelmiség kedvence volt; ennek köréből az „agytröszt" jelentékeny megerősítést kapott, jóllehet olykor a kiemelkedés a sors véletlen szeszélyének volt köszönhető.

Egy este a Fehér Házban unott hangulat uralkodott, az elnök és az összegyűlt társaság nem tudott mihez kezdeni. Missy LeHand azt javasolta, hívják el Frankfurter Tom Corcoran nevű védencét, aki remekül tangóharmonikázik. Tom egy fél óra múlva megjelent a harmonikájával. Nem csupán játszott, hanem elemében volt, és az egész társaságot szórakoztatta. FDR el volt ragadtatva tőle, Corcoran gyakori vendég lett. Roosevelt csakhamar örömmel fedezte fel, hogy az új „bohóc" tehetséges jogász. Egy ilyen vidám fickó, mint Tommy, aki ráadásul gondolkodó fő, úgy látszott, valóban Isten küldötte, Tommy Corcoran Roosevelt egyik közvetlen munkatársa lett. Így aztán a newdealerek lassanként kiegészítették az „agytrösztöt". Tommy elővédjükhöz tartozott.[4] A newdealerek – a gondolkodó és szilaj fiatalok egy csoportja – kibéreltek egy házat Washingtonban, elnevezték „kis piros háznak", beköltöztek, és azt tartották, hogy Roosevelt alkalmas eszköz a világ átformálására. Felelős tisztségeket töltöttek be, és az elnök számára a gondolatok kiapadhatatlan forrásául szolgáltak.

A New Deal megvalósítása különféle hivatalok létesítését tette szükségessé, s ezeknek a vezetői olykor nagyobb hatáskörrel rendelkeztek, mint a kormány tagjai. Az elnöknek tömérdek emberrel volt dolga, és rendkívüli közigazgatási tehetsége teljes mértékben érvényesülhetett. Az új hivatalok munkája csak megerősítette a régi amerikai alkotmányos elvet: a végső döntésekért az elnök személyesen viseli a felelősséget. Hogy kivétel nélkül mindent ellenőrizhessen, 1933 júliusában FDR létrehozott egy végrehajtó tanácsot, amelynek tagjai a miniszterek és a New Deal hivatalainak vezetői voltak. 1933 novemberében megalakult a Nemzeti Rendkívüli Tanács, amely hamarosan magába olvasztotta a végrehajtó tanácsot. Roosevelt azt remélte, hogy a Nemzeti Rendkívüli Tanács a nagyfokú központosítás révén leegyszerűsíti az ország igazgatását. Vezetőjévé Donald Richberget nevezte ki.

Ez a szerv azonban igen nehézkesnek bizonyult. Tagjainak számát 33-ra növelték. A lapok sokat írtak a Nemzeti Rendkívüli Tanácsról és Richbergről, s az elnök helyetteseként beszéltek róla. Roosevelt érzékenyen reagált mindarra, amit úgy tekintett, mint az elnök előjogainak aláásására irányuló kísérletet. Amikor a „New York Times" kijelentette, hogy Richberg a kormány fölött áll, FDR úgy érezte, hogy ebből elege van. „Hívja fel Krockot – mondotta Stephen Earlynek –, és mondja meg neki, hogy állításaik nem egyszerűen hazugok, hanem a nép tudatos becsapását jelentik. Tovább folyik a régi hazudozás: már voltak olyan újságcímek, amelyek azt állították, hogy Moley vezeti a kormányt, meg hogy Baruch az elnök helyettese; azután azt beszélték, hogy Johnson kezében van a hatalom, majd, hogy Frankfurter hatalmasabb a kormánynál, most pedig, hogy Richberg a kormány fölött áll... Mindez ostobaság és elárulja, mi az oka annak, hogy a nép egyre kevésbé hisz a lapok által közölt úgynevezett újdonságoknak." A kormány bosszankodó tagjainak Roosevelt megmagyarázta, hogy Richberg „egzaltált kifutófiú".

---

[4] *A. Hatch:* Franklin D. Roosevelt. An Informal Biography. New York 1947. 220. old.

Roosevelt nyilván ezért vetett véget a végrehajtó hatalom felső szerveivel való kísérletezésnek. Amikor 1935 végén Richberg lemondott, a Nemzeti Rendkívüli Tanács letűnt a színről. Roosevelt senkivel sem akarta megosztani a hatalmat, még az újságírók naiv elképzeléseiben sem.

Szerette, ha pápának nevezték. Egy-egy sajtóértekezlete vagy beszéde után FDR gyakran megkérdezte: „Nos, milyen volt ma a pápa?" Vagy azt mondotta beosztottjainak: „Ha nehézségek merülnek fel, jöjjenek el a pápához." Roosevelttel lehetett vitatkozni hivatali kérdésekről, természetesen bizonyos keretek között. De nemegyszer megtörtént, hogy nem engedte szóhoz jutni vitapartnereit. William Hearst, a gyakorlott vitatkozó, így panaszkodott az elnökkel való találkozása után: „Szóhoz se jutottam, egész idő alatt ő beszélt." FDR félig tréfásan, félig komolyan mondotta egy látogatójának: „A szó remek akadály, csak érteni kell felhasználásához."

Ha döntést kellett hozni, akkor FDR bárkinek élesen a szavába vágott. Garner alelnök egy ízben rá akarta venni Rooseveltet, hogy másként járjon el, mint ahogy szándékozott. FDR élesen válaszolta: „Törődjék a saját dolgaival, a magam dolgaival pedig majd én törődöm." Olykor leereszkedett és magyarázatot adott. Egyik beosztottjának, James Rowe-nak ezt mondotta: „Nem kell úgy eljárnom, ahogy maga javasolja, s megmondom, miért.

Az az oka, hogy az Egyesült Államok népe — bár talán hibát követett el – engem választott elnöknek, nem magát."

A legfelsőbb szintű tanácskozásokon Washingtonban abban a pillanatban megszűnt a vita, amikor FDR a szokásos „úgy gondolom" vagy „úgy vélem" helyett hangnemet változtatva kijelentette: „Az elnök azt tartja..." Ez teljesen megfelelt az erős amerikai elnök modorának. Ismeretes, hogy Abraham Lincoln a kormány ülésezéseit haszontalannak tartotta, igyekezett kerülni őket, s egy alkalommal kijelentette a kabinetnek: „Heten »ellene«, egy »mellette«, a döntést meghoztuk."

Roosevelt igen szabatosan írt. „Egy dolgot megtanultam Wilsontól – mondotta –, aki erre intett: »Ha azt akarja, hogy elolvassák a jelentését, írja meg egy oldalon.« Mihelyt hivatalba léptem, ilyen értelmű rendeletet adtam ki, ha ezt rendeletnek nevezhetem. De azok, akik mellettem dolgoznak, azt állítják, hogy még a rendelet tiszteletben tartása esetén is százszorta annyi iratot kell elolvasnom, mint elődeimnek." Nyilván csakugyan ez volt a helyzet, hiszen a New Deal nagyon kiszélesítette az elnök teendőit. Ehhez járultak az egyéni sajátságok: több mint száz embernek volt joga közvetlen telefonösszeköttetésbe lépni az elnökkel, a titkár megkerülésével. A Fehér Ház postája Roosevelt idején napi 5000—8000 levélre rúgott. FDR megkívánta, hogy rendszeresen állítsanak neki össze jegyzéket a levelek tartalmáról.

De vajon hogyan hozták Roosevelt idején a legfontosabb állami döntéseket? A bennfentesek egyhangúlag azt mondják, hogy kollektív döntésekről szó sem lehetett. „Munkatársainak túlnyomó többsége csak kifutófiú volt" – mondotta Edward Flynn. „Vitathatatlan – írta Harold Ickes –, hogy a legfontosabb kérdésekben is ritkán kérnek tőlünk tanácsot. Sohasem tárgyaljuk meg behatóan a kormány politikáját vagy a politikai stratégiát. Az elnök maga hozza meg döntéseit. Soha nem is gondoltam arra, hogy minisztériumom fontosabb ügyeit előterjesszem a kabinet ülésén." Ickes e szomorú következtetésre jutva nyugodtan szundikált az üléseken, s nem sokat törődött azzal, észreveszi-e az elnök vagy sem.

FDR ugyanakkor előmozdította a minisztériumok és a hivatalok közötti nézeteltéréseket, sőt hasznosnak tartotta azt is, ha munkájukban bizonyos átfedések voltak. „Tudják – mondotta —, a kisebb összeütközések stimuláló hatásúak. Mindenki igyekszik bebizonyítani, hogy különb másoknál. Ez arra is készteti az embereket, hogy tisztességesek legyenek. Rengeteg pénzt költünk. S az a tény, hogy az adott területen van másvalaki, aki tudja, mivel foglalkozunk, arra indít bennünket, hogy aggályosan tisztességesek legyünk."

Olykor próbálkozások történtek arra, hogy Franklin D. Roosevelt elhatározásait és politikájának irányát bizonyos tudományos elméletekkel magyarázzák, amelyekből állítólag kiindult. Kiváltképpen nagy a csábítás erre a New Deal reformjainak – a költségvetéssel, az inflációval való manipulációknak stb. – értelmezésénél. Gyakran rámutattak arra, hogy FDR John Keynes angol közgazdász tanácsait követte. A hasonlóság aközött, amit Keynes írt (a kormánynak úgy kell megelőznie a depressziót, hogy a dekonjunktúra idején növeli a pénzkiutalásokat) s aközött, amit FDR csinált, szembeszökő, de Rooseveltet mégsem Keynes gazdasági elméletei befolyásolták. Frances Perkins tanúsága szerint „Roosevelt egyáltalán nem ismerte Keynes közgazdasági munkáit".[5]

Erről egyébként a tiszteletreméltó közgazdász személyesen is meggyőződött. 1934-ben az Egyesült Államokba utazott, találkozott az elnökkel, és nagy előadást tartott neki. FDR udvariasan meghallgatta, s később azt mondotta Perkinsnek: „Találkoztam a maga Keynes barátjával. Csak úgy ontotta a számokat. Matematikusnak kellene lennie, nem közgazdásznak." Keynes, a maga részéről, kifejezést adott elégedetlenségének: „Azt hittem, hogy egy elnöknek nagyobb gazdaságtani tudással kell rendelkeznie."[6] Lelke mélyén a gyakorlati szellemű elnök is tisztában volt a képzettség előnyeivel, de mégis azt tartotta, hogy nem sok jót várhatunk attól, ha a tudósok tanácsait százszázalékosan megfogadjuk. 1940-ben kissé humorosan írta Josephus Danielsnek a professzorokhoz való kapcsolataira emlékezve: „Vagy tizenöt esztendővel ezelőtt részt vettem ama nevezetes lunchök egyikén a »New York Times« szentélyében, egy francia stílusú, mahagónival kárpitozott teremben. A tudomány felkentjei közt uralkodó finom légkörben úgy éreztem magam, mint valami tudatlan féreg a mikroszkóp alatt. Csakhogy az önelégült és öntelt professzorok Amerikája nem fog fennmaradni, míg a mi Amerikánk – a magáé meg az enyém – élni fog."[7] Ez alighanem megfontolt ítélet volt, de újra felmerül a kérdés: mennyire volt őszinte FDR még Josephus Danielsszel szemben is? „Soha se engedje meg, hogy a balkeze tudja, mit csinál a jobb" – oktatta kedvencét, ifj. Henry Morgenthaut. „Én melyik keze vagyok?" – kérdezte Morgenthau. – „A jobb, de a bal kezemet az asztal alatt tartom" – felelte nyugodtan az elnök. Morgenthau így is érezte magát felelős tisztségében. (1934-ben ugyanis Woodin megbetegedett, s Morgenthau lett a pénzügyminiszter.)

---

[5] *F. Perkins:* The Roosevelt I Knew. 183. old.

[6] *J. Woods:* Roosevelt and Modern America. 51. old.

Egy ízben az elnök hangosan tanult egy beszédet, s az egyik bekezdést Theodore Roosevelt modorában olvasta fel. A szobában ülő Corcoran hízelegve mondotta: „Elnök úr, ön között és TR között az a különbség, hogy ön sohasem szélhámoskodik." FDR gúnyosan pillantott rá: „Ugyan, Tom! Olykor szélhámos vagyok, s ráadásul nem is kicsi!"

– Ön csodálatos ember, de a legnehezebb mindazok közül, akikkel együtt dolgoztam – mondotta szemébe Rooseveltnek egyik összecsapásuk után a dühös Ickes.

– Mert túlságosan szigorú vagyok? – érdeklődött az elnök.

– Szó sincs róla – felelte a miniszter –, maga sohasem túlságosan szigorú, de nem beszél őszintén azokkal az emberekkel, akik hűségesek, és akiknek a hűségéről saját maga is meg van győződve. Maga erősen a hasához szorítja a kártyákat, és sohasem fedi fel őket.

Ezt a kétszínűséget, amely felháborította Ickeset, a nyílt és becsületes demokratát, a kifinomult intellektusú newdealerek törvényszerűnek tartották. „Egyszerűen nincs rá ideje – mondotta Thomas Corcoran –, hogy mindenkinek mindent megmagyarázzon, mindenkit meggyőzzön, mindenkinek kifejtse, miért kell így eljárni és nem másképp. Ha az elnök megpróbálna így cselekedni, semmire sem maradna ideje. Ezért kell a becsapáshoz folyamodnia, nem őszintén beszélnie, színlelnie, sőt olykor még hazudnia is. De mindent kompenzál személyes varázsa és az emberek beléje vetett hite... A nagy ember nem lehet jó ember!"

---

[7] *F. D. R.:* His Personal Letters 1928–1945. 2. köt. New York 1959. 1068. old.

II

A burzsoá nacionalizmus a XX. század közepe felé szörnyű erőnek bizonyult. Roosevelt izzásig hevítette az amerikai sovinizmust, azt remélve, hogy ez megkönnyíti az uralkodó osztály számára a belső problémák megoldását. Franklin Roosevelt híveinek mind konzervatív szárnya, mind pedig liberális szárnya csaknem vallásos fanatizmussal tette magáévá a nacionalizmus koncepcióját. Raymond Moley azt tartotta, hogy a New Deal „nemzeti gazdaságunknak a világ többi részétől való jelentékeny mértékű elszigetelődését" feltételezi. Donald Richberg kijelentette: „Mindenekelőtt a nemzeti önellátás politikáját folytatjuk." Hasonló gondolatokat juttatott kifejezésre Hugh Johnson is. Bernard Baruch ezt az áramvonalas jelszót fogalmazta meg: „Amellett vagyok, hogy előbb minden nemzet tegyen meg mindent saját magáért, s azután vizsgálják meg a nemzetek, mit tehetnek egymásért." A nacionalizmus prófétái igen messzire mentek. Walter Lippmann maga is hitte és a többieket is arra tanította, hogy „ha a gazdasági rendszert szerveznünk, terveznünk és irányítanunk kell, ebből feltétlenül az következik, hogy meg kell védelmeznünk olyan külső erőkkel szemben, amelyek nem ellenőrizhetők. Ez a gazdasági nacionalizmus." Az Egyesült Államok ezért „elutasítja a nemzetek közötti szabad kereskedelmet, mert erőfeszítéseit egy sokkal ésszerűbben irányított gazdasági társadalomra összpontosította."[8]

---

[8] *A. Schlesinger:* The Coming of the New Deal. 180–181. old.

A gazdaság a politika alapja, így a külpolitikáé is. Rooseveltnek a külügyekhez való viszonyát eleve meghatározta az a tény, hogy erőfeszítéseit a belső problémákra összpontosította. A korai New Deal hatalmas lökést adott az izolacionizmusnak éppen akkor, amikor a nemzetközi porondon az emberiség sorsára nézve veszélyes helyzet volt kialakulóban. A Távol-Keleten Japán, amely 1931-ben megszállta Mandzsúriát, agresszív politikát folytatott, s Kína és a déltengeri országok elfoglalását tűzte ki céljául. 1933. január 30-án Németországban a fasiszták kerültek hatalomra. A hitlerista vezetés nem leplezte, hogy az egész világon „új rendet" akar bevezetni. Az agresszorok számításaikat a népek megosztottságára alapozták, taktikájuk lényege az „oszd meg és uralkodj" régi elvén alapult.

Az Egyesült Államok pontosan úgy járt el, ahogyan azt Berlinben, Rómában, Tokióban remélték. Roosevelt hangsúlyozta, hogy kormánya nem kíván semmiféle kötelezettséget vállalni más államokkal szemben. 1933. május 10-i sajtóértekezletén az elnök, MacDonald brit miniszterelnök azon kijelentésével kapcsolatban, hogy az Egyesült Államok belép a tervbe vett konzultatív leszerelési egyezménybe, hangsúlyozta: „Semmiképpen sem kötjük meg az Egyesült Államok kezét... Mi egyáltalán, hangsúlyozom, egyáltalán nem korlátozzuk cselekvésünk meghatározására való jogunkat." Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Németország elhagyja a leszerelési értekezletet, Roosevelt május 16-án plátói felhívásban síkra szállt a népek közötti béke mellett. Csaknem ezzel egyidejűleg Norman Davis, aki az értekezleten az Egyesült Államokat képviselte, és Cordell Hull külügyminiszter leszögezték, hogy országuk nem fog részt venni semmiféle kollektív szankcióban. „A történelem feljegyezte – írja C. Beard –, hogy Roosevelt elnök nem helyeselt semmiféle olyan tervet, amely arra kötelezte volna az Egyesült Államokat, hogy csatlakozzék a többi országhoz az agresszor meghatározásában és abban, hogy az ellene szükséges – ha kell, fegyveres – rendszabályokat foganatosítsák."[9]

---

[9] *C. Beard:* American Foreign Policy in the Making 1932–1940. 130. old.

A leszerelést illetően az Egyesült Államok bűnösségének fokáról nehéz ítéletet mondani, minthogy a nemzetközi imperializmus a tárgyalásokat megtorpedózta; FDR-nek a nemzetközi gazdasági konferenciával szemben tanúsított magatartása viszont a felháborodás viharát kavarta fel. 1933. június 12-én Londonban 66 ország képviselői gyűltek egybe, hogy megkíséreljék rendezni a válság által teljesen szétzilált nemzetközi kapcsolatok és pénzügyi elszámolások problémáit. Mindenki az Egyesült Államokba vetette reményét. A vezető országok – elsősorban Anglia és Franciaország – küldöttségei azt várták, hogy az amerikai kormány a valuták stabilizálására fog törekedni, és lemond az infláció politikájáról. Cordell Hull és az Egyesült Államok londoni képviselői nagyon belebonyolódtak ezekbe a tárgyalásokba.

Washingtonban Moley növekvő aggodalommal figyelte a konferencia eseményeinek fejlődését. Alig várta, hogy a 65 ország megpillantsa a New Deal eszméinek üdvözítő fényét. Csakhogy ehhez FDR engedélye kellett. Az elnök, befejezve a „száz nap" munkáját, az „Amberjack" nevű tizenöt méteres jachton pihenni indult. Roosevelt a kormánykerék mellett ült és a tengert figyelte, miközben parancsokat osztogatott a legénységnek – fiainak. Úgy látszott, visszatértek a boldog, félig már feledésbe merült napok. A jacht ismerős vizeket szelt, Roosevelték 1921 óta először mentek Campobellóba. Minden derűsnek látszott, de egy pillantás hátra felé – és az illúzió szétfoszlott. Az apró jachtot tiszteletteljes távolságban állhatatosan követte az elnök kísérete: két hadihajó, amelyek fedélzetén erős távcsövek lencséi csillogtak: az újságírók mohón figyelték FDR minden mozdulatát. Az élet elől nem lehetett elmenekülni. A fedélzetre egyszercsak felkapaszkodott Moley, összeszorítva vékony ajkát, kezében örökös aktatáskájával. Katonai repülőgépen utazott az „Amberjack"-hez legközelebb eső repülőtérre, átszállt egy torpedórombolóra, s ez elszállította az elnök jachtjáig.

„Ha állíthatjuk, hogy Franklin Rooseveltnek egyáltalán volt valamiféle filozófiája – írta Moley –, akkor ennek lényege az volt, hogy a helyreállítást célzó együttes nemzetközi akciók sikere feltételezi, hogy előbb magában az illető országban tegyenek lépéseket ebben az irányban. Nem hitte, hogy gazdasági depressziónk nemzetközi intézkedések útján leküzdhető. Ennélfogva nem bízott abban, hogy az adósságok csökkentése vagy akár a nemzetközi kereskedelem csatornáinak részleges megnyitása meggyógyíthat bennünket."[10] A napsütötte fedélzeten Moley és FDR nagyjában megállapodtak abban, hogy a professzor is elutazik Londonba, s megkísérli helyes mederbe terelni az értekezletet. Az elnök, úgy látszik, váratlanul beleegyezett a dollár stabilizálásába, jóllehet hangsúlyozta az áremelésnek – mint a helyreállítás biztos útjának – szükségességét. Moley, miután végighallgatta FDR ködös fejtegetéseit, elutazott Angliába, az elnök pedig folytatta az üdülést. Az emberektől elszigetelve átnézett egy halom új amerikai közgazdaságtani könyvet és folyóiratot. Ezeknek a következtetései mind oda torkollottak, hogy az inflációra szükség van, akár a levegőre.

A londoni konferencia gyakorlatilag felfüggesztette munkáját Moley érkezéséig. A küldöttek úgy gondolták, hogy az elnöktől nagyfontosságú utasításokat kapott. Hull dühöngött, mélységesen sértette, hogy olyan nagy jelentőséget tulajdonítanak a fürge professzornak. Washingtonban Moley-ről így beszéltek: „Ó, Moley, Moley, Moley mindenható isten!" – és amikor Londonba érkezett, a külügyminiszter bosszúságára királyt megillető hódolattal fogadták a professzort. Moley-nak gyorsan sikerült egy s másban megegyezésre jutnia, elsősorban az angolokkal. Őszintén meg volt győződve róla, hogy az elnök kívánságát teljesíti.

De július 3-án a konferencia megkapta az elnök táviratát. Roosevelt oktató hangon megjegyezte, hogy a konferencia olyasmivel foglalkozik – a devizaárfolyamok rögzítésével –, ami nem tartozik hatáskörébe, holott „az alapvető gazdasági fekélyeket" kellene gyógyítani. Röviden: „ha a világ országainak nagy részében egybehangolt intézkedéseket fognak hozni, amelyek a költségvetések egyensúlyba hozását célozzák, s ezek az államok a lehetőségeiknek megfelelően fognak élni", akkor lehet majd foglalkozni olyan másodrendű kérdéssel, mint a devizaárfolyamok. Az elnök üzenetét egyhangúlag úgy értékelték, mint a konferencia „felrobbantását".

---

[10] R. *Moley:* After Seven Years. 88. old.

Moley nem értette meg mindjárt, mi az oka a kudarcnak, és személyes táviratot küldött FDR-nek, mindennel Hullt vádolva. A professzor jóakarói megmutatták a távirat másolatát a külügyminiszternek. Hull mereven ragaszkodott a társadalmi formákhoz, de most kiütközött belőle a hivatásos amerikai politikus. Szállodai szobájában fel-alá járkálva átkozódott. „Ez a nyavalyás Moley a lábamhoz dörgölődzött, mint egy kutya, én a fejét simogattam, ő pedig hátulról belémmart!" Hull kategorikusan követelte FDR-től, hogy helyezzék el a külügyminisztériumból Moleyt, s ez meg is történt. Egy újságíró az incidenssel kapcsolatban megállapította: „Hull elcsigázott arca és lesütött szeme könnyekig megindíthatna bennünket, ha nem emlékeznénk a tőrre, amellyel Moley-t hátba döfte."

Később FDR gyakran kifejezésre juttatta afeletti sajnálkozását, hogy meghiúsította a konferencia munkáját, s ezt egyik nagy hibájának tartotta. Mint Hull írja, „a londoni nemzetközi gazdasági konferencia kudarcának kétféle tragikus következménye volt. Először is, jelentősen meglassult valamennyi ország gazdasági helyreállítása. Másodszor, a sikertelenség az olyan diktatórikus országok malmára hajtotta a vizet, mint Németország, Olaszország és Japán... Londonban a legádázabb küzdelem az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország között bontakozott ki. A diktatórikus országok az első sorban ültek, s figyelték a nagy dulakodást. Ettől fogva már nyugodtan tevékenykedhettek: katonai síkon viszonylagos biztonságban fegyverkezhettek, gazdasági síkon pedig felépíthették maguk körül az autarkia falait háborús felkészülésük érdekében. A konferencia volt az első s lényegében az utolsó lehetőség a konfliktusba sodródás megállítására."[11]

---

[11] *C. Hull:* Memoirs. I. köt. New York 1948. 268. old.

III

Az Egyesült Államok kormánya kategorikusan elutasította a nemzetközi együttműködés gondolatát, őszintén vagy nem őszintén, belügyeivel való elfoglaltságra hivatkozva. Pedig látnia kellett, hogy a nemzetközi porondon romlik a helyzet Japán és Németország fokozódó agressziója következtében. A japán militaristák, akik Távol-Keleten a fegyveres hódítás útjára léptek, az amerikai imperialista érdekeket is veszélyeztették. Már a Roosevelt-kormány második ülésén felvetődött a Japánnal való háború lehetősége. A tanácskozás résztvevői, akik tudták, milyen óriási mértékben függ Japán az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelemtől, megegyeztek abban: „Vereséget mérhetünk rá azzal, hogy kiéheztetjük."[12] Ámde Roosevelt egyetlen lépést sem tett a Japánhoz fűződő viszony kiélezése irányában. Jóllehet az új amerikai kormányzat szolidáris volt az 1932-ben meghirdetett Stimson-doktrinával — a japán hódítások el nem ismerésének doktrínájával —, az Egyesült Államok látszólag fenntartotta Tokióval a normális viszony látszatát. Roosevelt nem volt híve a frontális támadásnak, tiszteletben tartotta az amerikanizmus hagyományait.

Az Egyesült Államok egész története során azzal biztosította boldogulását, hogy ügyesen kihasználta a más országok közötti ellentéteket, s különösen eredményesen fordította a maga hasznára az óvilágban lejátszódó konfliktusokat. Az ilyen politika folytatását szorgalmazta már George Washington, az Egyesült Államok első elnöke is. A nemzetközi kapcsolatok teoretikusai ezt az eljárásmódot az „erőegyensúly" politikájának nevezik: inter duos litigantes tertius gaudet — ha ketten veszekszenek, a harmadik örül. Az amerikai politikusok aligha töprengtek elméleti formulákon, de gyakorlatilag így cselekedtek. A New Deal végrehajtásának szükségessége új érveket szolgáltatott az elaggott politika folytatásához. Eszerint meg kell találni az ellensúlyt Japánnal és Németországgal szemben, mások kezével kell megvédeni az amerikai érdekeket. Roosevelt tekintete a Szovjetunió felé fordult. Moszkva változatlanul ideológiai központja volt a reakció és a fasizmus elleni erők harcának, a Szovjetunió katonai ereje pedig alátámasztotta az agresszoroknak és szövetségeseiknek erkölcsi elítélését. 1933-ban csupán a Szovjetunió volt őszinte ellenfele a nemzetközi kalózkodásnak, míg Anglia és Franciaország vezető körei hajlandók voltak megegyezni a fasisztákkal abban a reményben, hogy a szovjetország ellen fordíthatják őket, és ily módon elháríthatják maguktól a fenyegető katasztrófát.

---

[12] *Jim Farley*'s Story. The Roosevelt Years. New York 1948. 39. old.

A szovjet állam elvi állásfoglalása nagyon megfelelt a moralista Roosevelt felfogásának, akit őszintén felháborított az a nemzetközi önkény, amely a fasizmus egyik jellemzője volt. Elhatározta, hogy elismeri a Szovjetuniót, s ezzel véget vet az Egyesült Államok által 16 éven át folytatott képtelen politikának. Hull támogatta FDR-t, s megjegyezte: „Oroszország és mi közöttünk hagyományos barátság állt fenn a világháború végéig. Oroszország egészében véve békeszerető ország. A világ veszélyes időszakba lép mind Európában, mind Ázsiában. Oroszország idővel jelentős segítséget nyújthat a helyzet stabilizálásában, abban a mértékben, ahogy a béke egyre inkább veszélybe kerül." Az elnök habozás nélkül ezt válaszolta: „Teljesen egyetértek." Majd hozzáfűzte: „E két nagy népnek, Amerika és Oroszország népének normális kapcsolatot kell fenntartania egymással. A diplomáciai viszony helyreállítása mindkét országra nézve előnyös."[13] A kormány ülésén FDR további érveket sorakoztatott fel: az elismerés „nagyon fog tetszeni az amerikai népnek... s visszakaphatjuk a 150 milliós kölcsönt (amit a cári kormány és az ideiglenes kormány vett fel. – *N. J.*).[14]

Jóllehet az 1932-es választási hadjárat során a két párt vezetői nem foglalkoztak a Szovjetunió elismerésének kérdésével, az ország közvéleménye az amerikai–szovjet kapcsolatok normalizálása mellett volt. Ha FDR-nél első helyen a politikai meggondolások álltak – hogy megkísérelje szembeállítani a Szovjetuniót Németországgal és Japánnal „a demokrácia védelmének nemes céljaiért", no meg az amerikai imperializmus konkrét érdekeiért, – az Egyesült Államok népe számára, amely oly sokat szenvedett a válság éveiben, létszükségletei voltak a legfontosabbak: várható volt, hogy az elismerés nyomán megélénkül a két ország között a kereskedelem, ez pedig közvetlen előnyökkel fog járni mind a dolgozókra, mind a monopóliumokra nézve. Ezért alkották oly széles frontot az elismerésért harcolók – kezdve a General Motors, a Du Pont de Nemours, a Standard Oil Co., a Henry Ford és más monopóliumok vezetőitől, az Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarájától egészen az amerikai dolgozók valódi érdekeinek igazi kifejezőjéig, az Egyesült Államok Kommunista Pártjáig. A kereskedelem kiszélesítésére kétségkívül fennálltak a lehetőségek: Litvinov, a Szovjetunió képviselője a londoni nemzetközi gazdasági konferencián kijelentette, hogy a szovjet kormány kész külországoknak, többek között az Egyesült Államoknak 1 milliárd dollár értékű megrendelést adni. Az összeg a konferencia résztvevőire nagy hatást gyakorolt.

---

[13] *C. Hull:* Memoirs. 1. köt. 297. old.

[14] *Jim Farley*'s Story. The Roosevelt Years. 44. old.

Akkoriban – mint W. Rogers, az azokban az években jól ismert amerikai publicista megjegyezte – „az Egyesült Államok elismerte volna akár az ördögöt is, ha eladhatott volna neki vasvillákat", s ezért Roosevelt ellenzéke nem hozhatott fel nyomós ellenvetéseket. A Szovjetunió elismerésének természetesen az elnök közvetlen környezetében is akadtak ellenzői. Anyja – Sara Delano – mindenképpen igyekezett eltéríteni ettől fiát. Nem sikerült neki. Tugwell remek humorérzékkel mondja el, hogy az öreg hölgy, a Hyde Park egy szobájának sarkába szorítva őt, miként próbálta baljós suttogással rávenni arra, hogy hasson a fiára.[15]

A szemtelenségig menően erőszakosnak bizonyult ebben a kérdésben Henry Wallace, földművelésügyi miniszter. Ez a mélyen hivő ember valamiféle vallásos-misztikus világképet alkotott magának, és azt bizonygatta, hogy a kommunistákkal nem szabad kapcsolatba lépni, mert nem hisznek istenben. Még hagyján, ha a vallás az ő személyes ügye maradt volna. Csakhogy Henry Wallace – a vallási fanatikusokra jellemző makacssággal – homályos fejtegetésekkel és feljegyzésekkel gyötörte Rooseveltet meg Hullt, s nem tágított attól, hogy a Szovjetunió elismerése hihetetlen bajokat fog zúdítani az istenfélő Egyesült Államokra. Ez az izgága fráter fehérgárdistákkal is kapcsolatba lépett, s az ő felbujtásukra kétes vállalkozásokban vett részt, amelyek erősen szovjetellenes jellegűek voltak.

---

[15] Lásd R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 57. old.

Így például fehérgárdistákkal egyetemben fogott hozzá egy expedíció előkészítéséhez, amelynek állítólag az volt a célja, hogy a Góbi-sivatagban az aszálynak ellenálló füveket keressen, s hogy Krisztus második földreszállásának jelei után kutasson; valójában azonban szovjetellenes tevékenységet akartak kifejteni. A „Lángoló” – ahogy FDR-t Henry Wallace hozzá intézett vallásos-rajongó leveleiben nevezte – nagyon bosszankodott. Wallace behatolása a külpolitika területére felháborította, s hogy a Szovjetunió elismerése miért szerencsétlenség, azt sehogysem tudta felfogni. Hogy Wallace a Szovjetuniót „tigrisnek” nevezte, még hagyján; de az elnök képtelen volt megérteni a földművelésügyi miniszter hivatalos feljegyzéseit, amelyekben az többek között ilyeneket írt: „Elnök úr, el kell hárítani azt a katasztrófát (a Szovjetunió elismerését. – *N. J.*), amelyről múlt kedden beszélgettem önnel, mielőtt belépünk a tiszta szellem végtelen, önzetlen kiterjedésének korába.” A realista Roosevelt ezeket az irodalmi gyakorlatokat „afféle miszticizmusnak” minősítette, s a Wallace-szal folytatott beszélgetések témáit szigorúan a mezőgazdasági kérdésekre korlátozta. A vetés, az aratás idejének kérdésében és más hasonló mezőgazdasági kérdésekben Wallace mindig józan tanácsokat adott.[16]

Egészében véve a Szovjetunió elismerését ellenzők érvei és cselekedetei nemcsak képtelenek, hanem nevetségesek is voltak. FDR szerette elmondani a következő esetet: „1933-ban feleségem meglátogatott egy iskolát. Az egyik osztályban egy térképen nagy fehér foltot látott. Megkérdezte, mi ez a fehér folt, s azt válaszolták neki, hogy ezt a helyet nem szabad megnevezniük. A folt a Szovjetuniót jelezte. Ez az incidens is egyik oka volt annak, hogy megkérem Kalinyin elnököt, küldje el megbízottját Washingtonba a diplomáciai kapcsolatok felvételének megtárgyalása végett."

---

[16] Lásd *A. Schlesinger:* The Coming of the New Deal. 29–31. old.

1933. október 10-én Roosevelt elnök M. I. Kalinyinhoz, a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága elnökéhez hivatalos javaslatot juttatott el arra vonatkozólag, hogy kezdjenek tárgyalásokat az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről. A tárgyalásokat Washingtonban Litvinov folytatta Roosevelttel. 1933. november 16-án a két ország között létrejött a diplomáciai kapcsolat. A két fél jegyzékváltás útján kötelezte magát, hogy „nem létesít, nem segít, nem támogat olyan katonai szervezeteket vagy csoportokat, amelyek célja a fegyveres harc" a másik fél ellen, s „meggátol minden toborzást, amely ilyen szervezetek vagy csoportok céljait szolgálná". Az Egyesült Államokkal való baráti viszony fejlesztése érdekében a Szovjetunió lemondott az amerikai fegyveres erőknek az 1919—1920. évi szovjetellenes intervencióban való részvételével kapcsolatos igényeiről, Franklin Roosevelt pedig kijelentette: „A népeink között most létesített kapcsolat mindenkor normális és barátságos maradhat, s népeink a jövőben együttműködhetnek kölcsönös jólétük és a világbéke megóvása érdekében."

Moszkvai követnek William Bullittot nevezték ki, aki 1918-ban Wilson megbízásából járt Leninnél. Bullitt a Wilson-féle iskolához tartozó liberálisnak számított, s John Reed özvegyét vette feleségül. Washingtonban azt tartották, hogy megfelelő személy az elnök politikájának megvalósítására. Bullitt, Roosevelték régi barátja, gyakori vendég volt a háznál, bár Eleanor ravasznak tartotta őt. Bullitt mindenesetre tudta, miért ismerte el FDR a Szovjetuniót. Titkos jelentéseiben, amelyeket Moszkvából a külügyminisztériumba küldött, kifejezésre juttatta azt a reményét, hogy a Szovjetuniót „támadás éri Európából is, a Távol-Keletről is", és ezért nem fog „a világ legnagyobb erejévé" nőni. „Ha Japán és a Szovjetunió között háború tör ki – ajánlotta –, nem kell beavatkoznunk, hanem befolyásunkat és erőnket a háború végén arra kell felhasználnunk, hogy a háború győzelem nélkül végződjék, s a Japán és a Szovjetunió közötti egyensúly ne billenjen fel."[17]

Bullitt az ötvenes évek elején az amerikai–szovjet kapcsolatok genezisére vonatkozó speciális tanulmány szerzőjének ezt írta: „Fő oka (Roosevelt azon elhatározásának, hogy elismeri a Szovjetuniót. – *N. J.*) az volt, hogy megakadályozza Hitlert a háború kirobbantásában."[18] Ha ez így van, akkor mivel magyarázható, hogy az Egyesült államok kormánya a második világháborúig konokul elutasította valamennyi, a kollektív biztonság rendszerének megteremtésére vonatkozó szovjet javaslatot? Ilyen körülmények között a szóban forgó háború elhárításának megtisztelő feladatát tudatosan és kizárólag a Szovjetunió vállára rakták. Ez kétségtelenül arról tanúskodik, hogy FDR-nek igen pozitív véleménye volt a szovjet ország erejéről és elszántságáról, hogy megvédje a demokráciát az egész világon. De miben különbözik akkor az Egyesült Államok politikája a fasiszta agresszorok megbékítésére irányuló politikájától, attól, ami az angliai és franciaországi müncheniságok célja volt: a hitlerista agresszió „elterelése" Keletre, a Szovjetunió ellen? Ez erkölcsi paradoxon, jóllehet nem nehéz megmagyarázni, ha az „erőegyensúly" politikáját tekintjük.

A Szovjetunió elismerése az amerikai üzleti világban megalapozott reményeket ébresztett a szovjet–amerikai gazdasági kapcsolatok kiszélesítését illetően. Külön export–import bankot alapítottak az ez irányú kereskedelem hitelellátásra. De 1934-ben elfogadták a Johnson-törvényt, amely megtiltotta a hitelnyújtást azoknak az országoknak, amelyek nem fizették meg az Egyesült Államoknak az első világháborúból származó adósságaikat. A hitelek kérdése tehát elesett. Mit lehetett tenni? Szovjet történészek – „Az Egyesült Államok új és legújabbkori története" című kollektív mű szerzői – ezt írják: „A Szovjetunió elismerése következtében kiszélesedtek a gazdasági kapcsolatok a Szovjetunió és az Egyesült Államok között. 1935. július 13-án egyéves kereskedelmi megállapodás jött létre, amelyet 1936-ban meghosszabbítottak. Az 1937. augusztus 4-i megállapodás értelmében mindkét állam kötelezte magát, hogy kereskedelmi kapcsolataikban a legnagyobb kedvezményt nyújtják egymásnak. Az amerikai kormánynak ez az állásfoglalása elősegítette a két ország közötti árucsere növekedését, s megteremtette a feltételeket a szovjet és az amerikai nép közti kölcsönös megértéshez és együttműködéshez".[19] Sajnos, a szerzők nem tanulmányozták a statisztikai adatokat. Az amerikai–szovjet kereskedelem dinamikája az 1930–1938 években a következő volt (millió dollárban):[20]

---

[17] Foreign Relations. The Soviet Union 1932–1939. 245., 294. old.

[18] R. *Browder:* The Origins of Soviet-American Diplomacy. Princeton 1953. 111. old.

Évek	Amerikai kivitel a Szovjetunióba	Amerikai behozatal a Szovjetunióból
1930	114,4	24,3
1931	103,7	13,2
1932	12,6	9,7
1933	8,9	12,1
1934	15,0	12,0
1935	24,7	17,8
1936	33,4	20,5
1938	42,8	30,7

A szovjet–amerikai diplomáciai kapcsolatok létesítése a Szovjetunió nemzetközi tekintélyének növekedését mutatta.

---

[19] Ocserki novoj i novejsej isztoriji SZSA. II. köt. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadója 1960. 183–184. old.

[20] Lásd R. *Browder:* The Origins of Soviet–American Diplomacy. 225. old.

IV

Európa és Ázsia viszonylatában az új kormányzat semmit sem változtatott az addigi politikán, a nyugati féltekén viszont FDR megmutatta, hogy mit jelent a gyakorlatban a „jószomszédság” jelszava, amelyet 1933. március 4-i beszédében az egész világ felé meghirdetett. Látta, hogy az ország déli szomszédai egyre elégedetlenebbek, s felismerte, hogy azonnali drámai intézkedésekre van szükség az Egyesült Államok hátának biztosítása érdekében. Roosevelt számos beszédében szólott az amerikai egység szükségességéről. 1933. december 28-án rámutatott arra, hogy az Egyesült Államok a jövőben szembe fog fordulni „a más amerikai államok ügyeibe való fegyveres beavatkozásokkal”.

A módszerek megváltoztak, de nem változott meg a nyugati féltekén folytatott amerikai politika alapja. Amint L. I. Zubok professzor helyesen megjegyzi, „a Karib-medence országaiban és a dél-amerikai országokban a »jószomszédság« politikája arra irányult, hogy ezekkel az országokkal jobb kapcsolatokat alakítsanak ki az amerikai tőkebefektetések érdekében. Ezt a politikát az időközben kialakult új viszonyok diktálták. Az amerikai tőke már olyan mély gyökereket eresztett a Karib-medence országainak gazdasági életében, hogy nem volt többé szükség arra, hogy ezekben az országokban amerikai fegyveres erők állomásozzanak.”[21] Az Egyesült Államok és Haiti már augusztus 7-én aláírt egy megállapodást, amelynek értelmében 1934 októberében az amerikai csapatok kivonulnak a szigetről. Ez meg is történt. A hosszú amerikai megszállás véget ért.

Kubában 1933-ban erőteljes forradalmi mozgalom bontakozott ki. Augusztus 12-én Machado diktátor elmenekült az országból. Az Egyesült Államok kubai követe, Sumner Welles kérte, hogy vezényeljenek oda amerikai hadihajókat, amit meg is tettek. Ám a népharag Machado után elsöpörte az amerikaiak másik kubai emberét is. Szeptember 5-én Kubában megalakult Grau San Martín polgári liberális kormánya. Welles ezt a kormányt „ultraradikálisnak" minősítette, és fegyveres intervenciót ajánlott Washingtonnak. Roosevelt és Hull elutasították a javaslatát, s arra szorítkoztak, hogy újabb hadihajókat küldjenek a kubai vizekre. Grau San Martín kormányát nem ismerték el. Az alatt a négy hónap alatt, amíg Grau San Martín hatalmon volt, az amerikai diplomácia intrikákat szőtt ellene. Hiszen a hatalmas amerikai monopóliumok kubai érdekeit próbálta érinteni! Az amerikaiak Batistát támogatták. 1934. január 18-án Grau San Martínnak az amerikai nyomás folytán le kellett mondania. „Az a tény, hogy az Egyesült Államok kormánya nem volt hajlandó elismerni, meghatározta a kormány sorsát"[22] – hangsúlyozza egy amerikai kiadvány.

---

[21] *L. I. Zubok:* Imperialisztyicseszkaja polityika SZSA v sztranah Karibszkovo basszejna. 1900–1939. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadója 1948. 427. old.

Roosevelt azonnal elismerte az új rezsimet, s az amerikai hajókat jórészt visszahívták a kubai vizekről. 1934. május 29-én az Egyesült Államok megállapodást kötött Kubával. Ez hatályon kívül helyezte az 1903-as amerikai–kubai szerződés Platt-féle módosítását, amely feljogosította az Egyesült Államokat a Kuba elleni fegyveres beavatkozásra. Ám az Egyesült Államok megtartotta a guantánamói támaszpontot és az előző megállapodásokból származó összes jogait. Ezután Kubával kereskedelmi szerződést kötött, amely felemelte a kubai cukor kvótáját az amerikai piacon, s egyben csökkentette a vámját. A New Deal propagandistái ezzel a szerződéssel igyekeztek bizonygatni, hogy milyen előnyös Kuba részére a „jószomszédság" politikája.

Hogy valójában ki volt itt a nyertes, azt megmondta Dirksen képviselő 1934 júniusában a képviselőházban. Leleplezéseit az a törekvés diktálta, hogy megvédje az amerikai farmerek érdekeit. „A kubai gazdaság legnagyobb részét – mondotta Dirksen – a Chase National és a National City Bank tartja kezében, s ezekben nagy érdekeltségei vannak Chadbourne-nak, Astornak, Rockefellernek, Woodinnak, stb.; ennélfogva a Kubától vásárolt cukor és melasz olyan polgároknak hoz nyereséget, mint

---

[22] R. *Smith:* What happened in Cuba? New York 1963. 202. old.

Astor, Chadbourne, Rockefeller, Morgan és mások, akik közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban állanak velük... Most már világos, miért rémítgetik a népet az »agytrösztről«, a »radikalizmusról« és a »szocializmusról« való kiabálással. Nézetem szerint ez egyszerűen ködfüggöny, amely arra szolgál, hogy elfedje a cukor-, melasz- és szeszmonopolisták ténykedését. Szerintem Tugwell éppoly radikális, mint a vén, pipogya Ezekiel (Mordecai Ezekiel az AAA egyik vezetője volt. – *N. J.*), ugyanolyan radikális J. Pierpont Morgan is; Berle ugyanolyan »baloldali«, mint P. Rockefeller; s ha ezek a gentlemanek az »agytröszt« radikálisai, akkor John D. Rockefeller Mussolini édestestvére. Félek, hogy ezek az emberek rászedik az amerikai népet is, Roosevelt elnököt is."[23] Az egyszerű kongresszusi tag szemében az elnök igen magas polcon állt, de a politikát FDR irányította.

„A jószomszédság" politikája átesett az első tűzkeresztségen, s alapjává lett a Roosevelt-kormány politikai vonalvezetésének a latin-amerikai országok vonatkozásában.

V

Amikor elfogadták az AAA-t, az ország déli részén 40 millió acre-en, már elültették a gyapotot. A New Deal meghosszabbította a tavaszi munkákat: június-júliusban 10 millió acre bevetett földet újra felszántottak. Az öszvérek a Roosevelt-féle politika makacs ellenfeleinek bizonyultak: semmiféle nógatásra sem voltak hajlandók a vetést letaposni. A farmerek a technika segítségével tudtak kilábalni a bajból. A vetés negyedrészének megsemmisítése révén fenn tudták tartani az árakat, a kormány pedig kárpótolta a farmereket. A New Deal első sikerének megünneplésére Roosevelt a Fehér Házban egy néger farmernek kitüntetést nyújtott át, amiért az a megállapított aránynál többet szántott fel földjéből.

Szeptemberben következett a második lépés: a sertések tömeges levágása, az állatállomány csökkentése céljából. Összesen

---

[23] Congressional Record. 78. köt. 11 556–11 557. old.

6 millió állatot vágtak le, a hús jó részét műtrágyának dolgozták fel. A józan ész szempontjából ez képtelenség volt. FDR, aki nyilván kényelmetlenül érezte magát, a végrehajtó tanács ülésén megpróbált tréfálkozni. „Nos, hogy halad a disznók tömeges lemészárlása?" – kérdezte George Peektől, az AAA vezetőjétől. Peek megnyugtatta, hogy minden rendben van. „Nem lenne jobb bevezetni a születésszabályozást?" – érdeklődött az elnök. „Nem hiszem" – felelte a kérdezett. Kínos hallgatás állt be, majd sietve rátértek más kérdésekre.

A raktárakban felhalmozott gabonakészletek az ország szükségleteit három és fél évre fedezték, az időjárás pedig ismét jó termést ígért. A földművelésügyi minisztérium pánikba esett, s igen sok szerződést kötött a vetésterület nagyarányú csökkentésére. A kaliforniai kertekben nem szedték le a gyümölcsöt. Ugyanakkor emberek milliói éheztek. Még Henry Wallace is elismerte: „Történelmünk során sohasem volt ekkora gabonakészletünk, és sohasem álltak ilyen hosszú sorok kenyérért."

A kormány egyre újabb utakat-módokat keresett a „feleslegek" problémájának megoldására. George Peek megkísérelte a mezőgazdasági termékek exportjának dömping-árak révén való kiszélesítését, ami a kivitel szubvencionálását vonta maga után. Tugwell véget vetett ennek a kísérletnek, rámutatva arra, hogy a termékek kivitele a belföldi áraknál alacsonyabb árakon az Egyesült Államok egész külkereskedelmét aláássa és ellenintézkedéseket provokál más országok részéről. Tugwell és Wallace unszolására FDR Peeket felmentette állásától. Peek kijelentette: „A mezőgazdaság és a külkereskedelem terén a politikát lényegében olyan emberek irányítják, akik sohasem keresték meg kenyerüket az iparban, pénzügyi téren vagy a mezőgazdaságban." Wallace ezt válaszolta: „A tőkés társadalomban a mezőgazdaság nem maradhat fenn filantropikus intézményként."

1933 őszéig az AAA nem tett csodát, ha nem számítjuk az élelmiszerek megsemmisítését. Az AAA intézkedései a nagy- és a középfarmereknek váltak hasznára, nekik volt mit csökkenteniük. A kis farmerek elégedetlenek voltak. A fáradhatatlan Milo Reno ismét megkísérelte őket harcra mozgósítani, több segítséget követelve. Henry Wallace földművelésügyi miniszter gúny tárgyává vált körükben. Rajta ragadt ez a csúfondáros jellemzés: „Henry olyan legény, hogy nem tudni, prédikálásra készül-e vagy ágyba vizelésre.” Milo Reno, az elnök szavait perefrazálva, kijelentette: „Megfeledkeztünk Wallace úrról. S meg fogunk feledkezni a Fehér Házban ülő emberről is, ha ő megfeledkezik rólunk.” FDR így nyilatkozott Henry Morgenthaunak Milo Renóról: „Nem szeretem, ha a mellemnek szegezik a revolvert, és azt követelik, hogy tegyem meg ezt vagy azt.” Csakhogy Reno nem állt egyedül.

A farmerek a levelek özönével árasztották el a Fehér Házat. Egy, az elnökhöz intézett, jellegzetes levélből idézünk: „Farmer vagyok, egész életemben dolgoztam 200 acre-es farmomon. 1200 dollár adósságom van, de tovább tarthatom magam, mint a farmerek 90 százaléka. A múlt tavasszal azt hittem, hogy ön valóban akar tenni valamit az országért. Most már feladtam a reményt. Örökre elátkozom a pénzmágnásokat, s mindent meg fogok tenni annak érdekében, hogy megvalósuljon a kommunizmus.” Ez már nem csupán a kétségbeesés kiáltása volt. Az elnök így válaszolt a farmernek: „Csak egyre kérem: higgye el, hogy becsületesen törekszünk a helyzet megjavítására.” S hogy a farmereknek semmi kétsége se maradjon arra vonatkozóan, hogy az elnök is nehéz helyzetben van, FDR utalt Georgia állambeli tulajdon állattenyésztő farmjának siralmas állapotára.

1933 késő őszén Henry Wallace utazást tett a mezőgazdasági vidékeken. Nem csupán ígérgetett. Minisztériumának megbízottai a szó szoros értelmében könyörögtek a farmereknek, hogy írják alá az 1934-re vonatkozó szerződéseket, amelyek haladéktalan anyagi kárpótlást nyújtottak a vetésterületnek és az állatállománynak az elkövetkező évben való csökkentéséért. A dollár devalválódása elősegítette az áremelkedést. A farmerek hitelszövetkezete által nyújtott kölcsönök szintén segítették a farmereket. Mindamellett nem tudni, hogyan fejlődtek volna a dolgok 1934-ben, ha a Roosevelt-kormány nem talált volna váratlan „szövetségesre” az időjárásban.

1934 tavaszán az Egyesült Államokat története legkegyetlenebb aszálya sújtotta. A közép-nyugati államokban májusban szörnyű homokviharok kezdődtek. Megbosszulta magát az, hogy évtizedeken át kiszipolyozták a földet, az elemi agrotechnikai szabályok figyelmen kívül hagyásával: hatalmas területeket szántottak fel, de semmiféle talajvédelmi intézkedést nem tettek. Most, amikor sötét porfelhők gyülekeztek az ország középső része felett, sőt New-Englandban is fenyegetően szürke volt az ég, a farmerek csak gazdálkodási módszerüket hibáztathatták, amelyet a kapitalista konkurrencia kegyetlen törvényei diktáltak. Voltak farmerek, akik úgy vélekedtek, hogy a természet bosszút állt az AAA-ért.

A farmereken úrrá lett a kétségbeesés: a homok behatolt a házakba, megállt a forgalom az utakon, az iskolákat bezárták. Washington viszont csaknem ujjongott. A szűkölködőknek gyorsan vetőmagot és élelmiszert juttattak az állami raktárakból, a statisztikusok pedig kiszámították: 1929—1932-ben a gabonatermés átlaga évi 864 millió bushel, 1933—1935-ben pedig 567 millió bushel volt. Az AAA mintegy 20 millió bushellel csökkentette a termelést, a többit megtette a természet.

Az elemi katasztrófa, bármennyire ellentmondásosnak látszik is, döntő javulást hozott a falu helyzetében. 1936-ra a farmerek átlagos bevételei 50 százalékkal emelkedtek, az iparcikkek és a mezőgazdasági termékek áraránya az 1932—es 55-tel szemben 90-re nőtt. A farmerek adósságát a kormány több mint egymilliárd dollár értékben refinanszírozta. Az árutermelő farmok talpraálltak. Az AAA által nyújtott kölcsönökön a nagy- és kisfarmerek gépeket vásároltak, ami csökkentette az idénymunkások iránti keresletet. Rooseveltet megmentőjükként magasztalták.

Hatszázezer farmer, vagyis az összes farmerek 10 százaléka, jobban tudta, mi az igazság. Az AAA működése során — vagyis mintegy három év alatt — elvesztették farmjukat, az Egyesült Államok pedig 1936-tól kezdve gabonabehozatalra szorult. A nyertesek megintcsak a monopóliumok voltak.

VI

A nemzeti ipar helyreállításáról szóló törvényt gyors iramban hajtották végre. Ez sok vonatkozásban Johnson tábornok egyéni vezetési módszereinek volt köszönhető. Katonai repülőgépen városról városra repült, beszédeket mondott, buzdított, ijesztgetett. FDR hamar feladta a reményt, hogy eligazodhat a tábornok lázas tevékenységének káoszában. Johnson százával gyártotta a „tisztességes verseny" szabályzatait. Egy alkalommal kabátban berontott az elnök dolgozószobájába, s három szabályzatot dobott az asztalára. Amikor Roosevelt az utolsót is aláírta, Johnson órájára pillantott és kijelentette, hogy csak öt perc ideje maradt a repülőgép indulásáig, zsebébe dugta a szabályzatokat és eltűnt. „Azóta nem látták" – mondotta Roosevelt a kormány tagjainak. De az elnök kétségtelenül meg volt elégedve a NIRA vezetőségének ügybuzgalmával.

Johnsontól származott a NIRA emblémája is, a „kék sas". E madár képét csak azok a vállalkozók tehették rá áruikra, akik részt vettek a törvény megvalósításában, a fogyasztóknak pedig megmagyarázták, hogy ne vásároljanak olyan árukat, amelyekről hiányzik ez az embléma. Akik a jelzés nélküli árukat előállítják, szabotálják Amerika helyreállításának ügyét. Roosevelt el volt ragadtatva Johnson egyszerű ötletétől, bár annak kissé önreklám jellege volt. „A háborúban – mondotta az elnök rádióbeszédében –, az éjjeli roham sötétségében a katonák vállán jel fehérlik, hogy a bajtársak ne lőjenek egymásra. Ugyanezen elv alapján azoknak, akik magukévá teszik a NIRA programját, első perctől kezdve meg kell ismerniük egymást." A „kék sas" az ország felett repült, látható volt az üzletek kirakataiban, a sajtótermékeken és a music-hallokban a nők ruháján, illetve azon, ami a ruhából megmaradt.

A „kék sast", illetve a NIRÁ-t nagy arányokban reklámozták. Tömeggyűlések, díszfelvonulások, rádióműsorok követték egymást. 1933 szeptember elején New Yorkban a „kék sas" tiszteletére olyan nagyméretű díszfelvonulást rendeztek, amilyet a város története során még nem látott. A Fifth Avenue-n reggeltől késő éjszakáig vonult a több mint 250 000 főnyi tömeg. A járdán több mint másfél millió New York-i üdvözölte őket. A szónoki emelvényen Hugh Johnson, a kormányzó és Averell Harriman – a NIRA New York állambeli vezetői – álltak. A tábornok integetett, sikertelenül törekedve arra, hogy mozdulatai ne hasonlítsanak Mussolini fasiszta köszöntésére.

A NIRA meghirdetése utáni első hónapokban a nagytőke észrevehető lelkesedéssel vett részt a programban. A monopolisták erre igen meggyőző magyarázatot adtak. Averell Harriman például ezt mondotta: „Annak a vállalkozónak, aki a konkurrencia rendszerében csupán a nők és a gyermekek kizsákmányolása által tartja fenn magát, hosszú munkanapot állapítva meg és nyomorúságos bért fizetve nekik, nincs létjogosultsága. A NIRA világos megbízást ad: véget kell vetni a munkások rovására folyó konkurrenciának." A NIRA valóban felszámolta azokat a túlkapásokat, amelyekről Harriman beszélt, s megszűnt a tőkések között a vetélkedés annak tisztázására, melyik a nyomornak az a maximális foka, amelyet a munkás még el tud viselni. FDR nagyon sokra tartotta a NIRÁ-nak azt a rendelkezését, amely megtiltotta a gyermekmunkát. „Ez szerezte nekem a legnagyobb örömet mindabból, amit azóta csináltam, amióta Washingtonban vagyok" – mondotta.

Igen hamar kitűnt, hogy a monopóliumok kitűnően felhasználták pozícióik megerősítésére a „tisztességes verseny" szabályait és a trösztellenes törvények hatályon kívül helyezését. Ez bizonyos következményeket vont maga után: nem a termelés gyors ütemű kiszélesedését, hanem a piac felosztását a monopóliumok között, és az iparcikkárak felszökését. FDR abban reménykedett, hogy a NIRA a termelés s ennélfogva a foglalkoztatottság növekedéséhez fog vezetni. Voltaképpen éppen ezért kötött kompromisszumot a nagytőkével: eltörölte a trösztellenes törvényeket, cserében a termelés várt kiszélesedéséért és a foglalkoztatottság növekedéséért. A monopóliumok jól kihasználták a kínálkozó lehetőségeket, de jelentékeny gazdasági javulás mégsem következett be.

Amikor ez nyilvánvalóvá lett, FDR elég kemény hangú figyelmeztetéseket intézett a munkáltatókhoz. A nagy üzletemberek válaszképpen a kormányra hárították a felelősséget. Még Walter Lippmann is ilyen éles hangú megjegyzést tett: „A túlzott központosítás és a diktátori szellem utálattal tölti el az embert az amerikai gazdasági élet feletti bürokratikus ellenőrzés iránt.” William Hearst úgy vélekedett, hogy a NIRA betűszó tulajdonképpen ezt jelenti: „a helyreállítás tilos” (No Recovery Allowed). A monopóliumok számos képviselője most már azt javasolta, hogy az egész NIRÁ-t számolják fel. A fiatal newdealerek ebben az időben, 1934-ben, rossz szolgálatot tettek FDR-nek. Körükbe befurakodott bizonyos Wirt, egy mulatságos öreg úr, aki tanulmányi felügyelő volt Indiana államban. Wirt néhány estét együtt töltött a newdealerekkel, akik szabadon tárgyalták az országos problémákat. Nyilván meg akarták ijeszteni az öregurat, s teljes komolysággal közölték vele, hogy Rooseveltre Kerenszkij szerepe van kiosztva, amíg az átmeneti időszak tart, az igazi forradalom pedig csak most következik.

A halálra rémült Wirt ünnepélyes figyelmeztetéssel fordult az amerikai néphez: Washingtonban egy összeesküvő csoport, élén az elnökkel, ördögi tervet főzött ki. A Kongresszus bizottsága beidézte őt vallomástételre, s itt az ugyancsak beidézett newdealerek kinevették Wirtet és megmagyarázták, hogy azért meséltek neki Roosevelt-Kerenszkijről, mert szórakozni akartak. Ám a lapok túlnyomó többsége nem akarta meglátni az eset nevetséges oldalát, s nagyon komoly hangon írt a vörösök „cselszövéseiről”.

A nagytőkének nem volt ínyére a NIRA 7/a fejezetének alkalmazása sem. A szakszervezetek, erre a fejezetre hivatkozva, tömegkampányt indítottak, hogy a szervezetlen munkásokat bevonják soraikba. A kampány általában ezzel a jelszóval folyt: „Az elnök azt akarja, hogy belépjetek a szervezetbe. A belépéstől való vonakodás nem hazafias magatartás. Ez a ti szervezetetek. Haladéktalanul lépjetek be!” Csakhogy a NIRA 7/a fejezetében kifejtett ködös óhaj valóra váltása a vállalkozók kétségbeesett ellenállásába ütközött. Ennek következtében sztrájkok törtek ki, köztük általános sztrájkok is, amire 1919 óta az Egyesült

Államokban nem volt példa. Az 1934–1935-ös években négy általános sztrájk folyt le: San Franciscóban és a Csendes-óceán partvidékén, a textiliparban, Terre Haute-ban és a szénbányászatban. A monopóliumok kegyetlen megtorlást alkalmaztak a sztrájkolók ellen. Az 1933–1934-es években a sztrájkok idején 88 személyt öltek meg közülük. 1934-ben 19 állam kormányzója hívta ki a nemzetőrséget a sztrájkolók szétkergetésére.

A monopolisták a munkásmozgalom fellendüléséért FDR-t hibáztatták, jóllehet mindig a tőkés kizsákmányolás rendszere az alapvető oka a dolgozók elégedetlenségének. Maga Roosevelt – írta Frances Perkins – fáradhatatlanul próbálta megértetni a munkáltatókkal: a szakszervezetek „egyáltalán nem akarják az üzleti életet irányítani. Önök nyilvánvalóan jobban fogják megszervezni a termelést, és sokkal nyugodtabbak lesznek, ha jó szakszervezeteik és jó kollektív szerződéseik lesznek." FDR természetesen azokat a szervezeteket tekintette „jó" szakszervezeteknek, amelyek a szakszervezeti bürokraták kipróbált vezetése alatt állottak. Mindenesetre az AFL vezetői és FDR között a legnagyobb megértés uralkodott. Amikor például Alabama államban a bányatulajdonosok nem voltak hajlandók aláírni a szénipari szabályzatot, John Lewis, az egyesült bányászszakszervezet vezetője kijelentette: „Ha így áll a dolog, akkor szakszervezetünk kész két héten belül húsz fegyveres hadosztályt az elnök rendelkezésére bocsátani, hogy a törvény végrehajtására kényszerítse őket." Objektíve az elnök és a szakszervezeti bürokrácia felső rétege közötti együttműködés a munkások „fegyelmezésére" irányult.

FDR egész politikai tevékenysége alatt azzal büszkélkedett, hogy sohasem adott parancsot a nemzetőrség felhasználására munkaügyi konfliktusokban. Így volt ez akkor, amikor New York állam kormányzója volt, s akkor is, amikor az elnöki funkciót töltötte be. Ez igaz, csakhogy a fegyveres erőt mások használták fel – akik az ő politikáját hajtották végre. Mindamellett a nagytőke rövidlátó képviselői azt hitték, hogy FDR rosszakaratból van a dolgozók pártján. Nem értették, hogy az elnök az akkori körülmények között kénytelen volt manőverezni.

1934 végén a gazdasági helyzet az Egyesült Államokban némileg javult, s a vállalkozók kezdték nehezményezni a NIRA és az AAA túlzott beavatkozását ügyeikbe. A bíróságokhoz szakadatlanul érkeztek a feljelentések az említett szervezetekben működő bürokraták ellen. 1934 szeptemberében FDR kénytelen volt leváltani Hugh Johnsont, aki ellen a legtöbb panasz érkezett. A tábornok távozott, s fokozatosan a New Deal ádáz kritikusává vált. 1935. február 20-án Roosevelt azzal a javaslattal fordult a Kongresszushoz, hogy hosszabbítsák meg a NIRA hatályát további két évre. Az elnök leszögezte, hogy az ipar szabályozása főleg annak meggátolását fogja célozni, hogy a jogtalan konkurrencia felszámolásának cégére alatt „a különböző iparágakban monopolárakat vezessenek be". A nagytőke úgy érezte, hogy elárulták. Azt ígérték neki, hogy a kormány „partnere" lesz, most pedig Washington akart diktálni.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának joga van bármely törvény alkotmányos voltát felülvizsgálni. 1935 májusában a Legfelsőbb Bíróság döntése a NIRÁ-t alkotmányellenesnek minősítette. A bíróság rámutatott arra, hogy a minimális munkabér és a maximális munkahét rögzítése ellentétben áll az alkotmánnyal, mert a termelés költségeinek egyik elemét megköti; a következő lépés pedig az lenne, hogy a kormány teljesen ellenőrzése alá vonja az ipart. 1936 januárjában a Legfelsőbb Bíróság felszámolta az AAA-t, arra hivatkozva, hogy a mezőgazdasági termékeket feldolgozó cégek megadóztatása ellentmondásban van az alkotmánnyal. Ilyen módon az amerikai kapitalizmus tűrhetetlennek nyilvánította az állam közvetlen beavatkozását a gazdasági életbe. A New Deal első szakasza véget ért.

VI

Roosevelt válaszúton állott. Balról is, jobbról is erős nyomást gyakoroltak rá. Az 1934. évi kongresszusi választásokon a demokraták tovább növelték mandátumaik számát, s ez azt mutatta, hogy a nép ratifikálta az elnök politikáját. Az új kongresszusnak szóló üzenetében FDR ezt írta: „Népünk a régi igazságtalanságoktól szenved, s ezeken csak kis részben változtattak az eddigi sporadikus intézkedések. Minden erőfeszítésünk és minden beszédünk ellenére nem gyomláltuk ki azokat, akik túl sok kiváltsággal rendelkeznek, és nem segítettünk hatékonyan azokon, akiknek nincsenek kiváltságaik... Márpedig világos meghatalmazást kaptunk... az amerikaiaknak egyszer s mindenkorra végezniük kell a meggazdagodás azon koncepciójával, amely a túlzott profitok eredményeképpen aránytalanul nagy hatalmat biztosít egyeseknek saját ügyeik és – szerencsétlenségünkre – a társadalom ügyei felett. Ezt a feladatot teljesítve, egyáltalán nem törekszünk a becsvágy kiirtására vagy gazdagságunk egyenlő szétosztására. Továbbra is elismerjük, hogy egyesek többet tudnak keresni, mint mások. De állítjuk, hogy az egyénnek az a kívánsága, hogy megfelelő ellátása, emberhez méltó szabad ideje, tisztességes életszínvonala legyen, előbbre való a nagy gazdagság és a nagy hatalom szenvedélyes akarásánál."[24]

Az amerikai marxisták azt tartják, hogy a New Deal 1935-től az Egyesült Államok népének a legjelentősebb szociális vívmányokat hozta. Mint Gilbert Green, az Egyesült Államok Kommunista Pártjának egyik vezetője megjegyezte, „fontos és kétségtelen, hogy Roosevelt nemcsak harcias beszédeket mondott, hanem cselekedett is, és politikája határozottan baloldalibbá vált.

Rooseveltnek ez becsületére válik. A következő alternatíva előtt állott: vagy enged a »nagy business« nyomásának, és a szélsőséges reakció munkásellenes kormányának élére áll, vagy igyekszik teljesíteni a tömegeknek a depresszió elleni harc érdekében hozandó hatékonyabb intézkedésekre vonatkozó követelését. Roosevelt a második utat választotta".[25] Egyébként, FDR-nek nem is igen volt szabad választása: a tömegek erélyesen követelték sorsuk gyökeres megjavítását. Ha nem igyekezett volna ennek eleget tenni, kettétört volna egyéni politikai karrierje: hiszen veszedelmesen közeledtek az 1936-os elnökválasztások.

---

[24] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. 4. köt. 16–17. old.
[25] *G. Green:* Enemy Forgotten.

A New Deal megteremtőinek minden erőfeszítése ellenére Amerikában gazdasági depresszió uralkodott, az emberek milliói továbbra is munka nélkül voltak. Harry Hopkins, a FERA vezetője látta, hogy az általa nyújtott segítség nem elégséges. Ezenkívül ő is, FDR is azt tartotta, hogy a segélyezés végleg demoralizálja a kétségbeesett embereket. Ezeknek nem alamizsnára, hanem munkára volt szükségük. 1933–1934 telén Hopkins javaslatot tett Rooseveltnek a Polgári Munkaügyi Hivatal – Civil Work Administration – (CWA) megalakítására. Ez az átmeneti jellegű szervezet több mint négymillió munkanélkülit foglalkoztatott. A FERA programjától eltérően a CWA a kormány közvetlen ellenőrzése alatt állott.

Fennállásának rövid időszaka – három és fél hónap – alatt a CWA 500 000 mérföld másodrendű utat, 50 000 iskolaépületet épített vagy javított, mintegy 500 repülőteret épített stb. Az ezzel kapcsolatos költségek 1,5 milliárd dollárra rúgtak. Hopkins állandóan a gyors intézkedések fontosságát hangsúlyozta. Amikor valaki azt mondta, hogy gondolkodni kell azon, milyen objektumot válasszanak ki, türelmetlenül közbevágott: „Az éhség nem vitatéma." A CWA célja nem az volt, hogy valamit létesítsen, hanem az, hogy munkát adjon az éhezőknek.

A CWA alapjaiból fizettek több mint 50 000 tanítót és sok ezer más szellemi munkást. Azoknak, akik ezt kifogásolták, Hopkins röviden felelte: „Az ördögbe is! Nekik is éppúgy kell enniük, mint másoknak!" Egy sajtóértekezleten Hopkins részletesebben fejtette ki gondolatát: „Hallom, valaki ajkbiggyesztve mondja: »Javítsátok meg az összes utcákat.« Csak erre gondolnak, semmi másra: pénzt kell költeni az utcák javítására. Úgy vélem, az élet nemcsak ebből áll. Vannak terveink egy héber szótár összeállítására vonatkozóan; ugyanakkor vannak rabbik, akiknek nincs megélhetésük, s felvétették magukat a segélykérők jegyzékébe. 150 munkaterv a tiszta tudománnyal kapcsolatos. Nos, úgy vélem, ez is szükséges az életben, ennek is nagy fontossága van. Nem fogunk lemondani egyik ilyen programunkról sem. Ám nevessen, akinek kedve tartja, e szellemi munkásokon és szakembereken. Én nem nevetek. Mondhatják egyesek: vegyenek kezükbe feszítővasat meg ásót, s foglalkozzanak útjavítással, ha a városnak erre van szüksége. Én úgy gondolom, hogy a kutatómunkákra vonatkozó programok közül mindegyik jó program. Nem kell miattuk mentegetőznünk."

Amikor lázas sietséggel óriási összeget költenek, óhatatlanul előfordulnak visszaélések is. FDR és Hopkins szemet hunytak efelett, mert fontosabb volt az eredmény: a segélyprogramok, elsősorban a CWA, 1934 telén 20 millió amerikainak az életét mentette meg (a családtagokkal együtt). Frank Walker, FDR régi barátja, akit az elnök megbízott, hogy ellenőrizze, van-e alapjuk a CWA korruptságára vonatkozó vádaknak, megállapította, hogy a vádak jogosak. Mindamellett ezt jelentette az elnöknek: „Minden okod megvan arra, hogy büszke légy a CWA-ra és vezetőire. Meggyőződésem, hogy történelmünk egyik legnagyobb válságát hárította el. Nem kellemes forradalomról beszélni, de azt gondolom, hogy bennünket valóban a forradalom veszélye fenyegetett."

A CWA ellen egységfrontot alkottak a munkáltatók. Kijelentették, hogy a CWA által fizetett minimális órabér – 30 cent – tönkreteszi őket, a CWA konkurrenciája elviselhetetlen. Állításaik jó része merő kiagyalás volt, de igen erős nyomást gyakoroltak Rooseveltre. Az elnök közvetlen munkatársai, elsősorban Lewis Douglas, rámutattak arra, hogy a CWA garantált munkát ad. Ennek az lehet a következménye, hogy az általa foglalkoztatott emberek hozzászoknak az „állami szolgálathoz", és nem lehet majd ismét visszaküldeni őket a magánvállalatokhoz akkor sem, ha megjavul a gazdasági helyzet.

FDR elfogadta ezeket az érveket és 1934-ben utasította Hopkinst a CWA haladéktalan felszámolására. A New Deal más vezetőitől eltérően, akik ilyen esetekben vitatkozni kezdtek, vagy éppen lemondtak állásukról, Hopkins zúgolódás nélkül tudomásul vette az utasítást. A CWA felszámolása tömeges tiltakozásokat váltott ki: a Fehér Házba egy hét alatt 60 000 távirat és levél érkezett, amelyek követelték a CWA további működését.

Számos tüntetés és sztrájk folyt le. De az elnök és Hopkins hajthatatlan maradt. Valamelyik szenátor csúfondárosan jegyezte meg: „Ha Roosevelt valaha Jézus Krisztus lesz, akkor Harry Hopkins lesz az ő prófétája." Ez utóbbinak a barátai nem értették a dolgot: hiszen Hopkins a szociális gondozás terén kifejtett munkát szinte személyes ügyének tekintette! Igen, de John Davis jellemzése szerint Hopkinsban „Assisi Szent Ferenc tisztasága egy bukméker ravaszságával párosult". Jól számított: az elnök az engedelmességet és a fegyelmezettséget becsülte a legtöbbre. Ettől kezdve Hopkins befolyása és súlya gyorsan növekedett.

FDR egy időben nyilván úgy gondolta, hogy az Ickes vezetése alatt álló PWA tevékenysége teljes egészében kompenzálni fogja a CWA tevékenységének megszűnését. De igen hamar láthatta, hogy tévedett. A munkanélküliek milliói, akik a CWA segítségével átvészelték a telet, májustól kezdve ismét munka és létfenntartási eszközök nélkül voltak. Fokozódott az elégedetlenség. Ez visszatükröződött az AFL 54. kongresszusán, amely a CWA típusú közmunkák további szervezése mellett foglalt állást. Jelentős lépés volt ez az amerikai szervezett munkásmozgalom fejlődésében: azelőtt a kongresszus mindig az ilyenfajta állami tervek ellen foglalt állást, nehogy a foglalkoztatottság általános feltételei rosszabbodjanak.

Ám a tömegek követelései nem szorítkoztak erre. Az 1934–1935-ös években rendkívül népszerűvé vált az a jelszó, amely a társadalombiztosításról szóló szövetségi törvény meghozatalát követelte. Az ennek érdekében megindult harc kezdeményezői az amerikai kommunisták voltak, akik még 1930-ban javasolták egy munkástörvény vagyis a Lundeen-féle törvényjavaslat elfogadását. Ez a törvény a munkabérnél nem alacsonyabb munkanélküli-segély kifizetését irányozta elő a munkáltatókra kivetett adóból.

A Kommunista Párt kivívta a munkástörvényért folyó harc országos bizottságának megalakítását. 1934 derekán az országban mintegy ötmillió ember – különböző szervezetek tagjai – lelkesen támogatta a Lundeen-féle törvényjavaslatot, amely szóba került a Kongresszuson is. 1934 őszén az AFL, jóllehet fenntartásokkal, állást foglalt a társadalombiztosításról szóló szövetségi törvény elfogadása mellett. 1935. január 5 és 7-e között a Kommunista Párt kezdeményezésére Washingtonban a társadalombiztosítás ügyében országos kongresszus folyt le, amelyen több mint kétmillió szakszervezeti tag képviseltette magát. A kongresszust William Foster üdvözölte. Ezután a Lundeen-féle törvényjavaslatot, amelyet a kongresszus kiegészített, beterjesztették az Egyesült Államok képviselőháza elé. Ilyenformán a törvényhozókhoz pontos javaslatok érkeztek be a társadalombiztosítás bevezetésére vonatkozóan, s a munkások készek voltak arra, hogy szükség esetén sztrájkokkal, akár országos sztrájkkal is támogassák őket.

Ugyanakkor hatalmas mozgalom bontakozott ki a munkások egy másik fontos követelésének támogatására. A dolgozók követelték, hogy valósítsák meg a „zárt műhely" elvét vagyis azt az elvet, hogy az üzemekben csak szakszervezeti tagok dolgozhatnak, és tiltsák be a dolgozóknak a tőkés tulajdonossal együtt szervezett munkásszövetségeit. A munkáltatók ugyanis, az NRA 7/a fejezetét megcsúfolva, ilyen közös szövetségeket szerveztek. A harmincas évek derekán ezek taglétszáma 2,5 millióra rúgott, ami komoly veszedelmet jelentett a szakszervezeti mozgalom fejlődésére. A Kongresszus elé terjesztették Wagner szenátor törvénytervezetét, amely „a zárt műhelyt" akarta bevezetni. 1935 áprilisában az AFL rendkívüli konferenciát hívott egybe a Wagner-féle törvényjavaslat támogatására. Miután a Legfelsőbb Bíróság megszüntette a NIRÁ-t, ennek a törvényjavaslatnak az elfogadása halaszthatatlanná vált.

Ezeknek az éveknek a feszült légkörében sokat hangoskodtak a demagógok, akik a hatalomra törtek, és azt hitték, hogy ehhez a legbiztosabb út az ígérgetés. E demagógok között a legnagyobb hangú és legbefolyásosabb Huey Long volt. Jóllehet Long segítette FDR-t az 1932-es kampány idején, az elnök semmivel sem hálálta ezt meg neki, ellenkezőleg; Long azt tapasztalta, hogy a Fehér Ház ellenséges magatartást tanúsít vele szemben. 1934-ben Long ádáz kampányt indított a kormányzat ellen. A szenátus szószékéről FDR-t Franklin hercegnek, a „Nourmanal” lovagjának nevezte (Astorék jachtjáról, amelyen az elnök olykor pihent), megvetőleg nyilatkozott „Lord Wallace-ról”, a kukorica királyról vagy Ickesről, a „chicagói poloskáról”. Long „a gazdaság szétosztásának” demagóg programjával lépett fel, valójában pedig fasiszta rendet akart bevezetni az Egyesült Államokban. Követelései – 2000 dollár minimális jövedelem, olcsó élelem, ingyenes oktatás – jól hangzottak. A kisemmizettek ezrei mohón hallgatták demagóg beszédeit. Nem csoda, hiszen Long kijelentette, hogy „mindenki a maga királya”.

Long szövetségeséül szegődött Coughlin atya, aki szintén megbánta, hogy annak idején támogatta Rooseveltet. A rádióban tartott meggyőző erejű prédikációiban Coughlin sürgette a bankok, a természeti kincsek államosítását és minden ember tisztességes életszínvonalának biztosítását. Ami Rooseveltet illeti, Coughlin türelmesen megmagyarázta több millió hallgatójának: az elnök egy húron pendül „az istentelen kapitalistákkal, zsidókkal, kommunistákkal, nemzetközi bankárokkal és plutokratákkal”. Coughlin befolyását nem lehetett lebecsülni. Hetenként 80 000 levelet kapott, s a rádióhallgatók pénzt is küldtek neki, évente több mint 500 000 dollárt.

Kaliforniában fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki Francis Townsend, egy becsületes idealista. Elképesztően egyszerű javaslattal állt elő: az Egyesült Államok minden állampolgára, aki elérte 60. életévét, jogosult 200 dollár nyugdíjra, de ezt harminc napon belül el kell költenie. Az embereknek biztosított öregségük lesz, az országnak pedig fizetőképes kereslete. 1935 elején az országban már több mint kétezer „Townsend-klub” működött.

Hoover még 1932-ben szankcionálta azt a javaslatot, hogy egy kongresszusi bizottság vizsgálja meg a tőzsdei ügyvitelt. Úgy gondolta, hogy a válság egyik oka az üzleti etika hiánya az ügyletekben. A vizsgálat Roosevelt idején folytatódott. Feltárultak az ország pénzmágnásainak megdöbbentően cinikus és arcátlan üzelmei. Kiderült például, hogy a húszas években a Morgan-bankház nagyban és kicsinyben tekintélyes pozíciót betöltő személyeket vásárolt meg. Ezzel kapcsolatban elhangzott Calvin

Coolidge, John Davis, Bernard Baruch, William McAdoo, John Raskob neve, s szó esett olyan nemzeti hősökről mint Pershing tábornok és Charles Lindbergh, a repülő, végül még William Woodin, a Roosevelt-kormány pénzügyminisztere is kényes helyzetbe került. FDR filozofikus nyugalommal vette tudomásul a leleplezéseket. Elhárította azt a javaslatot, hogy mozdítsa el tisztjéből Woodint, megjegyezve: „1929 előtt közülünk sokan követtek el olyan cselekedeteket, amelyekre most gondolni sem akarunk, mert etikai normáink megváltoztak."[26]

Az üzleti világ nem nézte jó szemmel a vizsgálatot. Egy nagy bankár kijelentette Rooseveltről, hogy „a legrosszabb fajta kommunista... Ki az, a kommunisták kivételével, aki vizsgálatnak merészelné alávetni Mr. Morgan és Mr. Mellon ügyeit?" Az elvakult reakciósok nem látták, hogy a Roosevelt-kormányzat idején a vizsgálat legfőbb célja a tőzsdének és általában a pénzpiacnak a megszilárdítása volt. A szélsőjobboldaliak arról beszéltek, hogy meg kell állítani Rooseveltet. A republikánusok reakciós vezetői, akiket az 1932-es és 1934-es választásokon elszenvedett vereségek demoralizáltak, nem tudtak megfelelő eszméket szembeállítani a New Deallel. A párt országos bizottságának tehetetlenségét megmutatták propagandakiadványai is. Az egyik efféle remekmű ezt a címet viselte „Toryk, csirkefogók, girhes macskák, szélhámosok, a bankok tönkretevői, árulók." Ilyen fegyverekkel nem lehetett megállítani a New Deal kibontakozását.

Rooseveltnek a Demokrata Párt vezetőségében is volt ellenzéke. 1934-ben megalakult az Amerikai Szabadság Liga. Ez a hangzatos nevű szervezet FDR régi ellenségeit és az elnök új ellenlábasait tömörítette. Tagjai voltak Al Smith, John Davis, John Raskob, Bainbridge Colby, a du Pont család, Alfred Sloan, William Knudsen (a General Motors vezetői) és a legnagyobb monopóliumok számos más képviselője. A szabadság ligája megmagyarázta a nyilvánosságnak, hogy Roosevelt elárulta a Jefferson-féle demokráciát, amelynek lényege a liga értelmezése szerint az egyes államok jogainak védelmében és a szövetségi kormány túlságosan széles körű előjogainak megnyirbálásában állott. A liga bevallott célja az egyéni szabadságnak, a tulajdon tiszteletének hirdetése és annak az elvnek propagálása volt, hogy a kormánynak tisztelnie kell a magánvállalkozás jogát.

---

[26] The Secret Diary of Harold L. Ickes. I. köt. New York 1954. 45. old.

David Lawrence, a „United States News" kiadója kijelentette, hogy a liga alapvető célja a „fegyverbe hívás". Al Smith nyilvánosan leszögezte: „Az a véleményem, hogy vissza kell állítanunk azokat a viszonyokat, amelyek között lehetséges a szakszerű vezetés... Ki az az Ickes? Ki az a Wallace? Ki az a Hopkins, és az ég szerelmére, ki az a Tugwell, s honnan került elő?... Talán La Guardia demokrata? Ha igen, akkor én kopaszra nyírt kínai vagyok." A Demokrata Párthoz tartozó megrögzött reakciósok kezet nyújtottak a velük egyívású republikánusoknak. Egyetértettek Bertrand Snell republikánus vezetőnek a képviselőházban tett kijelentésével: „A Roosevelt-kormány célja nem gazdasági sebeink begyógyítása, hanem gazdasági rendszerünk megsemmisítése... az eloroszosított kormányforma bevezetése érdekében."

A tömegmozgalommal, a demagógok támadásával és a saját pártján belüli nyílt lázadással szemben Franklin Roosevelt passzív és látszólag nyugodt maradt. Hitt abban, hogy leküzdi a nehézségeket. „Kétségtelen, hogy a helyzet komoly – írta FDR House ezredesnek –, de ha verekedésre kerül a sor, ki fog derülni, hogy mindezek a fiúk nem férnek meg együtt, s minden bizonnyal hajba kapnak egymással." Longot és Coughlint, akik bűnözőkkel szövetkeztek, rendőri megfigyelés alá helyezték. Long rejtélyes meggyilkolása 1935 szeptemberében megszabadította FDR-t a vele kapcsolatos további gondoktól. Ami az Amerikai Szabadság Ligát illeti, annak Roosevelt iránti gyűlöletében korántsem osztozott az üzleti világ valamennyi hatalmassága. „Egyik fő feladatom az – írta Roosevelt 1934 novemberében –, hogy meggátoljam a bankárokat és az üzletembereket abban, hogy öngyilkosságot kövessenek el."[27] Ezzel kapcsolatban elegendő volt a türelmes felvilágosító munka, amely csakhamar meghozta gyümölcseit. Megértette Rooseveltet többek közt Milo Perkins, egy texasi vállalkozó, aki sietett közölni a „Nation" című hetilapban írott cikkében: „A tőkés rendszert eredményesebben megsemmisítené, ha védelmét a gazdagokra bíznánk, mintha egy millió vöröst importálnánk Moszkvából a megtámadására... A magántulajdonon felépülő egész rendszer kudarcot vall mint olyan rendszer, amely képes kielégíteni népünk alapvető szükségleteit."

---

[27] *A. Schlesinger:* The Coming of the New Deal. 486. old.

A baloldali kritikusokról FDR hidegvérűen mondotta elvbarátainak: „Meg kell szelídítenünk ezeket a fiúkat, és hasznosakká kell őket tennünk a magunk számára."[28] Természetesen a burzsoá liberális kritikusokról volt szó.

Ám a néptömegek Roosevelttől nem szavakat, hanem tetteket vártak. Nyomásukat nem lehetett politikai mesterkedésekkel csökkenteni. Sürgős szükség volt újabb pozitív intézkedésekre. S FDR megnyitotta a New Deal második szakaszát, amelyet a munkának a tőkére gyakorolt nyomása tett szükségessé.

---

[28] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 350. old.

„A New Deal – közölte Roosevelt 1934 nyarán egy Wisconsin államban tartott nagygyűlésen – igyekszik egybeforrasztani társadalmunkat, a gazdagokat és a szegényeket, a fizikai és a szellemi dolgozókat az olyan szabad emberek önkéntes testvériségébe, akik összetartanak, együtt dolgoznak az összesség javáért." Néhány hónappal később Roosevelt a bankárok gyűlésén megmagyarázta: a kormány „az ország valamennyi csoportjának egységét fejezi ki és vezeti, az elnöknek pedig az a kötelessége, hogy „a sok ellentmondó elem között megtalálja a nemzetnek legmegfelelőbb, egységes célt". FDR ezt az ideológiai standardot felállítva indul hadba a nevezetes 1935-ös esztendőben.

Januárban közölte a Kongresszussal, hogy „a szövetségi kormánynak végeznie kell ezzel az egész segélyezési üggyel", javasolta, hogy ehelyett készítsenek egy tervezetet a rászorulók munkába állítására vonatkozólag, s erre a célra 4,9 milliárd dollárt irányzott elő. Ez a csillagászati szám még a felét sem fedezte ama minimális szükségleteknek, amelyeket a haladó személyiségek megjelöltek. Arra hivatkozva, hogy a segélyezettek jegyzékeibe mintegy 5 millió ember volt felvéve, FDR kijelentette: „Nem akarom megengedni, hogy népünk életerejét még jobban aláássa az a segélyezés, amely készpénz és élelmiszercsomag formájában történik vagy olyan munka biztosításával, mint heti néhány órai pázsitápolás, száraz levelek összegereblyézése vagy szemét összegyűjtése a köztereken. Nekünk a munkásokat nemcsak fizikailag kell megmentenünk, hanem meg kell óvnunk önbecsülésüket, bátorságukat és akaraterejüket is." A tervezet lényege: nem alamizsna, hanem munka biztosítása.

A Kongresszusban ülő reakciósok orditozása ellenére a munkaellátási hivatalt, a WPA-t (Work Progress Administration) megalkotó törvényt a szenátus 67 szavazattal 13 ellenében, a képviselőház pedig 317 szavazattal 70 ellenében elfogadta. Az ellenzék nem sokat ért el. Borah szenátor a következő módosítást kívánta, amelyet el is fogadtak: „Az e célra kiutalt összegeket... nem szabad felhasználni lőszerre, hadihajókra vagy hadi és haditengerészeti anyagra.” Roosevelt utasítására ugyanis a PWA (Public Work Administration) már sok millió dollárt költött katonai célokra, többek között az „Enterprise” és a „Yorktown” nevű repülőgép-anyahajók építésének befejezésére. Borah módosításának később sem volt gyakorlati jelentősége; mind a két hivatal hozzájárult a fegyveres erők szükségleteinek biztosításához.

A WPA vezetőjéül Roosevelt Hopkinsot nevezte ki, aki időközben felszámolta a FERÁ-t. Ickes dühöngött, mert ismét két párhuzamos szervezet működött – a WPA meg a PWA. Képtelenség volt különbséget tenni közöttük, legfeljebb vezetőik módszerei különböztek egymástól. Ickes a liberális burzsoá álláspontján állott: a lakosság vásárlóerejét a magánvállalkozás támogatásával kell fokozni, úgy: amint azt a PWA teszi. Hopkins, aki legkevésbé sem volt ortodox, azt tartotta feladatának, hogy mielőbb minél több embert foglalkoztassanak. FDR Hopkinsszal értett egyet. A PWA önálló fennmaradásának magyarázata voltaképpen abban rejlik, hogy Roosevelt nem akarta megsérteni Ickest.

FDR nem akarta zavarni a belügyminiszternek, a PWA vezetőjének köreit. Mint Robert Sherwood megjegyzi, ha a PWA beolvad a WPA-ba, ami logikus lett volna, „Ickes kétségtelenül nagy lármát csapva lemond, Roosevelt pedig mindig mindenre hajlandó volt, hogy elhárítsa közvetlen munkatársainak a távozását... Nagyon elnéző volt a kormánynak azokkal a tagjaival szemben, akik tétlenkedtek vagy akár engedetlenkedtek, vagy reménytelenül tehetségtelenek voltak, feltéve, hogy lojálisaknak bizonyultak. Drága időt és végtelenül sok energiát és leleményességet fordított arra, hogy olyan tisztségeket találjon, amelyek révén meg lehet óvni a presztizsüket vagy tisztességes visszavonulást lehet biztosítani azoknak a nem megfelelő embereknek, akiket el kellett távolítani.”

A WPA tevékenysége tetőfokán több mint hárommillió embert foglalkoztatott. Ennek a hivatalnak rendelték alá egyfelől az akkor létesített Áttelepítési Hivatalt, amely megkísérelt kollektív farmokat létrehozni a tönkrement farmerek részére, másfelől a mezőgazdasági területek villamosítására alakult hivatalt is. Az első szerv csak jelentéktelen eredményeket könyvelhetett el (egy Arkansas állambeli kollektív farmra telepített farmer például elismerte, hogy jól él, de, mondotta, „itt öt-hat évig érdemes dolgozni, egy kis pénzt összekuporgatni, és máshol saját farmot venni"), a második viszont sokat tett a mezőgazdaság villamosítása érdekében. 1930-ban a farmok 10 százalékának sem volt villanya. 1945-ben pedig az Egyesült Államokban a farmoknak több mint a fele villamosítva volt.

Hopkinsnak a WPA megszervezése során nagy nehézségekkel kellett megküzdenie: a jobboldal kíméletlen támadásokat intézett ellene. Csak egy példa: a „Chicago Tribune" „El kell kergetni a gazembereket" című dühödt cikkében ezt írta: „Hopkins makacs ember, s a New Deal idején magas pozíciót szerzett magának azzal a képességével, hogy több pénzt tud elkölteni rövidebb idő alatt és képtelenebb dolgokra, mint bármely más rossz tréfacsináló Washingtonban." Ezek a támadások részben a pártok közötti viszályokban lelik magyarázatukat: a republikánusok úgy látták, hogy a WPA nagymértékben fokozza FDR presztizsét. Nyilvánosságra hozták a Hopkinsnak tulajdonított következő kijelentést: „A kormány költekezni és ismét költekezni fog, s meg fogják választani és ismét meg fogják választani." A reakciósok a „diktátor" Roosevelt gonosz cselszövésének tekintették a WPA-t.

1935 májusában, amikor a Legfelsőbb Bíróság megszüntette a NIRÁ-t, súlyos csapás érte Rooseveltnek azon reményeit, hogy a gazdasági helyzetet sikerül megjavítani a kormánynak az üzleti életbe való közvetlen beavatkozása révén. A monopóliumok diadalmaskodtak, a munkásosztály elvesztette azokat a korlátozott előnyöket, amelyeket a NIRA 7/a fejezete ígért neki. De a dolgozók mozgalma jogaik biztosításáért fellendülőben volt; a NIRA megszüntetése egybeesett azzal, hogy a bányászok országos sztrájkkal fenyegetőztek, amelyet más iparágak munkásai is támogatni akartak. A demokratikus erők egy harmadik párt megalakítása mellett foglaltak állást. FDR nem csatlakozott az ujjongó monopolistákhoz, hanem befolyását a Wagner-féle törvényjavaslat támogatására használta fel, amely a Kongresszusban megvitatásának befejező szakaszába érkezett. Május 16-án a szenátus a törvényjavaslatot 63 szavazattal 12 ellenében elfogadta.

Még nemrégiben, a NIRA ragyogó sikereinek időszakában, Roosevelt nem tulajdonított nagy jelentőséget a szervezett munkásmozgalomnak – a kollektív szerződésre való jognak és annak a jognak, hogy a munkások valódi képviselői tárgyaljanak a munkáltatókkal. 1934 májusi sajtóértekezletén az elnök, nem leplezve bosszúságát, megjegyezte, hogy a munkások azt választhatják képviselőjüknek, akit akarnak: „Szvat uralkodóját vagy a Királyi Földrajzi Társulatot vagy egy szakszervezetet vagy a thaiföldi trónörököst." Egy esztendő múlva FDR már kénytelen volt komolyan foglalkozni a szervezett munkásmozgalom követeléseivel.

1935. május 31-én a sajtóértekezletre meghívott tudósítók megtöltötték az elnök ovális dolgozószobáját. Az asztalnál az ünnepélyes arcú Roosevelt ült. Előtte, az egyik oldalon, a Legfelsőbb Bíróságnak a NIRA megszüntetéséről szóló határozata feküdt, a másikon egy halom tiltakozó távirat. A dolgozószoba sarkában Eleanor ült, egy kék harisnyát kötött. Az elnök szokása szerint érdeklődött az újságíróknál, hogy milyen híreik vannak. Ezek ellenkérdést tettek fel: hogyan ítéli meg az elnök a NIRA négy nappal azelőtt történt megszüntetését. Roosevelt cigarettára gyújtott, majd belekezdett gondosan előkészített másfél órás monológjába. Olyan férfiúként beszélt, akit legnemesebb szándékaiban sértettek meg: nem a felháborodott liberális szavai voltak ezek, hanem egy olyan elnök politikai fejtegetései, akinek nem sikerült teljesítenie feladatát, a „business" és a munka együttműködésének megszervezését. Az elnök sorban felolvasta – mindegyik után hatásos szünetet tartva – a tiltakozó táviratokat, azokat a „megindító felhívásokat" – amint nevezte őket –, amelyeket az indianai gyógyszertár-tulajdonosok, egy massachussettsi cukorkakereskedő, egy georgiai üzletember stb. küldtek be hozzá. Egyáltalán nem a munkások.

Az elnök fejtegetéseinek lényege az volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság lehetetlenné teszi az általános segélyezésnek – így többek közt a „business" segélyezésének – nemzeti politikáját. Kitűnt szavaiból, hogy a vízválasztó FDR és az öreg bírák között a régi amerikai határvonalon húzódik – a szövetségi kormány előjogai versus[1] az államok jogai. Ennek az alkotmányjogi konfliktusnak a genezise az „apákra", a köztársaság alapítóira nyúlt vissza.

Roosevelt a Legfelsőbb Bíróság jogi koncepcióit kissé megvető hangon „a ló és a kocsi" idejéből valóknak minősítette, és feltette a kérdést: „Vajon az Egyesült Államok hozhat-e egyáltalán döntéseket; vajon országunk népének arra kell-e számítania, hogy a jövőben a szövetségi kormánynak nem lesz joga a nemzet gazdasági problémáinak megoldására, hanem csak az államok oldhatják meg őket?" FDR rámutatott arra, hogy teljesen lehetetlen az ország helyzetén javítani, ha ezt a feladatot negyvennyolc törvényhozó testületre ruházzák át.

A kormány további szándékait illetően FDR alig nyilatkozott, s csupán erre a figyelmeztetésre szorítkozott: „Ne nevezzétek politikánkat jobboldalinak vagy baloldalinak; ez az egyetemek »gólyáihoz« méltó gondolkodás. Politikánk se nem jobboldali, se nem baloldali..." A sajtóértekezlet után megkezdődött Franklin Roosevelt második „száz napja": az elnök törvénytervezetekkel árasztotta el a Kongresszust. Az első és a második „száz nap" időszaka között az volt a különbség, hogy míg 1933-ban FDR kezdeményező és tervező volt, 1935-ben már meglevő anyagok alapján építőmesterként dolgozott.

Roosevelt most nem kérésekkel, hanem követelésekkel fordult a Kongresszushoz. Élt a nyomás valamennyi eszközével, amelyek az elnök rendelkezésére állnak: felhasználta a kongresszusi vezetőket, magához rendelte az egyes szenátorokat és képviselőket, igyekezett meggyőzni őket, de a fenyegetőzéstől sem riadt vissza. A Wagner-féle törvénytervezetet szavazás nélkül elfogadta a képviselőház. 1935. július 5-én FDR aláírta. Ez a törvény volt a szervezett munkásmozgalom legnagyobb vívmánya a New Deal éveiben. Az alapját képező filozófia különösen világosan kifejezésre jut a bevezető részben: „Az a körülmény, hogy a munkáltatók nem hajlandók elismerni a munkások jogát szakszervezetek alakítására és kollektív szerződések kötésére, az iparban sztrájkokhoz s a harc és a lázadás más formáihoz vezet... ami elmélyíti az ismétlődő gazdasági válságokat." Más szóval: a határozottan fellépő szervezett munkásmozgalom előtt az elnök is, a Kongresszus is visszavonult – a tőkés rendszer megszilárdítása érdekében.

---

[1] – szemben.

A Wagner-féle törvény nem nyitott új lehetőségeket a szakszervezetek előtt, csupán megerősítette évtizedes, kemény harcokban kivívott jogaikat, határozottabban megfogalmazva a NIRA 7/a fejezetét. Igaz, hogy megtiltotta a munkáltatóknak a munkásokkal közös szakszervezetek létesítését a munkásszakszervezetek megalakításának akadályozását, a kollektív szerződések megkötésének megtagadását. Ámde a munkaügyi konfliktusokban előbb a törvény alapján létrehozott szervnek, a munkaviszonyok országos igazgatóságának, majd a bíróságoknak kellett dönteniük. A szakszervezetek vívmányai tehát továbbra is minden egyes esetben az osztályok közötti konkrét erőviszonytól függtek.

Walter Lippmann közel járt az igazsághoz, amikor megjegyezte: „A törvény azt mondja a munkásoknak: Forduljatok a bírósághoz, és meglátjátok, mit kaptok. Áldásunk rátok. De szíveskedjetek mentesíteni bennünket attól a kellemetlen feladattól, hogy meghatározzuk a tőke és a munka konkrét jogait és kötelezettségeit. Noha törvényhozók vagyunk, inkább nem szerkesztünk törvényeket, s felkérünk benneteket, hogy pereskedjetek; de ha nem kaptok meg a bíróságoktól mindent, amit mi nyilván megígértünk nektek, akkor hibáztassátok a bíróságokat, ne pedig az Egyesült Államok Kongresszusát." Az amerikai proletariátus osztályharcában a legfontosabb fegyver továbbra is a sztrájk volt, nem pedig a Wagner-féle törvény.

Június 19-én az elnök azt követelte a Kongresszustól, hogy módosítsa az adóztatást: csökkentse a kis jövedelmek és növelje a nagy jövedelmek adóját. Megmagyarázta, hogy „manapság a gazdagság nem az egyéni erőfeszítések eredménye”. A pénzarisztokrácia igen érzékenyen reagált: az elnök a legszentebb dologra, a zsebükre emelt kezet. A valóságban a változtatások csak jelentéktelen mértékben érintették a nagytőkét: az 50 000 dollár jövedelemmel rendelkező személyek adója 1 százalékkal, a 100 000 dollár jövedelemmel rendelkezőké 6 százalékkal, a 3,5 millió dollár feletti jövedelemmel rendelkezőké 7 százalékkal emelkedett. Az örökösödési adó maximálisan 7 százalékkal nőtt. Az elnök jámbor képpel azt javasolta, hogy az ily módon befolyó összegeket az államadósságok kifizetésére használják fel. Nem lehet elvitatni tőle a humorérzéket. A pénzmágnások majd megpukkadtak dühükben: hiszen az elnököt állandóan az államadósságok hallatlan méretű növekedése miatt szidták! Most a Kongresszus elfogadta a törvényt; a monopolisták, az államkötvény-tulajdonosok és a deficites költségvetés legádázabb kritikusai előtt lehetőség nyílt arra, hogy tulajdon pénzükkel járuljanak hozzá az adósságok általuk oly régóta sürgetett csökkentéséhez!

Sor került a társadalombiztosítás megvalósítására is. Ezt nem lehetett tovább halogatni. FDR tisztában volt vele, hogy az erre vonatkozó törvényhozás ellenzőjének a hangja disszonáns lenne a nemzeti kórusban. Roosevelt ezért – de azért is, mert érző szívűnek tartotta magát – kijelentette: „Nem látok okot arra, miért ne tartozna minden gyermek születésétől kezdve a társadalombiztosítás rendszerébe. Ha felnő, tudnia kell, hogy öregségi nyugdíjat kap attól a társadalombiztosítás rendszertől, amelyhez egész életében tartozott. Ha nem dolgozik, segélyt kell kapnia. Ha beteg vagy megrokkant, akkor is jár neki segély.” Általában véve a társadalombiztosítás rendszerének ki kell terjednie az ember egész életére, „a bölcsőtől a sírig”. Ez ellentmondott a régebbi amerikai elveknek: mindenki törődjék magával, a többiekkel törődjék az ördög. De a javaslat mellett szavazók megsemmisítő többsége – a szenátusban és a képviselőházban 76 szavazat 6 ellen, illetve 372 szavazat 33 ellen – az idők jele volt.

A társadalombiztosítási törvény 1935. augusztus 14-én lépett életbe. A nyugdíjak és segélyek rendszere igen bonyolult volt, s a különböző államokban különbözőképpen folyósították őket. Mindamellett az elvet – az államnak az állampolgárokról való, bár csak korlátozott gondoskodását – a törvény leszögezte. A minden rendű és rangú reakciósok úgy vélték, hogy ez az amerikanizmus szent pilléreinek megrendítése. Véleményüket nem rejtették véka alá, s keservesen panaszolták „a szabad vállalkozás" végét. Azzal vádolták a szövetségi kormányt, hogy még családi tűzhelyeikbe is befurakodott.

Roosevelt 1935. augusztus 24-i beszédében, a fiatal demokraták gyűlésén válaszolt. Az elnök őszintén beismerte, hogy harminc esztendővel azelőtt senki sem gondolta az Egyesült Államokban hogy „az ellátatlanság sötét réme" járja majd be az országot, s ő maga sem hitte volna. „Akkor nem hallottam olyasmiről, hogy az amerikaiak milliói híján vannak a lehetőségeknek, nem rendelkeznek elegendő képzettséggel, és meg vannak fosztva a civilizáció számos áldásától." Az 1929–1933. évi válság megmutatta az Egyesült Államoknak, hogy nem rendelkezik „immunitással". Ezért merült fel annak szükséglete, hogy a nép ellátására új utakat keressünk a gazdasági, társadalmi és politikai életben. Emellett FDR hangsúlyozta: „Nem hiszek abban, hogy le kell mondanunk a magánvállalkozás rendszeréről."

FDR valóban igen gyors ütemben fejlődött. Objektíve megállapította a néptömegek elviselhetetlenül nehéz helyzetét, és gyakorlati következtetéseket vont le belőle, ami kifejezésre jutott az 1935. évi munkás- és szociális törvényhozásban. Irányvonalát akkoriban így határozta meg: „a centrumtól valamivel balra". Ámde ez egy tőkésország vezetőjének a tőkés rend megszilárdítására irányuló tevékenysége volt. Gilbert Greennek nagyon igaza van, amikor ezt a formulát a következőképpen magyarázza: „Amikor Roosevelt »balratolódásáról« beszélünk, akkor ezt a terminust nem abszolút értelmében használjuk, hanem csak az Egyesült Államokban fennálló politikai erők csoportosulásához viszonyítva. A »balratolódás« adott esetben nem jelentette azt, hogy az elnök a kapitalizmus ellenfelévé és a szocializmus hívévé vált."[2] A nagy üzletemberek és ideológusaik mindamellett azt tartották, hogy FDR aláássa a kapitalizmus alapjait.

1935 szeptemberében a szélsőségesen reakciós Scripps–Howard újságkonszern vezetője, Roy Howard, levelet intézett FDR-hez, amelyben azt állította, hogy a munkáltatók véleménye szerint a második „száz nap" egész törvényhozása rendkívül ellenséges velük szemben. Howard a „business" nevében könyörgött az elnöknek, hagyja abba a „kísérletezést", és engedjen egy kis „pihenőt". FDR felhasználta Howard levelét arra, hogy még egyszer megmagyarázza politikáját. Rámutatott arra, hogy az új törvények útján a kormány az adott szakaszban kitűzött valamennyi célját eléri. „Az adóztatási program, amelyről Ön ír, széles körű és igazságos szociális feladatok megoldására irányul. Felesleges hangsúlyoznunk, hogy nem a gazdagok megsemmisítéséről van szó, hanem nagyobb lehetőségek biztosításáról, az egészségtelen és céltalan felhalmozás korlátozásáról és a kormány pénzügyi terheinek racionálisabb elosztásáról." Lényegében – magyarázta FDR – a kormányzat lemondott az üzleti életbe való közvetlen beavatkozásról, amit a NIRA és az AAA, valamint az első „száz nap" más intézkedései révén megtett, s a szabad vállalkozás hatalmas tartalékának szerepét játszotta. Erőfeszítései azt célozták, hogy a konkurrenciát egészségesebbé tegye, nem pedig azt, hogy felszámolja.

FDR hangsúlyozta levelében: „Ha pihenőt akarnak, ez már meg is kezdődött." A Roosevelt-dokumentumot kommentálva Rexfold Tugwell megjegyzi: „A program teljesen megfelelt a »laissez faire« elméletének, amiért az üzletemberek harcoltak. Persze, azt kívánták tőlük, hogy egyezzenek bele jövedelmük csökkentésébe, amire szükség volt a vásárlóerőnek – s egyebek közt a nép jólétének – fokozása érdekében, s hogy fogadjanak el egy olyan szabályozást, amely a sikeres konkurrenciát biztosíthatta. De aggodalomra nem volt ok, a program korántsem volt forradalmi. A legridegebb realizmus álláspontjáról nézve inkább reakciós, hátrafelé tett lépés volt. Támogatniuk kellett volna, nem pedig szembehelyezkedniük vele."[3] Csakhogy az üzleti világ felvilágosodottságának és a gazdasági problémákban való jártasságának színvonala sokkalta alacsonyabb volt, mint Tugwell professzoré. Tovább folyt a harc FDR ellen, bár ő maga békejobbot nyújtott és „pihenőről" beszélt.

---

[2] *G. Green:* Enemy Forgotten.

Végül szólnunk kell arról az alapvető elgondolásról, amely nélkül nem érthető meg teljesen Roosevelt politikája. A kormányzat engedményeinek jelentőségét és nagyságát nem csupán és nem is elsősorban az Egyesült Államokban folyó osztályharc izzása magyarázza meg. A harmincas évek derekán nyilvánvalóan megmutatkoztak a szocializmus gigászi erői. A Szovjetunió sikerei még lenyűgözőbbnek hatottak ahhoz a tespedéshez viszonyítva, amely az Egyesült Államokban az 1929—1933-as évek „nagy depressziója" – ahogy az amerikaiak a válságot nevezték – után uralkodott. A haladó erők közvetlen összefüggésbe hozták a Szovjetunió győzelemsorozatát és az Egyesült Államokban 1935-ben hozott szociális törvényeket. Theodore Dreiser ez utóbbiakról így nyilatkozott: „Ezért Marxnak és a Vörös Oroszországnak mondok köszönetet."[4]

II

Roosevelt tevékenységét világszerte nagy érdeklődés kísérte. A legnagyobb gazdasági erővel rendelkező kapitalista állam elnöke volt. A harmincas években, amikor válaszúton állott a tőkés tábor, amelyet megrengettek az osztályharcok, a fasiszták hisztériás demagógiája, miközben magukban az Egyesült Államokban is érlelődött a harag gyümölcse, FDR politikájának irányát széles körben figyelmesen tanulmányozták. Hitler 1933-ban kimondta ítéletét: „Nekem tetszik Roosevelt elnök, mert egyenesen a célja felé tart, nem törődve a Kongresszussal, a parlamenti intrikákkal, az őt befolyásolni igyekvő érdekszövetkezetekkel és a konok bürokratákkal." Ez idő tájt FDR Rómában is a hősök sorában szerepelt. „Roosevelt bizonyos tartózkodó csodálattal viseltetett Mussolini iránt; a diktátor ezt a New Dealről és az elnökről mondott néhány barátságos szóval viszonozta"[5] – írja Burns. Korántsem abból az elvből kiindulva, hogy mondd meg, ki a barátod, s megmondom, ki vagy (sem Hitler, sem Mussolini nem volt soha Roosevelt barátja!), de felszínes elemzés és csábító analógiák alapján egyesek az Egyesült Államokban hajlottak arra, hogy FDR-ben diktatórikus tendenciájú férfiút lássanak.

---

[3] *A. Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 377. old.

[4] Pravda, 1957. november 7.

Az 1933–1934-es években az Egyesült Államokban még a haladó erők – közöttük a Kommunista Párt egyes vezetői – is több ízben a totalitarizmus és a fasizmus híveként bélyegezték meg Rooseveltet. Ennek bizonyítékát a CCC-ben, a NIRÁ-ban és általában vezetési módszereiben látták. E koncepciókat a nemzetközi kommunista mozgalom fórumán – a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán – kellett elemezni, ahhoz, hogy végleg elvessék őket.

A kongresszuson tartott beszámolójában Georgi Dimitrov ezt mondotta: „Még most is találkozunk a fasizmus kérdésének ilyen sematikus kezelésével. Vajon nem ilyen sémaszerű álláspontnak mondható-e egyes elvtársaknak az az állítása, hogy Roosevelt »New Deal«-je még világosabb, még élesebb fejlődési formája a burzsoáziának a fasizmus felé, mint például a »nemzeti kormány« Angliában? Jelentős adag sematizmus kell ahhoz, hogy meg ne lássuk: az amerikai finánctőkének Rooseveltet támadó legreakciósabb köreiből áll mindenekelőtt az az erő, amely a fasiszta mozgalmat az Egyesült Államokban ösztökéli és szervezi. Aki nem látja e köröknek az »amerikai polgárok demokratikus jogainak védelméről« szóló képmutató frázisai mögött az Egyesült Államokban születőben levő valóságos fasizmust –, az tévútra viszi a munkásosztályt leggonoszabb ellensége ellen folytatott harca során."[6]

---

[5] *J. Burns:* Roosevelt: the Lion and the Fox. 256. old.

[6] *G. Dimitrov:* Válogatott cikkek és beszédek. Szikra 1952. 138. old.

Az amerikai kommunisták és az összes haladó erők gyümölcsözően felhasználták Dimitrov elemzését. Megértették, milyen helyet foglal el FDR a politikai életben. Ennek megfelelően ítélték meg tevékenységét is. „Főnök – mondotta FDR-nek régi barátja a második „száz nap" idején –, olvastad a mai »Times«-et? Nem kell többé nyugtalankodnunk. A kommunista párt elhatározta, hogy támogat." Roosevelt elnevette magát. Nem várta és nem kereste az Egyesült Államok Kommunista Pártjának támogatását. A Demokrata Párt reakciós szárnya mégis igyekezett összekapcsolni FDR nevét a „szocializmussal". Alfred Smith egy New York-i beszédében közölte nagy felfedezését. A newdealerek rajtaütöttek a szocialistákon, amikor ezek fürödtek. „Elvitték ruháikat, felöltötték, és most az osztályharcot hirdetik." Ez persze igen komolytalan volt.

FDR úgy félt a címkéktől, akár a tűztől. Abban az időben, amikor az ideológiai tusákban lándzsákat törtek miatta, s politikáját ennek vagy annak a koncepciónak a keretében értelmezték, ő maga a nyilvánosság előtt még jobban hangsúlyozta politikájának és politikája megvalósításának pragmatikus jellegét. Nem elméletieskedett, hanem egyszerűen ezt mondotta: „A nemzet programjának elkészítése némileg hasonlít a hajóépítéshez. Partvidékünkön, a különböző kikötőkben, amelyekben jártam, nagy óceánjárókat építenek. Amikor egy ilyen hajó ott áll a dokkon és a tőkegerendán rajta van az acélszerkezet, az, aki nem ért a hajóépítéshez, nem igen tudná megmondani, milyen lesz majd a hajó, amikor a sólyáról kiúszik a nyílt tengerre."

Roosevelt barátai és hívei kétségbe voltak esve: miért szalasztja el az elnök azt a lehetőséget, hogy az elméleti vitában letegye a maga obulusát, hiszen végeredményben *az ő politikáját* magyarázgatták jobbról is, balról is. FDR 1935 derekán Ray Baker professzornak, Wilson életrajzírójának levelére válaszolva kimerítő teljességgel nyilatkozott e tárgyban. „A tömegek pszichológiája olyan – írta –, hogy emberi gyöngesége következtében hosszú időszakon át nem viseli el a skála legmagasabb hangjának állandó ismétlését... Az embereket kifárasztja, ha nap nap után egy és ugyanazt a nevet látják az újságok nagybetűs címsoraiban, és minden este ugyanazt a hangot hallják a rádióban... Beszéljenek mások; jómagam pedig kész vagyok arra, hogy a megfelelő pillanatban az együttes amerikai akciónak ismét ösztönzést adjak." FDR az 1936-os választási kampányra gondolt.

A második „száz nap" befejeződése után Roosevelt 1935 szeptemberében egyhónapos hajóútra indult a „Houston" nevű cirkálón, otthagyva a Kongresszust – az egyik szenátor megállapítása szerint – „fáradtan, betegen és pánikhangulatban". FDR a két vetélytársat vitte magával, Ickeset és Hopkinsot. A hajón az egészséges férfitársaságban az üdülés alatt szokásos fesztelen hangulat uralkodott. Nem sajnálták, hogy nincs velük Frances Perkins: távollétében szabadszájúak lehettek. (A kormány ülésein a miniszterek olykor vigyáztak a nyelvükre, figyelembe véve, hogy van közöttük egy nő, aki egyébként rekordgyorsasággal beszélt.) A hajón megjelentették a „Kék kalap" című újságot, és a tréfát összekapcsolva a komoly szándékkal, FDR megkísérelte Ickeset és Hopkinsot összebékíteni. A lapban megjelent kis cikkében, amely „A tengerbe temetve" címet viselte, a következőket írta:

„Ma ünnepélyes külsőségek között folyt le a Hopkins és Ickes közötti veszekedés temetése... Az elnök megjelent az ünnepélyes szertartáson, amellyel, reméljük, végleg letűnik e két fiú neve a lapok első oldaláról. Hopkins, mint mindig, kék, fehér és barna színekben jelent meg, s szép alakja pompásan festett, háttérben a holdfényben csillogó tengerrel. Ickes, mint mindig, szürke öltönyben volt, arcán Gioconda mosolya ült, s vele volt bélyeggyűjteménye... Hopkins sajnálkozását fejezte ki ama kellemetlen megjegyzések miatt, melyeket Ickes tett rá, Ickes pedig, a maga részéről, megígérte, hogy még erősebb kifejezéseket fog használni, mihelyt kaphat egy gyorsírót, aki nyomban feljegyzi szavait. Az elnök barátságosan vállon veregette és a tengerbe lökte őket. »Teljes gőzzel előre!« – adta ki ezután az utasítást."

A tréfálkozásnak nem volt se vége, se hossza. FDR csak úgy szikrázott a jókedvtől, magával ragadva a mogorva Ickeset és a komor Hopkinsot. Franklin senkit sem hagyott nyugton környezetéből. Pókerezés éjfélig, tréfás-ünnepélyes szertartás kíséretében folyó halászat, vég nélküli adomázás és pletykázás stb., stb. FDR, amikor meghallotta, hogy szárnysegédje, Watson „papa" és Grayson admirális vadásztörténetekkel szórakoztatják egymást, hallatlanul hencegve a lelőtt fácánok számával, komolyan emlékeztette őket, hogy ő nemcsak elnök, hanem az Egyesült Államok fegyveres erőinek főparancsnoka is. Ennélfogva mindketten közvetlenül alá vannak rendelve neki, és ő fog dönteni vitájukban. FDR ünnepélyesen kidolgozta a vadásztörténetek hitelességének ellenőrzésére szolgáló módszert: a két mesélőt egymástól száz méternyire egy-egy fához kell kötözni, a szemüket bekötni, íjat és nyilakat adni a kezükbe, megkívánni tőlük, hogy kodácsoljanak, mint a fácánok, s ám ezután nyissanak tüzet egymásra." A „Houston"-on töltött derűs napok alatt FDR az ártatlan hivatásos tréfacsináló legjobb tulajdonságairól tett tanúságot, amelyek nem igen feleltek meg a „diktátor" komor fogalmának.

Ám az elnökre várt a munka. Ha a belső ügyek, amelyek FDR-től függtek, legalább egy időre rendezve voltak is, a nemzetközi események felett nem volt hatalma. Roosevelt a „Houston" fedélzetén értesült arról, hogy Olaszország megtámadta Etiópiát. Washingtonból közölték, hogy a külügyminisztérium visszatartja az Egyesült Államok semlegességéről szóló elnöki proklamáció kiadását, amíg nem ismeri a Népszövetség döntését. Az elnök nagyon bosszankodott, s még fel sem kelt az ebédlőasztaltól, már utasította Hullt a nyilatkozat haladéktalan nyilvánosságra hozatalára. „Bombákat dobnak Etiópiára – ez háború. Minek megvárni, amíg Mussolini bejelenti?" – mondotta, FDR. Miféle nyilatkozat volt ez, és miért sietett vele az elnök? Vegyük szemügyre a külügyeket.

III

Franklin Roosevelt első elnöksége idején „csaknem teljesen rábízta a külügyek intézését"[7] Cordell Hullra, s az ő személyén keresztül az Egyesült Államok hivatásos diplomáciai apparátusára. Erre alapos okai voltak. A belső problémák állandóan lekötötték, és igénybe vették minden erejét. Oly nehezen összegyűjtött politikai tőkéjét nem akarta elfecsérelni az állandó külpolitikai vitákban. A külügyekkel való foglalkozás a nép szemében könnyen alááshatta FDR-nek azt a hírét, hogy olyan politikus, aki mindenekelőtt saját hazájának sorsát viseli szívén. Ezenkívül a nemzetközi helyzet igen bonyolult volt. 1934-ben FDR egy magánlevelében bevallotta: „A jelenlegi európai helyzettel szemközt olyan embernek érzem magam, aki egy vakfalon keres ajtót. A viszonyok javulhatnak, s akkor legalább némi irányítást érvényesíthetünk."

A kormány egyetlen nagyobb jelentőségű kezdeményezése a külpolitika terén a kereskedelemről szóló törvény kibocsátása volt. Hull azt tartotta, hogy a válságot bizonyos mértékben az Egyesült Államok külpolitikája is okozta, mert az ország a képtelenül magas vámilleték folytán elkülönült a világ többi részétől. Roosevelt egyetértett Hull-lal és 1934. március 2-án a Kongresszus elé terjesztett egy törvényjavaslatot, amely „az amerikai ipar és mezőgazdaság érdekében" a kereskedelmi megállapodások aláírásánál az elnök döntése szerint 50 százalékig terjedő vámcsökkentést irányzott elő. Roosevelt kongresszusi ellenfelei nyilván látták, milyen előnyökkel jár az amerikai kivitel bővítése a New Deal célkitűzéseinek megvalósítása szempontjából, mégis éles támadásokat intéztek ellene, amiért korlátozni akarta a Kongresszus lehetőségeit a külügy terén. „Ez a javaslat – jelentette ki Arthur Vandenberg szenátor – filozófiáját és céljait tekintve fasiszta; Amerikában gazdasági diktatúra kezdődött."

Ám a törvényhozók túlnyomó többsége megértette az elnök célját – növelni az exportot, külföldi piacokat nyitni az Egyesült

---

[7] *C. Hull:* Memoirs. I. köt. 194. old.

Államok előtt –, és megszavazta a törvényt, amely 1934. június 12-én lépett életbe. A törvény forradalmi intézkedés volt a világ legprotekcionistább országában, és néhány év alatt kézzelfogható hasznot hozott az Egyesült Államoknak. 1935 végéig 14 országgal írtak alá megfelelő kereskedelmi megállapodást, 1945-ig pedig 29 országgal. 1934-től 1939-ig az amerikai évi kivitel csaknem egymilliárd dollárral, a behozatal pedig csak 700 millió dollárral emelkedett. Míg 1934-ben az árukivitel 477 millió dollárral haladta meg az importot, az 1938–1939-es években átlag egymilliárd dollárral szárnyalta túl. A monopóliumok ebből kézzel fogható hasznot húztak, s tovább erősödött az a – már a húszas években világosan megmutatkozó – tendencia, hogy az Egyesült Államok nemzetközi hitelezővé váljék. Ebben az értelemben a törvénynek éppen ellenkező eredménye volt, mint amelyről kezdeményezői beszéltek – ők ugyanis a külkereskedelem feltételeinek kiegyenlítését hirdették. A második világháború előestéjén a vámilletékek kölcsönös csökkentésének programja nyilvánvalóan politikai jelleget öltött, s FDR felhasználta a fasiszta hatalmak tömbjei elleni gazdasági harcban.

Az 1934–1935-ös években az Egyesült Államokban jelentősen fokozódott az izolacionizmus, amely a válság időszakában kapott erőre. Ennek a politikai irányzatnak számos képviselője azt hangoztatta, hogy az Egyesült Államok az 1929–1933-as években egykori háborús szövetségesei miatt került oly súlyos helyzetbe. Úgy vélekedtek, hogy „ezek az európaiak" ostobaságból háborúba kezdtek, nem tudtak kikászálódni belőle, pénzt kértek kölcsön az amerikaiaktól, majd felhívták őket arra, vegyenek részt a háborúban. S a balga amerikaiak milliói keltek át az óceánon. Harcoltak, győztek, ám az óvilág cinikus csirkefogói nemcsak hogy megfeledkeztek Amerika jótéteményeiről, de nem is fizetik adósságaikat. Ezek voltak az izolacionisták fő tézisei. „Minthogy a mi világunkban mindig hasznosak a bűnbakok – írja Perkins –, nem volt nehéz elhinni, ahogy elhitte Hoover elnök is, hogy Amerika könnyebben kilábalt volna az 1931-es válságból, ha az óvilág ellenséges nemzetei nem növelték volna saját gazdasági nehézségeiket politikai viszályokkal, ha nem tetézték volna saját szerencsétlenségüket ostobaságukkal és az erőpolitikával. Mindez megszilárdította az országban azt a meggyőződést – amely akkor is fennállott és most is él –, hogy az Egyesült Államok politikai és gazdasági struktúrája egyedülálló, és az amerikai határokon túl elterülő romlott világgal való érintkezés csak káros fertőzéssel járhat."[8]

Az értelmetlen imperialista mészárlás, az első világháború mély nyomot hagyott az amerikai nép emlékezetében. A háborútól való irtózás az amerikai társadalom legszélesebb köreiben elterjedt. A kulturális élet vezető személyiségei már a húszas években haragos szavakkal ostorozták azokat, akik az emberiséget a háború véres ingoványába taszították. Ernest Hemingway „Búcsú a fegyverektől" címmel 1929-ben megjelent regénye a legjobb, de korántsem az egyetlen olyan mű volt, amely bemutatta a háború tökéletes értelmetlenségét. Az izolacionisták ügyesen kihasználták az 1914–1918-as háború következtében kialakult hangulatot. Lassanként kidolgozták azt a tételt, hogy az Egyesült Államok hibát követett el azzal, hogy belépett az első világháborúba, mert az európai konfliktus, mint mondották, nem érintette érdekeit. Fay és Burns, két neves történész, számos könyvében kimutatta, hogy a háborúért nem egyedül a császári Németországot terheli a felelősség. Egyre messzebb jutottak ezen az úton. 1934-ben az amerikai történettudomány úgynevezett revizionista irányzata a szűk látókörű olvasók meggyőzéséhez elégséges valószerűséggel bebizonyította, hogy az Egyesült Államokat a háborúba „belesodorták".

1934 márciusában a „Fortune" című folyóirat szenzációs cikket közölt a fegyverkereskedőkről, főként azokról, akik Európának adtak el fegyvereket, továbbá a halálgyárosok és politikusok közötti kapcsolatokról. A lap megnevezte a bűnösöket. Az izolacionistáknak sikerült elérniük, hogy külön szenátusi bizottság foglalkozzék annak megállapításával, milyen felelősség terheli a fegyvergyárosokat az Egyesült Államok belépéséért az első világháborúba.

---

[8] *D. Perkins:* The New Age of Franklin Roosevelt 1932–1945. Chicago 1957. 82–83. old.

Annak bebizonyítása, hogy ez a gyanú nem alaptalan, nem volt nehéz feladat; a karrierista Gerald Nye szenátor vállalkozott rá. A színielőadást a Capitol feldíszített fehér márványtermében rendezték meg. Az erkölcsileg tiszta bizottsági tagok, akiket mélységes felháborodás töltött el, hosszú asztal mellett ültek, s előttük elvonult a tisztátalanoknak – a halálgyárosoknak – hosszú sora. A fegyverkonszernek vezetői, a tények által sarokba szorítva, beismerték halálos bűneiket: a politikusok megvesztegetését, az adócsalást s főképp az ország hadigazdaságának nagymértékű fejlesztését nyerészkedés céljából. Sóhajok és a felháborodás moraja hallatszott a padsorokból, ahol a hallgatóság ült. A vizsgálat nyilvános volt.

Gerald Nye-nek, a bizottsági tagoknak, az izolacionizmus pilléreinek – Arthur Vandenberg, Bennett Clark, Homer Bone szenátoroknak – dühös szavai, amelyeket a sajtóban és a rádió hangtölcsérén át felerősítve egész Amerika meghallott, hatalmas visszhangot vertek: „Ez nem ismétlődhet meg!" Társaságok alakultak a béke védelmére, az egyetemi ifjúság pedig különös szervezetekbe – „a majdani háborúk veteránjainak" szervezeteibe – tömörült. Ezek az ifjak úgy vélekedtek, hogy a kormány köteles nekik azonnal segélyeket folyósítani, még mielőtt hősi halált halnának a harcmezőn. Minthogy minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a „halálkereskedők" érdekelve vannak a háborúban, az országban nagyarányú mozgalom indult meg abból a célból, hogy tiltsák be a fegyver- és hadianyagszállítást a hadviselő felek részére abban az esetben, ha más államok közt fegyveres konfliktusok robbannának ki.

A nép a követelés hívéül szegődött, mert abból az egyszerű meggondolásból indult ki, hogy a háború rossz dolog; az izolacionistákat viszont bonyolultabb indítékok vezették: szabad kezet akartak biztosítani az Egyesült Államok számára a nemzetközi porondon. A harmincas évek közepén a világon nagyon puskaporos volt a levegő. Az imperialisták közötti ellentétek évről évre mélyültek. A fasiszták Németországban és Olaszorságban, a militaristák Japánban vérszemet kaptak. Nem leplezték azt a szándékukat, hogy háború útján teremtsék meg az „új rendet”, miközben állandóan hangsúlyozták, hogy elsősorban a Szovjetunióval akarnak leszámolni. Ezt a célt – fegyveres támadást indítani a világ első munkás-paraszt állama ellen – a nemzetközi imperialista reakció lelkesen helyeselte. A londoni és párizsi politikusok fő gondja az volt, hogy akadályok ne merüljenek fel a kommunizmus elleni keresztes hadjárat útjában. Ez határozta meg az európai nyugati hatalmak ismert benemavatkozási politikáját.

Az amerikai izolacionisták irányvonala objektíve nem különbözött Anglia és Franciaország vezető köreinek politikájától, és az agresszorok kezére játszott. Csupán annyi eltérés mutatkozott, hogy az izolacionisták arra törekedtek, hogy az amerikai külpolitika még angol és francia elvbarátaik politikájától is teljesen független legyen.

Milyen álláspontot foglalt el Roosevelt? Az elnök tisztában volt azzal, hogy az izolacionista irányzat rendkívül erős az országban, és kénytelen volt számolni vele. Az izolacionisták mellett állott, de magánbeszélgetésekben már ebben az időben sem helyeselte tevékenységük módját. Ám meghökkentő és megmagyarázhatatlan, hogy az izolacionistákat nem csupán passzívan támogatta. Gerard Nye sohasem tehette volna meg szenzációs leleplezéseit, ha a kormány nem nyitotta volna meg készségesen a bizottság előtt a legtitkosabb levéltárakat is. Ismeretes, hogy FDR elnöksége első hónapjaitól kezdve síkraszállt az Egyesült Államok fegyveres erőinek, kivált hajóhadának megerősítéséért. Ámde amikor 1934-ben felmerült az a javaslat, hogy rendezzék meg az országban a nemzetvédelem hetét, FDR ezt magyarázat nélkül megtiltotta. Pedig 1935. január 4-én a Kongresszushoz intézett rendes újévi üzenetében köntörfalazás nélkül megmondotta: „Céljaink között az első helyre állítom országunk férfiainak, asszonyainak és gyermekeinek biztonságát.”

1935 nyarán nyilvánvalóvá lett, hogy a fasiszta Olaszország támadásra készül Etiópia ellen. Ez időszerűvé tette annak tisztázását, hogy az Egyesült Államok milyen álláspontra helyezkedik az agresszióval szemben. Az izolacionisták kezdeményezésére a Kongresszus csaknem egyhangúlag elfogadta azt az egyesített határozatot, amelynek értelmében két más állam közötti háború kitörése esetén az elnök proklamációt tesz közzé, s ebben megtiltja fegyverek és lőszerek kivitelét az illető országokba. Az amerikai hajóknak tilos a hadban álló országok kikötőibe fegyvert és hadianyagot szállítaniuk, az Egyesült Államok polgárainak pedig tilos a háborús felek hajóit használniuk. Az egyesített határozat nem tett különbséget az agresszor és az áldozat között. Jóllehet ez a dokumentum formailag az Egyesült Államok semlegességének biztosítására irányult, némileg másról volt itt szó. Ahogy maga Roosevelt megjegyezte, a határozat célja az volt, hogy „csökkentse a hadviselő országokkal való konfliktusok lehetőségét”, és ezzel teljesen kiküszöbölje azt a veszélyt, hogy az Egyesült Államok belesodródjék a háborúba.

1935. augusztus 31-én Roosevelt aláírta az egyesített határozatot, és ez hat hónapra életbe lépett. Egyes források szerint FDR nem szívesen írta alá ezt az okmányt, sőt foglalkozott azzal a gondolattal, hogy megváltoztatja a határozatot, módot nyújtva az elnöknek, hogy különbséget tehessen támadó és védekező fél közt, az embargót csak az elsőre alkalmazva. Valójában semmi sem történt. FDR nagyon jól megértette az amerikai semlegesség következményeit.

Roosevelt 1935. szeptember 19-i levelében, amelyet Breckinridge Longhoz, az Egyesült Államok olaszországi nagykövetéhez intézett, a következőket írta Mussolini Etiópia elleni agresszív terveiről: „Milyen fényt vet mindez arra, amit modern és csodálatos civilizációnknak nevezünk! Önnek és Doddnak (az Egyesült Államok németországi nagykövete. – *N. J.*) sokkal inkább igazuk volt pesszimista véleményeikben, mint minden más európai barátomnak. Úgy vélem, a mi amerikai álláspontunk minden esetben sebezhetetlen, s ezért lehetőnek tartom, hogy – még ha megkezdődnek is a hadműveletek – hajóútra induljak (a »Houston«-on).” Dodd Berlinből közölte FDR-rel, hogy az egyesített határozat „nyilvánvalóan káros”. Az elnök azt válaszolta, hogy ezzel nem ért egyet, s az az álláspontja, hogy ki kell bővíteni a semlegességre vonatkozó törvényhozást, kiterjesztve az embargót a hadianyagokra. FDR biztosította a követet arról, hogy ezt eléri majd a Kongresszusnál.

A továbbiak ismeretesek. 1935. október 3-án az olasz csapatok behatoltak Etiópiába. Október 5-én az Egyesült Államok elnöke semlegességi nyilatkozatot tett közzé. Anglia és Franciaország semmiféle intézkedést sem foganatosított az agresszió áldozatának megsegítésére, az amerikai „semlegesség" pedig hasznos volt Olaszország számára. Olaszországnak nem volt szüksége fegyverre és lőszerre, ugyanakkor óriási mennyiségű hadászati anyagot – elsősorban kőolajat – vásárolt az Egyesült Államoktól. Az amerikai kormány nem korlátozta Olaszország importját. Roosevelt elnök San Diegóban 1935. október 2-án mondott beszédében hangsúlyozta: „Az amerikai népnek csak egyetlen gondja van, csak egyetlen érzést fejez ki: bármi történjék is a tengerentúli kontinenseken, az Amerikai Egyesült Államok – apáinknak, az ország alapítóinak hő óhaját követve – senki mellé sem köti le magát, és megőrzi cselekvési szabadságát... Mi nemcsak őszintén törekszünk a békére, hanem bennünket az a szilárd eltökéltség is vezet, hogy elkerüljünk mindent, ami veszélyeztetheti a többi országgal fennálló békés kapcsolatainkat."

Franklin D. Roosevelt azt gondolta, hogy ez a politika felel meg a legjobban az ország nemzeti érdekeinek és saját politikai nézeteinek. Az izolacionista áramlat különösen erős volt az Egyesült Államok nyugati és közép-nyugati részén, márpedig ezekkel az államokkal számolni kellett a küszöbönálló elnökválasztási kampányban. Saját nagy célkitűzése kétségkívül elfedte ennek az irányvonalnak elkerülhetetlen következményét: azt, hogy a nemzetközi porondon elhatalmasodtak a dzsungel erkölcsei, az agresszorok pimasz kalózkodásai. Az Egyesült Államok mindezt kétségkívül elősegítette.

Pedig volt egy másik út is, s a Szovjetunió lankadatlanul ennek követésére buzdította a világot. Az Egyesült Államokban a nemzetközi helyzet bonyolódására az izolacionizmus kirobbanása volt a válasz; a Szovjetunióban viszont az SZKP Központi

Bizottsága már 1933. december 12-én határozatot hozott a kollektív biztonságért vívandó harc kibontakoztatásáról. A Roosevelt-kormány a kivezető utat abban látta, hogy csak saját országát óvja meg a veszélytől, objektíve még jobban felszítva az agresszorok étvágyát. A szovjet kormány megfogalmazta azt a doktrínát, amely szerint a „béke oszthatatlan”, s azt javasolta, hogy a háborúba rohanást az agresszorok elleni kollektív akciókkal állítsák meg. Amint Litvinov 1934-ben mondotta, minden határon minden határoszlop „a béke támasza, s akár egyetlen ilyen oszlopnak az eltávolítása is a béke egész épületének összeomlásához vezet”. Az Egyesült Államok korántsem igyekezett rálépni arra az útra, amelyet a Szovjetunió ilyen nyomatékosan javasolt, pedig Rooseveltnek látnia kellett, mennyire komoly a nemzetközi helyzet.

1936. január 3-án a kongresszushoz intézett újévi üzenetében az elnök ezt mondotta: „A világ többi része, ó, jaj! Itt van a kutya eltemetve. Ha ma az amerikai néphez az elnöki tisztségbe lépésem alkalmából kellene üzenetet intéznem, nem szorítkozhatnék a külügyekkel kapcsolatban egyetlen bekezdésre. Nagy sajnálatomra kénytelen lennék az üzenet nagy részét a nemzetközi viszonyoknak szentelni. 1933 nyara óta az események úgy alakultak, hogy olyan helyzet jött létre, amikor Amerika népeinek figyelembe kell venniük az ellenséges érzelmek erősbödését, a nyilvánvalóan agresszív tendenciát, a fegyverkezés fokozását, a türelmetlenséget. Ebben a helyzetben már sok olyan elem fedezhető fel, amelyek az általános háború tragédiájához vezetnek.” S mi következik mindebből? Ez nem derül ki.

IV

Elérkezett az 1936-os esztendő, elérkezett az elnök újabb választási hadjárata is. Három éve folyt a New Deal megvalósítása. Jelentős eredmények születtek, de az országban még mindig 9 millió volt a munkanélküliek száma. A nagytőke sok képviselője a legkonzervatívabb szempontok alapján szidalmazta az elnököt, a lapok 85 százaléka FDR ellen lépett fel. A reakciósok úton-útfélen azt hangoztatták, hogy a New Dealt a kommunisták irányítják. Követelték a régi időkhöz és a százszázalékos amerikanizmushoz való visszatérést. A támadás éle Roosevelt ellen irányult. Mint később kiderült, ezek az elemek a kivételezett kisebbség egy ostoba csoportjának nézeteit hirdették.

A nép egészében véve helyeselte az elnök addigi tevékenységét. A PWA, a WPA és más szövetségi és helyi segélyszervek útján elköltött kilencmilliárd dollárnak megvolt az eredménye. A társadalombiztosításról hozott törvény és a Wagner-törvény a jobb jövő perspektíváját villantotta fel. A szervezett munkásmozgalomban jelentős változások mentek végbe. 1935-ben több szakszervezet, élén John L. Lewis egyesült bányászszakszervezetével, szakított az AFL-lel. Ezeknek a szakszervezeteknek a vezetői olyan szakszervezetek alakítását sürgették, amelyek a munkásokat nem „műhelyek" (szakmák) szerint egyesítik, mint az AFL szűk kasztrendszerében, hanem vállalatok és egész iparágak viszonylatában. Ez az amerikai munkásmozgalom nagyobb arányú tömörítésével kecsegtetett. Az új típusú szakszervezetek megalakítására életre hívták az Iparági Szakszervezetek Bizottságát, (Committee for Industrial Organisation), amely aktív kampányt kezdett, egyidejűleg FDR újjáválasztásának sikeréért is harcolva. A bizottság megalapította a Pártonkívüli Munkásligát, amely arra szólította fel a munkásokat, hogy a választásokon Rooseveltre szavazzanak.

Az a tény, hogy az amerikai munkásmozgalom már a munka és a tőke harcának logikájánál fogva is az iparági szervezkedés útjára lépett, kétségkívül a kommunistákat igazolta. A Kommunista Párt megalapításától fogva harcolt ezért, rámutatva arra, hogy a gigászi trösztökkel egységes, erős szakszervezeteket kell szembeállítani a monopolizált iparágakban. A párt kiemelkedő szerepet töltött be az amerikai szervezett munkásmozgalom 1935-ben megkezdődött átalakulásában. Az iparági szakszervezetek nem tudtak volna megnövekedni a kommunisták tevékenysége nélkül, s ugyanakkor az Egyesült Államok Kommunista Pártja is megerősödött ebben a harcban. Az Iparági Szakszervezetek Bizottságának erős balszárnyát a kommunisták vezették.

Az Egyesült Államok kommunista mozgalma rohamosan fejlődött, s 1938-ra a párt elérte maximális taglétszámát; akkor kb. 80 000 főt egyesített soraiban, további 20 000 fő pedig a kommunista ifjúsági szövetségbe tömörült.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának határozataival felvértezve, az Egyesült Államok Kommunista Pártja elért bizonyos sikereket a népfronttaktika kibontakoztatásában az amerikai viszonyok között, maga köré tömörítve a demokratikus erőket. Még az igen konzervatív amerikai történész, E. Robinson is ezt írta 1955-ben a harmincas évekről: „Természetes, hogy sokan, akik egy olyan új utópiára gondoltak, amelyben az amerikaiak ismét elérhetik az egyenlőséget, lehetséges szövetségeseiknek tekintették a kommunistákat, állami síkon pedig Oroszországot. Azoknak, akik úgy érezték – ha világosan nem is gondoltak rá –, hogy szükség van nyílt forradalomra, fő érvük az volt, hogy senki sem tudhatja, mit hoz a holnap. Kétségkívül szükség volt a jövőbe vezető új út keresésére. Ilyen feltételek között a kommunizmus egyes doktrínái könnyen találtak helyeslésre és elfogadásra, a népfronttaktika pedig lehetővé tette az amerikai radikálisok számára annak kijelentését, hogy a kommunizmus a demokrácia természetes továbbfejlődése.”[9] Tény az, hogy az Iparági Szakszervezetek Bizottságának tevékenységét az Egyesült Államokban kommunistának tartották, jóllehet ez erős túlzás volt.

Roosevelt nagyon komolyan vette ezeket az irányzatokat. Az 1936-os választási kampányban nagy erőfeszítéseket tett annak bebizonyítására, hogy politikájának semmi köze sincs a kommunista célkitűzésekhez, amivel az elnököt a jobboldali kritikusok vádolták. John L. Lewis sohasem volt kommunista, bár a burzsoá sajtó az általa vezetett bizottságot ilyen színben tüntette fel. A választási hadjárat kezdetén elment a Fehér Házba egy 250 000 dolláros csekkel, amelyet a Demokrata Párt alapjába akart befizetni, s magával vitt egy fényképészt, hogy megörökítse a történelmi pillanatot: a munkásmozgalom küldötte átadja a munkások dollárjait FDR választási hadjáratára. Roosevelt ragyogott, hálálkodott, kezet szorított, tréfálkozott, mosolygott, de nem vette át a csekket. „Nem, John – mondotta Lewisnek –, maradjon a pénz nálad, majd hozzád fordulok, ha szükség lesz rá kisebb kiadások fedezésére." Lewis dolgavégezetlen távozott, s azt dörmögte, hogy Roosevelt az ujja köré csavarta. Csakugyan ez történt. Az 1936-os kampány során FDR emberei nemegyszer vettek fel pénzt az Iparági Szakszervezetek Bizottságának kasszáiból, de John L. Lewis hiába próbált az elnöktől írásbeli kérést kapni. Roosevelt telefonbeszélgetésekre szorítkozott, amelyek többnyire tréfás hangnemben folytak. Az Iparági Szakszervezetek Bizottsága végeredményben az eredeti összeg kétszeresét adta a Demokrata Pártnak, mintegy 500 000 dollárt.

---

[9] *E. Robinson:* The Roosevelt Leadership 1932–1945. New York. 1955. 225–227. o.

1936 augusztus–szeptemberében Roosevelt három titkos megbeszélést folytatott Cordell Hull-lal és Edgar Hooverrel, a Szövetségi Nyomozó Iroda – Federal Bureau of Investigation (FBI) vezetőjével. Az elnök utasítást adott a Kommunista Párt állandó megfigyelésére. Hoover, aki ezen egyáltalán nem csodálkozott, kérte FDR írásbeli utasítását. Az elnök ezt megtagadta. Más eljárást javasolt: a dokumentumot, amelyet ő személyesen ír meg, a Fehér Ház páncélszekrényében fogják őrizni. Ez a dokumentum rámutat, hogy FDR egy régi törvény alapján, amelynek értelmében az elnök alá van rendelve a külügyminisztériumnak, utasította Cordell Hullt, hogy gondoskodjék a Kommunista Párt megfigyeléséről. Roosevelt ragaszkodott ahhoz, hogy a dokumentumról csak ők hárman tudjanak. A Szövetségi Nyomozó Iroda, amikor utasította megbízottait a kommunisták megfigyelésére, leszögezte: „érthető okokból a munkát minden feltűnés nélkül és a legnagyobb titokban kell végezni".

Az ország persze nem tudott az elnök adminisztratív lépéseiről. Roosevelt mindenesetre az elnökválasztási kampány során tartott első beszédében, 1936 szeptember végén Syracuse-ban kijelentette: „Nem kerestem, nem keresem és elutasítom a kommunizmus vagy bármiféle olyan idegen »izmus« bármely szószólójának (advocate) támogatását, amely akár tisztességes utakon, akár csalárd módon meg akarja változtatni a mi amerikai demokráciánkat. Emellett kitartok. Emellett kitartottam. Emellett ki fogok tartani." Az elnök közölte azt is, hogy a New Deal megmentette az országot a „kommunizmus veszélyétől", amelyet az 1932. évi társadalmi és gazdasági összeomlás idézett elő. Ámde FDR elvetette néhány munkatársának azt a tanácsát, hogy beszédében intézzen kirohanást a nemzetközi kommunista mozgalom központja, a Szovjetunió ellen.[10] Állampolitikai szempontból ítélte meg a kérdést.

Már 1932-ben, nyomban elnökké választása után, Franklin Roosevelt így nyilatkozott liberális elvbarátainak: „Nyolc évig leszünk Washingtonban. Ennek az időszaknak a végén lehetséges, hogy demokrata párt nem lesz, hanem valamiféle haladó párt fog működni helyette." FDR-nek mélységes meggyőződése volt, hogy az elnökség nemcsak közigazgatási tisztség. „Ez elsősorban az a hely, ahonnan az erkölcsi vezetés kiindul. Valamennyi nagy elnökünk vezető volt szellemi téren, amikor a nép élete szempontjából szükségesnek látszott megvilágítani bizonyos történeti eszméket." Az 1936-os választások előjátékul szolgáltak FDR régi tervéhez (amely egyébként akkor sem valósult meg): átszervezni az Egyesült Államok politikai életét egy új, erős politikai párt alakítása útján.

FDR a választásokon az egész nép jelöltjeként lépett fel, s csak formailag volt a Demokrata Párt jelöltje. „Ennek a kampánynak csak egy kimenetele lehet – jelentette ki FDR Raymond Moleynak –, mégpedig az én elnökségem, s az embereknek vagy velem kell lenniük vagy ellenem."[11] Ebből a szempontból nézve a dolgot, az elnök ellenfelei FDR logikája szerint a nép ellenségeinek kategóriájába tartoztak.

Választási hadjáratának stratégiáját Roosevelt régi módszere határozta meg: az, hogy nem csupán a Demokrata Párthoz, hanem az egész néphez fordult. Másként nem is járhatott el. Az Amerikai Szabadság Ligája, amely reakciós demokratákból állt, dühöngött. 1936 közepén olyan nagyvállalatok képviselői tartoztak hozzá, amelyeknek együttes aktívái 37 milliárd dollárt tettek ki. A Demokrata Párt egységéről tehát szó sem lehetett. Ezeken a választásokon Roosevelt igen széles körű koalíciót hozott létre. Egy sajtókonferencián megjegyezte: „Igyekszem utat törni ennek az eszmének: amikor megfelelő emberekre akadunk, pártállásuknak nincs nagy jelentősége." 1936-ban FDR-t támogatta egy akkor létrehozott progresszív országos bizottság, amelynek vezetői La Follette, George Norris szenátor, Fiorello La Guardia – New York 1933-ban megválasztott polgármestere –, John L. Lewis, Sidney Hillman és mások voltak. Ezek Roosevelt újjáválasztásáért, nem pedig a Demokrata Pártért harcoltak.

---

[10] Lásd *J. Burns:* Roosevelt: the Lion and the Fox. 279–280. old.

[11] *J. Burns:* Deadlock of Democracy. New York. 155., 159. és 167. old.

A republikánusok között a jószomszédság ligája tevékenykedett. A választás előtti országjárása során FDR Nebraska államban George Norris szenátori jelölését támogatta a Demokrata Párt helyi szervezetének jelöltjével szemben. A republikánus Norris szenátor – jelentette ki FDR – „egyik legkitűnőbb emberünk." New Yorkban Roosevelt elősegítette egy úgynevezett amerikai munkáspárt megalakítását, amely támogatta őt, de a Demokrata Párt számos jelöltje ellen agitációt fejtett ki. James Farley, a demokraták országos pártgépezetének vezetője, aki nyakig merült a politikai intrikákba, nem értette, mit akar az elnök. Farley-t csak a pártm egszilárdítása érdekelte. Úgy vélekedett, hogy 1936-ban FDR újjáválasztása a fő feladat, s az 1940-es választásokon majd megint demokratát kell megválasztani elnöknek, de nem Rooseveltet, mert még soha senkit nem választottak meg háromszor az Egyesült Államok elnökévé. Farley, a hivatásos politikus nem látta, hogy 1936-ban FDR a „haladó erők" képviselőjeként, s nem a Demokrata Párt jelöltjeként lépett fel.

Roosevelt a Demokrata Párt jelölő gyűlésén tartandó beszédének elkészítését a munkatársak két csoportjára bízta egyidejűleg, s eleinte egyik csoport sem sejtette, hogy más is dolgozik a beszéden. Az első csoportba Samuel Rosenman, Stanley High és William Bullitt tartozott, a másodikat lényegében Raymond

Moley egymaga alkotta. Elkészült a két tervezet. FDR mindkét csoportot meghívta a Hyde Parkba, s megkezdődött a beszédtervezetek egybevetése. Raymond Moley mérsékelt szellemű program mellett foglalt állást. FDR élesen szembehelyezkedett vele, és epésen érdeklődött újsütetű konzervativizmusáról és arról, hogy milyen befolyást gyakorolnak „új, gazdag barátai" az általa alapított folyóiratra (Moley ugyanis megindította a „Today"-t, amelyet Astorék finanszíroztak, s amely a „News Week" című hetilap elődje volt). A folyóirat szemben állt a New Deallel.

Moley védelmébe vette szülöttét. Szemébe vágta Rooseveltnek, hogy „képtelen elviselni a kritikát, s ez hamis útra sodorja". Véleménye szerint az elnök „olyan tételeket iktatott a beszédbe, amelyek az osztályharc és az éles antagonizmusok felélesztését célozzák". Roosevelt felfortyant. (Samuel Rosenman megjegyzi: „életemben először tapasztaltam, hogy az elnök megfeledkezett arról, hogy gentleman".) Nem törődve azzal, hogy Moley a vendége, durván rátámadt, s a professzor sem maradt adósa. Ezzel a kínos jelenettel végződött FDR és Moley együttműködése. Az utóbbi hamarosan Roosevelt legádázabb ellenfeleinek élcsapatában bukkant fel, s FDR néhány más tanácsadója is csatlakozott hozzá. Moley-nak és másoknak nem volt szerencséjük annyiban, hogy az elnök rossz tulajdonságait csak a vele való szakítás után fedezték fel.

1936. június 27-én a philadelphiai stadionban, a Demokrata Párt jelölő gyűlése után, amelyen ismét Rooseveltet jelölték elnöknek, grandiózus, színpadias jelenet játszódott le. Több mint százezer főnyi tömeg gyűlt össze az elnökjelölt beszédének meghallgatására. Mire Roosevelt megérkezett, elállt az eső, felragyogtak a csillagok. Amikor nagy fekete limousine-ja begördült a stadionba, a lárma elült. Az autó az emelvény mögött állt meg. A közönség csöndben várta az elnök megjelenését a reflektorokkal megvilágított szónoki emelvényen. A kulisszák mögött Franklin, fiára támaszkodva, megindult felfelé az eléggé meredek lépcsőn, ami gyötrelmesen nehéz volt számára. Meglátott egy ismerőst a tömegben, előrehajolt, hogy kezet szorítson vele, elvesztette egyensúlyát és elesett. Egy kis zavar – s kísérete ismét talpra állította őt. Dühösen, sápadtan és idegesen adta ki az utasítást: „Tisztítsátok le a ruhámat." Néhány pillanat múlva, amikor megjelent az emelvényen, a közönség a jól ismert FDR-t látta maga előtt; FDR derűsen mosolygott, pedig nagyon megütötte magát az esésnél.

Roosevelt magabiztosan és szilárd hangon sorolta fel a kormányzat eredményeit, amelyeket nem a pártpolitika ért el, hanem „mi mindannyian". Philadelphiában 1776. július 4-én megdöntötték a politikai zsarnokságot, most elérkezett az ideje, hogy véget vessünk a gazdasági zsarnokságnak. Az elnök szigorú vádakkal illette a „gazdasági royalistákat" (a terminust Stanley High javasolta). „Az új gazdasági dinasztiák ezen kiváltságos fejedelmei – dörgött az elnök hangja a hangszórókban –, akik hatalomra vágynak, magát a kormányt igyekeznek ellenőrzésük alá vonni. Új zsarnokságot hoztak létre, s azt törvénnyel szentesítették... A gazdasági royalisták panaszkodnak, hogy meg akarjuk dönteni az amerikai intézményeket. Valójában azonban azt panaszolják, hogy el akarjuk venni tőlük a hatalmat." Az elnök kitűnően játszott a hangjával. Hol hangosan és érthetően ejtette ki a szavakat, hol bizalmasan, félhangon közölte: „Az emberek élete titokzatos ciklust követ. Egyes nemzedékeknek sok adatott meg. Más nemzedékektől sokat várnak. Az amerikaiak mai nemzedékének találkozója van a sorssal..." (Ezt a mondatot Thomas Corcoran javasolta. – *N. J.*) Roosevelt a következő ünnepélyes szavakkal fejezte be beszédét: „Elfogadom az önök megbízását. Csatlakozom önökhöz. A háború egész idejére behívtak a hadseregbe."

Az elnök, népszerű színészhez hasonlóan, aki üdvözli a nézőket, feje fölé emelte összeszorított kezét, majd megölelte John Garner alelnök-jelöltet. Azután gépkocsija a tömeg üdvrivalgása közepette két kört tett meg a stadion körül. A választási hadjárat megkezdődött.

A Köztársasági Párt elnökjelöltje Alf Landon, Kansas állam jelentéktelen kormányzója volt. A republikánusok vad dühvel támadták a New Deal minden intézkedését, csak azért, mert

Roosevelttől származtak. Még a társadalombiztosítással is szembehelyezkedtek. Roosevelt intézkedett, hogy egyéb propagandaanyagok között írják meg és jelentessék meg nagy példányszámban Landon kormányzó életrajzát, kiemelve benne, hogyan könyörgött államsegélyért a szövetségi kormánynál. FDR, régi szokását követve, a kampány idején nem nevezte meg ellenfelét, nehogy ezzel esetleg népszerűsítse. Amikor James Farley egyik beszédében Landonról úgy nyilatkozott, mint a „tipikus préri-állam" kormányzójáról, az elnök szemrehányást tett neki, s kioktatta: azt kell mondani, hogy „e szép prériállamok egyikének", kormányzója, mert a „tipikus" szó egy New York-inak a szájából ellenfeleink malmára hajtja a vizet. Coughlin atya, Townsend és Smith – Long utóda – tömörítették erőiket, megalakították az Union Pártot, s William Lemke kongresszusi tagot jelölték elnöknek. Lármás, demagóg kampányukkal FDR nem sokat törődött.

Roosevelt maró gúnnyal illette ellenfeleit, elsősorban a nagytőkéseket. „1933 nyarán egy selyemkalapos, kellemes öregúr – mondotta Syracuse-ban – a mólóról beleesett a vízbe. Nem tudott úszni. Barátja a mólóról a vízbe ugrott és kihúzta, de a selyemkalapot elsodorták a hullámok. Amikor az öregurat magához térítették, nem győzött hálálkodni. Ma, három év múltán, az öregúr szidja a barátját, amiért elveszett a selyemkalapja." Chicagói beszédében mondotta: „Ezek közül az emberek közül néhányan megfeledkeztek súlyos betegségükről. De én tudom, mennyire betegek voltak. Láttam lázgörbéiket. Tudom, éveken át mennyire remegtek és mennyire szorongtak durva individualistáink. Nagy tömegekben özönlöttek Washingtonba. Akkor Washingtont nem látták veszedelmes bürokrata fészeknek. Ó, nem! Inkább gyorssegélyt nyújtó kórháznak látták. Mindezek a kitűnő páciensek két dolgot akartak: azonnali injekciót, hogy megszűnjék a fájdalmuk, s egy kúrát, hogy meggyógyuljanak. Erre is, arra is megkértek bennünket, s mi teljesítettük kérésüket. Most a páciensek nagy része remek egészségnek örvend. Néhányan annyira erőre kaptak, hogy a doktorhoz vágják mankójukat."

FDR élesen támadta az amerikai „progresszisták" hagyományos célpontjait – a nagy „businesst” és a monopóliumokat –, amelyekre annak idején sikeresen vereséget mért Bryan és Wilson, Theodore Roosevelt és La Follette. A gyűléseken a tömeg lelkesen megtapsolta Rooseveltet, aki Szent Györgyként birokra kelt a pénzeszsák sárkányával. A lelkes helyeslések közepette valahogy feledésbe merült, hogy nevezett személyeknek az említett gonosztevők ellen indított összes addigi keresztes hadjárata azzal végződött, hogy a monopóliumok erőre kaptak, és ismét teljes fegyverzetben várták a soron következő keresztes lovagot. Végső soron a nagy üzletemberek ellen hadakozók szavai és tettei között mindig óriási távolság volt.

Roosevelt ezt nagyon jól tudta, s 1936. október 29-én, a kampány befejező beszédében ezt mondotta: „Történelmünk során soha nem voltak ezek az erők annyira egységesek, mint ma. Egységesek irántam táplált gyűlöletükben, s én üdvözlöm ezt a gyűlöletet. Szeretnék rámutatni arra, hogy első elnökségem idején az önzés erői és a hatalomra vágyók méltó ellenfélre találtak. Második elnökségemről pedig majd szeretném elmondani, hogy ebben az időben *emberükre* találtak.” (Az én aláhúzásom. – *N. J.*) FDR sem többet, sem kevesebbet nem vállalt magára, mint azt a feladatot, hogy megfékezi a monopoltőkét! „Azoknak, akik saját terveikről hallgatva megkérdezik, mik a céljaink, felelünk. Természetesen törekedni fogunk arra, hogy javítsunk az amerikai munkások munkafeltételein: megrövidítjük a munkanapot, emeljük a munkabért, amely ma éhhalálra kárhoztat, véget vetünk a gyermekmunkának, felszámoljuk a minden erőt kisajtoló munkarendszert. Természetesen minden erőnkkel küzdeni fogunk a monopóliumok ellen az üzleti világban, támogatni fogjuk a kollektív szerződéseket, megszüntetjük az egészségtelen konkurrenciát, likvidáljuk a kereskedelemben a szégyenletes módszereket. Mindezért *csak most kezdünk harcolni.* (Az én kiemelésem. – *N. J.*) FDR magabiztosan megígérte, hogy azt fogja folytatni, ami a New Dealben a legjobb volt. Soha senki a Fehér Ház lakói közül nem tett ilyen határozott és messzemenő ígéreteket.

Franklin Roosevelt választási hadjárata diadalmenetté változott. Lángra gyújtotta a nép szívében a jobb jövőbe vetett hitet, s az emberek milliói váltak az elnök követőivé, hogy legalább futó pillantást vessenek a bekövetkező dicső napok prófétájára, az igaztalanság elleni harc lovagjára, a megalázottak és szűkölködők megmentőjére. A New York városban megtett ötven kilométeres úton egyetlen olyan kerület sem akadt, amelyben ne lettek volna zsúfoltak a járdák, ha FDR elhaladt. Bostonban 150 000 ember gyűlt össze fogadására. Roosevelt meghatva mesélte Ickesnek, hogy saját fülével hallott ilyen kiáltásokat a tömegből: „Ő adott nekem munkát!” „Ő mentette meg házamat!”

Norman Thomas, az amerikai szocialisták vezetője, leplezetlen irigységgel jegyezte meg: „Jelszava nem a szocialista jelszó volt – »Világ proletárjai, egyesüljetek!« –, hanem ezt kiáltotta: »Munkások és kistulajdonosok, egyesüljetek, hogy megtisztítsuk a Wall Streetet!« Ez a jelszó legalábbis Andrew Jacksonig nyúlik vissza. Az, amit Mr. Roosevelt »agytrösztje« és politikai tanácsadói az általuk lemásolt legközelebbi szocialista követelésekkel csináltak, világosan megmutatja: ha jól akarjátok nevelni a gyereket, hagyjátok a szüleinél, s ne bízzátok idegen emberekre.”

1936 november elején FDR visszatért a Hyde Parkba, hogy bevárja a választások kimenetelét. A régi házban összegyűltek a családtagok, legközelebbi barátai és azok a munkatársai, akik elkísérték országos útjára. Mindannyian biztosak voltak a győzelemben, és csak azon folyt a vita, milyen többséggel választják újra FDR-t. Samuel Rosenman, Stanley High, Thomas Corcoran, Benjamin Cohen, akik a kampány során az elnök beszédeit összeállították, elégedetten vonták meg a kampány mérlegét: úgy látszik, semmiről sem feledkeztek meg, és nem követtek el durva hibát. Felidézték a kampány nehéz és vidám epizódjait. Még a közelállókra is igen mély benyomást tett, amikor Franklin D. Roosevelt országjárása során a gyűlésekről visszatért vonatába. A rokkant láttára, aki külön, a számára készített lépcsőn mászott fel vagonjába, elnémult a kísérők tömege. Még ellenfelei is kénytelenek voltak tisztelettel adózni az elnök fizikai szívósságának.

FDR pompás hangulatban volt. „Tudjátok, fiúk – mondotta munkatársainak –, tegnap este vidám ötletem támadt. Azt gondoltam: mulatságos lenne, ha jelöltetném magam Franklin D. Roosevelttel szemben. Nem tudom, megverném-e, de bizonyos vagyok benne, hogy sokkal nehezebb dolga lenne, mint Landon ellen volt. Először is, elhatárolnám magam Hearsttől! Azután elhatárolnám magam du Pontéktól s mindentől, ami mellett ezek síkraszállnak. Majd azt mondanám: »A társadalombiztosításért, a munkához juttatásért stb. harcolok. Csakhogy e nagyszerű eszmények valóra váltását nem lehet a demokratákra bízni.« Idézném a WPA-ról szóló törvény rendelkezéseit, és kigúnyolnám eredménytelenségét. Tudjátok, itt töméntelen hiba van, ami elkerülhetetlen ilyen hatalmas, rendkívüli programnál." Roosevelt elgondolkozott, s azután csaknem vágyakozva hozzáfűzte: „Mennél többet gondolkodom, annál biztosabb vagyok abban, hogy legyőzhettem volna magamat."[12] FDR mintegy megsejtette a későbbi eseményeket, mert nagyjából ilyen taktikát követtek a republikánusok 1940-ben és 1944-ben, amikor sokat átvettek Franklin D. Roosevelt 1932-es és 1936-os programjából.

Az 1936 novemberi választásokon Roosevelt óriási fölénnyel győzött. 27 752 309 szavazatot kapott, míg Landon csak 16 682 524-et. Az Union Párt körülbelül egymillió szavazatot szedett össze, a szocialisták 200 000-et, a kommunisták pedig 80 000-t. 1820 óta, amióta az Egyesült Államokban az „egyetértés korszaka" – tehát gyakorlatilag egypártrendszer – uralkodott, egyetlen elnöknek sem volt ilyen nagy, 60,8 százalékos többsége. FDR 46 államban győzött, 523 elektor volt mellette, és csak 8 volt ellene. Roosevelt stratégiája – az, hogy a nép választottjának nyilvánította magát, aki elvezeti a népet céljaihoz – bevált. A választások előtt tartott rádiószózatában FDR ezt mondotta: „Bárkit választanak is meg, holnap az egész nép elnöke lesz." A választási eredmények alapján feltételezhető volt, hogy a választók túlnyomó többsége ratifikálta az FDR által kifejtett programot.[13]

---

[12] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 13. old.

[13] u. o.

Évek	Szenátus				Képviselőház			
	dem.	rep.	mások	betöltetlen	dem.	rep.	mások	betöltetlen
1932	65	35	1	0	310	117	5	3
1934	69	25	2	0	322	102	10	1
1936	75	16	4	1	333	88	13	1
1938	69	23	4	0	261	160	4	1
1940	66	28	2	0	268	162	5	0
1942	57	38	1	0	222	208	4	1
1944	56	38	1	1	242	190	2	1

A választás napján este néhány száz ember, FDR szomszédai, fúvós zenekarral és fáklyákkal a Hyde Park-i ház elé vonultak az elnök köszöntésére. FDR, meghallva a műkedvelő zenét, lábára kapcsolta az ortopéd készüléket, és kiment a tornácra, hogy köszönetet mondjon a háza előtt egybegyűlteknek. A vöröses, valószínűtlen fáklyafény, az unokák arca az ablaknál, akiket felvert álmukból a lárma, és a régi, gyűrött házi ruhába öltözött elnök valamiféle provinciális jelleget kölcsönzött a jelenetnek, amely megismétlődött 1940-ben és 1944-ben. Tom Corcoran a ház lépcsőjén állva tangóharmonikázott.

„Olyan vagyok, akár a macska – mondta Roosevelt. – Egy nagyot ugrom, aztán elbújok." Amikor 1936-ban a nép szavazatáért harcolt, egy pillanatra sem feledkezett meg a Legfelsőbb Bíróságról, bár nyilvánosan egy szót sem szólt róla, mintha nem is léteznének azok a döntések, amelyek felszámolták a NIRÁ-t és az AAA-t. 1937. január 20-án Roosevelt szakadó esőben tette le az elnöki esküt. Hughes, a Legfelsőbb Bíróság elnöke bőrig ázva olvasta fel az esküszöveget. Amikor ezekhez a szavakhoz érkezett: „...kötelezem magamat arra, hogy tiszteletben tartom az Egyesült Államok kormányát", akkor a hidegtől remegő Roosevelt, saját bevallása szerint, szeretett volna felkiáltani: „Igen, de ahogyan én értem az alkotmányt – eléggé rugalmasan ahhoz, hogy megoldhassam a demokrácia új és bárminő problémáit –, nem pedig azt az alkotmányt, amelyet az önök bírósága a demokrácia és a haladás korlátjaként használ fel."

Nem kiáltott fel, de második hivatalba lépésekor igen szuggesztív hangon olvasta fel üzenetét. Államférfiúi tevékenysége alatt FDR egyetlen okmányt sem készített elő ennyire gondosan. Felvázolta az Egyesült Államok mindennapi életének komor képét:

„Látom az emberek tízmillióit, az egész népesség jelentős részét, megfosztva napjainkban mindattól, amit a legalacsonyabb mai követelmények alapján elsőrendű létszükségletnek neveznek.

Látom a családok millióit, amelyek annyira szűkös jövedelemből élnek, hogy a családi katasztrófa nap mint nap a fejük felett lebeg.

Látok milliókat, akiknek mindennapi életét a városban és a farmokon ötven évvel ezelőtt az úgynevezett jó társaság megengedhetetlennek nevezte volna.

Látok milliókat, akik meg vannak fosztva a művelődéstől, a pihenéstől és attól a lehetőségtől, hogy javítsanak a maguk és gyermekeik sorsán.

Látok milliókat, akiknek nincs meg az anyagi lehetőségük arra, hogy iparcikkeket vagy élelmiszert vásároljanak, és akiknek a szegénysége további millióknak nem nyújt lehetőséget arra, hogy megkeressék kenyerüket.

Látom, hogy a nemzet egyharmada rossz házakban lakik, rosszul öltözik és rosszul táplálkozik.

Amikor újból leteszem az elnöki esküt, ünnepélyesen fogadom, hogy az amerikai népet az általa választott úton fogom vezetni."

A drámai üzenet után szünet következett. Az elnök bezárkózott a Fehér Házba. Nagy titokban készítette el új programját. FDR jóakarói nem tartották túl merésznek magukat, amikor egybevették a készülő javaslatok arányait a nép által a választáson adott megbízással. Egyelőre az elnök szándékait még legbizalmasabb tanácsadói sem ismerték. A titok előttük is csupán január végén tárult fel, mindössze néhány nappal azt megelőzően, hogy az új program az ország nyilvánossága elé került.

Január 30-án Samuel Rosenman meghívást kapott FDR születésnapjára a Fehér Házba. Először vezették be az arany kézelőgombok klubjába. A szokásos szórakozás folyt, a középpontban az ünnepelttel és régi anekdotáinak teljes gyűjteményével, véleménye szerint mulatságos történetekkel. Nagy élvezettel adta elő ezeket, csöppet sem törődve azzal, hogy a jelenlevők közül egyesek hússzor vagy még többször hallották őket. Rosenman szívesen hallgatta végig a soron levő mulatságos történetet.

Roosevelt még New York állam kormányzója volt, amikor Bostonban egy ízben gyilkosságot követtek el. A gyanúsítottakat – két kínait – New Yorkban letartóztatták. Massachussetts állam kormányzója követelte, hogy adják ki őket a bostoni rendőrségnek. Az egyetlen tanú felismerte a letartóztatott személyekben a két gyilkost, akiket futólag látott a bűntény helyén. Akkor a védő megkérte a tanút, hogy távozzon, és még húsz kínait rendelt a szobába. Azután a tanút ismét behívták, és felszólították arra, hogy válassza ki a tömegből a gyilkosokat. A tanú képtelen volt erre. Annak idején Rosenman maga vizsgálta ki ezt az ügyet, s beszámolt róla Rooseveltnek. Most Rosenman meglepetve értesült róla, hogy a vizsgálatot nem ő folytatta le, hanem Roosevelt személyesen, aki egyébként nyilvánvalóan kiagyalt részletekkel színezte ki a történetet. Rosenman összekacsintott Missyvel meg Grace-szel. Csak ámult FDR kimeríthetetlen fantáziáján. Egyébként mindannyiuknak még sokszor végig kellett hallgatniuk ezt a történetet.

Azután az elnök kedvenc szórakozása, a pókerezés következett, amely azokban az években hajnali négy óráig elhúzódott. FDR nagy sajnálatára az orvosok a játék tartamát előbb két órával csökkentették, majd csak éjfélig engedélyezték. Roosevelt panaszosan kérte, hogy még „egy ici-picit" játsszanak, de az orvos komoly tekintetének súlya alatt a partnerek felálltak és elköszöntek, s az elkedvetlenedett elnököt egyedül hagyták a kártyákkal. Így folytak le hagyományosan az ünnepi vacsorák, egy kivétellel – ezen az estén az elnök közölte barátaival, hogy tervbe vette a Legfelsőbb Bíróság reformját. Elérkezett az ideje annak, hogy elbánjanak a konok öregekkel, a Legfelsőbb Bíróság tagjaival, akik akadályozzák a New Deal politikáját.

Az elnök felolvasta a kongresszushoz intézendő üzenetének már elkészített tervezetét. Valamennyi szövetségi bíróságon, fentről lefelé minden szinten, a következő rendszert vezetik be: a már tíz éve állásban levő bírók mellé, ha hetvenedik életévüket betöltötték, és nem vonultak nyugdíjba, az elnök a szenátus hozzájárulásával még egy bírót nevez ki. FDR tehát a Legfelsőbb Bíróság összetételének növelését irányozta elő, kilencről tizenöt főre. A reform szükségességét azzal indokolta, hogy a bírók túl vannak terhelve munkával, s hajlott koruk miatt nem képesek elvégezni munkájukat. Az érvelés csak a felszínes elméket győzhette meg.

Az elnök tanácsadói, akik komolyan aggódtak amiatt, hogy mi lesz a tervből, azt ajánlották: ha már az elnök annyira ég a vágytól, hogy móresre tanítsa a Legfelsőbb Bíróságot, válassza az alkotmánymódosítás útját. Az elnök azonban ebbe nem ment bele. „Adjatok tízmillió dollárt, s bármelyik alkotmánymódosítási javaslatot megbuktatom" – mondotta. Roosevelt kétségtelenül kitűnően látta, milyen összefüggés van a pénz hatalma és az amerikai állami intézmények között. Február 5-én a Kongresszus megkapta az elnök üzenetét. FDR javaslatainak nyilvánosságra hozatala bombarobbanásként hatott. A lapok túlnyomó többsége arról írt, hogy az elnök diktatórikus törekvéseihez immár nem férhet kétség.

Mindenekelőtt az elnök érvelése váltott ki ellenkezést. Üzenetében rámutatott arra, hogy az elmúlt évben a Legfelsőbb Bíróság 867 peres ügyből 717-et nem volt hajlandó megvizsgálni, s ezért a következő megállapításra jutott: „A mai bonyolult élet megkívánja, hogy állandóan friss vér áramoljék a bíróságokba, ahogyan ez elengedhetetlenül szükséges a kormányhatóságok és a magánszervezetek esetében is. Szellemi és testi képességeik csökkenése folytán az emberek kerülik a bonyolult ügyekben való elmélyedést. A régi pápaszem lassanként eltorzítja az új tényeket, mert azt a pápaszemet még más nemzedék szükségletei számára választották ki. Azok az öregek, akik azt hiszik, hogy minden úgy van, mint régen, nem folytatják a jelennek és a jövőnek a tanulmányozását és kétségbevonását." FDR ellenfelei nyomban megmagyarázták, hogy az elnök igazi indítéka nem a „friss vérről" való gondoskodás, hanem csillapíthatatlan hatalomvágyának kielégítése.

FDR felismerte, hogy hibát követett el. Helyesebb lett volna köntörfalazás nélkül nevén nevezni a gyereket. Beszédeinek egész sorában megkísérelte kijavítani a hibát. Március elején egy rádióbeszédében ezt mondotta: „Ha három ló van az ekébe fogva, akkor a szántóföldet csak közös munkájukkal lehet felszántani. Elég, ha az egyik ló fekszik vagy a másik oldalra húz, máris meggátolja a munkát." Majd, hozzáfűzte: „Múlt év novemberében figyelmeztettünk arra, hogy megkezdjük a verekedést. Egyesek azt tartják, hogy valójában nem is volt ilyen szándékunk. De mi verekedni fogunk." A sajtó kárörvendve kipécézte ezeket a szavakat, a legreakciósabb lapok pedig észrevehető elégedettséggel arra is emlékeztettek, hogy igazuk volt, amikor az 1936-os választási küzdelem idején ilyen figyelmeztetéseket tettek közzé. „Csak 25 (illetve 10, illetve 5) nap maradt az amerikai életforma megmentésére."

Roosevelt javaslatát a demokrata párti szenátorok és képviselők legnagyobb része ellenezte. Még FDR lelkes hívei is — Herbert Lehman, Felix Frankfurter és George Norris — az ellenzék táborába álltak. A szenátusban az elnök elleni harcot két kiemelkedő „progresszista" vezette, akik még nemrégiben szenvedélyesen támogatták a New Dealt: Burton Wheeler és Hiram Johnson szenátorok. Carter Glass demokrata szenátor kijelentette, hogy „a Kongresszus, ha az elnök úgy kívánja, még öngyilkosságot is elkövethet, de semmiképpen sem egyezhet bele a Legfelsőbb Bíróság reformjába. A republikánusoknak abban a ritka élményben volt részük, hogy a demokraták közt kitört dühödt konfliktus tanúi lehettek.

Csak olajat öntött a tűzre annak a jelentésnek a közzététele, amelyet az elnök által még 1936 márciusában kinevezett bizottság készített a kormány munkájáról és az igazgatási módszerek lehetséges javításáról. A bizottság 1937 elején terjesztette be jelentését a Kongresszushoz. Javaslatainak lényege az volt, hogy a munka hatékonysága és a takarékosság érdekében újjá kell szervezni a végrehajtó hatalom legfelsőbb szerveit: bővíteni kell a Fehér Ház személyzeti állományát, meg kell erősíteni több mint 100 olyan hivatalt, amelyeket az elnök főként a New Deal megvalósítása érdekében hívott életre, létre kell hozni két újabb minisztériumot – a társadalombiztosításit és a közmunkaügyit –, több hivatalt közvetlenül alá kell rendelni az elnöknek stb. Lényegében ezek a javaslatok nem haladták meg az Egyesült Államokban már régen hangoztatott óhajokat a nehézkes államgépezet leegyszerűsítésére vonatkozóan.

Ámde a Legfelsőbb Bíróság reformjával összefüggésben ezek a javaslatok azt a benyomást keltették, hogy Franklin Roosevelt a saját kezében akarja összpontosítani a hatalmat. Valóban FDR, akit kifárasztott a Legfelsőbb Bíróság ellenállása, igyekezett elhárítani az akadályokat a további reformok útjából. Nyilván ki akarta szélesíteni a New Dealt. Ámde ez esetben közvetlenül a néphez kellett volna fordulnia. Ezt nem tette meg, és ismét megakadt az amerikai államberendezés egyensúlyainak és ellensúlyainak hálójában, amelyet az amerikai alkotmány megalkotói annak idején szándékosan készítettek.

Amíg a politikusok veszekedtek, az öreg bírák sem ültek tétlenül. 1933-tól 1936-ig a Legfelsőbb Bíróság 12 döntést hozott a szövetségi kormány ellen (az Egyesült Államok egész addigi története során 60 ilyen döntést hoztak). 1937 márciusától kezdődően néhány hónapon át a második „száz nap" legfontosabb törvényeit alkotmányosnak ismerték el: a minimális munkabérről szóló törvényt Washington államban, a Wagner-féle törvényt, majd pedig a társadalombiztosításról szóló törvényt. A Legfelsőbb Bíróság álláspontjának megváltozása kihúzta a talajt a vitatkozó felek lába alól. A bírák, úgy látszik, megértették, hogy a New Deal korántsem a tőkés rendszer alappillérei ellen irányuló merénylet. Észrevették azt is, hogy az első és a második „száz nap" alatt FDR módszerei különböztek egymástól. A Washington állambeli minimális munkabérről szóló törvény támogatásáról hozott döntésében a Legfelsőbb Bíróság leszögezte: „A munkások kizsákmányolása, akik a munkafeltételekre vonatkozó szerződéskötésnél egyenlőtlen helyzetben vannak, s ennélfogva viszonylag védtelenek, a társadalomra azt a közvetlen terhet rója, hogy támogassa őket. Az adófizető kénytelen megfizetni azt a munkabért, amelyet a munkások nem kapnak meg teljes egészében.” A törvény célja – állapította meg a bíróság –, hogy csökkentse a segélyezésre fordított kiadásokat, amelyek „továbbra is ijesztő arányokban növekszenek”. Ezzel a New Deal ádáz ellenségeinek is egyet kellett érteniük.

Ilyenformán a burzsoázia jelentős része – s a Legfelsőbb Bíróság a burzsoázia érdekeinek tükre volt – kezdte felfogni Roosevelt politikájának értelmét. Elvetették azt, ami nem felelt meg nekik – a NIRÁ-t meg az AAA-t, az államnak a gazdasági életbe való közvetlen beavatkozásával –, de jóváhagyták a második „száz nap” módszereit. Ámde Rooseveltnek az a törekvése, hogy – ugyanabból a filozófiából kiindulva, amely a NIRÁ-ban meg az AAA-ban is kifejeződött – alárendelje a bírói hatalmat a végrehajtó hatalomnak, kudarcot szenvedett. 1937. június 22-én a Kongresszus elfogadott egy törvényt, amely jelentéktelen változtatásokat eszközölt az Egyesült Államok bírósági rendszerében. A törvényben szó sem esett a Legfelsőbb Bíróság reformjáról. Franklin Roosevelt elszenvedte államférfiúi tevékenységének legnagyobb vereségét. Az adminisztratív nyomás nem vezetett eredményhez. Mindamellett FDR az elkövetkező években több ízben kijelentette, hogy amikor elvesztette a csatát, megnyerte a háborút.

1945-ig a Legfelsőbb Bíróság csak egy esetben helyezkedett szembe a szövetségi kormánnyal, s akkor is másodrendű jelentőségű ügyben. 1945-ig a kilenc bíró közül hét olyan volt, akit FDR nevezett ki, a bíróság tagjainak átlagos életkora pedig az 1937-es 72 évről 1945-re 57 évre csökkent. Ami az engedelmes bírákat illeti, FDR gúnyosan megjegyezte: „eléggé naiv dolog” tagadni az összefüggést a bírósági tagok számának növelésére vonatkozó javaslatok és a New Deal törvényhozásának a bírák részéről történt helyeslése között.

A Legfelsőbb Bírósággal vívott küzdelem idején FDR sok barátot vesztett el és talán csak egyet szerzett. 1937-ben Texas állam elhunyt képviselője helyébe tíz jelölt közül a huszonkilenc éves demokrata Lyndon Johnsont választották be. Ebben az időben Johnsont mint a New Deal keretében létrehozott és 33 000 fiatalt foglalkoztató ifjúsági hivatal szervezőjét már eléggé ismerték Texas államban. Eleanor Roosevelt, Texasban tett látogatása után, igen elismerően nyilatkozott az erélyes szervezőről. Az 1936-os kampányban FDR felfigyelt rá: Lyndon Johnson Dallasban felvonultatta az ifjúsági hivatal szervezetében dolgozó ifjakat, akik az elnökjelöltet felemelt ásóval, katonásan üdvözölték. FDR elnevette magát.

Lyndon Johnson, amikor 1937-ben jelöltette magát, fenntartás nélkül támogatta a New Dealt, beleértve a Legfelsőbb Bíróság reformját is. Tapasztaltabb politikusok ezt a lépést politikai öngyilkosságnak minősítették volna. Johnson nézetei éles ellentétben állottak egy másik texasinak, Garner alelnöknek a nézeteivel, aki hevesen támadta FDR javaslatait. Roosevelt már ezért is rokonszenvvel figyelte a vakmerő ifjú politikust, aki nem félt mindent egy lapra feltenni. Választási sikere után Roosevelt meghívta őt jachtjára. A képviselő igen jó benyomást tett az elnökre, és a nagy korkülönbség ellenére baráti kapcsolat alakult ki köztük. Roosevelt Johnsont az elnöki vonaton vitte magával Washingtonba. Johnson meglepetésére a vonaton FDR megadta neki a hatalmas Thomas Corcoran személyes telefonját, fővárosba érkezésük után pedig a fiatal képviselő már tagja volt a képviselőház tengerészeti bizottságának. FDR-nek sohasem volt oka arra, hogy megbánja Johnsonnal való kapcsolatát, aki lehetőségei szerint mindenkor támogatta a New Dealt.

VI

Második elnöksége előtt, 1936. szeptember 29-én tartott beszédében Franklin Roosevelt hangoztatta, hogy a két párt, a Demokrata Párt és a Köztársasági Párt között nincs különbség a kommunista rendszerhez való viszony tekintetében, de óriási különbség van közöttük a kommunizmussal szemben követett módszereket illetően. „A republikánusok, a dolgoknak szabad folyást engedve, a húszas években engedték, hogy a gazdasági viszonyok annyira megromoljanak, hogy a radikalizmus fenyegető veszéllyé váljék. Az 1932-es kampány elején azt mondottam: »A radikalizmus veszélyével a reakciót szembeállítani annyit jelent, hogy magunk rohanunk a katasztrófába. A reakció a radikális számára nem akadály, hanem provokáció. Ezt a veszélyt az újjáépítés reális programja segítségével kell elhárítani«... Mi a rendkívüli helyzettel rendkívüli intézkedéseket állítottunk szembe. De sokkalta fontosabb volt az, hogy a probléma gyökeréig hatoltunk és a válság okaival foglalkoztunk. Mi ellene vagyunk a forradalomnak. Ezért hadat üzentünk azoknak a viszonyoknak, amelyekből a forradalom kisarjad."

A Legfelsőbb Bírósággal való csatározások idején közigazgatási és jogi koncepciók körül forgott a vita, de – amint az ellenállástól feldühödött Roosevelt 1937. március 4-i beszédében mondotta – másról volt szó: „Ha nincs bátorságunk arra, hogy az amerikai népet azon az úton vezessük, amelyiken haladni akar, mások fogják vezetni." Jóllehet a Legfelsőbb Bíróság, amelyet az elnök megijesztett, fejet hajtott, s Rooseveltben mély politikai hegeket hagytak azok a sebek, amelyeket az összecsapás során kapott, a felső rétegekben folyó harc, általában véve a harmincas évek második fele, Amerika életének fő áramlatán kívül maradt. Az amerikai nép egészen mást vár az elnöktől. Rooseveltnek a kilenc öreggel vívott szilaj párbaja nem oldotta meg a dolgozók fontos problémáit. Egyszóval: Roosevelt, aki 1936-ban megígérte a „találkozót a sorssal", kitért ígéreteinek teljesítése elől. S a nép, amely nemrégiben óriási többséggel újra beküldte FDR-t a Fehér Házba, kezdett a kormányzattól függetlenül törekedni életének megjavítására. Főleg ennek, nempedig a Legfelsőbb Bírósággal vívott harc kudarcának volt tulajdonítható, hogy FDR tekintélye 1937 derekától kezdve erősen csökkent.

A néptömegek nyomása, s nem FDR politikája biztosította az amerikai dolgozók további sikereit. FDR veresége a demokrata erőkre nézve azzal a következménnyel járt, hogy nagyobb önállóságot kaptak akcióikban. Történelmi paradoxon, hogy a reakció, amikor megkötötte a rendkívül aktív FDR politikai mozgásszabadságát, ugyanakkor felszabadította a néptömegek energiáját!

Az 1937-es esztendő az amerikai szervezett munkásmozgalom újabb győzelmeinek éve volt. Az Iparági Szakszervezetek Bizottsága, amelynek feladata a munkások iparáganként megszervezése volt, miután befejezte a felkészülést, harcot indított a nagymértékben monopolizált iparágakban – az acélöntő-, az automobil-, a vegyiparban stb. –, amelyekben addig gyakorlatilag nem léteztek szakszervezetek. A munkáltatók terrorjára a munkások – az ország történetében először – széles körű „olasz sztrájkokkal" válaszoltak. A sztrájkharc szívós volt, és bővelkedett éles összecsapásokban. Május 30-án Chicagóban a rendőrség tüzet nyitott a békés felvonulókra, és 10 munkást megölt, 160-at pedig megsebesített. A szakszervezetek azonban folytatták a támadást. Az erélyes munkásmozgalommal szemközt a monopóliumok kénytelenek voltak kapitulálni és elismerni az akkor alakult hatalmas ipari szervezeteket, amelyekben erős, kommunisták vezette balszárny tevékenykedett. A Kommunista Párt részvétele nélkül a munkásmozgalom óriási sikerei nem születhettek volna meg. Az Iparági Szakszervezetek Bizottsága, amely 1938-ban felvette az Ipari Szakszervezetek Kongresszusa (Congress of Industrial Organisations – CIO) nevet, közel négymillió szakszervezeti tagot egyesített. Körülbelül ugyanilyen létszámot ért el az idő tájt az AFL is. A második világháború kitöréséig az amerikai szakszervezetek csaknem megháromszorozták taglétszámukat az 1933. évihez képest, és mintegy kilencmillió embert tömörítettek.

Míg a munkások, a könnyfakasztó gázoktól elvakítva, a rendőrség és a tröszt-milícia golyózápora alatt verekedtek elemi jogaik – az egyesülési jog és a kollektív szerződésre való jog – érvényesítéséért, FDR semleges álláspontot foglalt el. A monopóliumok azt követelték, hogy a sztrájkolók ellen vessék be a szövetségi katonaságot. FDR elutasította kívánságukat. A CIO elnöke, John L. Lewis szenvedélyesen megvádolta Rooseveltet, hogy elárulta a munkásérdekeket és lelkiismeretlenül elköltötte az 1936-ban rendelkezésére bocsátott, fillérenként összegyűjtött szakszervezeti pénzeket. A CIO komoly vádat emelt: Roosevelt és Hopkins akadályozzák a WPA és a PWA által foglalkoztatott munkások bevonását a szakszervezetekbe. Az elnök végül is a jobbról és balról elhangzó vádakra a shakespeare-i szavakkal válaszolt: „Ó, átkozott a két ház!" Objektíve azonban Roosevelt mindenekelőtt azt ellenezte, hogy a munkásmozgalom az erejénél fogva őt megillető helyet foglalja el a demokrata koalícióban, amelyre, mellesleg, ő maga támaszkodott, s amelynek a támogatása biztosította számára másodszori megválasztását 1936-ban. Ez volt a magyarázata az elnök és a CIO között mind gyakrabban tapasztalható súrlódásoknak, nem pedig az, hogy John L. Lewis féktelen természete miatt a „munkásmozgalom Huey Longjának" számított. A monopolisták kijelentették, hogy Roosevelt a „munkások mellett" áll, de a dolgozók egyetlen képviselője sem töltött be semmiféle funkciót sem a kormányban, sem a New Dealt megvalósító vezető szervekben.

FDR távol állott a semlegességtől akkor, amikor a munka és a tőke közti konfliktust az „olasz sztrájkok" útján akarták megoldani. Az autóipari munkások harcának tetőfokán, 1937-ben, leplezetlen gőggel jelentette ki: a sztrájkolók „tudata gyermeki szinten" mozog, „az olasz sztrájkok pedig kétségkívül törvénytelenek". Az elnök vette magának a bátorságot, hogy az ország nevében kifejtse: „Az olasz sztrájkok pokolian népszerűtlenek, s végül a munkásmozgalom vezetői meg fogják majd érteni, hogy a munkások nem érhetnek el sokat, ha most népszerűtlenekké válnak az ország óriási többségének szemében. Ehhez lehet, hogy két év szükséges." A történész nehezen tudja felmérni, hogyan reagáltak az ország dolgozói az osztályharc azon éles formájára, amelyhez a munkásosztály egyes osztagai folyamodtak, de az uralkodó osztályoknak csakugyan az elnök által megjelölt időre volt szükségük: 1939-ben a Legfelsőbb Bíróság kategorikusan megtiltotta az „olasz sztrájkokat", azzal az indokolással, hogy ellentétben állnak az amerikai alkotmánnyal.

A munka és a tőke frontján folyó elkeseredett csaták egybeestek az újabb gazdasági válsággal, amely 1937 őszén sújtotta az Egyesült Államokat. 1937 szeptemberétől 1938 nyaráig az ipari termelés egyharmadával csökkent, a munkanélküliek száma pedig az 1937. évi 4,9 millióról 1938 nyarára 9,6 millióra emelkedett. Csökkent a farmerek jövedelme, ugrásszerűen emelkedett a segélyt igénylők száma. A válság szétfoszlatta a newdealerek azon reményét, hogy a helyes úton járnak. Roosevelt még 1935-ben, charlestoni beszédében ezt állította: „Igen, a helyes úton járunk, s ez nem véletlen, barátaim, nem a ciklus megfordulásának következménye. Tudatosan választottuk ezt az irányt. És senki se mondjon mást nektek." Most a republikánusok gúnyosan idézgették FDR szavait. Roosevelt külsőleg teljesen nyugodt maradt. Amikor a legközelebbi sajtókonferencián egy tudósító óvatosan felemlítette ezt a kijelentését, az elnök nyugodtan válaszolt: „Azok az intézkedések, amelyeket akkor tettünk, s amelyek főképpen a pénzügyi politikára és a felpumpálásra vonatkoztak (az állami kiadások növekedése. – *N. J.*), teljesen nyilvánvalóan eredményeseknek bizonyultak."

Szűk kormánykörben FDR leplezhette nagy tanácstalanságát. A szó szoros értelmében kicsúszott lába alól a talaj. Garner alelnök tapintatlanul emlékeztette őt arra, hogy az 1936-os kampány idején azt ígérte, hogy a legközelebbi években egyensúlyba hozza a költségvetést. „Ötvenszer megmondtam már – kiabálta csaknem hisztérikusan FDR –, hogy az 1938-as költségvetési évben meglesz az egyensúly. Ha akarja, hogy ezt ismételgessem, elmondhatom még egyszer vagy akár ötvenszer is!" A Kongresszus ellenséges magatartást tanúsított a Fehér Házzal szemben. Gyakorlatilag elvetette az egész törvényhozási programot, amelyet Roosevelt 1937-ben javasolt: intézkedések a mezőgazdaság megsegítésére, a maximális munkahét és a minimális munkabér megállapítása az iparban. Meghiúsult FDR nagyvonalú terve is, hogy a TVA mintájára hét újabb regionális igazgatóságot hozzon létre a természeti kincsek fejlesztésére és felhasználására. A törvényhozók csak néhány másodrendű fontosságú intézkedést hagytak jóvá javaslatai közül.

Az elnökre mért vereség után a szenátorok meg a képviselők 1937 nyarán elégedetten utaztak el szabadságukra. A felbőszült FDR elhatározta, hogy intézkedni fog. Szeptember 17-i beszédében rámutatott arra, hogy a kormányt olyan eszmény vezérli, amely „érthetővé teszi a munkásoknak a munkanap csökkentésére és a munkabér emelésére vonatkozó követeléseit, a farmereknek a stabil jövedelemre vonatkozó követeléseit, az üzletemberek óriási többségének a pusztító konkurrenciától való megszabadulásra vonatkozó követeléseit, végül azt az általános követelést, hogy szűnjék meg a rend, amelyet gyakran tévesen »szabadságnak« neveznek, s amely lehetővé teszi a népesség maroknyi részének, hogy a népesség többi részétől a tűrhetőnél többet kipréseljen". Kora ősszel utazást tett az országban, és közvetlenül a választókhoz fordult.

Roosevelt közölte, hogy november 12-re egybehívja a Kongresszus rendkívüli ülésszakát, hogy kikerüljenek a zsákutcából. Úgy gondolta, hogy a hátralevő időben a nép képes lesz nyomást gyakorolni a Kongresszusra. FDR egy akkori magánlevelében ezt írta: „Mint tudja, a kövér macskák (így hívják az Egyesült Államokban a monopolistákat. – *N. J.*) lapjai, vagyis az egész sajtó 85 százaléka, elkeseredetten szembeszálltak a kormányzat összes intézkedéseivel. A helyzetet a legjobban így jellemezhetném: az 1936 tavaszi, nyári és őszi kampány tevékenyen folytatódik az egész 1937-es évben. Ámde a választók ma éppúgy velünk vannak, mint múlt ősszel." Október 12-én, pontosan egy hónappal a Kongresszus rendkívüli ülésszakának megnyitása előtt, Roosevelt megtartotta soron következő „kandalló melletti beszélgetését" a rádióban. Bejelentette, hogy meg akarja kérni a Kongresszust az elutasított törvényjavaslatok elfogadására. FDR beszéde, bár a rádióhallgatók rokonszenvvel fogadták, semmiféle hatást nem gyakorolt a Kongresszusra.

A Kongresszus rendkívüli ülésszaka Franklin Roosevelt javaslatait mind egy szálig elutasította.

VII

1937 végén, 1938 elején Washington lázban égett. A kormányhatóságok számtalan értekezletet tartottak, összehívták a nagy és a kis „business" képviselőinek konferenciáját. 1938 januárjában a kormány meghívására a fővárosban tanácskozásra gyűltek össze a kis üzletemberek. Semmiképpen sem tudtak megállapodni abban, mit kell tenniük annak érdekében, hogy kilábaljanak a válságból. A szenvedélyek lecsillapítására ki kellett hívni a rendőrséget.

A New Deal vezetőinek tanácskozása nem a nyilvánosság előtt folyt. Közöttük most az első helyet Harry Hopkins töltötte be, aki Roosevelt legközvetlenebb munkatársa, a Fehér Ház állandó vendége lett. 1938 tavaszán Hopkins komolyan úgy gondolta – és maga Roosevelt is táplálta ezt a kellemes meggyőződését –, hogy Roosevelt utóda lesz az elnöki székben. Hopkins a válság leküzdésének módszereire vonatkozóan egyszerű nézeteket vallott: szükség van egy újabb „felpumpálásra”, a közmunkák kiszélesítésére. Hopkinsszal nyilvánvalóan szolidárisak voltak mind a New Deal régi hívei – Harold Ickes, Henry Wallace, Frances Perkins, Thomas Corcoran –, mind a válogatott kör új csillagai – Marriner Eccles, a bank- és tőzsdeügyleteket ellenőrző szövetségi hivatal (Federal Reserve Board) vezetője, Mordecai Ezekiel, Leon Henderson, William Douglas. Ugyanakkor egyre inkább gyökeret vert bennük az a gondolat, hogy meg kell fékezni a monopóliumok túlkapásait. A válságért a nagytőkések felelősek, ők idézték elő eszeveszett profithajhászásukkal. Harold Ickes szenvedélyesen hirdette, hogy a gonosz befészkelte magát az amerikai gazdasági életet ellenőrző „hatvan családba”.

Roosevelt speciális nézőpontból szemlélte a dolgokat. A kormány tagjainak egyszerűen ezt mondotta: „Ha nem sikerül a gazdasági életet helyreállítanunk, 1940-ben senkit sem fognak újra megválasztani közülünk.” Voltak, akik tudományos módszereket ajánlgattak az elnöknek a válság leküzdésére. Ám kiderült, hogy gyakorlatilag lehetetlen rávenni Rooseveltet, hogy végighallgassa a tudományos érveket. Ecclesnek sikerült tőle ígéretet kapnia, hogy lunch közben rászán egy órát, és gazdasági kérdésekről beszélget vele. Ritka megtiszteltetés volt Eccles számára, hónapokon át várt rá. Belépett az elnök dolgozószobájába, telve gondolatokkal. Ott találta az öreg McAdoot, Kalifornia állam szenátorát. Roosevelt udvarias célzást tett arra, hogy Ecclesszel szándékozik lunchölni. A szenátor ezt derűsen tudomásul vette. „Ti, fiúk, egyetek csak, én közben befejezem." Megkezdődött a kínos lunch, miközben a szenátor arra intette az elnököt, hogy a szövetségi bírák kinevezésénél ne erre vagy arra a gazemberre hallgasson, hanem rá, McAdoora stb. Végül is a szenátor távozott, a pincér kitolta az asztalt az edényekkel.

El lehetett volna kezdeni a beszélgetést, de amikor a pincér kinyitotta az ajtót, vidám csaholással berontott a dolgozószobába Fala, az elnök kutyája. Roosevelt kivett az asztalfiókból egy labdát és játszani kezdett Falával. A kutya visszahozta fogai között a labdát a szoba legtávolabbi sarkából is. Eccles kipréselt magából néhány dicsérő szót az értelmes állatra. „Elég, Fala – mondotta végül Roosevelt –, dolgoznunk kell." Eccles összeszedte gondolatait, és beszélni kezdett. Hamarosan észrevette, hogy az elnök nem figyel rá. „Az ördögbe! – kiáltott fel Roosevelt. – Nézzen oda, mit látok!" Fala a szőnyegre piszkított. Behívtak egy titkosrendőrt, Fala orrát a „bűntett" helyére verték, leszidták, és szégyenszemre kikergették a szobából. De Eccles ideje is lejárt. Hivatalába visszatérve, munkatársainak csak Kalifornia állam ügyeiről és a kutya ocsmány viselkedéséről számolhatott be.

Angliából a Fehér Házba érkezett John Keynes 1938. február 1-i keltezésű hosszú üzenete, amelyben tüzetesen taglalta a Roosevelt-kormány politikáját, s a válság leküzdésének útját újabb közmunkák szervezésében látta. FDR átfutotta az üzenetet, és megbízta Morgenthaut egy formális válasz megírásával, amelyet olvasás nélkül aláírt. Nem érdekelte a „tiszta" elmélet területére való kiruccanás.

Pedig FDR figyelmesen meghallgatta a tanácsokat, csakhogy nem a teoretikusokéit, hanem a gyakorlati emberekéit. 1937 végén–1938 elején Franklin Roosevelt államférfiúi tevékenységében kevéssé ismert lap kezdődött: vég nélküli – s az esetek jó részében titkos – tárgyalásokat folytatott a legnagyobb monopóliumok képviselőivel. Több mint tíz esztendővel később, 1950-ben a „Washington Times Herald" ezt írta: 1937-ben, amikor a New Deal szembekerült a depresszióval, Roosevelt elnök a Wall Street üzletembereivel titkos tárgyalásokat kezdett. Az idő tájt kezdett a Fehér Házba járni Thomas Lamont, aki Morgan után a J. P. Morgan és Társa cég feje lett. Egy ízben Morgant és Myron Taylort, a Morgan ellenőrzése alatt álló United States Steel akkori vezetőjét látták kijönni a Fehér Házból. Az üzletemberek mosolyogva bevallották, hogy háromnegyedórás beszélgetést folytattak az elnökkel, amelyről a Fehér Ház nem adott hírt. Amikor megkérdezték tőlük, mi volt látogatásuk célja, azt felelték, hogy lényegében udvariassági látogatásról volt szó. „Így hát megérti, hogy nem mondhatom el, miről beszélgettünk az elnök házában"[14] – mondotta Morgan.

Ezeknek a tanácskozásoknak az eredményeiről alig tudunk valamit, hacsak nem számítjuk azokat a megjegyzéseket, amelyeket Roosevelt a kormány ülésein tett. Így panaszkodott a kormány tagjainak: „A szervezett gazdagság, *amely eddig ellenőrizte a kormányt* (az én kiemelésem. – *N. J.*), felhasználja az alkalmat, hogy eldöntse: továbbra is ellenőrzése alatt tartsa-e a kormányt, vagy pedig a jövőben tartózkodjon ettől." Ebben az időben egy befolyásos jogász, aki több tröszt ügyeit intézte, kampányt indított a Wall Streeten egy nagy pénzalap összegyűjtésére, amelyet átadnának FDR-nek azzal a feltétellel, hogy lemond tisztjéről. Úgy látszik, ez a nagytőke szélsőséges képviselőinek álláspontja volt; a monopolisták legnagyobb része – amint azt Roosevelt a kormánnyal közölte –, nem akar „korlátlan mezőgazdasági termelést, a maximális munkahét és a minimális munkabér megállapításáról szóló törvény kiadása mellett foglal állást, és szükségesnek tartja a szociális törvényhozás valamilyen formáját. Ámde mindezt magánbeszélgetések alkalmával mondják, és egyikük sem támogat ilyen javaslatokat nyilvánosan."[15] Éppen az elnök és a nagytőke egyetértése determinálta a New Deal utolsó, 1938-as fellendülésének sikerét. Ha nem fogadjuk el ezt a magyarázatot, akkor teljesen érthetetlen az az éles fordulat, amely a Kongresszus magatartásában bekövetkezett 1937-es kérlelhetetlen állásfoglalásához képest.

---

[14] Congressional Record. 96. köt. A 1536. old.

[15] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 2. köt. New York 1954. 241–243. old.

Az Egyesült Államok uralkodó köreinek állásfoglalásában végbement változások alapvető oka a dolgozók 1937—1938 telén kibontakozott tömegmozgalmában rejlett. Az új válság újabb lökést adott a demokratikus erők harcának. S ezúttal ezek az erők jóval egységesebbek voltak, mint 1929—1933-ban. A CIO-hoz tartozó szakszervezetek a vezető gazdasági ágakban éppen megtörték a monopóliumok ellenállását. A Kommunista Párt, bár még nem állhatott a demokratikus koalíció élére, számottevő erővé nőtt. Az Egyesült Államok éles osztályütközetek küszöbén állott, amelyekben a dolgozók óhatatlanul jóval radikálisabb követelésekkel léptek volna fel, mint az elmúlt években. Mindezt látta és szükségképpen számításba vette az amerikai burzsoázia is. Ebből fakadt az újabb engedmények politikája.

1938. február 16-án a Kongresszus megszavazta a mezőgazdaságról szóló törvényt, amely a Legfelsőbb Bíróság által megszüntetett AAA-t helyettesítette. Ettől kezdve a kormány évente megállapította a főbb mezőgazdasági termékek termelési kvótáit, s kikérte róluk a farmerek véleményét. Ha kétharmad részük egyetértett a javaslattal, a kvóták kötelezővé váltak. Ennek megfelelően fizették ki a farmereknek a vetésterület csökkentéséért járó kártalanítást. Az árak fenntartása érdekében a farmerek termésfeleslegeit a kormány megvásárolta: Az 1938-as törvény megszabta az Egyesült Államok kormányának mezőgazdasági politikáját az elkövetkező években. Az AAA-tól eltérően azonban kevésbé aprólékosan szabályozta a termelést.

1938. június 25-én Roosevelt aláírta a munka igazságos szabályozásáról szóló törvényt, amely huszonöt centben állapította meg a minimális órabért és negyvennégy órában a maximális munkahetet azzal a kiegészítéssel, hogy az elkövetkező hét, illetve három év alatt a minimális órabért negyven centre kell növelni, a maximális munkahetet pedig negyven órára kell csökkenteni. A törvény csak azokra a munkásokra vonatkozott, akik az „államközi kereskedelem” körébe tartozó, vagyis országos jelentőségű vállalatoknál voltak foglalkoztatva. Végrehajtását nehéz volt ellenőrizni, mert a vállalatok a munkabérbe gyakran bevettek más szolgáltatásokat is. Egészében véve a törvény mégis nagy előrelépés volt a munkatörvényhozás területén.

Végül 1938. április 14-én Roosevelt javaslatokat terjesztett a Kongresszus elé „a több évi helyreállítás ösztönzéséről", vagyis arról, hogy további hárommilliárd dollárt fordítsanak a WPA, CCC stb. céljaira. Hogy a Kongresszus vezetőiben ne maradjon kétség szándékait illetően, félig tréfásan, félig komolyan figyelmeztette őket: abban az esetben, ha a szenátus meg a képviselőház csökkentené a kért összeget, az elnök intézkedik, hogy helyezzenek el a Fehér Ház előtt egy nagy plakátot ezzel a felirattal: „A WPA kérdéseiben ne ide forduljatok." Egy nagy nyíl megmutatja majd hova kell fordulni: a Kongresszushoz. A törvényhozók, lelki szemeikkel a tömeges munkanélküliséget és a dolgozók azon követeléseit látva, hogy növeljék a közmunkára fordított összegeket, engedelmesen a törvényjavaslatra szavaztak. 1938-ban az elnök nem talált fel semmi újat: beadott az országnak egy nagy adagot az 1933-as recept szerint készült orvosságból.

De míg akkor Roosevelt szilárdan hitt a gyógyulásban, most tudta, hogy csak időleges javulást remélhet. A felhalmozott tapasztalat minden kétséget kizáróan megmutatta, hogy a New Deal már kipróbált útjain lehetetlen a gyógyulás. Mit tehetett? 1937. november 14-i rádióbeszédében FDR kijelentette: „A munkanélküliség egyike az emberiség előtt álló súlyos és félelmetes problémáknak... Ez a probléma felmerül minden civilizált országban, így a mi országunkban is. Néhány országban úgy oldották meg, hogy hallatlan fegyverkezési programok megvalósításába kezdtek. Mi, amerikaiak, nem akarjuk ezt a megoldást." Hét hónappal később FDR ismét visszatért ehhez a témához. A következőket mondotta: „Egyetlen ország sem oldotta meg kielégítő módon azt a problémát, hogy miként adjon munkát a népnek gazdasági depresszió idején. Az eddig kidolgozott egyetlen módszer, amely, úgy látszik, százszázalékos vagy körülbelül ilyen arányú helyreállítást biztosít, a háborús gazdálkodásra való áttérés." Ezúttal azonban az elnök nem élt azzal a fenntartással, hogy az említett út Amerika számára nem jöhet szóba.

VIII

Rooseveltet nagyon fájdalmasan érintette tekintélyének csökkenése. Az elnök ellen intézett támadások minden irányból megsokszorozódtak. A demokratikus erők elégedetlenek voltak amiatt, hogy az elnök lanyhán teljesíti az 1936-os választási hadjárat során tett ígéreteit. A burzsoá sajtó, mint mindig, a hibákért személyesen az elnökre hárította a felelősséget. Országszerte elterjedt ez a pletyka: egy bélyeggyűjtő elvitte a Fehér Házba legszebb bélyegeit, és megmutatta őket Rooseveltnek. Amikor a lelkes filatelista egy pillanatra elfordult, az Egyesült Államok elnöke elcsent néhány bélyeget az albumból. Eleanor férje helyett megfizette a filatelistának a bélyegek árát. Szájról szájra jártak a pletykák, sőt néhány arcátlan firkász arra is célozgatott, hogy az elnök testi fogyatékossága aláásta szellemi erejét.

A Roosevelt család mintegy kirakatban élt. Magát Franklint és Eleanort, már előrehaladott koruk miatt is, nehéz volt bármilyen szemrehányással illetni családi életükre vonatkozóan, de gyermekeik számos házasságát és válását a lapok első oldalaikon tálalták. Ezenkívül James, akit Roosevelt a Fehér Ház státusába nevezett ki, sötét üzletemberekkel tartott kapcsolatot. Elliott eredménytelenül próbálkozott karriert csinálni az üzleti életben, messzemenően felhasználva apja nevét. A gondolkodó elmék számára az a körülmény, hogy a Roosevelt házaspárnak problémákat okoztak felnőtt gyermekeik, nem tűnt rendkívüli dolognak, de a nyárspolgárok számára vég nélküli szóbeszédnek és pletykának adott tápot.

Az elnök az ellene és családja ellen intézett támadásokkal szemben tehetetlen volt. Ezek az Egyesült Államok régi politikai hagyományaihoz tartoznak. Egy szellemes amerikai egyszer megjegyezte, hogy hazájában a diadalíveket téglából építik, hogy ha megjelenik a hős, legyen mivel megdobálni.

Roosevelt, aki igen érzékeny volt a közvélemény barométere iránt, 1938-ban szokatlan lépésre szánta rá magát hírneve öregbítése végett. A kulisszák mögött eredményes tanácskozásokat folytatott a monopóliumok képviselőivel, a színpad előterében pedig a nagytőke elleni harc bajnokának vértezetében jelent meg. 1938 áprilisában ideiglenes országos gazdasági bizottságot alakított az amerikai ipar monopolizációjának vizsgálata céljából. Az elnök azt kívánta, hogy a bizottság, miután megvizsgálta a problémát, tegyen javaslatokat arra vonatkozóan, miként lehet megfékezni a nagytőke garázdálkodását az iparban és a kereskedelemben. Az elnök továbbra is hangoztatta: az Egyesült Államokban az okozza a válságokat, hogy a monopóliumok kiküszöbölik a konkurrencia szabadságát.

Roosevelt rámutatva arra, hogy az Egyesült Államokban élők 1,5 százaléka annyi jövedelemmel rendelkezik, mint egy másik 47 százalék, Websternek, a XIX. századi amerikai politikusnak a szavait idézte: „A világ legszabadabb állama sem maradhat fenn sokáig, ha a törvények a gazdagság kevés kézben történő gyors felhalmozódására irányulnak, míg a népesség nagyobb része nyomorban tengődik." Roosevelt, mint mindig, igyekezett megmutatni, hogy politikája az amerikai szellemi örökség letéteményese. De a továbbiakban Webster ezt mondotta: „Ilyen esetben a népnek csapást kell mérnie a gazdagság kiváltságaira, különben a gazdagság befolyása korlátozza és ellenőrzése alá vonja a népakarat megnyilvánulását." Websternek ez utóbbi szavait FDR már nem idézte, jóllehet Webster a polgári whig párt tagja volt, míg ő maga „progresszistának" nevezte magát.

Az ideiglenes országos gazdasági bizottság nagy hűhóval munkához látott. Csaknem ezzel egyidejűleg, 1938-ban ifjabb Franklin Roosevelt nőül vette Ethel du Pontot. Az egész du Pont-klan egybegyűlt az esküvőre, amelyet királyi pompával ültek meg Ethel apjának óriási házában, a „bagolyfészekben". A lakodalmon FDR és Eleanor azokkal ült egy asztalnál, akiket az elnök nyilvános üzeneteiben megbélyegzett. Az FDR fiainak házasságai nem voltak hosszú életűek, így ifjabb Franklin és Ethel du Pont házassági köteléke is hamarosan felbomlott; de a sajtó az elnök megjelenését az esküvőn még sokáig úgy értékelte, mint a monopóliumok ellen vívott harc őszinteségének hiányát.

Az ideiglenes országos gazdasági bizottság 1941 áprilisáig működött. Egész papírhegyeket írt össze, de a javaslatok keveset értek. Nem voltak egyebek jámbor óhajoknál: meg kell gátolni a monopolisták visszaéléseit, akik korlátozzák a szabad versenyt; a gazdasági nehézségeken pedig ismét kormánysegéllyel szerettek volna úrrá lenni.

Roosevelt ellenállással találkozott azok részéről, akikhez születésénél és elért társadalmi pozíciójánál fogva tartozott. 1938-ban meg kellett állapítania, hogy a Kongresszus szűk keretek közé szorította. Varázsereje megszűnt. Kétségbeesett kísérletet tett akciószabadságának visszaszerzésére. Ha nem tudja meggyőzni ellenfeleit, el kell őket távolítani. „Tisztogatást" kell végeznie. 1938 márciusában FDR radikálisan intézte el a TVA vezetőjével, Arthur E. Morgannal felmerült nézeteltéréseit: elmozdította őt állásából. „Ez az intézkedés – jegyzi meg W. Binkley amerikai kutató – fokozta az elnöki diktatúrától való félelmet."[16] A Kongresszusban elhúzódott azoknak a javaslatoknak a vitája, melyeket Roosevelt a végrehajtó hatalom szerveinek reformjára tett, s amelyeket a sajtó „diktatórikus törvénytervezetnek" keresztelt el. A Kongresszus elvetette a törvényjavaslatokat. Roosevelt dühöngött.

A Fehér Házban tartott egyik sajtóértekezleten az újságírók észrevették az elnök asztalán fekvő jatagánt. FDR büszkén közölte, hogy harminc lépésre tudja elhajítani úgy, hogy a jatagán hegye a falba fúródik. Nyomban feltették az epés kérdést: „S milyen messzire tudja hajítani a Pennsylvania Avenue-n (ennek végén volt a Capitol. – *N. J.*)?" Az elnök elnevette magát. Senkin sem szándékozik bosszút állni – mondotta. Hamarosan Warm Springsben újabb sajtóértekezletet tartott. Ezen a következő nyilatkozatot tette:

„*A)* Semmiféle hajlamot nem érzek a diktátorságra.

B) Nem rendelkezem a jó diktátor számára szükséges tulajdonságokkal.

C) Túlságosan jól ismerem a történelmet és a jelenlegi diktatúrákat, semhogy a diktatúra bármely formájával kívánnám helyettesíteni az Egyesült Államokban fennálló demokráciát."

---

[16] *W. Binkley:* President and Congress. 260. old.

Roosevelt gúnyosan szemlélte az új pártot – Amerika nemzeti progresszista pártját –, amelynek élén La Follette állt. A pártnak címere is volt: egy kör, benne kereszt. Roosevelt javasolta, hogy saját üdvözlési formája is legyen a pártnak, „mert már csak ez hiányzik neki. Azt ajánlom, hogy emeljék mindkét kezüket az ég felé és hajoljanak meg. Ez legalább jót fog tenni a párttagok alakjának."

Nem, FDR nem akart diktátori hatalmat, egyszerűen elhatározta, hogy személyesen kisöpri a Kongresszusból a számára nem megfelelő képviselőket, mégpedig az 1938-as képviselőválasztásokat kihasználva. Roosevelt – s erre nem volt precedens hazájában – végigjárta az országot, és agitációt fejtett ki azok ellen, akiknek megválasztása nézete szerint nem volt kívánatos. Támadta a „copperhead"-eket, a rezesfejű kígyókat, azt a terminust használva, amellyel 1861–1865-ös években Abraham Lincoln ellenfeleire vonatkoztattak. Az egyik demokrata szenátort, aki 1938-ban újra jelöltette magát, FDR azzal vádolta, hogy „Roosevelt presztizsének és konzervatív republikánus barátai pénzének segítségével akarja újjáválasztatni magát." Roosevelt turnéja meghökkentette a választókat, akik udvariasan meghallgatták beszédeit.

A választások előestéjén Roosevelt washingtoni beszédében hangsúlyozta, hogy ismét felvetődik a New Deal szempontjából a „lenni vagy nem lenni" kérdése. „Ma – mondotta – a fasizmus, a kommunizmus és a régi tory republikanizmus nem fenyegeti kormányzati formánk további létét. De megkockáztatom ezt a merész hasonlatot: ha az amerikai demokrácia nem fejlődik tovább... akkor a fasizmus és a kommunizmus, a régi tory republikanizmusnak talán öntudatlan támogatása mellett, megerősödik országunkban." FDR propagandája hiábavalónak bizonyult: az összes jelölteket, akik ellen agitált egy kivételével újra beválasztották a Kongresszusba. A republikánusok megkétszerezték képviselőik számát, a szenátusban pedig elhódítottak hét mandátumot. A New Deal nyilvánvalóan vesztett értékéből a választók szemében. A választások eredménye mélységesen megdöbbentette Franklin Rooseveltet.

A nyilvánosság előtt azonban megőrizte derűjét. 1938 decemberében a diákoknak tartott beszédében se vége se hossza nem volt a tréfálkozásnak: „Önök, akik először látnak engem, azt olvasták a lapokban és azt hallották a rádióban, hogy legalábbis emberevő vagyok: összeszűröm a levet a kommunistákkal, likvidálom a gazdagokat, lerombolom a régi tradíciókat. Néhányan önök közül talán azt gondolják, hogy én találtam fel a gazdasági royalistákat, a kártékony trösztöket, az uzsorásokat. Hat éve azt hallják, hogy másra sem törekszem, mint arra, hogy az országot háborúba sodorjam, önöket és fiatalabb testvéreiket Európa véres harcmezeire küldjem, az országot csődbe juttatom, és mindennap elfogyasztok reggelire egy roston sült milliomost. Valójában pedig mértéktartó vagyok mindenben, a béke mellett állok az országon belül és kívül, hiszek a tőkés rendszerben, s reggelire lágytojást eszem."

De az a kevés ember, aki politikai kendőzés nélkül láthatta, egy mélységesen kiábrándult és fáradt embert pillanthatott meg.

Úgy látszott, hogy úrrá lett rajta a csüggedés. 1938 decemberében Harry Hopkinst kinevezte kereskedelmi miniszterré. Maga Hopkins és sokan mások úgy gondolták, hogy az elnök a kellő időben igyekszik növelni az 1940-es választások demokrata párti jelöltjének népszerűségét. Roosevelt ezt nem tagadta.

IX

„Az elnök – írta Samuel Rosenman – az utóbbi másfél év alatt a belpolitikában a kudarcok hosszú sorát szenvedte el... Presztízse az országon belül és kívül erősen csökkent. Nem tudom, milyen utat választott volna 1939-ben, ha az események nem terelik figyelmét a nemzetközi kérdésekre. Tudom, hogy a további reformoktól elment a kedve. Tudom, hogy a kérdés gyökeres megoldásának nem egy harmadik, liberális párt megteremtését, hanem az akkor mindkét pártban meglevő liberális erők egyesítését tekintette. Nem lehetetlen, hogy ha a nemzetközi kérdések nem kötötték volna le a figyelmét, megkísérelte volna a két párt átszervezését második elnökségének tartama alatt."[17]

Rexford Tugwell hasonló véleményt nyilvánít: „1939-ben a kormány semmi eredményt nem tudott elérni. Még új törvényjavaslatokat sem nyújthatott be... A nyílt tenger terült el előtte addig a napig, amikor Hitler megtámadta Lengyelországot; a ködöt csak a háború szörnyű vihara oszlathatta szét, minden más, Roosevelt hatalmában álló intézkedés eredménytelen maradt volna." A belpolitikában Tugwell nézete szerint nem volt más kivezető út, mint az Egyesült Államokban működő pártok átszervezése. „Ha Roosevelt megérte volna azt az időt – írja –, amikor ötödször is jelöltetheti magát az elnökválasztáson, akkor nem demokrataként, hanem »progresszistaként« lépett volna fel. Ha nem tör ki a háború, akkor ez valószínűleg 1940-ben megtörtént volna."[18]

Könnyen lehetséges. De a történetírónak azt kell figyelembe vennie, ami megtörtént. A pártok átszervezése lehetőség maradt, a rideg valóság pedig az volt, hogy csak a háború mentette meg a New Dealt és tette lehetővé Roosevelt számára, hogy továbbra is sikeres politikai tevékenységet folytasson. Az Egyesült Államokban mind a mai napig folynak a viták FDR és politikája körül, a nagy elnök által elért eredményeket ellentétes módon értékelik, de ezen a ponton Roosevelt hívei és ellenfelei között ritka egyetértés uralkodik.

Csak a háború lehetett az állandó válsággal küzdő Egyesült Államok várva várt megmentője. A New Deal FDR minden erőfeszítése ellenére sem hozott gyökeres javulást. Az országban mintegy 10 millió munkanélkülit tartottak nyilván. A „felpumpálás" mesterséges foglalkoztatottságot teremtett számukra. Mintegy ennek áraként ijesztően megnövekedett az államadósság: 1932-ben 18,7 milliárd dollárt tett ki, 1938-ban pedig elérte a 34,7 milliárd dollárt. Az egész tőkés világ a válság harapófogójába került, de 1939-ben az Egyesült Államok a tizenhetedik helyet foglalta el a főbb kapitalista országok között a termelés 1929-es szintjének helyreállítását tekintve. S csak az Egyesült Államokban folyt – a többi országtól eltérően – a New Deal megvalósítása.

---

[17] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 174. old.

[18] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 410., 477. old.

Washington már nem altatta magát azzal a reménnyel, hogy a rendkívüli intézkedések révén a rendes kerékvágásba sikerül zökkenteni a gazdasági életet. Amikor néhány befolyásos demokrata vezető azt javasolta FDR-nek, hogy 1938 decemberében a párt tömörítése érdekében mondjon le a WPA és PWA programjairól, az elnök hidegen így válaszolt: „Ez esetben a szövetségi katonasághoz kell majd folyamodnunk a rend fenntartása érdekében. Ez még forradalomhoz vagy forradalmi kísérlethez is vezethet."[19] Mind Roosevelt, mind pedig kormánya tudatában volt annak, hogy az országban rendkívül ingatag a politikai helyzet.

1938-ban a képviselőházban bizottságot alakítottak az amerika-ellenes tevékenység kivizsgálására, Martin Dies elnöklete alatt. A bizottság megalakulásának napjától sárral fröcskölte be a kormány tagjait, elsősorban Harold Ickest, Harry Hopkinsot és Frances Perkinset, „kommunista tevékenységgel" vádolva őket. 1939 februárjában Harold Ickes utálkozva írta be naplójába: „Úgy vélem, rendkívül veszélyes helyzet alakult ki. Nem tudom elfelejteni, hogy Mussolini Olaszországban a »kommunisták« üldözésének eredményeképpen került hatalomra, ugyanezt tette Hitler Németországban; Japán a »kommunizmus« megsemmisítése végett hatolt be Kínába; Anglia hason csúszik Hitler előtt a »kommunizmustól« való félelmében. Dies ugyanígy járhat el. Könnyen megtörténhet, hogy erőfeszítéseinek eredményeként hazánkban felszítják a kommunistaellenes hisztériát, s ennek nyomán megjelenik valaki egy paripán, hogy »megvédjen« bennünket a kiagyalt veszélytől. És akkor az Egyesült Államokban uralomra kerül a fasizmus."[20]

Harold Ickes megkísérelte felhívni a figyelmet a növekvő veszélyre, s nagy beszédet írt Dies és bizottsága ellen. FDR kategorikusan megtiltotta a beszéd elmondását: „Az Istenért! Nehogy megtedd!” Jóllehet a bizottság tevékenysége nem tetszett Rooseveltnek, egy esetet kivéve nem ítélte el nyilvánosan, sőt egy ízben Diesnek azt a vádját, hogy a Fehér Ház nem működik együtt vele, „ostobaságnak” minősítette.[21] Roosevelt kétségkívül jól emlékezetébe véste 1937. tanulságait. De nem csupán erről volt szó. Belpolitikai eszközökkel lehetetlen volt kivezetni az országot a válságból, márpedig az a tény, hogy a válságot a kormány minden erőfeszítése ellenére sem sikerült leküzdeni, kétségessé tette a tőkés rendszer életképességét.

---

[19] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 2. köt. 531. old.

[20] Ugyanott, 574. old.

Közismert tény és nem szorul különösebb bizonyításra, hogy az imperializmus és a háborúk elválaszthatatlanok egymástól. A tőkés rendszer véres konfliktusokat szül, amelyek az emberéletek millióit követelik áldozatul. A XX. században, amelyet a Nagy Október felvilágosított, ezt az igazságot jól megtanulták a néptömegek. Egyetlen imperialista kormány sem meri háborúba vinni népét alapos propagandisztikus és egyéb előkészítés nélkül. Fegyvert fog a monopóliumok érdekében, amelyek önző céljaikat követik, de csak akkor, ha az országban sikerült kialakítani azt a hitet, hogy nincs más lehetőség. Hogy a nép erre az álláspontra jusson, a burzsoázia a háború előtti időszakban olyan politikát folytat, amely lehetetlenné teszi a fegyveres konfliktus elhárítását. Ennélfogva a soron levő imperialista mészárlást a magasabb nemzeti érdekek szentesítik.

Az Egyesült Államok történelme során hallatlanul sokat keresett az európai és ázsiai háborúkon. Ez elég ok volt az amerikai burzsoázia számára, hogy az óceánon túli háborúra uszítson. A harmincas évek második felében az ország válságos helyzete különösképpen arra késztette az Egyesült Államok vezető köreit, hogy ilyen politikát folytassanak. Ámde ahhoz, hogy minden hasznot megkaparintsanak, és ne érje őket veszteség, pontos számításokat kellett végezniük: a háborúnak ki kellett terjednie az egész óvilágra, el kellett húzódnia, ehhez pedig előzőleg elő kellett mozdítani a potenciális ellenfelek erőinek kiegyenlítődését. E szerint a régi, az amerikai politikusok több nemzedéke által kipróbált séma szerint járt el az Egyesült Államok kormánya. Mint az Egyesült Államok Kommunista Pártjának IX. kongresszusa 1936-ban megállapította, „az amerikai imperializmus növelni igyekszik katonai hatalmát, s az úgynevezett »semlegesség« politikáját eszközül használja fel arra, hogy megteremtse és biztosítsa a »legjobb« feltételeket a következő háborúban való részvételhez".

---

[21] Lásd *J. Burns:* Roosevelt: the Lion and the Fox. 369. old.

Roosevelt mint az Amerikai Egyesült Államok elnöke elválaszthatatlan ettől a politikától. Külpolitikai szerepének vizsgálata azonban sokkalta bonyolultabb feladat, mint az országon belüli New Deal tanulmányozása, mégpedig mind pszichológiai, mind történeti okok folytán. Az 1941—1945-ös években az amerikai fegyveres erők főparancsnokának óriási alakja eltakarja az amerikai elnök alakját a második világháború előestéjén. A harcoló Egyesült Államok élén sok nehézséget sikeresen legyűrt a tengelyhatalmakkal való összecsapás során, bár e nehézségek közül néhányat maga az elnök idézett elő 1936—1939-ben. Ugyanakkor néhány amerikai burzsoá történetíró túlságosan modernizálta FDR külpolitikai irányvonalát, megkísérelve hidat verni az Egyesült Államok jelenlegi agresszív politikája és Roosevelt ama intézkedései között, amelyek az ország védelmének biztosítását célozták a fasiszta veszéllyel szemben.

W. Langer és S. Gleason, az Egyesült Államok 1937—1941-ben követett külpolitikájáról írt legmértékadóbb hivatalos tanulmány szerzői, monográfiájuk elején világosan kijelentik: „A kormánynak Roosevelt úrhoz közelálló volt tagjai, például Miss Perkins és Morgenthau úr, FDR-t rendkívül bonyolult emberként jellemezték, akit elképesztően ellentétes indítékok vezettek. Ha ez így van, akkor az elhunyt elnök majdani életrajzírói megoldhatatlan feladattal kerülnek szembe, mi kettőnk számára pedig, akik nem ismertük személyesen Roosevelt urat, meggondolatlanság lett volna többel próbálkozni, mint e bonyolult férfiú rövid jellemzésével. Elég megjegyeznünk — minthogy ez fontos a külpolitika szempontjából —, hogy az elnök, látszólagos közlékenysége, vidám kedélye, olykor frivol modora ellenére, lényegében igen tartózkodó és zárkózott ember volt... Figyelembe véve, hogy az elhunyt elnök viszonylag nem sok feljegyzést, naplót vagy visszaemlékezést hagyott hátra, a hozzá legközelebb álló tanácsadók pedig beismerik, hogy nem ismerték titkos szándékait, minden valószínűség szerint sohasem fogjuk biztosan és tüzetesen megismerni Roosevelt külpolitikájának indítékait."[22]

W. Langer és S. Gleason, miután megállapították a fenti igen sajnálatos körülményeket – s véleményükkel az amerikai történettudomány egész akadémikus világa egyetért –, két kötetes, több mint 1700 oldalas könyvet írtak az Egyesült Államok háborúba lépését megelőző négy válságos esztendő külpolitikájáról.

Valóban roppant nehéz megállapítani FDR igazi indítékait külpolitikájában. Louis Howe halála után Roosevelt soha senkit nem avatott be gondolataiba, s e tekintetben még Harry Hopkins sem kivétel, aki élete utolsó éveiben a legközelebb állott hozzá. A kabinetüléseken nem vitatták meg kollektíven a külügyi kérdéseket, már a hírek kiszivárgásának meggátlása végett sem (nem szólva arról, hogy Roosevelt nem engedte meg, hogy a kormány üléseiről jegyzőkönyvet vezessenek). Roosevelt gyakran a külügyminisztériumot megkerülve maga intézkedett, Cordell Hull feje fölött. Inkább a grotonista Summer Welles külügyi államtitkárnak, a „nagy hallgatónak" a véleményére bízta magát. Ugyanakkor a különböző személyekkel külpolitikai kérdésekről folytatott gyakori megbeszélések nem a politika lényegéről, hanem a taktikájáról folytak. Mindezek mellett azonban van egy objektív kritérium: az Egyesült Államok aktív volt a nemzeti porondon, s az, amit az amerikai kormány tett vagy nem tett, fényt derít az elnök tevékenységének indítékaira és rugóira.

1936 júliusában Spanyolországban fasiszta lázadás tört ki. Németország és Olaszország nyíltan Franco oldalára állott, a világ demokratikus erői – elsősorban a Szovjetunió – a törvényes kormányt támogatták. A nyugat-európai hatalmak – Anglia és Franciaország – a be nem avatkozás politikáját folytatták, s ezzel lényegében az agresszorokat segítették, akik blokád alá vették a köztársasági Spanyolországot. Az amerikai nép elítélte a Pireneusi-félszigeten végrehajtott fasiszta agressziót. A haladó amerikaiak készek voltak nemcsak szóval, hanem tettel is támogatni a köztársaság hősi harcát. Már 1936 augusztusában 300 000 amerikai állampolgár juttatta kifejezésre azt az óhaját, hogy belép a köztársasági hadseregbe, és fegyverrel a kezében küzd a fasizmus ellen.

---

[22] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937–1940, New York 1952. 2–3. old.

A kormány nehéz helyzetbe került: a „semlegességről" hozott egyesített kongresszusi határozat nem vette számításba a polgárháború esetét. Jogilag Washington nem gátolhatta meg a köztársaság anyagi megsegítését. A spanyol kormány kisebb fegyver- és hadianyagvásárlásokat eszközölt az Egyesült Államokban. A külügyminisztérium erre kinyilvánította, hogy morális embargót vezet be a köztársasági Spanyolországgal való kereskedelemre. A Kongresszus 1937. január 6-án megnyílt ülésszakának első dolga az volt, hogy a „semlegességről" hozott egyesített határozatot kiterjesztette a spanyolországi polgárháborúra is, ráadásul visszamenőleg! FDR január 8-án írta alá a határozatot. Franco ezt így kommentálta: „Roosevelt elnök igazi gentlemanként járt el. A semlegességről hozott törvénye, amely megtiltja, hogy bármelyik fél számára hadi felszerelést exportáljanak, az a gyorsaság, amellyel a törvényt meghozták és valóra váltják, olyan gesztus, amelyet mi, nacionalisták, sohasem fogunk elfelejteni."

1937 júliusában Japán megtámadta Kínát. A hadműveletek óriási területeken folytak. Ám az elnök „nem látott" hadiállapotot, s a „semlegességről" szóló törvényt nem alkalmazták a távol-keleti japán agresszióra. Ez nem volt véletlen. Japán igen nagy mértékben rá volt utalva az amerikai importra: a hadászati anyagok szállításának megszüntetése a japán agresszió megszűnéséhez vezetett volna (márpedig ezt az agressziót Nyugaton a Szovjetunió elleni háború előjátékának tekintették), és egyidejűleg kiélezte volna Japánnak az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyát. Ezt pedig Roosevelt minden áron el akarta kerülni, remélve, hogy el tudja hárítani a japán fenyegetést az Egyesült Államoktól és mások révén meg tudja védeni az Egyesült Államok távol-keleti és csendes-óceáni érdekeit. Egyelőre Washington állásfoglalása a japán militaristák malmára hajtotta a vizet. Hirota japán külügyminiszter kijelentette: „Amerikának a kínai incidenssel kapcsolatos álláspontja igazságos és helyes."

A világon hónapról hónapra fokozódott a feszültség. Az 1936–1937-es években az agresszorok egyesítették erőiket: megkötötték az antikomintern paktumot. A Szovjetunió fáradhatatlanul igyekezett rávenni a kormányokat és a népeket, hogy lépjenek a kollektív biztonság útjára, mert csak a népek egységfrontja akadályozhatja meg a háborúba sodródást. A szovjet kormány azt tartotta, hogy különösen fontosak a Szovjetuniónak és az Egyesült Államoknak a kollektív biztonsági rendszer keretében végrehajtott közös akciói. A Szovjetunió már 1933 decemberében javaslatot tett egy megnemtámadási szerződés megkötésére a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Kína és Japán között. Roosevelt kitért ez elől.

A japán agresszió megindulása után a szovjet diplomácia ismét felvetette egy csendes-óceáni paktum kérdését. A. A. Trojanovszkij, a washingtoni szovjet nagykövet M. M. Litvinov megbízásából kijelentette Rooseveltnek: „Japán nélkül, természetesen, nincs nagy értéke egy megnemtámadási szerződésnek, mert mi, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Franciaország és mások amúgy sem szándékozunk megtámadni egymást a Csendes-óceánon. Mindamellett paktumunk bizonyos szolidaritás jelentőségével bírna, kivált, ha tartalmazna egy pontot a kölcsönös konzultációról a paktum valamelyik résztvevője ellen irányuló háborús fenyegetés esetére." Roosevelt ezt válaszolta: „A paktumokban nem bízom. A legfőbb biztosíték az erős hajóhad... Meglátjuk, hogyan állják a japánok a versenyt a tengeren."[23] Az Egyesült Államok semmiféle kötelezettséget sem óhajtott vállalni.

---

[23] Idézi *L. N. Kutakov:* Isztorija szovjetszko-japonszkih diplomatyicseszkih otnoseny j. IMO 1962. 154. old.

Magánbeszélgetésekben FDR már 1935-ben éles szavakkal megbélyegezte a fasiszta összeesküvőket. Barátai a Fehér Házban fültanúi voltak többek közt FDR következő kijelentésének: „Ennek véget kell vetni. Miért ne egyesülhetnének a békeszerető népek, hogy az őrültek házába zárják az agresszorokat? Meg kell találni a módot arra, hogy bezárjuk őket, és ne okozhassanak kárt az emberiségnek. Egészségügyi záróövezetet kell létesíteni, ugyanolyan vesztegzárat, mint amilyet a ragályos betegségek ellen létesítenek."[24]

Ámde a világháború előestéjén sem az Egyesült Államok politikája, sem magának FDR-nek a nyilvánosság előtt tett kijelentései nem tükrözték ezt az álláspontot, kivéve egyetlen esetet: Roosevelt 1937. október 5-én, Chicagóban mondott beszédét. Nem véletlenül választotta ezt a várost; Chicago volt az „izolacionisták" erődje. Roosevelt kemény szavakkal illette „a terror és a nemzetközi törvénytelenség mostani uralmát", amikor „a békét, a szabadságot és az emberiség kilencven százalékának biztonságát a többi tíz százalék veszélyezteti". Rámutatott arra, hogy a jelenlegi viszonyok között egyetlen nép sem tekintheti magát a világ többi részétől elszigeteltnek. „Sajnos, a nemzetközi törvénytelenség ragálya terjed. Amikor járvány tör ki, a társadalom összefog és vesztegzár alá helyezi a beteget, hogy megóvja magát a betegségtől... A háború ragály, függetlenül attól, hogy megüzenik-e vagy sem... Amerika gyűlöli a háborút. Amerika a békére törekszik. Ezért Amerika aktívan keresi a békét."

Roosevelt chicagói beszéde, amelyet „vesztegzár-beszéd" néven emlegettek (FDR Ickes kedvelt kifejezését használta), élénk visszhangot keltett. Másnap a tudósítók az ė célra egybehívott sajtóértekezleten elárasztották kérdéseikkel az elnököt. A pontos kérdések záporában az elnök átlagon felüli diplomáciai képességéről tett tanúságot.

„Kérdés: Beszédében minden bizonnyal többre gondolt, mint erkölcsi felháborodásra. Mi ez, felkészülés az együttműködésre?

---

[24] *A. Hatch:* Franklin D. Roosevelt. An Informal Biography. 237. old.

Az elnök: Mire?

Kérdés: Készülőben van valami? Ön megváltoztatta álláspontját?

Elnök: Nem, mindössze elhangzott egy beszéd.

Kérdés: Rendben van, de hogy lehet mindezt összeegyeztetni? Egyetért ön azzal, hogy beszéde a semlegesség feladásáról szólt?

Elnök: Semmiképpen sem, a semlegesség kiszélesíthető."

Ekkor megkérdezték az elnöktől, nem gondol-e gazdasági szankciókra. Roosevelt ezt kategorikusan tagadta. A tudósítók tovább faggatták. „Talán a békeszerető népek közös akcióiról van szó?" FDR: „Mi a békéhez vezető utat keressük." Újabb kérdés: „Nem kerül sor egy konferencia összehívására?" Válasz: „Nem. A konferenciák haszontalanok."

„Kérdés: Nem lesz-e csaknem elkerülhetetlen, bármilyen program kidolgozása esetén, hogy megváltoztassuk jelenlegi semlegességi törvényünket?

Elnök: Nem feltétlenül. Ez az érdekes benne.

Ujságíró: Igen, csakugyan érdekes!

Kérdés: Ön azt mondja, nincs ellentmondás az ön beszéde és a semlegességi törvény között. Nézetem szerint a beszéd ellentmondásban van a törvénnyel, s magyarázatai nem elégítenek ki.

Elnök: Gondolkozzék, Ernest (Lindley).

Kérdés: Már néhány éve töröm a fejem, és meggyőződésem, hogy teljesen ellentétes dolgokról van szó. Hogyan lehet semleges az, aki az országok egyik csoportja mellett áll?

Elnök: Mit ért azon, hogy »mellette áll«? Szerződésről beszél?

Kérdés: Egyáltalán nem. A békeszerető népek akcióira gondolok.

Elnök: Van még igen sok más módszer, amelyekkel sohasem próbálkoztak.

Kérdés: »Az agresszorok vesztegzár alá helyezése« és »a világ többi népe« kifejezés korántsem vall semleges állásfoglalásra.

Elnök: Nem adhatok önnek kulcsot ehhez. Saját magának kell gondolkoznia. Nekem megvan az elgondolásom."[25]

---

[25] *C. Beard:* American Foreign Policy in the Making. 1932–1940. 188–190. old.

Többet sem a sajtókonferencia, sem az ország nem tudott meg az elnöktől. Ő maradt az egyedüli birtokosa a kincsnek, valamiféle rendkívüli értékes „elgondolásnak". Roosevelt úgy vélte, hogy beszédét ellenségesen fogadták. „Szörnyű visszapillantani – jegyezte meg Samuel Rosenmannek –, amikor előre akarunk vinni magunkkal másokat, s megállapítani, hogy senki sem követ bennünket." Ez nyilvánvaló túlzás volt. Az izolacionisták dühödt kampánya ellenére, akik kijelentették, hogy Roosevelt chicagói beszédével a New Deal bukásáról akarta elterelni a nép figyelmét, az ország egészében véve igen pozitívan értékelte a „vesztegzár-beszédet". Ha FDR tovább ment volna és síkraszállt volna a kollektív biztonságért, akkor kétségtelenül támogatta volna az ország. De ezt nem tette meg.

A chicagói retorikai gyakorlat nem belső használatra, nem az Egyesült Államok közvéleményének mozgósítására volt szánva, hanem arra, hogy bátorítsa más kontinenseken azokat, akik a legaktívabban szembehelyezkedtek az agresszióval. Néhány nappal „vesztegzár-beszéde" után Roosevelt kijelentette, hogy az Egyesült Államok részt vesz a brüsszeli konferencián, amelyet a Népszövetség hívott egybe Japán szerződésszegésének megtárgyalására. Az 1937 novemberében lezajlott konferencián a Szovjetunió kollektív intézkedéseket szorgalmazott az agresszor ellen, a Népszövetség alapszabályainak megfelelően. Javaslatait elvetették, s a nyugati hatalmak képviselői arcátlanul azt ajánlották a szovjet delegációnak, hogy a Szovjetunió egymaga szálljon hadba Japán ellen, kezdetképpen például küldjön Tokió fölé repülőrajokat, hogy észre térítse a japánokat. Ezek a kívánságok nem teljesültek. A szovjet kormány átlátott a szitán. Világos volt előtte, hogy a nyugati hatalmak bele akarják hajszolni a Szovjetuniót a Japán elleni háborúba, maguk pedig kívülről akarják szemlélni a konfliktust.

London, Párizs és Washington kormánykörei és diplomáciai szervei sehogy sem akartak lemondani arról a reményről, hogy sikerül az imperialista ellentéteket a Szovjetunió rovására megoldani, a Szovjetunióra uszítva a tengelyhatalmakat. A nyugati politikusok hihetetlen buzgalommal és kiapadhatatlan leleményességgel törekedtek e cél elérésére. Megalázó engedményeket tettek a tengelyhatalmaknak, azt remélve, hogy más népek rovására megválthatják magukat és keresztes hadjáratot szervezhetnek a Szovjetunió ellen.

1938 márciusában Németország elfoglalta Ausztriát. A Szovjetunió kollektív intézkedéseket sürgetett. Az erre vonatkozó javaslatokat eljuttatta valamennyi nagyhatalom kormányához. Washington nem válaszolt, mert – jegyzi meg Cordell Hull – „a negatív válasz eleve eldöntött dolog volt". Következő áldozatául Hitler Csehszlovákiát szemelte ki. A Szovjetunió kész volt segítséget nyújtani Csehszlovákiának, még akkor is, ha az utóbbit cserben hagyta volna másik szövetségese, Franciaország. A hitleristák világszerte fékevesztett csehellenes kampányt folytattak, ami hihetetlenül fokozta az antifasiszta hangulatot. A Beneš-kormánynak fegyveres ellenállást kellett volna tanúsítania, mivel háború esetén Németország, katonai felkészültségének akkori színvonala mellett, hamar vereséget szenvedett volna; szembeszállt volna vele a Szovjetunió, Franciaország és Anglia, mert ez utóbbi két ország kormánya nem hagyhatta volna figyelmen kívül népe akaratát.

Ezt akarta mindenáron elkerülni a nemzetközi reakció. A Hitlerrel való „megbékélés" és megegyezés kezdeményezésére Chamberlain brit miniszterelnök vállalkozott. Mit tett ebben az időben Roosevelt? 1938 nyár végén és ősz elején fő figyelme a Kongresszus „megtisztítására" irányult. De tudott időt szakítani a gyalázatos müncheni egyezmény előkészítésében való részvételre is. Szeptember 26-án Hitlerhez, Benešhez, Daladier-hoz és Chamberlainhez intézett üzenetében FDR kifejezésre juttatta ama „hő óhaját", hogy ne szakítsák meg a tárgyalásokat. Szeptember 27-én üzenettel fordult Mussolinihez, s azt javasolta neki, hogy kezdeményezzen értekezletet Németország, Olaszország, Anglia és Franciaország között, a válság megoldása érdekében. Ennek eredménye volt, hogy megállapodtak a müncheni konferencia egybehívásában. Amikor Washingtonba érkezett a hír, hogy Neville Chamberlain elfogadta Hitler meghívását, FDR utasítására a következő lakonikus üzenetet küldték az angol miniszterelnöknek: „Rendes ember!” Ezzel a washingtoni útravalóval indult Chamberlain Münchenbe, ahol szeptember 29–30-án eldöntötték Csehszlovákia sorsát.

A müncheniták megakadályozták azt a háborút, amelynek folytán a hitlerista rezsim óhatatlanul összeomlott volna. Október 5-én Roosevelt ezt írja Chamberlainnek: „Teljesen osztozom azon reményében, hogy még hosszú éveken át fennáll a lehetősége a méltányosságra és a törvényre épülő új rend bevezetésének.” Az Egyesült Államok kormánya hivatalosan is helyeselte a müncheni eredményeket. 1938. október elején FDR tréfásan írta barátjának: „Két nehéz hetem volt, de nyári tengeri utam révén túljutottam rajta, eltekintve egy igen ostoba náthától. Néhány nappal ezelőtt szerettem volna megölni Hitlert és levágni saját orromat. Ma baráti érzelmeket táplálok orrom iránt, és nem érzek már vágyat a führer kiirtására.”

Jóllehet Franklin Roosevelt a nyilvánosság előtt továbbra is megőrizte nyugalmát, szükségképpen tisztában volt azzal, hogy Európában hamarosan kitör a háború. Mint más nyugati politikusok, természetesen ő is azt várta, hogy a háborús konfliktus Németország keleti hadjáratával, a Szovjetunió megtámadásával kezdődik. Az agressziónak ez az iránya a legkevésbé sem nyugtalanította Washingtont, ellenkezőleg: az amerikai politikusok szívesen látták volna egy német–szovjet háborút. Ámde München után Rooseveltet komolyan aggasztotta az a lehetőség, hogy a nyugati hatalmak további engedményeket tesznek Hitlernek, s ez már érzékenyen érinthette volna az Egyesült Államok érdekeit. Október 9-én FDR Ickesszal folytatott beszélgetésében azt mondotta, hogy még a következő eshetőségek sem tekinthetők kizártnak: „A német gyarmati törekvések kielégítése végett Anglia felajánlhatja Németországnak Trinidadot, és ráveheti Franciaországot arra, hogy engedje át a németeknek a Martinique-szigetet. Németország így erős támaszpontokhoz jutna keleti partvidékünknél, éppúgy, mint Közép- és Dél-Amerika partvidéke mellett. Azután az Egyesült Államoknak azt a javaslatot fogják tenni, hogy egyezzen bele a nevezett szigetek átadásába »a nemzetközi béke érdekében«. Az elnök elhatározta, hogy ha ez megtörténik, nyomban a szigetekhez küldi az amerikai hajóhadat, és elfoglalja azokat."[26]

FDR számára Trinidadnak egészen más jelentősége volt, mint Csehszlovákiának.

München után Roosevelt hozzálátott, hogy lassanként hozzászoktassa az ország vezetőit ahhoz a gondolathoz, hogy Anglia és Franciaország az Egyesült Államok természetes szövetségesei. Richard Neubergernek, a befolyásos kiadónak, majd szenátornak FDR külön levélben magyarázta el, hogy az Egyesült Államok igazi védelmi vonala partvidékétől „három-négyezer mérföldnyire" húzódik, vagyis Európában. A brit szigetek Amerika védőbástyái, a nyugat-európai országoknak pedig ütközőül kell szolgálniuk az Egyesült Államok és Németország között.

1939. január 31-én Roosevelt titkos tanácskozást tartott a szenátus hadügyi bizottságával. Erre egy igen sajnálatos esemény adott alkalmat: az Egyesült Államokban lezuhant egy új bombázó repülőgép, s a halottak között volt egy francia tiszt is. Az izolacionisták nagy lármát csaptak. A tanácskozáson FDR tüzetesen kifejtette, hogyan ítéli meg a nemzetközi helyzetet az amerikai érdekek szemszögéből. Bárhogyan kezdődjék is a háború Európában — jelentette ki FDR —, akár keleti, akár nyugati hadjárattal, amit pontosan megjósolni nem lehet, mert Hitler „őrült", kimenetele az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország anyagi segítsége, elsősorban repülőgépek révén nyújtott segítsége nélkül a tengelyhatalmak győzelméhez vezet Európában. Továbbá: „Afrika automatikusan kiesik. Ez nyilvánvaló, mert Afrika kilencvenöt százaléka gyarmat." „De mi — jegyezte meg szarkasztikusan Roosevelt — békés emberek vagyunk, és bennünket ez nem érint." Milyen következményei lesznek a tengelyhatalmak európai győzelmének?

„A következő egészen kétségtelen cél, amelyet Hitler barátunk tegnapi beszédében (1939. január 30. — *N. J.*) maga elé tűz: Közép- és Dél-Amerika. Hitler uralkodni fog Európában, és kijelenti Argentínának: »Ezer bocsánat, de mi nem fogjuk megvenni a ti gabonátokat, húsotokat vagy kukoricátokat, ha nem írjátok alá ezt a papírt.« A papírban pedig majd ez áll: »Először is, a kukoricátokért cserébe áruinkat adjuk, marháitokért cserébe áruinkat adjuk, gabonátokért áruinkkal fizetünk, és magunk fogjuk kiválasztani, hogy milyen árukat adunk nektek. Másodszor: a mi tisztjeinkre kell bíznotok honvédelmeteket és katonai kiképzésteket. Ja, igaz, majdnem elfelejtettem, a zászlótokat megtarthatjátok.«

---

[26] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 2. köt. 484. old.

Nos, ha mi lennénk az argentínok helyében, mi aláírnánk ezt a papírt, mert marháink, gabonánk és kukoricánk európai exportjának betiltása az ország csődjéhez vezetne. Azután Brazíliára kerül a sor, ahol már 250 000 német él...

Közép-Amerika? Megfelelő előkészítés mellett, s ha meg tudják találni a szükséges embereket, bármely közép-amerikai országban forradalmat robbanthatnak ki 1–4 millió dollár költséggel. Más szóval, ez csak pénzügyi kérdés.

Minderről nem szabad megfeledkezniük. Milyen messze van Yucatántól New Orleans vagy Houston? Milyen messze van Tampicótól St. Louis vagy Kansas City? Hány mérföldnyire?

Ne mondják, hogy ez rémkép, ne mondják, hogy én agyaltam ki. Vajon gondolta volna valaki önök közül hat évvel ezelőtt, amikor Hitler hatalomra került, és Németország teljesen csődbe jutott, dezorganizálódott ország volt, amely mindenkinek tartozott, s amelyet egyáltalán nem lehetett a világon számottevő erőnek tekinteni, elképzelhette volna-e valaki, hogy hat év múlva osztatlanul uralkodni fog Európában? Éppen ezért nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy abban a hitben üldögéljünk itt, hogy ez csupán rémkép... Az Egyesült Államokat lassanként körülkerítik, szétverik első védelmi vonalunkat. Ez a vonal Európában és a Földközi-tengeren húzódik...

...Én mindent megteszek mint a fegyveres erők főparancsnoka és mint a kormány feje, hogy meggátoljam a Németországba, Olaszországba vagy Japánba irányuló hadianyag-szállítást. Miért? Azért, mert az önvédelem az amerikai politika része. S én minden tőlem telhetőt megteszek, hogy megóvjam más országok függetlenségét, mindent készpénz ellenében szállítok nekik, vagyis mintegy negyven vagy ötven államnak. Ebben áll az Egyesült Államok külpolitikája."[27]

A résztvevők feszült figyelemmel hallgatták Roosevelt beszédét, s végül megtapsolták. A beszéd tartalmát titokban tartották, de egy elferdített verzió kiszivárgott és bekerült a lapokba: az elnök azt mondotta, hogy az amerikai határ a Rajnánál húzódik. A Fehér Ház dühös cáfolatot adott ki. A sajtó képviselői előtt Roosevelt erélyesebben fejezte ki magát: „Ezt csak tökfilkó mondhatta."

X

Az izolacionisták és a kormányzat között folyó viták az Egyesült Államok külpolitikai céljainak elérésére szolgáló módszerek, a legjobb utak megválasztása köré csoportosultak; a konfliktus főként az eszmék körében zajlott le. Az ország katonai felkészülésének megítélése kétségkívül két párt jellegű volt. Rooseveltnek, aki mindig az Egyesült Államok katonai erejének, elsősorban flottájának megszilárdítása mellett szállott síkra, most nem kellett emberfeletti erőfeszítéseket tennie. A Kongresszus megértette és támogatta az elnököt.

Jóllehet a második világháború után az Egyesült Államokban azzal vádolták az izolacionistákat, hogy aláásták az ország katonai lehetőségeit, ezek a szemrehányások, ha alaposabban szemügyre vesszük őket, alaptalanoknak bizonyulnak. Az Egyesült Államok végső soron közvetve felkészült a háborúra. Ez kétségtelen. De milyen háborúra? Senki sem láthatta előre az Egyesült Államokban – egyébként más országokban sem – az 1939–1945. évi fegyveres küzdelmek arányait. A későbbi események szemszögéből nézve elszámították magukat az izolacionisták, de elszámította magát a kormány is. Ám a harmincas években nem voltak köztük nézeteltérések a katonai kiadásokat illetően, s végeredményben ez határozza meg a fegyveres erők kiépítését. A fegyveres erők méreteit az amerikai imperializmus nagy hadászati koncepciójából kiindulva tervezték meg: ha és amikor a nagy háború kitör, az Egyesült Államok e háború első szakaszában várakozó álláspontra helyezkedik. Ezért az ország háborús potenciálja a béke idején viszonylag lassan növekedett.

---

[27] *T. Greer:* What Roosevelt Thought. The Social and Political Ideas of Franklin D. Roosevelt. 181–182. old.

Franklin Roosevelt elnöksége első évétől kezdve közvetlenül foglalkozott a fegyveres erők problémáival. Az új hadihajók építésére fordított összegek már 1934-ben (238 millió dollár) megnyitották a fegyverkezési hajsza újabb fordulóját: a világon egyetlen más ország sem költhetett évente akkora összeget haditengerészetére, az agresszorok sem. 1938 januárjában FDR egymilliárd dollárt követelt a Kongresszustól a „két óceán flottája" részére. 1938 májusában a Kongresszus elfogadta az erre vonatkozó törvényt.

A Roosevelt-kormány a szárazföldi erőkkel sem bánt mostohán: 1933-ban, Roosevelt elnökké választásakor a szárazföldi hadsereg 118 000 emberből állt, 1935-ben pedig 165 000 főre emelkedett a hadsereg létszáma. Ugyanakkor sokat tettek a fegyverzet modernizálása érdekében. Elnökségének első éveiben FDR szoros kapcsolatot épített ki Douglas McArthur tábornokkal, a hadsereg vezérkari főnökével. Mindketten sokra becsülték azokat a kitűnő jelentéseket, amelyeket McArthur szárnysegédje, Dwight Eisenhower őrnagy készített a kormány számára.

FDR tisztában volt azzal, hogy a legközelebbi háború a motorok háborúja lesz, az ellenfelek gazdasági erejének versenye. Ezért a szárazföldi fegyveres erők létszámából egyáltalán nem lehetett valamely ország katonai erőfeszítéseit felmérni. Az elnök már 1937-től kezdve behatóan foglalkozott a hadigazdaság kérdéseivel. 1937 elején FDR titkos utasítására megkezdődött a hadászati anyagok felhalmozása. A tőkés gazdaság káosza ismeretes; 1938-ban azonban a kormány „tanulmányi és kísérleti" katonai rendeléseket kezdett adni magánüzemeknek.

1938 októberében, nyomban München után, FDR elérte, hogy a Kongresszus megszavazott 349 millió dollárt egy négymilliós hadsereg anyagi ellátására. Meggyorsult a hadihajók építése. 1938. október 16-án, a sajtónak adott interjújában, FDR hangsúlyozta ezeknek az intézkedéseknek védelmi jellegét: „Minden jel arra mutat, hogy gondoskodnunk kell a haza védelméről." November 14-én, a fegyveres erők parancsnokságával tartott titkos tanácskozáson FDR más nyelven beszélt; hogy a nyugati féltekét „az Északi-sarktól a Déli-sarkig" megvédjük, ahhoz az Egyesült Államoknak 20 000 harcképes repülőgépre van szüksége, és évente 24 000 repülőgépet kell építenie. Németország – magyarázta az elnök – évente 12 000 repülőgépet épít, míg Anglia 4800-at, Franciaország pedig 3600-at. Az amerikai segítség kompenzálja az angolok és a franciák gyengeségét a levegőben.

1939. január 4-én, a Kongresszushoz intézett újévi üzenetében, Roosevelt az amerikaiak fülének szokatlan hangot ütött meg. Nem számítva az 1937-es chicagói kiruccanást, FDR első ízben fejtette ki eléggé világosan a nemzetközi helyzettel kapcsolatos álláspontját. Igen büszkén nyilatkozott a New Dealről, mely szociális és gazdasági területen megteremtette azt a védelmet, „amelyre ugyanolyan szükség van, mint a fegyverkezésre magára", minthogy „mi most sokkalta bölcsebb és erősebb nemzet vagyunk, mint 1929-ben vagy 1932-ben voltunk". Washingtonból szemlét tartva a világ felett, Roosevelt ezt mondotta: „Körülöttünk mindenfelé hadüzenet nélküli háborúk dúlnak: igazi és gazdasági háborúk. Körülöttünk mindenütt fennáll az új agressziók – háborús és gazdasági agressziók – veszélye... Olyan idők következnek az emberek életében, amikor készen kell lenniük arra, hogy ne csak tűzhelyeiket védelmezzék meg, hanem a hitnek és az emberiességnek ama alapjait is, amelyeken templomaik, kormányaik és egész civilizációjuk emelkedne." A merész kijelentés után a következő, igen kevéssé merész szavak következtek: „A háborún kívül még igen sok módszer van, amelyek sokkalta erősebbek és hatékonyabbak az egyszerű szavaknál, hogy az agresszor kormányokban tudatosítsuk népünk egységes akaratát." Melyek ezek a módszerek? Az elnök mellékesen említette meg őket: „Tapasztalatból tudjuk, hogy amikor tudatosan törekszünk arra, hogy semlegesek legyünk, a semlegességről hozott törvényeink igazságtalanok lehetnek – a valóságban segítséget nyújthatnak az agresszornak és megfoszthatják ettől a segítségtől az agresszió áldozatát."

Az elnök félreérthetetlenül állást foglalt minden „diktatúra" ellen. Ezzel kapcsolatban saját országának bizonyos köreire is célzott. A Fehér Házban, szűkebb körben, FDR az üzenet frazeológiáját a következőképpen magyarázta: néhány nagyiparos úgy véli, hogy „nekünk dolgunk lehet Hitlerrel". Nem így van. „Igaz, lehetne dolgunk vele, de ennek során elveszítenénk mindent, amiért Amerika síkraszáll." 1939. február 2-án Roosevelt azt ajánlotta James fiának, hogy tanulmányozza a liberális közgazdászok kollektív művét. Ez többek között a következő sorokat tartalmazza: „Fennáll a veszélye annak, hogy azok az üzletemberek, akik magukévá teszik a vezetés ördögi elméletét, megkísérlik gazdasági hatalmukat felhasználni arra, hogy elnyomják a demokráciát, és helyébe a saját érdekeiket képviselő diktatúrát állítsák... Az ilyen diktatúra fokozza majd a gazdasági aktivitást, de egyre nagyobb mértékben törekedni fog pusztító fegyverek gyártására, ez pedig előbb vagy utóbb a háború vérfürdőjébe sodorja az országot."[28]

Ez a könyv, amely abban az időben a newdealerek evangéliuma volt, Roosevelt szívének kedves elméleteket fejtegetett. Jóllehet az idő egyre gyorsabban pergett, s az Armageddonnak (a népek nagy csatájának) a körvonalai (az akkori méretek szerint!) világosan kibontakoztak, FDR továbbra is azt tartotta, hogy a totalitarizmus útja az Egyesült Államok számára tilos. Úgy vélte, hogy a burzsoá demokratikus szabadságjogok nem fognak szertefoszlani az állig felfegyverzett országban, márpedig üzenetében éppen a háborús készülődés fokozását sürgette. Az elnök reményét a következő elgondolás táplálta: „A diktatúra felhasználhatja egy megrendszabályozott nemzet összes erőit. Egy demokratikus nemzet egyesült erőit azonban csak akkor lehet felhasználni, ha a nép a modern műveltségi kritériumok alapján tudja, hogy mi történik, és merre tart, ha meg van győződve arról, hogy anyagi és szellemi téren megkapja azt, ami őt jogosan megilleti". Ebben látta FDR a különbséget a burzsoá demokrácia és a fasizmus között.

---

[28] R. *Gilbert* and others: Economic Program for Democracy. New York 1938. 90. old.

Az akkori körülményeknek megfelelt Roosevelt jelszava: „Nem maradhatunk fenn, ha a támadás után kezdünk felkészülni a háborúra!" Életrajzírói sajátosan kezelik Roosevelt szellemi hagyatékát. Samuel Rosenman, aki a Koreában végrehajtott amerikai agresszió idején adta ki Roosevelt életrajzát, idézte az elnök üzenetének fenti részeit, és ezt a következtetést vonta le belőlük: „Ezek az igazságok ma nyilvánvalóak, 1939 elején azonban újak voltak."[29]

XI

Az az 1,6 milliárd dollár, amelyet Roosevelt 1939-ben kért és kapott a Kongresszustól háborús célokra, minden szónál világosabban tanúsította, hogy megértette a nemzetközi helyzet súlyosságát. (A katonai kiadások összege 1938-ban 1,1 milliárd dollár, 1937-ben 986 millió dollár, 1936-ban 942 millió dollár, 1935-ben 820 millió dollár, 1934-ben 550 millió dollár volt.) A Roosevelt által katonai célokra fordított összegek megszilárdították az ország erejét – a hadsereg létszáma 220 000 főre emelkedett, a légierők 8500 repülőgéppel rendelkeztek –, de nem szilárdították meg a nemzetközi békét.

A fasiszta agresszorok München után vérszemet kaptak, és 1939 tavaszán felfedték kártyáikat. Március 15-én Németország megszállta Csehszlovákia megmaradt részét, április 7-én Olaszország elfoglalta Albániát. A nyugati hatalmak „megbékélési" és semlegességi politikája kudarcot szenvedett. Ámde Washington még mindig nem adta fel reményeit. Adolf Berle március 17-én ezt jegyezte be naplójába: „Az elnököt ez nem nagyon nyugtalanítja (ti. Csehszlovákia függetlenségének elvesztése. – *N. J.*); lehet, hogy mint sokan az angolok közül, ő is azt tartja, hogy a németek előrenyomulása kelet felé legalább megkönnyíti az európai demokráciák helyzetét."[30] Az amerikai nép fel volt háborodva, a kormány tétlenkedett.

---

[29] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 180. old.

A tapasztalt diplomaták rendszerint realisták, s William Bullitt, aki akkoriban az Egyesült Államok franciaországi nagykövete volt, jól értette a dolgát. Albánia megszállása után azt tanácsolta az elnöknek, hogy legalább fagyassza be Olaszország amerikai aktíváit. Henry Morgenthau a következő gondolatot fejtette ki: meg kell alakítani a „nem agresszív hatalmak" ligáját, amelyek korlátozzák a hadászati anyagok kivitelét a fasiszta tengelyhatalmakba. FDR április 10-én elvetette ezeket a javaslatokat, mert megvalósulásuk esetén együtt kellett volna működni a Szovjetunióval. Henry Morgenthau nem volt eléggé körültekintő, nem vette figyelembe az amerikai politika belső logikáját. Az Egyesült Államok április 1-én de jure elismerte Franco rendszerét, mégpedig Moffénak, a külügyminisztérium európai osztálya vezetőjének szavai szerint „részben azért, mert ekkor már csak mi meg a Szovjetunió nem ismerte el azt, aminek az elismerése elkerülhetetlen volt, s ezzel számunkra kényelmetlen szolidaritás jött létre."

Tehát mindenképpen kerülni kellett azokat az akciókat, amelyek olyan benyomást kelthettek, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió azonos álláspontot foglal el!

De Washington nem hallgathatott. Az amerikai politikusok mindenkor szerettek moralizálni, ha erre alkalom kínálkozott, az európai események pedig lehetőséget nyújtottak arra, hogy az európaiaknak nagyszerű prédikációt tartsanak, amely felvette a versenyt a hegyi beszéddel. Henry Wallace szeretett volna részt venni a szóbeli erőpróbán. FDR elhárította szolgálatait. Ezt írta a miniszternek: „Mindkét őrült (Hitler és Mussolini. — *N. J.*) az erőt, és csakis az erőt tiszteli. Azon lesznek majd, hogy kigúnyolják az ön nyilatkozatát. Fennáll az a veszély, hogy más országok népei és néhányan az Egyesült Államokban is úgy fogják tekinteni az ön erőfeszítéseit, mint veszett kutyához intézett prédikációt. Az ön nevének presztizse annyira fontos, hogy nézetem szerint nem szabad kockára tenni. Jelenleg olyan módszerek alkalmazása célszerű, amelyek lehetővé teszik, hogy éket verjünk a két őrült közé."

---

[30] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937–1940. 67. old.

Az elnök elemzése nem mindennapi tisztánlátásra mutat: helyesen látja, milyen jelentősége van az „erőnek" a fasiszta diktátorok szemében, kineveti azokat, akik szavakkal akarják meggyőzni a fasisztákat, finoman hízeleg a miniszter hiúságának, amikor kéri, óvja meg neve tisztaságát. FDR április 14-én válaszolt Wallace-nak, s másnap megtette azt, amit tökéletesen hiábavalónak mondott a miniszterhez írt levelében: maga fordult személyes üzenettel Hitlerhez és Mussolinihez. Arra kérte őket, tegyenek olyan nyilatkozatot, hogy tíz éven belül nem támadják meg egyiket sem a felsorolt európai és közel-keleti országok közül. Ha ez a nyilatkozat megszületik, akkor az Egyesült Államok „örömmel" vesz részt a leszerelésről és a nemzetközi kereskedelem kiszélesítéséről folytatandó tárgyalásokon, s nem zárkózik el a vámilletékek esetleges csökkentésétől sem.

FDR az egyszerűség kedvéért felsorolt harmincegy országot. W. Langer és S. Gleason, igaz, megjegyzi: „A pszichológusok bizonyos következtetéseket vonhatnak le abból a tényből, hogy az elnök az üzenet fogalmazványában véletlenül kihagyta a Szovjetuniót, amely a végleges szövegben mint »Oroszország« szerepel."[31]

Amikor az üzenet április 16-án Rómába érkezett, éppen ott tartózkodott Göring. Mussolinival együtt olvasta el az üzenetet. A német vendég megjegyezte, hogy az üzenet gyógyíthatatlan lelkibetegségről tanúskodik, s a duce még pontosabb diagnózist állított fel: kétségkívül a paralysis progressiva esetével állnak szemben. Mussolini nyilvánosan közölte, hogy őt nem befolyásolják a „képtelen" javaslatok és a „messiás üzenetek".

Hitler először egyáltalán nem akart válaszolni a „megvetésre méltó" embernek, de azután meggondolta a dolgot, s hasznosabbnak látta a szóharcban való részvételt. Április 28-i nagy beszédében a führer felkiáltott: „Roosevelt úr! Én teljesen tisztában vagyok azzal, hogy országának hatalmas méretei és gazdagsága folytán ön felelősnek érzi magát az egész emberiségért... én viszont, Sir, jóval szerényebb helyzetben vagyok." Hitler megígérte, hogy a felsorolt országok közül bármelyiknek megteszi a kívánt ígéretet, feltéve, hogy ezek az országok maguk fordulnak Németországhoz ilyen kéréssel, s egyben kijelentette, hogy Németország sohasem fogja megtámadni az Egyesült Államokat és az amerikai kontinens más országait. Közölte továbbá, hogy Németország már kérdést intézett az FDR által felsorolt országokhoz, s ezek közül egyik sem jelentette ki Berlinnek, hogy szüksége van a Roosevelt által javasolt biztosítékokra. Ami a nemzetközi kereskedelmet illeti, a führer megjegyezte, hogy az Egyesült Államok elsőként segítheti elő felélénkülését azzal, hogy csökkenti a vámokat.

---

[31] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937—1940. 85., 88. old.

Az amerikai sajtó sportszerűen elismerte, hogy Hitler jobbnak bizonyult a szóharcban Rooseveltnél. A fasiszta diktátor igen ügyes izolacionistaként lépett fel. Nye szenátor szárazon megjegyezte, hogy FDR „ezt maga kereste". A kigúnyolt és megsértett Roosevelt elhallgatott. Az egykori grotonista megállapította, hogy Hitler és Mussolini rosszul nevelt emberek, s utálatos modoruk van. „Később – jegyzi meg Rexford Tugwell – ostobának tartottam magam, hogy annak idején nem éreztem meg Hitlerrel szembeni antagonizmusának egész mélységét." A személyes rokonszenv és ellenszenv kétségkívül jelentős helyet foglal el a politikusok életében is.

A fenti tragikomikus eset ismételten emlékeztette az elnököt arra, hogy lehetőségei nem korlátlanok. Adott esetben FDR-nek kezét-lábát megkötötte a semlegességről szóló törvény, s a megalázó fiaskó kétségkívül megerősítette benne azt a már korábban is felmerült elhatározást, hogy megtámadja a törvényt a békeszerető népeknek és az elnök nagyobb akciószabadságának érdekében. A külügyek intézése az elnök alkotmányos előjoga, s FDR közvetlen környezetében forgalomba került az az elmélet, hogy az alkotmányt sértő törvény az elnökre nézve nem kötelező. Ez a jogi érvelés nem volt megtámadhatatlan, de FDR-nek tetszett; kérdést intézett tehát a legfőbb államügyészhez: „Mennyiben hagyhatom figyelmen kívül az érvényben levő semlegességi törvényt, jóllehet aláírtam?” Az államügyész helyesebbnek látta, ha válasz nélkül hagyja a kérdést.

1939 áprilisától Franklin Roosevelt és Cordell Hull jelentékeny erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy elérjék a semlegességről hozott törvény hatályon kívül helyezését. FDR úgy vélte, hogy ebből már nem származhat veszély, hiszen Franco győzött Spanyolországban. A megfelelő törvénytervezetek megvitatása a kongresszus bizottságaiban elhúzódott. Május 19-én FDR egybehívta a képviselőház vezetőit, s megmagyarázta nekik a kormányzat indítékait. Az embargó hatálytalanítása „csökkenti annak valószínűségét, hogy a háborúban az Egyesült Államokkal szemben ellenséges hatalmak aratnak győzelmet”. Ha a törvény érvényben marad, akkor „Németország és Olaszország győzelmi esélyei 50 százalékosak”. Sikereik eredményeképpen „igen rövid időn belül ellenséges államoktól leszünk körülzárva”. Japán, amely „szeret nagy fiúkkal játszani”, valószínűleg szoros szövetségre lép majd velük. „Németország és Olaszország hajóhada együttesen akkora, mint a mienk, a japán hajóhad pedig a miénknek 80 százaléka. Ezért mindig csábítást éreznek majd arra, hogy villámháborút kezdjenek ellenünk.”

Az embargó hatálytalanításáról szóló egyesített határozattervezet május 29-én került a kongresszus elé. Az izolacionisták természetesen szembehelyezkedtek vele, s éles bírálattal illették azt a javaslatot, hogy még nagyobb hatalmat biztosítsanak az elnöknek a külügyekben. Bár a képviselőház külügyi bizottsága a határozattervezet mellett foglalt állást, a republikánus „kisebbségi jelentés” baljóslatúan hangzott: „A határozati javaslat – az amerikai állampolgárok provokációs cselekedeteinek elhárítása ürügyén – azzal a joggal is felruházza az elnököt, hogy ne legyen semleges... Soha egyetlen elnök sem rendelkezett ilyen jogokkal... Mi ellenezzük az elnök azon politikáját, hogy az erőnkkel való fenyegetést felhasználja az európai erőegyensúly fenntartására. Nem hisszük, hogy az elnök szándékosan provokálja a háborút, de ahhoz, hogy békében élhessünk, semlegeseknek, nem pedig részrehajlóknak kell lennünk.”

Június 30-án 200 szavazattal 188 ellenében a képviselőház elfogadta a módosítást. A szenátusban dühödt ellenállásra lehetett számítani. Július 18-án Roosevelt és Hull a Fehér Házba hívták a szenátorok vezetőit. Az elnök jámborul a mennyezetre emelte a szemét, mondván, hogy „imádkoznunk kell, mert nemcsak az amerikai népnek, hanem az egész világnak a sorsa is függ döntésünktől". Azután FDR és Hull arról kezdett beszélni, milyen óriási erőfeszítéseket tesz a kormány a béke érdekében. Rámutattak, hogy az embargo hatályon kívül helyezése felére csökkenti az európai háború kitörésének veszélyét. Az agg William Borah szenátor kivédte a támadást: Németország nem készült fel a háborúra, és a kép, amelyet felvázoltak előttük, hamis. Hull felkérte a szenátort, hogy menjen el a külügyminisztériumba, és olvassa el az amerikai diplomaták európai jelentéseit. „Nekem megvannak a saját hírforrásaim – vetette oda gőgösen Borah –, s ezek nem egy esetben megbízhatóbbaknak mutatkoztak a külügyminisztérium forrásainál."

Hull elnémult a dühtől. A szokása szerint alkoholgőzben lebegő Garner alelnök vette kezébe a tanácskozás vezetését, és körkérdést intézett a jelenlevőkhöz. Azután csaknem vidáman fordult az elnökhöz: „Nos, kapitány, nézzünk szembe a tényekkel. Nincs elég szavazatod. Ezzel be is fejezhetjük a dolgot." FDR beleegyezett, de a búcsúzásnál kijelentette, hogy a felelősséget a szenátus fogja viselni. „Ami egyáltalán nem nehéz" – felelte a küszöbről Borah.

Ha figyelembe vesszük, hogy FDR legmakacsabb ellenfelei között ott voltak azok a szenátorok, akiket eredménytelenül próbált „kitisztogatni" 1938 őszén, s hogy a vita jórészt az elnök előjogai körül folyt, akkor világos, hogy maga FDR rontotta el a dolgot egy ügyetlen sakkhúzással. A forma, amely élénken emlékeztetett az elnök 1937. évi „diktatórikus tempóira", háttérbe szorította a kérdés lényegét. Ámde FDR-nek, ha mindenáron fel akart volna lépni a fasiszta agresszió veszélye ellen, egyéb lehetőségei is lettek volna erre a Kongresszus politikai labirintusában való bolyongáson kívül.

1939 tavaszán angol–francia– szovjet tárgyalások kezdődtek.

A Szovjetunió olyan egyenjogú hármas szerződés megkötésére törekedett, amely elháríthatta volna a háborút. Partnerei ugyanakkor más terveket szövögettek. Olyan megállapodásra törekedtek, amely lehetővé tette volna, hogy a Szovjetuniót belesodorják a Németország elleni háborúba, maguk pedig semlegesek maradjanak. Az amerikai diplomácia pontosan informálva volt London és Párizs mesterkedéseiről. Mind Bullitt Párizsban, mind Kennedy Londonban állandóan azt hajtogatta a Quai d'Orsay-nek, illetve a Foreign Office-nak, hogy ne kössenek egyenjogú szerződést a Szovjetunióval. Chamberlain és Daladier kormányának aligha volt szüksége erre a biztatásra, mindamellett nem érdektelen, hogy az Egyesült Államok támogatta a nyugati országoknak a Szovjetunió irányában követett politikáját.

Ezekben a kritikus hónapokban az Egyesült Államok csak egy kérdéssel nem ért rá foglalkozni: azzal, hogy követet küldjön Moszkvába! Joseph Davies 1938 első felében hazautazott, s ezt követően Washington több mint egy évig halogatta az új követ kinevezését. Davies utóda csak az 1939. augusztus 10-e utáni napokban érkezett meg Moszkvába, hogy átvegye hivatalát.

Pedig Washington teljesen tisztában volt a nemzetközi helyzet komolyságával. Amint W. Langer és S. Gleason írja, „aligha volt a legújabb korban még egy olyan kormány, amely bővebb információval rendelkezett volna a külföldi helyzetről, mint az amerikai kormány e kritikus időszakban. Roosevelt úr és Hull úr a kellő időben és teljes mértékben tájékoztatva volt. Bizonyára nem esünk túlzásba, ha azt állítjuk, hogy kedvezőbb helyzetben voltak más országok államférfiainál, mert a szituáció valamennyi aspektusát ismerték, s ha szükségesnek tartották volna, óriási befolyást gyakorolhattak volna rá."

Mit tettek hát? „Sajnos – panaszkodik Langer és Gleason –, nem rendelkezünk elegendő adattal ahhoz, hogy rekonstruáljuk, hogyan reagált az elnök és a külügyminisztérium ezekre a nagyfontosságú információkra, és milyen álláspontot foglaltak el. Az a körülmény, hogy a Fehér Házban vagy a külügyminisztériumban folyó tanácskozásokról szinte egyáltalán nem készültek jegyzőkönyvek, valószínűtlenné teszi, hogy valaha is teljesen kielégítő választ kapjunk ezekre a kérdésekre. Hogy a külügyminisztérium munkatársai vagy Hull, Welles és az elnök között, illetve mindezek és Kennedy vagy Bullitt között a gyakori telefonbeszélgetések során mi hangzott el, azt valószínűleg sohasem fogjuk megtudni."[32] Milyen nehéz az Egyesült Államokban történelmet írni! Mintha 1952-ben Langer és Gleason már nem kérdezősködhettek volna az élő Wellesnél, Bullittnál, Kennedynél és „a külügyminisztérium munkatársainál"! De Washington politikája a béke utolsó napjaiban oly kevéssé volt vonzó, hogy a hivatalos amerikai történetírás nem hajlandó ismertetni.

Az Egyesült Államok, minthogy érdeke volt egy tengerentúli nagy háború kitörése, jelentős erőfeszítéseket tett annak megakadályozására, hogy kollektív biztonsági rendszer jöjjön létre a Szovjetunió részvételével. Ezért az amerikai diplomácia szívósan fáradozott az angol–amerikai–szovjet tárgyalások meghiúsításán.

Joseph Davies, aki 1939-ben Amerika belgiumi nagykövete volt, úgy látszik, nem értette meg Washington taktikáját. Moszkvában jól ismerték Daviest. 1937 júniusában, összegezve az Egyesült Államok moszkvai követeként kifejtett tevékenységének eredményeit, ezt jelentette kormányának: „Nincs okunk kételkedni a Szovjetunió őszinte és barátságos érzületében az Egyesült Államokkal szemben, mely épp az ellenkezője más ország iránt tanúsított magatartásának. Tapasztalhattam, hogy ha a két ország között felmerülő kérdéseket a türelem, a megértés és a barátság szellemében igyekszünk rendezni, erre gyors és nagyvonalú választ várhatnak az itteni kormányzat részéről, mely mindig készen áll arra, hogy a dolgok ésszerű megoldása érdekében engedményeket tegyen."[33]

Davies, a becsületes liberális azt tartotta, hogy minden az egyének akaratán fordul meg, s felajánlotta szolgálatait Hullnak: elmegy Moszkvába, hogy előrelendítse az angol–francia–szovjet tárgyalásokat. „Sem Franciaország, sem Anglia – írta Hullnak – nem tud személyes kapcsolatot létesíteni a legtekintélyesebb szovjet politikusokkal. Meggyőződésem, hogy nekem nemcsak találkoznom sikerül majd velük, hanem hinni fognak őszinteségemben és méltányosságomban is." Davies figyelmeztette az amerikai külügyminisztériumot: „A késlekedés egyenlő a halállal." A külügyminisztérium gyakorlatilag magyarázat nélkül elutasította Davies kezdeményezését.

---

[32] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937–1940. 125., 76. old.

[33] *Joseph E. Davies:* Moszkvai jelentés. Anonymus 1945. 338–339. old.

A szovjet kormány átlátott a Nyugat kettős játékán: megkötni a Szovjetunió kezét nem egyenjogú kötelezettségek által és belehajszolni a Németország elleni háborúba.

Augusztusban Hitler azzal a javaslattal fordult a Szovjetunióhoz, hogy kössenek megnemtámadási szerződést. Roosevelt még aznap tudomást szerzett erről (az amerikai felderítő szolgálatnak hírszerzői voltak a moszkvai német követségen). Roosevelt elhatározta, hogy beavatkozik, és meglepő üzenettel fordult a szovjet kormányhoz. Ebben a következőket írta:

„Az elnök beszélgetést folytatott Umanszkijjal, mielőtt ez elutazott volna Washingtonból. Értésére adta neki, hogy jóllehet nem tesz semmiféle javaslatot, sőt nem juttatja kifejezésre kormányának hivatalos álláspontját sem, világosan rá akar mutatni arra, hogy az Egyesült Államok kormánya objektíven szemléli a világon végbemenő eseményeket. Az elnök megjegyezte, hogy ha kitör a háború Európában és a Távol-Keleten, s a tengelyhatalmak győzelmet aratnak, ez azonnali és jelentékeny hatást fog gyakorolni mind az Egyesült Államok, mind pedig a Szovjetunió helyzetére. Ez esetben a Szovjetunió hamarabb érintve lesz, mint az Egyesült Államok. Ezért az elnök – bár természetesen semmiféle felelősséget nem vállalhat vagy semmiféle ígéretet nem tehet arra vonatkozóan, hogy Anglia és Franciaország milyen irányvonalat követ majd a Szovjetunióval folytatott jelenlegi tárgyalásaiban – úgy véli, hogy ha az európai hatalmak között kielégítő megállapodás jön létre az agresszióval szemben, ez döntő stabilizáló tényező lesz a nemzetközi béke érdekében, amelynek fenntartása az Egyesült Államoknak és a Szovjetuniónak egyaránt fontos érdeke."[34]

FDR óriási jelentőséget tulajdonított a legszigorúbb titoktartásnak, s ezért úgy rendelkezett, hogy külön futár vigye Moszkvába az üzenetet. A szovjet kormány ezt augusztus 16-án kapta meg. A Nyugat minden úton módon igyekezett belesodorni a Szovjetuniót a Németország elleni háborúba, amely a tőkés világnak a szocializmus országa elleni keresztes hadjáratává fejlődhetett.

1939. augusztus 23-án Németország és a Szovjetunió megnemtámadási szerződést írt alá. FDR az erről szóló táviratot a „Tuscaloosa" cirkálón kapta meg. Éppen horgászott. A táviratot olvasva elkomorodott.

– A lehető legrosszabb hír – mondotta szomorúan McIntyrenek.

– Mi a szándéka? – kérdezte ez.

– Még nem határoztam. A helyzet a következő: Oroszország összekapcsolta sorsát a tengellyel. Lehetséges, hogy ez csak Sztálin manővere, hogy időt nyerjen; lehet, hogy megsértődött, azért, mert vele nem tanácskoztunk Münchenben; lehet, hogy ez igazi szövetség. Bár ez utóbbi lehetőségben nem hiszek, mert Németország győzelme nem felel meg Oroszország nemzeti érdekeinek. Ne felejtse el: akármilyen az ideológiája valamely országnak, nemzeti érdekei változatlanok...[35]

A szovjet–német megnemtámadási szerződés megsemmisítő csapást mért a nemzetközi reakció terveire. A Szovjetunió kikerülte az agresszorok támadását. Az angol–francia diplomácia kudarcot szenvedett. De Chamberlain, illetve Daladier kormánya még az utolsó pillanatban is megkísérelte, hogy megegyezzék Hitlerrel: új Münchent próbáltak szervezni, ezúttal Lengyelország rovására. Washingtonhoz fordultak támogatásért. Jóllehet FDR augusztus 24-én egészében véve platonikus felhívásokat küldött Hitlerhez és Mościcki lengyel elnökhöz, az erőszaktól való tartózkodásra intve őket, Londonnal és Párizzsal igen határozottan közölte, hogy az Egyesült Államok nem tartja többé szükségesnek a megbékélés elősegítését. Mi több, ha Anglia és Franciaország nem üzennek hadat Németországnak Lengyelország elleni agressziója esetén, nem számíthatnak amerikai segítségre. Ahogy a háború után Kennedy mondotta, „sem a franciák, sem az angolok nem tekintették volna Lengyelországot háborús oknak, ha Washington nem bujtogatta volna állandóan erre őket... 1939 nyarán folytatott telefonbeszélgetéseiben az elnök állandóan azt ajánlgatta (Kennedynek. – *N. J.*), hogy helyezzen izzó parazsat Chamberlain feneke alá."[36]

---

[34] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937–1940. 161. old.

[35] *A. Hatch:* Franklin D. Roosevelt. An Informal Biography. 250. old.

Harold Ickes naplója ebben az időszakban ilyesfajta bejegyzésektől tarkállik: „A kormány tagjai este kártya- vagy koktél partira gyűltek egybe a Fehér Ház ovális termében. Táviratok érkeztek. Az egyik távirat elolvasása után FDR »felpillantott és közölte: holnap délben megtörténik a hadüzenet«. Mindenki örült ennek a hírnek. Nem azért, mintha akartuk volna a háborút mint olyat, hanem mert végső soron elkerülhetetlennek tartottuk, és úgy véltük, hogy Angliának és Franciaországnak jobb mielőbb háborúba lépnie (1937. augusztus 9-i bejegyzés.)"[37] De mégis, miből fakad ez a vérszomj? A honfitársak jobban ismerik egymást. Hallgassuk meg Charles Tansill professzort. Ítéletét így fogalmazza meg: „Úgy látszik, csak egyetlen logikus magyarázat van arra, miért törekedett Roosevelt a békére München idején, s miért gyakorolt olyan irányú nyomást 1939-ben, hogy Anglia, Franciaország és Lengyelország szálljon szembe Németországgal, ami, s ezt tudta, a háborút jelentette. A magyarázat a következő: az elnök nem akarta, hogy Európában olyan háború törjön ki, amely gyorsan befejeződik, s nem ad módot arra, hogy az Egyesült Államok beavatkozzék. 1938 szeptemberében Hitler ellen felvonulhatott volna a francia, az angol, az orosz és a cseh hadsereg, s ezek elég gyorsan megverhették volna a németeket. 1939 nyarára viszont gyökeresen megváltozott a helyzet: Oroszország megállapodást kötött Németországgal, a cseh hadsereg pedig már nem létezett. Az 1939-ben kezdődő háború igen soká elhúzódhatott."[38]

---

[36] The Forrestal Diaries. New York 1951. 121–122. old.
[37] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 2. köt. 713. old.

Charles Tansill az amerikai burzsoá történetírás úgynevezett revizionista irányzatához tartozik, amelynek követői olykor gondolatszegénységben szenvednek. Raymond Moley sohasem tartozott ehhez az irányzathoz, de ő is így írt: „Amikor az angolokat és a franciákat arra ösztönöztük, hogy aktív támogatásunk reményében mondjanak le a megbékélésről, elősegítettük a háború kitörését... S függetlenül attól, hogy akartuk-e vagy sem, ezzel figyelmen kívül hagytuk megoldatlan belső problémáinkat."[39] FDR iránti ellenszenve rossz szolgálatot tett a szerzőnek: helyesen számolt be arról, miként járt el a kormány, de nem tudta megérteni, miért. Az Egyesült Államok kormánykörei éppen belső nehézségeik megoldása érdekében segítették elő az európai háború kirobbanását.

---

[38] Perpetual War for Perpetual Peace. A. Barnes kiadása. Caldwell 1953. 171. old.

[39] R. *Moley:* After Seven Years. 385. old.

A JÁTSZMA FÉLBESZAKAD. A VILÁG NEM SAKKTÁBLA

1939. szeptember 1-én éjjel két óra után az ágya melletti asztalkán álló telefon erős csengetése költötte fel Rooseveltet. Félálomban vette fel a kagylót:

– Ki az?

– Bill Bullitt tesz jelentést, elnök úr.

– Hallgatlak, Bill.

– Tony Biddle éppen most hívott fel Varsóból, elnök úr. Több német hadosztály mélyen benyomult lengyel területre, és kemény harcok folynak. Tony közölte, hogy német repülőgépek vannak Varsó felett. Azután megszakadt az összeköttetés...

– Jól van, Bill. Végre megtörtént. Isten segítsen bennünket.

Roosevelt visszatette a kagylót. Az új komornyik, a néger Arthur Prattyman, Mc Duffie utóda, dermedten állt az ágy mellett. Azután felsegítette az elnökre a szvetterét és elsietett Hassettért, a Fehér Ház sajtóügyekkel foglalkozó titkáráért. Az mezítláb, pizsamában jelent meg.

– Azonnal értesítse a sajtót – rendelkezett az elnök.

Ezután telefonbeszélgetést folytatott Hull-lal, Wellesszel, a tengerészeti és a hadügyminiszterrel. Meg kell valósítani azokat a terveket, amelyeket az európai háború esetére készítettek elő. Reggel öt órakor Franklin felhívta feleségét a Hyde Parkban. Eleanor feljajdult, villámként cikázott át agyán a gondolat: 1917-ben fiai kicsik voltak, de most el kell menniük katonának.

Korán reggel Bullitt és Kennedy közölte, hogy Franciaország és Anglia hadat üzen Németországnak, ha nem szünteti meg a Lengyelország elleni hadműveleteket. A rádió bemondta: a Luftwaffe vadul bombázza a békés lengyel városokat, nők, gyermekek, öregek pusztulnak el. A felbőszült Roosevelt a következő üzenetet intézte Angliához, Franciaországhoz, Olaszországhoz, Németországhoz és Lengyelországhoz: „A békés lakosság kíméletlen bombázása... mélységesen megdöbbentette az emberiséget... Ezért minden kormányt, amely hadi cselekményekben részt vehet, felhívok arra, hogy jelentse ki nyilvánosan: soha és semmiféle körülmények között nem fogja repülőgépekről a békés lakosságot bombázni... Azonnali választ kérek. Franklin Delano Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke."

Szeptember 3-án, amikor megérkezett a hír, hogy Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak, FDR beszédet mondott a rádióban. Ismertette a néppel a kormány szándékát: „Senki ne beszéljen fölényesen vagy hazugul arról, hogy Amerika majd elküldi seregeit Európába... Mi azon igyekszünk, hogy ne engedjük a háborút tűzhelyeinkig, ne engedjük Amerikába. Erre történeti precedensünk van, amely George Washington kormányzásáig nyúlik vissza... Országunk semleges marad, de nem követelhetem, hogy minden amerikai semleges legyen gondolataiban... Remélem, az Egyesült Államok kimarad ebből a háborúból. Meggyőződésem, hogy ez így lesz. S biztosítom önöket, hogy kormányunk erőfeszítése erre fog irányulni."

Szeptember 5-én az elnök aláírta az Egyesült Államok semlegességéről szóló proklamációt. Megtiltották a hadviselő országokba való fegyver- és hadianyagszállítást. Szeptember 7-én FDR bevezette az országban a „korlátozott kivételes állapotot". Ezt követően utasítást adott, hogy a hadsereg létszámát 17 000 emberrel, a nemzetőrség létszámát 35 000-rel és a hajóhad állományát 60 000 emberrel növeljék. Szeptember 13-án a Fehér Ház elrendelte a Kongresszus rendkívüli ülésszakának egybehívását szeptember 21-re.

Az előző napra, szeptember 20-ra, FDR meghívta a Fehér Házba a Kongresszus vezetőit, s ismertette velük terveit: kérni fogja a törvényhozókat a semlegességi törvény hatálytalanítására. Az elnök javaslata nem ütközött nagyobb ellenállásba, de a Kongresszusban mindkét párt vezetői ragaszkodtak bizonyos kompromisszumokhoz: az embargót hatálytalanítják, de bevezetik a „cash and carry", azaz „fizess és szállíts" elvét (vagyis a vásárló készpénzben fizet, és saját hajóin szállítja el a fegyvereket és a hadianyagot), és megerősítik a hadviselő feleknek nyújtandó hitelekre vonatkozó tilalmat.

Szeptember 21-én Roosevelt felszólalt a Kongresszus együttes ülésén. Nyíltan beismerte: „Sajnálom, hogy a Kongresszus ezt a törvényt (ti. a semlegességi törvényt. — *Szerk.*) elfogadta. Sajnálom, hogy aláírtam." Roosevelt beszélt az amerikai semlegesség végzetes következményeiről: e törvény elfogadása folytán „a háborúval fenyegető szárazföldi hatalom eleve biztos lehetett abban, hogy a tengeri hatalmak közül bármely potenciális ellenfele meggyöngül, mert meg van fosztva ama ősi jogtól, hogy bármit bárhol beszerezzen. Így négy év óta nyilvánvaló előnyöket biztosítunk az egyik hadviselő félnek a másikkal szemben, s ez nem a szóban forgó fél tulajdon erejéből vagy földrajzi helyzetéből adódott, hanem az Egyesült Államok pozitív akcióinak eredményeképpen... Az általam javasolt rendszabályok (az embargó hatályon kívül helyezése. — *N. J.*) visszahelyezik az Egyesült Államokat az igazi és hagyományos semlegesség szilárd alapjára."

A Kongresszus magas szószékéről, az elnök szájából hallhatta mindenki, hogy a háború csak az Egyesült Államok külpolitikai irányvonala következtében vált lehetségessé, annak eredményeként, hogy az Egyesült Államok a harmincas években meghiúsította a kollektív biztonsági rendszer megteremtésére irányuló kísérleteket. Most, amikor az agresszorok felbátorítása folytán a hadviselő felek erőviszonyai kiegyenlítődtek, FDR mellékesen megállapította az amerikai kormány felelősségét a háború kitöréséért. Az amerikai burzsoá történetírás igyekszik a felelősséget az izolacionistákra hárítani. Ezek, úgymond, nem tudták, mit cselekszenek. A. Vandenberg szenátor azonban, aki 1939-ben tagja volt az izolacionisták háromtagú vezetőségének, a következőket írta (igaz, hogy 1949-ben): „Úgy vélem, hogy Hitler úr a második világháborút... sohasem kezdte volna el, ha lett volna valamelyest is komoly alapja annak feltételezésére, hogy a háború során összeütközésbe kerül az Egyesült Államokkal. Azt hiszem, Hitler meggyőződése, hogy ez nem következik be, akkori semlegességi törvényhozásunkon alapult."[1]

---

[1] The Private Papers of Senator Vandenberg. A. Vandenberg kiadása. London 1953. 479—480. old.

Röviden: a semlegességről szóló törvény elvégezte a dolgát, és az európai háború kitörése után nem volt már szükség rá. Key Pittman szenátortól, aki a törvény megváltoztatására vonatkozó javaslatot a szenátus elé terjesztette, nem lehet elvitatni a kereskedői logikát: „Az ipari termelés és a foglalkoztatottság állapota hazánkban jelenleg annyira siralmas, hogy az export további akadályozása tönkretenné az Egyesült Államok jelentékeny ipari területeit. A »fizess és szállíts« elvének bevezetése – állapította meg – lehetővé teszi majd számunkra, hogy »kockázat nélkül kiszélesítsük az üzletet«." Pittman beszéde a lényeget tartalmazta; a további vita a képmutatás különböző fokain álló parlamenti szalmacséplésben merült ki. Úgy látszik, Tom Connally szenátor utolérhetetlen magaslatra tudott emelkedni ebben. Az embargo hatályon kívül helyezésének szükségességét ő így indokolta: „Elnök úr, a mi célunk, egyetlen célunk az, hogy ne sodródjunk bele e szörnyű háborúba. Mi nem vagyunk felelősek érte. Isten a tudója, hogy ha az amerikai népnek lett volna valami befolyása, soha ki nem tört volna."[2]

1939. november 3-án – 55 szavazattal 24 ellenében a szenátusban, 243 szavazattal 172 ellenében a képviselőházban – módosították a semlegességről szóló törvényt, bevezetve a „fizess és szállíts" elvét. Az amerikai hajóknak megtiltották, hogy a hadműveleti zónákban hajózzanak; ilyeneknek nyilvánították az Európa partjait mosó tengereket. Az újságírók keserű tréfája szerint ez annyit jelentett, mintha az Egyesült Államok egész kereskedelmi flottáját elsüllyesztették volna.

Az amerikai monopóliumok és a kormány a katonai megrendelések hatalmas áradatára számítottak. FDR az ősz folyamán azon törte a fejét, hogyan terelje a várható megrendeléseket helyes mederbe, nehogy az ország gazdasági életében zavar támadjon. 1939 októberében megmagyarázta Henry Morgenthaunak: „Olyan pénzügyi politikát kell kidolgoznunk, amely hazánk alapvető intézményeit erősíti, nem pedig gyöngíti. Ezekre nézve az egyik veszélyt az olyan pénzügyi politika jelenti, amely figyelmen kívül hagyja a népesség szegény rétegeinek érdekeit, és ugyanakkor lehetővé teszi a gazdagoknak a további nyerészkedést. Nekünk arra kell törekednünk, hogy fenntartsuk a nép óriási többségének egységét, korlátozva a túlságosan nagy szenvedést és a túlságosan nagy profitokat."[3] A „felpumpálás" régi elve volt ez, azzal a különbséggel, hogy az Egyesült Államok kormánya helyett a pénzt Anglia és Franciaország adja.

---

[2] Congressional Record. 85. köt. 50., 92. old.

Az első világháború idején a megrendelőknek közvetlenül a monopóliumokkal volt dolguk. A New Deal kormánya elhatározta, hogy nem engedi meg ennek a gyakorlatnak a megismétlődését. Az Egyesült Államok nyomására Anglia és Franciaország egyesített vásárló bizottságot alakított, s ez tárgyalt a washingtoni hatóságokkal. A bizottságnak pontosan tájékoztatnia kellett az amerikai kormányt arról, hogy Anglia és Franciaország miképpen szándékozik fedezni a kiadásokat. FDR azt ajánlotta az angoloknak meg a franciáknak, hogy dollárszerzés céljából adják el az Egyesült Államoknak két legjobb óceánjárójukat, a „Queen Mary"-t, illetve a „Normandie"-t. A visszautasítás megdöbbentette az elnököt. Még jobban csodálkozott Washington – ahol már előkészítették a safe-eket az arany befogadására –, hogy az óceánon túli megrendelések késlekedtek, jóllehet biztos forrásból tudta, hogy Anglia és Franciaország rendelkezik a kellő anyagi eszközökkel.

1940. január 1-re Franciaország 2095 repülőgépet, Anglia 1450 repülőgépet rendelt. A háború első öt hónapja alatt az Egyesült Államok kivitele 30 százalékkal emelkedett, ebből az Angliába irányuló kivitel csupán 10 százalékkal. A várt aranyeső késett, s tovább folytatódott a szárazság. Ez bizonyos elkeseredést keltett az Egyesült Államokban. A szövetségesek szemlátomást nem honorálták eléggé az amerikaiak jóakaratát. Hiszen a Gallup közvéleménykutató intézet még 1939 októberében közölte, hogy a megkérdezettek 62 százaléka állást foglalt amellett, hogy Angliát és Franciaországot segítsék „minden eszközzel, kivéve a háborúban való részvételt".

---

[3] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937–1940. 272. old.

Az Egyesült Államok szempontjából az Európában megkezdődött „furcsa háború" Anglia és Franciaország sztrájkjának tűnt. Az angolok és a franciák nem akartak dolgozni a nyugati fronton. Jóllehet ennek fő indítéka – Londonnak és Párizsnak az az óhaja, hogy a háborút a Szovjetunió elleni háborúvá változtassák – tetszhetett az amerikai reakciónak, a tény tény maradt: Európában nem indult meg a nagy háború.

Ráadásul Rooseveltnek meg kellett hallgatnia a hadviselő felek számos megbízottját, akik hol szelíden, hol erőszakosan igyekeztek rávenni az Egyesült Államok elnökét arra, hogy vállalja a közvetítő szerepét a béke helyreállításában. FDR ezt kategorikusan elutasította. Amikor kora ősszel Kennedy is emellett szállott síkra, Hull Roosevelt utasítására közölte vele: „Az elnök megbízásából csak önnel és azzal a feltétellel, hogy senkinek tovább nem adva ehhez fogja tartani magát, közlöm: amíg Európában fennáll a jelenlegi helyzet, kormányunk sem lehetőséget, sem alkalmat nem lát arra, hogy az elnök békét kezdeményezzen. Az Egyesült Államok népe nem támogatná a kormánynak semmiféle olyan békeakcióját, amely az erő és az agresszió jelenlegi rendszerét konszolidálná vagy tartósítaná."

Ezt az álláspontot foglalta el Franklin D. Roosevelt a tél beálltáig. De amikor leesett az első hó, az elnököt hirtelen elfogta a vágy a béke szépségei után. A hívők úgy gondolták, hogy a karácsonyfagyertyák fénye lágyította meg a szívét.

II

„Egy erőteljes férfi gyűrött öltönyben ülve nagy papíríveket ír tele. Az ovális szoba csöndes. Két, mahagónirúdra erősített zászló látható, a cigaretta kék füstje felszáll az ezüst hamutartóból. Az asztalon heverő újságok címsorai bombázásokról és csatákról beszélnek. Ott fekszik a biblia is, Ésaiás könyvénél kinyitva:

»Országtok pusztaság, városaitokat tűz perzselé föl, földeteket szemetek láttára idegenek emésztik...«

A széles vállú férfi tovább ír. A magas, egészen a mennyezetig nyúló ablakon át, amely kiszáradt fűvel borított rétre néz, beszűrődik a karácsonyi ajándékokat szállító gépkocsik gyönge zaja. Sok ezer mérföldnyire innen pedig acélsisakos katonák emelik vállukra puskájukat, hajléktalan családok kétségbeesetten bolyonganak a hóban.

»No jertek, törvénykezzünk, azt mondja az Úr! ha bűneiket skarlátpirosak, hófehérek lesznek...«

A széles vállú férfi arca megmerevedik, amikor telve van eltökéltséggel, szája szomorú és sarkai lebiggyednek, amikor nem mosolyog. Megszakítás nélkül ír, az oldalak megtelnek a hegyes betűkkel, szavakkal. Megnyomja a csengőt, amely a szó szoros értelmében mint egy kis bomba robban Steve Early asztala alatt. Végig az oszlopsoron, amelyet az „elnök ösvényének" neveznek el, az úszómedence mellett, fel a liften – s ott várja őt a pohár bor, a karácsonyfa, amelyen aranyfüst és kis golyók csillámlanak, várja két szappanszagú unoka, várja a meleg, s kipihenheti magát, ha kifáradt a nyomasztó felelősség súlya alatt a szent magányban, mert ez az amerikai elnök osztályrésze a nagy döntés meghozatalakor."

Így írta le a „Time" című befolyásos hetilap 1940. január 1-én 1939 decemberének azt a napját, amikor FDR a „nagy döntést" hozta. Ez a döntés pedig abban állott, hogy az Egyesült Államok elnöke ünnepélyes és megindító békeüzenettel fordult a vallásos vezető férfiakhoz. Az üzenet úgy hangzott, ahogyan FDR a korai keresztények megnyilatkozásait képzelte:

„Szívemet öröm töltötte el, amikor eszembe jutott, hogy a maihoz hasonló időben jövendölte meg Ésaiás először: Krisztus megszületik. Akkor, néhány évszázaddal az Ő eljövetele előtt, a világon a helyzet nagyon hasonlított a mostanihoz. Akkor is, akárcsak most, lángokban állt a világ, a népek veszélyes úton haladtak, amelyet az általuk gyújtott tűzvészek lángja világított meg.

De már akkor megjövendölték a szellemi újjászületést, annak a napnak elérkezését, amely kiszabadítja a foglyokat és elpusztítja a hódítókat az általuk felszított lángban, mert akik fegyvert fognak, azoknak fegyverrel kell veszniük.

Abban a ritka előnyben van részem, hogy olvashatom azokat a leveleket, amelyekben a különböző országokban élő egyszerű emberek ezrei elárulják nekem titkos gondolataikat... Tudom, hogy ők és még sokan mások minden országban keresik az üdvözítő világosságot. Mi tudjuk, jóval régebben, mint a vezetők, hogy a pásztorok a hegyekben megpillantották a karácsonyi csillagot...

Hiszem, hogy akkor, amikor az államférfiak azt vizsgálgatják, hogyan lehetne a világon megteremteni az új rendet, az talán már a küszöbön is áll. Hiszem, hogy az új világ már most épül, csöndben, de feltartóztathatatlanul a tömegek szívében, amelyeknek hangja nem hallható, de amelyeknek közös akarata végül is megírja korunk történetét. A tömegek tudják, hogy valamiféle vezető elvbe és isten akaratába vetett hit nélkül a népek sötétségben maradnak, és az emberek elpusztulnak...

Most egyelőre még egyetlen egyházi vagy világi vezető sem tud konkrét tervet készíteni arra, miképpen lehetne véget vetni a pusztításnak és miképpen lehetne hozzáfogni az új építéshez. Ám kétségkívül el fog jönni ennek az ideje..."[4]

1939. december 23-án Roosevelt elküldte remekművét XII. Pius pápának a Vatikánba, dr. A. Batteriknek, az amerikai keresztény egyházak szövetségi tanácsa elnökének, és K. Adler rabbinak, az amerikai izraelita teológiai szeminárium elnökének. Roosevelt annyira örült alkotásának, hogy komolyan szándékában állott felkérni az isztambuli görögkeleti egyház patriárkáját és más patriárkákat, valamint az iszlám vezetőit is arra, hogy osztozzanak örömében. Az elnök extravagáns tervei felbosszantották a külügyminisztérium hivatalnokait. Szakmai arcátlansággal érdeklődtek, hogy a muzulmán világban kihez is óhajt fordulni az elnök: ha a szunnitákhoz, akkor elégedetlen lesz Irak meg Irán; ha Ibn Szaud királyhoz, akkor tiltakozni fog Egyiptom. FDR kénytelen volt egyetérteni velük, de nem nyugodott meg.

December végén a Fehér Ház bejelentette, hogy az elnök Myron C. Taylort, a United States Steel volt elnökét kinevezte személyes képviselőjévé a Vatikánba. Az országot elképesztette a hír: amióta 1868-ban a szenátus nem volt hajlandó fizetni az ország vatikáni képviselőjének illetményeit, az Egyesült Államoknak nem volt hivatalos kapcsolata a katolikus egyház fejével. Az amerikai ideológusok hangsúlyozták, hogy az Egyesült Államok államrendjének demokratizmusa abban is megnyilvánul, hogy Washington mindig távoltartja magát a katolicizmus „sötét" erőitől. A protestáns egyházi szervezetek, az elnök elhatározásáról értesülve, országszerte dühösen választ követeltek a Fehér Háztól: milyen alapon kívánja FDR az adófizetők pénzét arra költeni, hogy ismeretlen célból diplomáciai kapcsolatot tartson fenn a Vatikánnal? Meg kellett magyarázni, hogy jóllehet Myron Taylor követi rangban utazik Rómába, nem fog fizetést kapni, és maga fogja fedezni megbízatásának költségeit. A tiltakozások nem szűntek meg; külön dossziékat kellett felfektetni számukra, amelyek hamar megteltek. A. Batterik felhívta az elnök figyelmét „a protestánsok közötti aggodalmakra". FDR nem sokat törődött velük, úgy vélte, a nagy cél igazolja az erkölcsi veszteséget és haladó politikusként szerzett presztizsének bizonyos devalvációját.

---

[4] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt 1939. 606–608. old.

De mi késztette arra az elnököt, hogy hirtelen a béke olajágával kezében lépjen a színre? 1939 november végén kitört a szovjet–finn háború. Ez az egész nemzetközi reakciót megmozgatta, amely fel akarta használni az alkalmat a nyugati kibékülésre, hogy azután magasra emelje a Szovjetunió elleni keresztes háború zászlaját. Franciaország, Anglia, Svédország és Olaszország jelentős segítséget nyújtott Finnországnak, s az Egyesült Államok sem maradt el mögöttük.

FDR, miután tudomására jutott a háború kitörése, 1939. december 1-én sürgősen visszatért Warm Springsből Washingtonba, mint mondotta, „a Finnország elleni megdöbbentő erőszak dúlása közben". December 2-án FDR nyilvánosan javasolta az erkölcsi embargó bevezetését a Szovjetunió felé irányuló repülőgép-felszerelési szállítmányokra. December 4-én a kormány ülésén utasította Morgenthaut, hogy szüntesse be a molibdén és az alumínium eladását a Szovjetuniónak. A pénzügyminiszter azon megjegyzésére, hogy ezek az üzletek teljesen törvényesek, Roosevelt ingerülten vetette oda: „A múltban sokkalta bonyolultabb helyzetekből is megtaláltuk a kivezető utat.” A washingtoni finn követ amerikai kölcsönről tárgyalt. Welles maximálisan 4 millió dollárt javasolt. Az elnök személyesen intézkedett, hogy 10 millió dollár kölcsönt folyósítsanak a finneknek. 1940 elején további 20 millió dolláros hitelt nyitottak számukra. Az Egyesült Államok nagy mennyiségű löveget és más fegyvereket szállított Finnországnak.

1939 végétől Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok megosztották egymás között a funkciókat: Anglia és Franciaország sietve expedíciós hadtestet szerveztek, hogy Finnországba küldjék, az Egyesült Államok pedig a nyugati béke megteremtésén fáradozott. Ekkor hangzottak el FDR lángoló beszédei a béke szépségéről, jóllehet Washington igen jól tudta, hogy hamarosan sor kerülhet a háború további kiterjesztésére. Chamberlain és Daladier kormánya nemcsak északon szándékoztak hadműveleteket folytatni a Szovjetunió ellen, hanem a Fekete-tengeren is, hogy dél felől is csapást mérjenek rá. Washington kinyilvánította, hogy amerikai „önkéntesek” Finnországba küldése nem mond ellent a semlegességről szóló törvénynek.

Az Egyesült Államok kormánya, miután több ízben síkraszállt az „európai békéért”, 1940 elejétől konkrét lépéseket tett ebben az irányban. A Fehér Háznak volt néhány speciális terve. Kennedy, aki december 15-én érkezett meg az Egyesült Államokba, a fegyveres erők parancsnoksága előtt tartott zártkörű beszámolójában így ítélte meg annak a tétlenségnek a következményeit, amelyet a szövetségesek a nyugati arcvonalon tanúsítottak: „Ennek az évnek a végére, ha nem előbb, Anglia, Franciaország és egész Európa népei készek lesznek a kommunizmusra.”

1940. január 8-án Hull közölte, hogy az Egyesült Államokban külügyi konzultatív bizottság alakult a békés rendezés terveinek előkészítésére. Január 27-én Roosevelt így nyilatkozott a külügyminisztérium vezetői előtt: „Lehetséges, hogy most (január végén. — *N. J.*) fordulat következik be... a béke lehetőségének nem hivatalos megvizsgálása szempontjából." Február 9-én az elnök kijelentette, hogy Sumner Welles külügyi államtitkárt Európába küldi. Welles el fog látogatni Rómába, Berlinbe, Párizsba és Londonba, ahol találkozik az illető kormányok vezetőivel. Azzal kapcsolatban, hogy vajon Moszkvába is ellátogat-e, Franklin Roosevelt megjegyezte: „A moszkvai látogatás semmi haszonnal nem járna."

Welles küldetésének célja, mint maga írta, az volt, hogy tisztázza „a négy kormány nézeteit egy igazságos és tartós béke megkötésének lehetőségeit illetően".[5] 1940 február közepén Sumner Welles Myron Taylorral együtt elutazott Európába. Az elnök két küldöttjének utazásáról szólva Rexford Tugwell megállapítja: „Franklin két igen kétértelmű intézkedést tett. A történészek mindig találgatni fogják, miért szánta rá magát erre. A legjobb esetben is csak feltételezéseket kockáztathatunk meg, mert senkivel sem tanácskozott, s tetteire legfeljebb igen kevéssé meggyőző és egyáltalán nem kielégítő magyarázatokat adott."

Maga Tugwell úgy vélte, hogy Roosevelt semleges területen találkozni akart Hitlerrel, Mussolinival és Chamberlainnel, hogy tárgyaljon velük.[6]

Bármilyen személyes tervei voltak is Franklin Rooseveltnek, Hull-lal együtt akkoriban kifejtett tevékenysége szomorú gondolatokat ébreszt. Január végén FDR utasítására gyakorlatilag minden kereskedelmi kapcsolat megszűnt a Szovjetunióval, s a szovjet szervek nem bérelhettek többé amerikai hajókat. Hull nem volt hajlandó megmondani Umanszkij szovjet nagykövetnek, hogy mi ennek az oka; kijelentette, hogy nincs ideje „apró panaszokkal" foglalkozni. Welles kifejezése szerint a szovjet–amerikai kapcsolatok 1940 tavaszán már „csak névlegesek voltak"[7]; ugyanakkor az Egyesült Államok növelte a Finnországnak nyújtott segítséget.

Mindez nagymértékben az elnök személyes politikáját jelentette, amely nem tükrözte az ország hangulatát. Február 11-én Roosevelt a Fehér Ház előtt beszédet intézett az Amerikai Ifjúság Kongresszusa nevű szervezet tanácskozásának résztvevőihez, akik határozatilag tiltakoztak Finnország megsegítése ellen. Az elnök elismerte, hogy a múltban „nagyon rokonszenvezett az orosz néppel", és „a kommunizmus első napjaiban" úgy gondolta, hogy ez meghozza a jobb jövőt Oroszország számára. De most – jelentette ki – a Szovjetunióban diktatúra van. „Azt mondják, hogy önök közül egyesek kommunisták. Napjainkban ez igen népszerűtlen szó." Beszéde nem nyerte meg a hallgatók tetszését; ellenkezőleg, lepisszegték és kifütyülték az elnököt. „Roosevelttel ritkán esett meg ilyesmi" – jegyzi meg R. Sherwood.[8]

---

[5] *S. Welles:* Time for Decision. New York 1944. 74. old.

[6] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 512., 516. old.

[7] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937–1940. 389. old.

Harold Ickes február 17-én bejegyezte naplójába: „Egészen világos, hogy a jelenlegi finn kormány nem demokratikus. Az arisztokrácia meg a gazdagok Angliában és Franciaországban felhasználják Finnországot arra, hogy minél többet ártsanak Szovjet-Oroszországnak."[9] FDR-nek ismernie kellett minisztere álláspontját. De amikor Mannerheim március 1-én azzal a kéréssel fordult Roosevelthez, hogy sürgősen küldjön 150 vadászgépet és 36 bombázót „önkéntesekből" álló legénységgel, az elnök nyomban utasítást adott a kérés teljesítésére. Nagy sajnálattal vette tudomásul, hogy az Egyesült Államok légi hadereje nem rendelkezik felesleges repülőgépekkel, s nem tudta teljesíteni a kérést.

Ezalatt Sumner Welles sorra látogatta az olasz, német, francia és angol kormányszerveket. Berlinben az amerikai békeangyal fejtegetéseit úgy fogadták – panaszkodik a Roosevelt utasítására készített hivatalos amerikai kiadvány –, mintha „egy kocsmában bibliát árulnának".[10] Londonban és Párizsban viszont Sumner Welles azt tapasztalta, hogy az angol és a francia kormány bizonyos feltételek mellett kész a békés megegyezésre. Rómában pedig lelkesen üdvözölték nemcsak a négy hatalom közötti békének, hanem szövetségnek a lehetőségét is, ami – mint Ciano fasiszta külügyminiszter Wellesnek mondotta – „szilárd bástya lenne a bolsevizmus ellen”. Minderről Welles pontos jelentést tett Washingtonnak.

---

[8] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 138–139. old.

[9] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 3. köt. 134. old.

[10] *S. Alsop* and R. *Kinter:* American White Paper. New York 1940. 86. old.

Roosevelt hirtelen abbahagyta békéltető tevékenységét. Március 16-án közölte az országgal, hogy „ma erkölcsi alapot keresünk a békéhez. A béke nem lehet igazi béke, ha nem ismerjük el a... testvériséget. Nem lehet igazságos az olyan béke, amelyben tilos imádkozni istenhez” stb. FDR és nyomában Hull világosan értésére adta a világnak, hogy az Egyesült Államokat nem érdekli már az európai béke helyreállítása. Sumner Wellest visszahívták. Mindez 1940. március 12-ét követően, a Szovjetunió és a Finnország közötti béke aláírása után, egy hét alatt történt.

III

Beköszöntött a tavasz, s Európában szédítő gyorsasággal követték egymást az események. Áprilisban a hitleri Németország megszállta Dániát, a német csapatok benyomultak Norvégiába. A Finnország támogatására előkészített angol–francia csapatok ugyancsak partra szálltak Norvégiában, ahol súlyos helyzetbe kerültek. Május 10-én a kontinensen is megkezdődött a hitleri offenzíva. A XX. századi barbárok páncélos hordái a zuhanóbombázók fülsiketítő süvítése közepette törtek nyugat felé. Megszállták Hollandiát, majd Belgiumot. A francia–angol csapatok a hitleristák előnyomulása folytán rendezetlen sorokban özönlöttek visszafelé. A „furcsa háború” Franciaország és Anglia megsemmisítő vereségével végződött.

Lord Lothian, Anglia washingtoni nagykövete május derekán közölte Londonnal: „Az Egyesült Államok végre mélységesen meg van rendülve és szörnyen megrémült. Azt remélte, hogy kimaradhat a dologból, hogy a szövetségesek egymaguk feltartóztatják a tigrist.”[11] A német fegyveres erők sikerei megcáfolták az amerikai vezérkarok véleményét, amelyek csak nemrégiben jelentették, hogy Németország nem győzhet. S ezen alapult Washington optimizmusa. Szörnyű félelem lett úrrá az Egyesült Államok népén. Az amerikaiak most védtelennek érezték magukat: mi haszna van az ország gazdasági potenciáljának, ha a francia Maginot-vonalat bevették, s ha az angol flotta elsülylyedt. Az Egyesült Államok katonai felkészültsége elégtelen volt: 1940 márciusában a katonai kiadások csak 142 millió dollárt tettek ki az 1939 augusztusi 114 millió dollárhoz képest.

---

[11] R. *Butler:* Lord Lothian (Philip Kerr). 1882–1940. London 1960. 287. old.

Május 15-én Johnson hadügyi államtitkár, a légi hatalom lelkes híve, az elnökhöz intézett memorandumában a légierők megkétszerezését és az ipar termelési kapacitásának kibővítését kérte, évi 19 000 repülőgép gyártását irányozva elő. Azt gondolta, hogy a maximumot kérte, s szinte könyörgött az elnöknek, hogy „merészen és félelem nélkül kezelje a légi hatalom problémáját". Rooseveltnek nem volt szüksége efféle kioktatásra. Másnap felszólalt a Kongresszus együttes ülésén. A halálosan komoly elnök több mint évi egymilliárd dollárt kért a légierők céljaira. Az Egyesült Államoknak 50 000 harcképes repülőgéppel kell rendelkeznie – mondotta –, az amerikai iparnak évente 50 000 repülőgépet és 100 000 motort kell gyártania.

A Kongresszus mély csöndben hallgatta az elnök szabatosan megfogalmazott beszédét. Az Egyesült Államok elleni légitámadás lehetséges – fejtegette Roosevelt. – Grönlandtól New Englandig öt óra alatt teszi meg az utat egy repülőgép, a Bermudáktól három óra alatt; a Karib tengeri szigetekről húsz perc alatt ér Floridáig, Afrika nyugati partvidékétől hét óra alatt Brazíliáig; Alaskától Vancouverig, Seattle-ig és Portlandig négy-öt óra az út. FDR egyáltalán nem törődött azzal, hogy e baljós útvonalak kiindulópontjai nem voltak a tengelyhatalmak kezében, s a repülési időkre vonatkozó számítások korántsem voltak pontosak. Célja az volt, hogy az amerikai népet felrázza, megijessze. Célját el is érte. A republikánusok képviselőházi frakciójának vezetője, Joseph Martin, aki még egy héttel előbb a kormányzat ellensége volt, az elnök beszéde után egyszerűen annyit mondott: „Mi a program mellett vagyunk." A Kongresszus még nagyobb összeget szavazott meg, mint amekkorát Roosevelt kért.

A katonák megkapták a pénzt egy olyan programra, amelyet FDR nem tárgyalt meg velük. Egyszerű számítással kiderült, hogy e program megvalósítására körülbelül hárommilliárd dollárra van szükség. De most nem a pénz volt a probléma.

Aggasztó hírek érkeztek a franciaországi harcterekről. Az újsághírek leírták a hitlerista tankok félelmetes erejű támadásait. Május 31-én FDR újabb üzenetet intézett a Kongresszushoz: „Az európai háború két utolsó hetének szinte hihetetlen eseményei, kivált a légierők és a gépesített egységek bevetése folytán, számításba véve ezek további tökéletesedését is, katonai programunk újabb kiszélesítését követelik meg." Júniusban a kongresszus megszavazta a hadsereg 375 000 főre növelését, további 1,7 milliárd dollárt irányozva elő katonai célokra.

Az Egyesült Államokat e napokban uraló hangulatot megvilágítja a „Fortune" című folyóirat által végzett közvéleménykutatás. A megkérdezetteknek csak 30 százaléka válaszolta azt, hogy még hisz a szövetségesek győzelmében, 78 százalék olyan véleményt nyilvánított, hogy a győztes Németország megkísérli ellenőrzése alá vonni Dél-Amerikát, s 63 százalék úgy gondolta, hogy Hitler az európai győzelem után hozzákezd a nyugati félteke meghódításához.

Párizsból Bullitt hírt adott a kormány ijesztő fejvesztettségéről a Franciaország útjain robogó gépesített barbárság sikerei láttán. Paul Reynaud miniszterelnök a következőket igyekezett sugalmazni az amerikai nagykövetnek: az Amerikai Egyesült Államoknak, saját megmenekülése érdekében, azonnal hadat kell üzennie Németországnak, vagy ki kell jelentenie, hogy nem tűri Anglia és Franciaország vereségét. „Az egyetlen biztosíték arra, hogy Hitler annak idején nem ül majd a Fehér Házban – mondotta május 22-én Paul Reynaud –, az amerikai, angol és francia hajóhad egyesült erejében rejlik." Bullitt ezt közölte az elnökkel. Majd rejtélyes távirat érkezett tőle: „Berle druszája karácsonyra ott akar lenni, ahol ön most van." Nyugtalansága ellenére FDR elmosolyodott – Berle keresztneve ugyanis Adolf volt.

Május 26-án az elnök közölte Párizzsal: „Ha bekövetkezik a legrosszabb", nem szabad megengedni, hogy a francia hajóhad

„a Földközi-tengeren rekedjen". Az elnök erre az esetre azt javasolta: „A Földközi-tenger keleti részén levő hajók menjenek át a Szuezi-csatornán. A touloni, algériai és tuniszi kikötőkben horgonyzó hajók menjenek át Gibraltáron." Franciaország kapitulációja esetén ne adják át a hajóhadat a németeknek. Daladier megjegyezte Bullittnak: „Szomorú lesz, ha a világ civilizációja azért pusztul el, mert egy nagy ország nagy elnöke szavakra szorítkozott."

A nyugat-európai német offenzíva következtében Winston Churchill, aki Chamberlain kabinetjében tengerészeti miniszter volt, Anglia miniszterelnökévé lépett elő. FDR kezdeményezésére kettőjük között 1939 szeptemberében személyes üzenetváltás kezdődött. 1940. május 15-én „az egykori haditengerész" — így nevezte magát leveleiben Churchill — azzal a kéréssel fordul Roosevelthez, hogy az Egyesült Államok nyilvánítsa magát nem hadviselő félnek, s adjon kölcsön Angliának 40—50 torpedórombolót, több száz repülőgépet, s küldjön Írországba és Singapore-ba is amerikai hajórajokat. Ellenkező esetben — írta Churchill — „egy teljesen leigázott és fasizált Európával találja magát szemközt". Válaszul Roosevelt általánosságban megígérte, hogy az Egyesült Államok segíteni fogja a szövetségeseket, és „a legnagyobb sikert" kívánta.

Május 28-án Kirk, az Egyesült Államok németországi ügyvivője, Washingtonba küldött táviratában azt ajánlotta a kormánynak, hogy tegyen olyan javaslatot a béke megkötésére, amelynek értelmében Németország „ésszerű korlátok között erős és kielégített" marad. Kirk úgy okoskodott, hogy „ha sikerül is vereséget mérni Németországra, ehhez olyan hosszú és súlyos háborúra lesz szükség, hogy az igazságos béke lehetetlenné válik, és még az amerikai szociális és politikai rendszert is elsöpörheti a világforradalom".[12] Ha Hitler elutasítja az Egyesült Államok békejavaslatait, akkor azonnal üzenjenek hadat Németországnak.

Mindezen intelmekre Roosevelt készen volt a válasszal: „Figyelembe véve az ország helyzete által kívánt korlátozásokat, az Egyesült Államok egész termelési kapacitása a szövetségesek rendelkezésére áll." Tovább nem ment.

---

[12] *W. Langer* and *S. Gleason:* Challenge to Isolation 1937—1940. 495. old.

Június meghozta a megoldást. Az angol expedíciós hadsereget, amely csak hajszál híján kerülte el a pusztulást Dunkerquenél, az anyaországba evakuálták. Churchill június 4-én dörgedelmes rádiószózatban megfogadta, hogy Anglia mindhalálig harcolni fog, és még ha magukat a szigeteket meghódítanák is, „tengerentúli, felfegyverzett és hajóhadunk által védett birodalmunk addig folytatja a harcot, amíg az Újvilág, Isten akaratából, teljes erejével és hatalmával hadba nem száll az Óvilág megszabadításáért és megmentéséért". Titkos levelezésében Churchill nem istenben reménykedett, hanem utasította Lothiant, hogy világosan magyarázza meg Rooseveltnek: Anglia eleste az Egyesült Államokra nézve szörnyű következményekkel járna. „Az elnöknek ezt világosan látnia kell – írta Churchill. – Ebben a szellemben beszéljen vele, és ily módon cáfolja meg az Egyesült Államoknak azt a könnyelmű feltevését, hogy az általa követett politika eredményeképpen összeszedheti a Brit Birodalom maradványait. Ellenkezőleg, szörnyű kockázatnak teszi ki magát."

Június 10-i charlottenville-i beszédében Franklin Roosevelt erőteljes szavakkal igyekezett bátorítani a szövetségeseket, és első ízben fogalmazta meg világosan az Egyesült Államok programját. „Mi, amerikaiak, egységbe tömörülve, egyidejűleg két világos utat fogunk követni: az erőszak ellenségeinek rendelkezésére bocsátjuk e nemzet anyagi erőforrásait, s ugyanakkor úgy fogjuk tervezni és meggyorsítani ezen erőforrások felhasználását, hogy mi magunk Amerikában elegendő felszereléssel és erőkkel rendelkezzünk, s fel legyünk készülve minden eshetőségre és védekező akcióra." FDR-nek ezzel a nyilvános kötelezettségvállalásával – ti., hogy segíteni fog az „erőszak ellenségeinek" az Egyesült Államok hivatalosan lekötötte magát a szövetségesek mellett.

A félénk lelkeknek, akik megrémültek ennek az útnak esetleges következményeitől, az elnök azt mondotta: „Egyeseket még mindig hatalmában tart az a most már nyilvánvaló tévedés, hogy mi az Egyesült Államokban megengedhetjük magunknak, hogy magányos sziget legyünk egy olyan világban, ahol az erő filozófiája uralkodik. Az ilyen sziget talán azoknak a reménysége, akik még úgy gondolkodnak és szavaznak, mint az izolacionisták. De ezt a szigetet én meg az amerikaiak többsége szörnyű rémképnek tartjuk, ahol az embereket megbilincselt kézzel és lábbal börtönbe vetik, és a rácson keresztül etetik más kontinensek könyörtelen urai, megvetve őket. Természetes, hogy fel kell tennünk magunknak a kérdést: miként akadályozhatjuk meg e börtön felállítását, és hogyan kerülhetjük el, hogy mi is ebbe a börtönbe jussunk."

Roosevelt beszéde néhány órával azután hangzott el, hogy Olaszország megtámadta Franciaországot. Rögtönözve hangzott el ajkáról e híressé vált kijelentés: „A kéz, amely tőrt tartott, a tőrt szomszédja hátába döfte." FDR eddig nyilvánosan sohasem tett ilyen kijelentéseket az agresszorokról.

Másnap, június 11-én, egy tucatnyi angol hajó futott be New Jersey állam raritani öblébe és megkezdte a dereglyékről a fegyver- és felszerelés-berakodást. Az Egyesült Államok 41 millió dollárért eladott Angliának 615 000 puskát, 86 000 géppuskát, 895 ágyút, harckocsit, egyéb fegyvereket és felszerelést. Ezeknek a fegyvereknek nagy része az első világháború óta a raktárakban hevert, és nem felelt meg az amerikai hadsereg céljaira, egy része pedig angol gyártmányú volt. De az akkori viszonyok között – Anglia a kontinensen elvesztette csaknem teljes nehéz fegyverzetét – mégis számottevő segítséget jelentett. E fegyvertétel eladása Roosevelt kitartó követelése révén vált lehetővé. A kormányzat ellenlábasai dühösen bizonygatták, hogy maga az Egyesült Államok is védtelen, és a fegyverek a németek kezére jutnak, akik az amerikaiak ellen fogják felhasználni azokat. A hadsereg egyik vezérkari tisztje megjegyezte: ha a mozgósításnál kitűnik, hogy nincs elég fegyver, „ennek a tranzakciónak minden résztvevője biztos lehet afelől, hogy lámpavason fog lógni".

Az elnök hidegvérűen nézett szembe a szomorú perspektívával, s aligha hitt benne. De amikor a szövetségesek, akiket beszéde és az első gyakorlati segítség felbátorított, ismét kérték, hogy az Egyesült Államok is lépjen be a háborúba (sőt, Reynaud telefonon érdeklődött: „nem tudna ön, elnök úr, segítőkezet nyújtani felénk az óceánon át, hogy megmentse a civilizációt?"), Roosevelt biztosította őket „legmélyebb együttérzéséről", s közölte, hogy Amerikában „imádkoznak" a szövetségesek sikeréért. Churchillnek, aki kérte, hogy tegyék közzé az elnök egyik üzenetét, amelyben az Egyesült Államok szilárd támogatását ígérte, FDR azt válaszolta, hogy Londonban félreértették őt: az alkotmány megtiltja az elnöknek, hogy bármiféle kötelezettséget vállaljon a már bejelentett anyagi segítségen kívül. Az elnök azt tanácsolta az angol kormánynak, hogy a szigetek elözönlése esetén vezényelje a hajóhadat a New Foundland-i, adeni, fokvárosi és singapore-i támaszpontra.

Az európai kontinensen folyó csata utolsó heteiben FDR úgy gondolta, hogy megtalálta azt a mágikus formulát, amelynek segítségével az amerikai érdekek biztosíthatók. Az erélyesebb akciók egyik lelkes hívének, Lewis W. Douglasnek június elején ezt írta: „Arra a meggyőződésre jutottam, hogy mennél nagyobb mennyiségű fegyvert tudunk átdobni az óceánon, annál több német fegyver semmisül meg, s ez végső soron az amerikai védelmet segíti. Mint látja, megteszek mindent, amit csak tehetek, jóllehet nem sokat beszélek erről, figyelembe véve, hogy a sajtó bizonyos része... kétségkívül kiforgatná szavaimat, és zavart keltene az elmékben."

Párizsban a kapituláció előestéjén egyáltalán nem voltak tisztában az elnök valódi szándékaival. Reynaud még nem tett le a reményről, hogy meglágyítsa a szíveket Washingtonban. Június 14-én éjjel mondott rádióbeszédében segítségért rimánkodott, s „repülőgépfelhőket" kért Franciaország megmentésére. Roosevelthez intézett június 14-i személyes üzenetében így könyörgött: „Ha a legközelebbi órákban nem biztosítja Franciaországot arról, hogy az Egyesült Államok a legrövidebb időn belül háborúba lép, a világ sorsa megváltozik. Akkor önök tanúi lesznek annak, hogy Franciaország a vízbefúlóhoz hasonlóan alámerül, s eltűnik a víz alatt, utolsó pillantását a szabadság országára vetve, amelytől a menekvést várta.” FDR június 15-én ezt válaszolta: „Még egyszer hangsúlyozni kívánom azt a fokozódó lelkesedést, amellyel az amerikai nép és kormánya figyeli a francia csapatok páratlan vitézségét, amelyet a hódítók ellen szülőföldjükön vívott egyenlőtlen harcban tanúsítottak... Tudom, Ön meg fogja érteni, hogy mindez nem jelenti azt, hogy mi bármiféle katonai kötelezettséget is magunkra vállalunk. Ezt csak a Kongresszus teheti meg.”

Washington olyan problémákkal volt elfoglalva, amelyek csak az Egyesült Államok érdekeit érintették. A Reynaud-nak adott meleghangú választ száraz figyelmeztetés követte Amerikából: ha a francia hajóhad a hitleristák kezébe kerül, „a francia kormány örökre elveszíti az Egyesült Államok barátságát és jóindulatát”.[13] Június 15-én Roosevelt, az előzetes kutatások által meggyőzve, utasítást adott, hogy lássanak hozzá az atomfegyver előállításához. Június 17-én az Egyesült Államok kormánya kijelentette: nem ismeri el, hogy az európai hatalmak nyugati féltekén levő birtokai más kezekbe mentek át.

Június 25-én Franciaország kapitulált. Anglia magára maradt a győztes Wehrmachttal szemben. Ez nem ingatta meg az amerikai kormánynak és vezérkarnak azt a meggyőződését, hogy továbbra is segíteniük kell az angolokat. Június 24-én a hadsereg vezérkari főnöke jelentette az elnöknek: „Ha az angolok képesek lesznek ellenállni a németeknek, és a mi kisméretű segítségünk hozzájárul ahhoz, hogy tartsák magukat január 1-ig, akkor kívánatos hogy segítséget nyújtsunk nekik saját védelmünk érdekében.” Az amerikai vezérkarok arra számítottak, hogy a hitleristáknak hat hónapra lesz szükségük Anglia meghódításához és hat hónapra pozícióik megszilárdításához. Ennélfogva az Egyesült Államok egy évet fog kapni arra, hogy alaposan felkészüljön.

Churchill még mindig tevékeny akciókra igyekezett buzdítani Washingtont. Június 28-án ilyen instrukciókat adott Lothiannak: „Továbbra is tegyen kísérleteket abban az irányban, hogy bebizonyítsa az elnöknek és másoknak: amennyiben az angliai invázió sikerül, és Anglia egy részét súlyos harcok után megszállják, akkor valamiféle quisling-kormányt fognak létrehozni, s ez olyan békét köt majd, amelynek értelmében Anglia német protektorátussá válik... Valójában csak annak a kérdésnek van jelentősége, vajon Hitler három hónapon belül Anglia ura lesz-e vagy sem. Én azt hiszem, hogy nem. De ez olyan dolog, amelyről nem lehet eleve vitázni. Önnek udvariasnak és higgadtnak kell lennie. Nálunk senki sem csügged." Franklin Roosevelt sem csüggedt, és nem látta szükségesnek, hogy megváltoztassa irányvonalát. Továbbra is kitartott amellett, hogy csak anyagi segítséget nyújt.

---

[13] Peace and War 1931—1941. Washington 1943. 168—170. old.

IV

Franklin Roosevelt egyéni sorsa a legszorosabban összefüggött a viharos nemzetközi eseményekkel. Második elnöksége a vége felé közeledett, s az Egyesült Államok történetében nem volt precedens arra, hogy bárki valaha is elérte volna, hogy háromszor egymás után az elnöki tisztségre jelöljék. Ez bizonyos nehézségeket okozott FDR-nek: ahogy közeledett meghatalmazásának vége, a Demokrata Pártban megkezdődött a marakodás, szaporodtak a kulisszák mögötti mesterkedések; a politikusok új jelöltet kerestek. A Kongresszus is engedetlenkedett.

Maga Roosevelt nemegyszer kategorikusan tagadta, hogy szándékában állna harmadszor is elnökjelöltként fellépni. Már 1939 nyarán kijelentette James Farley-nak, a Demokrata Párt országos bizottsága elnökének: „Természetesen nem jelöltetem magam harmadszor." Farley, noha minden hájjal megkent politikus volt, szó szerint vette Roosevelt kijelentését. Megfelelő elnökjelöltnek tartotta saját magát, és ebben az irányban is dolgozott. Mások, akik ugyancsak Roosevelt méltó utódainak tekintették magukat, szintén nem vesztegették hiába az időt. 1940 elején a reális versenytársak, akikkel számolni kellett, a következők voltak: Farley, Garner, Hull.

1939 végén, 1940 elején Roosevelt legszűkebb körben gyakran beszélt arról, hogy fáradt és vissza akar térni a közönséges emberek nyugodt életéhez. 1940 elején a Hyde Parkban befejeződött a könyvtár építése, ott várták FDR-t kedvelt könyvei. Meg akarta írni visszaemlékezéseit, hiszen a New Deal már az amerikai elnökök legjobbjai közé emelte őt. Frances Perkins megemlékezik arról, milyen meggyőzően magyarázta Roosevelt Daniel Tobin szakszervezeti vezetőnek, miért nem akarja jelöltetni magát 1940-ben: „Nem és nem, Dan. Meg kell szabadulnom a sipolyoktól (amelyek betegségének következményei voltak. – *N. J.*). Pihennem kell. Vissza akarok térni a Hyde Parkba. Fáimmal akarok foglalkozni. Sok fát ültettünk ott, Dan. A farmot jövedelmezővé akarom tenni. Be akarom fejezni egy kis ház építését a dombon. Történelemmel akarok foglalkozni. Nem, a dolog egyszerűen nem megy." Sőt, meg is állapodott Harry Hopkinsszal abban, hogy Hopkins a Hyde Parkba költözik, és együtt dolgoznak a memoárokon.

Roosevelt elhatározása következtében párton belüli vetélytársai szabad kezet kaptak. Kezdtek nyíltan beszélni terveikről. FDR kívülről figyelte a dolgot. Egyébként 1940 tavaszán néhány jó megfigyelő arra a megállapításra jutott, hogy Roosevelt mégis olyan, mint egy szfinksz. Azt mondotta, hogy nem fogja jelöltetni magát, de nem cáfolta meg azokat, akik hangoztatták, hogy Rooseveltnek harmadszor is be kell töltenie az elnöki tisztet. S ezek között volt a fáradhatatlan Harold Ickes, aki azt tartotta, hogy a nemzetközi válság idején az állam hajójának kormánya csak Roosevelt biztos kezében lehet. Maga az elnök a háborúra hivatkozva élesen félbeszakította azokat a tudósítókat, akik meg akarták ismerni szándékait. Nyilvánvalóan ingadozott.

Végleges döntés csak akkor történt, amikor teljes egészében kibontakozott Hitlerék villámháborúja. „Mindamellett – írja Samuel Rosenman –, ha Franciaország 1940 májusában legyűrte volna Hitler támadását, s ha a háború az 1915 és 1917 közötti háborúhoz hasonlóan elhúzódó sakkjátszmává fejlődött volna, akkor meggyőződésem szerint Roosevelt nem egyezett volna bele abba, hogy 1940 júniusában elnöknek jelöljék."[14] Bár FDR egyelőre nem tárta fel szándékait, ebben az irányban kezdett tevékenykedni. A rendkívüli körülmények folytán az 1940-es hadjárat különbözött más választási küzdelmektől.

---

[14] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 193. old.

Roosevelt már München óta arra gondolt, hogy az Egyesült Államoknak koalíciós kormányra van szüksége. Eleinte az volt a szándéka, hogy meghívja a kormányba az 1936-os választások republikánus elnökjelöltjét és alelnökjelöltjét, Alfred Landont és Frank Knoxot. Az első hamarosan tárgytalanná vált, de Frank Knox Roosevelt hosszas rábeszélése után vállalta a felajánlott tárcát. 1940. június 20-án Henry L. Stimsont és Frank Knoxot, e két tekintélyes republikánust Roosevelt kinevezte hadügy-, illetve tengerészeti miniszternek, éppen mielőtt a Köztársasági Párt elnökválasztó gyűlése munkához látott volna. Ez nagy megrökönyödést keltett a kormányzat politikai ellenfeleinek körében: FDR ügyesen túszokat szedett közülük! Stimsont és Knoxot a republikánusok árulóknak tekintették, de Roosevelt ezzel megtette az első lépést abban az irányban, hogy megértesse a választókkal: az 1940-es választási hadjáratban az igazi ellenfél Hitler, akivel a nemzeti egységet kell szembeállítani.

A republikánus elnökválasztó gyűlés küldöttei a kétpárt-kabinet megalakítását dühösen „piszkos politikának" minősítették. Roosevelt hallgatott. A Köztársasági Párt vezetősége nem értette meg az elnök taktikáját, és elhatározta, hogy a választási hadjáratot a Roosevelt elleni veszett támadások hagyományos hangnemében folytatja. Jelöltjükként a republikánusok Wendell Willkiet léptették fel, a New Deal megrögzött ellenségét, aki hosszú éveken át harcolt a Tennessee-völgy igazgatóságával. Jogász volt, kapcsolatban állott a Morgan-házzal. Az első percben meg lehetett állapítani Willkie kapcsolatát a nagy trösztökkel, s a demokraták ezt nem is mulasztották el.

Július elején James Farley megjelent a Hyde Parkban. Remek hangulatban volt, azért jött, hogy FDR-től magától hallja: nem hajlandó jelöltetni magát. Ez esetben Farley remélhette, hogy az elnökjelölő gyűlésen automatikusan őt jelölik. Bár az országban nem sokat tudtak róla, éveken át szilárdan kezében tartotta a pártapparátust, s meg volt győződve arról, hogy legyőzi a Demokrata Párt más jelöltjeit. FDR és Farley között érdekes beszélgetés zajlott le.

– Jim – kezdte Roosevelt –, nem akarom jelöltetni magam, s ezt meg akarom mondani az elnökjelölő gyűlésnek.

– Ha ezt megmondja, a választó gyűlés nem fogja önt jelölni – vetette oda Farley, aki a harmadik elnökségnek még a gondolatát is nevetségesnek tartotta.

– S mit tenne ön az én helyemben? – érdeklődött mégis az elnök.

– Pontosan azt, amit Sherman tábornok tett sok évvel ezelőtt. Kiadnék egy nyilatkozatot, hogy nem lépek fel jelöltként, ha jelölnek, és nem töltöm be tisztségemet, ha megválasztanak.

– Jim, ha jelölnek és megválasztanak, akkor a mai időkben nem utasíthatom vissza az eskü letételét, még ha tudnám is, hogy egy hónapon belül meghalok.

A beszélgetés után mindkettő tisztában volt a másikkal. Roosevelt most tudta, hogy Farley jelölteti magát, s Farley megértette, hogy FDR nemcsak még egyszer meg akarja választatni magát, hanem azt is reméli, hogy az elnökjelölő pártgyűlés egyhangúlag, szavazás nélkül fogja jelölni. Csakhogy Farley mindezt túlságosan későn ismerte fel, mindössze egy héttel a jelölő pártgyűlés előtt, amely június 15-én nyílt meg Chicagóban. Farley-nak nem maradt ideje ahhoz, hogy jól átgondolt kampányt folytasson Roosevelt ellen, nem maradt ideje politikai kombinációkra.

A gyűlés munkájának első napján a küldöttek nem tudták, mit tegyenek. Kiderült, hogy két főhadiszállás van: az egyik Farley-é, a másik a Roosevelt érdekeit képviselő Hopkinsé. FDR hívei megkísérelték tisztázni Hopkinsszal, hogyan és mikor kell javasolni FDR jelölését. Hopkins azt válaszolta, hogy a dolgot a gyűlésnek kell eldöntenie, „a jelöltet pedig isten fogja megnevezni”. Mindez igen határozatlan volt, s akkor sem lett világosabb, amikor FDR megbízásából a jelölő gyűlésen felolvasták rövid üzenetét: „Sem most, sem eddig nem óhajtottam és nem szándékoztam a jövő év januárja után megtartani az elnöki tisztet vagy bármely más állami hivatalt betölteni. Ti, éppúgy, mint összes barátaim, tudjátok, hogy ez az egyszerű és tiszta igazság.”

Roosevelt nyilván azt remélte, hogy üzenetére válaszképpen a küldöttek egy emberként fogják kiáltani: „Rooseveltet akarjuk elnöknek!”

Mégis sor került a szavazásra. Erről gondoskodott a gyakorlott Farley. Roosevelt 946 szavazatot kapott, Farley 72-t, Garner 61-et. Farley lázadása FDR ellen politikai halálát okozta. Hamarosan leváltották a párt országos bizottságának éléről. Utóda Edward Flynn lett.

Amikor az alelnökjelölt megválasztása került sorra, a gyűlés lármás keleti vásárrá alakult át. A küldöttek közti szóharc csúnyán elfajult. Henry Wallace jelölése, melyet FDR javasolt, dühödt ellenállást váltott ki. Egyes küldöttek azt kiabálták, hogy Henry Wallace misztikus, mások, hogy renegát republikánus és nem ért a politikához. Roosevelt a Hyde Parkban rádión keresztül hallgatta a veszekedést. Végül kitört. Összeállított egy üzenetet a jelölő gyűléshez, amelyben elhárította saját jelölését, mert „nem lehet elnézéssel kezelni az olyan politikai szokásokat, amelyek a népet belülről bomlasztják, mielőtt az ellenség kívülről csapást mérne rá”. Roosevelt szerencséjére végül is csekély többséggel megválasztották Wallace-t, s Hopkins, aki ugyancsak arcátlan támadások céltáblája volt, hosszú időre megundorodott a jelölő gyűlésektől.

A jelölő gyűlés befejezéseként felolvasták az elnök üzenetét. FDR rámutatott arra, hogy vissza akarta utasítani jelölését, majd kijelentette: „Sok éjszakán át álmatlanul hánykolódva, nemegyszer feltettem magamnak a kérdést: van-e jogom mint a hadsereg és a flotta főparancsnokának azt követelnem a férfiaktól és nőktől, hogy szolgálják az országot vagy hogy képezzék ki magukat az ország szolgálatára, ha ugyanakkor a magam részéről megtagadom a szolgálatot, amelyre népem behív... Csak a nép maga hívhat be valakit elnöknek, s ha engem behívnak, akkor egyszerűen csak annyit fogok mondani, hogy Isten segítségével tovább szolgálok legjobb erőm és tehetségem szerint.” Az ilyen módon mozgósított FDR nyomban kijelentette, hogy sem ideje, sem kedve nincs arra, hogy választási hadjáratot folytasson, s nem érdekli, hogyan „hamisítják meg a tényeket” politikai ellenfelei. Wendell Willkie egyelőre teljes akciószabadságot kapott, és ezt bőven ki is használta.

Willkie nem volt ostoba ember, és nem számított rosszul. Az ország előtt a washingtoni bürokrácia ártatlan áldozataként tűnt fel, üzleti téren a Tennessee-folyó igazgatóságával vívott harc óta szakadatlan vereségeket szenvedve a kormánytól. A szabad vállalkozás országában ismert alak a balszerencsés vállalkozó; ő az amerikai demokrácia bukott angyala. Willkie barátai, Roy Howard és Henry Luce értettek hozzá, hogyan kell hatásosan feltálalni Willkie-nek a New Deal elnyomása alatt elszenvedett balsikereit.

Willkie nem tartozott az izolacionisták közé. 1940 júniusában, a Köztársasági Párt elnökjelölő gyűlésének előestéjén kijelentette: „Aki azt gondolja, hogy az Európában végbement események őt nem érintik, az vak és ostoba." Éppen ez az állásfoglalása biztosította számára a jelölést. Willkie stratégiája a kampány során a következő volt: alapjában véve támogatta a kormányzat bel- és külpolitikáját, s bírálata három vonalon haladt. Hangoztatta, hogy FDR diktátori hatalmat akar, nem biztosítja a teljes konjunktúra visszatérését, és nem készítette fel kellőképpen az országot a háborúra.

A republikánus jelölt beutazta az országot, számtalan beszédet mondott, gyakran már a hangját is elvesztette: olyankor a hangszóróból rekedt ordítás hallatszott. Felhívta a figyelmet Roosevelt ismert vétkeire, elsősorban önteltségére, megfeledkezett arról, hogy az ország ezeket már megszokta, de magának Willkie-nek majdani erényeit nem ismerte. Rájárt a rúd FDR fiára, Elliottra is, aki a légi haderőnél századosi rangra emelkedett. A republikánusok óriási zsetonokat terjesztettek ezzel a felirattal: „Papa, százados akarok lenni!" Willkie ígéretei majdani politikájára vonatkozólag ilyenformán hangzottak: „Elhihetitek nekem, hogy ugyanezt fogom csinálni, csak jobban." Nem csoda, ha hamarosan ráragadt ez a címke: „Én is." Willkie-nek az az igyekezete, hogy demokratának tüntesse fel magát, nem járt túlzott sikerrel, hiszen FDR hívei unos-untalan emlékeztettek a legnagyobb trösztökkel fenntartott kapcsolataira. Harold

Ickes gúnyos meghatározása – aki „a Wall Street mezítlábas jogászának" nevezte Willkie-t – a szó szoros értelmében üldözte őt.

Míg Willkie beszédeket mondott, Roosevelt dolgozott, higgadtan demonstrálva, hogy az ő fő gondja Hitler, nem pedig a republikánus jelölt. Választási hadjáratát abba a mederbe terelte, amelyet jelölésekor mondott beszédében határozott meg: „Ha jövő év januárjában országunk irányítása más kezekbe – tapasztalatlan, gyakorlatlan kezekbe – megy át, akkor csak abban reménykedhetünk és azért imádkozhatunk, hogy a kormány ne béküljön meg és ne kössön kompromisszumot azokkal, akik mindenütt meg akarják semmisíteni a demokráciát." Az öreg politikus – FDR szám szerint a kilencedik kampányt folytatta le – természetesen nem hagyta figyelmen kívül a választási harcot, csak szokatlan módszerekhez folyamodott. Számos „nem politikai" utat tett, megtekintette a katonai táborokat, üzemeket, jelen volt a hajógyárakban a hajók vízre bocsátásánál. A sajtó képviselői szabadon bejuthattak azokra a hadgyakorlatokra, amelyeken a főparancsnok részt vett. Az utazások útvonalait úgy választották meg, hogy mennél több ember láthassa a gondterhelt elnököt, aki sürgős intézkedéseket tesz katonai ügyekben.

Mindamellett azt bizonygatta, hogy nem foglalkoztatja a választási küzdelem. A Hyde Parkban augusztus 20-án tartott sajtóértekezleten egy tudósító ezt a kérdést tette fel az elnöknek: „mikor kezdi meg a vitát Wendell Willkie-vel?" FDR így felelt: „Azt tanácsolom, gépelje le a kérdést, s egy papírlapon nyújtsa be minden reggel Billhez (Hassetthez)... Ő éppoly jól ismeri a helyzetet, mint én. Megmondottam a népnek, megmondottam a jelöltválasztó gyűlésnek, hogy – akár tetszik ez nekem, akár nem – az Egyesült Államok és birtokai 130 milliós népének vagyok az elnöke, s a világhelyzet olyan, hogy egészen nyilvánvaló: most semmiféle politikai kampányt nem folytathatok."[15]

Az országban Anglia megsegítésének régi kérdését vitatták. Az elnök gyakorlatilag oldotta meg a problémát. Még június

---

[15] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. 1940. 333. old.

15-én kétségbeesett kérés érkezett Londonból: adjanak át az amerikaiak 50 torpedórombolót. Az Egyesült Államok kormánya csak július 15-én adott választ, s elvben hajlandónak mutatkozott a kérés teljesítésére. Ezután csúnya, titkos alkudozás kezdődött. FDR tudatában volt annak, hogy Angliának segítséget kell nyújtani. „Ha távol akarjuk tartani magunkat ettől a háborútól – mondotta Henry Morgenthaunak –, akkor mennél inkább támogatjuk az angolokat, annál később fogunk belépni." Harold Ickes augusztus 2-án közölte az elnökkel véleményét: „Mi, amerikaiak, az olyan háztulajdonoshoz hasonlítunk, aki nem hajlandó kölcsönt nyújtani vagy tűzoltó készüléket eladni a szomszédjának, amikor annak a háza lángban áll; a szél pedig a mi irányunkban fúj." Ickes leegyszerűsítette a problémát. Hiszen Washingtonban már kialakult az a vélemény, hogy az angolokat feltétlenül segíteni kell, ámde tisztességes áron.

Az ár nagyságának megvitatása a legfelsőbb kormánykörökben késleltette a kérdés megoldását. Augusztus 13-án Roosevelt ismertette Churchill-lel az amerikai feltételeket: 1. Anglia ismételten tegyen ígéretet arra, hogy „ha az angol hajóhad nem tudja tartani magát hazai vizeken, a hajókat nem adják át a németeknek és nem is süllyesztik el, hanem azok a birodalom más részein folytatják a védekezést". 2. Anglia 99 évre bérbe adja az Egyesült Államoknak a nyugati féltekén levő birtokain – mégpedig New Foundlandben, a Bermudákon és a Bahama-szigeteken, Jamaica, Santa Lucia, Trinidad szigetén és Brit Guayanában – kiépített támaszpontjait.

Az angol miniszterelnök megkísérelte rávenni FDR-t arra, hogy adja át a torpedórombolókat a támaszpontok bérbeadásától függetlenül. „Két barátról van szó" – érvelt Churchill –, s a torpedórombolóknak a támaszpontokért való kicserélése kereskedelmi jelleget kölcsönöz a tranzakciónak. FDR utasítására azt a választ adták neki, hogy az alkotmány „teljesen lehetetlenné" teszi az elnök számára torpedórombolók ajándékozását. Szeptember 2-án az ügylet az amerikai feltételeknek megfelelően létrejött. Churchill – nyilván, hogy megszégyenítse Washingtont – még egy támaszpontot átadott Antigua szigetén.

Az Egyesült Államokban, amely szeptember 2-a után a nemzetközi jog szempontjából „nem hadviselő féllé” vált, nem merültek fel elvi ellenvetések a megállapodással szemben. Roosevelt augusztus 22-én Walsh szenátorhoz intézett levelében közölte, hogy az első világháború idején épített torpedórombolók „már az utolsókat rúgták”, s különben darabonként 4–5000 dollárért ócskavasnak adták volna el őket. „Remélem – írta befejezésül az elnök –, nem fogja ellenezni az ügyletet, amelyet az Egyesült Államok szempontjából a legjobb üzletnek tartok, amelyet az Ön életében vagy az én életemben kötött.” Az elnök reményei beigazolódtak: nem hangzott el ellenvetés, sőt még Willkie sem tette a megállapodást a választási küzdelem tárgyává.

1940 nyarán előirányozták, hogy a hadsereg állományát 1942 januárra 2 millió főre növelik. Július 10-én az elnök erre a célra 5 milliárd dollárt kért, amit a Kongresszus hamarosan meg is szavazott. FDR hangsúlyozta, hogy „totális védelemre van szükségünk”, és hogy „nem küldjük el katonáinkat harcolni európai háborúkban.” A program teljesítése a hadkötelezettség bevezetése nélkül lehetetlen volt. Roosevelt ezt egész államférfiúi tevékenysége alatt igen áldásosnak tartotta az országra nézve. 1940 nyarán Rosenmannal folytatott beszélgetésében is rátért kedvelt témájára: „A kiképzés maga, még ha soha nem is lesz szükség arra, hogy a fiúk felhasználják, amit elsajátítottak, hallatlanul jót fog tenni nekik. Tény az, hogy a mai világban mindenkit katonai kiképzésben kell részesíteni már békeidőben. Ha nem biztosítható az állandó béke, akkor ezt javasolni is fogom.”[16]

Nyilvánosan az elnök mindaddig nem szállt síkra a hadkötelezettség mellett, amíg a közvélemény nyomása leküzdhetetlenné vált. Csak akkor nyilatkozott a szelektív katonakötelezettség mellett. Ennek eredményeképpen a katonakötelezettség bevezetésére vonatkozó törvénytervezetet a szenátusban a New Deal egyik ellenfele nyújtotta be, a képviselőházban egy Köztársasági párti képviselő, Willkie pedig helyeselte a dolgot. FDR lényegegében külső megfigyelő maradt a beterjesztést követő kongresszusi szócsatákban.

---

[16] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 213. old.

Az izolacionisták dörgedelmes szónoklatokat tartottak, sőt Wheeler szenátor kijelentette: „Vezessék be a hadkötelezettséget, és nem lesz többé szabad az ország! Rémült suttogás váltja fel a szólásszabadságot, az állampolgár nem mondhatja meg, ha nem ért egyet a kormánnyal. Sötét zugokban tartott titkos összejövetelek lépnek a gyülekezés szabadsága helyébe, s valamennyi állampolgár saját készítésű bilincsekbe lesz verve. A törvény elfogadása betömi a száját az utolsó nagy demokráciának, s ez Hitler legnagyobb és legolcsóbb győzelme lesz. Az amerikai demokrácia sírkövére ezt fogja írni: »Itt nyugszik az idegháború legfőbb áldozata.«" A törvényt mégis elfogadták. 1940 október végén lezajlott az első sorozás, s 800 000 újonc került sor alá.

New Yorkban maga Roosevelt nyitotta meg a sorozást. A megnyitás prózai és tárgyilagos volt. Az elnök rövid beszédében nem a „sorozás" vagy a „hadkötelezettség", hanem a „gyülekezés" kifejezést használta. Tudatosan apellált a fiatalokba még az iskolapadban plántált hazafias érzésekre: beszélt a függetlenségi háborúról, Lexingtonról és Concordról. Akkor a farmerek kováspuskákkal siettek a „gyülekezésre", ti pedig most — mondotta FDR — „annak a hadseregnek a katonái lesztek, amelyet először teremtettünk meg azért, hogy kivívja mindenki számára a függetlenséget és az alapvető jogokat".

Az ország a választásokat megelőző fél esztendőben tanúja volt Franciaország vereségének és az „angliai csatának". Ezért nem vonta senki kétségbe a katonai kiképzés szükségességét; a választási hadjárat által felszított vita más kérdés körül forgott: merre tart a felfegyverzett Egyesült Államok? Nyilvánvalóan széles körben elfogadott nézetet fejezett ki Hugh Johnson tábornok, aki ebben az időben népszerű rádiókommentátorként szerepelt. Előadásaiban az országot „tehetetlen, fogatlan, reumás oroszlánhoz" hasonlította, amelynek nincsenek karmai. Nem is gondolhat arra, hogy belépjen a háborúba, hanem fegyverkeznie kell. Ugyanakkor „ne viselkedjünk megint tölfilkók módjára, ne küldjük el egyetlen amerikai anya fiát sem a szélhámos Európába. Nem erről van szó. Arról van szó, hogyan járjunk túl a bennünket fenyegető Európa eszén. A mi erőinkkel és tartalékainkkal olyan védelmet tudunk létrehozni, amellyel senki sem mer majd ujjat húzni."

A politikai erők polarizálódására mutatott a „Védjük meg Amerikát a szövetségeseknek nyújtott segítség révén" nevű bizottság megalakulása, amelynek élén William Allen White állott, valamint az „Amerika mindenekelőtt" bizottság létrejötte, amely az izolacionistákat tömörítette. FDR White bizottságával rokonszenvezett, amelyet titokban támogatott. A bizottságra mért csapások a Fehér Ház ellen is irányultak. Charles Coughlin, aki továbbra is ádáz gyűlöletet táplált FDR iránt, nem válogatott a kifejezésekben, amikor a bizottságról nyilatkozott: „Ezek az emberek, akik alattomosan és nem amerikai módra a William Allen White nevű hipokrita és bürokrata mögé bújnak, a legveszedelmesebb »ötödik hadosztályt« alkotják, amely valaha is létezett semleges földön. Ezek az emberek Amerika quislingjei. Ezek iskarióti judások nemzetünk apostoli közösségében. Ezek fűben rejtőző kígyók, amelyeket az arany, a kormány és a külföldiek befolyása védelmez." Természetesen White és hívei sem maradtak adósok...

Az izolacionisták azt bizonygatták, hogy Anglia megsegítése aláássa az Egyesült Államok védelmi képességét. Charles Lindbergh, az akkoriban jól ismert amerikai repülő, az egyik legtekintélyesebb izolacionista, erősen felnagyította a Luftwaffe erejét. FDR-nek azt a beszédét, amelyben az elnök feladatul tűzte ki, hogy az Egyesült Államok 50 000 repülőgéppel rendelkezzék, „hisztériás fecsegésnek" nevezte.

„Az izolacionisták legfőbb érve – írta Robert Sherwood – az a suttogó pletyka formájában terjesztett vád volt, hogy az ország zsidó összeesküvéssel áll szemben, amelynek résztvevői háborúba akarnak sodorni bennünket. Többek között Lindbergh nyíltan kijelentette, hogy Amerikának a háborúba való beavatkozásával senki más nem rokonszenvez, csak a Roosevelt-család tagjai, az angolok meg a zsidók. Nyilvánvaló, hogy a zsidó közösségnek elegendő oka volt a náciellenességre, de körében korántsem volt egységes az izolacionalizmussal való szembenállás. Voltak zsidók, főként a társadalom felsőbb gazdasági rétegeiben, akik az »Amerika mindenekelőtt« bizottságot támogatták, mert jobban féltek az amerikai antiszemitizmustól, mint amennyire utálták az európai náci barbárságot. Azonkívül akadtak olyan zsidók is, akik, mint akárki más, készek voltak »együtt dolgozni a győzelmes Hitlerrel«."[17]

Wendell Willkie nem csatlakozott az izolacionistákhoz. Csupán egy tételt akart mindenáron bebizonyítani: Roosevelt újjáválasztása háborúba sodorja az országot. Még az időpontokat is megjelölte: leggyakrabban bizonyos szónoki elgondolások folytán 1941 áprilisáról beszélt. Vádakkal illette FDR háború előtti politikáját is. „Hiszen éppen ő volt ama szerencsétlen müncheni értekezlet keresztapja" — kiabálta a gyűléseken a republikánus elnökjelölt. Willkie figyelmeztette hallgatóságát: ha FDR-t újjáválasztják, „amerikai totalitárius kormányotok lesz már jóval harmadik elnökségének lejárta előtt". Általában — mondogatta — a Rooseveltre leadott szavazatok megannyi fakeresztté fognak változni az apák, férjek, testvérek és vőlegények számára. A republikánusok koncentrált tüze választ követelt; Roosevelt nem léphetett fel a választáson „háborús uszítóként" és „diktátorként".

Október 18-án a „nagy fehér atya" (néha ezzel a névvel illetik az Egyesült Államokban az elnököt) közölte, hogy a választás előtt öt beszédben válaszolni fog a „tények ama rosszindulatú meghamisítására", amelyet a republikánusok elkövettek. Roosevelt előre kijelentette, hogy 12 óranyival nagyobb távolságra nem megy el a fővárostól. Így nem juthatott túlságosan messzire, mert a titkosrendőrség kívánságára megtiltották az elnöknek, hogy repülőgépen utazzék. Roosevelt, akit szemlátomást mélyen sértettek Willkie módszerei, már első beszédében közölte, hogy kénytelen részt venni a kampányban, mert ellenfelei például ilyeneket mondanak: „az Egyesült Államok elnöke telefonált Hitlernek meg Mussolininak, és eladta Csehszlovákiát;

---

[17] R. *Shervood:* Roosevelt and Hopkins 1. köt. 167. old.

az Egyesült Államokban a szerencsétlen munkanélkülieket koncentrációs táborokba zárják; mire a munkások megöregszenek és nyugdíjjogosultak lesznek, az Egyesült Államok kormányának nem lesz nyugdíjalapja; vagy hogy a jelenlegi kormányzat újjáválasztása négy éven belül véget vet az amerikai demokráciának. Úgy gondolom, ellenfeleink tudják, s én is tudom, hogy tisztában vagyunk vele: mindeme állítások – hazugságok.”

Az elnök bekapcsolódását a kampányba a tömegek óriási lelkesedéssel fogadták. Amikor vonatja megállt valamelyik állomáson, mindenütt meleg fogadtatásban részesítették. Robert Sherwood megjegyzi, hogy „a legnagyobb lelkesedést mindig a munkások és családjaik nyilvánították. Kimentek a pályatestre és a vonat után szaladva kiáltozták: »Áldja meg az isten!« Willkie-t ellenben a munkásnegyedekben záptojásokkal, rohadt almákkal, olykor kőzáporral fogadták. Széles körben elterjedt az a vélemény – s nem a Demokrata Párt aktivistáinak közreműködése nélkül –, hogy Willkie néger származású, szülővárosában pedig falragaszok hirdették: »Nem, sohasem fog a nap négernek ragyogni.«”

Willkie megkísérelte megfordítani a tömegek hangulatát, becsmérlő kijelentéseket téve FDR-ről, amiért harmadszor jelölteti magát. Roosevelt csak futólag érintette egy ízben ezt a kérdést, kijelentve Clevelandben, hogy négy év múlva az országban „más elnököt” fognak választani. A tömeg skandálni kezdte: „Nem! Nem!” A beszédet a rádió is közvetítette, s FDR azonnal tisztában volt vele, hogy a tömeg kiáltásait ellenfelei úgy fogják értelmezni, mintha ő állandó elnök akarna maradni. Ezért a mikrofonhoz nyomta ajkát, s úgy folytatta a beszédet, hogy elnyomja a hallgatóság lármáját.

Roosevelt valóban csak öt beszédben utasíthatta vissza a republikánusok sok hónapos kampányát. Megmutatta, hogy a dolgozókkal való törődésük csupán színlelés, leleplezte azokat a próbálkozásaikat, hogy a kormányt az ország biztonságának semmibevevésével vádolják. FDR nagyon ügyesen kihasználta ellenfeleinek legkisebb balfogását is. Az elnök figyelmét felhívták a „New York Times” egyik cikkére, amelyben Arthur Krock azt a jó tanácsot adta a Köztársasági Pártnak, hogy csendesítse le néhány túlbuzgó hívét. Krock példaképpen idézte egy philadelphiai bíró kijelentését: „Az elnök egyedüli támogatói a pauperek, azok, akiknek évi jövedelme nem haladja meg az 1200 dollárt, de annyit sem érnek, továbbá a Roosevelt-család tagjai." 1940-ben körülbelül az ország lakosságának fele rendelkezett akkora jövedelemmel.

A philadelphiai bíró beszéde alkalmat szolgáltatott Rooseveltnek arra, hogy Brooklynban dörgedelmes beszédet tartson. A New Deal szociális vívmányairól beszélt, s befejezésül kijelentette: „...»Pauperek«... akik még annyit sem érnek, amennyit megesznek – ez fejezi ki a republikánus vezetőség igazi érzelmeit az úrnak ebben az esztendejében... Ez egyenes, bűnös, hazafiatlan felhívás az osztálygyűlöletre, az osztálymegvetésre! Barátaim, éppen ez az, ami ellen teljes erőmből küzdök. A szabad Amerikáért küzdök, olyan országért, ahol az összes férfiaknak és nőknek egyenlő joguk van a szabadságra és az igazságosságra." A választóknak egyet kellett érteniük az elnökkel. A gazdasági élet mozgósítása folytán gyorsan felszívódó munkanélküliség és a munkabér növekedése bizonyította, hogy a kormány politikája sok millió család számára biztosította a jólétet.

Ezen a választáson Willkie-t a szélsőjobboldali és a szélsőbaloldali elemek támogatták, jóllehet ezeket különböző, sőt ellentétes indítékok vezették. Az utóbbiak között volt John L. Lewis is, az Iparági Szakszervezetek Kongresszusának vezetője, aki nem tudta megbocsátani Rooseveltnek az 1936-os választás után tanúsított hálátlanságát. Megfogadta, hogy Roosevelt újjáválasztása esetén lemond tisztjéről (s valóban le is mondott). FDR-t mulattatta a Willkie mellett álló politikai erők furcsa összetétele. Elhatározta, hogy a republikánusoknak saját pénzükkel fizet vissza; vajon nem ők vádolták-e évekkel azelőtt Rooseveltet „szocialista" és „kommunista szimpátiákkal"? Brooklyni beszédében az amorf koalíciót „nem szent szövetségnek" keresztelte el, s kifejtette: „Tudjuk, hogy nincs olyan közös platform, amelyen egyesülhetnének, hacsak nem közös hatalomvágyuk s a normális demokratikus folyamatokkal való elégedetlenségük alapján, amelyek nem teszik lehetővé, hogy egy csapásra elérjék azokat a diktatórikus célokat, amelyekre mindegyik csoport törekszik... Feladatuk az, hogy megakadályozzák a demokráciát abban, hogy erős és céltudatos legyen. De most van bennünk erő és céltudatosság, s ezt meg is kívánjuk őrizni."[18] 1940 őszén az elnök szavainak különleges jelentőségük volt.

Júniusban hatályba lépett „a külföldiek bejegyzéséről szóló törvény" (Smith-törvény), amelynek értelmében a kormány erőszakos megdöntésére irányuló szóbeli vagy írásbeli agitáció 10 évig terjedő börtönbüntetéssel vagy 10 000 dollárig terjedő pénzbírsággal sújtandó. Amikor Roosevelt Willkie-t egy kalap alá vette a Kommunista Párttal, a republikánus jelölt elvesztette a fejét. Bebizonyította – s erre minden alapja megvolt –, hogy nem így áll a dolog, s Taft szenátornak, a tekintélyes republikánus politikusnak a szavai szerint, a választás kimenetelét eldöntötte „egy nagy stratégiai hibával... azzal, hogy a kampány végén veszett támadásokat intézett a kommunisták ellen." Jóllehet Taft elemzése szubjektív, Willkie éles antikommunizmusa a lakosság jelentős rétegeit elriasztotta.

A hadjárat végén Roosevelt még egyszer visszatért a New Deal vívmányaihoz, amely „a te műved, amerikai nép". Szentül megígérte, hogy az amerikaiak sohasem fognak harcolni európai háborúban. „Apák és anyák, még egy ígéretet teszek nektek – mondotta Bostonban október 30-án –, ezt már korábban megmondottam, és újra meg újra ismételni fogom: fiaitokat sohasem küldöm el idegen háborúkba." Ugyanilyen ígéreteket tett Willkie is a kampány utolsó napjáig.

A választás előtti este FDR rövid beszéddel fordult a néphez.

---

[18] Roosevelt nagyon gondosan készítette elő ezt a beszédét, s ami igen ritkán esett meg, maga mondta tollba tizenhárom oldal terjedelmű első változatát. Gondolatmenete kiviláglik a beszédvázlatból: „Mi történik egy nemzettel, ha a szélsőjobb és a szélsőbal szoros kapcsolatra lép egymással? Az egésznek a hátterében azoknak a félelme van, akik obstruálnak és mindent megígérnek, ám ugyanakkor nem hisznek a demokráciában. Ezek a diktatúrához vezető első lépések. Ismeretlen tényező versus ismeretlen tényező. FDR nem lehetne diktátor stb." S. Rosenman: Working with Roosevelt, 231–232. old.

A beszédet egyszerű imádsággal fejezte be, ahogy azt még Grotonban tanulta: „Álld meg országunkat nemes törekvéssel, egészséges gondolkodással és helyes magatartással. Ments meg bennünket az erőszaktól, a viszálytól és a zűrzavartól; a gőgtől, a dölyftől és minden gonosztól.” A Köztársasági Párt viszont a rádión keresztül baljós figyelmeztetést intézett az amerikai anyákhoz: „Ha fiatok meg fog halni valamelyik európai harcmezőn... s utolsó órájában így sóhajt: »Mama! mama!« – ne ítéljétek el Franklin Rooseveltet azért, mert fiatokat háborúba vitte. Ítéljétek el saját magatokat, amiért ismét visszaküldtétek őt a Fehér Házba.”

November 5-én 50 millió amerikai járult az urnák elé. Roosevelt kora reggeltől a Hyde Park-i ebédlő asztalánál ült. Előtte nagy papírlapok feküdtek és egy csomó jól kihegyezett ceruza – maga számolta össze a szavazások eredményeit, amelyeket a rádió közvetített. Kezdetben kedvezőek voltak az eredmények, dél felé a helyzet megváltozott: néhány körzetben Willkie vezetett. A Roosevelt mellett szolgálatot teljesítő titkosrendőr, Mike Reilly látta, amint az elnök homlokán nagy verítékcsöppek jelentek meg. Hirtelen Roosevelt élesen odaszólt neki:

– Mike, senkit sem akarok itt látni.

– A családját sem, elnök úr?

– Azt mondtam, hogy senkit!

Reilly kiment az ebédlőből, jól becsukva maga mögött az ajtót. Közölte a szomszéd szobákban várakozókkal FDR rendelkezését – az elnök elvesztette hidegvérét. A ház elcsendesedett. De hamarosan újra megélénkült: hírek érkeztek arról, hogy egyik államban a másik után Roosevelt vezet. Az elnök zakó nélkül, nyitott ingben, arcán ragyogó mosollyal kijelentette: „Mindig ugyanaz a Franklin Roosevelt leszek, akinek ismertetek!”

27 243 466 szavazatot kapott, Willkie 22 304 755-öt.

V

1940-ben Franklin D. Roosevelt 58 éves volt. Amikor harmadik elnökségének időszakába lépett, óriási politikai tapasztalatokkal rendelkezett. A háború háttérbe szorította az ország belső problémáit. Gyors elhatározásokat követelt, és nem tűrte a felesleges szócsatákat. A politikai nézeteltérések csupán bosszantó akadályt állíthattak a kormányzat tevékenysége elé. A rendkívüli körülmények, s talán a jövőbe vetett bizalom is — további négy év a Fehér Házban — FDR munkamódszereinek észrevehető megváltozásához vezettek. Nem lett „diktátorrá", de most már sokkal ritkábban magyarázgatta a népnek cselekedetei indítékait.

FDR, miután harmadszor győzött a választásokon, nyilván úgy vélekedett, hogy többet tud másoknál. Ezért nem vihette magával harmadik elnöksége idején azokat, akik a régi napok emlékéből éltek, akik tudtak az elnök időnkénti bizonytalanságáról. A tanácsadók, még ha ritkán vonták is kétségbe ítéleteit, fölöslegesekké váltak. Azonkívül a háború gyakorlati embereket követelt, nagyiparosokat, katonákat, gyakorlati közgazdászokat, nem pedig teoretikusokat, akik még mindig a New Deal filozófiáját csiszolgatták.

Második és harmadik elnökségének mesgyéjén a Franklin Roosevelt környezetében dolgozó személyek összetételében jelentős változás történt, ez alkalommal utoljára. 1941 elején FDR a két megmaradt newdealert, Thomas Corcorant és Benjamin Cohent kérte fel távozásra. Ezek a letűnt napokat testesítették meg, amikor a monopoltőke szörnyetegeivel kellett szócsatákat vívni, s elítélték a „gazdagság kiváltságait" stb.

„Az első newdealereket a kezdet kezdetétől sikeresen »vörösöknek« tüntette fel az ellenséges sajtó — jegyzi meg Rexford Tugwell —, s ez a rágalom olyan meggyőzőnek bizonyult, hogy Roosevelt kénytelen volt számolni vele, s többségüket elküldeni."[19] Corcoran és Cohen már puszta jelenlétükkel is bosszantották a nagy business képviselőit, akik Washingtonba özönlöttek a háborús gazdaság kibontakozása kapcsán.

Az üzleti világ sajtója egyhangúlag helyeselte az elnök bölcs eljárását, aki „teoretikusok" helyett „gyakorlati emberekkel" vette körül magát. Arról kezdtek beszélni, hogy a Fehér Házban „a business agytrösztje" működik. Az elnök dolgozószobájában gyakori vendég lett William Knudsen, akit kineveztek az ipari termelés hivatalának főigazgatójává. Öt közvetlen beosztottjának neve megnyugvással tölthette el az amerikai monopoltőke vezető köreit: Biggers (Libbey–Owens–Ford Glass Company), Batt (S. K. F. Industries konszern), Harriman (Union Pacific Railroad), Harrison (American Telephon and Telegraph Company), Johnson (General Motors). Ugyanaz a kapitalista sajtó, amely még nemrégiben szidalmazta FDR-t, most egyhangúlag magasztalta választását.

---

[19] R. *Tugwell:* The Democratic Roosevelt. 564. old.

Az elnök mellett a személyi tanácsadók helyett jobban előtérbe kerültek a hivatásos politikusok. A New York-i és chicagói pártgépezet végső soron biztosította FDR választási győzelmét. Roosevelt nem feledkezett meg erről. Győzelme után köszönetet mondott azoknak, akik hűségesek voltak hozzá. 1941 elején például, Texas állam szenátorának halála után új szenátor választására került sor. Lyndon Johnsont, a fiatal képviselőt jól ismerték Washingtonban, de győzelmi esélyei az államban kétségesek voltak. FDR fogadta Johnsont a Fehér Házban, és kijelentette a tudósítóknak: „Három dolgot kell mondanom a Texas állambeli szenátorválasztásról. Először is, a texasiak dolga, hogy kit akarnak megválasztani. Másodszor, mindannyian tudják, hogy én nem avatkozhatom bele azokba a választásokba. Harmadszor, őszintén szólva, csak egyet mondhatok: Lyndon – igen-igen régi barátom." Az állami választások, amelyek „Franklin D. és Lyndon B." jelszóval folytak, hajszál híján Johnson győzelmével végződtek.[20]

Roosevelt egyetlen befolyásos személyi tanácsadója Harry Hopkins maradt. 1940-ben látszólag Louis Howe megürült helyét foglalta el. Hopkins olyan ember hírében állott, aki feltétlen híve az elnöknek, s azzal a ritka tulajdonsággal rendelkezik, hogy megsejti – s többnyire helyesen – Roosevelt szándékait. 1940. május 10-én estefelé Hopkins hivatalos ügyben elment a Fehér

---

[20] *H. Provence:* Lyndon B. Johnson. A Biography. New York 1961. 65–66. old.

Házba. Nagyon rosszul érezte magát, s Roosevelt azt ajánlotta neki, töltse ott az éjszakát. Hopkins ott maradt, s a számára kijelölt helyiségben – Abraham Lincolnnak az épület délkeleti szárnyában levő egykori dolgozószobájában – negyedfél évig lakott.

Ettől fogva Hopkinst mindig ott lehetett látni a Fehér Házban. 1940 augusztusában lemondott a kereskedelmi miniszteri tárcáról, és állandóan az elnök mellett dolgozott. Őrizte Rooseveltet, s nem engedett be hozzá hivatalnokokat jelentéktelen ügyekkel. Általában ezt mondotta nekik: „Az elnök nem fog foglalkozni ilyen ostobaságokkal és semmiségekkel, ha én is el tudom dönteni a kérdést." De azt már nem fűzte hozzá, hogy mindig az elnök utasításai szerint jár el. Amikor Hopkins régi házi köntösében felkereste az elnököt, úgy látszott, mintha régi barátjához menne. Valójában azonban sohasem feledkezett meg arról, hogy FDR – a „főnök". Azok, akik Hopkinst össze akarták hasonlítani Louis Howe-val, egy dologról megfeledkeztek: Howe ellentmondott FDR-nek, Hopkins viszont csak azt igyekezett kitalálni, mit akar tenni az elnök, s ellentmondás nélkül végrehajtotta utasításait. Mindvégig ehhez tartotta magát.

Mialatt az elnököt a halaszthatatlan teendők elsősorban igazgatási tevékenységre kényszerítették, egyre inkább nőtt a hírneve Eleanor Rooseveltnek mint politikusnak. Eleanor igen sokat utazgatott az országban, részt vett különböző ünnepségeken és gyűléseken, s liberális nézeteivel jobban magára vonta a reakciósok gyűlöletét, mint akár maga FDR. „Napom" című mindennapi cikkeit egyre több lap közölte. Még a Roosevelttel szemben álló újságok is megjelentették őket, mivel a szerkesztők ki akarták elégíteni olvasóik érdeklődését. 1940-ben Eleanor Roosevelt ötéves szerződést kötött e cikkek közlésére vonatkozóan, függetlenül attól, újraválasztják-e FDR-t vagy sem. Eleanor országos hírnévre tett szert. S a férjére gyakorolt befolyását senki jobban nem tudta felhasználni Hopkinsnál.

A newdealerek távozása után az elnök beszédeinek elkészítése Hopkins és Rosenman feladatává lett. 1940 nyarán csatlakozott hozzájuk Robert Sherwood, a népszerű drámaíró. Ettől fogva

Roosevelt haláláig ők hárman írták az elnök összes beszédeit. Az elnök megnyilatkozásaiban kevesebb lett a teória, de talán több a lendület és a szellemesség. Sherwoodnak választékos stílusa volt. FDR-t még mindig nagyon bántotta, hogy nem tud saját maga is remek beszédeket írni. Az „angliai csata" Churchillnek számos lendületes beszéd elmondására nyújtott alkalmat. Amikor Hopkins első angliai útjáról visszatért, FDR ezzel a kérdéssel fogadta: „Ki írja Winston beszédeit?" „Pokolian kényelmetlen volt megmondani az elnöknek – vallotta be Hopkins –, hogy Winston maga írja őket." Egy más alkalommal Roosevelt baráti körben kijelentette: nagyon sajnálja, hogy nincs megáldva olyan szónoki képességgel, mint Churchill.

Egyébként 1941-től kezdve az elnök kevesebb figyelmet fordított a nyilvános szereplésre. Harry Hopkins megállapítja: „Roosevelt sok figyelemre méltó beszédet mondott. Mellesleg egyik-másik beszéde korántsem volt olyan nagyon jó. Nem mindig készült elég gondosan, mert időnként unta az ilyesmit. Az Egyesült Államok elnökének olyan témákról is kell beszélnie, amelyek egyáltalán nem érdeklik. Ilyen esetben jobban szeretett volna olvasni vagy aludni." Robert Sherwood Hopkins e megjegyzését idézve, hozzáfűzi: „Különösen áll ez Roosevelt életének utolsó éveire, amikor igyekezett lehetőleg minél kevesebbet beszélni, s nyilván csak olyan kérdésekről, amelyek érdekelték. Elmúltak azok az idők, amikor a szavak szolgáltak egyetlen fegyverként, s a nagy és félelmetes események most már önmagukért beszéltek."[21]

A Fehér Házban nem változott az élet. Roosevelt napja, mint azelőtt is, úgy kezdődött, hogy az ágyban megreggelizett. Ült az ágyban, egy régi tengerészkék szvetterben vagy sötét körgallérban, amelyre vörös cérnával az „FDR" betűk voltak kivarrva. Gyorsan lenyelte ízetlen reggelijét, és átfutotta a lapokat. Majd a hálószobában megjelentek személyes munkatársai: Harry Hopkins, Samuel Rosenman, Stephen Early, Marvin McIntyre, William Hassett és mások. Megbeszélést tartottak, s a munkatársak megkapták aznapra az utasításokat. Dr. Ross McIntyre, az elnök orvosa gondosan megvizsgálta FDR-t.

---

[21] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 219. old.

Ezután az elnök hozzákezdett a munkához. Komornyikja, A. Prattiman egy karosszékben áttolta dolgozószobájába. Mellette a titkosrendőrség ügynökei haladtak, egyikük egy drótból készült kosárkát vitt okmányokkal. „A rokkantnak e munkába indulása – írja Robert Sherwood – olyan látványt nyújtott, amely a leglankadtabb képzeletet is felgyújthatta volna. Azt a Rooseveltet láttuk itt, akit a nép ismert: fejét magasra emelte, szája sarkából hanyagul kilógott a cigaretta, s tekintetéből az a rendíthetetlen meggyőződés sugárzott, hogy bármilyen problémákat vet is fel ez a nap, meg tud majd birkózni velük. S ha ez a meggyőződés nem is igazolódott be mindig, mégis nagyszerű és impozáns volt."

A nehéz munkanap a dolgozószobában, ahol a villásreggelit is elfogyasztotta, hat órakor fejeződött be. Ezt követte a gyógykezelés. FDR állandóan bajlódott a sipolyaival.

Este 7,15-kor az ovális szobában megkezdődött a hagyományos koktél parti. Roosevelt nem ivott sem konyakot, sem whiskyt, sem más röviditalt. De szívesen készített koktéleket, amelyeket a jelenlevők boldogan vettek át az elnök kezéből. A koktél ízéről a vélemények megoszlottak. A vacsorát, a szokásos ízetlen ételt, 7,45-kor szolgálták fel. Az este a szokott módon folyt le: baráti beszélgetések, pókerezés közepette. Az elnök ismét előadta régi történeteit, amelyeket mindig mulatságosnak talált.

Senki sem hallotta Rooseveltet panaszkodni a rossz kiszolgálás miatt. De nehezen békült meg azokkal a komplikációkkal, amelyeket életében a titkosrendőrség okozott. Egyszer szomorúan mondotta: „Roppantul szeretem a pörkölt pisztáciát. De ha valaki egy csomag pisztáciát küldene nekem, titkosrendőrségem kötelességének tartaná, hogy röntgensugarakkal átvilágítsa, a földművelésügyi minisztérium pedig azt, hogy valamennyit egyenként megtisztítsa és megvizsgálja, nincs-e benne méreg vagy robbanó anyag. De, hogy ne legyen olyan sok vesződségük, inkább egyszerűen kidobnák a csomagot és sohasem közölnék velem a dolgot.” Az elnök panaszát hallva, Sherwood és Rosenman vettek egy nagy csomag pisztáciát és átnyújtották neki. A végtelenül hálás elnök titokban fogyasztotta el a csomag tartalmát.

VI

Választási győzelme után Roosevelt kitűnő hangulatban volt. December 2-án a „Tuscaloosa” cirkálón elindult egy karib-tengeri útra. A „United States News” című lap, amely tájékoztatást kapott, leírta indulását:

„Kora: 58 év, 10 hónap. Súlya 188 font. Érverése: normális. Légzése: normális. Arcszíne: sápadt... Az elnök a legnagyobb titokban tartotta utazásának részleteit. Élvezve az útját körülvevő titokzatosságot, mosolyogva közölte: »Elmegyünk a Karácsony-szigetekre, hogy karácsonyi lapokat vegyünk, s a Húsvét-szigetre, hogy húsvéti tojásokat vegyünk.«

Kedden délben Miamiban szállt a »Tuscaloosa« fedélzetére, ünnepélyes tengerészszertartás közepette, csak legközelebbi szárnysegédeinek és tanácsadóinak társaságában; vele volt közeli barátja, Harry Hopkins, továbbá Edwin Watson őrnagy, egy személyben titkára, és katonai szárnysegédje (más néven: a „papa”), Daniel Callaghan kapitány, tengerészeti szárnysegéd, dr. McIntyre és – Roosevelt kedvenceinek sorában utolsóként – Fala, a fekete skót terrier.”

Bár a Fehér Ház hivatalosan azt közölte, hogy az elnök szemlét akar tartani a karib-tengeri új amerikai támaszpontok felett, FDR barátai tisztában voltak vele, hogy az elnök pihenni ment. Valóban így is volt. A hajó utasai a Guantánamo-öbölben kiegészítették kubai szivarkészletüket. Távirat érkezett Ernest Hemingwaytől, aki megjelölte a halászat szempontjából legelőnyösebb helyet: a Mona-tengerszorost a Dominikai Köztársaság és Puerto Rico között. A cirkáló a megjelölt helyre sietett, s az elnök hozzálátott, hogy a Hemingway által előírt módszerrel halásszék: egy darab szalonnát tett a horogra. A halászat nem járt sikerrel.

December 9-én a „Tuscaloosa” mellett leszállt egy hidroplán, amely meghozta a washingtoni postát. FDR többek között kézhez kapta Churchill üzenetét. Ez visszatérítette a komor európai valósághoz. Churchill ezen az üzeneten csaknem egy hónapig dolgozott, és egyik legfontosabb írásának tekintette. Drámai hangon ecsetelve Anglia helyzetét, kérte az elnököt, hogy nagy arányokban segítse Angliát fegyverrel, hajókkal, utasítsa az amerikai flottát, hogy kísérje az Atlanti-óceánon a hajókat, s szerezze meg Írország engedélyét ahhoz, hogy az ország nyugati partvidékén amerikai támaszpontokat létesíthessenek.

Churchill azzal a kérdéssel is foglalkozott, milyen módon tud Anglia elszámolni az Egyesült Államokkal. Az angol kormány az Egyesült Államokban eszközölt vásárlásokra már addig 4,5 milliárd dollárt költött, az ország arany- és devizakészlete így mindössze 2 milliárd dollárra csökkent. „Közeledik az a pillanat — közölte Churchill —, amikor nem tudunk többé készpénzben fizetni a hajókért és egyéb szállítmányokért. Jóllehet minden erőnket latba fogjuk vetni, és minden áldozatot vállalni fogunk, hogy fizetéseket eszközölhessünk, feltételezem, hogy elvileg helytelen és ténylegesen kölcsönösen előnytelen lenne, ha — miközben ez a harc dúl — Nagy-Britannia meg lenne fosztva minden aktívájától, és mindenét elvesztené, mire saját vére árán kivívja a győzelmet, megmenekül a civilizáció, és az Egyesült Államok időt nyer ahhoz, hogy felfegyverkezzék és minden eshetőségre felkészüljön."

Churchill nem döntötte el előre azt a kérdést, milyen úton-módon segíthetik az amerikaiak Angliát. Washingtonra bízta, hogy megtalálja azokat az eszközöket, amelyek „az Atlanti-óceán mindkét oldalán a jövendő nemzedékek helyeslésével és lelkesedésével találkoznak majd".

FDR néhány napig gondolkodott, anélkül, hogy bárkivel megbeszélte volna problémáit. Hopkins, az egyetlen ember a „Tuscaloosa" fedélzetén, akivel az elnök tanácskozhatott volna, tapintatosan hallgatott. Úgy látszott, hogy FDR pihen, de Hopkins, aki ismerte főnökét, tudta: az elnök „üzemanyagot tankol".

Miután visszatért az Egyesült Államokba, december 17-én Roosevelt sajtókonferenciát tartott, és nyilvánosságra hozta azt a tervet, amelyet a „Tuscaloosa” napsütötte fedélzetén kieszelt. Beszédét a már ismert tétel elismétlésével kezdte: „Az Egyesült Államok legjobb közvetlen védelmét Anglia önvédelmi sikerei biztosítják.” De hogyan segítsük az angolokat? Egyesek azt ajánlják, adjunk kölcsön pénzt Angliának – mondotta az elnök –, mások pedig azt, adjunk neki ajándékba fegyvereket és hadfelszerelést. Ez utóbbi állítás erős túlzás volt; ilyen emberek alig akadnak az Egyesült Államokban; FDR-nek azonban nem az volt az érdeke, hogy az erőviszonyokat feltárja, hanem az, hogy ismételten demonstrálja ismert jellemvonását, tudniillik azt, hogy ő a középút híve.

„Most megkísérlem felszámolni a dollárszimbólumot... Meg kell szabadulnunk ettől az ostoba régi dollárszimbólumtól – mondotta Roosevelt, és megmagyarázta: – Képzeljék el, hogy ég a szomszédom háza, nekem meg 400–500 láb távolságra tőle van egy kerti locsoló gumicsövem. Ha ő megkaphatja az én gumicsövemet és ráerősítheti tűzoltószivattyúját, akkor segíthetek neki eloltani a tüzet. Mit teszek hát? Nem mondom neki e művelet előtt: »Kedves szomszéd, ez a gumicső 15 dolláromba került, fizess érte 15 dollárt!« Nem! Milyen üzletről van szó? Nekem nem a 15 dollárra van szükségem, hanem arra, hogy a tűzvész megszűntével visszaadja a gumicsövemet.”

A sajtókonferencia arra késztette az izolacionistákat, hogy még hevesebben tiltakozzanak az országnak az „imperialista háborúba” való taszítása ellen. Rooseveltet nagy hangon azzal vádolták, hogy „anglofil”, hogy behódol az „angol imperializmusnak”. FDR azonban, annak tudatában, hogy legalább még négy évet tölthet a Fehér Házban, nem riadt vissza attól, hogy nevén nevezze a dolgokat.

December 29-én az elnök megtartotta soron levő „kandalló melletti beszélgetését”. Kategorikusan leszögezte, hogy a nácikkal nem lehet békében élni. „Nem kerülhetjük el a veszélyt vagy a veszélytől való rettegést úgy, hogy ágyba bújunk és fejünkre húzzuk a takarót.” Ebben a beszédében használta FDR először ezt a kifejezést: „a demokrácia nagy fegyvertárává kell lennünk”, amivel arra célzott, hogy az Egyesült Államok saját biztonsága érdekében széles körű anyagi segítséget fog nyújtani a tengelyhatalmak ellenfeleinek.

Az idézett kifejezést – „a demokrácia fegyvertára" – először Jean Monnet, Franciaország washingtoni diplomáciai képviselője használta. Felix Frankfurter első hallásra felismerte a jól csengő megfogalmazás értékét. Rávette a washingtoni politikusokat, hogy ne használják a nyilvánosság előtt, mert a legjobban az Egyesült Államok elnökének szájából fog hangzani. Így is történt: Hopkins beiktatta Roosevelt beszédvázlatába.

Vajon hogyan fogta fel FDR a „demokrácia fegyvertárának" szerepét? A beszéd szövegéből is elég világossá válik ez a fogalom: „Ha Nagy-Britannia elesik, a tengelyhatalmak ellenőrzésük alá vonják Európát, Ázsiát, Afrikát, Ausztráliát és a tengereket, s óriási katonai és tengeri erőket vethetnek be a mi féltekénk ellen... Amennyiben a mára is meg a holnapra is gondolunk... az Egyesült Államok számára jóval kevesebb az esélysége annak, hogy háborúba sodrodjék, ha megteszünk mindent a tengelyhatalmak ellen védekező országok támogatására, mintha megbékélünk vereségükkel, belenyugszunk a tengely győzelmeibe, és várjuk, míg sor kerül arra, hogy a következő háborúban bennünket támadnak meg."[22]

Tanácsadói arra kérték Rooseveltet, hogy tegyen valami optimista kijelentést a „hadviselő angolok, görögök, kínaiak" bátorítására. FDR készségesen eleget tett ennek a kérésnek. Szokása szerint felvetve fejét és megfeszítve arcizmait – írja Robert Sherwood –, az elnök kijelentette: „Meggyőződésem, hogy a tengelyhatalmak nem nyerik meg ezt a háborút. Ezt a meggyőződésemet a legutóbbi és legjobb információra alapítom." FDR tanácsadóinak az volt a véleménye, hogy az elnök nem rendelkezett ilyen „információkkal"...

1941 januárjában Roosevelt fontos lépésre szánta el magát. Nagy gonddal készítette elő az országnak szóló újévi üzenetét, amelyet január 6-án olvasott fel a Kongresszus előtt. Az üzenetben FDR kigúnyolta azt az elképzelést, hogy az Egyesült

---

[22] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt. 1940. 607. old.

Államok a világon zajló események elől „kínai fal mögé bújhat". Végül felhívta az ország figyelmét a történelemben kölcsönbérleti törvény (lend-lease) néven ismert törvénynek, „a demokráciák megsegítéséről szóló törvénynek" a gondolatára.

Időközben a jogászok a levéltárból kibányásztak egy, az elnök céljainak megfelelő 1892-es törvényt. Eszerint a hadügyminiszter, ha „az állam érdekei úgy kívánták", fegyvereket adhatott bérbe. Az e törvény alapján összeállított lend-lease törvénytervezet az 1776. számot kapta, s nem véletlenül: az elnök az amerikai történelem nagy eseményére, a függetlenségi háború kezdetére akarta emlékeztetni az országot.

December 29-i „kandalló melletti beszélgetésében" FDR kijelentette, hogy a kölcsönbérleti törvényre azért van szükség, mert a fegyverek hasznosabbak lesznek az Egyesült Államok megvédése szempontjából, „ha Angliában használják, mintha a hazai raktárakban őrizzük őket". Január 6-i üzenetében már sokkal emelkedettebb nézeteknek adott hangot: az Egyesült Államok arra törekszik, hogy világszerte biztosítsa „az ember négy alapvető szabadságjogát": a szólásszabadságot, a vallásszabadságot, a szükségtől és a félelemtől való szabadságot.

Az üzenet megfogalmazása során az elnök maga javasolta a messianisztikus szellemű kitérőt. Amikor szokott modorában a gyorsírónőhöz fordulva így szólt: „Dorothy, jegyezz fel egy törvényt", majd tollbamondta a megfelelő szabatos bekezdést, tanácsadóinak feltűnt a „világszerte" szó állandó ismétlődése.

– De ez igen tekintélyes nagyságú területet érint, elnök úr –, jegyezte meg Hopkins. – Nem tudom, mennyire fogja érdekelni az amerikaiakat Jáva lakosságának a helyzete.

– Attól tartok, Harry, hogy egy szép napon kénytelenek lesznek érdeklődni iránta. A világ olyan kicsivé zsugorodik, hogy Jáva lakosai a szomszédaink lesznek – válaszolta rendíthetetlen nyugalommal az elnök.

Az izolacionisták vezetői, amikor a kölcsönbérleti törvény tervéről értesültek, szörnyű haragra lobbantak. Különösen Burton Wheeler szenátor dühöngött. Roosevelt javaslatát „hülyeségnek" nevezte, s rádióbeszédében azt állította, hogy az elnök a Kongresszustól „a nemzetközi jog megsértését" kívánja, s „a lend-lease programja az a New Deal AAA-jának megvalósítása külpolitikai téren".

Roosevelt a január 14-i sajtóértekezleten Wheeler beszédét „a leghazugabb, legaljasabb, leghazafiatlanabb beszédnek" nevezte. „Idézhetik szavaimat: ez a legaljasabb nyilatkozat, amely nemzedékem élete során elhangzott."[23]

Ez a szócsata nyitotta meg a törvényjavaslat körüli heves kongresszusi harcokat.

Január elején Roosevelt hosszabb időre Angliába küldte Hopkinsot, s hogy kidomborítsa a külpolitika két párt jellegét, Wendell Willkie-t, is megkérte, látogasson el Londonba. Willkie elfogadta a megbízást. Elutazása előtt elment a Fehér Házba. Az elnök megfelelő módon akarta fogadni. „Körülnézve a dolgozószobában – írja Sherwood –, észrevette, hogy íróasztalán nincsenek iratok. Megkért bennünket, vegyünk ki a szoba végén levő kosárból egy halom iratot, és tegyük az asztalra. Megkérdeztük: »Milyen iratokra van szüksége, elnök úr?«

»Mindegy – felelte Roosevelt –, egyszerűen iratok kellenek az íróasztalomra, hogy elfoglalt benyomást keltsek, ha bejön Willkie«"[24]

Roosevelt átadta Willkie-nek Churchillhez intézett üzenetét. A nevével ellátott jegyzetlapra Longfellow egyik versének néhány sorát írta. Az üzenet „szövegét" természetesen titokban tartották, s a sajtó Willkie angliai megbízását illetően csak találgathatott.

Hamarosan megérkezett az Egyesült Államokba Halifax angol nagykövet, az elhunyt Lothian utóda. A nagykövet egy vadonatúj angol sorhajón tette meg az utat. Roosevelt, hogy hangsúlyozza az angol–amerikai együttműködés szoros voltát, ugyancsak tengeren, új sorhajón fogadta a nagykövetet. Ez igen impozáns látványt nyújtott. Egyébként a Fehér Ház személyzete jól mulatott a dolgon; akik közelről ismerték Rooseveltet, azok a fontos politikai cél mögött megsejtették az elnök azon kívánságát, hogy jobban megtekintse az angol hajót. Ebben az epizódban benne volt az egész Roosevelt, aki csodálatos módon egyesítette magában a nagy politikusnak és a tenger örökifjú szerelmesének vonásait.

---

[23] *Ch. Beard:* President Roosevelt and the comming of the War 1941. Yale University Press, 1948. 17–18. old.

[24] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 233–234. old.

Eközben a kölcsönbérleti törvényjavaslatot a Kongresszus bizottságaiban és két kamarájában alapos vizsgálatnak vetették alá, a Capitol falain kívül pedig a lapok nagy vihart kavartak fel. Roosevelt politikájának ellenfelei rámutattak arra, hogy a törvény elfogadása és végrehajtása háborúba sodorja az Egyesült Államokat, s az országon belül az elnöki hatalom további növekedéséhez vezet. A törvény alapelvét — támogatni a többieket, de a háttérben maradni — erkölcsi szempontokból is támadták. A képviselőház egyik bizottságában figyelemre méltó párbeszéd folyt le egy képviselő és Henry Stimson hadügyminiszter között.

„Kérdés: Nyíltan felteszem a kérdést: ha Anglia a mi első védelmi vonalunk, akkor ön a hadbalépés mellett száll síkra?

Stimson: Anglia megsegítése mellett szállok síkra; támogatnunk kell a flottáját. Anglia jelenleg háborút visel, és ezzel hozzájárul az északi Atlanti-óceán védelméhez, ez pedig nekünk létérdekünk.

Kérdés: Vajon nem viselkedünk-e mi meglehetősen gyáván? Anglia harcol értünk, mi pedig nem akarunk részt venni a háborúban?

Válasz: Nem óhajtok ilyen vitába bocsátkozni. A törvény erre nem vonatkozik . . .”[25]

Pedig erre is vonatkozott! S a törvény támogatóinak kongresszusi felszólalásai arra mutattak, hogy kitűnően megértették a törvény céljait. Pepper szenátor: „Azt kérdezik, miért nem üzenünk hadat Hitlernek. Azt feleljük: Azért, mert nem vagyunk rá hajlandók, s ha hajlandók leszünk, akkor olyan időpontban tesszük meg ezt, amelyet mi magunk választunk ki.” William Poage képviselő: „Azért kell elfogadni a törvényt, nehogy azután azt mondhassák: azért nem akartuk az amerikai pénzt és hadianyagot most felhasználni, hogy később megmentsük az amerikaiak életét." Young képviselő: „Ha Amerika ipari kapacitásával megsegíti Anglia emberanyagát, ezzel lehetővé teszi Angliának, hogy elkerülje a vereséget, egyetlen amerikai katona elvesztése nélkül... S azután Amerika lehet majd a vezető, és megmutathatja az utat."

---

[25] *Ch. Beard:* President Roosevelt and the Coming of the War. 1941. 36. old.

A kölcsönbérleti törvényjavaslat a következő elvet hirdette meg: segítséget kell nyújtani minden olyan országnak, amelynek a védelme „létfontosságú" az Egyesült Államok biztonsága szempontjából. Ebből az következett, hogy a Szovjetunió hadba lépése esetén szintén részesülhet az amerikai segítségben. Az ilyen együttműködés lehetőségének még a gondolata is gyűlöletes volt a Capitolban ülő reakciósok szemében. A törvényhez olyan módosítási javaslatokat terjesztettek be, amelyek azt a célt követték, hogy eleve kizárják a Szovjetuniót a törvény alapján megsegélyezendők sorából.

Ám a nemzetközi helyzet reális mérlegelése a szenátus és a képviselőház többségét meggyőzte arról, hogy ne tegyen ilyen elhamarkodott lépést. A módosítási javaslatokat 56 szavazattal 35 ellenében, illetve 185 szavazattal 94 ellenében elvetették. Amint a módosítási javaslat ellen szavazó Luther Johnson kongresszusi tag megjegyezte: „Vajon bölcs, politikus, óvatos dolog-e arcul ütni" a Szovjetuniót? Egy másik képviselő, Magnuson, ezt mondotta: „Legyünk gyakorlatiasak: Oroszország egyetlen ütközőnk keleten a japán agresszióval szemben."[26]

1941. március 11-én Roosevelt aláírta az Egyesült Államok védelmének megerősítése érdekében hozott törvényt, vagyis a kölcsönbérleti törvényt, amelyet a Kongresszus kéthónapi vita után fogadott el, mégpedig a szenátus 60 szavazattal 31, a képviselőház 260 szavazattal 165 ellenében.

Roosevelt a törvény aláírásakor kijelentette: „Ez a döntés véget vet országunkban minden megbékítési törekvésnek, minden olyan felhívásnak, hogy éljünk békességben a diktátorokkal, véget vet minden kompromisszumnak a zsarnoksággal és az elnyomás erőivel.”

---

[26] Congressional Record. 87. köt. 1957, 647., 577., 743. old.

A Kongresszus első ízben mért csapást a tengelyhatalmakra: 7 milliárd dolláros segélyt szavazott meg, s ennek oroszlánrésze Angliának jutott.

Március 29-én a Jackson-napon tartott banketten az elnök még egyszer megerősítette a kormánynak azt az elhatározását, hogy szembehelyezkedik a fasiszta agresszorokkal. Senkinek nem lehet dolga velük – hangsúlyozta –, többek között még a nagytőkének sem. „Láttuk – kiáltott fel az elnök –, mi történt Németországban azokkal a nagyiparosokkal, akik a náci mozgalmat támogatták; jutalmul náci koncentrációs táborokba zárták őket.”

A kölcsönbérleti törvény lebonyolítását Hopkins irányította. Nagyvonalú adminisztrátor lett belőle, a New Dealre való visszaemlékezések bosszantották. Akik ezelőtt együtt dolgoztak vele nem ismertek rá. Nyersen félbeszakította azt, aki szociális kérdésekről próbált beszélni: háború van! Egyszer Hopkins kifakadt: „Unom a New Deal híveinek panaszait, az ördög vinné el őket!”

Hopkins együtt dolgozott azokkal, akik azelőtt ellenségüknek tartották őt: a monopoltőke embereivel. Könnyen megtalálták a közös nyelvet. A Stewart Warner Corporation elnöke később így írt: „Beszélgettem Hopkinsszal, s arra a meggyőződésre jutottam, hogy mindazok közül, akikkel itt (Washingtonban) találkoztam, ő a legvilágosabb fejű és a legjózanabb gondolkodású férfi. A bonyolult problémákat egyszerű szavakkal fejezte ki, s irányt mutatott gondolataimnak. Semmit sem tudok Hopkins szociális terveiről vagy más nézeteiről, de nagyon sajnálom, hogy nem találkoztam vele gyakrabban Washingtonban.”

A New Deal ideje letűnt; Washingtonban működésbe lépett a burzsoá állam szörnyű közigazgatási gépezete...

A kölcsönbérleti törvény elfogadásával az Egyesült Államok még jobban eltávolodott a semlegességtől. Az amerikai segítség megerősítette Angliát az európai tengelyhatalmak ellen vívott harcában. Formailag azonban az Egyesült Államok továbbra is nem hadviselő fél maradt. A kölcsönbérleti törvény kategorikusan megtiltotta az amerikai hajóknak, hogy a hadműveleti zónákban hajózzanak. Ilyen feltételek között a fasiszta hatalmakkal való incidenseknek, s ennélfogva a háborúba való belesodródásnak a lehetősége a minimumra redukálódott.

VII

Azokról a vitákról, amelyek az Egyesült Államokban a kölcsönbérleti törvény körül folytak, az egész világ tudott. Rooseveltnek az a kijelentése, hogy támogatni kell az agresszorok ellenfeleit, dühödt reakciót váltott ki Berlinben és Rómában. A fasiszta propaganda „háborús uszítónak" nevezte az amerikai elnököt. A szélsőséges izolacionisták lényegében egyetértettek ezzel a meghatározással. Hutchins, a chicagói egyetem elnöke a kölcsönbérleti törvény elfogadása után nyilvánosan kijelentette: „Az amerikai nép öngyilkosságra készül."

Ezek az emberek nem látták, hogy a Roosevelt ellen indított dühödt hajsza nagyon jól megfelelt a náci Németország céljainak. Az FDR-t szidalmazó Lindbergh-ről a fasiszták nagy lelkesedéssel nyilatkoztak.

Lindbergh igen messzire ment Roosevelt elleni harcában. Április 23-án, New Yorkban, harmincezer főnyi tömeg előtt kijelentette: „Az angol kormány végső, elkeseredett kísérletként ...rá akar venni bennünket arra, hogy Európába újabb expedíciós hadsereget küldjünk, s ily módon osztozzunk Angliával katonai és pénzügyi háborús fiaskójában." Április 25-én Roosevelt Lindbergh beszédét „defetistának" minősítette. Ekkor Lindbergh lemondott az amerikai légi haderők tartalékos ezredesének rangjáról, nehogy ez megkösse tevékenységében.

Az izolacionisták a jéghegynek csak a vízből kiálló részét látták. Sok mindenről sejtelmük sem volt. 1941. január 29-én Washingtonban a legnagyobb titokban amerikai–angol vezérkari tárgyalások kezdődtek. A tárgyalásokon részt vevő angol megbízottak érkezését eltitkolták, s a beavatottakon kívül senki sem tudta, hogy a brit birodalmi vezérkar magas rangú képviselői tárgyalásokat folytatnak az amerikaiakkal. Ugyanakkor, amikor az Egyesült Államok sajtóját az izolacionisták elárasztották olyan vádakkal, hogy Churchill hatalmában tartja Rooseveltet, az amerikai küldöttség a tárgyalásokon az elnök által jóváhagyott, következő utasításokhoz tartotta magát:

„Nem engedhetjük meg magunknak, hogy államunk sorsát az angol vezetésre bízzuk, s nincs is erre szükségünk... Az angolok sohasem veszítik szem elől háború utáni – kereskedelmi és katonai – érdekeiket. Végső soron nekünk is saját érdekeinkre kell gondolnunk."[28]

Roosevelt személyesen átnézte azt az okmányt, amely kifejtette az amerikai hadászati alapelveket az Egyesült Államok hadbalépése esetén. Mindenütt kihúzta a „szövetséges" szót, amikor az Angliával való közös akciókról volt szó, s ezt az „egyesült" államok terminussal helyettesítette. Az elnök nem akart semmiféle szövetségi kötelezettséget magára vállalni.

Két hónapra volt szükség az amerikai és az angol álláspont összeegyeztetéséhez. A tanácskozás végkövetkeztetései, amelyeket március 27-én az ABC–1 tervben rögzítettek, kimondták, hogy Németország az 1. számú ellenség, őrá kell elsősorban vereséget mérni. Távol-Keleten az európai hadjárat befejezéséig hadászati védelemre van szükség. Az angolok azt akarták, hogy az Egyesült Államok jelentékeny erőket összpontosítson a Csendes-óceánon, és szükség esetén segítséget nyújtson Singapore megtartásához, de érveiket visszautasították. Az ABC–1 terv a háború egész tartamára megszabta az Egyesült Államok és Anglia általános hadászati vonalát.

Az elnök figyelmesen tanulmányozta mind az ABC–1 tervet, mind pedig az amerikai fegyveres erők részére ennek alapján összeállított Rainbow–5 tervet, de egyik okmányt sem hagyta jóvá. De minthogy a terveket nem vetette el, a fegyveres erők kiképzése ezeknek megfelelően folyt, s az angolokkal katonai téren szoros kapcsolat létesült. Angliában megkezdték a felkészülést az amerikai támaszpontok kiépítéséhez. Roosevelt keze azonban szabad maradt ahhoz, hogy az Egyesült Államok hadászatára vonatkozóan döntéseket hozzon, amennyiben és amikor azt szükségesnek tartja.

---

[28] *M. Metloff–E. Sznell:* Sztrategicseskoje planyirovanyije v koalicionnoj vojnye 1941–1942. IL 1955. 45. old.

Az amerikai hivatásos katonák nem merültek bele a politika apró részleteibe, ők a tények alapján ítéltek, ezek pedig 1941 tavaszán vészterheseknek látszottak. Németország hatalmába kerítette Nyugat-Európát, s nyilvánvalóan arra készülődött, hogy partra szálljon a brit szigeteken. Az Atlanti-óceánon fasiszta tengeralattjárók garázdálkodtak, pedig Anglia védelmi képessége közvetlenül attól függött, sikerül-e tengeri úton biztosítani ellátását. Az angol flotta az útvonalnak csak egynegyed részén tudta a konvojok védelmét biztosítani: nem volt elég hajója és támaszpontja. A német tengeralattjárók, veszélyesnek tartva a brit szigetekhez közvetlenül vezető utakat, nyugatabbra tették át hadműveleteik színterét, s bő termést arattak.

Az amerikai flottaparancsnokság, betű szerint véve az ABC–1-et, amelynek egyik fejezete a konvojok kísérését irányozta elő, gyors ütemben készült a feladatra. Március 20-án Frank Knox tájékoztatta Rooseveltet arról, hogy a legközelebbi jövőben meg kell szervezni az angol hajók védelmét az Amerikától Angliáig vezető út egész hosszában. E célból tervbe vették amerikai hajók és repülőgépek áttelepítését a brit szigetekre.[29] Az elnök ezt nem tartotta időszerűnek.

Hitler villámháborúja a Balkánon – benyomulása Jugoszláviába és Görögországba –, valamint Rommel sikeres hadműveletei az angolok ellen Észak-Afrikában újabb szörnyűségek előhírnökeinek látszottak: úgy tűnt, hogy a fasiszták meg akarják kaparintani a közel-keleti és közép-keleti olajforrásokat, csapást mérve a brit birodalom e létfontosságú központjára. Az angol csapatok vereséget szenvedtek. Az amerikai fegyveres erők parancsnoksága igen komolynak ítélte az ennek nyomán kialakult helyzetet. Turner tengernagy a tengerészeti minisztérium véleményének adott hangot, amikor a következőket jelentette az elnöknek: júniusra az angolokat kikergetik a Földközi-tengerről, „a német hadsereg áthajózik Szíriába, s akkor közeledik a vég". Mi a teendő?

---

[29] Lásd *Sz. Moriszon:* Bitva za Atlantiku. Vojenizdat 1956. 97. old.

Április 16-án Marshall tábornok értekezletet hívott össze, hogy kialakítsák a hadsereg vezérkarának egységes véleményét, és „megvilágítsák az elnök előtt a valódi hadászati helyzetet". A hadsereg vezérkara, jóllehet elismerte, hogy az ország még nem készült fel a háborúra, megállapította: „Abból az ésszerű következtetésből kiindulva, hogy az Egyesült Államok előbb vagy utóbb belép e jelenlegi háborúba, a hadműveleti vezetés igen kívánatosnak tartja, hogy elég gyorsan cselekedjünk, s ne engedjük meg a brit szigetek elvesztését vagy olyan lényeges változást az angol kormány helyzetében, amely azt a megbékélésre késztetheti."

Az értekezlet egyik résztvevője, MacNarney ezredes kijelentette: „Mindaz, ami hozzájárul a brit szigetek elestéhez, egyben odavezet, hogy a háború egész súlya az Egyesült Államokra hárul át. Fontos, hogy csökkentsük Németország harcképességét. Van flottánk, s így tehetünk egyet s mást. Ha várakozó álláspontra helyezkedünk, a dolognak az lesz a vége, hogy egyedül maradunk, s a belső zavarok felidézhetik a kommunizmus veszélyét. Ám nevezzenek izgága fráternek, de valamit tenni kell."[30] Az értekezlet résztvevői, egy kivételével, a harci cselekmények mielőbbi megkezdése mellett foglaltak állást. Marshall tábornok, aki egyetértett ezzel az állásponttal, jelentette az elnöknek a hadsereg-parancsnokság véleményét.

A katonák, ahogy ez illik, harcra vágytak. Roosevelt azonban nem vesztette el a hidegvérét. Az Egyesült Államok kormánya arra szorítkozott, hogy április 18-án meghúzza a demarkációs vonalat a nyugati és a keleti félteke között a nyugati hosszúság 26. fokán, körülbelül félúton Európa felé. Az amerikai flotta ettől kezdve a demarkációs vonaltól nyugatra eső vizeken őrjáratot rendszeresített. Április 21-én Roosevelt parancsot adott, hogy az őrjáratot teljesítő amerikai hajók, ha ezen a zónán belül német vagy olasz hajókat vesznek észre, kövessék őket, négy óránként rejtjelezés nélküli, nyílt szövegű rádiótáviratban közölve hollétüket. Nem nehéz elképzelni bármely, ily módon kísért fasiszta hajó további sorsát. Az Atlanti-óceán habjait ugyanis az angol hadiflotta kutató csoportjai szántották.

---

[30] *M. Metloff–E. Sznell:* Sztrategicseszkoje planyirovanyije v koalicionnoj vojnye 1941–1942. 72–73. old.

Londonban többet vártak. Egy és ugyanazon a napon, május 4-én Hitler, balkáni győzelmeitől megittasultan, beszédet mondott a Reichstagban, Churchill pedig üzenettel fordult Roosevelthez. A führer beszédét csaknem teljes egészében az angol miniszterelnök ellen intézett támadások töltötték ki. Hitler Churchillt „a történelem legvérszomjasabb stratégájának" nevezte, s csupán egy pozitívumát ismerte el, azt, hogy „jámbor képpel tud hazudni". Kifejezésre juttatta azt a véleményét, hogy vereségei miatt „más országban Churchillt hadbíróság elé állították volna", s végül megállapította: „Abnormális szellemi állapotát vagy a paralízis, vagy egy alkoholista hallucinációinak szimptómáiként lehet felfogni."[31]

Churchillnek Roosevelthez intézett május 4-i levele, ha nem is könyörgés, de segélykiáltás volt. „Az egyetlen – hangsúlyozta –, ami megmentheti a helyzetet, az, ha az Egyesült Államok azonnal csatlakozik hozzánk hadviselő hatalomként... Nagyon kérem, elnök úr, ne becsülje le azon következmények súlyosságát, amelyekhez a közép-keleti összeomlás vezethet. Ebben a háborúban minden őrhely szerepet játszhat a győzelem biztosításában, s hány őrhelyet elvesztettünk már?... Nagy nyugtalansággal fogom várni újabb rádióbeszédét. Fontos fordulópont lehet."

De nem hangzott el rádióbeszéd. Az elnök nem nyilatkozott. Roosevelt nem azért tétlenkedett, mintha nem látta volna a veszélyt, hanem mert többet tudott másoknál.

---

[31] *W. Shirer:* The Rise and Fall of the Third Reich. New York 1960. 1085. old.

Churchill számára a Németország elleni háború Anglia életének vagy halálának kérdése volt, Roosevelt számára pedig fontos epizód a második világháborúban, amelyben egyelőre három nagyhatalom – az Egyesült Államok, Japán és a Szovjetunió – még nem vett részt. Az amerikai fegyveres erők parancsnoksága és Churchill arra kérték az elnököt, hogy siettesse az Egyesült Államok háborúba lépését. Ez ellentétben állott az amerikai burzsoázia hagyományos politikájával. Roosevelt már ennél az oknál fogva sem léphetett hadba, nem is szólva arról, hogy ez esetben Japán és a Szovjetunió kívül maradt volna a háborún.

1940 végén—1941 elején FDR tudott arról, amiről még nem tudtak azok, akik jobbról és balról bírálták; tudta, hogy a hitleri Németország támadásra készül a Szovjetunió ellen. Az igen jól megszervezett amerikai hírszerzőszolgálat a legkülönfélébb híranyaggal látta el a kormányt. Roosevelt személyesen foglalkozott a felderítő tevékenység továbbfejlesztésével. Így, mit sem törődve a külügyminisztérium tiltakozásával, utasítást adott arra, hogy az FBI létesítsen kapcsolatot az angol biztonsági szolgálattal.

A berlini amerikai követségen 1934-től kereskedelmi attaséként dolgozott Wood, a „csendes amerikai". Sikerült kapcsolatot létesítenie magas állású nácikkal. Egyik informátora már 1940 augusztusában közölte vele, hogy a hitleri vezetés háborút tervez a Szovjetunió ellen. Valóban, 1940 július végén Hitler egy berghofi tanácskozáson ismertette terveit a német fegyveres erők főparancsnokságával. „Anglia reménysége – mondotta – Oroszország és Amerika. Ha Oroszországot szétzúzzuk, akkor eltűnik a porondról Amerika is, mivel Oroszország szétzúzása nagymértékben növeli Japán hatalmát a Távol-Keleten... A döntés: e megfontolások alapján Oroszországot likvidálni kell. Határidő: 1941 tavasza. Minél hamarabb megsemmisítjük Oroszországot, annál jobb."[32]

---

[32] Ugyanott. 1046—1047. old.

Jóllehet Washingtonban kezdetben bizonyos tartózkodással fogadták ezeket az információkat, a gondos ellenőrzés csakhamar meggyőzte az elnököt helyességükről. 1941 január elején Woodnak sikerült megszereznie és Washingtonba küldenie egy olyan dokumentumot, amely minden kétséget eloszlatott: Hitler 1940. december 18-i, 21. számú utasítását, a Barbarossa-tervet. A dokumentumot hamarosan bemutatták Rooseveltnek azzal a megjegyzéssel, hogy a külügyminisztérium és az FBI hitelesnek tartja.[33]

Ettől kezdve az Egyesült Államok kormánya nyugodtan tekinthetett az Atlanti-óceánra, hiszen a hitlerista vezetés, amely hozzászokott ahhoz, hogy egyenként verje meg ellenfeleit, a Szovjetunió elleni támadás előestéjén semmiképp sem keveredhetett konfliktusba Amerikával. Ezért volt optimista Franklin D. Roosevelt mind az Egyesült Államok biztonságát, mind pedig általában a második világháború kimenetelét illetően. Az a körülmény, hogy küszöbön állt a hitleri Németország támadása a Szovjetunió ellen, kétségkívül még inkább időszerűtlenné tette Roosevelt szemében az európai háborúba való belépést, amelyet annyira sürgettek az amerikai fegyveres erők és Churchill.

1941 tavaszán Roosevelt mint a tengelyhatalmak ellenfele meghatározott erkölcsi álláspontot foglalt el. Azon volt, hogy ennek az álláspontnak fegyveres erővel szilárd anyagi alapot adjon, de nem az Egyesült Államok, hanem a Szovjetunió fegyveres erejével. Roosevelt nyomban azután, hogy tudomást szerzett a Barbarossa-tervről, lépéseket tett az amerikai–szovjet kapcsolatok valamelyes normalizálására. 1941. január 21-én az Egyesült Államok megszüntette az „erkölcsi embargót" a Szovjetunióval folytatott kereskedelemre vonatkozólag. Jóllehet ez nem járt túlságosan nagy gyakorlati következményekkel, Washington elhatározásának komoly politikai jelentősége volt.

Amikor a Kongresszus a kölcsönbérleti törvényt megvitatta, Roosevelt ellenezte azt a módosítási javaslatot, hogy a Szovjetuniónak ne nyújtsanak segítséget. „Roosevelt félénkebb barátai közül néhányan rá akarták őt venni arra, hogy egyezzen bele abba a kompromisszumos megoldásba, amely kizárná a Szovjetuniót. Roosevelt azonban szilárd maradt ezen a ponton, mert már akkor, ha nem is valószínűnek, de lehetségesnek látszott, hogy Oroszországot támadás éri Németország vagy Japán, esetleg egyszerre mindkettő részéről."[34]

---

[33] Lásd *S. Welles:* Time for Decision. New York 1944. 170. old.

A hitleri Németország 1941 tavaszán legyőzhetetlennek látszott, s csapásai mindenkor halálosaknak bizonyultak. Az Egyesült Államok érdekében állott Németország hatalmának gyöngítése és aláásása, ennélfogva érdeke volt, hogy kedvező feltételeket teremtsen azok részére, akik harcoltak a Wehrmacht ellen. Éppen ezek az elgondolások indították az Egyesült Államok kormányát 1941 márciusában arra, hogy figyelmeztesse a szovjet kormányt Németország küszöbönálló támadására. Ez igazán semmibe sem került Washingtonnak, s az a körülmény, hogy Roosevelt erkölcsileg elítéli a náci zsarnokságot – gondolták az amerikai politikusok –, alátámasztja a szovjet népnek a fasiszta betolakodók elleni fegyveres harcát.

Washington azonban a szívén viselte, hogy Hitler keleti hadjárata ne hiúsuljon meg. Sumner Welles jámborul figyelmeztette a szovjet nagykövetet Németország küszöbönálló támadására. Edgar Hoover, az amerikai titkosrendőrség (FBI) vezetője pedig ugyanakkor ilyesféle félrevezető „hadászati" információkat adott a washingtoni német követségnek: „Igen megbízható forrásból értesültünk arról, hogy a Szovjetunió újabb agresszióra készül, mihelyt Németországot nagy nyugati hadműveletek kötik le."[35] Ezt az aljas provokációt az Egyesült Államok kormányának jóváhagyása nélkül nem hajthatták volna végre.

Roosevelt éppen a német–szovjet háborúra gondolva tette meg az Atlanti-óceánon a már ismertetett lépéseket. Jól számított – Németország nem tett ellenintézkedéseket. Hitler, akit lefoglalt a keleti hadjárat előkészítése, egyelőre úgy határozott, hogy békén hagyja az Egyesült Államokat, és megtiltotta a német tengeralattjáróknak, hogy támadást intézzenek amerikai hajók ellen. Április 10-én mégis megtörtént az első összeütközés: egy amerikai torpedóromboló – eredménytelenül – mélységi bombákat dobott egy német tengeralattjáróra. A német flottaparancsnokság több ízben is kérte Hitlert, hogy engedélyezzen megtorló rendszabályokat. Hitler azt válaszolta, hogy „az Egyesült Államok elnökének állásfoglalását még mindig határozatlannak tartja. Nem szabad semmiféle olyan incidenst előidézni, amely Amerika hadba lépését vonhatná maga után."

---

[34] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 264. old.

[35] *H. Montgomery:* Hyde, Room 3603. New York 1963. 58. old.

Roosevelt magatartása tavasz óta csakugyan igen talányossá vált. Az elnök nem fukarkodott az éles szavakkal a fasiszta tengelyhatalmakat illetően. Ésszerű volt az a feltételezés, hogy a szavakat tettek fogják követni. Ám Roosevelt nemcsak a nyilvánosság előtt hallgatott, hanem válasz nélkül hagyta tanácsadóinak azokat a figyelmeztetéseit is, hogy letűntek azok az idők, amikor elegendő volt „bármely segítség, a háború kivételével".

Az elnöknek május 14-én kellett megtartania hagyományos beszédét a „pánamerikai nap" alkalmából. Az országban is, külföldön is feszült érdeklődéssel várták a beszédet. A legkülönfélébb hírek terjedtek el arról, mit fog mondani FDR, aki már két hónapja hallgatott. A „pánamerikai nap" előestéjén Stephen Early közölte az újságírókkal, hogy nem kell különös jelentőséget tulajdonítani a beszédnek, mert csupán sablonos ünnepi beszéd várható. Roosevelt váratlanul ezt is lemondta – beteget jelentett. A történész kifejezésre juttathatja gyanúját: a Szovjetunió megtámadása a Barbarossa-terv eredeti változata szerint 1941. május 15-re volt kitűzve, s a Fehér Házban kétségkívül tudtak erről; de azt már nem tudhatták, hogy április végén Hitler a támadás időpontját június 22-re halasztotta.

„Roosevelt május közepén több napot töltött az ágyban, és ritkán nézett be dolgozószobájába – emlékezik vissza Robert Sherwood. – Azt mondotta, hogy még soha ilyen makacs meghűlés nem kínozta. Egy ízben, miután hosszú beszélgetést folytattam vele hálószobájában, kint azt mondottam Missy LeHandnek: »Úgy látom, az elnök jó egészségi állapotban van. Nem köhögött, nem tüsszentett, még az orrát sem fújta ki egyszer sem, amíg a szobában tartózkodtam, s remek színben van. Mi van vele tulajdonképpen?« Missy elmosolyodott és azt mondta: »Leginkább ingerlékenységtől szenved.«

Ezekben a napokban csak kevesen láthatták az elnököt. Washingtonban sok magas állású személyt idegesített, hogy nem ismerték az okát e hozzáférhetetlenségnek, s feltették maguknak a kérdést, milyen úton fog haladni az elnök, ha véget ér remetesége. Minket, akik akkoriban a Fehér Házban voltunk, a hivatalos személyek igen megtisztelő figyelemben részesítettek, mert azt remélték, hogy közvetíthetünk egy s mást az elnök felé, vagy legalábbis felhívhatjuk a figyelmét valamelyik memorandumra, amely nyilván már a beérkezett iratok kosarában feküdt. Jelentést tettem Hopkinsnak azokról a kérdésekről, amelyeket a legfontosabbaknak tekintettem, s amelyekkel hozzám is fordultak. Minden esetben így válaszolt: »Feledkezzék meg erről!«”[36]

Roosevelt várakozó álláspontra helyezkedett. De a helyzet továbbra is bizonytalannak mutatkozott. Hess Angliába repült, az angol kormány tárgyalásokat folytatott vele. Német ejtőernyősök szálltak le Kréta szigetén, alighanem útban a Közel-Keletre. Május 24-én hírek érkeztek arról, hogy a német „Bismarck” sorhajó, amelyet a világ leghatalmasabb sorhajójának tartottak, az Atlanti-óceán felé törekszik. Úti céljairól a legszenzációsabb feltevéseket kockáztatták meg a politikusok. Arra számítottak, hogy a sorhajó a Karib-tengeren is felbukkanhat.

Az elnök nyugtalanul töprengett, mit lehetne tenni. Ovális dolgozószobájában ült, s fennhangon gondolkodott: ha parancsot ad az amerikai hajóhadnak a „Bismarck” megtámadására és elsüllyesztésére, vajon bíróság elé állítják-e őt? A Fehér Házban napról napra várták, hogy Charles Lindhergh kiadja a felhívást a kormány elleni nyílt lázadásra. Május 26-án angol hajók megtalálták és elsüllyesztették a „Bismarck”-ot. Rooseveltet nyomban értesítették az örvendetes hírről. Az elnök közölte ezt a dolgozószobájában ülőkkel, s „hangja nem lehetett volna elégedettebb akkor sem, ha ő maga torpedózta volna meg a hajót" – jegyzi meg Samuel Rosenman.

---

[36] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. I. köt. 293. old.

Május 27-én Roosevelt végre elmondotta az elhalasztott beszédet. A Fehér Ház keleti termében egy kis asztal mellé ült, amelyen mikrofonokat helyeztek el. Az elnökkel szemben kényelmetlen, aranyozott székeken az amerikai országok képviselői ültek feleségeikkel; hivatalos fogadásra gyűltek össze, s először is egy hosszú beszédet szolgáltak fel nekik. Fülledt hőség volt, a vendégek nyugtalanul fészkelődtek a helyükön, és nem mutattak különösebb lelkesedést. Az elnök nem hozzájuk, hanem a világ népeihez fordult. A Fehér Ház körül pedig a félhomályban sötét alakok járkáltak: az izolacionisták őrséget tartottak az elnök székhelye előtt, plakátokkal felfegyverezve, amelyek arra hívták fel a lakosságot, hogy ne engedje meg az ország hadba lépését.

Az elnök hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok segítséget fog nyújtani mindazoknak, akik „a fegyver erejével ellenállnak a hitlerizmusnak vagy annak, ami azzal egyenértékű". E politikát azzal indokolta, hogy gondoskodni kell az Egyesült Államok nemzeti biztonságáról. „Most már eleget tudunk, és megértjük, hogy öngyilkosság lenne bevárni, amíg a nácik ott állnak előkertünkben – mondotta. – Ha az ellenség tankkal vagy bombázó repülőgéppel rátok támad, ti pedig nem nyittok tüzet addig, amíg nem látjátok a szemefehérjét, soha sem tudjátok meg, ki ölt meg benneteket. A mi holnapi Bunker Hillünk (Boston melletti hely, ahol az amerikai nép XVIII. századi szabadságharcának egyik döntő ütközetét vívta. – *N. J.*) talán néhány ezer mérföldnyire lesz Bostontól." Az elnök kijelentette, hogy az Egyesült Államokban bevezetik a „korlátlan szükségállapotot" (illimited national emergency).

A május 27-i beszéd sok vonatkozásban figyelemre méltó volt. FDR nem tett említést benne sem a Szovjetunióról, sem Japánról. Korábban sokat használta a „diktatúra" szót, most a „tengelyre" való utalásokra szorítkozott. Végül a beszéd tervezetében megemlített országok közül, amelyekre az elnök szavai szerint „leszállt az éj", a végleges szövegben kimaradt Finnország.

A vendégek, miután meghallgatták az elnök beszédét, a kertbe siettek. Roosevelt szembekerült a filmoperatőrökkel. Vakító fény gyulladt ki, újból felcsendült az elnök hangja, megismételve a beszéd legérdekesebb részeit a filmhíradó számára. Azután az elnök családjával és néhány vendéggel visszavonult. Irving Berlin, a népszerű komponista a zongora mellé ült, és énekével szórakoztatta a társaságot.

A másnapi sajtóértekezleten FDR fölényesen intézte el az ilyen kérdéseket: szándékában áll-e a semlegességről szóló törvény módosítása, és parancsot akar-e adni arra, hogy az Atlanti-óceánon kísérjék a hajókat. Úgy látszott, Irving Berlin melódiái teljesen megváltoztatták az elnök hangulatát. Könnyed volt és kedélyes. A komor beszéd által keltett benyomás teljesen elmosódott. Hopkins és a többiek nem értették az elnököt. Roosevelt tudta, hogy május 27-i beszéde lelkes visszhangra talált az országban. A közvélemény jóval túlhaladt az elnökön. Senki sem tudta felfogni, miért nem támasztja alá a szavait tettekkel.

Eközben a Fehér Ház áthatolhatatlan homlokzata mögött megfeszített munka folyt: a politikusok igyekeztek pontosabban meghatározni és egyeztetni, hogy az Egyesült Államok milyen politikát fog követni a Szovjetunió ellen intézett német agresszió után. Washington és London között jöttek-mentek a rejtjeles táviratok. A külügyminisztérium az Egyesült Államok akkori politikáját így fogalmazta meg: „*A)* Nem teszünk semmilyen lépést a Szovjetunióhoz való közeledés irányában. *B)* Ha a szovjet kormány ilyen lépéseket tenne, ezt tartózkodóan fogadjuk... *C)* Politikánk előírja, hogy ne tegyünk Szovjet-Oroszországnak olyan engedményeket, amilyeneket az amerikai–szovjet viszony javítása érdekében kérne. Ha mégis tennénk engedményt, akkor teljes értékű kompenzációkat fogunk követelni."[36] Június 14-én az amerikai külügyminisztérium közölte álláspontját Londonnal.

Június 15-én Churchill azt írja Rooseveltnek, hogy „a jelek szerint a németek a közeljövőben igen erős támadást intéznek Oroszország ellen". Churchill hangsúlyozta, hogy Anglia megad

---

[36] *W. Langer* and *S. Gleason:* The Undeclared War 1940–1941. 530. old.

„az oroszoknak minden lehető támogatást és segítséget, abból az elvből kiindulva, hogy az ellenség, akit meg kell semmisíteni: Hitler. Nem várok semmiféle osztály jellegű politikai reakciót és remélem, a német–szovjet konfliktus semmiféle nehézséget nem fog okozni önöknek.” Június 21-én a külügyminisztérium jelentette a kormánynak, hogy egy szovjet–német háború esetén nem szabad megfeledkezni a következőkről: „Az a tény, hogy a Szovjetunió Németország ellen harcol, nem jelenti azt, hogy a Szovjetunió a nemzetközi kapcsolatok általunk vallott elveiért folyó harcot védelmezi vagy hogy egyetért ezekkel az elvekkel.”[37] Az amerikai diplomáciai vezetők rendkívül tartózkodó álláspontot foglaltak el a Szovjetunió esetleges anyagi megsegítését illetően.

Roosevelt azonban nem mindig vette figyelembe a hivatalos diplomácia hangját. Ez idő tájt az elnök már hozzászokott ahhoz, hogy a külügyminisztérium megkerülésével intézze az ügyeket, s Hopkinst kezdték „Roosevelt személyes külügyminisztériumaként” emlegetni. A Roosevelt és Churchill közti levelezés lényegében Hopkins közvetítésével folyt. Hullnak gyakran meg kellett elégednie – bár ezt sehogysem tudta megszokni – az okmányok másolataival, amelyek el voltak látva Hopkins lakonikus megjegyzésével: „tudomásulvétel végett”. A külpolitika jelentős mértékben az elnök személyes ügyévé lett.

Roosevelt nem bízta Churchillnek adott válaszát a távirdára, hanem magához hívatta Winantot, az Egyesült Államok angliai nagykövetét, aki éppen Washingtonban tartózkodott, s utasította, hogy azonnal repüljön Londonba. A nagykövet útján azt üzente Churchillnek, hogy haladéktalanul nyilvánosan támogatni fogja a miniszterelnök „bármely olyan kijelentését, amelyben Oroszországot mint szövetségesét üdvözli”. Winant június 20-án repült Londonba egy bombázó repülőgépen. Annyira sürgősnek tekintette megbízatását, hogy amikor az Atlanti-óceán felett, a repülés elején az egyik motor elromlott, parancsot adott az út folytatására.

---

[37] *E. F.:* 1941. 1. köt. 766–767. old.

Ugyanaznap Roosevelt üzenetet intézett a Kongresszushoz azzal kapcsolatban, hogy a németek elsüllyesztették a „Robin Moor” nevű kereskedelmi hajót (FDR nem akart beszédet mondani). „Nem engedünk, s nem fogunk engedni” – jelentette ki az elnök. S mit tett gyakorlatilag? Ismét elvetette a kormány néhány tagjának azt a javaslatát, hogy kezdjék meg az Atlanti-óceánon a hajók kísérését.

Június 21-én Raeder admirálisnak sikerült elérnie, hogy Hitler kihallgatáson fogadja. „Az Egyesült Államokkal szemben – könyörgött a tengernagy – a kemény rendszabályok hatékonyabbak az engedékenységnél.” Hitler elvben egyetértett ezzel, de kijelentette: „Amíg a Barbarossa-terv szerinti hadművelet sikeresen ki nem bontakozik, kerülni kell minden incidenst az Egyesült Államokkal. A helyzet néhány héten belül tisztázódik.” A német hajóhad és a légierő ismét utasítást kapott arra, hogy ne támadjon meg amerikai hajókat.

IX

1941. június 22-én a hitleri Németország háborút indított a Szovjetunió ellen. Hopkins első gondolata ez volt: „Az elnök Nagy-Britannia megsegítésére irányuló politikája valóban kifizetődött. Hitler balra fordult.” Tehát erről volt szó! Ez volt a rejtett értelme azoknak a washingtoni kijelentéseknek, amelyek szerint Anglia az Egyesült Államok első védelmi vonala!

Londonban Churchill ugyanaznap bejelentette rádióbeszédében, hogy Anglia segíteni fogja a Szovjetuniót, mégpedig az előző este szűk körben kifejtett elvből kiindulva: „Ha Hitler a pokolba törne be, akkor a képviselőházban legalábbis kedvezően nyilatkoznék a sátánról.”

Június 23-án Washingtonban Sumner Welles, a külügyminiszter helyettese, közzétette a sajtóban a következő kormánynyilatkozatot: „Az Egyesült Államok a kommunista diktatúra elveit és doktrínáit éppoly tűrhetetleneknek és idegeneknek tekinti, mint a náci diktatúra elveit és doktrínáit...

Az Egyesült Államok kormányának véleménye szerint mindennemű harc a hitlerizmus ellen, az erők minden olyan tömörülése, amely a hitlerizmus ellen irányul, eredetüktől függetlenül közelebb hozza a jelenlegi német vezetők végét, s ezzel elő fogja mozdítani a mi saját védelmünket és biztonságunkat." Roosevelt jóváhagyta a nyilatkozatot, csupán még egy mondatot fűzött hozzá: „Ma a hitlerista seregek jelentik a fő veszélyt az amerikai kontinensre."

Németország és a Szovjetunió fegyveres összecsapását a vezető amerikai körök nagy megkönnyebbüléssel fogadták, bár a különböző csoportosulások különféle következtetéseket vontak le belőle. A szélsőségesen reakciós erők, amelyeknek élcsapatát az izolacionisták alkották, nagy hangon követelték, hogy az Egyesült Államok teljes egészében maradjon kívül a német–szovjet háborún. Clark szenátor közölte: „Csupán kutyák marakodásáról van szó... nekünk a saját dolgainkkal kell törődnünk." William Bullitt azt ajánlotta az amerikaiaknak, hogy tekintsék a konfliktust a „Sátán és Lucifer közti harcnak". „Istenem! – kiáltott Hugh Johnson a szenátus szószékéről –, vajon olyan mélyre süllyedünk, hogy választunk két rabló között?"

Ez az állásfoglalás a kommunistaellenességen alapult, s a reakciós politikusok nem is tartották szükségesnek indítékaik leplezését. Taft szenátor nyíltan kijelentette: „Ha a világon a kommunizmus győz, az veszélyesebb lesz az Egyesült Államokra, mint a nácizmus győzelme." Június 25-én a „Times Herald" című washingtoni lap cinikusan azt írta, hogy a Szovjetunió győzelme esetén „összeomlik a Hitler ellenőrzése alatt álló Európa egész épülete, és semmi sem marad, ami a kommunizmust Oroszország határain belül tarthatná".

A polgári sajtó vezető lapjai azonban nem helyezkedtek erre az álláspontra. Június 25-én a „New York Times" megállapította: „Nem fér kétség ahhoz, hogy Németország gyors és teljes győzelme Oroszország felett óriási katasztrófát jelentene Anglia és Amerika számára. Az Egyesült Államok két óceán felől lenne veszélyeztetve." A „New York Herald Tribune" július 10-i száma a következőket írja: ha az Egyesült Államok kimarad a német–szovjet háborúból, ez csak Hitler számára lesz előnyös, mert a fasiszta diktátor annak hirdetésével, hogy csak a kommunistaellenesség vezeti, „akaratbénaságot” akar előidézni az Egyesült Államokban.

Az amerikai nép egészében üdvözölte a Szovjetunió hadba lépését. A közvélemény-kutatás szerint a lakosság 72 százaléka kívánta a Szovjetunió győzelmét, 4 százaléka Németország győzelmét, 17 százaléka nem látott különbséget a kettő között, a többi pedig nem nyilatkozott. A demokrácia bátor védelmezői, az amerikai kommunisták június 29-én a következő felhívással fordultak az országhoz: „Védjük meg Amerikát azáltal, hogy sokoldalú segítséget nyújtunk a Szovjetuniónak, Nagy-Britanniának és mindazon országoknak, amelyek Hitler ellen küzdenek.”

Június 24-én tartott sajtóértekezletén Franklin D. Roosevelt közölte, hogy az Egyesült Államok segítséget nyújt a Szovjetuniónak, de a segítség tekintetében az elsőbbség továbbra is Angliát illeti meg. Megtagadta a választ azokra a kérdésekre, hogy a Szovjetunió védelme az Egyesült Államok szempontjából is fontos-e, és kiterjesztik-e a Szovjetunióra a kölcsönbérleti törvényt. Ugyanaznap a „New York Times”-ben megjelent a Demokrata Párt reakciós köréhez tartozó Harry Truman szenátor nyilatkozata: „Ha azt látjuk, hogy Németország győz, akkor Oroszországot kell segítenünk, ha pedig Oroszország fog győzni, akkor Németországot kell segítenünk, úgyhogy minél több veszteségük legyen, bár én semmilyen körülmények között sem akarom Németország győzelmét.” Vajon ez utóbbi nyilatkozat csupán a szenátor excentrikus nézeteit fejezte ki, vagy megfelelt Washington felfogásának?

Erre a kérdésre csak az amerikai imperializmus nagy stratégiájának elemzése adhatja meg a választ. Ugyancsak ilyen módon lehet megérteni Roosevelt politikájának indítékait és álláspontját, amelyet a Szovjetunióval szemben a szovjet nép Nagy Honvédő Háborújának kezdetén elfoglalt.

1941. június 22-e után hadban állottak egymással a világ összes nagyhatalmai, az Egyesült Államok és Japán kivételével. Az Egyesült Államok, hivatalosan megőrizve semlegességét, sorsát az antifasiszta koalícióhoz kötötte, Japán pedig a tengelyhatalmak európai blokkjához. Hadba lépésük időpontja közvetlen függvénye volt a kelet-európai gigászi fegyveres összecsapás fejlődésének. Washington nem ringatta magát illúziókban Japán állásfoglalását illetően. Az amerikai kormány vezetői tudták, hogy Tokióban a szélsőséges militarista csoportok siettetik a háborús cselekmények megkezdését, bár nem tudják eldönteni, melyik irányba indítsanak agressziót: a Szovjetunió ellen vagy a dél-tengeri országok ellen lépjenek-e fel. A japán militaristák végső döntése — ezt Franklin Roosevelt és Cordell Hull jól tudta — a Szovjetunió elleni hitlerista villámháború eredményétől függött.

Ebben a helyzetben az amerikai kormány igyekezett távol maradni az európai hadműveletektől, igyekezett nem lekötni magát. Ennek világos felismerése elvehette a japán militaristák kedvét attól, hogy az Egyesült Államok távol-keleti és csendes-óceáni érdekeit megsértsék. Az Egyesült Államok azt remélte, hogy ily módon elhárítja az amerikai—japán konfliktust. Japán agressziója ez esetben más országok ellen fordult volna. Végső soron a világ valamennyi nagyhatalma belesodródott volna a háborúba, míg az Egyesült Államok kívül maradt volna a háborús tűzvészen, és formailag semleges országként segítséget nyújtott volna a tengelyhatalmak ellenfeleinek. Az amerikai politikusok számára az események alakulása lehetővé tette volna, hogy a későbbiekben a romokban heverő világra rákényszerítsék akaratukat. E vonzó terveket most már csak valóra kellett váltani, ehhez pedig világosan meg kellett határozni, milyen politikát követ az Egyesült Államok az európai háború tekintetében, és fel kellett mérni e háború előrelátható következményeit Japán vonatkozásában. 1941 nyarán és őszén az Egyesült Államok vezető politikai és katonai köreiben minderről ádáz viták folytak.

Az amerikai fegyveres erők parancsnoksága a Szovjetunió hamarosan bekövetkező vereségére számítva azt tartotta, hogy az Egyesült Államoknak nem szabad elvesztegetnie a drága időt, amíg a Wehrmacht erői keleten vannak lekötve, s haladéktalanul hadba kell lépnie. Még két nap sem telt el a Szovjetunió ellen intézett német támadás után, amikor megjelent az elnöknél Stark tengernagy, az Egyesült Államok haditengerészeti erőinek főparancsnoka, és jóváhagyást kért az angol kikötőkbe tartó konvojok kísérésére. Ez – mondotta Stark – „minden bizonnyal háborúba sodor bennünket, de minden napot, amelylyel a hadba lépést elhalasztjuk, veszélyesnek tartok”. Starkot Knox tengerészeti miniszter is támogatta, aki június 24-én így írt az elnöknek: „Hitler megváltoztatta saját elhatározását, amely szerint nem fog két fronton harcolni. A legilletékesebb szakemberek azt tartják, hogy hat héttől két hónapig terjedő időre van szüksége az Oroszországgal való leszámoláshoz. Nézetem szerint nem szalaszthatjuk el az így adódó három hónapot anélkül, hogy erős csapást ne mérnénk Hitlerre, s mennél előbb, annál jobb.” Stimson hadügyminiszter ugyanilyen erélyesen foglalt állást az elnökhöz intézett memorandumában: „Gyorsan kell cselekednünk, és le kell küzdenünk a kezdeti nehézségeket, még mielőtt Németország kimászik az orosz ingoványból.” Ickes belügyminiszter azt ajánlotta Rooseveltnek, hogy haladéktalanul hirdessen embargót a Japán felé irányuló olajkivitelre, mert ez „lehetővé fogja tenni, hogy ne csak hatékonyan, hanem könnyűszerrel is beléphessünk ebbe a háborúba... Ha ezt nem tesszük meg most, akkor, mire ránk kerül a sor, már egyetlen szövetségesünk sem lesz a világon.” De a Fehér Ház mindezeket a tanácsokat elvetette.

Július 9-én Roosevelt utasítást adott „azon általános termelési szükségletek haladéktalan megvizsgálására, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy vereséget mérjünk esetleges ellenségeinkre”. Júliustól szeptemberig Washingtonban a legfelsőbb szintű katonai és civil hatóságok széles körű és komplex vizsgálattal – a „győzelem programjának” kidolgozásával – voltak elfoglalva. A hivatásos katonák lelkesen láttak a munkához. Be akarták bizonyítani, hogy az Egyesült Államoknak hamarosan fegyvert kell fognia az európai tengelyhatalmak ellen. Az amerikai vezérkarok gondosan kidolgozott dokumentumokban kimutatták, hogy Németország erői a Szovjetunió ellen folyó háborúban körülbelül 1942 derekáig kimerülnek, a Szovjetunió pedig ez után „gyakorlatilag tehetetlen lesz”. Akkor Németország konszolidálja hódításait, hamarosan ismét megerősödik, s 1943 közepén legyőzhetetlenné válik. Ez halálos veszedelmet jelent majd a nyugati féltekére nézve. Az amerikai tábornoki kar azt tartotta, hogy Amerika hadba lépése nélkül Németországot európai ellenfelei nem tudják megverni.

Marshall tábornok és Stark tengernagy, miután megfogalmazták a végkövetkeztetéseket, szeptember 11-én jelentették az elnöknek a fegyveres erők véleményét: „Készen kell lennünk arra, hogy harcoljunk Németország ellen, felvéve a harci érintkezést erőivel, s végleg megtörve harci kedvét... A légierő és a hajóhad hozzájárulása jelentékeny lesz, de ahhoz, hogy az ellenséghez közel kerüljünk, és saját erődjében semmisítsük meg, hatékony és elégséges szárazföldi fegyveres erőre van szükség.” A vezérkarok ebből a célból nyolcmilliós hadsereg megteremtését javasolták, amely 215 hadosztályból, köztük 61 páncélos hadosztályból állna.

A katonák javaslatai ellentétben állottak a kormány vezetőinek terveivel. Roosevelt nem értett egyet a hivatásos katonákkal, akik borúlátón ítélték meg a Szovjetunió ellenállóképességét a fasiszta agresszióval szemben. 1941 július végén Moszkvába küldte Hopkinsot, aki július 30—31-én tárgyalásokat folytatott a szovjet kormánnyal. Roosevelt küldötte a helyszínen győződhetett meg a Szovjetunió óriási erejéről. A tárgyalások során határozatot hoztak arra vonatkozólag, hogy Moszkvában hármas értekezletet tartanak a kölcsönös segítségnyújtás kérdéseinek megbeszélése végett. FDR úgy vélte, hogy a Szovjetunió tartani fogja a frontot, s ezért nem látta szükségesnek az amerikai erők bevetését. Franklin D. Rooseveltnek természetesen osztania kellett azt a felfogást, amelyet Marshall és Stark szeptember 11-én kifejtett. „Egy felemás béke Németország és jelenlegi ellenfelei között nyilvánvalóan lehetőséget nyújtana Németországnak arra, hogy újjászervezze az európai kontinenst és pótolja katonai veszteségeit. Még az esetben is, ha a Brit Nemzetközösség és Oroszország teljes vereséget szenvedne, az Egyesült Államoknak komoly oka lenne a Németország elleni háború folytatására, noha jóval nehezebben tudná kivívni a teljes győzelmet.” Ámde a háborúnak a tábornoki kar által javasolt végső céljai végleg nem feleltek meg az elnöknek. Marshall és Stark azt tartotta, hogy az Egyesült Államoknak azért kell hadat viselnie, hogy „végső soron létrehozza Európában és Ázsiában azt az erőegyensúlyt, amely a politikai stabilitást ezekben az övezetekben megvalósítja, valamint az Egyesült Államok jövendőbeli biztonságát leginkább megteremtheti.”

Roosevelt úgy látta, hogy a katonák nem képesek túllépni szűk szakmai szempontjaikon. A szokott kategóriákban gondolkoznak. Roosevelt messzebb tekintett, s kétségkívül nem érthetett egyet azzal, hogy a háború után a világ lényegében a régi maradjon. Ő az Egyesült Államok teljes és vitathatatlan győzelméről álmodozott. Ezért a vezérkarok által javasolt célok és módszerek nem felelhettek meg az elnöknek. FDR, óvatos ember lévén, természetesen nem fogalmazta meg pontosan, mire törekszik végső soron, de az általa választott cselekvésmód – a „demokrácia fegyvertárának” politikája – elég világosan megmutatja, mire irányultak szándékai a kritikus 1941-es esztendőben.

Az elnök úgy vélte, hogy az Egyesült Államok fő feladata nem az, hogy fegyveresen részt vegyen a háborúban, hanem hogy fegyver- és hadianyag-szállítmányokkal segítse a tengelyhatalmak ellenfeleit. Minthogy a koalíciós háborúban a katonai erőfeszítések fő terhe a Szovjetunióra nehezedett, a legjobban a szovjet–német frontot kellett segíteni. Augusztus 30-án Roosevelt a következő utasítást adta a hadügyminiszternek: „Amerika biztonsága szempontjából elsőrendű fontosságúnak tartom, hogy Oroszországnak, ésszerű kereteken belül, minden lehető segítséget megadjunk.” Ezenkívül: „Azok a készletek, amelyekkel az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek hadigazdasága rendelkezik, jóval felülmúlják a tengelyhatalmak készleteit, s ez magában véve is biztosítja az utóbbiak vereségét.”

Roosevelt utasítása meglehetős zavart keltett az amerikai katonai körökben: a „győzelem programjából” kiindulva már arra számítottak, hogy az Egyesült Államok hadiipari termelésének 80 százaléka saját szükségleteiknek, 20 százaléka pedig mások szükségleteinek fedezésére lesz fordítható. Most kiderült, hogy az amerikai hadsereget nem fejleszthetik a javasolt mértékben. Gerow tábornok, a vezérkar hadműveleti parancsnokságának főnöke, nem tudta leplezni ingerültségét. FDR utasításával kapcsolatban megjegyezte: „Ostobaság volna feltételezni, hogy pusztán a termelés növelésével megverhetjük a németeket." De a főparancsnok nem Gerow volt, hanem Roosevelt. Szeptember 22-én, a Fehér Házban tartott ülésen határozatot hoztak arról, hogy 1942 márciusától az Egyesült Államokban gyártott fegyverek nagy részét átadják a hitlerista Németország ellenfeleinek. Roosevelt politikája, Amerikának a „demokrácia fegyvertárává" változtatása, győzedelmeskedett. Az Egyesült Államok kormánya másokkal akarta kikapartatni magának a gesztenyét.

A fegyveres erők parancsnoksága nem volt megelégedve a kormány döntésével. Stimson kétségbe vonta az elnöknek azt a tézisét, amely szerint az Egyesült Államok háborús szerepének arra kell szorítkoznia, hogy „fegyverekkel, közlekedési eszközökkel és a hajóhaddal nyújt segítséget". Szeptember 23-i, az elnökhöz intézett emlékiratában a parancsnokok véleményére hivatkozva ismét hangsúlyozta: „Ha az Egyesült Államok nem vesz részt a háborúban, akkor Anglia és szövetségesei nem tudnak vereséget mérni Németországra, Anglia ellenállása pedig nem lesz vég nélküli, akármilyen erőfeszítéseket teszünk is mi az ipari termelés terén."[39]

A hadügyminiszter újabb fellépése eredménytelen maradt. Az amerikai kormány, amely mint Washington hitte, már megjelölte a leghelyesebb utat az európai háborúból való kimaradáshoz, úgy gondolta, ezzel megold egy másik feladatot is, a Japánnal való fegyveres összeütközés elhárítását.

---

[39] R. *Leighton* and R. *Coakley*: Global Logistics and Strategy 1940—1943. Washington 1956. 127—135. old.

X

A Japánnal való viszony nem azért vált elsőrendű jelentőségűvé Franklin Roosevelt szemében, mert a felkelő nap birodalma veszélyeztethette az Egyesült Államok nemzeti létét, hanem azért, mert egy japán–amerikai háború óhatatlanul meghiúsította volna Washingtonnak azt a szándékát, hogy egyelőre nem vesz részt a fegyveres összeütközésben. Röviden, nem egy helyi jellegű csendes-óceáni háború elhárításáról volt szó, hanem arról, hogy az Egyesült Államok a második világháborúban várakozó álláspontra helyezkedhessen.

Ez rendkívül nehéz feladat volt, de Franklin Roosevelt és Cordell Hull több meggondolás alapján nyilván nem tartották megoldhatatlannak. Valóban, a tengelyhatalmak európai győzelmei azt eredményezték, hogy Franciaország és Hollandia délkelet-ázsiai és csendes-óceáni birtokai „gazdátlanul" maradtak. Anglia nem fordíthatott valamelyest is jelentékeny erőket gyarmatai védelmére. Ilyen körülmények között a japán militaristák a déltengeri országok elleni agressziójuk során nem találták volna szembe magukat különösebb nehézségekkel.

Ámde Tokió nem szánta el magát aktív lépésekre 1940 nyarán, amikor a helyzet, úgy látszott, a legkedvezőbb lett volna hódító terveinek megvalósításához. Ekkor a Szovjetunió még nem vett részt a második világháborúban. Míg a Szovjetunió erői nem voltak lekötve nyugaton, a japán militaristáknak óvatosságot kellett tanúsítaniuk. A tokiói politikusok 1941 tavaszán nem hallgattak a hitlerista vezetők rábeszélésére, akik azt tanácsolták Japánnak, hogy a tengelyhatalmak közös érdekében támadjon délen, lekötve ezzel a Csendes-óceánon az Egyesült Államokat és Angliát. A német–szovjet háború kitörése döntő változást hozott Japán helyzetében, s Tokióban korántsem akadémikus jellegű tanácskozások kezdődtek arról, hogy hol, mikor és ki ellen lépjenek hadba a japán militaristák.

A Németország, Olaszország és Japán által 1940 szeptemberében aláírt háromhatalmi szerződés végleg meghatározta az ország helyét a tengelyhatalmak táborában. Ám a japán militaristák az agresszív szövetségben saját céljaikat követték: a lehető legkevesebb kockázattal a lehető legtöbbet akarták elérni. 1941 július végén a japán kormány a nemzetközi helyzet elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy meg kell szállni a déltengeri országokat, vagyis háborúba kell lépni az Egyesült Államokkal és Angliával. Ami a Szovjetunió elleni, régóta előkészített északi hadjáratot illeti, Tokió ezt elhalasztotta arra az időre, amikor a nyugati katonai vereségek a Szovjetuniót meggyöngítik. Így döntött az ország uralkodó klikkje. Amíg az ennek megfelelő katonai készülődés folyt, a Japánban éppen hatalmon levő Konoje-kormány elhatározta, hogy tárgyalásokat folytat az Egyesült Államokkal.

Mindezekkel a körülményekkel Roosevelt teljesen tisztában volt. 1941 tavaszán az amerikai kriptográfusoknak sikerült megfejteniük azt a japán kódot, amelyet Tokió a külországokba akkreditált diplomatáknak küldött távirataiban használt. Roosevelt megfelelően értékelte az amerikai hírszerző szolgálat eredményeit, s nehogy elárulják a hírforrást – a desifrált japán táviratokat –, az Egyesült Államok legfelső kormányköreiben „csoda” néven beszéltek róla. A titok megőrzése érdekében természetesen korlátozott volt azoknak a köre is, akikkel a rendkívül bizalmas értesüléseket közölték: csupán az elnököt, a külügyminisztert és a fegyveres erők parancsnokságát informálták. A kormány tagjainak Roosevelt és Hull kivételével fogalmuk sem volt a „csodáról”.

Roosevelt a japán tervek ismeretében nagy biztonsággal alakíthatta az amerikai külpolitikát. A japán kormány háborús szándéka ellen semmit sem lehetett tenni. Tokióban ez a kérdés eldőlt. Ámde Washington nem tartotta lehetetlennek az események menetének olyan irányba terelését, hogy Japán ne az Egyesült Államok ellen fogjon fegyvert, hanem vagy Angliával keveredjék háborúba, vagy – ami az amerikai imperialista érdekek szempontjából előnyösebb lett volna – a Szovjetuniót támadja meg. Ezt célozták az amerikai külpolitika mesterkedései, s amennyiben ezt a külpolitikát az elnök irányította, Franklin D. Roosevelt személyes diplomáciájáról volt szó.

Már 1940 vége óta titkos japán—amerikai tárgyalások folytak. A Konoje-kormány arra törekedett, hogy az Egyesült Államok elismerje a japán uralmat a Távol-Keleten és a Csendes-óceán nyugati részében; az amerikai imperializmus azonban ebbe nem mehetett bele. Japán túlzott követelései eleve kudarcra ítélték a tárgyalásokat. Mindamellett Roosevelt és Hull tovább folytatták őket. Az amerikai fél arra hívta fel Japánt, hogy csatlakozzék a nemzetközi kapcsolatok gyönyörű, elvont elveihez: valamennyi ország szuverenitásának tisztelete, a belügyeikbe való be nem avatkozás, a gazdasági lehetőségek egyenlőségének elismerése, a csendes-óceáni status quónak kizárólag békés eszközökkel való megváltoztatása. S ezt a felhívást az amerikaiak akkor adták ki, amikor Japán immár negyedik éve viselt háborút Kínában és fokozatosan megszállta Francia Indokínát.

Az Egyesült Államok igen hathatós eszközzel — gazdasági szankciókkal — gyakorolhatott nyomást Japánra. Japán nyersanyagbázisa rendkívül korlátozott volt, az amerikai hadászati anyagok és az olaj importjának megszűnése igen hamar véget vethetett volna háborús készülődésének. Józan gondolkodású amerikai politikusok már a harmincas évek végén vitatták annak ésszerűségét, hogy az Egyesült Államok hadianyagokat szállít Japánnak. Amikor pedig kitört a második világháború, ennek a politikának a folytatása egyszerűen képtelenségnek látszott. Legalábbis így vélekedett Harold Ickes belügyminiszter.

1941 elején Ickest felruházták még egy tisztséggel: ő lett a feje a nemzetvédelmi célokra szánt üzemanyag elosztását intéző hatóságnak. Ickes felháborodva konstatálta, hogy Amerika hatalmas mennyiségű olajat és benzint szállít Japánba. Az amerikai fegyveres erők szűkében voltak az üzemanyagnak, s ugyanakkor amerikai kikötőkből tartályhajók indultak Japánba, a potenciális agresszorhoz. Június második felében Ickes önhatalmúlag bevezette az embargót az atlanti partvidék és a Mexikói-öböl kikötőiből Japánba irányuló olajexportra.

Roosevelt azonnal hatályon kívül helyezte Ickes utasítását, és feltette neki a kérdést: vajon akkor is az embargó mellett foglal-e állást, ha annak „bevezetése kibillenti a mérleg serpenyőit labilis egyensúlyukból, s arra készteti Japánt, hogy válasszon Oroszország megtámadása és Holland-India megtámadása között?" A miniszter nem tudott a „csodáról", s így nem értette az elnök logikáját. Az elnökkel folytatott vitáiban megszokott taktikájához híven Ickes kérte FDR-t, mentse fel a nemzetvédelmi célokra szánt üzemanyag elosztását intéző hatóság vezetőjének posztjáról.

Roosevelt nem teljesítette Ickes kérését, s valami homályos magyarázatot adott neki: „Nem az üzemanyag-gazdálkodásról van szó, hanem a külpolitikáról, s ezzel az elnök és az irányítása alatt álló külügyminiszter foglalkozik. Ezen a területen igen kényes és teljesen titkos problémákat kell megoldani. Ön ezeket nem ismeri és nem is ismerheti teljes egészükben, mindenki előtt ismeretlenek a két fentemlített személyt kivéve. Ők ketten — az elnök és a külügyminiszter — teljesen egyetértenek az olaj és más hadászati anyagok exportját illetően, tudva, hogy a jelenlegi viszonyok között, amennyire ezeket ismerik, az adott politika a legelőnyösebb az Egyesült Államok szempontjából." Ickes még mindig nem értette a dolgot, s ekkor FDR július 1-i keletű, újabb levelében némileg fellebbentette előtte a titokról a fátylat.

„Azt hiszem, érdekelni fogja, hogy a japánok közt a múlt héten késhegyig menő harc folyt akörül, milyen akcióba kezdjenek: Oroszországot támadják-e meg, a déli tengereken támadjanak-e (ezzel végleg Németországhoz kötve sorsukat), vagy pedig helyezkedjenek várakozó álláspontra és legyenek barátságosabb viszonyban velünk. Senki sem tudja, mi lesz a döntés, de, mint Ön is tudja, rendkívül fontos az Atlanti-óceán ellenőrzése szempontjából, hogy megőrizzük a békét a Csendes-óceánon. Nincs elég nagy flottánk ahhoz, hogy kerülőket tehessünk, s minden kis csendes-óceáni incidens azt jelenti, hogy csökken az Atlanti-óceánon hajóink száma."[40]

A washingtoni tárgyalások folytatódása, az Egyesült Államok gazdasági kérdésekben tanúsított engedékenysége felbátorította a japán militaristákat. Ezek a tengelyhatalmaktól való félelemmel magyarázták az amerikai politikát. 1941 július végére a japán csapatok teljesen megszállták Francia Indokínát. Rooseveltet ez roppantul feldühösítette: a japán agresszió nem a Washington által várt irányban bontakozott ki, s Indokína déli részétől az amerikai birtokok már csak egy ugrásra voltak.

---

[40] *F. D. R.:* His Personal Letters. 2. köt. New York 1950. 1173—1174. old.

FDR július 25-én bejelentette a Japánnal való kereskedelem embargó alá helyezését és az amerikai japán aktívák „befagyasztását". Ez külszínre igen impozáns gesztus volt, de nem a kereskedelmi kapcsolatok teljes megszakítását jelentette, hanem csupán az 1935–1936. évi szintre való csökkentésüket. „Így hát – jegyezte be naplójába Harold Ickes – megint rászedjük az országot."

Közben Tokióban a politikai helyzet erősen kiéleződött: a szélsőséges csoportok a hadműveletek azonnali megindítását követelték. Konoje azonban az utolsó pillanatban visszariadt a háborútól, és elhatározta, hogy diplomáciai zsarolással kísérel meg az Egyesült Államoktól engedményeket kicsikarni. Azt javasolta Rooseveltnek, hogy találkozzanak személyesen, és beszéljék meg a japán–amerikai kapcsolatok problémáit. Ám Roosevelt egészen más találkozót vett tervbe.

Július végén washingtoni körökben olyan hírek terjedtek el, hogy az elnök nagyon belefáradt az ügyek vitelébe. Amikor pihent, a tudósítók a kellő időben tájékoztatták az országot arról, hogy FDR a szombatot és a vasárnapot a Hyde Parkban töltötte. Ott semmi sem emlékeztette a háborúra, a majorság bejáratánál álló két őrszem kivételével. A Hyde Parkban az elnök a napot rendesen családjával és barátaival töltötte, esténként detektívregényeket olvasott vagy Falával játszott. De most FDR-nek tengeri levegőre volt szüksége. Augusztus 2-án a Fehér Ház közölte, hogy Roosevelt tíz napig a „Potomac" jachton fog horgászni, s nehogy háborgassák, a jacht útirányát titokban tartják. Sok amerikai megfigyelő hajlott arra a feltevésre, hogy Roosevelt találkozni fog Konojéval.

Augusztus 3-án a jacht, fedélzetén FDR-rel, kihajózott a Connecticut állambeli New Londonból és eltűnt az Atlanti-óceánon. Rooseveltet elkísérte útjára katonai és a tengerészeti szárnysegédje és orvosa, McIntyre. A következő napokban félig tréfás közlemények jelentek meg a lapokban FDR időtöltéséről. Ezek szerint az elnök és a jacht utasai pihentek, sütkéreztek a napon, horgásztak, élvezték a tengeri levegőt. A valóságban Roosevelt már augusztus 4-én, a nyílt tengeren átszállt az „Augusta” cirkálóra, ahol csatlakoztak hozzá a vezérkari főnökök és Sumner Welles. FDR Churchill-lel akart találkozni, s a találkozás helyéül a new-founlandi Argentia-öblöt választották.

Augusztus 9-én reggel szokatlan élénkség uralkodott a különben csendes öbölben. Több nagy hadihajó érkezett, köztük az „Augusta”, felettük motorbúgás, amely a járőrszolgálatot teljesítő amerikai repülőgépektől származott. Az „Augusta” orrán egy kisebb csoport: elöl karosszékben Roosevelt, mögötte katonák, köztük a fiai, Elliott és Franklin. Az egyetlen civil ruhás személy Sumner Welles volt. Az öböl bejárata felé tekintettek, s ritkán váltottak szót egymással. Churchillt várták. A brit miniszterelnök a vadonatúj „Prince of Wales” sorhajón érkezett meg.

Egymás után futott be a kikötőbe az amerikai és katonai lobogókkal feldíszített hat sorhajó, amelyek a díszkíséretet alkották. Mögöttük feltűnt az álcázott hajókolosszus. A távcsőn át Roosevelt a hajó hídján megpillantotta Churchill jellegzetes alakját. Az elnöknek segítettek felállni. Amikor a „Prince of Wales” közeledett, az „Augustá”-n a zenekar rázendített a „God Save the King”-re, az angol sorhajón pedig felcsendültek a „The Star Sparkled Banner” hangjai. Betartották az összes tengerészceremóniákat, hiszen Roosevelt és Churchill rendkívül kedvelték őket.

Délelőtt 11-kor a tengernagyi motorosnaszád a „Prince of Wales”-től az „Augusta”-hoz indult. Roosevelt a fedélzeten, a hajólépcsőnél várta Churchillt. Churchill egy induló hangjai és a díszőrség fegyvereinek csörgése mellett mászott fel a hosszú lépcsőn – a cirkáló nagy volt. „Azt hinné az ember, hogy Winston felemelkedik az égbe, hogy istennel találkozzék” – élcelődött Harry Hopkins, aki a Szovjetunióból hazatérőben Churchill-lel együtt utazott. Az angolszász világ vezetőinek történelmi kézszorítása után az elnök a „Prince of Wales” legénységének átadta ajándékát – személyenként egy narancsot, két almát, 500 g sajtot és 200 cigarettát –, s az atlanti konferencia megkezdődött.

Mindketten, Roosevelt is, Churchill is tudatában voltak a Japán részről fenyegető veszedelemnek. A brit miniszterelnök azt javasolta, intézzenek Tokióhoz erélyes figyelmeztetést, nehogy további agresszív cselekményeket hajtson végre. FDR ezt megtagadta. Az angolok igyekeztek rávenni az Egyesült Államokat arra, hogy tartsanak vezérkari értekezletet Singapore-ban és vitassák meg a Délkelet-Ázsia védelmét biztosító rendszabályokat. Az amerikaiak ezt a javaslatot is elutasították, emlékeztetve tárgyaló partnereiket arra, hogy korántsem óhajtják a „jó nagybácsi" szerepét játszani a brit birodalom védelmében.

„Churchill az eseményeket nem úgy látja, mint önök meg én – mondotta Roosevelt harcostársainak. – Meglepően megcsontosodott. Azt akarja, hogy ez a háború is, akárcsak a többi, a birodalom újabb gyarapodásával érjen véget. S azt akarja, hogy mi támogassuk őt. Most nagyon nyugtalanítja a Kelet – Hongkong, Malájföld, India és Burma. Kénytelen voltam újra meg újra megtagadni azt a kívánságát, hogy ráijesszek Japánra, mert igyekszem mindent megtenni annak érdekében, hogy ne adjak a japánoknak alkalmat arra, hogy megtámadjanak bennünket." Roosevelt megígérte az angoloknak, hogy még három hónapig „az orruknál fogva vezeti" a japánokat.

Az értekezleten megvitatott katonai kérdések a szovjet–német front helyzetéből adódtak. Hopkins közölte moszkvai benyomásait. Az elnök és a miniszterelnök, tudva, hogy a tengelyhatalmak elleni koalíciós háború fő frontja keleten van, megerősítették a Szovjetunió anyagi megsegítésére vonatkozó elhatározásukat, s ezt közös táviratban közölték a szovjet kormánnyal. Churchill azon próbálkozásai, hogy beszélgetést kezdjen az angol–amerikai hadászatról, Roosevelt és az amerikai vezérkari főnökök udvarias elutasításába ütköztek. Az amerikaiak most nem siettek; a Szovjetunió belépése szemükben kétszeresen is igazolta az Egyesült Államok eddigi politikai irányvonalának ésszerűségét, vagyis azt, hogy várakozó álláspontra helyezkednek, míg a háború lángba borítja az óvilágot.

Az atlanti konferencia nem azért került be a történelembe, mert katonai ügyeket tárgyalt, hanem egészen más okokból. Roosevelt és Churchill, jóllehet különféle indítékok alapján, grandiózus politikai demonstráció jellegét igyekeztek kölcsönözni ennek a megbeszélésnek. Az Argentia-öbölben lezajlott találkozás titokzatossága (a konferenciáról befejezése után két nappal értesült a világ) már maga is felkeltette a kíváncsiságot. Roosevelt és Churchill háromnapos tanácskozásuk eredményeként megajándékozták az emberiséget az atlanti chartával, egy olyan dokumentummal, amelyben az Egyesült Államok elnöke és Anglia miniszterelnöke „a világ jobb jövőjének" körvonalazására vállalkozott.

Ez a jól előkészített dokumentum proklamálta, hogy az Egyesült Államok és Anglia a náci zsarnokság végleges szétzúzását tűzi ki célul, nem törekszik területi vagy egyéb gyarapodásra, tiszteli a népeknek azt a jogát, hogy maguk válasszák meg kormányformájukat stb. Roosevelt és Churchill kijelentették, hogy szívügyüknek tekintik a magasabb életszínvonal és a társadalombiztosítás megvalósítását „mindenki számára", a félelem és szükség nélküli élet biztosítását „minden országban minden ember részére". A „mindenki" szó az egész chartán végig vonul, szűkebb kategóriákban az államelnök és a miniszterelnök nem is gondolkodott.

A dokumentum elsősorban azért jött létre, mert a Szovjetunió, amikor hadba lépett, megfogalmazta felszabadító antifasiszta célkitűzéseit. Addig sem az angol kormány, sem az Egyesült Államok kormánya nem beszélt a háború céljairól. Az atlanti chartában Roosevelt és Churchill ezt a mulasztást igyekezett pótolni. Ám a charta jelszavainak hatékonysága attól függött, milyen jelentőséget tulajdonítanak művüknek a charta szerzői.

Roosevelt azt tartotta, hogy az atlanti charta Amerika világuralmának programdokumentuma. Elhárította Churchill arra vonatkozó javaslatait, hogy említsék meg: a háború után nemzetközi szervezetet fognak létrehozni. FDR kijelentette, hogy „ellenzi egy újabb Népszövetség megalakítását, legalábbis addig, amíg el nem telik egy meghatározott időszak, amelynek során az Egyesült Államok és Anglia csapataiból álló nemzetközi rendőrség a megfelelő munkát elvégzi". A Szovjetunióról egy árva szó sem esett. Jóllehet Roosevelt és Hopkins hitt abban, hogy a Szovjetunió képes visszaverni a Wehrmacht támadását, a háború utáni világra vonatkozó számításaikból kihagyták a Szovjetuniót. Kétségkívül úgy vélekedtek, hogy a kimerítő háború aláássa a Szovjetunió erejét, s utat nyit az Egyesült Államok túlsúlyához a nemzetközi porondon.

Az Egyesült Államok nem szándékozott megosztani a hatalmat Angliával. Erről meggyőzően tanúskodik a charta 4. és 7. pontja, amelyek a „tengerek szabadságáról" és arról beszélnek, hogy a világ erőforrásai legyenek „egyenlő módon hozzáférhetők" mindenki számára. Az Egyesült Államok imperialista terjeszkedése mindig ilyen jelszavak jegyében folyt. Churchill természetesen nem szívesen fogadta el ezeket, s beiktatta „a fennálló kötelezettségek figyelembevételével" korlátozást. Az angolokat egyébként nem túlságosan érdekelte a megfogalmazás. Ők azt tartották a legfontosabbnak, hogy az Egyesült Államokkal közös nyilatkozatot adhassanak ki. Ebben rejlett Churchill számára a charta értéke.

Nagy szavak hangzottak el, Roosevelt azonban nem tévesztette szem elől a döntő körülményt: a charta megkötötte ugyan erkölcsileg az Egyesült Államokat, de nem kötötte meg jogilag. A dokumentumot nem írták alá. Nem ment át a nemzetközi megállapodások rögzítésének szokásos hivatalos eljárásán: az atlanti chartát egyszerűen sokszorosító gépbe tették, és átadták a sajtónak. Ennélfogva nem kellett ratifikálás végett benyújtani a szenátushoz. Roosevelt és Churchill hangot adtak az őket foglalkoztató gondolatoknak; ez volt az egész.

Robert Sherwoodnak kétségkívül igaza van, amikor az argentiai konferenciáról megjegyzi: „Afféle megszentelt hagyománnyá vált, hogy amikor amerikai és angol politikusok találkoznak, az előbbinek egyszerűnek, nyíltnak, gyakorlatinak, sőt teljesen egyenesnek kell lennie, az utóbbinak pedig ravasznak, ügyesnek, hajlékonynak, s végül is neki kell diadalmaskodnia. Roosevelt és Churchill esetében ez a képlet némileg összekeveredett. Ha valamelyiküket Machiavelli követőjének nevezhetjük, akkor inkább Rooseveltet; ha valamelyikük »elefánt volt a porcelánboltban«, akkor ez Churchillre illett. A miniszterelnök hamar felfogta, hogy az elnök személyében rendkívül éles eszű és zárkózott férfiúval van dolga, aki ért az ügyes kitérésekhez, olyan férfiúval, akit nem lehet meghatározott megfogalmazásokkal lépre csalni, és nem lehet rávenni vagy rábírni olyan ígéretekre, amelyek ellentmondanak ítéletének, akaratának és ösztönének."[41]

Jogilag az atlanti charta semmire sem kötelezte az Egyesült Államokat. Mindamellett megfogalmazásai, éppúgy mint Roosevelt rendezői leleményessége, amelyet a Churchill-lel való találkozás során tanúsított, szükségképpen óriási benyomást keltettek. Argentiába nem engedtek be sajtótudósítókat, de filmoperatőr és fényképész annál több akadt. Megfeszített munkájuk meghozta gyümölcsét. Az amerikaiak – Maine államtól Kaliforniáig – mind megnézhették azt az izgalmas filmet, amelynek legsikeresebb kockái a „Prince of Wales" fedélzetén a tizennégyhüvelykes ágyú árnyékában tartott istentiszteletet mutatták be. A szószék amerikai és angol lobogókkal van feldíszítve. A pap Józsué könyvének első fejezetéből olvas fel: „Meg nem áll senki előtted életednek minden idejében; amiképpen Mózessel vele voltam, teveled is veled leszek, el nem hagylak téged, sem el nem maradok tőled. Légy bátor és erős." A felolvasást jámborul hallgatja a „Prince of Wales" 1500 matróza és néhány száz amerikai matróz. Több száz fiatal erőteljes hangján az „Előre, Krisztus harcosa" kezdetű zsoltár száll a felhőtlen ég felé. „Amen" – mondja az elnök. És Churchill csengő hangon mondja utána. Premierplanban: Roosevelt alig tudja visszatartani könnyeit. Churchill lopva a szemét törölgeti.

Igen, kétségkívül mindketten „Krisztus harcosainak" érezték magukat, mert amikor ezt az egyházi éneket énekelték – ismeri el Churchill –, „jogunk volt azon ügy szolgáinak éreznünk magunkat, amelyre az égből jövő kürtszó buzdított bennünket".

---

[41] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 1. köt. 364. old.

Még a legjavíthatatlanabb szkeptikusnak is arra a következtetésre kellett jutnia: Franklin Roosevelt hadba készül. Ennek záloga Franklin vadonatúj tiszti egyenruhába bújtatott fiainak, Elliottnak és Franklinnek a mozivásznon való megjelenése volt. Az atlanti charta pedig szent okmány volt – halandók nem írták alá!

Augusztus 14-én, amikor a „Potomac" jacht horgonyt vetett az Egyesült Államok partjainál, a tudósítók tömege megostromolta az elnököt. Tizenkét napos távolléte alatt az újságírók megéheztek az új hírekre. FDR rejtélyesen viselkedett. Közölte, hogy Churchill-lel megállapodtak bármely eshetőségre, bármelyik kontinensen. Megkérdezték tőle: „Nem gondolja, hogy közelebb kerültünk a háborúhoz?" Roosevelt azt felelte, hogy úgy gondolja.[42]

Augusztus 17-én Washingtonban Roosevelt magához kérette Nomura japán nagykövetet, és figyelmeztette őt, hogy ha Japán erőszakos úton megkísérli kiterjeszteni uralmát más országokra, az Egyesült Államok lépéseket fog tenni „törvényes jogainak és érdekeinek" megvédésére. Késznek nyilatkozott arra, hogy október közepén Alaskában találkozzék Konojéval, de előzetes feltételként arra kérte a japán kormányt, hogy „szíveskedjék az eddiginél világosabban ismertetni jelenlegi álláspontját és érdekeit".

IX

Amíg Roosevelt Argentiában a hadihajókon ékesszólását gyakorolta, a Kongresszus demonstrálta lehetőségeit. A hadkötelezettségről szóló törvény meghosszabbítását a képviselőház augusztus 12-én mindössze egy szavazatnyi többséggel – 203 szavazattal 202 ellenében – fogadta el. A törvény meghosszabbítását ellenzőknek a logikája világos volt. A német–szovjet háború kitörésétől fogva – jegyzi meg Perkins professzor – „az Egyesült Államoktól elhárult a veszély. Miért is ne semmisíthetné meg egymást a két totalitárius kolosszus? Vajon a háború legelőnyösebb végeredménye nem a meggyöngült Németország és a meggyöngült Kreml lenne-e? Hogy ezt az érvelést igen sokan magukévá tették, azt a Kongresszusnak a katonai szolgálat érvényének meghosszabbításakor tanúsított magatartása mutatja."[43]

---

[42] *G. Croker:* Roosevelt's Road to Russia. Chicago 1959. 119. old.

Beaverbrook, az angol kormány egyik tagja, Vandenberg szenátornak ezt mondotta: „Hitler sem ijesztett meg jobban bennünket, mint az önök képviselőháza, amikor 203 szavazatot adott le 202 ellenében a hadkötelezettségről szóló törvény mellett." Roosevelt felismerte ezt a hangulatot, és minden lehetőséget felhasznált arra, hogy az amerikaiakat emlékeztesse a veszedelemre.

Még július 7-én amerikai csapatok szálltak partra Izlandban, s attól fogva az Atlanti-óceán északnyugati részén állandóan amerikai hajók cirkáltak. Szeptember 4-én egy német tengeralattjáró tüzet nyitott a „Greer" nevű amerikai torpedórombolóra, ez viszont mélységi bombákat dobott rá. Hogy az incidenst melyikük idézte elő, azt nem lehetett megállapitani. A flotta parancsnoksága nem volt hajlandó átnyújtani a szenátusnak a hajó őrnaplóját. Roosevelt megbízást adott arra, hogy az összecsapásról készítsenek egy erélyes beszédet, amelyet szeptember 8-án akart elmondani.

Szeptember 7-én a Hyde Parkban elhunyt Franklin Roosevelt édesanyja. Az elnöknek azt javasolták tanácsadói, hogy mondjon le a beszéd megtartásáról, s bízza azt Hullra. Roosevelt nem fogadta el ezt a tanácsot. Elegendőnek tartotta a háromnapos gyászt, és már szeptember 11-én a mikrofon előtt állott.

Nem elszigetelt incidensről van szó – hangsúlyozta az elnök –, hanem a tenger ellenőrzésére irányuló német terv egy részéről. „Amikor csörgőkígyót láttok – mondotta –, nem várjátok meg a harapását, hanem agyonütitek. A náci tengeralattjárók és portyázó hajók nem mások, mint csörgőkígyók az Atlanti-óceánon ... Ezentúl, ha német és olasz hadihajók az amerikai védelemhez tartozó vizekre hajóznak, ezt saját kockázatukra és veszélyükre teszik." Az amerikai hajók hivatalosan kísérni kezdték az angol hajókat a 26. nyugati hosszúságtól nyugatra, s azt a parancsot kapták, hogy előzetes figyelmeztetés nélkül támadjanak.

---

[43] *D. Perkins:* The New Age of Franklin Roosevelt 1932–1945. 118. old.

A náci sajtó hisztérikus szidalmakat zúdított Rooseveltre. Ettől kezdve a német lapok rendszerint az „1. számú háborús gyújtogató" állandó jelző kíséretében írták le a nevét. Ámde ez csak propaganda-hadjárat volt. Amikor szeptember 17-én Raeder tengernagy azzal a kéréssel fordult Hitlerhez, engedje meg, hogy ellenrendszabályokat tegyen, a führer megtiltotta ezt, mégpedig a következő magyarázattal: „Minthogy szeptember végére kétségkívül döntő fordulat várható az orosz hadjáratban, október közepéig el kell kerülni az incidenseket a kereskedelmi hajókkal." A szovjet nép hősi harca szertefoszlatta a hitlerista vezetők reményeit. Sem szeptemberben, sem később nem következett be a „fordulat". A német tengeralattjáróknak változatlanul megtiltották, hogy támadást intézzenek amerikai hajók ellen.

Az incidensek mégis folytatódtak. Október 17-én a „Kearny" amerikai torpedórombolót, amely támadást intézett egy német tengeralattjáró ellen, megtorpedózták. 11 tengerész elpusztult. Október 31-én a németek elsüllyesztették a „Reuben James"-t, amelynek 145 főnyi legénységéből 114-en életüket vesztették.

Október 27-én, a flotta napján Roosevelt beszédet mondott. „Amerikát megtámadták – mondotta szuggesztív erejű szónoklatában az elnök. – Mi el akartuk kerülni a lövöldözést, de megkezdődött. S a történelem feljegyezte, ki adta le az első lövést." Miután jól megleckéztette a nácikat a nyugati félteke ellen irányuló hódító terveikért, Roosevelt kijelentette: „Kereskedelmi hajóinkat fel kell fegyvereznünk, hogy védekezhessenek az Atlanti-óceán csörgőkígyói ellen. Jogot kell biztosítanunk számukra, hogy az amerikai árukat elszállíthassák barátaink kikötőibe. Hajóhadunknak meg kell védeniük kereskedelmi hajóinkat."

Azoknak, akik azt tartották, hogy az Egyesült Államoknak ki kell maradnia a Németország és a Szovjetunió között folyó háborúból, Roosevelt emlékezetébe idézte: „Tegnapelőtt az egyik szenátor megkérte az Egyesült Államok külügyminiszterét, indokolja meg, miért kell segítséget nyújtanunk Oroszországnak. A következő választ kapta: »Ez attól függ, hogy az illető menynyire kívánja megállítani és visszafordítani Hitlernek a világuralom felé haladását. Ha szét akarja zúzni Hitlert, akkor közömbös számára, ki segíti őt ebben.«”

A Kongresszusban pedig már megindult a vita a kormány által október 9-én benyújtott törvényjavaslat felett, amely a semlegességről szóló törvény módosítását irányozta elő, s megengedte az amerikai hajók felfegyverzését és a hadműveleti övezetekben való hajózását. Roosevelt beszédei és az amerikai flotta tevékenysége kétségkívül arról tanúskodtak, hogy az Egyesült Államok és Németország között hadüzenet nélküli háború folyik. November 3-án egy sajtóértekezleten megkérdezték Rooseveltet: „Igen sokan, akik a háború kimeneteléről éppúgy gondolkodnak, mint ön, úgy vélik, hogy a Németországgal való diplomáciai viszony további fenntartása nem becsületes dolog. Mi erről a véleménye?” Roosevelt így válaszolt: „Nem... Nem akarunk hadat üzenni Németországnak, mert minden egyes lépésünk védelem, önvédelem. S a diplomáciai viszony megszakítása nem lenne hasznos számunkra. Igazán őszintén úgy gondolom, hogy nem lenne hasznos. További fenntartása sokkal előnyösebb lehet.”[44]

November 14-én a szenátus 50 szavazattal 37 ellenében, a képviselőház pedig 212 szavazattal 194 ellenében hozzájárult a semlegességi törvény megváltoztatásához. A felfegyverzett amerikai kereskedelmi hajók most már közlekedhettek a hadműveleti övezetekben. Megvalósult „a demokrácia fegyvertárának” Roosevelt-féle politikája. A háborúba sodródás veszélye Európában továbbra is igen csekély maradt: a hitlerista csapatok teljesen belebonyolódtak a Szovjetunió elleni háborúba. Berlin szitkozódásra szorítkozott.

XII

1941 őszén a tengelyhatalmak elleni aktív harc egyetlen frontja a szovjet–német front volt. Itt őrlődtek fel a hitleri Németország erői. Amikor Washington meggyőződött arról, hogy a németek határidői a Szovjetunió szétzúzására mind lejártak, a Vörös Hadsereg pedig folytatja hősi harcát, a szovjet nép anyagi megsegítésének ügyét végül gyakorlati talajra helyezte. 1941 szeptember végén Moszkvában hármas konferencia folyt le a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia képviselői között, amely meghatározta a kölcsönös szállítások méreteit. De a Szovjetunió egyelőre készpénzben fizette az Egyesült Államokból érkező, nem nagy mennyiségű hadianyagot.

---

[44] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 280. old.

Roosevelt sehogy sem tudott elszakadni a nyáron megállapított formulától. Akkor a kormány ülésein – jegyezte fel naplójába Harold Ickes – „szóba került, milyen aranykészleteik lehetnek az oroszoknak... Nyilvánvalóan arra törekszünk, hogy átadják nekünk minden aranyukat az áruszállítások kiegyenlítésére, amíg készletük ki nem merül. Attól kezdve Oroszországra vonatkozóan is alkalmazni fogjuk a kölcsönbérleti törvényt".[45] E politika végletes alkalmazása az amerikai érdekek szempontjából is veszélyes volt. A moszkvai konferencián Beaverbrook, az angolok képviselője figyelmeztette Hopkinst: „Ha most nem segítjük az oroszokat, vereséget szenvedhetnek. Akkor Hitler, megszabadulva a Kelet miatti nyugtalanságtól, minden erőt ellenünk összpontosít nyugaton."

Napirendre került a kölcsönbérleti törvény kiterjesztése a Szovjetunióra. Októberben a reakciósok nagy hűhót csaptak e kérdés körül a képviselőházban. Olyan módosítási javaslatot nyújtottak be a kölcsönbérleti törvényhez, amely megtiltotta volna a törvénynek a Szovjetunióval kapcsolatos alkalmazását. A módosítási javaslatból nem lett törvény, 162 szavazattal 21 ellenében elvetették. A javaslat ellen szavazók dicséretesen őszinték voltak. Brent Spence kongresszusi tag: „Sokkal jobb, ha az amerikai dollárokat küldjük hadba, mint az amerikai ifjúságot." Ed Gossett kongresszusi tag: „Hát nem jobb pénzt adni Oroszországnak, mint vért adni Hitlernek?"

November 7-én Roosevelt kijelentette: „Arra a megállapításra jutottam, hogy a Szovjetunió védelme fontos az Egyesült Államok védelmének szempontjából." Ettől a naptól kezdve a kölcsönbérleti törvényt kiterjesztették a Szovjetunióra. E törvény alapján az Egyesült Államok az év végéig 545 000 dollár összegű szállításokkal támogatta a szovjet nép fegyveres harcát. Ilyen módon a Szovjetunió 1941-ben a kölcsönbérleti törvény alapján eszközölt amerikai szállítmányoknak csupán 1 százalékát kapta. Ezenkívül a német–szovjet háború kitörésétől kezdve az Egyesült Államok 41 millió dollár értékű árut szállított a Szovjetuniónak készpénzfizetés ellenében.

---

[45] The Secret Diary of Harold L. Ickes. 3. köt. 620. old.

XIII

1941 késő őszén a szovjet–német fronton igen súlyos volt a helyzet: a hitleristák gyors ütemben nyomultak előre Moszkva megközelítési útjain, ostrom alá vették Leningrádot, s még mindig támadásban voltak délen. Roosevelt sietni kezdett a Szovjetunió megsegítésével. Javasolta például, hogy oly módon gyorsítsák meg a vadászgépek Szovjetunióba küldését, hogy repülőgép-anyahajót irányítanak a Perzsa-öbölbe. A tengerészeti minisztérium tiltakozott, s ragaszkodott ahhoz, hogy kereskedelmi hajókon szállítsák a vadászgépeket. FDR ráírta a jelentésre határozatát: „Hopkinsnak. Jó. De üzenem nekik: gyorsabban, gyorsabban, gyorsabban!”

A Szovjetunió helyzete, amelyet Washingtonban kritikusnak tartottak, kétségtelenül nyugtalanította Rooseveltet, de ugyanakkor megszilárdította benne azt a meggyőződést, hogy az Egyesült Államoknak sikerül elkerülnie a fegyveres összeütközést Japánnal. Nevetséges volna azt állítani, hogy az elnök az Egyesült Államok politikáját kizárólag a „csodára” – a megfejtett japán táviratokra – építette fel. Ámde FDR nyilván úgy vélekedett, hogy más forrásokkal, mindenekelőtt az amerikai fegyveres erők parancsnokságának szakvéleményeivel együtt a „csoda” anyagai alapján Washington előre láthatja a jövőt.

Roosevelt és Hull gondolatmenete minden valószínűség szerint a következő volt. A japán militaristák még mindig tétováztak, milyen irányban intézzenek agressziót. Úgy döntöttek, hogy a Szovjetunió megrohanását arra az időre kell halasztani, amikor

Németország már impozáns sikereket ért el a Szovjetunió elleni háborúban. 1941 ősz végén a Szovjetunió helyzete igen súlyosnak látszott. Ilyen körülmények között Japánnak elkerülhetetlenül meg kellett támadnia a Szovjetuniót. Washingtonban arról is tudtak, hogy Németország sürgeti japán szövetségeseit, csatlakozzanak a kommunizmus elleni „keresztes hadjárathoz". Lényegében csak azt a kis szalmaszálat kellett még megtalálni, amely megtöri a teve hátát – végleg meggyőzni a japán militaristákat arról, hogy meg kell támadniuk a Szovjetuniót.

1941 október közepén Tokióból első pillantásra reménytkeltő hírek érkeztek. A Konoje-kormány megbukott. Bukásának fő oka az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalásainak eredménytelensége volt. Konoje így már nem is tudott találkozni Roosevelttel. A rendkívül agresszív Todzso-kormány került hatalomra. Washingtonban félreértették az új kormány szándékait. Minthogy Todzsót az agresszió északi irányának híveként ismerték, Roosevelt kétségtelennek tartotta, hogy Japán megtámadja a Szovjetuniót.

Október 15-én FDR megkönnyebbülve írta Churchillnek: „Azt hiszem, észak felé fordulnak; így az ön számára és az én számomra mindenesetre biztosítva van kéthónapos lélegzetvételnyi szünet a Távol-Keleten." Október 16-án Harold Stark tengernagy, az amerikai hajóhad parancsnoka a következőképpen tájékoztatta Husband Kimmelt, a Hawaii-szigeteken állomásozó csendes-óceáni flotta parancsnokát: „A legvalószínűbb a Japán és Oroszország közötti háború." Kimmel azt az utasítást kapta, hogy „tegye meg a szükséges óvintézkedéseket... de ne provokálja Japánt".

Todzso hatalomra jutása az angol kormányt megdöbbentette. A tengelyhatalmak elleni koalíciós háború érdekeiből kiindulva London mégis elhatározta, hogy felkéri az amerikai kormányt, intézzenek az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió nevében közös figyelmeztetést Japánhoz, „hogy ne vegye blokád alá Vlagyivosztokot és ne támadja meg Szibériát". Október 17-én az erre vonatkozó üzenetet átadták Hullnak. Az amerikai kormány megtagadta a kérés teljesítését, de mindenesetre intézkedett, hogy a Szovjetunióba irányuló szállítmányok ne Vlagyivosztok, hanem Arhangelszk felé haladjanak.

November 5-én az amerikai fegyveres erők parancsnoksága részletes javaslatokat terjesztett a kormány elé arra vonatkozóan, hogy mikor kell az Egyesült Államoknak hadba lépnie Japán ellen. Az alkalmat a Távol-Keleten és a Csendes-óceán körzetében levő amerikai, brit vagy holland birtokok ellen intézett támadás szolgáltathatta. „Japán Oroszország elleni támadása nem indokolja az Egyesült Államok beavatkozását Japán ellen." A parancsnokok különösen hangsúlyozták: „Ne nyújtsunk át semmiféle ultimátumot Japánnak." Időt akartak nyerni a csendes-óceáni háborús előkészületek befejezéséhez.

Mindazt, ami ezt követően Washingtonban a japán—amerikai háború kitöréséig történt, az amerikai történetírás sohasem magyarázta meg kielégítően. Mindmáig nyitva marad a kérdés: miért érte az Egyesült Államokat váratlanul a japán támadás, ha Roosevelt és Hull el tudták olvasni Tokio rejtjeles levelezését? A csendes-óceáni háború kitörésének talányos körülményei arra indítottak néhány amerikai történészt — Charles Tansillt, Frank Sunbornt, Arthur Burnst és másokat —, hogy kijelentsék: Roosevelt, ismerve az amerikai nép hangulatát, tudatosan kiprovokálta az „incidenst". Eszerint egyenesen kitette a támadás veszélyének a Hawaii-szigeteken, Pearl Harborban állomásozó csendes-óceáni amerikai flottát, hogy a békeszerető Egyesült Államokat háborúra bírja.

Számos könyvben találkozunk ilyen vádakkal. Ezek alapját néhány olyan bizottság vizsgálati anyaga szolgáltatta, amelyek az 1942—1946-os években a Pearl Harbor ellen intézett japán támadás körülményeit tanulmányozták. Az efféle nézeteket valló történészek sokszor igen messze mentek. Charles Tansill például kijelenti: „Könnyen meglehet, hogy a japán háborús főbűnösök ügyével foglalkozó bíróság nem azokat ítélte el, akik igazán megérdemelték volna. Lehetséges, hogy a pört inkább Washingtonban kellett volna lefolytatni."[46] Az Egyesült Államokban minden valószínűség szerint még éveken át folyni fog a vita, ha ugyan egyáltalán el lehet jutni határozott következtetésekhez. Ámde az a verzió, amely Rooseveltet rossz szándékú összeesküvőnek akarja feltüntetni, kétségkívül kiagyalás. FDR-t Pearl Harbor éppen olyan váratlanul érte, mint az egész országot. A japán támadás nem azért lepte meg az Egyesült Államokat, mert azt bűnös módon az elnök készítette elő, hanem azért, mert elszámította magát bonyolult politikai játékában. Csakis erről van szó. Az egyéb feltevéseket Roosevelt szélsőségesen reakciós politikai ellenfelei terjesztik.

---

[46] *Ch. Tansill:* Back Door to War. Chicago 1952. 629. old.

1941 november közepén Roosevelt nagyon jól tudta, hogy Japán a legrövidebb időn belül háborút indít, bár a japán parancsnokság hadműveleti terveit természetesen nem ismerte. A „csoda" birtokában betekinthetett a Tokió, Berlin és Róma között váltott táviratokba. A hitlerista vezetők biztosították a japán kormányt, hogy ha a Csendes-óceánon háború tör ki, teljesítik a háromhatalmi egyezmény értelmében rájuk háruló kötelezettségeket.

November 20-án Nomura és a Tokióból segítségére küldött Kurusu átadta Hullnak az utolsó japán javaslatokat. A japán kormány az Egyesült Államoknak afféle modus vivendit ajánlott: csapatai nem nyomulnak előre Délkelet-Ázsiában és a Csendes-óceán déli részén; ugyanakkor helyre kell állítani a két ország között a gazdasági kapcsolatokat. Tokio utasította követeit, hogy a megállapodást legkésőbb november 29-ig el kell érniük. Todzso japán külügyminiszter mindkét követhez szóló november 22-i táviratában hangsúlyozta: „Ezt a határidőt semmiképpen sem lehet megváltoztatni. Utána az események automatikusan fognak fejlődni. Kérem, ne feledkezzenek meg erről, és tegyenek az eddiginél is nagyobb erőfeszítéseket. Jelenleg erről csak önöknek, a két követnek szabad tudnia." A táviratot az amerikaiak megfejtették, és néhány órával továbbítása után már jelentést tettek róla Rooseveltnek.

Ezekben a napokban a katonai vezetők sürgetésére Hull előkészítette azokat az amerikai javaslatokat, amelyek ugyancsak azt célozták, hogy 90 napra modus vivendit hozzanak létre a Csendes-óceánon. A külügyminisztérium terve nem sokban különbözött a japán tervezettől. Hull ismertette az angol és a kínai nagykövettel, az ausztráliai és a holland követtel. Mindannyian helyeselték az amerikai diplomácia küszöbönálló akcióját.

November 25-én, szerdán az elnök a Fehér Házba rendelte Hullt, Stimsont, Knoxot, Marshallt és Starkot. Hogy ezen a tanácskozáson mi hangzott el, arra vonatkozóan kevés adat áll rendelkezésünkre. Ismeretes Stimson naplójegyzete: az elnök „csak a Japánnal való viszony kérdéseivel foglalkozott. Rámutatott arra, hogy alighanem meg fognak támadni bennünket, talán még hétfő (november 30. – *N. J.*) előtt, mert a japánok, mint ismeretes, előzetes figyelmeztetés nélkül támadnak. Mi a teendő? A probléma arra redukálható, hogyan manőverezzünk ahhoz, hogy Japán adja le az első lövést, s ugyanakkor mi magunk ne kerüljünk nagy veszedelembe. S ez nehéz feladat."

Mindenesetre megállapodtak abban, hogy átadják Japánnak a modus vivendire vonatkozó javaslatokat. Ez megfelelt a katonák érdekeinek. A miniszterek – Stimson és Knox –, a parancsnokok – Marshall és Stark – igen elégedetten távoztak a tanácskozásról. Úgy vélekedtek, hogy Roosevelt és Hull biztosítani fogják a lélegzetvételi szünetet a Csendes-óceánon.

Alig csukódott be mögöttük az ajtó, amikor az elnök és a külügyminiszter ellentétes döntésre jutott. A külügyminisztériumban lázas sietséggel egy meglepő okmányt készítettek, amelynek lényege az Egyesült Államoknak az a javaslata volt, hogy Japán önként állítsa vissza a Távol-Keleten az 1931. szeptember 18-a előtti helyzetet, vonja ki csapatait Kínából stb. Az amerikai–japán tárgyalások során az Egyesült Államok soha még csak hasonló követelést sem támasztott. Ez minden kétséget kizáróan ultimátum volt.

November 26-án Nomura és Kurusu átvette Hulltól ezt a dokumentumot. Mindkét követ meg volt döbbenve. Kurusu csak ennyit mondott: „Ez egyenlő a tárgyalások megszakításával." Hull nem válaszolt.

Az egész históriában a legmeghökkentőbb az volt, hogy Roosevelt és Hull nem tájékoztatták elhatározásukról Stimsont, Knoxot és a fegyveres erők parancsnokságát. Ezek az ultimátumról nem kormányuktól értesültek, hanem a Nomura és Kurusu által Tokióba küldött – és Amerikában megfejtett – táviratból, amely a november 26-i amerikai javaslatokat tartalmazta.

Stimson nem akart hinni a szemének. November 27-én reggel telefonon felhívta Hullt. „Mosom kezeimet ebben az ügyben – mondotta nyugodtan a külügyminiszter –, most minden öntől és Knoxtól, a hadseregtől és a hajóhadtól függ." Stimson még mindig nem tudott hinni a történtek realitásában, s felhívta Rooseveltet. Az elnök hidegvérrel megerősítette a dolgot: a tárgyalások „a Hull által készített nagyszerű nyilatkozattal befejeződtek..."

A november 26-i ultimátum indítékait az Egyesült Államokban sohasem magyarázták meg. Az azonban kétségtelen, hogy Roosevelt lépése nem a véletlen műve volt, hanem előzőleg jól átgondolták. A Fehér Házba állandóan újabb hírek érkeztek arról, hogy Japán befejezte háborús előkészületeit. Roosevelt még mindig abban a reményben ringatta magát, hogy Tokió nem döntött véglegesen arról, hol kezdjen akcióba – délen vagy északon. Nyilván elhatározta, hogy egy csapással véget vet a japán politikusok tétovázásának.

Roosevelt osztotta a külügyminisztérium szakértőinek véleményét. Ezek állandóan hangsúlyozták, hogy Japán a leggyöngébb ellenfélre fog rárontani. Stanley Hornbeck, Hull legfontosabb tanácsadója a távol-keleti ügyekben, 1941. október 29-én kijelentette: „Japán nem lesz hajlandó újabb katonai kalandokba bocsátkozni olyan területeken, ahol joggal számíthat erélyes ellenállásra, hanem inkább a gyönge területeken támad, amelyeket könnyű elfoglalni."[47] Roosevelt nyilván úgy vélekedett, hogy a japán militaristák, ha választaniuk kell a szilárd pozíciót elfoglaló, felfegyverzett Egyesült Államok és a Németország elleni háborúban lekötött Szovjetunió között, az északi hadjárat mellett döntenek.

De ebben Roosevelt tévedett. Lebecsülte a japán vezetők emlékezőtehetségét, akik nem feledkeztek meg azokról a vereségekről, amelyeket a Szovjetunió elleni kalandokba bocsátkozva – 1938-ban a Haszan-tó mellett és 1939-ben Halhin-Golnál – elszenvedtek. Tokió reálisabban ítélte meg a Vörös Hadsereg erejét, mint Washington. FDR nem tudta helyesen felmérni az Egyesült Államok és Japán közötti imperialista ellentétek mélységét sem.

---

[47] *W. Langer* and *S. Gleason:* The Undeclared War 1940–1941. 843. old.

A következő tíz nap alatt, amikor a japán fegyveres erők elfoglalták kiinduló állásaikat, a Fehér Házban az önáltalás gigászi méreteket öltött. A japán mozgósításra vonatkozó összes híreket úgy értelmezték, mint a Szovjetunió elleni felvonulást. A katonai és a haditengerészeti hivatalokban uralkodó zűrzavar elősegítette a japán szándékok téves megítélését. Egyébként a parancsnokok, érthető módon, az elnök rendíthetetlen nyugalmának hatása alá kerültek.

December 6-án este Rooseveltnek és Hopkinsnak átadták azon terjedelmes japán jegyzék megfejtett változatát, amelyet Nomurának és Kurusunak másnap kellett átnyújtania. Roosevelt a jegyzék elolvasása után megállapította: „Ez a háború." Hopkins egyetértett vele, és úgy vélekedett, hogy jó lenne elsőként támadni, megelőzve az ellenfelet. FDR ezt elvben helyeselte, de hozzáfűzte: „Nem, ezt nem tehetjük meg. Mi demokratikus és békeszerető nép vagyunk. Jó hírnevünk van."

Roosevelt mégis felhívatta telefonon Starkot. Azt a választ kapta, hogy a hajóhad parancsnoka színházban van. FDR úgy döntött, hogy nem hívatja ki Starkot a színházból, mert a tengernagy váratlan távozása feltűnést kelthet, és szükségtelen szóbeszédre adhat okot.

December 7-én, vasárnap reggel Roosevelt megkapta a megfejtett jegyzék befejező részét. Még az ágyban átnézte, és ezt mondotta: „Úgy látszik, a japánok meg akarják szakítani velünk a kapcsolatot." Közben Marshall lanyha figyelmeztetést intézett a Csendes-óceánon és másutt állomásozó amerikai helyőrségek parancsnokaihoz. Hull 14 órára várta a nem sok érdekességet ígérő találkozást Nomurával és Kurusuval. Azt a jegyzéket kellett megkapnia tőlük, amelynek szövegét már tanulmányozta.

Roosevelt elhatározta, hogy pihenéssel tölti a vasárnapot. Bezárkózott Hopkinsszal az ovális szobába. Levette nyakkendőjét, s bélyeggyűjteményét rendezgette. Hopkins Falával játszott. Dohányoztak, mellékes dolgokról beszélgettek. Egy óra körül Rooseveltnek és Hopkinsnak felszolgálták az ebédet. Roosevelt még be sem fejezte az evést – egy almát hámozott –, amikor megszólalt a telefon.

Az elnök bosszankodva vette fel a kagylót. Knox jelentette:

– Elnök úr, úgy látszik, a japánok megtámadták Pearl Harbort...

– Lehetetlen! – kiáltott fel Roosevelt.

De ez volt a keserű igazság. A japán fegyveres erők hirtelen, hadüzenet nélkül megtámadták az amerikaiak és az angolok távol-keleti és csendes-óceáni birtokait. Egy japán hadműveleti kötelék támadást intézett Pearl Harbor ellen, és érzékeny csapást mért az amerikai csendes-óceáni flottára. A Csendes-óceánon megkezdődött a háború.

XIV

1941. december 7-én délután a felháborodott miniszterek és a fegyveres erők parancsnokai összegyűltek a Fehér Házban, hogy megtárgyalják az elnökkel, milyen sürgős intézkedéseket kell tenniük a hitszegő támadás visszaverésére. Néhány miniszter, elsősorban Stimson, azt követelte, hogy egyidejűleg Németországnak is üzenjék meg a háborút. FDR ezt nem tartotta szükségesnek. Jól tudta ugyan, hogy Németország támogatni fogja Japánt, a hadüzenet kezdeményezését mégis a fasiszta vezetőknek akarta átengedni.

December 8-án Roosevelt felszólalt a kongresszus egyesített ülésén. Felháborodva számolt be a japánok hitszegéséről és arról, milyen nagyszerű erőfeszítéseket tett az Egyesült Államok kormánya a béke megőrzése érdekében. Franklin D. Roosevelt december 7-ét a „gyalázat napjának" nevezte, és kérte a Kongresszust, hogy üzenjen hadat Japánnak. Ez meg is történt.

December 9-én az országhoz intézett rádiószózatában Roosevelt a japán militaristákat tette felelőssé a háborúért. „A legnagyobb biztonsággal állíthatom – mondotta –, hogy sem ma, sem ezer esztendő múlva egyetlen amerikai sem fog érezni egyebet, mint büszkeséget azért, amiért sok éven át türelmesen törekedtünk egy olyan béke elérésére a Csendes-óceánon, amely minden – kis és nagy – országhoz méltó és igazságos. És sem ma, sem ezer év múlva egyetlen becsületes ember sem lesz képes elfojtani a felháborodás és a borzadály érzését, amikor a japán katonai diktátorok árulására gondol, amelyet a béke lobogója alatt fellépő különleges képviselőik útján elkövettek ellenünk."

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK FEGYVERES ERŐINEK FŐPARANCSNOKA

1941. december 11-én egybegyűlt Berlinben a korrupt Reichstag. Az engedelmes képviselők megjelentek, hogy meghallgassák „a német nép führerének", Hitlernek a beszédét. Jóllehet a német csapatok éppen ezekben a napokban szenvedtek súlyos vereségeket Moszkvánál, Hitler két napot szentelt a Reichstagban elmondandó beszédének előkészítésére. Bejelentette az életre-halálra szóló háborút Roosevelt ellen.

A führer, évekre megadva a náci propaganda alaphangját, közölte a Reichstaggal, hogy „csakis ez az ember", Franklin D. Roosevelt a felelős a második világháborúért. „Engedjék meg nekem – mondotta Hitler –, hogy meghatározzam viszonyomat ehhez a másik világhoz, amelyet az az ember képvisel, aki most, amikor a mi katonáink hóban-jégben harcolnak, jobbnak látja, hogy a meleg kandalló mellett beszédeket mondjon... Az, hogy engem gengszternek nevez, teljesen érdektelen. Végeredményben ez a kifejezés Amerikában született meg, mert Európában nincsenek gengszterek. Roosevelt engem nem sérthet meg, hiszen éppen olyan őrültnek tartom őt is, mint Wilsont... Előbb háborút szít, azután meghamisítja a háború okait, majd aljasul a keresztény képmutatás tógáját ölti magára, s lassan, de biztosan a háború felé viszi az emberiséget, miközben fáradhatatlanul tanúul hívja istent arra, hogy tiszták a szándékai."

A totalitárius filozófiára jellemző, hogy megalkotói rendszerint minden kérdésre ismerik a választ. Hitler nem volt kivétel ez alól. Minden világos volt előtte. A háború oka – magyarázta a Reichstagnak – Roosevelt belpolitikájának kudarca: a Roosevelt-féle New Deal egész törvényhozása téves volt. Semmi kétség sem fér ahhoz, hogy ennek a gazdaságpolitikának a folytatása békeidőben az elnök bukásához vezetett volna, annak ördögi ügyessége ellenére is. A führer hangot adott annak a feltevésnek, hogy FDR-t minden más államban bíróság elé állították volna „a nemzeti javak elherdálásáért".

Hitler az óceánon át ravasz demagógiával Roosevelt amerikai ellenfeleire apellált. „Mindezt világosan látta és teljes jelentőségében felmérte sok amerikai, köztük magas állású személyek is. Roosevelt fenyegető ellenzékkel került szembe. Úgy gondolta, hogy az az egyetlen menekvés, ha a nép figyelmét a belpolitikáról a külpolitikára tereli." Hitler kétségtelenül arra számított, hogy a Roosevelt-ellenes hangulat fokozásával elérheti az amerikai közvélemény két részre szakadását.

A führer képmutató fecsegése saját sorsáról és Roosevelt életéről azt a célt követte, hogy hamis osztálygyűlöletet szítson. Ezt mondotta: „Roosevelt gazdag családból származik és ahhoz az osztályhoz tartozik, amelynek útja a demokratikus országokban sima. Jómagam, egy szegény kis család fia, saját munkámmal és szorgalmammal küzdöttem fel magam. Amikor a nagy háború (az első világháború. – *Szerk.*) kitört, Roosevelt a maga posztján ennek csak kellemes következményeit tapasztalhatta – ő azok között volt, akik kivirultak, míg mások véreztek. Én viszont osztoztam az egyszerű katonák sorsában, akik végrehajtották a parancsokat, s a háborúból természetesen éppoly szegényen tértem vissza, amilyen 1914 őszén voltam. Sorsom milliók sorsa volt, Franklin Roosevelt viszont az úgynevezett felső tízezer közé tartozott.

A háború után Roosevelt pénzügyi spekulációkkal foglalkozott. Meggazdagodott az infláción, a mások szerencsétlenségén abban az időben, amikor én kórházakban hányódtam."[1]

Ilyen színekkel ecsetelte a führer a Németország és az Egyesült Államok közötti háború okait, a háborút Roosevelttel való személyes konfliktusaként tüntetve fel. A német külügyminisztérium által összetákolt hivatalos hadüzenetet hasonló szellemben fogalmazták meg, hogy a németek megértsék: nem az amerikaiakkal, hanem Franklin D. Roosevelttel lépnek fegyveres harcba. A náci propaganda most sem tért el attól a bevett szokástól, hogy nagyban hazudjék.

Válaszul Németország és Olaszország hadüzenetére, Roosevelt december 11-én megkérte a Kongresszust, ismerje el a hadiállapotot ezekkel az országokkal. „Amit régóta tudtunk és vártunk, bekövetkezett – mondotta. – A világ leigázására törő erők most elindultak a mi féltekénk ellen." A Kongresszus teljesítette az elnök kérését. Azt, hogy Hitler csatlósai is hadat üzentek az Egyesült Államoknak – Románia december 12-én, Magyarország és Bulgária pedig december 13-án – Roosevelt némi humorérzékkel fogadta. Az elnök csupán másfél hónappal később, 1942. január 31-én javasolja Hullnak, hogy továbbítsa a szóban forgó országok nyilatkozatait „tájékoztatás végett" a Kongresszus külügyi bizottságához. A külügyminiszterhez írt hivatalos levélhez az elnök tréfás megjegyzést fűzött: „Ha Johnny unokám volna a helyemben, hozzátette volna: »Hát aztán!«"[2]

---

[1] *W. Shirer:* The Rise and Fall of the Third Reich. 1173–1175. old.

Az elnök valószínűleg remek hangulatban volt – Európától messze esik Washington. De a Szovjetunió nyugati vidékeire lecsapó sáskahadban voltak román, magyar és finn katonák is. A Wehrmachttal együtt harcoltak a Szovjetunió ellen. Az Egyesült Államok csak 1942. június 5-én üzent hadat Romániának, Magyarországnak és Bulgáriának, Finnországgal pedig soha nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat.

Az Egyesült Államok hadba lépése nem keltett olyan hazafias lelkesedést, mint 1917-ben. Jóllehet az izolacionisták többsége azonnal a kormány mellé állt, nekik is részük volt abban, hogy az országban elterjedt ez a tétel: „Roosevelt háborúba kergette az országot, mert nem volt meg a politikai bátorsága ahhoz, hogy háborúba vezesse." Díszfelvonulásokat alig rendeztek, hazafias tüntetés kevés volt, még zászlókat sem nagyon lengettek. A nép természetesen felháborodott Pearl Harbor miatt, követelte, hogy álljanak bosszút a tokiói katonai vezetőkön, de egészében véve viszonylag homályos elképzelése volt a fegyveres harc céljairól. Franklin Roosevelt a következő hangzatos jelszót javasolta: „A háború azért folyik, hogy életben maradjunk." Az elnök bosszantására ádáz ellenségei azt mondogatták, hogy a háborút inkább „az én háborúmnak" (Rooseveltének. – *N. J.*) kellene nevezni.

---

[2] Foreign Relations. 1942. Europe. 2. köt. 838. old.

Az 1942. év legelején végzett alapos közvéleménykutatás az elmékben uralkodó nagy zűrzavart mutatta a háború célját illetően. A kérdezettek 26 százaléka azt válaszolta, hogy a háború a világ megszabadításáért folyik, 14 százaléka azt, hogy felszabadító háború, 13 százaléka, hogy szabadságharc, 11 százaléka a diktátorok elleni háborúról beszélt, 9 százalék szerint a háború az emberiségért folyik, 7 százalék FDR-rel szolidárisan azt mondotta: „a háború azért folyik, hogy életben maradjunk", 6 százalék szerint a háború népi háború, 5 százalék: antifasiszta háború, 5 százalék: totális háború.[3] Mindamellett a messianisztikus jelszavak voltak túlsúlyban; az amerikaiak nagy része igen szívesen tetszelgett a világ megmentőjének pózában.

Az elnök egyik első intézkedése Pearl Harbor után a cenzúra bevezetése volt (1941. december 19). A sajtó és a rádió szigorú ellenőrzés alá került. Az emiatt támadt, nem túlságosan nagy felháborodáson az elnök csak mosolygott.

1942 január elején Rooseveltnél egybegyűltek azok a személyek, akik részt vettek a Kongresszushoz intézendő újévi üzenet előkészítésében. A szárnysegéd közölte, hogy Francis Biddle főügyész kíván valamiféle jelentést átadni. Roosevelt elmosolyodott és a jelenlevőkhöz fordult: „Francist szörnyen nyugtalanítják a szabadságjogok, különösen most. A szó szoros értelmében ostrom alá vett, követelve, hogy ne korlátozzam őket. Ne nevessenek, ne áruljanak el engem, most majd megleckéztetem."

Biddle belépett a szobába. Az elnök komolyan, csaknem ünnepélyesen mondotta: – „Francis, épp jókor jött. A szabadságjogok kérdését tárgyaltuk a háború idejére vonatkozóan, s elhatároztam, hogy kiadok egy proklamációt, amelynek szövegét önnek kell elkészítenie, és amely jelentős mértékben korlátozza a szólás- és a sajtószabadságot a háború időszakában. Ez, természetesen, sajnálatos dolog, de meggyőződésem, hogy feltétlenül szükséges, és be akarom jelenteni az üzenetemben."

---

[3] Lásd *T. Bailey:* The Man in the Street. The Empact of American Public Opinion on Foreign Policy. New York 1948. 189. old.

Biddle tágranyílt szemmel nézett a jelenlevőkre. Valamennyien hallgattak. Akkor felugrott, és lángoló beszédet tartott a demokratikus szabadságjogok védelmében. Roosevelt hagyta, hogy elmondja a mondókáját, s csak azután közölte, hogy tréfált. A felizgatott főügyész nemigen akart hinni az elnöknek. Mindenesetre a dolgozószobában maradt, hogy jelen legyen az üzenet megfogalmazásánál.

Egy szó mint száz, FDR azt tartotta, hogy a háború komoly dolog, és ilyen időben nem helyénvaló demokráciát játszani. William Leahy tengernagy, akit hamarosan kineveztek a vezérkari főnökök egyesített bizottsága elnökének, bizalmasan az amerikai parancsnokok tudomására hozta: az elnöknek tetszik a „fegyveres erők főparancsnoka" cím, és nem akarja, hogy másként nevezzék.[4] Roosevelt munkatársai jól tudták, hogy az elnök katonai vezető akar lenni. Winston Churchillnek és Harry Hopkinsnak nem volt katonai rangja, ezért ők, ha nem is a nevén, de „elnök úrnak" szólíthatták FDR-t.

II

Az Egyesült Államok hadba lépése folytán szükségessé vált az amerikai hadászati koncepció haladéktalan kialakítása. Ez a Londonnal való konzultáció nélkül lehetetlen volt. Churchill mellőzte a hosszadalmas táviratváltást, és december 22-én egy tekintélyes küldöttség élén megérkezett Washingtonba. A miniszterelnök jó hangulatban volt: végül is megvalósult régi álma, s Anglia és az Egyesült Államok fegyvertársakként állottak egymás mellett. Roosevelt szívélyes fogadtatásban részesítette Churchillt, a Fehér Házban szállásoltatta el, közvetlenül Harry Hopkins szobája mellett. Az angol veteránok el voltak tökélve arra, hogy megtanítják az amerikaiakat a vezetés és a hadviselés művészetére.

---

[4] *E. King* and *W. Whitehill:* Fleet Admiral King. New York 1952. 567. old.

Jóllehet formailag már folyt a koalíciós háború az európai tengelyhatalmak ellen, de még csak a Szovjetunió bonyolódott nagyarányú hadműveletekbe a hitleri Németországgal. Roosevelt és Churchill megállapodtak abban, hogy az ABC—1 tervben kifejtett hadászati elképzelés, amely szerint Németország az első számú ellenség, helyes, ha az Egyesült Államok és Anglia fő erőfeszítései az európai hadszíntérre összpontosulnak. De vajon hogyan, legalábbis a legközelebbi jövőben?

FDR egyetértett Churchill következő értékelésével: a hitleri „rendszer eddig könnyűszerrel elért, olcsó sikerei révén tartotta magát. Most viszont a vélt könnyű és gyors győzelem (a Szovjetunió feletti győzelem. — *N. J.*) helyett egész télen át véres csatákat kell vívnia, amelyek óriási mennyiségű fegyvert és üzemanyagot kívánnak. Sem Nagy-Britanniának, sem az Egyesült Államoknak nem kell semmiféle szerepet vállalnia ebben az ügyben, kivéve azt, hogy biztosítják az ígért anyagok pontos és időben történő szállítását." Így tehát az ABC—1 tervet egyelőre a Szovjetuniónak kellett végrehajtania.

Ilyen módon a szovjet nép fegyveres harca minden támogatást megérdemelt. December 28-án Roosevelt utasítást adott arra, hogy újra indítsák meg a Szovjetunió felé a kölcsönbérleti törvény alapján történő szállításokat, amelyeket december 7-én, Pearl Harbor után leállítottak. A felesleges szóbeszéd megelőzése végett megmagyarázta Stimsonnak: „Az egész orosz program létfontosságú érdekeink szempontjából."

Az Egyesült Államok és Anglia hadászatának vezérelveit a következőkben rögzítették: „1942-ben a német ellenállás leküzdésének fő módszerei a következők lesznek: *a)* az angol és az amerikai légierő egyre fokozódó bombatámadásai; *b)* az oroszok offenzívájának minden rendelkezésünkre álló eszközzel való segítése; *c)* a blokád; *d)* az ellenállási szellem támogatása és felforgató cselekmények szervezése a megszállt országokban... 1943-ban lehetőség nyílhat a kontinensre való visszatérésre a Földközi-tengeren át Törökországból a Balkánra vagy Nyugat-Európában történő partraszállások útján."

Ami a Japán elleni háborút illeti, Roosevelt és Churchill egyetértettek abban, hogy a csendes-óceáni hadszíntér másodrendű az európaihoz képest. Az ABC–1 tervet újra megerősítették, jóllehet más okokból. A Roosevelt és Churchill közötti tanácskozás befejezése után Dwight Eisenhower tábornok, a hadsereg vezérkara hadműveleti osztályának főnöke február 28-án jelentette: noha Németországnak és európai csatlósainak „együttes katonai ereje" nagyobb Japánénál, ez utóbbi mégis „viszonylag erősebb", mert nem hajt végre harci cselekményeket a Szovjetunió ellen. Ezért, abból a hadászati axiómából kiindulva, hogy minden erőt a meggyengült ellenfél ellen kell összpontosítani, az Egyesült Államoknak elsősorban Németországgal kell foglalkoznia. Más szóval, az Egyesült Államok kormánya és parancsnoksága el akarta kerülni a döntő összecsapást Japánnal mindaddig, amíg mások meg nem gyöngítik.

Roosevelt szerette volna rávenni a Szovjetuniót arra, hogy már a háborúnak ebben a szakaszában indítson olyan hadműveleteket, amelyek fegyveres konfliktusba sodorják Japánnal. Próbálkozásai azonban nem vezettek sikerre. Moszkva átlátott a szitán, s tudta, miért ajánlja fel Washington ismételten, hogy a szovjet Távol-Keletre „segítséget" küld – amerikai bombázógép-kötelékek formájában. Ezek a javaslatok később is megismétlődtek, de az Egyesült Államoknak nem sikerült elérnie célját. Az e kérdésben folytatott eredménytelen levélváltás a szovjet kormány 1943. január 13-i, Franklin Roosevelthez intézett üzenetével ért véget. Ebben a szovjet kormány leszögezte: „Nekünk nem repülőegységek kellenek, hanem repülőgépek pilóták nélkül, minthogy pilótánk van bőven. Ez az egyik. Másodszor: nem arra van szükségünk, hogy a Távol-Keleten segítsenek bennünket repülőgépekkel, ahol a Szovjetunió nincs hadiállapotban, hanem a szovjet–német arcvonalon, ahol a légi segítség különösen sürgős."

A fasiszta tengelyhatalmak ellen vívott háború úgy alakult, hogy az antifasiszta koalíciónak nem minden tagja harcolt egyidejűleg Németország, Olaszország és Japán ellen. Ennél az oknál fogva, s egyben annak hangsúlyozására, hogy az Egyesült Államoknak senkivel szemben sincsenek szövetségesi kötelezettségei, javasolta Franklin Roosevelt az „egyesült nemzetek” terminust. FDR nagyon büszke volt az ötletére, amely azután támadt, hogy egy egész estén át meddő vitát folytatott Winston Churchill-lel! Másnap már korán reggel égett a vágytól, hogy közölje ötletét, természetesen elsősorban Churchill-lel. Prattyman, a komornyikja, hamar felöltöztette, és egy karosszéken Churchill szobájához gurította. Kopogott. Semmi válasz. Ekkor FDR előrehajolt a karosszékben, és mindkét kezével dörömbölni kezdett az ajtón. Egy tompa hang kérdezte:

– Ki az?

– Én, Franklin.

– Jöjjön be.

Prattyman begurította az elnök karosszékét a szobába, amely üres volt.

– Hol van, Winston?

– A kádban.

– Beszélnem kell magával.

– Jó, jöjjön be.

Churchill szappanhabmaszk alatt hunyorgott.

– Winston – kiáltott FDR –, „egyesült nemzetek” megfelel?

Churchill szája széles mosolyra húzódott, amelyet a szappanhab kissé eltorzított.

– Remek!

A terminus megvolt, s valószínűleg a fürdőszobában lezajlott történelmi beszélgetés volt a kiindulópontja annak az anekdotának, amely ezekben az években terjedt el. Rooseveltet – mesélik – bevitték Churchill szobájába, amikor az meztelenül, csupán cigarettafelhőbe burkolózva állt. Az elnök zavartan bocsánatot kért és távozni akart. De Churchill megállította: „Nagy-Britannia miniszterelnökének nincs rejtegetni valója az Egyesült Államok elnöke előtt.” Churchill, amikor Robert Sherwood megkérdezte tőle, így történt-e a dolog, erélyesen megcáfolta a híresztelést: sohasem beszélgetett az elnökkel úgy, hogy legalább egy fürdőlepedőbe ne burkolózott volna. „Nem is tehettem volna ilyen kijelentést. Az elnök jól tudta volna, hogy ez nem igaz” – fűzte hozzá Churchill.

Bármi lett légyen is az „egyesült nemzetek" terminus eredete, tény, hogy a tengelyhatalmak ellenfelei ezt a nevet vették fel. 1942. január 1-én Washingtonban 26 ország képviselői ünnepélyesen aláírták az egyesült nemzetek nyilatkozatát. Franklin Roosevelt elsőként írta alá az okmányt, s ezzel meghatározta a szertartás menetét: utána Churchill, majd M. M. Litvinov, a Szovjetunió amerikai nagykövete, azután Kína képviselője következett. A fennmaradó 22 ország képviselői másnapra voltak hivatalosak a külügyminisztériumba, ahol országaik neveinek ábécé-sorrendjében írták alá a nyilatkozatot.

Minden kormány – szögezte le a nyilatkozat – „kötelezi magát arra, hogy felhasználja összes erőforrásait, mind a katonai, mind a gazdasági erőforrásokat a háromhatalmi szerződés azon tagjai és csatlósai ellen, amelyekkel az illető kormány hadiállapotban van". Az egyesült nemzetek tagállamai kijelentették, hogy együtt fognak működni, és nem kötnek különbékét az ellenséggel. Így jött létre az egyesült nemzetek erős katonai szövetsége.

Ám a háború fő terhét a Szovjetunió viselte. Amint Roosevelt 1942 májusában Douglas MacArthurnak írta, „a tavaszi és nyári nagy hadászati koncepció szempontjából világos az az egyszerű tény, hogy az orosz seregek több nácit ölnek meg és több ellenséges felszerelést semmisítenek meg, mint az egyesült nemzetek közül a többi huszonöt együttvéve".[5]

Az Egyesült Államok is részt vett a háborúban, s a Fehér Ház mutatta a példát. 1941. december 7-től három és fél éven át az elnök rezidenciája el volt sötétítve. A Kongresszus tagjai a különben is kevés számú „Earlicon" légvédelmi ágyúk elosztásánál botrányt rendeztek: azt követelték, hogy állítsanak fel belőlük néhányat a Capitol védelmére.

---

[5] The New York Times, 1955. október 20.

III

A hadászati döntések meghozatala nem változtathatta meg a háború menetét. A Csendes-óceánról és a Távol-Keletről lehangoló hírek érkeztek. A japánok sorozatos vereségeket mértek az amerikai csapatokra. Elfoglalták az Egyesült Államok előretolt támaszpontjait, s nem lehetett tudni, hol és mikor ér véget előrenyomulásuk. A Japán elleni háborúban elszenvedett vereségek felbőszítették a népet, amely egyre hangosabban követelte, hogy minden erőt a Csendes-óceánon vessenek be. Ez nehéz feladat elé állította Rooseveltet: nyilvánosan meg kellett magyaráznia, ki a fő ellenség.

1942. január 6-án Roosevelt elment a Capitolba, hogy a Kongresszusnak felolvassa az ország helyzetére vonatkozó újévi üzenetét. Amikor a szószékre lépett, hatalmas ováció, percekig tartó taps fogadta. Roosevelt, bár nem hivatkozott a Churchill-lel folytatott beszélgetések során hozott döntésekre, az üzenetben kifejtette lényegüket. Elmondotta, hogyan érti a fasiszta blokk résztvevői közötti szereposztást. Ezt a blokkot „összeesküvésnek" minősítve, FDR rámutatott: Japánnak az a szerepe a blokkban, hogy „megakadályozza Angliába, Oroszországba és Kínába irányuló fegyverszállításainkat, holott ezek a fegyverek közelebb hozzák Hitler bukásának napját. Japán támadása Pearl Harbor ellen azt a célt követte, hogy megzavarjon és megijesszen bennünket, s mi ily módon gazdasági és katonai erőforrásainkat a Csendes-óceán, sőt az amerikai kontinens védelmére használjuk fel".

Az amerikai fegyveres erők főparancsnokaként Roosevelt csak vereségeket könyvelhetett el, ezért helyesebbnek látta a figyelmet a jelen helyett a jövőre terelni. Ismertette az Egyesült Államok 1942—1943. évi hadiipari termelésének fantasztikus programját. Az általa közölt adatok elképesztették a hallgatókat, főként azokat, akik ismerték a dolgok valódi állását: az elnök nem egy légből kapott adatot mondott be, önkényesen felnagyítva a számokat. Kijelentette, hogy az Egyesült Államok 1942-ben és 1943-ban 60 000, illetve 125 000 repülőgépet, 45 000, illetve

75 000 harckocsit, 20 000, illetve 35 000 légvédelmi löveget fog előállítani, s összesen 6 millió, illetve 10 millió tonna űrtartalmú hajómennyiséget bocsát vízre. „Ezekből, valamint más fegyvernemekre és hadianyagokra vonatkozó hasonló adatokból a japánok meg a nácik képet alkothatnak maguknak arról, mit értek el a Pearl Harbor ellen intézett támadással."

Az üzenet nem egy szerencsés megfogalmazást tartalmazott. Egyik mondata: „A világ túlságosan kicsiny ahhoz, hogy elegendő életteret biztosítson Hitler és az Isten számára" – szállóigévé lett az amerikai–angol propagandában. Roosevelt kifejezte azt a meggyőződését, hogy végső soron győzelmet aratnak az ellenség felett; bejelentette, hogy támadó háborút fognak folytatni. Beszédét a következő szavakkal fejezte be: „Ez a konfliktus nem végződik semmiféle kompromisszummal. Sohasem lehetséges kielégítő kompromisszum a Jó és a Gonosz között. A türelem és a tisztesség, a szabadság és a hűség védelmezőinek jutalma csak a teljes győzelem lehet."

Roosevelt üzenete mély benyomást tett az amerikai népre. Az, akihez közvetlenül címezte, úgy vélte, hogy kihagyhatja Amerikát a számításból. 1942. január 7-én Hitler tüzetesen kifejtette bizalmasainak szűk körében, miért nem hisz az Egyesült Államok erejében: „Az amerikaiaknak nincs jövőjük. Nézetem szerint ez az ország hanyatlóban van. A faji problémával és az egyenlőség hiányának problémájával küszködik... Hogyan is lehet elképzelni, hogy ez az ország helytállhat, hiszen jövedelmének 80 százaléka a nép zsebéből kerül ki, ott minden a dollárra épül!" A német propagandának Hitler azt az utasítást adta, hogy „mindenütt minél többet beszéljen a részeges Churchillről és a bűnöző Rooseveltről".[6] Hitler egyébként azért tekintette Rooseveltet „bűnözőnek", mert az Egyesült Államok a Szovjetunió oldalára állott.

Múltak a hetek, s a japán támadás hulláma egyre magasabbra csapott; úgy elmosta a csendes-óceáni amerikai és angol támaszpontokat, mint a tengervíz a homokvárakat. Az Egyesült Államok csendes-óceáni hajóhadát már Pearl Harborban semlegesítették, s az ázsiai hajóhad maradványai Hart tengernagy lobogója alatt kétségbeesett utóvédharcokat vívtak az indonéz partok közelében. A Fülöp-szigeteken az amerikai csapatok feladták hadállásaikat. A japán támadás éle Ausztrália ellen irányult. Február 15-én elesett az angol hatalom távol-keleti védőbástyája, Szingapur.

---

[6] Hitler's Secret Conversations. New York 1952. 196., 400. old.

Az Egyesült Államokban nőtt a zűrzavar. Roosevelt bejelentette, hogy soron következő „kandalló melleti beszélgetésében" megvilágítja honfitársainak a katonai helyzetet. A beszélgetés időpontját George Washington születésének évfordulójára tűzték ki. Minthogy ez 1942-ben vasárnapra esett, FDR pedig már régóta lemondott a vasárnapi beszédekről – az egyházi emberek ugyanis panaszkodtak, hogy ezzel elvonja a hivőket a templom látogatásától –, a „kandalló melletti beszélgetést" február 23-ára tűzték ki. A rohambrigád – Harry Hopkins, Robert Sherwood és Samuel Rosenman – hozzáfogott a beszéd megfogalmazásához.

Hopkins a következőképpen fogalmazta meg az alapgondolatot: „Az elnök nem akarja áltatni az amerikai népet. Azt akarja, hogy az emberek megértsék: a háború eszeveszett gazemberek ellen, a világ legkegyetlenebb szörnyetegei ellen folyik. Azt akarja, hogy a nép megértse, kivel van dolga." A beszéd három szerzője több éjszakán át nem aludt, míg elkészült munkájával. A Fehér Ház konyhája nem fukarkodott szendviccsel, coca-colával, kávéval és konyakkal, a szerzők pedig nem fukarkodtak a jelzőkkel.

Február 23-án este az amerikaiak meghallgatták a főparancsnokot. Roosevelt azt ajánlotta nekik, hogy terítsék ki maguk elé a világ térképét és pillantsanak rá (a lapok azt az utasítást kapták, hogy aznap hozzák le a térképet). Majd nagyon figyelmesen és nyugodtan felsorolta azokat a távolságokat, amelyek miatt az amerikaiak nem tudtak megfelelő ellenállást tanúsítani a Csendes-óceánon: bázisaik messze voltak. Volt olyan nézet például, amely szerint Pearl Harbor előkészítette a Fülöp-szigeti japán hadjárat sikerét. „Ez nem így van – mondotta Roosevelt. – Térképeiken láthatják, hogy akkor is reménytelen vállalkozás lett volna hajóhadat küldeni a Fülöp-szigetekre, ha nem történik meg a támadás (Pearl Harbor ellen. – *N. J.*). Sok ezer mérföldet kellett volna megtenni az óceánon akkor, amikor a sziget összes támaszpontjai japán ellenőrzés alatt vannak."

A vereségeket illetően Roosevelt arra emlékeztette a népet, hogy a XVIII. századi szabadságharc során „Washington tábornok és hadserege nyolc éven át jelentős fölényben levő ellenséggel állt szemben, és állandóan vereségeket szenvedett". A múltból kell reményt meríteni a jövőt illetően – mondotta az elnök. – „Berlinben, Rómában és Tokióban úgy beszélnek rólunk, mint »tehetetlen fráterekről«, »kalmárokról, akik helyett angol, orosz és kínai zsoldosaik verekszenek«.

Hadd hajtogassák a magukét!

Mondják ezt McArthur tábornoknak és embereinek.

Mondják ezt a Csendes-óceán távoli vizein harcoló tengerészeknek.

Mondják ezt a „repülő erődökben" ülő fiúknak.

Mondják ezt a tengerészgyalogságnak!"

Ámde – mondotta végül figyelmeztetőleg FDR – „a zsarnokságot, akár a poklot, nem könnyű legyőzni". Ezek a szavak, amelyeket Thomas Paine írt 1776-ban a szabadságharc idején a dobjára, időszerűek voltak a nehéz 1942-es esztendőben is.

Míg az elnök az elsötétített Fehér Házban, a kandalló mellett ülve, a mikrofonba beszélt, California partjainál, Santa Barbara közelében japán tengeralattjáró bukkant fel. Parancsnoka azt az utasítást kapta, hogy Roosevelt beszédét a partvidék ágyúzásával tegye emlékezetessé. Néhány lövedék egy állattenyésztő farmra esett. Bár a támadásnak nem voltak áldozatai, a propagandahatás nem maradt el. Másnap éjjel Los Angelesben légi riadó volt. A légvédelmi tüzérség egész éjjel lőtt a tiszta égre. A hisztéria átterjedt a fővárosra is: harmadnap éjjel Washingtonban kétszer szólaltak meg a légi riadó szirénái, s mint kiderült, vaklárma volt az egész. FDR vizsgálatot követelt. „Ettől kezdve – jegyzi meg Robert Sherwood – az Egyesült Államok kontinentális részét fenyegető légi veszély csökkent."

Roosevelt nagyon jól felmérte a titkos háború jelentőségét.

Aggódva figyelte a defetista hangulat terjedését az országban, s különféle intézkedéseket tett ellene, mindenekelőtt a hírszerző és a kémelhárító szolgálatra támaszkodva. Az utóbbira különösen nagy figyelmet fordított. Roosevelt utasítására már 1941. június 18-án létrehoztak egy hivatalt a hírszolgálat koordinálására, élén Donovan vezérőrnaggyal, aki csak az elnöknek tartozott felelősséggel tevékenységéért. 1942. június 13-án az elnök két részre osztotta ezt a szervet: egy katonai tájékoztató hivatalra (Office of War Information) Elmer Davis vezetése alatt és egy hadászati csoportra Donovan parancsnoksága alatt. Az első propagandával és ellenpropagandával foglalkozott, a második kémkedéssel és diverziós cselekményekkel. A katonai tájékoztató hivatalban a külföldi propagandaosztályt Robert Sherwood vezette. Ezeknek a szerveknek a tevékenysége összefonódott a „csendes kanadainak”, W. Stephensonnak a munkájával, aki az angol titkosszolgálatot vezette az Egyesült Államokban.

Roosevelt sok olyasmi iránt is érdeklődött, sok olyasmivel is foglalkozott, ami nemigen került be a háború hivatalos történetébe. Sok energiát fordított például a propaganda megszervezésére, többek között az úgynevezett „fekete” propagandáéra, amely az ellenfelek félrevezetését tűzte ki célul. Már az Egyesült Államok hadba lépése előtt is több beszédében az amerikai és az angol hírszerző szolgálat által szolgáltatott adatokra támaszkodott. Mindamellett e szervek munkája korántsem elégítette ki őt. 1941 végén elküldték neki a „Fekete történelem” című gyűjteményt, amely lord Vansittart dühödt németellenes beszédeit tartalmazta. FDR a kötetet átadta Donovannak esetleges felhasználás végett, de figyelmeztette őt: „Úgy vélem, hogy amikor megpróbálják úgy feltüntetni a németeket, mintha ezer éven át barbárok lettek volna, túllőnek a célon. Másvalamit kell kiemelni: a német nép bűnét, amiért megengedi egy kimondottan romboló jellegű vezetés fennmaradását, s magának a vezetésnek a bűnét.”

Amikor február 23-i beszédében Roosevelt a „sorainkban megbúvó pletykázókról és rémhírterjesztőkről” beszélt, a hírszerző szolgálat erre vonatkozó titkos memorandumát használta fel.

Az elnök beszédét a sajtónak és a rádiónak az „ötödik hadoszlop” elleni koncentrált támadása követte. Így sikerült kialakítani a megfelelő közhangulatot. Egy sor rendelet megtiltotta az izolacionistáktól és a tengelyhatalmakkal rokonszenvező személyektől származó propagandaanyagok postai szállítását. Majd betiltottak néhány sajtószervet, s legaktívabb kiadóik közül harminchármat a vádlottak padjára ültettek, elítéltek és lakat alá tettek. Csak Coughlin atyát kímélték meg: Roosevelt úgy gondolta, hogy az ellene indított eljárás felizgatná az ország katolikusait, és a kormányra nézve kellemetlen reakciót válthatna ki körükben.

Az amerikaiakat a megfelelően előkészített rádióadások és újságcikkek özönével árasztották el. A harci szellem jelentősen megnövekedett. Maga FDR szükségesnek tartotta, hogy beszédeit hősi epizódokkal tarkítsa: elmondotta, hogyan védte meg magát egy „repülő erőd” 18 japán vadászgéppel szemben, beszélt a „Squalus” tengeralattjáró legénységének hőstetteiről. Az elnök sikeresen alkalmazta a régi módszert: ha nincsenek nagy győzelmek, az egyéni hősiességről szóló sok beszámoló is megteremti a megfelelő hangulatot. A közvéleménykutatás azt mutatta, hogy Roosevelt jó úton jár. Míg 1942. március 11-én a megkérdezetteknek csupán 49 százaléka tartotta azt, hogy Amerika mindent megtesz a háború sikeréért, addig április 23-án ez az arány már 65 százalékra emelkedett. Pedig a közben eltelt hat hét alatt egyetlen amerikai győzelem sem született, mindössze az elnök propaganda-hadjárata bontakozott ki.

1942. április 18-án FDR propaganda célokból mesteri sakkhúzást tett. Utasítására a „Hornet” repülőgép-anyahajó titokban megközelítette a japán szigeteket, s az anyahajóról startoló 18 bombázógép bombákat dobott Tokióra. A gépek nem tudtak visszatérni az anyahajóra. A legénység ködös utasításokat kapott arra vonatkozólag, hogy valahol Kínában szálljon le, a Kuomintang kezén levő területen. Csupán egy repülőgép tudott sikeresen leszállni, néhány pilótát pedig, akik japán fogságba estek, kivégeztek. Roosevelt nagyon meg volt elégedve a támadással.

Amikor sajtóértekezletén az iránt érdeklődtek az újságírók, honnan indultak el a bombázógépek, Roosevelt rejtélyesen válaszolta: „Shangri-lából". Többet nem tudtak kihúzni belőle. A bombatámadás nyomán az Egyesült Államok lehetőségeiről felnagyított hírek terjedtek el, s Roosevelt éppen ezt akarta elérni.

IV

Roosevelt mesterséges eszközökkel fokozta az amerikaiak harci kedvét. Ámde minden erőfeszítése hiábavaló lett volna, ha az amerikai nép nem tudja, hogy a Vörös Hadsereg nemcsak hogy megállította Moszkvánál az ellenséget, hanem vissza is szorítja. A szovjet nép győzelmeiről szóló hírek vigasztaló pozitívumok voltak azon sorozatos vereségek közepette, amelyeket az Egyesült Államok és Anglia Japántól elszenvedett.

Február 23-i beszédében FDR a Csendes-óceánon elszenvedett súlyos megpróbáltatásokról szólott. Ugyanazon a napon ugyanerről a hadszíntérről érkezett Moszkvába MacArthur tábornoknak a Vörös Hadsereg napjára küldött távirata. A tábornok, aki arra készült, hogy a japánok nyomására elhagyja a Fülöp-szigeteket, a következőket írta: „A világ az orosz hadsereg dicső zászlaiba helyezi reményét. Életem során számos háborúban részt vettem, más háborúknak tanúja voltam, s tüzetesen tanulmányoztam a múlt nagy hadvezéreinek hadjáratait. Egyikben sem láttam a kezdetben győztes ellenféllel szemben ilyen nagyszerű ellenállást, amelyet megsemmisítő ellentámadás követett, visszavetve az ellenséget saját országáig. Ezeknek az erőfeszítéseknek a lendülete és nagysága az egész történelem legnagyszerűbb katonai eredménye."

Douglas MacArthur tábornok, aki átélte a megalázó vereségek keserűségét, a modern háború szakértője volt. Ezért szemlélte kétségkívül őszinte csodálattal a Vörös Hadsereg hőstetteit. 1941–1942 telén az Egyesült Államokba csak kelet felől érkeztek jó hírek: Moszkva mellől, ahol felragyogtak a győzelem napjának első sugarai. Az amerikaiak újból tanulták a földrajzot: megtanulták azoknak az addig előttük ismeretlen helységeknek a nevét, amelyeket a szovjet csapatok gyötrelmesen nehéz, nyugati irányú előnyomulásuk során felszabadítottak. Az amerikai nép szemében a Vörös Hadsereg katonája gigászi alakká nőtt, aki megszabadítja a világot a náci pestistől.

A szovjet emberek és hőstetteik iránti tisztelet hamarosan a rokonszenv érzésével párosult. FDR gondosan figyelte a közvélemény barométerét. Április 27-i nagy beszédében elismeréssel adózott „azon megsemmisítő ellentámadásnak, amelyet a nagy orosz seregek a hatalmas német hadsereg ellen indítottak. Az orosz csapatok ellenségeink fegyveres erőiből – csapataiból, repülőgépeiből, harckocsijaiból és lövegeiből – többet semmisítenek meg, mint az Egyesült Nemzetek többi tagjai együttvéve."[17]

A Szovjetunió győzelmei már 1942 tavasz elején éles formában felvetették azt a kérdést, hogy a nyugati szövetségesek mikor és milyen segítséget nyújthatnak a szovjet népnek. Az ország egészében, akarva, nem akarva, egyetértett az elnökkel abban, hogy a fő ellenség Németország, a Csendes-óceán pedig másodrendű hadszíntér. Ennélfogva nem oda fogják küldeni a számtalan katonai táborban kiképzés alatt álló katonák zömét. Sürgető követeléssé lett, hogy a jenkik ne üljenek ölbe tett kézzel, amíg a hősies szövetséges párharcot vív azokkal az erőkkel, amelyek – s ezt maga FDR nemegyszer hangsúlyozta – halálos veszedelemmel fenyegetik Amerikát. Haladéktalanul segítő kezet kell nyújtani az óceánon át a Szovjetuniónak.

A kormány tétlensége arra indította Drew Pearsont, az igen népszerű publicistát, hogy a rádióban csípős hangú beszédet mondjon. Pearsont pedig vasárnaponként 15 millió ember hallgatta. Az újságíró nem tett szemrehányást az elnöknek, de ugyanakkor kijelentette: Hull arra törekszik, hogy a Szovjetunió „elvérezzék". Pearson nyilvános vádja fájó sebet ejtett az elnökön: a publicista az elnök hivatalos családját támadta. FDR szigorúan figyelmeztette Pearsont, hogy az ilyen állítások könnyen a szövetséges megsértéseként értelmezhetők. De Pearsont, aki meggyőződése szerint kvéker, saját véleménye szerint pedig „igazságkereső" volt, nem lehetett egykönnyen megállítani.

---

[17] *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 315. old.

Pótlólag közölte, hogy az oroszok tudnak „Hull következetes oroszellenességéről", s „éppen ezért nincs szükség arra, hogy én beszéljek nekik róla. Ám ha az elnöknek bűnbakra van szüksége, szívesen leszek az, feltéve, hogy kijelentéseim segítik majd a kormányt abban, hogy szavakkal bebizonyítsa azt, amit tettei nem bizonyítanak." Pearson rengeteg falragaszt rendelt, amelyek őt ábrázolták profilban, ezzel a felírással: „Az a férfi, akit az elnök hazugnak nevezett." Végeredményben Pearson népszerűvé lett. S ha a népszerűség elérésére még ő, a toll gengsztere is megfelelő alkalomnak tartotta azt, hogy a kormányt tétlenséggel vádolja, akkor nem nehéz felmérni, milyen erőteljesen követelte a nép a Szovjetunió katonai támogatását.

1942. április 3-án Franklin Roosevelt ezt írta Churchillnek: „Az ön népe is, az én népem is a második arcvonal megnyitását követeli, hogy könnyítsünk az oroszok terhén. Népeinknek látniuk kell, hogy az oroszok több németet ölnek meg és több ellenséges felszerelést semmisítenek meg, mint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia együttvéve."[8] Ez volt a dolog egyik oldala; a másik pedig az, hogy az Egyesült Államok még mindig attól tartott, hogy végső soron a Szovjetunió vereséget szenved a Németország elleni háborúban. Az amerikaiak úgy gondolták, hogy a Vörös Hadsereg sikereit jelentős részben „Tél tábornok" készítette elő, s nagyon nyugtalanította őket a hitleristáknak a szovjet–német fronton elkerülhetetlenül bekövetkező nyári offenzívája.

1942 tavaszán az amerikai vezérkarok tervet készítettek arról, hogy a szövetségesek benyomulnak az európai kontinensre nyugatról, Franciaországon keresztül. Március 25-én Roosevelt megtekintette a tervet. Eredetileg azt akarta, hogy adják át a tervet a vezérkari főnökök egyesített bizottságának. De – mint Henry Stimson írja – „Hopkins kardot rántott, és meggyőzően bebizonyította, hogy ennek a tárgynak (a behatolásnak. – *N. J.*) nem szabad a szóban forgó szervezet kezébe kerülnie, mert az teljesen széttépné és kiherélné".[9] FDR igazat adott neki.

---

[8] *H. Feis:* Churchill, Roosevelt, Stalin. Princeton University Press, 1957. 58. old.

Április 1-én a tervet megtárgyalták a Fehér Házban. Úgy döntöttek, hogy 1943. április 1-én 48 hadosztályt partra szállítanak Franciaországban, 5800 repülőgép támogatása mellett. Arra az esetre, ha a szovjet–német arcvonalon az „összeomlás" veszélye fenyegetne, vagy pedig lényegesen megromlana Németország helyzete, 1942 szeptember–októberre soron kívüli partraszállást terveztek 5 hadosztállyal. Roosevelt jóváhagyta a tervet, sőt a soron kívüli partraszállás időpontját augusztusra hozta előre. Minthogy a szóban forgó hadműveleteket Angliával együtt kellett végrehajtani, a partra szálló csapatok támaszpontjai pedig a brit szigeteken voltak, Londonba küldték tárgyalni Hopkinsot, Marshall tábornokot és King tengernagyot.

A megbízottak április 8–14 között ismertették a tervet az angol kormánnyal. Churchill és környezete első ízben látta Hopkinsot munkában. Az angolok valószínűleg akkor keresztelték el őt „a kérdés gyökere lordjának". Mindenesetre az angol kormány egyetértett a tervvel. Csakhogy ez az egyetértés nem volt őszinte, Washington pedig a második arcvonal kérdését a Szovjetunióval kapcsolatban méltatlan diplomáciai játék tárgyává változtatta.

A szovjet kormány már 1941 végén felkérte a nyugati szövetségeseket, hogy ismerjék el a Szovjetunió 1940-es határait. London tisztában volt azzal, hogy meg kell szilárdítania a Szovjetunióhoz fűződő szövetségesi viszonyt, és elhatározta, hogy teljesíti a szovjet kormány kívánságát. Washington hevesen ellenezte ezt a lépést. De milyen magyarázatot adjon a szovjet kormánynak? Roosevelt és Hull elhatározták, hogy a második arcvonal megnyitásának ígéretével megkerülik a szovjet határok elismerésének kérdését. Roosevelt meghívott az Egyesült Államokba egy szovjet küldöttséget.

Április 11-én FDR a következőket írta Moszkvába: „Igen fontos katonai javaslatom van fegyveres erőink olyan irányú felhasználásával kapcsolatosan, amely megkönnyíti az Önök nyugati arcvonalán létrejött kritikus helyzetet. Én ennek óriási jelentőséget tulajdonítok." Feis hivatalos amerikai történész így kommentálja a javaslatot: „Ez a kulcsa annak, hogy a szovjet delegációt sürgősen, idő előtt meghívták Washingtonba. A szovjet kormányt az egyik előnytől el kellett terelni egy másik felé. A gyors megsegítés csábítóbb és vonzóbb volt, alkalmas arra, hogy elterelje figyelmét a határok kérdéséről."[10]

---

[9] *H. Stimson* and *M. Bundy:* On Active Service in Peace and War. New York 1948. 214. old.

A Londonra gyakorolt amerikai nyomás következtében az 1942. május 26-án aláírt szovjet–angol szövetségi szerződésből kimaradt a Szovjetunió nyugati határainak kérdése. 1942 május végén–június elején Roosevelt tárgyalt a szovjet delegációval. Kategorikusan kijelentette a szovjet megbízottaknak, hogy 1942-ben megnyitják a második arcvonalat. Hogy az Egyesült Államok szakszerű állásfoglalását kidomborítsa a problémával kapcsolatban, FDR rámutatott arra, hogy az Egyesült Államok nem eszközölhet szállításokat a Szovjetuniónak a kölcsönbérleti törvény alapján megígért volumenben, mivel a hajókra szükség van az amerikai csapat- és rakományszállításoknál, majd azt követően a partraszállásnál. Míg az eredeti tervben 1942. július 1-től kezdődően évi 8 millió tonna rakomány szállítását irányozták elő a Szovjetunióba, a második arcvonal előkészítése folytán ezt a mennyiséget 2,5 millió tonnára kellett csökkenteni. A szovjet kormány, hogy a nyugati hadműveleteket mielőbb megkezdjék, beleegyezett az új kvótába.

Június 11-én Washingtonban amerikai–szovjet egyezményt írtak alá „az agresszió elleni hadviselésben nyújtott kölcsönös segítség elveiről". Ez az egyezmény szabályozta a kölcsönbérleti törvény alapján történő elszámolásokat, és hasonlított mindazon többi egyezményhez, amelyet az Egyesült Államok a törvény nyújtotta kedvezményekben részesülő országokkal kötött. A június 12-én Moszkvában és Washingtonban egyidejűleg megjelent közleményből a világ arról értesült, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió között „teljes megegyezés jött létre az Európában 1942-ben megnyitandó második arcvonallal kapcsolatos halaszthatatlan feladatokat illetően”.

---

[10] *H. Feis:* Churchill, Roosevelt, Stalin. 61. old.

Eközben kibontakozott a német offenzíva a szovjet–német front déli szárnyán. Súlyos harcok folytak, az ellenség a Volgáig és a Kaukázusig tört előre, de nyilvánvaló volt, hogy Németország távol van a döntő sikerektől. Churchill és Roosevelt, akik állandóan figyelemmel kísérték a fegyveres harc menetét, arra a következtetésre jutottak, hogy a Szovjetunió „megmentésére” aligha lesz szükség. Elsőnek Churchill nyilatkozott, kijelentve, hogy amíg a Wehrmacht a Szovjetunió elleni háborúban nem demoralizálódik, addig a nyugati szövetségesek ne kezdjenek nagyobb hadműveleteket Európában. Churchill javaslatát bonyolult amerikai–angol tárgyalások követték. Július 24-én FDR megegyezett Churchill-lel. Az Egyesült Államok elnöke és Anglia miniszterelnöke megállapodtak abban, hogy 1942 őszén csapataik partra szállnak Észak-Afrikában.

Az amerikai parancsnokság háborgott, de elégedetlensége nem lépte túl a katonai fegyelem határait. A hadsereg vezérkara memorandumot nyújtott át az elnöknek, amelyben ezt írta: „Ha a németek torkon ragadják az orosz hadsereget, akkor tűszúrások sem fogják elterelni őket kitűzött céljuktól. S minél távolabb indítunk hadműveleteket a náci erődtől, azok annál kevésbé lesznek eredményesek.” A hadsereg vezérkara hangsúlyozta, hogy a behatolás sikere attól függ majd, „mennyire vagyunk hajlandók olyan kockázatra és áldozatokra, amelyek egy hídfőállás megszerzésével együtt járnak”. Ha ez az érvelés valamiről meggyőzhette FDR-t, akkor csak arról, hogy a második arcvonallal nem kell sietni. Ő azon volt, hogy az Egyesült Államok megőrizze erejét, a tábornokok pedig, nézete szerint, el akarják fecsérelni ezt az erőt. Az utóbbiak aligha merészelték volna memorandumaikkal ostromolni a főparancsnokot, ha ismerték volna azt a népszerű hadászati előadást, amelyet az elnök fiának, Elliottnak 1942 elején tartott.

„Gondold, hogy ez egy futballmeccs... – Mondjuk, mi vagyunk a tartalék, s most a padon ülve várakozunk. Pillanatnyilag az orosz együttes játszik, párhuzamosan a kínaival s kisebb mértékben az angol. Nekünk az a szerepünk, hogy... hogy nevezik a slangben azt, aki a célba fut? Gyorsfiú?...

Mielőtt odajutna a meccs, hogy játékosaink kimerülnek, be fogunk tudni állni a döntő rohamra. Frissek leszünk. Ha nem tévedünk az időben, játékosaink még bírják. És...

Azt hiszem, jól számolunk az idővel."[11]

A parancsnokoknak Roosevelt megmagyarázta – jóllehet részletekbe nem bocsátkozott –, hogy a második arcvonal megnyitásának hangoztatása „csupán azt célozta, hogy a szovjet kormányba reményt öntsenek". A tábornokok nem nagyon hitték el, hogy csakugyan így áll a dolog. A vezérkari főnökök, látva az összefüggést a szovjet–német arcvonal harci fejleményei és a kormány szándékai között, az elnökhöz intézett újabb memorandumukban kifejezésre juttatták a következő feltevést: „Eszerint nem a szovjetek elkerülhetetlen vereségét, hanem a szovjet győzelmeket kell tekintenünk az 1943. évi partraszállás döntő előfeltételének." FDR erre nem reagált.

Augusztus 12-én Churchill Moszkvába érkezett, s közölte a szovjet kormánnyal, hogy 1942-ben nem nyitják meg a második frontot. Ez a körülmény nehéz helyzetbe hozta a Szovjetuniót, amely egyedül harcolt Németország és európai csatlósai ellen; a szovjet parancsnokság, amikor elkészítette az 1942. évi őszi és téli hadjárat tervét, arra számított, hogy nyugaton aktív hadműveletek indulnak.

Washingtonban tudták, milyen kínos helyzetbe került az Egyesült Államok és Anglia, amikor ünnepélyesen tett ígéreteit rútul megszegte. Augusztus 19-én Franklin Roosevelt ezt írja Sztálinnak: „Nagyon sajnálom, hogy nem vehettem részt Önnel és Churchill úrral együtt a nemrég Moszkvában lefolyt tárgyalásokon... Az Egyesült Államok jól tudja, hogy a Szovjetunió fogja viselni a küzdelem fő terhét, és ő fogja elszenvedni a legsúlyosabb veszteségeket 1942 folyamán, s közölhetem, hogy elragadtatással szemléljük az Ön országának nagyszerű ellenállását. Minél előbb és minél nagyobb erőkkel segíteni fogjuk Önöket, mihelyt ezt megtehetjük, s remélem, hogy hisz nekem, amikor ezt közlöm Önnel." A szovjet kormány az üzenetet tudomásul vette.

---

[11] Lásd E. *Roosevelt:* Apám így látta. Dante Konyvkiadó 1947. 51. old.

1942 őszén, amikor a szovjet–német fronton különösen súlyos és véres ütközetek folytak, FDR a szovjet népet néhány, Sztálinhoz címzett meleg hangú üzenettel támogatta.

Október 5-én: „Legszívélyesebb gratulációmat küldöm a szovjet seregek nagyszerű győzelmeihez és további szerencsét kívánok. Őszinte híve, Franklin D. Roosevelt."

Október 9: „Sztálingrád hősi védelme Amerikában mindenkit nagy lelkesedéssel tölt el. Meggyőződésünk, hogy sikerrel fog járni."

November 19: „Nem kell Önt arra biztatnom, hogy folytassa a jó munkát. Ön ezt megteszi, s őszinte meggyőződésem, hogy a dolgok mindenütt kedvezőbb képet mutatnak. Meleg üdvözlettel Roosevelt."

A szovjet embereknek elsősorban katonai segítségre volt szükségük. FDR azt ígérte, hogy minden megtörténik a fegyverek és hadifelszerelések szállításának meggyorsítása érdekében. Valójában azonban – amint R. Leighton és R. Coakley hivatalos amerikai történészek megjegyzik –, „amikor a nagy sztálingrádi csata folyt, az Egyesült Államok szállítmányai korántsem érték el a második jegyzőkönyvben megígért arányokat. 1942 november végén 840 000 tonna rakományt küldtek el a tervezett 1 608 800 tonnával szemben." 1942 őszén Anglia és az Egyesült Államok, különböző nehézségekre hivatkozva, teljesen megszüntették konvojok indítását a Szovjetunió északi kikötői felé. Mindez természetszerűleg rányomta bélyegét az amerikai–szovjet viszonyra.

FDR mindamellett pózba vágta magát. Október 28-án ezt írja Churchillnek: „Nem nagyon aggasztanak a Moszkvából kapott válaszok vagy a válaszok hiánya. Az a véleményem, hogy ők a beszéd adományát nem ugyanazokra a célokra használják, mint mi... Szilárd meggyőződésem, hogy az oroszok tartani fogják magukat a télen, és nekünk feltétlenül meg kell valósítanunk terveinket mind az ő ellátásuk tekintetében, mind pedig abban a vonatkozásban, hogy légi haderőt küldünk hadműveleteik támogatására. Azt akarom, hogy elmondhassuk Sztálin úrnak, miszerint százszázalékig teljesítettük kötelezettségeinket."

Az elnök logikájának kevés köze volt a valósághoz. Ez utóbbi kijelentése egyáltalán nem egyeztethető össze azzal, amit az Egyesült Államok 1942 nyarán és őszén valójában tett! Egyébként, nem érdemes moralizálni; hallgassuk meg inkább az illetékeseket! Dwight Eisenhower azt a napot, amelyen úgy döntöttek, hogy nem szállnak partra Európában, „a történelem legsötétebb napjának" nevezte. Harry Hopkins egyáltalán nem értett egyet Churchill azon figyelmeztetésével, hogy a La Manche csatorna „véres folyóvá" lesz.

A háború befejeződése után Marshall tábornok nyíltan megmondotta: „Az amerikaiak mostani nemzedéke sokáig emlékezni fog 1942 sötét napjaira, amikor a japánok elfoglalták Malájföldet, megszállták Burmát, fenyegették Indiát, miközben a német csapatok a Volga és Szuez felé nyomultak. Akkoriban Németország és Japán annyira közel álltak világuralmi törekvéseik megvalósításához, hogy mind a mai napig még nem ébredtünk igazán a tudatára annak, mennyire vékony volt az a szál, amelyen az Egyesült Nemzetek sorsa függött. Az igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy az a szerep, amelyet azokban a napokban a katasztrófa elhárításában játszottunk, nem válik becsületünkre."[12]

VI

A háború gyökeresen megváltoztatta az Egyesült Államok életét. Az óriási fegyverkezési program teljesítése, a fegyveres erők felkészítése, a tartalékok mozgósítása nagymértékben bővítette és bonyolította a kormány munkáját. FDR nem bízott új funkciókat a régi szervekre, hanem újabb igazgatóságok, hivatalok stb. szervezéséhez látott. Washington tömérdek olyan szerv központjává vált, amelyeket speciálisan a fegyveres harc folytatása céljából hoztak létre. Ha csak egy részét soroljuk fel az 1942-ben létesített szerveknek, az is megmutatja, milyen messze ért el a szövetségi kormány keze.

---

[12] General Marshall's Report. The Winning of the War in Europe and Pacific. Washington 1945. 64. old.

Január 12-én létrehozták a munkaviszonyokkal foglalkozó országos igazgatóságot; január 16-án a hadiipari termelés igazgatóságát; január 26-án az egyesített nyersanyaghivatalt, a lőszerrendelések elosztásával foglalkozó hivatalt és a hajózást ellenőrző igazgatóságot; február 7-én megalakították a hadihajóforgalom igazgatóságát; február 24-én az országos lakásügyi kirendeltséget; március 11-én a külföldi tulajdonok igazgatóságát; április 7-én a készletek racionalizálását végző hivatalt; április 18-án a munkaerőtartalékok katonai bizottságát; május 15-én kisegítő női hadtestet szerveztek; június 9-én létrehozták az egyesített termelési, tartalékgazdálkodási és élelmiszerügyi igazgatóságokat; július 25-én a katonai segélynyújtási hivatalt; augusztus 6-án a szintetikus kaucsuktermelési igazgatóságot; október 3-án pedig a gazdasági stabilizáció hivatalát.

Néhány évvel korábban FDR-nek ezeket az intézkedéseit a vagyonos osztályok „szövetségi extrémizmusnak" vagy valami hasonlónak minősítették és megbélyegezték volna. Most viszont nem került sor különösebb tiltakozásra. Ennek megvolt az alapos oka: csaknem minden olyan szervnek az élén, amelyet a hadviselés érdekében hoztak létre, a nagytőke képviselői állottak. Ezek tömegestül csődültek Washingtonba, jobbra-balra felajánlva szolgálataikat. A monopóliumok és a Kongresszusban ülő híveik az amerikai történelemben példa nélkül álló jelenséget hoztak létre: az „évi egydolláros embereket" („dollar-a-year-men"). Egy-egy üzletember elvállalta a megfelelő hatóság vezetését, s ezért szimbolikus fizetést kapott – évi egy dollárt. Már az Európában folyó „furcsa háború" idején hozzáláttak, hogy kezükbe kaparintsák az ország hadi gazdálkodását, Pearl Harbor után pedig teljesen birtokukba vették.

Az Egyesült Államok hadba lépésével különféle fogyatékosságok kerültek napfényre az ipar mozgósítása terén. Kitűnt, hogy 1941. december 7-ig lényegében igen keveset tettek ez irányban. Az automobilipar például, a kormány minden intelme ellenére, továbbra is főleg személyautókat gyártott, s nem sietett átállni a hadiipari vágányra. Az „évi egydolláros emberek” hozzáértését és rátermettségét természetesen kétségbe vonták. Sokat beszéltek erről az országban, s egyre hangosabban követelték a kormánytól, hogy teremtsen rendet. A szenátus bizottsága Harry Truman vezetése alatt, miután több mint egy évig vizsgálta a hadiipar helyzetét, 1941 végén–1942 elején arra a következtetésre jutott, hogy az „egydolláros emberek” útján történő vezetés rendszerét feltétlenül fel kell számolni. A bizottság javaslatait Roosevelt elé terjesztették.

Az elnök azzal válaszolt, hogy 1942 januárjában a hadiipari termelés kulcsfontosságú igazgatóságának élére kinevezte a nagytőkés Donald Nelsont. Nelsont gyakorlatilag korlátlan jogokkal ruházták fel, s ő a hatalmát, természetesen, a nagytőke érdekében használta ki. Harry Truman, aki a Fehér Ház szárnyai alatt csinált karriert, megérezte, honnan fúj a szél. 180 fokos fordulatot téve kijelentette, hogy „a szenátusi bizottság már nem ellenzi” az „évi egydolláros emberek” rendszerét. A Donald Nelsonhoz címzett megfelelő levélbe Harry Truman mindazonáltal az illendőség kedvéért beiktatott néhány célzást arra, hogy „a bizottságnak nem tetszik, hogy a hadi szállítmányok ügye a tőke túszainak kezében van”.

A szervezett munkásmozgalomnak azokat a próbálkozásait, hogy a hadigazdaság irányítására közös tanácsokat hozzon létre (a munkások, a gyárosok és a kormány képviselőiből), FDR figyelmen kívül hagyta. Vajon miért? Bruce Catton, e kérdés alapos ismerője, aki a háború alatt a hadiipari termelés igazgatóságának tájékoztató irodáját vezette, őszintén megírja: „Az »évi egydolláros emberek« rendszerének alternatívája egészen más katonai erőfeszítéseket eredményezett volna. Ez szinte elkerülhetetlenül forradalminak tűnt. Valami Murray-féle tervről volt szó: az egész iparban, alulról felfelé, minden szinten tanácsokat alakítani, amelyekben a felelősség közvetlenül a munkásokra, a mérnökökre és a vezetőkre hárulna. Természetesen az ellenőrzés szigorúbb lett volna, de más jellegű, s megszilárdította volna a szövetségi kormánynak azt a jogát és kötelességét, hogy a válság idején figyelmen kívül hagyja a nagytőke érdekeit. Az »évi egydolláros emberek« ellen irányuló határozat elfogadása azt jelentette volna, hogy egészen más rendszert hozunk létre. És ezt a háború emésztő lángjában létrejött rendszert a háború befejezése után nehéz lett volna felszámolni."[13]

Franklin Roosevelt azáltal, hogy nem hozott ilyen döntést, hanem a szövetségi kormány tekintélyével szentesítette a nagy monopóliumok rendelkezési jogát a gazdaság felett, saját maga hívta életre azokat a problémákat, amelyekkel a kormány a háború egész tartama alatt küszködött; az inflációnak, a munkaügyi konfliktusoknak, a nagy business féktelen nyereséghajszájának problémáit. Maga FDR fenékig ürítette a serleget a saját politikája szülte nehézségekkel vívódva. Másként viszont nem cselekedhetett: a tőkés Amerika kormányának az élén állt.

Roosevelt 1942. április 27-én igen hosszú üzenetet intézett a Kongresszushoz, amelyben az infláció elleni harc érdekében követelte az árak, a bérek, a lakbér „befagyasztását", valamint az egyes személyek tiszta nyereségének évi 25 000 dollárra való korlátozását a háború idejére. Ezeket a rendszabályokat részben végrehajtották, de a Kongresszus semmiképp sem akart reagálni az elnöknek arra a javaslatára, hogy korlátozzák a mezőgazdasági termékek árait és a belőlük eredő hasznot. Washington legfelsőbb kormánytanácsaiban a viták botrányos jelleget öltöttek. 1942 nyár végén Roosevelt a következő levélkét írta Samuel Rosenmannek azzal a csatával kapcsolatban, amely Henry Morgenthau és Harold Smith – a költségvetési iroda vezetője – közt legutóbb lefolyt: „Harold Smithet, akit általában »harcias Smith« néven ismernek, zárja be egy szobába a pénzügyminiszterrel, másként »Morgenthau tengerésszel«, s engedje ki azt, aki életben marad. FDR." A tréfában nyilván sok keserűség is volt.

Rooseveltet tanácsadói rá akarták venni, hogy a szükséges korlátozásokat törvényerejű rendelettel vezesse be; az elnököt ugyanis a háború idejére felruházták a megfelelő teljhatalommal. FDR mégis úgy döntött, hogy a Kongresszust kényszeríti cselekvésre. 1942. szeptember 7-én eléggé éles hangú üzenetet intézett a Kongresszushoz, s figyelmeztette arra, hogy ha október 1-ig nem hoz döntést, az elnök önhatalmúlag fogja megtenni a szükséges intézkedéseket. A szeptember 7-én este megtartott „kandalló melletti beszélgetésben" megmagyarázta javaslatainak lényegét.

---

[13] *B. Catton:* The War Lords of Washington. New York 1948. 122. old.

Elmondotta a hallgatóknak a következő szomorú esetet. Egy amerikai pilóta japán repülőgép-anyahajók bombázására indult, s miközben beszállt gépébe, ezt mondotta társainak: „Ne feledjétek, hogy honfitársaink otthon számítanak ránk. Célba fogok találni akkor is, ha a repülőgéppel együtt az ellenséges repülőgép-anyahajó „rajt"-fedélzetére kell zuhannom." A pilóta nem tért vissza a támaszpontra. „Azt mondotta – folytatta FDR –, hogy számíthatunk rá és társaira. Nem hiába számítottunk rá. De vajon joggal számíthatnak-e ezek a fiúk ránk? Mit teszünk mi a győzelem érdekében? A válasz: nem teszünk eleget... A háborúkat nem olyan katonákkal nyerik meg, akik elsősorban saját biztonságukkal törődnek. És nem is olyan emberekkel, akik mindenekelőtt kényelmükre és csekkfüzeteikre gondolnak."

Ezúttal a Kongresszus megszavazta azokat a rendszabályokat, amelyek valamelyest korlátozták a profitokat és a mezőgazdasági termékek árait. Október 3-án Roosevelt James Byrnest, a Legfelsőbb Bíróság tagját kinevezte a gazdasági stabilizáció hivatala vezetőjének. Ez a szerv a Fehér Ház keleti szárnyában kapott helyet. Byrnes ténylegesen az elnök jobb keze lett belügyi téren, és Hopkins munkája csökkent. FDR szerencsés intézkedésnek tekintette Byrnes kinevezését, aki kapcsolatban állt a déli államok demokratáival, és biztosította az elnök számára a párt reakciós szárnyának támogatását.

Bár a háborúban nem arattak győzelmeket, FDR, a soron következő kongresszusi választásokra való tekintettel, október 12-i beszédében igyekezett megszilárdítani a katonai parancsnokságba vetett hitet. Azt bizonygatta, hogy a második arcvonal megnyitásáról való lemondás ésszerű cselekedet volt. „Csak egyet mondhatok terveinkről: nem azok a tintanyaló stratégák készítik őket, akik a sajtóban vagy a rádióban fejtik ki nézeteiket. Az egyik legnagyszerűbb amerikai katona, Robert E. Lee, egy ízben felhívta a figyelmet arra a tragikus tényre, hogy az akkor folyó háborúban a legnevesebb tábornokok nem a hadseregben, hanem újságoknál dolgoztak. S úgy látszik, ez minden háborúra áll.” FDR-t tanácsadói rávették, hogy hagyja ki beszédéből a következő kijelentést: „Egy kávéházi stratéga vagy kommentátor veszélyesebb egy demokratikus ország győzelmére nézve tíz úgynevezett »aranygallérosnál«.” (Az Egyesült Államokban így nevezik a katonai vezetőket. – *N. J.*) A tanácsadók úgy vélték, hogy 1942 őszén ez a megállapítás többet árt, mint használ.

Az 1942. november 3-i kongresszusi választásokon a demokraták több választókörzetben kudarcot szenvedtek. Ennek következtében FDR-nek még sohasem volt a Kongresszusban ilyen jelentéktelen többsége, amióta a Fehér Házba került. A választások kimenetele egyébként nem érte őt váratlanul: a kormány sem külső, sem belső téren nem ért el sikereket.

A háború, bár antifasiszta jellegű volt, nem számolta fel az Egyesült Államokban a szociális problémákat. A monopóliumok megszedték magukat a háborún. A dolgozó tömegek, jóllehet nem viseltek az európai és ázsiai népekre háruló terhekhez hasonlítható terheket, mégis látták, hogy a nemzeti jövedelemből nem kapják meg a rájuk eső részt. A monopóliumok túlkapásai sztrájkokhoz vezettek. Az 1940–1945-ös években több mint 23 000 sztrájk folyt le, s a sztrájkolók száma meghaladta a 11 milliót. 1943. május 1-én, a bányászsztrájk idején, Roosevelt parancsot adott a katonaságnak a bányák megszállására. A Kongresszus elfogadta a Smith–Connally-törvényt, amely a háború idejére korlátozta a sztrájkjogot. FDR megvétózta a törvényjavaslatot, de a június 25-i második szavazáson mégis elfogadták. A Kongresszus ilyen és ehhez hasonló intézkedései, amelyeket a kormányzat akarata ellenére hozott, világosan mutatták, hogy FDR befolyása csökken.

Az elnök csupán a nemzethez apellált, de ezt sem tette túlságosan erélyesen. A belügyekkel kapcsolatos legerélyesebb kijelentése talán 1944 januárjában, szokásos évi üzenetében hangzott el, amelyben az ország helyzetéről szólt. „Miközben a többség panasz nélkül folytatja munkáját, egy lármás kisebbség különleges kiváltságokat követel különleges csoportok részére. Semmittevők fészkelik be magukat a Kongresszus folyosóira és a washingtoni bárokba, s a nemzet egészének érdekeivel szemben saját, különleges csoportérdekeiket képviselik. A háborút elsősorban eszköznek tekintik, amelynek segítségével szomszédaik rovására gyarapodhatnak – pénzben, politikai és szociális kiváltságokban."[14]

Roosevelt „semmittevőknek" nevezte őket, de semmiféle intézkedést nem tett ellenük. Ám az ország emlékezett a New Deal időszakának Rooseveltjére, s az emberekben felvetődött a kérdés: vajon FDR nem vesztette-e el harcképességét? Az 1943 novemberi sajtóértekezleten Roosevelt hivatalosan is elismerte azt, ami valószínűleg már amúgy is kiderült: nem tartja többé szükségesnek a New Dealben megfogalmazott politika folytatását...

„Kérdés: Elnök úr... ismeretessé vált, hogy önnek már nem tetszik a »New Deal« terminus. Nem mondaná-e el nekünk, miről van szó?

Elnök: Igen, vártam, hogy valaki mégis felteszi ezt a kérdést ...Hogyan is született meg a New Deal? Azért jött létre, mert egy Egyesült Államok nevű beteg komoly belső bajokban szenvedett... Doktort hívtak. Hosszú időre volt szükség... néhány esztendőre... a betegség meggyógyításához... Két évvel ezelőtt ugyanezt a beteget baleset érte. Ezúttal nem belső bajról volt szó. Két évvel ezelőtt, december 7-én, súlyos helyzetbe került... És egy új doktor vette kezelésbe. A régi doktor – a New Deal – nem tud kezet és lábat gyógyítani. Jól ért a terápiához, de nem ért a sebészethez. Ezért kollégájához fordult, Háborúban Győző doktorhoz, s ez fogott hozzá a baleset következményeinek gyógyításához...

Kérdés: ...Az a szándéka, hogy a New Dealt a háború befejezéséig felfüggessze, és azután ismét visszatérjen a szociális kérdésekhez, vagy úgy véli, hogy a beteg meggyógyult?

Elnök: Az 1933-as program... az 1933-as problémák megoldásának programja volt. Idővel új programra lesz szükség, függetlenül attól, ki lesz hatalmon. Már nem beszélünk az

---

[14] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt 1944–1945. 34. old.

1933-as program terminusaiban. Ezt a programot majdnem végrehajtottuk, de ez nem jelenti azt... hogy lehetetlen, hogy szükségtelen egy új program, ha eljön az ideje."[15]

Az antifasiszta, felszabadító háború tüzében nem csupán a szabadságszerető népek egyesültek; a tengelyhatalmak szétzúzásának feladata a Hitler-ellenes koalícióban részt vevő országokban is kialakított bizonyos nemzeti egyetértést. Objektíve az Egyesült Államokban a monopóliumok „elfelejtett ellenséggé" váltak. Ilyenformán akkoriban, legalábbis a háborús válság idején, valóban nem volt nagy szükség a New Dealhez hasonló politikára.

VII

Noha a háború az amerikai partoktól igen távol folyt, a titkosszolgálat gondosan őrködött az elnök biztonsága felett. Azt a néhány utazást, amelyet az elnök az országban tett, biztonsági okokból titokban tartották; az ezek során mondott beszédeiről a sajtó is, a rádió is csak később adott hírt. Az elnök körül nagyszámú és igen éber őrség nyüzsgött. FDR semmi kivetni valót nem talált ebben.

Így például, amikor 1942 őszén meglátogatta a Kaiser-hajógyárat, felszólalt egy munkásnagygyűlésen. „Tudják-e – mondotta a mikrofon előtt —, hogy ittlétemről fogalmuk sincs az embereknek." Általános élénkség. FDR néhány pillanatnyi szünet után folytatta: „Olyan titoknak vannak birtokában, amelyet az Egyesült Államok lapjai sem ismernek. Remélem, megőrzik ezt a titkot, mert én katonai és tengerészeti parancsok szerint cselekszem, s felszólalásaimnak és helyváltoztatásomnak, akár egy éppen vízre bocsátott hajó mozgásának, titokban kell maradnia."

1942 nyarától kezdve Franklin Rooseveltnek szokásává vált, hogy gyakran eltávozott a fővárosból „ismeretlen irányban". Százegynéhány kilométernyire Washingtontól északra volt egy kis település, a múltban nyári ifjúsági tábor. A háború alatt a tengerészgyalogság kiképző központjaként használták. Ezekben a gerendaházakban ütötte fel a tanyáját FDR, itt keresett menedéket a főváros lármájától. Új rezidenciáját „Shangri-la”-nak keresztelte el.

---

[15] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt 1943. 569—571. old.

Shangri-la mindössze két órányira volt Washingtontól autóval, s FDR lakhelye és a Fehér Ház között közvetlen összeköttetést létesítettek. Hogy Shangri-la pontosan hol van, azt a legnagyobb titokban tartották. A közlekedést közönséges gépkocsikon bonyolították le, s a kocsik rendszámtábláját állandóan változtatták. Shangri-lában FDR az idő nagy részét pihenéssel töltötte, s ha bizonyos kérdésekben döntenie kellett, Washingtonból kirendelték azokat, akikre szükség volt. A Roosevelt körüli személyes szolgálatot a „Potomac” nevű elnöki jacht matrózai látták el; a jacht takarékossági okokból üzemen kívül volt. Mindazok, akik Shangri-lában jártak, egyetértettek abban, hogy jóllehet az elnöki házacska berendezése igen egyszerű volt, sokkal jobb volt a konyhája, mint a Fehér Házé.

A háborús években bármilyen kellemetlen, sőt olykor súlyos hírek érkeztek is a frontokról, az elnök megőrizte nyugalmát. Úgy látszott, semmi sem ingathatja meg Roosevelt lelki egyensúlyát, kivéve egy valamit: ha gyermekeit támadták. 1943 novemberében Lyndon Johnson a képviselőházban tartott beszédében kijelentette: „Minél többet tudunk meg Roosevelt életéről és munkájáról, annál nagyobb tiszteletet érzünk nemcsak magas állása, hanem egyénisége iránt is.”[16] Lyndon Johnson kérte, hogy vegyék be a Kongresszus jegyzőkönyvébe a „Time” című hetilap 1943. november 29-i számának egyik cikkét. Ez többek között a következőket írta: „Roosevelt csaknem sebezhetetlenné vált a politikai kritika számára. Ritkán – szinte sohasem – gerjed haragra, legfeljebb akkor, ha valaki úgy próbál belédöfni, hogy gyermekeit támadja. Az a tény, hogy Roosevelt négy fia egyenruhát visel, érthetővé teszi a veszteséglistákkal szemben tanúsított rendkívüli érzékenységét. Először mindig azok iránt érdeklődik, ha egy-egy csatáról hír érkezik.”

---

[16] Congressional Record. 89. köt. A/5141. old.

Walter Winchell újságíró látta, amint FDR egyszer könnyekre fakadt. Ez akkor történt, amikor a Roosevelt család ellen irányuló szennyes rágalmak kikezdték fiait. Egy Lambertson nevű kongresszusi tag és barátai a nyilvánosság előtt azt állították, hogy FDR fiai nem akarnak kimenni a frontra. Winchell egy ízben éppen jelen volt, amikor az elnök egyik fiának a levelét olvasta, aki ezt írta: „Apám, néha azt kívánom, bár elesne egyikünk, s akkor talán abbahagynák a család többi tagjának kínzását!” Az elnök, miután elolvasta ezeket a sorokat, félretette a levelet, ajka remegett, szemébe könnyen tolultak.

A megrendült Winchell elhatározta, hogy bosszút áll. Véletlenül tudomására jutott, hogy Lambertson fia csak nemrégiben tagadta meg a katonai szolgálatot, meggyőződésére hivatkozva. A hírlapíró azonnal közölte a lapokkal felfedezését, s a megfelelő címsorok meg is jelentek az első oldalakon. FDR magához hívta Winchellt. Előtte, az asztalon, a Lambertson fiáról szóló cikkeket tartalmazó újságok feküdtek. Roosevelt cigarettaszipkáját a lapokra bökte, s csupán egyetlen szót mondott: „Köszönöm!”

VIII

1942. november 8-ára virradó éjjel Dwight Eisenhower parancsnoksága alatt amerikai és angol csapatok szálltak partra a vichyi kormány ellenőrzése alatt álló Észak-Afrikában. A hadműveletnek a „Fakel” fedőnevet adták. A partraszállás nagyobb harcok nélkül folyt le, a franciák néhány nap után megszüntették az ellenállást. A vérontás elkerülése céljából Roosevelt szentesítette azt a megállapodást, amelyet a földközi-tengeri amerikai parancsnokság Darlan tengernaggyal, a vichyi kormány egyik aktív politikusával kötött, aki akkor Észak-Afrikában tartózkodott. Őt állították az észak-afrikai közigazgatás élére.

Ez a megegyezés világszerte a haladó erők heves felháborodását váltotta ki. Azzal vádolták Rooseveltet, hogy kész megállapodást kötni a fasiszta rezsimekkel. Roosevelt elismerte, hogy olyan helyzet alakult ki, amely „kissé bűzlik”. De ez a politikai döntés – a Darlannal való megállapodás – lehetővé tette az amerikai csapatoknak, hogy elkerüljék a harcokat Tunéziában és Marokkóban. Abban az időben, amikor minden oldalról vádakat szórtak FDR-re, Hull pedig ezeket „ideológiai", vagyis „kommunista" propagandának nevezte, Sztálin Winston Churchillhez intézett titkos üzenetében ezt írta: „Úgy vélem, az amerikaiak ügyesen felhasználták Darlant Észak- és Nyugat-Afrika megszállásának megkönnyítésére. A háborús diplomáciának értenie kell ahhoz, hogy katonai célokra ne csak a Darlanokat használja fel, hanem akár az ördögöt meg az öreganyját is."

Maga Darlan is tudta, hogy az amerikaiaknak csak ideiglenesen van rá szükségük. Aggályait megerősítette FDR-nek a nyilvánosság előtt tett kijelentése: a megállapodás „csupán időleges célszerűség, amelyet csak a katonai szükségesség igazol". Darlan, amikor Roosevelt kijelentéséről tudomást szerzett, ezt írta az amerikai parancsnokoknak: „Citrom vagyok, amelyet az amerikaiak elhajítanak, mihelyt teljesen kifacsartak." Darlant december végén rejtélyes körülmények között meggyilkolták, s ez megszabadította Washingtont a vele kapcsolatos további gondoktól. De a haladó közvélemény nem feledkezett meg a Darlannal kötött ügyletről, és nem tudta a politikai realizmust a fasizmus elleni harc feladataival összeegyeztetni.

A hitleristák, akiket váratlanul ért a marokkói és algériai partraszállás, hamar magukhoz tértek. Átdobtak Tunéziába néhány hadosztályt, amelyek nemcsak megállították, hanem vissza is szorították az amerikai csapatokat. George Marshall tábornok jóslata, amely november elején az elnöknél tartott tanácskozáson hangzott el – Tunéziát „két-három hét alatt" elfoglalják – nem vált be. A casserine-i hágónál elszenvedett vereség után az Eisenhower törzskarához tartozó Smith tábornok megjegyezte: „Be kellett törnünk az orrunkat ahhoz, hogy kiverjenek belőlünk némi elbizakodottságot." Tunéziában nem sikerült a gyors támadás, elhúzódó hadjáratra kellett felkészülni az esős afrikai télben.

1943 elején, amikor az amerikai csapatok nem tudtak megbirkózni féltucat ellenséges hadosztállyal, a Vörös Hadsereg, miután Sztálingrádnál bekerítette az ellenség nagy hadseregcsoportosítását, folytatta győzelmes előnyomulását nyugatra, az ellenséges hadosztályok százai ellen harcolva. 1943. január 7-én Roosevelt a Kongresszushoz intézett évi üzenetében kénytelen volt leszögezni, hogy „Sztálingrád hősi védelme és... az orosz csapatok offenzívái... voltak a legnagyszerűbb, legfontosabb fejlemények az 1942-es hadászati helyzetben az egész világon". Az amerikai sikereket illetően – figyelmen kívül hagyva a jövőre vonatkozó, propagandaízű kijelentéseket – az elnök realista módon megállapította: az észak-afrikai partraszállás arra késztette Németországot, hogy „más színtérre dobja át emberanyagának és felszerelésének egy részét". A Japán elleni háborúban „a múlt évben megállítottuk az ellenséget. Az idén támadni szándékozunk."

A volgai győzelem gyökeres fordulat kezdetét jelentette a háború menetében. Ezért Roosevelt és Churchill kénytelen volt meghatározni az Egyesült Államok és Anglia hadászatát. Az elnök és a miniszterelnök újabb találkozójának színhelyéül Casablancát választották. Roosevelt úgy látszik, csak azért jelölt ki ilyen távoli helyet, mert meg akarta tekinteni a hadszínteret. Január 9-én kisszámú kísérettel titokban elhagyta Washingtont. Roppantul örült annak, hogy átröpülheti az Atlanti-óceánt. Nem szállt gépre 1932 óta, amikor az Albany és Chicago közötti utat repülőgépen tette meg. Casablancába érkezve Roosevelt a város környékén levő „Dar-esz-Szaad" villában szállt meg, Churchill rezidenciájának közelében. Nyomban magához rendelte Elliott Roosevelt alezredest és Franklin Roosevelt sorhajóhadnagyot. Az amerikai sajtó e tettét, persze, rosszindulatúan regisztrálta. FDR nem törődött ezzel, s a továbbiakban, amikor a hadszínterekre látogatott, változatlanul találkozott fiaival.

A nyolcnapos konferencia csaknem kizárólag katonai kérdésekkel foglalkozott. Franklin Roosevelt elfogadta Churchill érveit, aki azt bizonygatta, hogy ki kell szélesíteni a hadműveleteket a Földközi-tenger medencéjében. Elhatározták, hogy Észak-Afrika teljes meghódítása után Szicíliát foglalják el. Ennél meszszebbre az elnök nem akart tekinteni. Az amerikai vezérkari főnökök nagyon nem szívesen követték Rooseveltet, aki a „churchillizmus" uszályába került. Rámutattak arra, hogy ha a Földközi-tengerre összpontosítják erőiket, az 1943-ra tervezett európai partraszállás meghiúsul. FDR tudta, hogy abban az évben nem nyitják meg a második arcvonalat Európában, s a Szovjetuniónak továbbra is viselnie kell az európai tengelyhatalmak elleni harc egész terhét. Ez a nyugati szövetségesek részéről ígéreteik újabb rút megszegése volt. Mert miképpen lehetett összeegyeztetni a második front 1943-ra ígért megnyitásáról való lemondást annak hangoztatásával, hogy az Egyesült Államoknak eltökélt szándéka a fasizmus mielőbbi leverése? FDR megtalálta a – nézete szerint tisztességes – kiutat.

A Vörös Hadsereg az ellenséges hadosztályok tucatjait helyezte az Egyesült Nemzetek győzelmének oltárára, s az Egyesült Államok elnöke az 1943. január 24-én Casablanca elővárosában tartott sajtóértekezleten kijelentette: „Egyesek önök, angolok közül ismerik a régi történetet. Volt egy U. S. Grant (US angolul – United States – Egyesült Államok. – *N. J.*) nevű tábornokunk. Voltaképpen Ulysses Simpson Grantnek hívták, de a mi ifjúkorunkban – az enyémben meg a miniszterelnökében – „*U*nconditional *S*urrender (feltétel nélküli kapituláció) Grantnek" nevezték. Németország, Olaszország és Japán katonai erejének kiküszöbölése Németország, Olaszország és Japán feltétel nélküli kapitulációját jelenti."

Roosevelt később azt mondotta, hogy ez a formula egészen véletlenül jutott eszébe. „A sajtóértekezlet valahogy hirtelen jött – mesélte. – Winstonnak meg nekem nem volt időnk felkészülni, s nekem eszembe jutott, hogy Grantet elnevezték »feltétel nélküli kapitulációnak«. A következő pillanatban elmondottam ezt a mondatot." Az elnök igen távol volt az őszinteségtől, hiszen ezt a formulát már 1942 májusában megtárgyalták a külügyminisztériumban és felhívták rá az elnök figyelmét. FDR mintegy tartalékban tartotta a kijelentést, hatásos gesztusnak szánta, válaszul a Vörös Hadseregnek a téli hadjáratban aratott győzelmeire. Az elnök a Vörös Hadsereg offenzíváját azzal a nyilatkozattal támogatta, hogy az Egyesült Államok eltökélt szándéka a háborút a győzelmes befejezésig folytatni.[17]

Ami az Egyesült Államok igazi hadászati koncepcióját illeti, King tengernagynak a casablancai vezérkari tanácskozáson tett kijelentése visszatükrözi azokat a nézeteket, amelyeket Roosevelt a háborúnak abban a szakaszában vallott: „Az európai hadszíntéren, figyelembe véve földrajzi helyzetét és embertartalékait, Oroszország rendelkezik a legkedvezőbb adottságokkal a Németország elleni harchoz; a Csendes-óceánon Kína hasonló helyzetet foglal el Japánnal szemben. Politikánknak alapvetően arra kell irányulnia, hogy Oroszország és Kína embertartalékait megfelelő hadfelszereléssel lássuk el, s így lehetővé tegyük számukra, hogy harcoljanak." Azoknak, akik a konferencia tagjai közül ellenezték a Szovjetunió megsegítését, King odavetette: nem arról van szó, hogy „Sztálin kívánságait teljesítsük", hanem arról, hogy „felhasználjuk az oroszokat saját céljainkra".

---

[17] Az Oahuban 1944. július 29-én tartott sajtóértekezleten Roosevelt a „feltétel nélküli kapituláció" kifejezés jelentését a következőképpen magyarázta: „Az 1861–1865-ös polgárháború végén Lee, a déliek hadseregének főparancsnoka az appomattoxi csata után fegyverszünetet kért Granttől, az északiak hadsereg-főparancsnokától. Grant csupán ennyit mondott: »Feltétel nélküli kapituláció«. Lee azt válaszolta, hogy ezt nem teheti meg, szüksége van egy s másra. Például, már csak egy étkezésre elegendő élelme van a hadsereg részére.

Grant: Ez bizony szomorú.

Lee: A lovak nem a mieink, hanem a tisztek tulajdonai, s szükséguk van rájuk, hogy hazamenjenek.

Grant: Feltétel nélküli kapituláció.

Lee: Jó, megadom magam. – S átnyújtotta kardját Grantnak.

Grant: Bob, vedd vissza. Feltétel nélkül kapitulálsz?

Lee: Igen!

Grant: Most a foglyaim vagytok. Élelemre van szükségetek?

Lee: Igen. Már csak egy étkezésre valóm van.

Ekkor Grant azt mondta: S mi van a tisztjeitek lovaival? Szükségetek van rájuk?

Lee: Igen, a tavaszi szántáshoz.

Grant: Mondd meg a tisztjeidnek, vigyék haza az állatokat és végezzék el a tavaszi szántást.

Ilyen a feltétel nélküli kapituláció.

FDR egyébként alaposan összezavarta a dolgot: ezt a beszélgetést Grant Buckner tábornokkal folytatta 1862-ben, a Donelson-erődnél.

A casablancai határozatok azt az amerikai és angol politikát tükrözték, amely a Szovjetunió és Németország kimerülésére számított, miközben maguk a nyugati szövetségesek fokozatosan elfoglalják kiindulási pozícióikat, hogy támadásba lendülhessenek, amikor a Vörös Hadsereg már meggyöngítette a hitlerista katonai gépezetet. Churchill szerint a Földközi-tengeri hadműveleteknek végső soron arra kellett irányulniuk, hogy biztosítsák a Kelet- és Délkelet-Európába való benyomulást, s ily módon meggátolják a Vörös Hadsereg előretörését nyugatra, nehogy az szabadítsa fel az európai népeket. Jóllehet FDR ebben a szakaszban egyetértett Churchill-lel, nem döntött véglegesen arról, hogyan jussanak Európába a nyugati szövetségesek csapatai – dél felől vagy Franciaországon át. A jövő majd megmutatja, mi a célszerűbb.

Az Egyesült Államok és Anglia politikája odavezetett, hogy válságba jutott a Szovjetunióhoz való viszonyuk. Az így támadt szakadék fölé Roosevelt és Churchill a Sztálinnal való levelezés útján próbált hidat verni. Casablanca után a levelezés a szövetségesek közötti viszonyban egyedülálló jelleget öltött. Roosevelt és Churchill igen gondosan készítették el üzeneteiket, a szavak árjába fullasztva a fő dolgot – ígéreteik újabb rút megszegését. A casablancai tanácskozás befejeztével Roosevelt és Churchill közös üzenetet küldtek Moszkvába, amelyben élénk színekkel ecsetelték országaik katonai erőfeszítéseinek arányait, s kifejezték azt a meggyőződésüket, hogy az egyesült nemzetek „1944-ben térdre kényszeríthetik Németországot".

1943. január 30-án Sztálin egyszerre mindkettőjüknek írta a következőket: „Minthogy a Németország vonatkozásában hozott döntéseiket úgy fogtam fel, hogy feladatukul tűzték ki Németország szétzúzását a második front 1943-ban történő megnyitása által, leköteleznének, ha közölnék a konkrétan tervbe vett hadműveleteiket." Február 5-én Roosevelt gratulált Sztálinnak a sztálingrádi „fényes győzelemhez", megállapítva, hogy ez a győzelem, amelyet „minden amerikai megünnepel", „egyik legszebb fejezete a fasizmus és követői ellen egyesült népek e háborújának". Churchill február 9-én azt válaszolta Sztálinnak, hogy a La Manche-csatornán való átkelést 1943 augusztusára vagy szeptemberére tervezik. Február 14-én Moszkvába küldött üzenetében elismerte: „A rendkívüli győzelmek láncolata lehetetlenné teszi, hogy szavakban juttassam kifejezésre azt a csodálatot és hálát, amelyet az orosz fegyverek iránt érzünk. Legőszintébb vágyam az, hogy mennél többet tehessek az Önök megsegítése érdekében."

Válaszul a szovjet kormány február 16-án rámutatott arra: minthogy az Egyesült Államok és Anglia Tunéziában leállították hadműveleteiket, a németek 27 hadosztályt átdobtak a szovjet–német arcvonalra. Február 22-én Roosevelt megmagyarázta, hogy az erős esőzés „járhatatlanná" tette Tunéziában a földeket és a hegyeket; majd kifejezte azt a kívánságát, hogy „a hős szovjet hadsereg további sikereket arasson, amelyek lelkesítenek mindannyiunkat". Másnap, február 23-án, FDR az amerikai nép nevében küldött igen ékesszóló üzenetében őszinte elragadtatását fejezte ki „a Vörös Hadsereg nagyszerű, a történelemben egyedülálló győzelmei láttán... a Vörös Hadsereg és az orosz nép minden bizonnyal arra kényszerítették Hitler fegyveres erőit, hogy a végleges vereség útjára lépjenek, s hosszú időre kiérdemelték az Egyesült Államok népének csodálatát". Február 25-én Churchill mindehhez hozzáfűzte: „Amit önök tesznek, az egyszerűen leírhatatlan."

Ezeket az üzeneteket továbbiak követték, amelyek szintén a Vörös Hadsereg hőstetteit magasztalták. Közben, 1943 tavaszán, az Egyesült Államok és Anglia ismét beszüntették a konvojok indítását a Szovjetunió felé, az északi úton. 1943 májusában Roosevelt javasolta Sztálinnak, hogy valahol a Bering-szoros közelében szervezzék meg az „agyak találkozóját"; erre azonban a szovjet–német arcvonalon várható nyári német offenzíva előkészületei miatt nem került sor. Végül, június 4-én, Roosevelt közölte, hogy 1943-ban nem nyitják meg a második arcvonalat. Sztálin így válaszolt: „Ez az elhatározásuk rendkívüli nehézségeket okoz a Szovjetuniónak, amely erejének legnagyobb megfeszítésével immár két éve visel háborút Németországnak és csatlósainak fő erői ellen, s a szovjet hadsereget, amely nemcsak saját országáért, hanem szövetségeseiért is küzd, saját erőire korlátozza, csaknem párviadalban a még erős és veszélyes ellenséggel."

A Volgánál aratott győzelem döntő változást idézett elő az egyesült nemzetek helyzetében. Németország súlyos vereséget szenvedett. Jóllehet még további csatákat kellett vívni, a végső kimenetel már nem volt kétséges. 1943 elejétől Roosevelt gondolatai a világháború utáni berendezése felé fordulnak. Megpróbálta felvázolni a közvetlenül a háború befejezése után követendő amerikai politika körvonalait. Az első világháború utáni forradalmi fellendülésre emlékezve már 1942 végén életre hívott egy szervet a külföldi országok segélyezésére és újjáépítésük megszervezésére. Vezetőjévé régi harcostársát, Herbert Lehmant nevezi ki.

A Herbert Lehman vezette szervezet azonban csak rövid ideig állt fenn: 1943. november 9-én 44 nemzet képviselői a Fehér Házban megállapodást írtak alá az UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Egyesült Nemzetek Segélyező és Újjáépítő Szervezete) létrehozásáról.

1943 márciusában Roosevelt két héten át tárgyalt Washingtonban Anthony Eden angol külügyminiszterrel. Továbbra sem akart beleegyezni az 1940-es szovjet határok visszaállításába, ámde – ismerte be az elnök – „Németország összeomlásakor a balti államokban orosz csapatok lesznek, s egyikünk sem fogja kényszeríthetni őket arra, hogy kivonuljanak onnan... Bele kell tehát egyeznünk ebbe, de beleegyezésünket fel kell használni ütőkártyaként arra, hogy Oroszországot más engedményekre kényszerítsük".

Ezeken a tárgyalásokon az a kérdés került előtérbe, miként lehet megelőzni Európában a forradalmi fellendülést. Hopkins a március 17-i ülésről feljegyezte: „Azt mondottam, hogy ha nem fogunk gyorsan és feltétel nélkül cselekedni, akkor két eshetőség áll fenn: Németország vagy kommunistává lesz, vagy teljes anarchia fog ott uralkodni, s ténylegesen ugyanez történhet bármely európai államban, Olaszországban is. Kifejtettem, hogy véleményem szerint valamiféle hivatalos megegyezésre van szükség. A külügyminisztériumnak az angolokkal közösen tervet kell kidolgoznia, és ezt a tervet, miután mi magunk megegyeztünk benne, meg kell vitatnunk az oroszokkal. Az elnök egyetértett azzal, hogy ilyen módon kell eljárnunk. A dolog természetesen sokkalta egyszerűbb lesz, ha Németország összeomlásakor jelentékeny angol és amerikai erők lesznek Franciaországban vagy Németországban, de ki kell dolgoznunk egy tervet arra az esetre is, ha Németország elesik, mielőtt mi Franciaországba érnénk."[18]

Március 30-án Marshall tábornok figyelmeztette Rooseveltet, hogy Európában „káosz" keletkezhet, ha az amerikai és angol csapatok „nem tartanak lépést" a szovjet előrenyomulással. Washingtonban tavasszal és nyáron szakadatlanul az amerikai politika kidolgozásával foglalkoztak. Ám az események fejlődését a háború menete határozta meg, nem pedig a washingtoni hivatalokban folyó vég nélküli tanácskozások.

1943. július 5-én Kurszknál megindult a német offenzíva. A szovjet csapatok súlyos harcokban visszavertek 50 válogatott hitlerista hadosztályt és támadásba mentek át, amely augusztusban már széles frontszakaszra terjedt ki. A Vörös Hadsereg új győzelmének óriási következményei voltak. Különösen imponáns volt ez a győzelem az amerikai–angol csapatok igen szerény sikerei mellett: Szicíliában partra szállt erőik semmiképp nem tudták megtörni két német hadosztály ellenállását. A szovjet fegyverek győzelmének nagysága és nagyszerűsége meggyőzően bizonyította, hogy a Szovjetunió egymaga is képes szétzúzni Németországot és felszabadítani Európát.

Az amerikai vezérkarok július végén – augusztus elején jelentették az elnöknek, hogy nem szabad tovább halogatniuk a második arcvonal megnyitását. Az olyan próbálkozások, hogy a Balkánon hajtsanak végre hadműveleteket, csak odavezetnének, hogy a nyugati szövetségesek csapatai a Balkánon rekednek, miközben a Vörös Hadsereg egész Európát bejárja, s nemcsak Németországot, hanem Franciaországot is felszabadítja. 1943.

---

[18] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 2. köt. 714–715. old.

augusztus 10-én Stimson felhívta FDR figyelmét az amerikaiak által folytatott politika következményeire: „Azoknak a problémáknak a fényében, amelyekkel a háború után szembe fogunk kerülni, álláspontunk... rendkívül veszedelmesnek látszik. Mi, éppúgy mint Nagy-Britannia, félreérthetetlenül kötelezettséget vállaltunk a második arcvonal megnyitására. Ne képzeljük, hogy hadműveleteink közül akár egyetlen egy is — amelyek csupán tűszúrások — félrevezetheti Sztálint, és elhitetheti vele, hogy teljesítjük kötelezettségeinket." Roosevelt a következő választ adta Stimsonnak: „azokat a következtetéseket juttatta kifejezésre", amelyekhez ő maga, az elnök is eljutott.[19]

1943 augusztusában Quebecben sürgősen megrendezték Roosevelt és Churchill tanácskozását. FDR határozottan ellenezte a második arcvonal Churchill által javasolt „balkáni változatát". Az augusztus 23-i megbeszélésen Roosevelt külön hangsúlyozta: „Az egyesült nemzetek csapatainak... fel kell készülniük arra, hogy Berlinbe ne vonuljanak be később, mint az oroszok." Az értekezlet úgy határozott, hogy előkészítik az 1944. évi franciaországi partraszállást.

Az amerikai küldöttség, józanul felmérve az antifasiszta koalíción belül kialakult erőviszonyokat, az értekezleten felolvasott egy okmányt, amelynek szerzője „az Egyesült Államok igen magas állású katonai stratégája" volt, címe pedig: „Oroszország helyzetéről." A dokumentum a következőket tartalmazta: „A háború befejezése után Oroszország Európában uralkodó helyzetbe kerül. Németország szétzúzása után Európában egyetlen hatalom sem lesz, amely szembe tudna szállni Oroszország óriási katonai erejével. Igaz, Nagy-Britannia a Földközi-tengeren megszilárdítja állásait Oroszországgal szemben, ami hasznosnak bizonyulhat majd az európai erőegyensúly megteremtése szempontjából. Ámde ott sem lesz módja szembehelyezkedni Oroszországgal, ha nem kap megfelelő támogatást.

A fent kifejtett tényekből adódó következtetések világosak. Minthogy Oroszország a háború döntő tényezője, meg kell adni neki minden segítséget, és minden erővel arra kell törekedni, hogy barátságát elnyerjük. Oroszországgal a legbarátibb viszonyt kell fenntartanunk és ápolnunk annál is inkább, mivel a tengelyhatalmak összeomlása után kétségkívül uralkodó helyzetre tesz majd szert Európában.

---

[19] *H. Stimson* and *M. Bundy:* On Active Service in Peace and War. 438. old.

Végül, a legfontosabb tényező, amellyel az Egyesült Államoknak Oroszországgal való viszonyában számolnia kell, a csendes-óceáni háború. Ha Oroszország szövetségesünk lesz a Japán elleni háborúban, akkor a háborút sokkal hamarabb és sokkal kisebb ember- és anyagi veszteséggel fejezhetjük be. Ha viszont a csendes-óceáni háborút Oroszország barátságtalan vagy negatív állásfoglalása mellett kell megvívni, a nehézségek hallatlanul megnövekszenek és a hadműveletek terméketleneknek mutatkozhatnak."[20]

1943 kora őszén az Egyesült Államok vezető körei tudatára ébredtek egy rájuk nézve rendkívül kellemetlen ténynek: annak, hogy az amerikai politikai lehetőségek a katonai lehetőségek függvényei. Ez a gondolat, amelyet a quebeci dokumentum nem egész világosan fejezett ki, a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia külügyminisztereinek moszkvai konferenciáját megelőzően, az előkészületek során jobban tisztázódott. 1943. szeptember 18-án a vezérkari főnökök bizottsága megerősítette azokat az instrukciókat, amelyeket Dean tábornok, a Moszkvába utazó delegáció mellé rendelt katonai misszió feje kapott. Dean tábornok fő feladata az instrukciók szerint az volt, hogy a delegációt vezető Hullt állandóan figyelmeztesse: „a politikai javaslatok és a politikai lehetőségek között megbonthatatlan kapcsolat áll fenn."

Az amerikai fegyveres erők parancsnoksága a Szovjetunió szerepét a koalíciós háború folyamán és végén a következőképpen képzelte el: „...Németország szétzúzása után a hatalmas szovjet katonai gépezet uralma alá kerül a Rajnától és az Adriától keletre eső terület, s a Szovjetunió Kelet-Európában és a Balkánon bármely, számára kívánatos területi változást megvalósíthat.

---

[20] R. *Sherwood:* Roosevelt and Hopkins. 2. köt. 748—749. old.

Ugyanakkor a Szovjetunió további teljes együttműködése a Németország elleni háborúban sarkalatos fontosságú volt az Egyesült Államok fő hadászati céljának – Németország mielőbbi szétzúzásának – elérése szempontjából. Ha a Szovjetunió kilépett volna a háborúból, és a német katonai gépezet alapjában véve épségben maradt volna, nem lehetett volna végrehajtani a kontinensen az angol–amerikai hadműveleteket és a Németország elleni háborús erőfeszítések csak a légitámadásokra korlátozódtak volna. Ugyanígy annak a körülménynek, hogy Németország leverése után a Szovjetunió teljes erejével részt vett a Japán elleni háborúban, óriási jelentősége volt az Egyesült Államok és Anglia szempontjából, amelyek ilyen módon kisebb áron érhették el Japán gyors és teljes megsemmisítését."[21]

Ezzel magyarázható, hogy a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia külügyminiszterei 1943 októberi, moszkvai konferenciájukon egybehangolták döntéseiket. Franklin Roosevelt, aki ízig-vérig realista volt a politikában, felismerte, hogy az Egyesült Államoknak a Szovjetunióval való együttműködésen kívül más lehetősége nincs.

IX

1943. november 13-án Franklin Roosevelt az „Iowa" sorhajón elhagyta az Egyesült Államokat. Teheránba indult, hogy Sztálinnal és Churchill-lel tanácskozzék. A hosszú, csaknem háromhetes utazás alatt az elnök megbeszéléseket folytatott a vezérkari főnökökkel és tanácsadóival. A Vörös Hadsereg győzelmeinek hatása alatt néhány eléggé józan gondolatot fogalmaztak meg. Winant, az Egyesült Államok angliai nagykövete 1943. november 22-én közölte, hogy Churchill és Eden véleménye szerint „a Szovjetunió már nincs annyira érdekelve a második arcvonal megnyitásában, mint eddig". Dean tábornok november 24-én hangsúlyozta: „A szovjetek most a második arcvonalat inkább kívánatos biztonsági intézkedésnek, mintsem közvetlen szükségességnek tekintik."[22]

---

[21] *M. Matloff:* Strategic Planning for Coalition Warfare 1943–1944. Washington 1959. 293. old.

Nem sokkal később Roosevelt elnöklete alatt az „Iowa" fedélzetén újabb tanácskozás folyt le. Az amerikai katonai vezetők már elvetették azokat az érveket, amelyeket Churchill a balkáni hadműveletek kiszélesítése mellett sorakoztatott fel. Roosevelt egyetértett velük, s álláspontját így indokolta meg: „A szovjetek most csak 60 mérföldnyire vannak a lengyel határtól és 40 mérföldnyire Besszarábiától. Ha átkelnek a Bugon, amit az elkövetkező két hét alatt megtehetnek, a Vörös Hadsereg Románia kapujában fog állni."

Roosevelt újra meg újra visszatért kedvelt gondolatához: az Egyesült Államoknak minden erejét latba kell vetnie annak érdekében, hogy Angliával együtt Európa nagy részét megszállja. „Az Egyesült Államoknak – mondotta – el kell foglalnia Németország északnyugati részét. Csapatokat kell szállítanunk olyan kikötőkbe, mint Brema és Hamburg, továbbá Norvégiába és Dániába is. El kell jutnunk Berlinig. Ám foglalják el a szovjetek a Berlintől keletre eső német területet. De Berlint az Egyesült Államoknak kell bevennie." Min alapultak Rooseveltnek ezek a tervei? Hiszen szöges ellentétben állottak a tábornoki kar szakvéleményeivel a németországi háború perspektívájára vonatkozólag.

Roosevelt minden valószínűség szerint abban reménykedett, hogy a hitlerista vezetés megbukik, s Németország ezt követően hamarosan leteszi a fegyvert. Az elnök optimizmusa – a megbeszéléseken készült jegyzőkönyvek szerint – arra indította az amerikai vezetőket, hogy kellemes sétát tegyenek Utópiába. „Az elnök azt mondta, hogy vasúton, kisebb harcokkal vagy minden harc nélkül be lehet nyomulni Németországba.

Marshall tábornok megjegyezte, hogy nem lesz elég vasúti kocsi, és ezért főképp gépkocsikon kell lebonyolítani a csapatszállításokat.

---

[22] Foreign Relations. The Conferences at Cairo and Teheran, 1943. 303., 328. old.

Hopkins úr azt javasolta, készüljünk fel arra, hogy néhány órával Németország kapitulációja után légi deszant hadosztályt dobjunk le Berlinbe.

Leahy tengernagy: Franciaországban valószínűleg polgárháború lesz. Birkózzanak csak meg vele az angolok! Az Egyesült Államok számára jóval egyszerűbb lesz, ha Németországot veszi ellenőrzés alá. Könnyebb dolgunk lesz a németekkel, mint a franciákkal abban a kaotikus helyzetben, amely Franciaországban várható.

Az elnök azt mondta, hogy néhány hadosztályt kétségkívül mégis Franciaországban kell hagynunk. Úgy vélekedett, hogy Hollandia nem jelent problémát: visszatér a királynő – és kész. Más a helyzet Belgiumban, amelynek kétnyelvű lakossága van."[23]

A tervek elkészültek, s már csupán egy apróságra volt szükség: a hitlerista Németország szétzúzására. Ez azonban nem annyira az Egyesült Államoktól és Angliától, mint inkább a Szovjetuniótól függött.

Útban Teherán felé Roosevelt, mint rendesen, igyekezett minél több élményt gyűjteni. Élvezte az utazást a hajón, a kapitány pedig az elnök szórakoztatására gyakorlatot tartott. FDR a hajó fedélzetén egy karosszékben ülve figyelte a legénység összehangolt akcióit. Történt egy incidens is: a hajót kísérő torpedórombolók közül az egyik véletlenül torpedót dobott az „Iowá"-ra. A sorhajónak manővereznie kellett, hogy elkerülje. A torpedóromboló parancsnoka nem is sejtette, kik az „Iowa" utasai.

Oranban Roosevelt átszállt személyi repülőgépére, s ezen folytatta útját. Útközben megtekintette a tunéziai ütközetek színhelyét. Érdeklődött, hol volt Karthagó, s kifejtett bizonyos elgondolásokat a pun háborúk hadászatáról. Ugyanakkor meglátogatta Dwight Eisenhower tábornokot, aki tájékoztatta őt a helyzetről. Kairóban Roosevelt megtekintette a piramisokat, és arról tárgyalt, miképp lehetne megsegíteni Kínát.

November 28. és december 1. között került sor Teheránban Sztálin, Roosevelt és Churchill konferenciájára. Az elnököt biztonsági okokból a szovjet nagykövetség területén levő villában helyezték el. A konferencián Roosevelt, arra hivatkozva, hogy ő „a legfiatalabb az itt jelenlevő kormányfők között”, engedélyt kért, hogy elsőként szólalhasson fel. „Nagyon szeretnénk segíteni a Szovjetuniónak – mondotta Roosevelt –, és a német erők egy részét elvonni a szovjet frontról. Szeretnénk szovjet barátainktól tanácsot kapni arra vonatkozólag, milyen módon könnyíthetnénk meg leginkább helyzetüket.”

---

[23] Ugyanott. 255–256. old.

A szovjet küldöttség megmagyarázta, hogy a segítség legjobb módja a franciaországi partraszállás. A konferencia résztvevői megállapodtak abban, hogy a nyugati szövetségesek 1944 május–júniusában partra szállítják csapataikat Franciaország északnyugati részén, s a Vörös Hadsereg ehhez időzíti új offenzíváját. „Remélem – jelentette ki Roosevelt –, hogy nemzeteink most megértették az együttes akciók szükségességét, s a három ország küszöbönálló hadműveletei meg fogják mutatni, hogy megtanultunk együttesen cselekedni.”[24]

A konferencián FDR amellett foglalt állást, hogy a háború után Németországot tagolják öt államra. A szovjet küldöttség nem támogatta ezt a javaslatot. Roosevelt kifejtette a háború után létrehozandó nemzetközi szervezet tervét, sőt sajátkezűleg felvázolta sémáját, s ennek kapcsán a béke fenntartásáért elsősorban a négy nagyhatalomra vagy – az ő szavaival – a „négy rendőrre” ruházta a felelősséget. Roosevelt őszinte hálával fogadta Sztálinnak azt a közlését, hogy az európai hadműveletek befejeződése után a Szovjetunió hadat üzen Japánnak.

Teheránban Roosevelt a Szovjetunió és Anglia kormányfőivel a politikai realizmus álláspontján állva tárgyalt, s ezzel lehetővé tette az egybehangolt döntések megszületését. Amikor Churchill újból megkísérelte balkáni hadászatát védelmezni, FDR szembehelyezkedett vele. Ezzel kapcsolatban Roosevelt ingerülten jegyezte meg az amerikai tanácsadóknak: „Winston kialakította azt a szokást, hogy hosszú beszédeket mondjon, amelyek régebbi hosszú beszédeinek ismétlései.”

---

[24] Mezsdunarodnaja Zsizny, 1961. 8. sz. 153. old.

A Teheránban létrejött megállapodás rögzítette a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia egységét. A három hatalom nyilatkozatában, amelyet a konferencia befejezése után közzétettek, kijelentették: „Meggyőződésünk, hogy a közöttünk fennálló egyetértés biztosítja a tartós békét... Reménységgel és elhatározott szándékkal gyűltünk itt egybe. Cselekedeteinkben, lelkünkben és céljainkban egységes barátokként távozunk e helyről."

Roosevelt december 17-én érkezett vissza az Egyesült Államokba. Rádióbeszédeiben hangsúlyozta a megállapodás nagy jelentőségét. Szilveszteri beszédében a következőket mondta: „Azért ültünk össze Kairóban és Teheránban, hogy az asztalon keresztül beszélgessünk egymással, de hamarosan megállapítottuk, hogy az asztalnak ugyanazon az oldalán ülünk. Úgy érkeztünk a konferenciára, hogy hittünk egymásnak. De szükségünk volt a személyes érintkezésre, s így a hitet szilárd tudással egészítettük ki."

Roosevelt teheráni misszióját jelentős siker koronázta, de a hosszú utazás aláásta erőit. Betegnek látszott. Hopkins pedig az utazás után hosszabb ideig az ágyat őrizte, s csak 1944 nyarán foghatott újra munkához. FDR eleinte nagyon érezte Hopkins hiányát, de azután hozzászokott. Hopkins pozíciója, míg beteg volt, megingott az elnöknél. Rooseveltnek ez idő tájt új segítőtársa akadt: leánya, Anna, aki kezdett részt venni a beszédek szövegének megírásában.

X

A franciaországi partraszállás előkészítése az Egyesült Államok részéről jelentős erőfeszítést igényelt. A tengelyhatalmak elleni koalíciós háborúban a szárazföldi hadműveletek fő terhét mindvégig a Szovjetunió viselte; az amerikai hadsereget viszonylag nem nagy arányban fejlesztették: 89 hadosztályból állott. Az amerikai hadiipari termelés 40 százaléka a légierők céljait szolgálta. Mindamellett az Egyesült Államok légi haderői csak 1943 második felétől vettek részt a Németország elleni támadásokban. A bombatámadások végeredményben nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Németország hadiipari termelése tovább növekedett.

A háború kimenetelét csak a szárazföldi akciók dönthették el. A Földközi-tenger térségében összevont angol–amerikai csapatok nem arattak jelentékenyebb sikereket. Noha Olaszország 1943 szeptemberében kapitulált, az Appennini-félszigeten igen lanyhán folytak a hadműveletek, holott a németeknek Olaszországban még 20 hadosztályuk sem volt. A szövetséges csapatok csak 1944 nyarán vonultak be Rómába. 1944 májusában Németország fő erői — 228 hadosztály és 23 dandár — a szovjet–német fronton harcoltak; Nyugat-Európában csak 59 fasiszta hadosztály állomásozott, ezek nagy része is legyöngült, átszervezés alatt álló csapatokból tevődött össze. A Vörös Hadsereg, amely megtörte a Wehrmacht gerincét, kivételesen kedvező feltételeket teremtett a franciaországi partraszálláshoz.

Ilyen körülmények között a küszöbönálló nyugat-európai hadjárattal kapcsolatban az Egyesült Államok bizonyos körei minden valószínűség szerint túlzott reményeket tápláltak az amerikai lehetőségeket illetően. Emiatt a vezérkari főnökök bizottsága szükségesnek látta, hogy 1944. május 16-i, Hullhoz intézett javaslataiban hangsúlyozza: a Szovjetunióval való együttműködés létfontosságú az Egyesült Államok szempontjából. A javaslatokban a katonai vezetők megállapították, hogy „forradalmi változások mentek végbe az államok egymáshoz viszonyított katonai erejében”, amit a Szovjetunió erejének „fenomenális növekedése” idézett elő. Figyelmeztették Hullt, hogy kerülni kell az összeütközést a Szovjetunióval, mert a háború után a világon csak három nagyhatalom lesz: az Egyesült Államok, Anglia és a Szovjetunió. Abban az esetben, ha az első kettő fegyveres összeütközést idéz elő a Szovjetunióval, „sikeresen megvédhetjük Nagy-Britanniát, de nem mérhetünk vereséget Oroszországra. Más szóval, olyan háborúba keveredünk, amelyet nem lehet megnyerni.”[25]

[25] Foreign Relations. The Conference at Malta and Yalta 1945. 107–108. old.

Ezt az álláspontot Rooseveltnek is el kellett fogadnia.

1944 elejétől az Egyesült Államokban felütötték fejüket a reakciós erők. A háborús válság múlóban volt, a győzelem viszonylag közelinek tűnt, s az országban ismét megindult a szokott politikai élet. FDR és a Kongresszus között meglehetősen éles konfliktus robbant ki. Az 1944-es téli kongresszusi ülésszakot csak az 1937-es ülésszakhoz lehet hasonlítani. Az 1944. évre vonatkozóan a Kongresszusnak tett javaslatait Roosevelt eléggé realista figyelmeztetéssel vezette be. „Egy nagy amerikai gyáros — írta Roosevelt januárban az ország helyzetére vonatkozó évi üzenetében —, olyan férfiú, aki óriási szolgálatokat tett az országnak a válság idején, nemrégiben hangsúlyozta, milyen komoly veszedelmet jelent az Egyesült Államokban »uralkodó reakció«. Valamennyi józan gondolkodású üzletember egyetért vele ebben. Valóban; ha ez a reakció fokozódik, ha a történelemnek meg kell ismétlődnie, s mi visszatérünk a húszas évek úgynevezett »normális időihez«, akkor nyilvánvaló, hogy még ha a csatamezőn megvertük is az ellenséget, magában az országban visszavonulásra kényszerülünk a fasizmus szelleme előtt."

Az elnök azt javasolta, hogy a Kongresszus fogadjon el egy gazdasági Bill of Rights-ot,[26] amely proklamálja minden amerikainak a munkához, a művelődéshez stb. való jogát. „A szükséget szenvedő ember nem szabad" — hangsúlyozta FDR. A Kongresszus figyelmen kívül hagyta javaslatait, a republikánusok pedig a választási hadjárat első sortüzének nyilvánították az üzenetet. Rooseveltnek az a kísérlete, hogy a háború idejére bevezesse a munkakötelezettséget, szintén kudarcot vallott. Egyébként a maga részéről megvétózta a Kongresszus által elfogadott azon törvényeket, amelyek óhatatlanul a létfenntartási költségek növekedéséhez vezettek volna. Február 22-én megvétózta az adótörvényt, miközben hangsúlyozta: „Ez nem adótörvény, hanem olyan törvény, amely nem a nélkülözők, hanem a kapzsi emberek megsegítését szolgálja."[27]

---

[26] *Bill of Rights* — az Egyesült Államok alkotmányának 1791. évi módosítása. — *Szerk.*

[27] The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevtel 1944—1945. 42. old.

A küzdelem, akárcsak a háború előtt, a burzsoá kormányzati rendszer keretei között bontakozott ki. A reakció mindent megtett, hogy megakadályozza az országban a széles körű demokratikus koalíció létrejöttét. Roosevelt nem nyújtott kezet a demokratikus szervezeteknek, éberen őrködött a két párt politika felett. A szervezett munkások képviselői semmiféle tisztséget sem töltöttek be az államrendszerben. 1943 elejétől erősen fokozódott a kommunistaellenes kampány. Míg az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság hivatali kötelességénél fogva tevékenykedett, a Fehér Ház önként kapcsolódott be ebbe a munkába. FDR jobbnak látta, ha a háttérben marad, s Eleanor Roosevelt lépett előtérbe.

1943. február 16-i beszédében Eleanor Roosevelt elismeréssel adózott a szovjet népnek, s ugyanakkor támadásokat intézett az Egyesült Államok Kommunista Pártja ellen. „A kommunisták megpróbálnak arra kényszeríteni bennünket, hogy azt tegyük, amit nem akarunk megtenni" – ismerte be nyíltan az elnök felesége. 1943 májusában Eleanor a diákszövetség New Yorkban ülésező országos konferenciájához fordult. Arra buzdította a diákokat, hogy minden erejükkel küzdjenek a „kommunista befolyás" ellen.[28]

Az idő tájt az Egyesült Államok Kommunista Pártján belül jobboldali opportunista elhajlás mutatkozott: Earl Browder, a párt főtitkára revízió alá vette a marxista–leninista tanítás alapvető tételeit. 1957-ben kiderült, hogy a háború éveiben FDR érintkezésben állott Earl Browderrel. Az Egyesült Államok elnöke és fegyveres erőinek főparancsnoka szakított magának időt arra, hogy az 1942–1945-ös években vagy negyven alkalommal titokban fogadjon egy Adams nevű nőt, aki közte és Earl Browder között a közvetítő szerepét játszotta. Ez utóbbi megerősítette a dolgot, s kijelentette, hogy Adams ismertette az elnökkel nézeteit a politikai kérdésekre vonatkozóan.[29]

Browder több munkában is nyilvánosságra hozta revizionista nézeteit. Egyik könyvében, amely 1943 végén jelent meg, ezt írta: „Ha John P. Morgan támogatja az angol–szovjet koalíciót és hajlandó szolidaritást vállalni vele, akkor én mint kommunista hajlandó vagyok ezen a ponton kezet nyújtani neki és vele együtt harcolni." Browder gyakorlatilag azt mondotta, amit Franklin Roosevelt hirdetett. „Roosevelt egyik legjellegzetesebb törekvése arra irányult – írja Foster –, hogy megakadályozza a munkásság független politikai akcióját, és a háború alatt e munkásbénító politikáját Browder áldásától kísérve igen eredményesen végre is hajtotta."[30] Jóllehet a szakszervezetek megerősödtek – 1945-ben az AFL és a CIO taglétszáma 14 millió körül mozgott –, a revizionisták erőfeszítéseinek eredményeként a Kommunista Párt mint önálló szervezet megszűnt létezni.

---

[28] Lásd *V. SZ. Koval:* Onyi hotyeli ukraszty u nasz pobedu, Kijev 1964. 371. old.

[29] Lásd *G. Crocker:* Roosevelt's Road to Russia, Chicago, 1959. 211–212. old.

A browderisták „a nemzeti egység érdekében" odáig mentek, hogy feloszlatták az Egyesült Államok Kommunista Pártját. 1944 májusában a párt hivatalosan feloszlott és politikai művelődési egyesületté alakult. Pedig abban az időben a párt taglétszáma már elérte a 90 000 főt,[31] s minden remény megvolt arra, hogy a háború után legalább 150 000 főnyi jól szervezett tagsággal folytatja munkáját."[32]

Az antifasiszta háború tetőfokán a monopolista burzsoázia és ügynöksége lefejezte az Egyesült Államok munkásmozgalmát. Az osztályharcos jelszavakat a browderisták erőfeszítéseinek eredményeképpen a „nemzeti egységre" való felhívások váltották fel. Mindez az európai partraszállás előestéjén történt, amely az első nagyszabású amerikai hadművelet volt a háború folyamán. Amikor 1944. június 6-án hajnalban az amerikaiak kikötöttek Normandia partjain, a fasizmus ellen szálltak hadba. Minden bizonnyal az amerikai katonák közül sokan hittek abban, hogy a felfegyverzett nép a diktátorok ellen harcol, védi a demokráciát – azt, amiért immár három éve harcolnak a szovjet emberek.

---

[30] *W. Z. Foster:* Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. Szikra 1953. 513–514. old.

[31] Political Affairs, 1945 július. 669. old.

[32] *W. Z. Foster:* Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. 520. old.

Abban az órában, amikor a partraszállást végző csapatok első lépcsője kikötött Normandia partjain, az országos rádióhálózat Franklin D. Roosevelt beszédét közvetítette. Nem is beszéd volt ez, hanem imádság, amelyet leányával, Annával együtt írt: „Ó, mindenható Isten! Fiaink, nemzetünk büszkeségei, ma nagyszerű hőstettet visznek végbe Köztársaságunk, vallásunk, civilizációnk megvédelmezéséért... Szükségünk van áldásodra... Lesznek, akik sohasem térnek vissza. Öleld magadhoz őket, Atyám, és fogadd be őket, a Te hős szolgáidat, birodalmadba... Ó, Uram, adj nekünk hitet, hogy hihessünk Benned, hihessünk fiainkban, hihessünk egymásban, hihessünk egységes keresztes hadjáratunkban... A Te áldásoddal felül fogunk kerekedni az ellenség gonosz erőin... Ámen."

Az antifasiszta háborút Roosevelt, meggyőződésének megfelelően, keresztes hadjáratnak nevezte el. Dwight Eisenhower, a szövetséges csapatok parancsnoka, a háború után kiadott emlékiratainak is ezt a címet adta: „Az európai keresztes hadjárat."

1944. július 11-én Franklin Roosevelt közölte, hogy noha szeretne visszatérni a magánéletbe, „mint jó katona" kész posztján maradni, ha „így akarja mindannyiunk főparancsnoka, az Egyesült Államok szuverén népe".

XI

Roosevelt egészsége tél óta lassan, de állandóan romlott. Az elnök szemlátomást összement, lefogyott, egyre gyakrabban ült ki arcára a magányosság kifejezése. Sokat dolgozott, de az ügyek áradata most nem szerzett neki olyan örömet, mint régebben. A kegyetlen időre emlékeztette őt több közeli munkatársának halála is. 1943 decemberében meghalt Marvin McIntyre, 1944 nyarán pedig az 1941 óta béna Missy LeHand. Hopkins, amióta elhagyta a kórházat, nagyon gyenge volt, és csak napi két-három órát tudott dolgozni. A tanácsadók körében támadt rést valamelyest betöltötte Samuel Rosenman, aki 1943-ban feladta New York-i bírói tisztét, és attól fogva állandóan FDR mellett tartózkodott. Roosevelttel együtt dolgozott leánya, Anna is.

Április 8-tól május 7-ig Roosevelt Bernard Baruch dél-kaliforniai birtokán pihent. Ott, a világtól teljesen elvonulva – abban a házban, ahol lakott, még telefon sem volt –, némileg erőre kapott. Amíg az elnök szabadságon volt, a washingtoni sajtó ijesztő híreket közölt egészségi állapotáról. Egyes lapok azt állították, hogy agyvérzés érte, mások, hogy meggyengült az elméje. „Megbízható forrásokból" arról értesültek, hogy az elnököt körülvevő orvosok között két pszichiáter is van. A republikánusok az 1944-es választási hadjáratban mindent FDR egészségére tettek fel: kijelentették, hogy az elnöki tisztet nem lehet többé egy betegeskedő rokkantra bízni. Az ő jelöltjük Thomas E. Dewey, New York állam erélyes kormányzója volt.

FDR mint rendkívül tapasztalt politikus tudta, hogy a választáson nincs sok reménye a sikerre, ha a pártgépezet nem áll mögötte. A Demokrata Párt vezetői úgy vélték, hogy Henry Wallace jelölése az alelnöki tisztre nem kívánatos. Wallace az utóbbi években túlságosan liberálisnak mutatkozott. Amikor Robert Hannegan a párt országos bizottságának elnöke ezt közölte FDR-rel, az elnök tudomásul vette a figyelmeztetést. Híven azonban ahhoz a szokásához, hogy ne mondja szemébe barátainak a keserű igazságot, nem tudta rászánni magát, hogy közölje a döntést Wallace-szel. A dolog tisztázása végett Samuel Rosenmant és Harold Ickest küldte hozzá, de ezeknek sehogysem sikerült a megfelelő mederbe terelniük a beszélgetést.

Wallace megjelent a Fehér Házban, s megkérdezte, miről is van szó voltaképpen. FDR ravaszkodott: azt mondta Wallacenek, hogy az elnökjelölő gyűlés belátására bízza, ki legyen az alelnök, a Wallace-szel való találkozás után pedig küldött egy levelet Hannegannak, amelyben Wallace jelölése ellen foglalt állást. FDR a pártvezetőkkel együtt Harry Trumant jelölte alelnöknek. Truman megfelelt a déli reakciósoknak. Annak idején a New Deal híveként szerepelt, s az, hogy részt vett az első világháborúban, nagyon kapóra jött az 1944-es háborús választásokon.

Truman azonban nem szívesen egyezett bele jelöltetésébe.

A chicagói elnökjelölő gyűlésen James Byrnest javasolta alelnöknek. Henry Wallace sem maradt tétlen, s az elnökjelölő gyűlésen az első szavazás alkalmával 430 szavazatot kapott. Az elnökjelölő gyűlések közül ez volt az első, amelynek munkáját FDR nem kísérte figyelemmel közelről. Miközben a gyűlés folyt, ő a Hawaii-szigetekre utazott. Amikor jelentést tettek neki Truman magatartásáról, Roosevelt ezt üzente Trumannak: „Ha ketté akarja szakítani a Demokrata Pártot, ám folytassa, amit elkezdett, de éppúgy tudja, mint én, milyen veszélyes helyzetben van a világ." Truman – „a legmakacsabb missouri öszvér"[33] ahogy a pártban olykor nevezték – megértette az elnök érveit. Július 20-án az elnökjelölő gyűlés őt jelölte alelnöknek. Wallace-re mégis 105 küldött adta szavazatát.

Roosevelt valószínűleg lelkiismeretfurdalást érzett, amiért a vízben hagyta Wallace-t s beadta derekát a jobbszárnynak. 1944 nyarán titokban felvette a kapcsolatot Wendel Willkie-vel. Rosenmannek, aki a közvetítő szerepét játszotta, ezt mondta: „Azt hiszem, elérkezett az ideje annak, hogy a Demokrata Párt megszabaduljon a déli reakciós elemektől, és megnyerje magának a köztársasági pártbeli liberálisokat. Ezeknek a liberálisoknak Willkie a vezére." Roosevelt arra gondolt, hogy ilyen módon 1948-ra teljesen átszervezi a politikai pártokat. Mert – állapította meg – „nem kétséges, hogy a pártunkhoz tartozó reakciósok a skalpomra vadásznak". Willkie-nek tetszett a dolog.[34] De mindkét fél tisztában volt azzal, hogy nem ésszerű találkozniuk közvetlenül a választások előtt, s elhatározták, hogy november után visszatérnek a kérdésre. Willkie nem érte meg a választásokat, s Roosevelt sem sokkal élte túl őt.

Roosevelt látogatását a Hawaii-szigeteken úgy tüntették fel, mint a főparancsnok ellenőrző útját. Valójában ennek az útnak politikai célja volt. MacArthur tábornok azzal vádolta a kormányt, hogy nem veszi figyelembe a csendes-óceáni hadszíntér szükségleteit. Annak idején MacArthur megfogadta hogy győztes csapatok élén visszatér a Fülöp-szigetekre. Most más parancsnokok azt javasolták, hogy kerüljék meg a szigeteket, és közvetlenül Japán ellen intézzenek támadást. MacArthur dühöngött. Az utóbbi terv elfogadása a tábornoknak ürügyül szolgálhatott arra, hogy nyugalomba vonuljon, sértett hősként megjelenjen az Egyesült Államokban, és részt vegyen a választási hadjáratban. FDR azért utazott a Hawaii-szigetekre, hogy elejét vegye az események ilyen irányú fejlődésének.

---

[33] Memoirs of Harry S. Truman. 1. köt. New York 1955. 192. old.

[34] Lásd *S. Rosenman:* Working with Roosevelt. 423. old.

Az elnök három napig tartó szakadatlan tanácskozása a csendes-óceáni parancsnokokkal azzal végződött, hogy Roosevelt – a katonai logikával szemben – Douglas MacArthur mellé állt. Az amerikai csapatoknak hamarosan végre kellett hajtaniuk a nehéz Fülöp-szigeti hadjáratot. A hiú tábornok lehetőséget kapott arra, hogy kimondja: „Visszatértem!”, az amerikai anyák tízezrei pedig értesítést kaptak arról, hogy fiuk elesett a Fülöp-szigeteken. FDR azonban elérte a legfontosabbat: a veszedelmes vetélytárs nem jelent meg a választási küzdelmek porondján.

Visszatérőben FDR látogatást tett Alaskán, s augusztus végén érkezett meg az Egyesült Államokba. A republikánusok választási hadjárata már javában folyt. Franklin Roosevelt nem szívelte Dewey-t, „ezt a jelentéktelen alakot”, s kijelentette barátainak, hogy „a történelem legmocskosabb kampánya folyik”. A republikánusok kijelentették, hogy a kormány elöregedett, s Dewey megválasztása esetén azt ígérték, hogy erélyesen, fiatalosan fogják intézni az államügyeket. Az elnök ellen intézett személyes támadásaikban nyilvánvalóan elvetették a súlykot, s ezt az elnök kihasználta. Roosevelt, a „fáradt öregember” – ahogy Dewey nyilatkozott róla – megmutatta, hogy még sok mindenre képes. A szekrényből elővette a „szerencsehozó” nemezkalapot, amelyet 1932-ben, 1936-ban és 1940-ben viselt, a politikai fegyvertárból pedig az ékesszólás fegyverét.

Roosevelt bizony elég rosszul érezte magát. Az előző három év folyamán csaknem teljesen elszokott a járástól. A republikánusok rágalmain feldühödve újra hozzákezdett a testgyakorláshoz. Újra elővette az ortopéd gépet, de ez nem illett lesoványodott lábára, és gyötrelmes fájdalmat okozott neki. Amikor

Rosenman meglátta Rooseveltet, amint orvosa karján, erőlködve járkált a hálószobájában, azt tanácsolta neki, hogy csak ülve tartson beszédet. Így is történt. FDR nagy karosszékben ülve beszélt, vagy ha nagy hallgatósághoz fordult, egy nyitott autó hátsó üléséről szólt a tömeghez. Ez egyébként nem tűnt fel senkinek. Az elnök több gyújtó hatású beszédet tartott.

Egy ízben – szeptember 23-án Washingtonban – Roosevelt egy szakszervezeti banketten beszélt. Dicsérte a munkásmozgalmat, s elutasította azokat az alaptalan szemrehányásokat, hogy túl sok a sztrájk. Nem – mondotta az elnök – „Pearl Harbor óta a munkaidőnek csak egytized százaléka veszett kárba sztrájkok következtében”. Roosevelt teljes mértékben kihasználta azt a körülményt, hogy a Köztársasági Párt most hevesen síkraszállt a New Deal időszakában hozott törvények mellett. Képmutatóknak nevezte a republikánusokat, s áttért a személye ellen intézett támadásokra. „A republikánus vezetők nem elégedtek meg azzal, hogy támadást intéztek ellenem, a feleségem vagy a fiaim ellen. Ez nem volt elég nekik, most kiterjesztették támadásaikat a kiskutyámra, Falára is – mondotta metsző gúnnyal.

– Nos, engem természetesen nem bosszantanak a támadások, a családomat sem bosszantják, de Falát *bosszantják*. A fantasztikus regényeket gyártó republikánusok – egy részük kongresszusi tag – más részük nem – kiagyalták, hogy én az Aleuti-szigeteken felejtettem a kutyát, és azután egy torpedórombolót küldtem érte, ami az adófizetőknek két, három, nyolc vagy húsz millió dollárjukba került; s amikor Fala ezt megtudta, skót lelke fellázadt. Azóta nem az, aki volt... Azt hiszem, jogom van rossznéven venni ezt, és tiltakozni a kutyámra vonatkozó rágalmak ellen.”

A republikánusok ezzel és más hasonló, ostoba koholmányaikkal alaposan lerontották választási harcuk hatékonyságát.

1944 októberében, amikor az egyesült nemzetek minden fronton győzelmet arattak, Roosevelt nagyon ügyesen, politikusan tudta kihasználni a győzelmi híreket. Október 27-én, autójában ülve beszédet mondott egy philadelphiai tömeggyűlésen. Megemlítve, hogy az amerikai csapatok október 20-án partra szálltak a Fülöp-szigeteken, Roosevelt diadalmasan kérdezte: „Hogy állunk most azokkal a feltevésekkel, amelyek néhány héttel ezelőtt hangzottak el, s amelyek szerint én politikai okokból nem küldtem elég katonát és hadianyagot MacArthur tábornoknak?" Rámutatva az Egyesült Államok katonai erőfeszítéseinek nagyságára, FDR megállapította: „Valószínűtlen eredmény ez egy olyan kormány részéről, amelyről azt mondják, hogy „öreg, fáradt és zsémbes". Gyakran emlegette, hogy a Roosevelt-család ugyanolyan nyugtalanságban és aggodalomban él, mint az amerikaiak milliói, hiszen négy Roosevelt-fiú szolgál a hadseregben, illetve a flottánál.

FDR élesen visszautasította a republikánusoknak azt a vádját, hogy a kormány „kommunistabarát". Október 5-i beszédében ezt mondotta: „Sohasem kerestem és nem üdvözlöm semmiféle személynek vagy csoportnak a támogatását, ha az a kommunizmusnak vagy a fasizmusnak, vagy az amerikai kormányzati rendszert aláásó bármely más idegen ideológiának a híve." 1944-ben Rooseveltet támogatta a CIO által létrehozott politikai akcióbizottság, amelynek élén Sidney Hillman állott. A republikánusok támadták ezt a szervezetet és személyesen Sidney Hillmant is.

A bostoni tömeggyűlésen, ahol 125 000 ember hallgatta, Roosevelt vallási és nemzeti türelemre buzdított. Majd a következőket mondotta: „Egy republikánus jelölt itt Bostonban azt állította – és elnézésüket kérem, ha pontosan idézem, ez régi szokásom –, hogy – idézőjel: »A kommunisták ellenőrzésük alá vonták a New Dealt, s ezáltal ellenőrzésük alá akarják vonni az Egyesült Államok kormányát is.« Idézőjel bezárva. Csakhogy ugyanezen a napon ugyanez a jelölt Worcesterben azt mondotta, hogyha novemberben győzünk – mármint a republikánusok –, »véget vethetünk az egyszemélyi kormányzásnak, és végleg megszüntethetjük a monarchia veszélyét az Egyesült Államokban«. Nos, valójában miről is van szó? – kommunizmusról vagy monarchiáról?

...Ha bármely politikai jelölt diadalmasan kijelenti, hogy az Egyesült Államok kormányát, az önök kormányát a kommunisták rászedhetik, akkor azt mondom, hogy az ilyen ember csúnyán bizalmatlan Amerikával szemben."

Roosevelt tehát folytatta hadjáratát. A jövőre, a háború utáni időre minden jót ígért: foglalkoztatottságot 60 millió ember számára, új házakat, olcsó gépkocsikat stb. „Ezúttal a győzelem gyümölcsei nem az utcakereszteződéseken árusított bogyók lesznek" – mondotta. Hogy fizikai erejéről bizonyságot tegyen, egy esős és szeles napon nyitott autóban, könnyű öltözetben ötven mérföldet tett meg New York utcáin, amelyeket elárasztott a tömeg. Azok közül, akik látták, bizonyára nem sokan gondoltak arra, hogy FDR nem éli túl azt az időszakot, amelyre újraválasztását kérte.

A novemberi választásokon aratott győzelme nem volt túlságosan fényes: FDR 25,6 millió szavazatot, Dewey 22 millió szavazatot kapott. S nehéz megállapítani, hogy a választók közül hányan voltak, akik nem az elnökre, hanem a főparancsnokra szavaztak. Még így is csak 51,7 százalék támogatta Rooseveltet. Ilyen kevés szavazatot még sohasem kapott.

XII

1944 késő őszén és kora telén az Egyesült Államok és Anglia hirtelen igen nehéz helyzetbe került a frontokon. Olaszországban a szövetséges csapatok megrekedtek a német védelmi állások előtt; a nyugati fronton a hitleristák december 16-án váratlanul támadást indítottak az Ardennekben, meglehetősen szétzilálva a szövetséges erőket. A Távol-Keleten a japánok, bár megsemmisítő vereségeket szenvedtek a tengeren, az év végén megkezdték legnagyobb offenzívájukat Kínában, hogy megteremtsék egy elhúzódó háború előfeltételeit.

Az Egyesült Államok és Anglia, miután erőfeszítéseiket a légierő megteremtésére összpontosították, egyre égetőbben érezték a szárazföldi csapatok hiányát. Az Egyesült Államok 89 hadosztályából már 87-et bevetett és tartalék nélkül maradt. Az az optimizmus, amely kora ősszel úrrá lett Washingtonban, eltűnt. Nyilvánvaló volt, hogy még súlyos csatákra kerül sor. Az Egyesült Államok és Anglia kormánya Moszkvához fordult segítségért. A szövetségesek kérésére a Vörös Hadsereg a tervezettnél korábban, január 12-én indította meg offenzíváját, s ez lehetővé tette számukra a nyugati arcvonal helyreállítását. A Szovjetunióval való szoros együttműködés nélkül azonban a győztes offenzíva lehetetlen lett volna. Ami a távol-keleti háborút illeti, Douglas MacArthur közölte Washingtonnal: Japán szétzúzásához 60 szovjet hadosztály segítségére van szükség. Megérett a helyzet arra, hogy egybehívják Sztálin, Roosevelt és Churchill újabb konferenciáját, amelynek színhelyéül Jaltát választották.

Az ország helyzetéről szóló évi üzenet, amely 1945. január 6-án hangzott el, komor megállapításokat tartalmazott. „Nem a végső győzelem, hanem a veszteségek kérdése áll az előtérben. Nagy veszteségeink lesznek" – mondta FDR. Az elnök erélyesen követelte a hadiipari termelés fokozását, új fegyverfajták gyártásának megindítását, az általános munkakötelezettség bevezetését katonai célokra, a megfelelő törvény elfogadásáig pedig 4 millió ember azonnali átirányítását a hadigazdaságba.[35] „Teljesen nyilvánvaló számomra, hogy a jövendő béke fenntartásának lényeges tényezője lesz az általános hadkötelezettség bevezetése a háború után. Ebben a kérdésben külön üzenettel fordulok a Kongresszushoz."

Roosevelt, amikor január 20-án letette az elnöki esküt, rövid beszédében megemlékezett iskolai oktatójáról, Endicott Peabodyról, aki arra tanította: „Az életben nem mindig mennek simán a dolgok." A jövőben az amerikaiaknak, nem szabad megfeledkezniük arról, hogy „nem élhetünk egyedül a világon; jólétünk mások jólététől függ... Amint Emerson mondotta, az egyetlen mód arra, hogy az embernek barátja legyen, az, ha maga is barát". Január 22-én Roosevelt titokban elhagyta az Egyesült Államokat, s Jaltába utazott.

A kormányhatóságok FDR és a jaltai amerikai küldöttség számára „emlékeztetőt" készítettek, amelyben leszögezték: „Szükségünk van a Szovjetunió támogatására Németország szétzúzásához. Igen nagy szükségünk van a Szovjetunióra a Japán elleni háborúban is az európai háború befejezése után". Az „emlékeztető" szerzői, az európai országok politikai helyzetét jellemezve, kijelentették: „Valamennyi európai nép körében baloldali hangulat tapasztalható, és igen erélyesen síkraszállnak a messzemenő gazdasági és szociális reformok mellett."

---

[35] Az általános munkakötelezettségről szóló törvényt, amely börtönbüntetést és pénzbírságot szab ki azokra a munkásokra, akik önkényesen megszüntetik a munkát a hadiüzemekben, a képviselőház 1945. március 27-én fogadta el. Az európai háború befejeződése azonban feleslegessé tette a törvényt.

A vezérkari főnökök bizottsága, amely állandóan hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok politikai és katonai lehetőségei között szoros kapcsolat áll fenn, már 1944. augusztus 3-án újabb javaslatokat nyújtott át a külügyminiszternek, amelyeket a jaltai konferencia előtt megerősítettek. A bizottság a Szovjetuniót illetően a legnagyobb körültekintésre intett, amit így indokolt meg: „A jelenlegi ellenségeink ellen vívott háború sikeres befejezése után a világon a katonai erők viszonyában olyan változás fog bekövetkezni, amely az utóbbi 1500 év alatt csak Róma elestével hasonlítható össze. Ez döntő tényező valamennyi jövőbeni politikai döntés és minden politikai kérdés megvitatása szempontjából... Japán szétzúzása után csak a Szovjetunió és az Egyesült Államok marad elsőrendű katonai hatalom, amit a földrajzi helyzet és az óriási katonai potenciál egybekapcsolódása magyaráz meg. Jóllehet az Egyesült Államok katonai erőit a világ sok területére átdobhatja, nyilvánvaló, hogy ennek a két hatalomnak az ereje és földrajzi helyzete kizárja annak lehetőségét, hogy az egyik a másiktól katonai vereséget szenvedjen, még akkor is, ha a Brit Birodalom csatlakozik az adott félhez."[36]

Roosevelt és Churchill helyesen mérték fel az erőviszonyokat az antifasiszta koalíción belül. Churchill azt javasolta, adják a jaltai konferenciának az „Argonauta" kódmegjelölést. A hagyomány szerint a régi görög hősök Kolhiszba mentek a mitikus aranygyapjúért. FDR megértette a kifejezés rejtett értelmét. „Ön meg én az argonauták egyenes utódai vagyunk" – mondotta Churchillnek.

---

[36] *M. Matloff:* Strategic Planning for Coalition Warfare 1943–1944. 523–524. old.

A történelmi jelentőségű konferenciára február 4-e és 11-e között került sor Jaltában. A kormányfők egyeztették katonai tanácsadóikkal a végső európai offenzíva terveit. Megtárgyalták Németország jövőjét. A konferencia munkájának eredményeiről kiadott nyilatkozat megállapította: „Szilárd és megingathatatlan elhatározásunk, hogy megsemmisítjük a német militarizmust és nácizmust, s gondoskodunk arról, hogy Németország soha többé ne zavarhassa a világ békéjét." Roosevelt és Sztálin megállapodtak a Németország által fizetendő jóvátétel összegében: 20 milliárd dollárt kívántak tőle, amelyből 50 százalék a Szovjetuniónak járt.

Jaltában elhatározták, hogy április 25-re konferenciát hívnak össze az Egyesült Nemzetek Szervezetének megteremtésére, s hogy az Ukrán és a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaságot is felveszik az ENSZ alapító államainak sorába. Roosevelt csak Jaltában egyezett bele végre abba, hogy a Szovjetunió határa az úgynevezett Curzon-vonalon húzódjék. A kormányfők megállapodtak abban is, hogy Németországot milyen megszállási övezetekre osztják.

Végül a konferencián február 11-én megállapodást írtak alá arról, hogy a Szovjetunió két-három hónappal az európai hadműveletek befejezése után háborút indít Japán ellen, azzal a feltétellel, hogy visszakapja mindazokat a jogokat, amelyeket Japán 1904-ben hitszegő támadásával elvett Oroszországtól.

Roosevelt halála után a jaltai egyezményeket az amerikai érdekek „fenomenális elárulásának" nyilvánították. Ennek a rágalomhadjáratnak semmiféle alapja nincs. FDR azért hozott a Szovjetunióval egybehangolt döntéseket, mert tudta, hogy ez az egyetlen mód az Egyesült Államok érdekeinek biztosítására. Amint a külügyminisztérium archívumát tanulmányozó Raymond Sontag amerikai professzor megállapította, „a jaltai konferencia idején úgy látszott, hogy az orosz csapatok előtt nyitva áll az út egész Európába, míg a nyugatiak még nem keltek át a Rajnán. Ilyen feltételek között lehetséges volt, hogy a háború végén az oroszok Németország nagyobb részét megszállják."

1945-ben nem volt titok, hogy ki elégedetlen a jaltai konferencia döntéseivel. Goebbels „Das Reich” című lapja február 23-án így ijesztgette a németeket: „Ha a német nép leteszi a fegyvert, a Roosevelt, Churchill és Sztálin között létrejött megállapodás lehetővé teszi a szovjeteknek egész Kelet- és Délkelet-Európa, valamint a birodalom nagy részének megszállását. Ezekre a területekre azonnal leengedik a vasfüggönyt.” FDR tudta, hogyan harcoljon azok ellen, akik efféle rágalmakat terjesztenek: parancsot adott a német háborús bűnösök letartóztatására. „Most pedig készítsük elő a bírói eljárást, és gyorsan folytassuk le a pereket. Halaszthatatlan feladattá kell tenni a bűnösök megbüntetését” – mondotta Roosevelt.

Jaltából Roosevelt a Közel-Keletre repült, ahol merő kíváncsiságból sorban fogadta Egyiptom és Szaud-Arábia királyát s Hailé Szelassziét, Etiópia császárát. Majd február 15-én hazaindult a „Quincy” cirkálón. Roosevelt ki volt merülve, a beteg Hopkins félt a kilencnapos tengeri utazástól. Algírban, ahol a cirkáló kikötött, Hopkins megszökött a hajóról; repülőgépen akarta folytatni az utat. Roosevelt nagyon hidegen vett búcsút tőle. Azt remélte, hogy Hopkins segíteni fog neki a jaltai konferenciáról szóló beszámoló elkészítésében, amelyet nyomban az Egyesült Államokba érkezése után el akart mondani. Hopkins nem is látta többé FDR-t. A „Quincy” nem tartozott a szerencsés hajók közé.

Roosevelt sok időt töltött az ágyban, rengeteg detektívregényt olvasott, keveset beszélgetett, és nem érdeklődött a hivatalos ügyek iránt. Még küszöbönálló kongresszusi beszéde sem érdekelte. Órákon át üldögélt a fedélzeten, dohányzott és hallgatva, magányosan nézte a látóhatárt. Környezete magára hagyta őt gondolataival. Szárnysegédje, Watson „papa”, agyvérzést kapott és meghalt, amikor a „Quincy” a nyílt tengeren haladt. Azelőtt FDR soha senkivel sem osztotta meg bánatát, most hirtelen öregesen fecsegni kezdett Watsonról. Ez erősen nyugtalanította barátait.

Március 1-én Roosevelt a Kongresszus egyesített ülésén beszámolót tartott a jaltai értekezletről. Egész politikai tevékenysége alatt első ízben tett nyilvánosan említést betegségéről.

Amikor elkezdte beszédét, elnézést kért, amiért ül: „Sokkal könnyebb érzés, ha a lábamat nem veszi körül 5 font acél." Nehezen beszélt, gyakran megbotlott a nyelve, olykor kínzó köhögés fojtogatta. Az elnök személye által keltett benyomás nem volt összhangban bizakodó beszédével.

De FDR szilárdan meg volt győződve arról, hogy Jaltában lerakták a háború utáni tartós béke alapjait. „Az egy évvel ezelőtt lefolyt teheráni konferencia óta mindannyiunk számára – hogy is mondjam – sokkal könnyebb a tárgyalások folytatása, s ez kedvező előjele a nemzetközi békének, mert jobban ismerjük egymást. Soha a történelem során nem volt még rá példa, hogy szövetséges nagyhatalmak ennyire egységesek lettek volna nemcsak a háborús célok, hanem a békére vonatkozó nézetek tekintetében is."[37]

Franklin D. Roosevelt hitt abban, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió között együttműködés valósítható meg nemcsak a háború alatt, hanem a béke idején is. A nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó filozófiája – állapítja meg Sumner Welles – magában foglalta a Nyugat és a Kelet közötti „óriási nyelvi, vallási, politikai, ideológiai és történeti különbségek" fogalmát. „Nem hitte, hogy az ideológiában vagy a gazdasági rendszerekben fennálló különbségek lehetetlenné teszik a népek számára az együttműködést. Tudta, hogy a marxizmus a kapitalizmus elleni fáradhatatlan harcra tanít, de nem helyezkedett arra az álláspontra, hogy a doktrína meghatározza az emberek magatartását. Az ideológiák háborúja – gondolta – elsősorban *betű*háború lesz." Így nyilatkozott az ötvenes évek végén Sumner Welles FDR külpolitikájának indítékairól egy Roosevelt-monográfián dolgozó szerzőnek.[38]

XIII

1945. április 12-én letelt az elnök pihenésének második hete: a Hyde Parkból elutazott Warm Springsbe. Április 20-án akart visszatérni Washingtonba, onnan pedig San Franciscóba szándékozott menni, az egyesült nemzetek konferenciájának április 25-i megnyitójára. A szokott lelkesedéssel nézett körül az „ő” Warm Springsében. Autókirándulásokat tett, terveket szőtt a fürdőhely fejlesztésére vonatkozóan, és rengeteg hivatalos ügyet intézett.

---

[37] Foreign Affairs. 1955 július. 617. old.

[38] Congressional Record, 91. köt. 1619. old.

Április 12-én késett az elnök postája. William Hassett érdeklődött Rooseveltnél, reggel akarja-e aláírni az aktákat vagy délutánra hagyja. „Nem, add ide őket, Bill” — felelte. Roosevelt egy óriási kandalló mellett ülve írta alá az aktákat, Hassett türelmesen álldogált mellette, várva, hogy végezzen.

Roosevelt felpillantott rá, elmosolyodott, és elismételte kedvelt tréfáját: „Így csinálom én a törvényeket.” Éppen az áruhiteltársulat működési idejének meghosszabbításáról szóló papírt írta alá. Déli egy óra körül Hassett távozott. Otthagyott néhány okmányt, amelyeket az elnök el akart olvasni.

A szobába belépett Jelizaveta Sumatova festőművésznő. A Roosevelttel való megállapodás szerint az elnök arcképét festette. Sumatova felállította a festőállványt. A tavaszi nap lágy sugarai megvilágították a szobát, az üveggel szegélyezett falburkolatról visszaverődő fény csodálatos színeket játszott. Roosevelt elmélyedt az olvasásban, a festőnő csendben dolgozott. A pamlagon hallgatagon ültek Roosevelt unokahúgai, Suckley és Delano.

Behozták az asztalt a lunchhöz. Roosevelt félretolta az aktákat, és így szólt Sumatovához: „Még tizenöt percünk maradt a munkára.” Sumatova bólintott és tovább festett. Hirtelen Roosevelt elsápadt és azt mondta: „Szörnyen fáj a fejem.” Ezek voltak az utolsó szavai. Elvesztette eszméletét és két óra múlva meghalt.

Az Egyesült Államok elvesztette elnökét, s vele múltba tűnt az amerikai történelem egy egész korszaka. A nép őszintén megsiratta Rooseveltet. Április 14-én Washingtonon végigvonult a gyászmenet. Az utcán hallgatag, szomorú csoportok állottak. A főváros lakosai elkísérték utolsó útjára az elnököt.

Az amerikai lapok részletesen leírták a gyászszertartást. Idézték azokat a megjegyzéseket, amelyeket a laptudósítók az utcán elkaptak. Washingtonban egy Ranon nevű újságíró hallotta, amikor egy férfi a gyászmenetre pillantva szomorúan megjegyezte: „Igen, ő sokat szenvedett. Valahol olvastam, hogy még jobban verekedett, mert bilincsbe volt verve.” Arra a súlyos ortopéd készülékre gondolt, amelyet Roosevelt majdnem egy negyedszázadon át hordott...

Április 15-én a Hyde Park kertjében átadták a földnek Roosevelt porhüvelyét. A temetés egyszerű volt. Egy zászlóalj, három sortűz. Vakítóan sütött a nap, ami nem volt összhangban a gyásszal. Roosevelt egyik régi barátja megjegyezte: „Tetszene neki, ha látná. Mindig szerette a derűs, vidám tavaszi napokat. Szeretett élni.” Roosevelt végakaratából a Hyde Park az államra szállt.

Az Egyesült Államok elnöke az alkotmány értelmében Harry Truman lett.

XIV

1945 telén és tavaszán a fasiszta vadállat barlangjában, Németországban reggelenként a sápadt hajnalon kelet felől torkolattüzek villantak fel. A szovjet katonák behatoltak Németország földjére, hogy megtisztítsák a hitlerista söpredéktől. Vége felé járt a fasiszta éjszaka. Berlinben, a birodalmi kancellária bunkerében Hitler, a jelentől remegve, sokat beszélt a múltról. Martin Bormann buzgón jegyezte a führer delíriumos kijelentéseit. Ezek a feljegyzések, amelyek első ízben 1959-ben láttak napvilágot, Adolf Hitler úgynevezett politikai végrendeletét alkották.

Ez a végrendelet sokat foglalkozik Franklin D. Roosevelttel. Az ő tevékenységében látta Hitler az „ezeréves birodalom” közelgő pusztulásának egyik fő okát. 1945. február 4-én, azon a napon, amikor Martin Bormann megkezdte munkáját, Hitler megmagyarázta bizalmasainak: „Ez a félamerikai iszákos” Churchill „csak az őrült Roosevelt parancsait tudja teljesíteni”. Február 7-én Hitler kifejezésre juttatta azt a kívánságát, hogy beszéljen arról a szörnyetegről, amely Egyesült Államoknak nevezi magát. Másként nem nevezhető, csak szörnyetegnek! – mondotta. – „Miközben anyja, Európa, kétségbeesetten küzd a bolsevista veszély ellen, az Egyesült Államok Roosevelt vezetésével nem tudott okosabbat kitalálni, mint hogy mesés gazdagságát ezeknek az ázsiai barbároknak a rendelkezésére bocsássa, akik csak arra törekszenek, hogy megfojtsák."

Február 24-én Hitler fennhangon gondolkozott a német–amerikai viszonyról. Azt hangoztatta, hogy „az Amerika elleni háború tragédia". Hitler a lezajlott eseményeket a maga módján értelmezte. „A körülmények különös összejátszása folytán akkor, amikor én Németországban megragadtam a hatalmat, az Egyesült Államok élére Roosevelt, a zsidók választottja került. Zsidók nélkül és e lakájuk nélkül más volna a helyzet." Hitler szerint, míg a nemzetiszocialisták vezetésével Németországnak sikerült kilábalnia a gazdasági világválságból, „az Egyesült Államok Roosevelt és tanácsadói vezetésével csak közepes eredményeket ért el. A New Deal kudarca jórészt megmagyarázza az amerikaiak háborús törekvéseit. Németország nem vár semmit az Egyesült Államoktól, az Egyesült Államoknak pedig nincs miért félnie Németországtól."

Hitler kifejezésre juttatta azt a szilárd meggyőződését, hogy „nem telik bele sok idő, s az amerikaiak meg fogják érteni: Roosevelt, ez a zsidók hatalmába került férfiú, akit agyaglábú bálványként tisztelnek, valójában gonosztevő mind az Egyesült Államok, mind az egész emberiség szempontjából nézve. Idegen útra vezette az Egyesült Államokat, elsősorban azáltal, hogy belehajszolta egy olyan konfliktusba, amelyhez semmi köze nem volt." Dührohamában Hitler a gorombaságok áradatával illette Rooseveltet. Csak egy példa: „A legnagyobb fokú hülyeség volt, amikor a bűnöző Roosevelt az amerikaiakat a marakodás középpontjába sodorta. Természetesen cinikusan kihasználta tudatlanságukat, naivitásukat és hiszékenységüket. Arra kényszerítette az amerikaiakat, hogy a zsidók szemével nézzék a világot, és olyan útra vezette őket, amely a teljes katasztrófába vezet, hacsak idejében észhez nem térnek."[39] A fasiszta mániákus veszett szitkozódása a legjobb bizonyítványt állítja ki Franklin D. Rooseveltnek. Nem csoda, ha a bunkerbe bújt hitlerista vezetők szenvedélyesen kívánták az elnök halálát.

---

[39] The Testament of Adolf Hitler with an introduction by H. R. Trevor–Roper. London 1961. 29., 32., 45., 87–92. old.

1945 április elején a birodalmi kancellária bunkerében a legtöbbet forgatott könyv „Nagy Frigyes története” volt. Hitler és Goebbels könnyeket hullattak, amikor azt olvasták, hogy a hétéves háború alatt Erzsébet orosz cárnő halála csodálatos módon megmentette Frigyest. Ellenségeinek koalíciója szétziláródott, s Frigyes nem lett öngyilkos, mint ahogy szándékában volt. Április 13-án a rádió hírül adta Franklin D. Roosevelt halálát. Ez a fasiszta vezetőket hihetetlen boldogsággal töltötte el.

Goebbels az örömtől remegő hangon jelentette ki: „Ez a fordulópont. A cárnő halálára emlékeztet a hétéves háború idején.” Majd Hitlerhez fordult: „Führerem! Gratulálok! Roosevelt meghalt. A csillagok azt mutatják, hogy április második fele fordulópont lesz számunkra. Íme, a mai napon, április 13-án, pénteken beállt a fordulat!” Az asztrológusokat megbízták azzal, hogy készítsék el Hitler horoszkópját. Ők megerősítették, hogy a fasiszta Németországé lesz a győzelem. Hitler az Elba mellett harcoló német hadosztályoknak megparancsolta, hogy vonuljanak vissza Berlinig, a szovjet és az amerikai csapatok „összeütközésének” megkönnyítése végett.

A továbbiak ismeretesek. Az 1. Ukrán Front alakulatainak találkozása az amerikai csapatokkal az Elba melletti Torgaunál a Szovjetunió és az Egyesült Államok harci együttműködésének szép demonstrációja volt. A Hitler-ellenes koalíció államai győzelmet ültek a fasiszta birodalom romjain.

*

Herbert Lehmannek, Roosevelt régi barátjának a javaslatára 1955-ben a Kongresszus határozatot fogadott el az elhunyt elnök emlékművének felállítására. 1965. április 12-én Washingtonban leleplezték a Roosevelt-emlékművet. Az elhunyt elnök kívánságának megfelelően az emlékmű csupán egy egyszerű kőlap, ezzel a felirattal: „Franklin D. Roosevelt emlékének.”

TARTALOM

Kik a Rooseveltek 9
Groton, Harvard, Eleanor és a jogtudomány . . . 23
A politikai emelkedőkön 44
A Tengerészeti Minisztérium 60
Politikai győzelem a lehetőséghez képest 98
Az „Empire State" „félszázalékos" kormányzója 136
A New Deal. A legrövidebb út a Fehér Házba . . . 162
„Száz nap" 203
A „kék sas" felrepül és lezuhan 228
Miért nem érett meg a gyümölcs? 272
A játszma félbeszakad. A világ nem sakktábla . . . 358
Az Egyesült Államok fegyveres erőinek főparancsnoka 453

FELELŐS KIADÓ A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA. SZERKESZTETTE: RÉZ MIKLÓSNÉ
A BORÍTÓ ÉS A KÖTÉSTERV SZÁNTÓ TIBOR MUNKÁJA. MŰSZAKI VEZETŐ: SZÉCSI ANDOR
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: LENGYEL JÓZSEF. A SZEDÉST 1967. II. HÓ 28-ÁN KEZDTÉK MEG.
MEGJELENT 1967. VIII. HÓ 25-ÉN 10 000 PÉLDÁNYBAN. TERJEDELME: $32\,^{8}/_{4}$ (A/5) ÍV

PL—77—K—6771

67.0387 — Kossuth Nyomda, Budapest

38,— Ft